T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

KARAÇAY-MALKARLARDA TILSIMLI MASALLAR
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zeynep ASLAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Ankara-2012

ONAY

Zeynep ASLAN tarafından hazırlanan “Karaçay-Malkarlarda Tılsımlı Masallar (İnceleme-Metin)” başlıklı bu çalışma 12.06.2012 tarihinde yapılan savunma sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

Prof. Dr. Ufuk TAVKUL

(Danışman)

Prof. Dr. Naciye YILDIZ

(Üye)

Doç. Dr. İbrahim DİLEK

ÖN SÖZ

Türkiye dışındaki Türklerle lehçeler arası anlaşılabilirliğin sağlanması için edebiyat, kültür ve sanat eserlerinin karşılıklı olarak bilinmesi gerekmektedir. Bu yolda yapılan çalışmalar, son yirmi yılda hız kazanmıştır. Söz konusu faaliyetler kapsamında Türk Dünyası masallarının da ele alındığını görmekteyiz.

Her bir Türk boyuna ait masalların yayımlanması ve incelenmesi, Türkiye dışındaki Türklerin sözlü kültür ürünlerine ulaşma imkânını sunarak Türk masallarının kaynağının belirlenmesini sağlayacak olan karşılaştırmalı çalışmalara zemin hazırlayacaktır.

Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı coğrafya, Türk masal motiflerinin doğu-batı ve kuzey-güney yönünde geçişleri için önemli bir alan olmasına karşın, Karaçay-Malkar Halk Edebiyatında yer alan "Karaçay-Malkar Masalları" üzerine Türkiye'de yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Bu boşluğu doldurmak üzere danışman hocam Prof. Dr. Naciye Yıldız'ın yönlendirmesiyle "Karaçay-Malkar Masalları"nı çalışmaya karar verdim.

Karaçay-Malkar Halk Edebiyatında masallar geniş bir yer tutmaktadır. Bütün masalların incelenmesi yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacağı için çalışmaya dâhil edilecek masallar, masal özelliklerini en iyi yansıtan tılsımlı masallarla sınırlandırılmıştır.

Çalışılan metin "Qaraçay-Malqar Comaqla, Tawruhla, Aytıwla" adlı iki ciltlik kitabın birinci cildinden seçilmiş 25 masaldan oluşmaktır. Söz konusu kitap; 480 sayfadan oluşmakta ve 70 masal, 26 efsane içermektedir. Kitaptaki masallardan çalışmaya dâhil edilen masalların hepsi tılsımlı masal türündedir. Çalışmada, yukarıda söz edilen 70 masal gözden geçirilmiş, türünün özelliğini en iyi şekilde yansıttığı düşünülen masalların seçilmesine özen gösterilmiştir.

Masallar yapısal inceleme metoduna göre incelenmiş, daha sonra Karaçay-Malkar masallarının dünya masallarındaki yerini görmek üzere, bu

alandaki en kapsamlı indeksi içeren Motif Index of Folk-Literature'a göre değerlendirilmiştir.

Çalışma; Ön Söz, Giriş, İnceleme I-II, Metin I-II, Sonuç, Kaynakça ve Özet'ten oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de masallar yapı bakımından incelenmiş ve bu anlamda masalların kurgusu, epizotları ve olay tekrarı formelleri üzerinde durulmuştur. İkinci Bölüm'de masallar muhteva bakımından incelenmiştir. Bu bölümde masallar; kahramanlar ve çevre açısından değerlendirilmiş, ardından masallarda tespit edilen motifler Motif Index of Folk-Literature'a göre listelenmiştir.

İncelemenin ardından metinlerin önce transkripsiyonlu olarak Latin alfabesine aktarılmış şekli, daha sonra Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli verilmiştir. Metinler Latin alfabesine aktarılırken masalların özgün imlâsına sadık kalınmıştır. Dolayısıyla, standart Karaçay-Malkar Türkçesi dışına çıkan ses özellikleri de korunmuştur. Metinler Türkiye Türkçesine aktarılırken asıl metne sadık kalınmakla birlikte, masal üslubunu kaybetmemek için serbest aktarma yapılmıştır. Öte yandan "emegen", "sarıvek" gibi Karaçay-Malkar folkloruna özgü kelimeler olduğu gibi bırakılmış, bu kelimelerin anlamları dipnotlarla verilmiştir.

Çalışmada masalların sıralanmasında alfabetik sıralama gözetilmemiş, metinlerin yer aldığı kitaptaki sıralama esas alınmıştır. Masallar bu sıralama doğrultusunda numaralandırılmıştır.

Sonuç bölümünde yapılan incelemelere dair varılan sonuçlar yer almaktadır.

Sahaya gitme imkânım olmadığı için kaynak metin temin etme sorunuyla karşılaştım. Çalışacağım metni temin etme hususunda yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ufuk TAVKUL'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmam süresince karşılaştığım her türlü zorluğu aşmamda bana yardımcı olan hocam Prof. Dr. Naciye YILDIZ'a gösterdiği sabır ve emeklerinden ötürü teşekkür ediyorum.

Zeynep ASLAN

18.05.2012

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ……I
İÇİNDEKİLER…….....III
KISALTMALAR……...VII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ……..VIII
GİRİŞ……1
I. BÖLÜM: MASALLARIN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ……...9
1. Masalların Kurgusu…….9
2. Masalların Epizotları…….12
3. Masalların Tekerlemeleri…….38
4. Olay Tekrarı Formelleri……38
II. BÖLÜM: MASALLARIN MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ…….40
1. Masalların Tahlili……..40
1.1. Masalların Kahramanlar Bakımından Değerlendirilmesi……40
1.1.1. İnsanlar……41
1.1.2. Hayvanlar……..86
1.1.3. Olağanüstü Yaratıklar……102
1.2. Masalların Çevre Bakımından Değerlendirilmesi……..115
1.2.1. Mekân……..115
1.2.1.1. Gökyüzü……..115
1.2.1.2. Yeryüzü……...117
1.2.1.2.1. Açık Mekânlar……118
1.2.1.2.2. Kapalı Mekânlar……..126
1.2.1.3. Yer altı……133
1.2.1.4. Su altı……..133
1.2.2. Eşya……134
1.2.3. Yiyecek ve İçecekler……144

1.3. Motif Index of Folk-Literature'a Göre Masalların Değerlendirmesi……145

A. Mitolojik Motifler……...145

B. Hayvanlar……...147

C. Yasak……...157

D. Sihir……..159

E. Ölüm……175

F. Olağanüstülükler……..178

G. Dev…….....192

H. İmtihanlar, Denemeler……198

J. Akıllılar ve Aptallar……210

K. Aldatmalar……..214

L. Kaderin Ters Dönmesi……222

M. Geleceğin Tayini……225

N. Şans ve Talih……227

P. Toplum……232

Q. Mükâfatlar ve Cezalar……..240

R. Esirler ve Kaçaklar……...245

S. Anormal Zulümler……247

T. Cinsiyet……250

U. Hayatın Tabiatı…….....257

V. Din……257

W. Karakter Özellikleri……..258

X. Mizah……260

Z. Çeşitli Motif Grupları……261

METİNLER……274

1. KARAÇAY-MALKAR MASALLARINDAN "TILSIMLI MASALLAR"IN TRANSKRİPSİYONLU OLARAK LATİN ALFABESİNE AKTARILMASI……275

1.1. ADAMNI CAZIWU……..275

1.2. CUMALAQ……...278

1.3. QARA QOYANÇIQ……283

1.4. CELMAWUZ……...287
1.5. AŞIQ…….292
1.6. ALTIN CALLI CILQI……...296
1.7. NASIPLIÇIQ……303
1.8. ATALARI ÖKSÜZ QIZLARINA NE ETDİ, ÖKSÜZ EGEÇLE DA BİR BİRLERİNE NE ETDİLE……...310
1.9. MUSİLİYA……322
1.10. CAŞ BLA PATÇAH……326
1.11. ALABER BLA EMEGENLE……..333
1.12. AQ EÇKİÇİK……336
1.13. KÜLBULĠAWUÇ……...342
1.14. BIJMAPAPAH……346
1.15. ALĠABAR……...353
1.16. ÖKSÜZ CAŞÇIQNI NASIPLILIĞI……364
1.17. ZIJIRDAWUQ……...370
1.18. SOLTAN-GERİY……377
1.19. TEMİR-BOLAT……385
1.20. ALİMCAŞAR……...389
1.21. BURUNSUZ BEKİR……...396
1.22. AYTEK ULU AYTEK……..404
1.23. SOQUR HAN……...416
1.24. BEŞNİ KİÇİSİ KİÇİBATIR……423
1.25. BOSHASAN……435
2. KARAÇAY-MALKAR MASALLARINDAN "TILSIMLI MASALLAR"IN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI……....443
2.1. İNSANIN KADERİ……..443
2.2. CUMALAK……...446
2.3. KARA TAVŞANCIK……...451
2.4. CELMAWUZ……455
2.5. AŞIK……..459
2.6. ALTIN YELELİ YILKI……463

2.7. NASIPLI……469
2.8. BABALARI ÖKSÜZ KIZLARINA NE YAPTI, ÖKSÜZ KIZ KARDEŞLER DE BİRBİRLERİNE NE YAPTILAR?....477
2.9. MUSİLİYA……488
2.10. GENÇ İLE PADİŞAH……492
2.11. ALABER İLE EMEGENLER……498
2.12. AK KEÇİCİK……502
2.13. KÜLBULGAVUÇ……508
2.14. BIJMAPAPAH……511
2.15. ALGABAR……518
2.16. ÖKSÜZ GENCİN NASİBİ……529
2.17. ZINIRDAVUK……535
2.18. SOLTAN GERİY…… 542
2.19. TEMİR BOLAT……549
2.20. ALİMCAŞAR……553
2.21. BURUNSUZ BEKİR……560
2.22. AYTEK OĞLU AYTEK……569
2.23. KÖR HAN……579
2.24. BEŞ KARDEŞİN KÜÇÜĞÜ KİÇİBATIR……586
2.25. BOSHASAN……599
SONUÇ……606
KAYNAKÇA……615
ÖZET……620
ABSTRACT……621

KISALTMALAR

AÜ DTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz	Bakınız
C	Cilt
DTCF Yay.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları
nu.lı	Numaralı
qaraç.	Karaçay-Malkar Türkçesi
s	Sayfa
S	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Yay.	Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

А а: a
Б б: b
В в: v
Г г: g
ГЪ гъ: ġ
Д д: d
Е е: ye
Ёё: ö
Ж ж: c/j
З з: z
И и: i
Й й: y
К к: k
КЪ къ: q
Л л: l
М м: m
Н н: n
НГ нг: ŋ
О о: o
П п: p
Р р: r
С с: s
Т т: t
У у: u
Ф ф: f
Х х: h
Ц ц: ts
Ч ч: ç
Ш ш: ş
Ы ы: ı
Э э: e
Ю ю: ü/yu
Я я: ya

GİRİŞ

Karaçay ve Malkar isimleri, coğrafî adlandırmalardır. Bunun neticesinde sanki iki ayrı halktan söz ediliyormuş gibi anlaşılabilir, ancak Karaçay-Malkar Türkleri aynı dil, kültür ve tarihi paylaşan bir Türk boyudur. Aynı Türk boyu olan Karaçay-Malkarlılar bugün kuzey Kafkasya'da bulunan Elbruz Dağı'nın doğu ve batı eteklerinde Rusya Federasyonu'na bağlı iki ayrı özerk cumhuriyette yaşamaktadırlar. Karaçaylılar, Elbruz Dağı'nın batısında ve Çerkeslerle aynı çatı altında "Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti"nde; Malkarlılar da Elbruz Dağı'nın doğusunda Kabardeylerle aynı çatı altında "Kabardin-Balkar Cumhuriyeti"nde yaşamaktadırlar (Tavkul, 2004: 7; 2007: 885; 2012: 23).

Karaçay-Malkarlıların tarihi, edebiyatı, coğrafyası, adetleri, gelenekleri üzerine Türkiye'de yapılmış pek çok çalışma vardır. Bu çalışmalardan en önemlilerine kısaca değinmek gerekirse:

W. Pröhle, 1909'da Keleti Szemle dergisinde yayımladığı makalelerde[1], Çerek vadisinde yaptığı derlemeleri yayımlar ve Karaçay-Malkar Türkçesini tanıtır.

Türkiye'de Karaçay-Malkar Türkçesi üzerine ilk çalışmalar Saadet Çağatay'ın 1951'de DTCF Dergisinde yayımladığı "Karaçayca Birkaç Metin" adlı çalışmasıyla başlamıştır.

1952'de yayımlanan İslam Ansiklopedisinde "Balkarlar ve Karaçaylar" adlı bir madde bulunmaktadır.

1953'te Çağatay, F. Köprülü Armağanı'nda "Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Bineger" adlı çalışmasını yayımlamış; Türk Lehçeleri

---

[1] Pröhle, W., "Karatschajische Wörterverzeichnis", **Keleti Szemle,** S. X, Budapest, 1909, s. 83-150; "Karatschajische Studien, **Keleti Szemle,** S. X, Budapest, 1909, s. 215-304; "Balkarische Studien-I", **Keleti Szemle,** S. XV, Budapest, 1914/15, s. 165-276; "Balkarische Studien-II", **Keleti Szemle,** S. XVI, Budapest, 1915/16, s. 104-243.

Örnekleri-II kitabında da “Karaçaylar ve Dilleri” adlı bir çalışmaya yer vermiştir.

1954’te R. Karça ve H. Koşay tarafından hazırlanan “Karaçay Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler” adlı çalışma DTCF Yayınlarından çıkmıştır.

Bunların yanı sıra 1970’lerde faaliyet gösteren Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi, Eskişehir’de çıkan Birleşik Kafkasya Dergisi, Ankara’da çıkan Kırım Dergisi ve 1990’lı yıllarda faaliyet gösteren Karaçay-Malkar Dergisinde Karaçay-Malkar Türklerinin tarihi, kültürü, edebiyatı, sanatına dair pek çok çalışma vardır.

Ahmet Bican Ercilasun, “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri” kitabında Karaçay-Malkar Türkçesi alfabesi ve metin örneklerine yer vermiştir.

Kemal Aytaç, 1991 yılında Gyula Nemeth’in “Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü”nü; 1992 yılında ise W. Pröhle’nin “Karaçay Lehçesi Sözlüğü”nü Türkçeye çevirip yayımlamıştır.

İsmail Doğan, 1992’de “Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektupları” adlı çalışmasını; 1993 yılında tamamladığı Türkiye Karaçayları ve Dilleri adlı doktora tezini ise 2012 yılında yayımlamıştır.

1994 yılında Metin Yavuz’un Nuri Yüce danışmanlığında yaptığı yüksek lisans tezi “Karaçay Türkçesi (Gramer-Metin-Sözlük)” ülkemizde yapılan ilk gramer çalışmalarından olması bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra Karaçay-Malkar Türklerinin dili ve tarihi üzerine yapılmış pek çok yüksek lisans tezi ve az sayıda da olsa doktora tezi vardır.

Prof. Dr. Ufuk Tavkul’un Karaçay-Malkarlıları tarih, sosyoloji, dil, edebiyat gibi çeşitli yönlerden ele alan çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri: Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü (2000), Karaçay-Malkar Atasözleri (2001), Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya (2002), Karaçay-Malkar Destanları (2004), Kafkasya Gerçeği (2007), Karaçay-Malkar

Halk Şairleri Antolojisi (2010), Kafkasların Kalbine Yolculuk Karaçay-Malkar (2011), Kafkasya'da Kültürel Etkileşim (2011), Nartlar (2012)… Bu kitapların yanı sıra Tavkul, "Türk Lehçeleri Grameri"nde (2007) Karaçay-Malkar Türkçesinin kısa gramerini yayımlamıştır. Öte yandan Tavkul'un konuya ilişkin çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Adilhan Adiloğlu'nun "Karaçay-Malkar Türkleri" (2005), "Sovyet Döneminde Karaçay-Malkar Edebiyatı" (2005), "Makaleler-İncelemeler-I" (2005) ve "Kitabü Mürşidi'n-Nisa" (2006) adlı kitapları ve çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

Kültür Bakanlığı tarafından bir proje kapsamında yayımlanan Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi'nin 22. Cildi (2002) Karaçay-Malkar Edebiyatına ayrılmıştır.

Günümüzde genel ağ ortamında da Karaçay-Malkar Türkleriyle ilgili görsel ve yazılı bilgiler içeren siteler bulunmaktadır. Karaçay-Malkarlıların tanınması, bu küçük Türk boyunun daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak noktasında hizmet eden sitelerden bazıları şunlardır:

www.kafkas.gen.tr, www.kamatur.org, www.kafkasevi.com, karachays.com, nartkarachay.ucoz.com. . .

a. Karaçay-Malkar Masalları

Karaçay-Malkar Türkçesinde masal, *comak* terimiyle karşılanmaktadır. İsa Özkan, *comak* sözünün etimolojisi üzerine yaptığı çalışmada şunları söylemektedir:

> Başlangıçta, "kapalı", "mecazî" bir ifade anlamına gelen yomak/cumak kelimesinin daha sonra Kıpçak Türklerinin sözlü edebiyatında hikaye ve destan anlamında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bugün Kazak, Nogay, Karakalpak, Tatar, Başkurt, Özbek, Karaçay-Balkar Türklerinde bilmece karşılığında kullanılmaktadır. Ayrıca Kırgız, Kazak, Karaçay-Balkar, Çuvaş Türklerinde masal ve efsane olarak da geçmektedir (1998: 377-378).

Özkan'ın yanı sıra İsmail Doğan da Karaçay-Malkar Türkçesinde *comak* teriminin hem hikâye ve masal karşılığında hem de *el bergen comak* şeklinde bilmece karşılığında kullanıldığını belirtmektedir (2012: 42-43).

Görüldüğü üzere *comak,* fonetik varyantları olan yaygın bir anlatı türü olmakla birlikte zengin anlam dairesine sahip olmasıyla da dikkat çeken bir terimdir.

Karaçay-Malkar Türklerinin bilmeceleri (*el bergen comak)* üzerine Türkiye'de yapılmış bir yüksek lisans tezi ve birkaç çalışma[2] bulunmaktadır. Karaçay-Malkar masalları *(comak)* üzerine ise Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi'nin Karaçay-Malkar Edebiyatı cildinde Türkiye Türkçesine aktarılmış üç masal metni (2002: 138-160) dışında Türkiye'de yayımlanmış masal aktarmalarına rastlanmamıştır.

Karaçay-Malkarlılarda Masal Çalışmaları

Karaçay-Malkar masallarının derlenip yayımlanmasına 19. Yüzyılda başlanmıştır. N. Tul'çiyskiy, M. Aleynikov, E. Baranov, G. Malyavkin, E. Zahareviç, V. Jelihovskaya, İ. İlyakov, İ. Solovıyev, M. Eromolenko ve diğer yazarlar Moskova'da, Saint-Petersburg'da ve Kafkasya'da çıkan gazete ve dergilerde Karaçaylıların ve Malkarlıların çeşitli folklor türleri ile birlikte masallarını da yayımlamışlardır (Tanzila, 1999: 3). Anlaşıldığı üzere, elimizdeki masal metinleri en eski 19. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Birçok gelenekte olduğu gibi Karaçay-Malkarlıların masal geleneğinde de ilk örneklere ulaşma imkânımız yoktur.

Karaçay-Malkar masallarını, efsanelerini ve hikâyelerini derleyip yayımlamakla uğraşan yabancı yazarlar arasında E. Z. Baranov özel bir yere sahiptir. Baranov, 1897 yılında "Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey i Plemyön Kavkaza" (SMOMPK) adlı antoloji kitabının 23. cildinde dokuz masal yayımlamıştır. Baranov masalların her birine bazı hatırlatmalar yazmış ve yalnızca Malkar masallarında rastlanan devleri, cadıları, cinleri ve buna benzer durumları gösteren özelliklere işaret etmek suretiyle doyurucu açıklamalar vermiştir (Tanzila, 1999: 3). Karaçay-Malkar

---

[2] İbrahim, Şahin, **Qaraçay Halkını El Bergen Çomaqları (Giriş, Transkripsiyon, Türkiye Türkçesine Aktarma, İndeks),** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1995. Tavkul, Ufuk, "Karaçay-Malkar Folklorunda Bilmeceler", **Kırım,** 9-10 (36-40), 2002, s. 97-104; Ercilasun, Ahmet Bican, **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Ankara, Akçağ Yay., 6. Baskı, 2005.

masalları ile ilgili olarak yapılacak bütünleyici çalışmalarda bu kitabın da değerlendirilmesi araştırmaların derinleşmesine katkı sağlayacaktır.

E. Baranov, Malkar masallarını SMOMPK'nın 32. ve 34. ciltlerinde de yayımlamıştır. Karaçay ve Malkarlıların masallarını ve efsanelerini "Legendı Kavkaza" (R/D, 1913), "Pevets Gor i Drugiye Legendı Kavkaza" (M., 1914), "Skazki Kavkazskih Gortsev" (M., 1914) adlı derlemelerde yayımlamıştır. "İnaluk i Lesnaya Volşebnitsa" (M., 1914) adlı Malkar sihirli masalını da Baranov yine bir kitapçık hâlinde yayımlamıştır. Ayrıca E. Baranov yıllarca Kavkaznı Rosseyni Vokrug Sveta, Terskiye Vedomosti, Pyatigorskoye Eho vs. gazete ve dergilerde Karaçay-Malkar masallarını, efsanelerini ve hikâyelerini yayımlamıştır (Tanzila, 1999: 3). Bu çalışmaları, Baranov'un Karaçay-Malkarlıların masal çalışmalarında öncelikli ve önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

N. Tul'çinskiy, "Terskiy Sbornik" adlı derlemesine "Poemı, Legendı, Pesni, Skazki i Poslovitsı Gorskih Tatar" (1903) adıyla bilinen yazısı içerisinde Holam'dan derlenmiş üç Karaçay-Malkar masalına yer vermiştir. (Tanzila, 1999: 3) .

Macar bilim adamı W. Pröhle 1909 ve 1916 yıllarında "Keleti Szemle" dergisinde Karaçay ve Malkar'dan derlediği 17 masalı yayımlamıştır. Bu masalların en önemli özelliği, Ekim İhtilaline kadar yayımlanan masallar içerisinde yalnızca Karaçay-Malkar dilinde basılmış ilk yayın olmalarıdır. Bu masalların folklor ve dil araştırmalarıyla ilgilenen araştırmacılar için de önemi büyüktür.

Karaçay-Malkar masalları ilk kez 1940 yılında derli toplu yayımlanmıştır ("Karaçay Folklor", Mikoyan-Şahar). Bu derlemeyi hazırlayan Laypanlanı Hamit ve Dudalanı Mahmud, eserlerine Karaçay'dan derledikleri masalların yanı sıra efsane ve hikâyelerin de en güzel örneklerini eklemişlerdir. Dolayısıyla, bu kaynakta masallar diğer halk edebiyatı türleri ile birlikte yer almaktadır.

Karaçaylıların ve Malkarlıların sürgün yıllarında (1943-1957) folklor malzemelerini derleme işi 1957 yılında Frunze'de çıkan "Karaçayevskie i Balkarskie Narodnıe Skazki" adlı derleme dışında kesintiye uğramıştır. Bu

derlemeyi yayımlayan Laypanlanı Hamit, 27 masalı Rusçaya çevirip yayımlamıştır. Bu derleme, Karaçay-Malkar masallarının Rusça yayımlandığı ilk kitaptır (Tanzila, 1999: 3-4). Bu çalışma, ilk defa masalların toplu olarak bu kadar çok sayıda bir arada bulunmalarına ve Rusçaya çevrilmelerine örnektir.

1957 yılında Karaçaylıların ve Malkarlıların folklor malzemelerinin derlenmesine yeniden başlanmıştır. Kısa zaman içerisinde Kabartı-Malkar İlmî Araştırma Enstitüsünde çalışanlar, derlenen masallardan iki ciltlik kitap hazırlamışlardır. Birinci cildi 1959 yılında "Malqar Comaqla, Nart Sözle, Elberle" adıyla Sottalanı Adilgeriy; ikinci cildi ise1963 yılında "Malqar Halq Comaqla" adıyla Otarlanı Said hazırlayıp Nalçik şehrinde yayımlamışlardır.

1963 yılında enstitünün "Materialı i İssledovaniya Po Balkarskoy Dialektologii Leksike i Folkloru" adlı kitabında da birkaç masal ve efsane yayımlanmıştır.

Karaçaylıların ve Malkarlıların folklor malzemelerini derleyip yayımlayanlar arasında en önemli isimler, Unaklanı Zeytun ve Tavmurzalanı Dalhat'tır. Bu araştırmacılar masalları, efsaneleri, hikâyeleri kitaplar hâlinde yayımlamışlardır:

Unaklanı Zeytun: "Burunŋulu Tavruhla Bla Haparla", Nalçik, 1980; "Malkar Halq Comaqla", Nalçik 1989.

Tavmurzalanı Dalhat: "Aval Bla Astal", Nalçik, 1982; "Gollu" Nalçik, 1993.

"Ertte Birew Bar Edi…" (1991-Hazırlayan Colablanı Uzeyir) ve "Malqar Halq Comaqla", (1992-Hazırlayan Mottaylanı Svetlana) adlı folklor derlemelerine giren masallar ise daha önce "Malqar Comaqla, Nart Sözle, Elberle" adlı kitapta yayımlanmışlardır.

Karaçay'da 1960'lı yıllardan itibaren Ortabaylanı Rimma, Goçiyalanı Sofiya ve Süyünçlanı Hanafiy gibi bilim adamlarının Karaçay-Malkar masallarını derleyip yayımlamada çok büyük hizmetleri olmuştur.

Adı geçen bilim adamları, 1963 yılında masalları "Karaçay Halk Tavruhla" adlı kitapta yayımlamışlardır. Bu derlemede birkaç masal 1940 yılında yayımlanan "Karaçay Folklor" adlı kitaptan alınmışsa da diğer

masallar ilk kez yayımlanmıştır. Kitabın ilmî değeri çok büyüktür (Tanzila, 1999: 4). Çünkü bütün masal örnekleri ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.

Nart efsanelerinin, novellalarının ve masallarının "Qaraçay Malqar Folklor" (Çerkessk, 1987) adlı derlemede yayımlanmasının Karaçay-Malkar folklorunun yayımlanması hususunda çok büyük bir önemi vardır. Kitabı hazırlayan Ortabaylanı Rimma bu derlemeye 1958-1986 yıllarında Karaçay-Çerkesiya İlmî Araştırma Enstitüsünün folkloristleri tarafından derlenen 83 masalı eklemiştir (Tanzila, 1999: 4). Böylece masallar önemli bir sayıya ulaşmıştır.

Ortabaylanı Rimma, çocuklara hitap eden "Cetegeyli – Ceti Culduz" adlı derlemede de (Çerkessk, 1985) Karaçay-Malkar masallarını, efsanelerini ve hikâyelerini bir arada yayımlamıştır.

1971 yılında "Detskaya Literatura" (Çocuk edebiyatı) serisinden Rusça "Balkarskie i Karaçaevskie Skazki" adlı derleme yayımlanmıştır. Bu derleme, sözü edilen iki ciltlik Karaçay-Malkar masallarında yayımlanan birkaç masal esasında düzenlenmiştir.

Karaçaylıların ve Malkarlıların masallarının bir kısmı Rusça "Skazki Çetıröh Bratıev" (Stavropol, 1965), "Çernıy Orel" (M., 1981), "Çudo-Abloçko" (Stavropol, 1983), "Skaki Narodov Karaçaevo-Çerksiy (Çerkessk, 1992) adlı kitaplarda da yayımlanmıştır.

1996 yılında Hadcilanı Tanzila tarafından "Qaraçay-Malqar Folklor-Hrestomatiya" adlı bir kitap yayımlanmıştır. Bu kitapta Karaçaylıların ve Malkarlıların bütün folklor türlerinin örneği mevcuttur. Hrestomatiya'ya kadar yayımlanan masallar, efsaneler, hikâyeler de kitaba alınmıştır.

1999 yılında Nalçik'te Hadcilanı Tanzila tarafından "Qaraçay-Malqar Comakla, Tavruhla em Aytıwla" adlı iki ciltlik bir derleme kitabı yayımlanmıştır.

Birinci ciltte, Kabartı-Malkar'ın ve Karaçay-Çerkes'in çeşitli folklor kitaplarında yayımlanmış masalların, efsanelerin ve hikâyelerin seçkin örnekleri yer almaktadır. Buna göre eserde 70 masal, 26 efsane ve hikâye bulunmaktadır.

İkinci ciltte ise Kabartı-Malkar İlmî Araştırma Enstitüsünün arşivinde muhafaza edilen masallar, efsaneler ve hikâyeler bulunmaktadır. Bunlar ilk kez yayımlanan folklor malzemeleridir.

Türkiye'de Karaçay-Malkar masalları ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bunlardan biri olan "Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi"nin Karaçay-Malkar Edebiyatı cildinin *Giriş* bölümünde Karaçay-Malkar masalları şöyle tasnif edilmiştir (2002: 47):

- Mitolojik masallar: Bunlar, içinde mitolojik motifleri bulunduran masallardır. İncelediğimiz masallardan bir tanesi mitolojik masal özelliği göstermektedir (4 nu.lı masal).
- Şaşırtıcı masallar: Olağanüstü özelliklerin ve sihir unsurlarının yoğunlukta olduğu masallardır. Bunlar, masal sınıflandırmalarında tılsımlı veya sihirli masallar olarak da adlandırılmaktadır. İncelediğimiz masalların hemen hepsini bu gruba dâhil etmek mümkündür.
- Hayat, âdet-töre ile ilgili masallar: Bunlar da günlük hayatla ilgili gerçekçi masallar olarak nitelendirilebilir. Masalda olağanüstü olaylara girmeden iyi ile kötünün mücadelesi veya bir kişinin çeşitli amaçlar uğruna çabalaması sırasında yaşadığı maceralar işlenir. İncelediğimiz masalların türü tılsımlı masallar olduğu için bu gruba dâhil edeceğimiz masallar yoktur, ancak masallarda âdetler, gelenekler ve göreneklerle ilgili unsurlara rastlanmıştır.
- Hayvanlarla ilgili masallar: Asıl kahramanların hayvanlar olduğu masallardır. İncelediğimiz masallarda hayvan masalı bulunmamaktadır.
- Kurnazlık ve yalanla ilgili masallar: Masalın başkahramanının bazı işlerini kurnazlıkla ve yalanla hallettiği masallar bu gruba girer. Masal geleneğine göre, aslında olumlu kahramanın olumsuz davranışlar olarak nitelendirilebilecek yalan ve hile ile uğraşması gerekir. İncelediğimiz masallar içerisinde 5 ve 16 numaralı masalları bu gruba dâhil etmek mümkündür.

I. BÖLÜM: MASALLARIN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. MASALLARIN KURGUSU

Çalışmada yirmi beş tane masal incelenmiştir. Tamamı tılsımlı masal özelliği gösteren yirmi beş masal da nesir şeklindedir ve hemen hemen hepsi aynı yapıda kurgulanmıştır.

Masallara ya sade giriş formeliyle başlanmış ya da hiçbir formel kullanılmadan doğrudan başlanmıştır. Sade giriş formeliyle başlayan masallar, ikinci bölümde motif incelemesinde verilmiştir. Herhangi bir formel kullanılmadan doğrudan başlayan masallar 3, 13, 14, 17, 18, 22 ve 23 numaralı masallardır:

Bir kadının bir kızı ile oğlu varmış (3)

Bir adamın üç oğlu varmış. (13)

Bir çoban varmış. (14)

Fakir bir adamın üç oğlu varmış. (17)

Genç bir kadının kocası amansız bir hastalıktan ölmüş. (18)

Bir ülkede Aytek adlı bir bey varmış. (22)

Bir ülkenin hanı kör olmuş. (23)

Masallarda bitiş formellerinin tamamı çıplak bitiş formelidir. Bunlar ikinci bölümde motif indeksin Z maddesinde verilmiştir.

İncelenen masallar nesir şeklindedir, biri hariç şiir parçaları ya da tekerlemeler bulunmamaktadır. Bunun tek istisnası 2 numaralı masaldır. 2 numaralı masalda kız, kardeşinin ölümünün ardından derdini ağıt türünde bir şiirle anlatır:

“Doğuran anam ölmüş idi
Üvey ana gelmiş idi,
Babama kes demiş idi,
Deli babam kesti seni.

Kemik kemik toplamışım ben,
Her gün ağlıyorum ben,
Su serpip ağlıyorum ben,
Şimdi ne zaman kalkacaksın sen?
Nereden kardeş bulurum ben?
Ah, Cumalak neredesin sen?”

Kahraman öldükten sonra serçe olarak dirilir ve o da kız kardeşi gibi derdini şiirsel bir anlatımla dile getirir. Cumalak gittiği yerlerde hep aynı şarkıyı söyler ve dinleyenleri mest eder:

“Öz anam öldü
Üvey anam kesti
Babam bizi umursamadı
Ona “evet” dedi.
Benim kız kardeşim Altınçaç
Kemiklerimi topladı,
Mavi çaputa bağladı,
Bektaşiüzümü ağacına astı
Derdini anlattı
Cik cik Cumalak”

Masallarda olayların üç ya da üçün katları kadar tekrarlanması gerekmektedir. Buna üç birlik kuralı denir. İncelenen masallar içerisinde bu kaideye uymayan masallar tespit edilmiştir:

4 numaralı masalda emegen kadının üç değil dört oğlu vardır. Kahraman, her gün birini öldürür. Beşinci gün de annelerini öldürür, böylece beş günde beş emegen öldürmüş olur.

5 numaralı masalda kahraman, çeşitli hayvanlara ya da nesnelere dönüşür. Genç, üçüncü dönüşümde yakalanır ve Aşık'la aralarında bir mücadele başlar. Bu mücadelede her iki kahraman da çeşitli şekillere dönüşürler. Bu dönüşümlerin sayısı beştir. Genç sırasıyla aygır, serçe, elma, darı, iğneye dönüşürken; Aşık da sırasıyla aygır, şahin, yaşlı bir hacı, tavuk ve ipliğe dönüşür. Böylece bu iki masalda, üç değil beş sayısının üç birlik kuralının yerini aldığı söylenebilir.

6 numaralı masalda kahraman, ailenin dördüncü çocuğudur. Kahraman, babası öldükten sonra dünyaya gelir. Yani baba hayattayken üç çocuğu vardır, ancak asıl kahramanın masala katılmasıyla bu formel bozulmuştur.

8 numaralı masalda kahramana dört görev verilmesi de üç birlik kuralının göz ardı edildiği bir örnektir. Ancak bu durum ilk üç görevin başarılması, dördüncü görevin başarısızlıkla sonuçlanması şeklinde telafi edilmiştir.

10 numaralı masalda padişah, kahramana iki görev verir. İkinci görevin sonunda bütün çatışma unsurları giderilir ve masal mutlu sonla biter.

14 numaralı masalda da kahramanın yerine getirdiği vazifelerin sayısı ikidir. Masalda han, iki kez hastalanır ve kahraman ilacı bulmak için iki kez yola çıkar. Ancak burada da üç sayısının farklı bir şekilde tamamlandığı görülmektedir; ilk görevde iki yiyecek, ikinci görevde ise bir yiyeceğin bulunması gerekmektedir. Kahraman iki yolculukta toplam üç tane şifa kaynağı yiyeceği bulup getirir.

16 numaralı masalda kahraman, hanın kızının oyununa iki kez gelir, üçüncüsünde intikamını alır.

23 ve 24 numaralı masallarda kahramanın iki eşi vardır. Bilindiği gibi, bu tekrarlar doğrultusunda iki tekrar için "bir sahnede iki" kuralı söz konusudur. Ancak bu kural doğrultusunda bir sahnede bulunan ikiden biri olumlu, biri olumsuzdur. Bu masallarda ise, iki eş de olumlu tiptir.

100 sayısı, formülistik bir sayı olarak kabul edilmemektedir, buna rağmen 100 sayısının üç masalda bir formel gibi kullanıldığı tespit edilmiştir:

Emegenle kahraman, yüz adımlık mesafeden ok atarlar. (20)

Kahramanın yüz putluk topuzu vardır. (21)

Gelin alayı yüz kişidir. Sarıvek, yüz kişilik gelin alayının hepsini birden yutup tekrar çıkarır. (24)

İncelenen masalların yapısı genellikle şöyledir:

1. Kahramanların tanıtımı
2. Vazife ya da imtihan gereği gurbet
3. Zorlu görevin başarılması
4. Düğün
5. Dönüş

*Düğün ve dönüş maddeleri yer değiştirebilir ya da masalda dönüş maddesi olmayabilir.

20 numaralı masal, diğer masallardan farklı bir yapıda kurgulanmıştır. Burada zincirlemeli olay örgüsü vardır. Kahramanın yolculuğu üç zorlu aşamanın ardından tamamlanır. Kahraman evlenir, mutlu olur. Ancak yine üç aşamalı zorluklar yaşar. Bunun ardından evine döner ve mutluluğa kavuşur.

2. MASALLARIN EPİZOTLARI

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1)

1. Bir kuş, padişahı yükseklerde bir mağaraya götürür.
2. Mağaraya bir kuş gelir, padişah bu kuşu öldürür.
3. Başka bir kuş padişahı yere indirir. Padişah, kuşun indirdiği yerde bulunan ak kaleye gider.
4. Ak kaledeki adam, Allah tarafından insanların kaderlerine evlenecekleri kişileri yazmakla görevlendirilmiştir.

5. Ak kaledeki adam, padişahın kızının ileride cariyenin doğuracağı oğlanla evleneceğini söyler.
6. Padişah, hamile cariyeyi ormana götürüp karnını yararak öldürür.
7. Cariyenin karnı yarılınca doğum gerçekleşir. Yeni doğan oğlan, annesinin göğsünden süt emerken başka bir padişah gelir ve onu evlat edinir.
8. Padişah, o padişaha misafirliğe gider. Evin bahçesinde rastladığı gencin yıllar evvel öldürdüğünü sandığı oğlan olduğunu öğrenince onun öldürülmesini emreden bir mektup yazıp gence verir ve evine yollar.
9. Padişahın kızı, bahçede uyuyan gence âşık olur, koynundaki mektubu yırtıp atar, yerine yenisini yazar. Bu mektupta kızla gencin evlendirilmesi emredilmektedir.
10. Padişahın kızı ve genç evlenirler.
11. Padişah, utancından yüzünü gizler ve sonunda bir baykuşa dönüşür.

"Cumalaq – Cumalak" (2)

1. Cumalak ve Altınçaç'ın anneleri ölür.
2. Karısı ölen adam yeniden evlenir.
3. Üvey anne çocuklara eziyet eder.
4. Karı koca, Cumalak'ı kesmeye karar verirler.
5. Altınçaç, konuşulanları duyar ve Cumalak'ı uyarır, ancak Cumalak, kaderine boyun eğer ve kız kardeşine vasiyetini söyler.
6. Üvey anne ve baba, Cumalak'ı kesip etini yerler.
7. Altınçaç, kardeşinin vasiyeti üzerine Cumalak'ın kemiklerini toplayıp bahçedeki ağaca asar ve her gün sular.
8. Altınçaç, kemikleri sularken ağlaya ağlaya dert yanar.
9. Bir gün kardeşinin kemikleriyle dertleşirken güvercin suretinde gezen üç öksüz kız kardeş, kızı dinler ve ona yardım etmeye karar verir.
10. Güvercinler, hayat suyu getirip Cumalak'ı serçe olarak diriltirler.

11. Serçe Cumalak, güvercinlerle uçup bal satıcısından bal alır.
12. Serçe Cumalak, güvercinlerle uçup zehir satıcısından zehir alır.
13. Serçe Cumalak, üç güvercinle evine gelir, kız kardeşi kapıda oturmaktadır.
14. Serçe Cumalak şarkı söylerken güvercinler, Altınçaç'ın ağzına bal koyarlar.
15. Serçe Cumalak şarkı söylerken güvercinler, babasının ve üvey annesinin ağzına zehirli bal koyarlar.
16. Cumalak, tekrar insan olur.
17. Güvercinler tekrar insan olur.
18. Cumalak, insana dönüşen güvercinlerin en büyüğüyle evlenir.

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3)

1. Genç, ava çıkar.
2. Genç, beş başlı emegenin kalesine gelip dört başını keser, son kalan başını bırakıp emegeni zindana atar.
3. Genç, annesi ve kız kardeşiyle emegenin kalesine taşınır.
4. Gencin annesi emegeni zindandan çıkarır ve onunla evlenir.
5. Genç, emegenin zindandan çıktığını görünce onunla dövüşür. Emegen, gencin annesinin yardımıyla genci öldürür.
6. Kız, kardeşinin cesedini meşe ağacında saklar, kardeşinin kıyafetlerini giyip yola çıkar.
7. Kız, kimsenin isabet ettiremediği hedefi vurup altın asası olan hanın kızını alır.
8. Kız, yine bir hedefi vurup gümüş asası olan hanın kızını alır.
9. Kız, üçüncü kez de bir hedefi vurup yakut-elmas asası olan hanın kızını alır.
10. Kız, meşe ağacına gelir ve kıyafetlerini çıkarıp kardeşine giydirir, kendisi de bir tavşana dönüşüp ormana gider.
11. Hanın kızları asalarının sihrini kullanarak genci diriltir.
12. Genç, kalesine dönüp emegeni, annesini ve emegen yavrularını öldürür.

13. Genç, üç eşiyle mutlu mesut yaşar.
14. Birinci hanın kızı altın saçlı bir oğlan doğurur.
15. Tavşana dönüşen kız, gelip altın saçlı oğlanın yüzünü yalar.
16. Genç, her şeyi anlar ve tavşana zarar vermemelerini söyler, tavşana kimse zarar vermez.

"Celmawuz – Celmavuz" (4)

1. Dokuz oğlu olan kadın, bir kız doğurur.
2. Dokuzuncu oğlan, eve gelip kızı görünce annesinden onu kovmasını ister.
3. Annesi kızı kovmayı reddedince küçük oğlan evi terk eder.
4. Evi terk eden genç, gözleri görmeyen yaşlı bir çiftin yanına sığınır.
5. Genç, yaşlı çiftin keçilerini otlatır.
6. Genç, bir gün keçileri emegenlere ait bir ovaya sürer.
7. Genç, ovada karşısına çıkan beş başlı emegeni öldürür.
8. Genç, ikinci gün de karşısına çıkan beş başlı bir emegeni öldürür.
9. Genç, üçüncü gün de karşısına çıkan beş başlı bir emegeni öldürür.
10. Genç, dördüncü gün de karşısına çıkan beş başlı bir emegeni öldürür.
11. Genç, beşinci gün dumanı tüten bir kale görüp yanına gider. Bu kale öldürdüğü emegenlere aittir. İçeride emegenlerin annesi vardır.
12. Yaşlı karı-kocanın gözlerini bu emegenler almıştır. Genç, emegenlerin annesinin dört başını keser, son kalan başını bırakır. Emegen kadın yaşlı çiftin gözlerini nerede sakladıklarını söyleyince genç, onun son kalan başını da keser.
13. Genç, yaşlı karı-kocanın gözlerini yuvalarına yerleştirir, karı-koca görmeye başlar.
14. Genç, köyünü çok özlediğinden ona uzaktan bakıp dönmek ister. Ancak köyüne vardığında bütün evlerin harabe hâlinde olduğunu görünce sağlam kalan tek ev olan kendi evlerine gider.

15. Evde sadece kız kardeşi vardır. Genç, kızın bir celmavuz olduğunu anlar.
16. Kız, genci yemek için dişlerini bileyince genç kaçmaya başlar.
17. Genç yorulunca dua eder. Bileği taşı büyük bir kaya olur. Kız, kayayı parçalar.
18. Bu defa çakı, gencin duasıyla demir kayaya dönüşür. Kız, demir kayayı deler.
19. Bunun üzerine çuvaldız gencin duasıyla çok yüksek, demirden bir ağaca dönüşür. Genç de ağacın tepesindedir. Kız, demir ağacı da kemirmeye başlar.
20. Genç, kargalardan yardım ister, kargalar yardım etmez.
21. Genç, güvercinlerden yardım ister, güvercinler uçup yardım getirir.
22. Kız, demir ağacı devirir. Bu sırada yaşlı çiftin tazıları yetişir. Kız, tazılardan korkup göğe uçar, tazılar da peşinden gider.
23. Şimdilerde Ay'ı ve Güneş'i tutan celmavuz kızdır, denilir.

"Aşıq – Aşık" (5)

1. Fakir genç, hanın kızını görüp âşık olur. Annesine kızı istemesi için ısrar eder.
2. Gencin annesi, hanın kızını istemeye gider. Han, kızını vermek için bir şart koşar; genç, hana Aşık oyunu gösterirse kızını ona vereceğini söyler.
3. Genç, Aşık'ı bulmak için yola çıkar.
4. Genç, Aşık'ın evine varır. Aşık'ın küçük kızı, babasının oyunlarını öğrenen kişilerin sağ kalmadığını söyleyip genci uyarır.
5. Genç, Aşık'ın evinde üç ay kalır. Aşık'ın oyunlarını öğrenmesine rağmen hiçbir şey anlamadığını söylediği için Aşık onu öldürmez.
6. Genç, evine gelince kendisini bir koç yapar, annesi de pazara götürüp çok yüksek bir fiyata satar. Genç, akşama evine döner.
7. Genç, bu sefer bir boğaya dönüşür, annesi de başka bir pazara götürüp çok yüksek bir fiyata satar. Genç, akşama evine döner.

8. Genç, bu defa da aygıra dönüşür. Annesi onu da başka bir pazara götürür. Halkı kandıran gencin namını işiten Aşık, bu pazara gelir ve aygırı satın alır.
9. Aşık, aygırı kesmek için evine götürür. Aşık'ın kızları aygırı serbest bırakınca aygır kaçar. Aşık, daha büyük bir aygır olup genci kovalar.
10. Aşık yetişmeye başlayınca genç, serçe olup uçar. Aşık da şahin olup kovalar.
11. Genç, hanın bahçesindeki bir ağaca konup kızıl bir elma olur, Aşık da hacı kılığına girip hanın huzuruna gelir. Hastası için şifa olacak elmanın bahçedeki ağaçta olduğunu söyler.
12. Han, karısı, kızı ve hacı kılığındaki Aşık, bahçeye çıkar. Aşık, ağacı sallar, elma yuvarlanıp hanın kızının önüne gelir.
13. Kız, elmayı Aşık'a doğru atınca elma, darı olup dökülür. Aşık da tavuk olup gagalar.
14. Sonra darı bir yere toplanıp parlak bir iğne olur, tavuk da iplik olup iğneyi ipe dizer.
15. İğne, ipliği de sürükleyerek ateşin ortasından geçer, ateş ipi yakar. İğne birdenbire gence dönüşür.
16. Genç, kimliğini açıklar ve hanın şartını yerine getirdiğini söyler. Han da verdiği sözü tutar ve kızını gence verir.
17. Hanın kalesinde büyük bir düğün yapılır.

"Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı" (6)

1. Hanın üç oğlu ve altın yeleli, altın kuyruklu yılkısı vardır.
2. Hanın altın yeleli, altın kuyruklu yılkısı kaybolur. O yılkıdan geriye sadece bir tay bulurlar.
3. Han, hastalanıp ölür. Han öldükten sonra karısı bir oğlan doğurur.
4. Oğlanın adını Muhammat koyarlar. Çocuk, olağanüstü büyür.
5. Yaşlı kadın, oğlunu döven Muhammat'a kızıp gizli gerçeği açıklar. Muhammat, yıllar evvel altın yeleli yılkının kaybolduğunu, kardeşlerinin de yılkının peşinden gidip geri dönmediğini öğrenir.

6. Muhammat, altın yeleli yılkıdan geri getirilen tulpar tayı dizginleyip yola çıkar.
7. Muhammat, ağabeylerini bulur. Onları yedirir, giydirir.
8. Muhammat, üç başlı emegeni öldürür. Emegenin kalesindeki kızı büyük kardeşiyle evlendirir.
9. Muhammat, dört ve beş başlı emegenleri öldürür. Emegenlerin kalelerindeki kızları diğer iki kardeşiyle evlendirir.
10. Muhammat, altı başlı emegeni öldürür. Emegenin kalesindeki kızla evlenir.
11. Muhammat'ın ağabeyleri ona tuzak kurup bacaklarını keserler.
12. Muhammat, sürüne sürüne giderken yerde bulduğu bir ot sayesinde iyileşir.
13. Muhammat, köyüne gelir ve toyda toplanan herkese gerçeği anlatır. Kardeşlerini hizmetkâr yapıp köyün hanı olur.

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7)

1. Nasıplı, çocukların dövdüğü kediyi kurtarıp evine getirir.
2. Nasıplı, çocukların dövdüğü köpeği kurtarıp evine getirir.
3. Nasıplı, çocukların dövdüğü yılanı kurtarır. Ardından yılanın isteği üzerine onu, yılanlar ülkesine götürür.
4. Yılanlar hanı, Nasıplı'ya ödül olarak sihirli bir yüzük verir.
5. Nasıplı, evine döner. Annesine hanın kızını istemesini söyler.
6. Nasıplı'nın annesi hanın kızını istemeye gider. Han, gençten kendi kalesi gibi bir kale inşa etmesini ister.
7. Nasıplı, sihirli yüzüğün tılsımıyla hanın kalesi gibi bir kale yapar ve hanın kızıyla evlenir.
8. Bir gün bir sahtekâr gelip Nasıplı'nın yüzüğünü ele geçirir.
9. Sahtekâr Nasıplı'nın her şeyine sahip olur.
10. Nasıplı karısını, annesini ve kalesini bulmak için yola çıkar.
11. Nasıplı kalesini bulur. Kaleye girip yüzüğü almak için kediyi gönderir.
12. Kedi, farenin yardımıyla sahtekârın ağzındaki sihirli yüzüğü alır.

13. Nasıplı, yüzüğü elde edince sahtekâra cezasını verir. Karısıyla, annesiyle, hayvanlarıyla mutlu mesut yaşar.

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi, Öksüz Egeçle da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8)

1. Üç kız kardeşin annesi ölür, babaları yeniden evlenir.
2. Üvey anne, kızları istemediği için adam, kızlarını ormana götürüp bırakır.
3. Kızlar, ormanda ağaçların tepesinde yaşarken bir han, kızları nikâhına alır.
4. Küçük kız kardeş, han akındayken biri kız, biri oğlan ikiz doğurur. Kız kendisine gelmeden evvel diğer kardeşler, ikizlerin yerine iki köpek yavrusu koyarlar. İkizleri de sandığın içine koyup nehre atarlar.
5. Han, köpek yavrusu doğurduğu için kadını ormana atar.
6. Çocukları olmayan yaşlı bir karı-koca ikizleri evlat edinir.
7. Yaşlı adam, çocuklar büyüyünce ormanda yaşamaları gerektiğini söyler.
8. Kız ve genç, ormanda yaşamaya başlarlar.
9. Kız, ateş almaya gittiği evde teyzeleriyle karşılaşır. Ancak birbirlerini tanımazlar.
10. Kadınlar, kızın yaşadığı yeri öğrenir.
11. Kadınlardan biri (büyük kız kardeş), kızın evine gelip kim olduğunu öğrenir ve genci öldürmek için kıza zorlu görevler anlatır, böylece kız, kardeşini ölüm tehlikesi olan yerlere yollar.
12. Kız, kadının akıl vermesi sonucu kardeşini sihirli bir göle su almaya gönderir. Genç, suyu alıp getirir.
13. Kız, kadının akıl vermesi sonucu kardeşini sihirli bir kürkü almaya gönderir. Genç, kürkü alıp gelir.
14. Kız, kadının akıl vermesi sonucu kardeşini sihirli aynayı almaya gönderir. Genç, sihirli aynayı alıp gelir.

15. Kız, kadının akıl vermesi sonucu kardeşini; kendisini istemeye gelenleri birer mezar taşına çeviren kibirli kızı almaya gönderir. Genç, atıyla birlikte mezar taşına dönüşür.
16. Kız, olanları sihirli aynadan görür ve yola çıkıp kardeşini kurtarır. Kibirli kızı kardeşiyle evlendirir.
17. Kız ve genç, annelerini bulur ve anneleriyle yaşamaya başlarlar.
18. Kız, hanın düzenlediği toya davet edilir. Kız, toyda başlarına gelen her şeyi anlatır.
19. Han, kızı olduğunu anlar. Yaptıklarına pişman olur. Çocuklarıyla karısının gönlünü alır. Kıskanç eşlerini de ormana attırır.

"Musiliya – Musiliya" (9)

1. Musiliya adlı güzel kız, üvey annesi ve onun kızıyla yaşamaktadır.
2. Musiliya, kara ineği otlatmaya götürürken yumağı bir delikten düşer. Musiliya da peşinden gider ve yer altında bir eve rastlar.
3. Yer altındaki evde yaşlı bir kadın, Musiliya'nın para çalıp çalmayacağını sınar. Sınavı geçen kızı mutlak güzellik ve altın elbiselerle ödüllendirir.
4. Musiliya'yı kıskanan üvey anne, kızını da aynı yere gönderir.
5. Üvey annenin kızı, yer altındaki kadının paralarından aşırdığı için yaşlı kadın, onu mutlak çirkinlikle cezalandırır.
6. Bir gün, Musiliya'nın altın çarığı akıntıya kapılır. Hanın oğlu ve adamları, çarığı bulur. Kapı kapı gezip çarığın sahibini ararlar.
7. Hanın adamları Musiliya'yı bulduklarında onun çarığın sahibi olduğunu anlarlar.
8. Üvey anne, Musiliya'yı ertesi gün yollama bahanesiyle hanın oğluyla göndermez ve bir sandığa koyup nehre attırır. Musiliya'nın yerine kendi kızını yollar.
9. Hanın oğlu, çirkin kızı görünce bir cadıya gider ve işin aslını öğrenir. Cadı, Musiliya'yı diriltir.

10. Hanın oğlu, kötü kızı bataklığa atar. Musiliya'yla hanın oğlu mutlu mesut yaşarlar.

"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah" (10)

1. Padişah ve en sevdiği askeri ava çıkarlar.
2. Genç, bir güvercin avlar. Güvercin dile gelip kendisini padişaha göstermemesini ve evinde saklamasını söyler.
3. Genç, güvercini evine getirir. Güvercin, güzel bir kıza dönüşür.
4. Genç ve kız evlenirler.
5. Genç, düğün parasını biriktirmek için karısının dokuduğu halıları pazarda satar. Halıları padişahın veziri alır ve padişaha hediye eder.
6. Padişah, gencin düğün yapmak istemesinden haberdar olunca gencin düğününü yapar.
7. Padişah, düğünde gördüğü geline âşık olur ve gence tehlikeli görevler verir.
8. Genç, padişahın isteği üzerine yaşlıyı gençleştiren suyu alıp gelir.
9. Padişah, genci Savat Çuda isimli birini bulması için yollar.
10. Genç, Savat Çuda'yı bulmak için yola çıkar. Farkında olmadan karısının annesinin evine gelir. Kayınvalidesi gence yardım eder. Genç böylece Savat Çuda'yı bulur.
11. Genç, Savat Çuda'yı bulup evine gelirken yolda sihirli eşyalar edinir.
12. Genç, ülkesinin sınırında padişahın askerleriyle savaşır, sihirli eşyaların yardımıyla savaşı kazanır. Padişahı öldürüp tahta geçer.
13. Genç, evine gelince karısı ona padişahın kendisini zorla götürmek istediğini anlatır.
14. Genç, karısıyla kaleye taşınır, mutlu mesut yaşarlar.

“Alaber Bla Emegenle – Alaber Bla Emegenler” (11)

1. Kasay Han’ın üç oğlu vardır, Alaber en küçükleridir.
2. Kasay Han’ın bahçesindeki bir elma ağacı yılda iki elma verir, bu elmaları yiyen ölümsüzlüğe erişmektedir. Ancak elmalar olgunlaştığı gün kaybolmaktadır.
3. Hanın iki büyük oğlu elmaları koruyamaz, küçük oğlu Alaber korumayı başarır. Elmaları almaya gelen serçeye engel olur, serçe uçup gider.
4. Hanın oğulları elmaları almaya gelen serçeyi bulmak için yola çıkar.
5. Alaber, kızıl ülkede Kızıl Fuk’u yener, kalede tutsak olan kızı kurtarır.
6. Alaber, mavi ülkede Mavi Fuk’u yener, kaledeki kızı kurtarır.
7. Alaber, aradığı değerli serçeyi bulur.
8. Alaber, kurtardığı iki kızı iki kardeşiyle evlendirir.
9. Ağabeyleri Alaber’i kuyuya atar.
10. Tüccarlar Alaber’i kuyudan çıkarır, Alaber ülkesine gelip hana her şeyi anlatır.
11. Han, oğullarını cezalandırır. Serçe, güzel bir kıza dönüşür ve Alaber’le evlenir.
12. Serçeye dönüşen kızın babası düğüne gelir, Alaber yiğitliğini gösterince memnun olur.

“Aq Eçkiçik – Ak Keçicik” (12)

1. Yaşlı bir adamın üç kızı, bir oğlu vardır. Yaşlı adam, oğluna kız kardeşlerini kim istemeye gelirse ona vermesini vasiyet eder ve ölür.
2. Bir ayı gelip gencin büyük kız kardeşini ister. Genç, kardeşini ayıya verir.
3. Bir kurt gelip gencin ortanca kız kardeşini ister. Genç, kardeşini kurda verir.

4. Bir tilki gelip gencin küçük kız kardeşini ister. Genç, kardeşini tilkiye verir.
5. Genç, kız kardeşlerini ziyaret etmek için yola çıkar.
6. Gencin önüne bir ak keçi çıkar, kıyafetlerini yakar. Genç yakınlarda bir kaleye gider. O kale, büyük kız kardeşinindir. Damadının ayı değil aslında yakışıklı, zengin bir genç olduğunu öğrenir.
7. Gencin önüne aynı ak keçi çıkar, kıyafetlerini yakar. Genç yakınlarda bir kaleye gider. O kale, ortanca kız kardeşinindir. Damadının kurt değil aslında yakışıklı, zengin bir genç olduğunu öğrenir.
8. Gencin önüne yine aynı ak keçi çıkar, kıyafetlerini yakar. Genç yakınlarda bir kaleye gider. O kale, küçük kız kardeşinindir. Damadının tilki değil aslında yakışıklı, zengin bir genç olduğunu öğrenir.
9. Genç, ak keçinin bir han kızı olduğunu öğrenince yola çıkar.
10. Tilki damat, gencin tulpar at edinmesine yardımcı olur. Ardından kızı nasıl yeneceğini de söyler.
11. Genç, hanın kızını yener ve evlenirler.

"Külbulgawuç – Külbulgavuç" (13)

1. Bir adamın üç oğlu vardır, en küçükleri Külbulgavuç'tur.
2. Adam, oğullarına vasiyet eder; öldükten sonra ilk üç gece sırayla kabrinde beklemelerini ister.
3. Bu vasiyete uyan tek evlat, Külbulgavuç'tur. Sabaha karşı kabirden üç tane tulpar at çıkar. Külbulgavuç, atlardan birer tüy alır, ihtiyacı olduğunda tüyleri yakacak ve atlar yardımına gelecektir.
4. Külbulgavuç, atların yardımıyla hanın kızını almak için düzenlenen imtihanda üç gün üst üste başarılı olur, ama kimliğini gizler.

5. Dördüncü gün hanın kızının yüzüğünün Külbulgavuç'ta olduğunu görürler, ama kimse onun kahraman olduğuna inanmaz, yüzüğü çaldığını düşünürler.
6. Külbulgavuç, atlardan birini çağırıp yüzüğü tekrar alır, böylece herkes ikna olur.
7. Külbulgavuç, hanın kızıyla evlenir.

"Bıjmapapah – Bıjmapapah" (14)

1. Bir çoban vardır, çobanın karısı kısırdır.
2. Bir gün bir cüce, çobana bir elma verir, karısına yedirdiği takdirde oğlu olacağını söyler, ama çocuğun büyüyünce evden ayrılıp evleninceye kadar dönmemesini şart koşar.
3. Cücenin dediği gibi çobanın karısı bir oğlan doğurur. Çocuk, büyüyünce babası ona bu şartı söyler ve çocuk evinden ayrılır.
4. Genç, yolda rastladığı eski bir sarayda üç tane tulpar at bulur. Atlardan birer tüy alır, ihtiyacı olduğunda tüylerden birini yakacak ve atlardan biri koşup gelecektir.
5. Genç, hanın hizmetine girer. İşçilere kendisini deli gibi tanıttığı için işçiler ona Bıjmapapah (Sümüklü Kalpak) ismini takarlar.
6. Hanın küçük kızı, Bıjmapapah'a âşık olur.
7. Hanın üç kızı, hana evlenme zamanlarının geldiğini söylerler. Han da durumun farkına varır ve hanların oğullarını çağırır.
8. Hanın iki büyük kızı iki han oğlunu seçip onlarla evlenir, hanın küçük kızı ise Bıjmapapah'ı seçer, onunla evlenir.
9. Han, hastalanır. İyileşmesi için aslan eti ve aslan sütü gereklidir.
10. Bıjmapapah, atlardan birinin yardımıyla aslan etini ve sütünü bulur. Yolda rastladığı iki damat, eli boş dönerken Bıjmapapah onların kürek kemiklerine damgasını vurmak koşuluyla onlara bir parça et ve biraz süt verir.
11. Han, damatlarının getirdiği et ve süt sayesinde iyileşir.
12. Han tekrar hastalanır.
13. Hanın iyileşmesi için maral eti yemesi gereklidir.

14. Bıjmapapah, atlardan birinin yardımıyla maral etini bulur. Yolda rastladığı iki damat, eli boş dönerken Bıjmapapah onların kürek kemiklerine damgasını vurmak koşuluyla onlara bir parça et verir.
15. Han, iyileşmesi şerefine bir toy düzenler. Bıjmapapah, toyda gerçekleri açıklar. Han, iki büyük damadını kovar, hanlığını Bıjmapapah'a bırakır.
16. Bıjmapapah, hanın izniyle karısını da alıp memleketine döner.

"Alğabar – Algabar" (15)

1. Hanın karısı ve kısrağı kısırdır.
2. Han, yaşlı cadıdan aldığı elmayı ikiye bölüp yarısını karısına diğer yarısını da kısrağına yedirir. Karısı bir oğlan doğurur, adını Algabar koyarlar. Kısrağın doğurduğu tay ise kaybolur.
3. Oğlan, on beş yaşına gelince kısrağın o yıl doğurduğu tayı kurtarır. Kurtardığı taya üç yıl çok iyi bakarak tulpar at olmasını sağlar.
4. Algabar, atı sınamak için evinden ayrılır.
5. Algabar, karşısına çıkan geyiği yener. Tam geyiği kesecekken geyik, güzel bir kıza dönüşür. Algabar, geri gelip onunla evleneceğine söz verir.
6. Algabar, bir kaleye rastlar. Kalenin sahibi üç kardeş, bir hanın askerleriyle savaşmaktadır, Algabar gençlere yardım eder ve savaşı kazanırlar.
7. Gençler, kız kardeşlerini Algabar'la evlendirir.
8. Algabar, geyik suretindeki kıza söz verdiğini söyleyip yola çıkar.
9. Algabar, geyik suretindeki kızın evine giderken karşısına çıkan bir aylık yol ve bir günlük yoldan bir günlük olanı tercih eder. Bu yoldan gidenin sağ kaldığı duyulmamıştır.
10. Algabar, bu yolda karşılaştığı üç yaşlı kadından aldığı nasihatlerle yolun sahibi olan Erişi adlı yaratığı yener. Erişi'nin aslında güzel bir kız olduğunu anlayınca onu da nikâhına alır.

11. Algabar, geyik suretindeki kızın ülkesine gelir, kızın cariyesinin ibriğine yüzüğünü atar. Kız, yüzüğü görünce Algabar'ın geldiğini anlar ve onunla nehir kenarında buluşur.
12. Kız Algabar'la kaçar. Erişi, kızın peşine düşen adamları öldürür.
13. Algabar, iki kızı alıp ilk eşinin kalesine gelir. Sonra üçünü de alıp ülkesine gider.

"Öksüz Caşçıqnı Nasıplılığı – Öksüz Gencin Nasibi" (16)

1. Öksüz genç, yaşadığı ülkede çok yoksulluk çektiğinden başka diyarlara gitmeye karar.
2. Genç, gide gide ormanda üç emegene rastlar.
3. Emegenlerin araba, sakız, börk olmak üzere üç sihirli eşyası vardır. Genç, emegenleri kandırıp sihirli nesneleri ele geçirir ve hemen oradan uzaklaşır.
4. Genç, büyük bir şehre varır. Bu şehirde halk, altın akçe karşılığında hanın kızını görebilmektedir.
5. Genç, sakızın sihriyle altın para yapar, börkün sihriyle de görünmez olup kızı görmeye gider.
6. Genç, her gün kızı görmeye gidince kız, gencin o kadar parayı nereden bulduğunu merak eder.
7. Kız, genci sarhoş edip sırrını öğrenir. Sakızını ve börkünü alıp genci ormana attırır.
8. Genç, cebindeki sihirli arabayla yine kızın yanına gelir.
9. Kız, genci yine sarhoş edip nasıl geri geldiğini öğrenir. Ardından sihirli arabasını alıp genci yine ormana attırır.
10. Genç, ormanda sihirli meyve ağaçları olduğunu fark eder. Elmayı yiyen kişi çirkin ise güzelleşir, güzel ise daha da güzelleşir. Armutlardan yiyen ise uyuz bir ata dönüşür.
11. Genç, ceplerini elma ve armut doldurup yine kızın yaşadığı şehre gelir. Ama bu sefer gencin niyeti, kıza armut yedirip intikamını almaktır.

12. Genç kılık değiştirip kızın çirkin cariyesine elma yedirerek onu güzelleştirir.
13. Kız, cariyesini görünce heveslenir, güzelleştiren meyveler satan adamı çağırtır.
14. Genç, ihtiyar kılığında kızın yanına gelir. Kıza güzelleri daha da güzelleştiren meyve diye bir armut yedirir.
15. Kız, uyuz bir ata dönüşür. Genç, kızın evindeki sihirli eşyalarını alır ve kaçar.
16. Odadaki uyuz atın kız olduğunu anlamayan hizmetliler, atı sokağa atar.
17. Genç, ata dönüştürdüğü kızı evine getirir. Yük hayvanı olarak kullanır.
18. Kızın babası, kızının öldüğünü düşünür ve kahrından ölür.
19. Tüm hanlığın sahipsiz kalması üzerine genç, kıza elma yedirir ve kız eskisinden de güzel bir kız olur.
20. Genç ve kız birbirlerine yaptıklarıyla ödeştiklerini söylerler ve birbirlerine sadık kalmaya söz verip evlenirler.
21. Genç, kızla evlenir ve ülkenin hanı olur.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17)

1. Fakir bir adamın üç oğlu vardır. Bir gün avda adamın başına çığ düşer ve ölür.
2. Adamın büyük oğlu, hem babasını aramak hem de geyik avlamak için evden çıkar. Karşısına çıkan dağ cini Zınırdavuk'a yenilir ve ölür.
3. Ortanca oğul da ağabeyini aramaya ve avlanmaya gider. Karşısına çıkan Zınırdavuk'a yenilir ve ölür.
4. Küçük oğul Sosran, ağabeylerini aramaya ve avlanmaya gider. Zınırdavuk, onun da karşısına çıkar. Sosran, Zınırdavuk'u yener.
5. Zınırdavuk, aslında güzel bir kızdır. Sosran, kızla evlenir.

6. Sosran, Zınırdavuk'a o kadar âşıktır ki resmini namazlığın başına koyar. Bir gün ırmağın başında namaz kılarken resim nehre uçar.
7. Zınırdavuk'un resmini bir hanın oğlu bulur ve ona âşık olur.
8. Hanın oğlu askerleriyle gelip Sosran'la savaşır. Sosran, hanın oğlunu yener.
9. Hanın oğlu iki misli askerle yine gelir, Sosran yine yener.
10. Hanın oğlu üç misli askerle gelir. Sosran, onları da yener.
11. Han ve oğlu, bir cadıdan yardım ister.
12. Cadı, Sosran'la Zınırdavuk'un yanına gelir. Zınırdavuk onu eve almaz.
13. Cadı, Sosran evde yokken Zınırdavuk'un yanına gelir ve kocasının canının nerede olduğunu sorar.
14. Zınırdavuk, kocasına ısrarla canının nerede olduğunu sorar, kocası da ısrarına dayanamayıp söyler. Sosran'ın canı, saçının altındaki çakıdır.
15. Zınırdavuk, yaşlı kadının niyetini bilmediğinden ona kocasının sırrını söyler.
16. Cadı, hemen gencin yanına gelip saçının altındaki çakıyı çeker, ama çakıyı yanına almayı unutur ve gencin üstünde bırakır.
17. Cadı, hana gelip genci öldürdüğünü söyler.
18. Han, gencin kalesini yıkar, karısını, tulpar atını, kılıcını alıp kendi kalesine getirir.
19. Yoldan geçen çobanlar, Sosran'ın cesedini görüp yaklaşırlar. Göğsünde duran çakıyı saçına yerleştirirler. Sosran, dirilir.
20. Sosran, geri geldiğini gizlice karısına haber verir.
21. Sosran, atını ve kılıcını geri alınca hanı ve oğlunu öldürür, hanın kalesini yıkar.
22. Sosran, başka bir ülkede bir kale yaptırır.
23. Zınırdavuk ikiz doğurur.
24. Yaşlı cadı yine gelir, Sosran onu tazıya parçalatır.

“Soltan-Geriy – Soltan Geriy” (18)

1. Soltan Geriy, bir aylıkken babası ölür, kamasını oğluna bırakır.
2. Soltan Geriy’in annesi, ölen kocasının yasını tutar.
3. Bir yılan gelip Soltan Geriy’in boynuna ak tespih takar, kamaya da damgasını vurur.
4. Bu ilginç olayı herkes kendince yorumlar.
5. Kadın, söylentilere dayanamayıp yaşlı bir bilgeye gider.
6. Yaşlı bilge ak tespihin iyi bir şey olduğunu söyler.
7. Soltan Geriy, sekiz yaşında iken köyün beyi olan Muhtarbiy’in aşağılamalarına ve darbelerine maruz kalır.
8. Soltan Geriy, yirmi iki yaşına bastığı gün karşısına çıkan yılanı takip ederek Sarıvek’in yattığı vadiye gelir.
9. Sarıvek, kızıyla aynı gün doğduğu için onu kendisine damat olarak seçtiğini açıklar, ak tespih de bunun işaretidir.
10. Sarıvek, Soltan Geriy’e yılanlar ülkesinin kapısını açar. Soltan Geriy, Sarıvek’in kızıyla evlenir.
11. Soltan Geriy, yılanlar ülkesinde bir yıl kalır, bu süre içinde Sarıvek’in zayıf noktasını öğrenir.
12. Soltan Geriy, bir yılın sonunda Sarıvek’i öldürüp köye suya gelmesini sağlar.
13. Soltan Geriy, köyüne döner, annesi çok sevinir.
14. Muhtarbiy, yılan sokması sonucu ölür.

“Temir Bolat - Temir Bolat” (19)

1. Bir dağ köyünde erkekler gizemli bir şekilde kaybolmaktadır. Köylüler, yıllarca işin sırrını çözemezler.
2. Bu köyde anaları ölmüş, babaları da diğer erkekler gibi kaybolmuş üç erkek kardeş yaşamaktadır. En küçüklerinin adı Temir Bolat’tır.
3. Üç kardeş ava çıkar, bir barınak yapıp sığınırlar.

4. Barınakta ağabeyleri tek başına iken horoza binmiş bir cüce gelir, onun omurgasındaki sinirleri koparıp gider.
5. İkinci gün ortanca kardeş tek başına iken cüce yine gelir, gence aynı şekilde zarar verip gider.
6. Daha sonra Temir Bolat, barınakta kalır. Ağabeyleri pusuda beklediği için cüce gelmez.
7. Temir Bolat, bu sefer cüceyi tek başına bekler. Cüce gelince onun kafasını uçurur.
8. Cücenin kafası horoza binip meşe ağacının yanındaki delikten yer altındaki kalesine gider. Temir Bolat da peşinden gider.
9. Temir Bolat, orada kaçırılan adamları bulur, hepsini kurtarır, cüceye dersini verir.

"Alimcaşar – Alimcaşar" (20)

1. Alimcaşar adlı seyis, hanın kaybolan yılkısını aramaya gider.
2. Epey yol gittikten sonra emegenlerin evine varır. İçeride anneleri vardır, kadın ona büyük oğlunun geldiği yolu gösterir.
3. Alimcaşar, emegenlerin ağabeyini öldürür, yılkıyı bir yerde saklar.
4. Alimcaşar, yine emegen kadının kaldığı barınağa gelir, kadın ortanca oğlunun geldiği yolu gösterir.
5. Alimcaşar, emegenlerin ortanca kardeşini öldürür, yılkıyı diğer yılkıya katar.
6. Alimcaşar, emegen kadının kaldığı barınağa gelir, kadın küçük oğlunun geldiği yolu gösterir.
7. Alimcaşar, emegenlerin küçük kardeşini öldürür, böylece yılkının tamamını kurtarmış olur.
8. Alimcaşar, seyis arkadaşlarıyla hanın huzuruna gelir. Han, Alimcaşar'ı en güzel kızıyla evlendirir. Diğer iki kızını da iki seyisiyle evlendirir.

9. Alimcaşar'ın seyis arkadaşları onu kıskandıklarından tırpanla bacaklarını keserler. Karısını, malını-mülkünü alıp Alimcaşar'ı tek başına bırakırlar.
10. Alimcaşar, sürüklene sürüklene ilerler. Ormanda biri kör, diğeri çolak iki adama rastlar. Beraber yaşamaya başlarlar.
11. Emegen kadın, üç adamın kaldığı barınağı öğrenir.
12. Emegen kadın, birinci gün çolak adamı, ikinci gün de gözleri görmeyen adamı korkutur.
13. Emegen kadın, üçüncü gün geldiğinde barınakta Alimcaşar vardır. Alimcaşar, kadını bağlar.
14. Kadın, öldürmemeleri karşılığında onları iyileştirmeyi vaat eder, kabul ederler.
15. Kadın önce çolak adamı, sonra da kör adamı yutup sapasağlam çıkarır.
16. Kadın, Alimcaşar'ı yutunca geri çıkarmaz. Bunun üzerine diğer iki adam, emegen kadını öldürüp Alimcaşar'ı kurtarırlar.
17. Üç arkadaş da yurtlarının yolunu tutar.
18. Alimcaşar, memleketine gelip hana her şeyi anlatır.
19. Han, diğer damatlarını kovar, hanlığını Alimcaşar'la küçük kızına bırakır.

"Burunsuz Bekir – Burunsuz Bekir" (21)

1. Evvel zaman içinde zengin bir adam vardır, oğlunun adı Tulpar'dır.
2. Adamın hayvanlarına çığ düşünce hepsi telef olur, sadece Tulpar'ın sarı atı sağ kalır.
3. Adamın arkadaşı olan han bir elçi yollar ve kızının düğününe davet eder.
4. Tulpar ve babası düğün evine giderler.
5. Hanın kızı Tulpar'ı görünce âşık olur.
6. Tulpar, kendisine yüz putluk (yaklaşık 1600 kg) bir topuz yaptırır.

7. Tulpar, hanın kızını istemeye gelen hanı askerleriyle öldürür.
8. Hanın kızı, Tulpar'a vazife verir: Burunsuz Bekir'in burnuna ne olduğunu öğrenmesini ister.
9. Tulpar, Burunsuz Bekir'in yanına gelir.
10. Tulpar, Burunsuz Bekir'le ahbap olur, birlikte yağmaya giderler.
11. Burunsuz Bekir üç emegen öldürür, böylece emegenlerin altın yeleli, altın kuyruklu yılkısına sahip olup yılkıyı aralarında paylaşırlar.
12. Tulpar, Burunsuz Bekir'e; burnuna ne olduğunu sorar, Bekir ertesi gün cevaplayacağını söyler, ancak unutur. Daha sonra verdiği söz aklına gelir.
13. Burunsuz Bekir, burnunun yarısının mahzende sakladığı bir cesedin üstünde olduğunu itiraf eder. O ceset, Bekir'in karısına aittir.
14. Bekir'in karısının canı, on iki başlı emegenin yedinci başının altındaki altın çakıdadır. Kadının dirilmesi için o altın çakının getirilip kadının ensesine konması gerekmektedir.
15. Tulpar, Bekir'in karısının canını emegenlerden almak için yola çıkar, yedi deniz aşar.
16. Emegenlerin ülkesine gelen Tulpar, emegenlerin hepsini kurnazlığıyla öldürüp Bekir'in karısının canını alıp döner.
17. Han, kızını ve hanlığını Tulpar'a verir.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22)

1. Aytek adlı bir bey vardır, oğlunun da adı Aytek'tir.
2. Bey ölür, oğlu yas tutar. Buna göre bir yıl odaya kapanıp dışarı çıkmaz.
3. Bir yıl sonra gençler gelip Aytek'in yasını sonlandırır.
4. Gençlerden biri bir kızdan bahseder. Aytek, bu kızı bulup evlenmek için sütkardeşi Kalmuk'la yola çıkar.
5. Kalmuk'un atı yorulunca Aytek'le devam edemez, Aytek onu ormanda bir mağaraya yerleştirir.

6. Aytek, bir at çiftliğinde konaklar. Orada seyis, Aytek'e aradığı kız hakkında bilgiler verir.
7. Aytek, kızla kaçma-kovalamaca oyunu oynar ve kızı yener.
8. Aytek ve kız evlenirler.
9. Aytek, beyliğine gitmek isteyince hanımıyla toplanıp yola çıkar.
10. Aytek, ormanda bir mağarada kalan Kalmuk'u da alıp yoluna devam eder.
11. Aytek, bir ormanda boz atlının ak atlıyı dövdüğünü görünce ak atlının kaçmasını sağlar. Boz atlı sinirlenir, onu düelloya davet eder.
12. Aytek, boz atlıyla iki gün savaşır, ikinci günün akşamında boz atlının kız olduğunu anlar ve üçüncü gün onu yener.
13. Aytek, kızla evlenir.
14. Aytek beyliğine dönerken ormana girer ve düşmanı olan bir bey tarafından tutuklanır.
15. Aytek, üç yıl zindanda kalır.
16. Aytek'in düşmanı olan beyin dört kızı vardır, kızların en büyüğü Aytek'e âşık olur.
17. Kız, Aytek'in zindandan çıkmasını sağlar, Aytek de onu nikâhına alacağına söz verir.
18. Aytek, zindandan çıkınca hayatını kurtardığı ak atlıyla karşılaşır. Ak atlı, bir aylık yolu bir günde giderek Aytek'i köyüne ulaştırır.
19. Aytek, beyliğinin başına Kalmuk'un geçmesini önler ve tahta oturur.
20. Aytek, kendisine düşman olan beyin kızına verdiği sözü tutmak için geri gelir, kızı kaçırır. Beyin Aytek'e nefreti artar.
21. Aytek, ak atlıyla birlikte üç gün boyunca kızıyla evlendiği beyi öldürmek isteyen askerlerle savaşır. Bey, kendisini kurtaranın Aytek olduğundan habersiz, hayatını kurtaran gencin bileğine her gün bir şal bağlar.
22. Bey, Aytek'i öldürmek için öfkesi geçmiş gibi yapıp evine davet eder.

23. Aytek, beyin hediye ettiği üç şalı beyin üç kızına hediye edince bey, Aytek'in iyi bir insan olduğunu anlar, onu damadı olarak kabul eder ve toy düzenler.

"Soqur Han – Kör Han" (23)

1. Bir ülkenin hanı kör olur. Han, üç oğluna ayağının basmadığı yerden toprak getirmelerini, o toprağı gözlerine sürerse iyileşeceğini söyler.
2. Büyük oğlan yola çıkar, ancak babasının ayağının basmadığı yerden toprak getirmeyi başaramaz.
3. Ortanca oğlan yola çıkar, o da babasının ayağının basmadığı yerden toprak getirmeyi başaramaz.
4. Küçük oğlan yola çıkar. Bir çobana rastlar. Çoban, gence tulpar at verip çok uzaklara gitmesini tembihler.
5. Genç, yolda bir altın tavuk bulur.
6. Genç, akşamüzeri bir hanın konuğu olur, altın tavuğu hana hediye eder.
7. Gencin misafir olduğu han, dikiş yüksüğünü vurana kızını verecektir. Genç, dikiş yüksüğünü vurup hanın kızıyla evlenir.
8. Hanın hizmetkârları genci öldürmek için yaşlı bir cadıdan tavsiye isterler. Yaşlı cadı, gence altın horozu getirme vazifesinin verilmesini söyler. Ona göre genç, bu yolculukta kesin ölecektir.
9. Hizmetkârlar, hana altın horozdan bahsedince han, genci vazifelendirir.
10. Genç, atının yardımıyla altın horozu getirir.
11. Yaşlı cadı hizmetkârlara bu sefer, gence değerli bir geyiği bulup getirme vazifesinin verilmesini söyler.
12. Han, gence geyiği yakalaması vazifesini verir.
13. Genç, atının yardımıyla geyiği yakalar, hana getirir.
14. Yaşlı cadı bu sefer, kuyruğu yelesi elmas, geri kalan yerleri altın olan aygırdan söz eder.

15. Hizmetkârlar hana aygırdan bahsedince han; genci, onu bulup getirmekle vazifelendirir.
16. Genç, atının yardımıyla yılkının sahibi olan deniz altındaki ülkenin kraliçesini yener ve kızla evlenir, altın aygırın bulunduğu altın yılkının da tamamına sahip olur.
17. Genç, deniz altındaki ülkenin kraliçesiyle birlikte deniz altındaki ülkeye gider. Oradan bir avuç toprak alıp mendiline sarar. Kız da bütün krallığını bir dikiş yüksüğünde toplar ve yeryüzüne çıkarlar.
18. Genç, altın aygırı hana götürür, diğer eşini de alıp kendi ülkesine doğru yola çıkar.
19. Genç, ülkesine varmadan kendisine yeni bir hanlık kurar.
20. Genç, deniz altındaki ülkeden aldığı toprağı babasına verir, babası gözlerine sürünce tekrar görmeye başlar.
21. Han, gözleri açılınca iki gelinine de âşık olur, oğlunu öldürmenin yollarını arar.
22. Han, oğlunun yemeğine zehir koyar. Genç, köpeğin uyarmasıyla yemeği yemez.
23. Han, oğlunun yoluna çukur kazdırır. Genç, köpeğin yardımıyla çukura düşmekten kurtulur.
24. Han, oğlunun bıyığından çektiği bir tüyle ellerini ayaklarını bağlayınca genç kımıldayamaz. Han, oğlunun gözlerini kör edip uçurumdan aşağı attırır.
25. Genç, yumuşak otların üstüne düştüğü için ölmez, etrafında gözleri iyileştiren otlar vardır. Onlarla gözlerini iyileştirir.
26. Genç, kalesine gidince babasının askerlerinin kaleyi kuşattığını görür.
27. Genç, kılık değiştirip hana gider, kaledeki kadınları getirmeye gönüllü olduğunu söyler.
28. Genç, eşlerini alıp hana gider, ama kimliğini gizler.
29. Han, kadınları kendine almak istediğini söyleyince gencin deniz kraliçesi olan eşi hanı öldürür.

30. Genç, iki ülkeye de han olur, eşleriyle mutlu mesut yaşar.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24)

1. Fakir bir sığır çobanı vardır, çobanın beş çocuğu vardır.
2. Fakir çoban, yoksulluğa dayanamaz ve köyünü, ailesini terk eder.
3. Fakir çoban, bir ormanda dört geyiğe rastlar. Onlara özenir, onların içtiği sudan içince bir geyiğe dönüşür.
4. Çobanın çocukları büyür, en küçüğü Kiçibatır en yiğitleridir.
5. Kiçibatır ve ağabeyleri babalarını bulmak için yola çıkar.
6. Gençler, babalarının geyiğe dönüştüğü ormana gelirler.
7. Babaları geyik suretinde yanlarına gelir, gençlere imrenerek bakar ve geyik olduğuna pişman olur.
8. Babaları suyun akış yönünün tersine dönüp suyu öyle içer ve tekrar insan olur.
9. Gençler, adamın babaları olduğunu anlar ve birlikte eve dönerler.
10. Kiçibatır, babalarından kendisini ve ağabeylerini beş kız kardeşle evlendirmesini ister.
11. Adam, yola çıkar. Gide gide beş kızı olan bir hana rastlar ve hanın kızlarını ister. Kızlara söz kesip evine döner.
12. Kiçibatır'ın köyünün beyi, kızları getirmek için yola çıkacak kafilenin reisi olur.
13. Gelin alayı yolda fırtınaya yakalanınca yakınlardaki bir kaleye sığınır.
14. Fırtına dinince kaleden çıkmak isterler, ancak kalenin etrafını bir Sarıvek kuşatmıştır.
15. Sarıvek, Kiçibatır'ın evleneceği kızı rehin alıp diğerlerini serbest bırakır.
16. Kiçibatır, bunu duyunca Sarıvek'in kalesine gider.
17. Sarıvek, Kiçibatır'a bir vazife verir: Kiçibatır, Sarıvek'in istediği kızı getirirse Sarıvek onları serbest bırakacaktır.

18. Kiçibatır, kızı alıp getirmek için yola çıkar. Yol boyunca kız hakkında bilgiler edinir.
19. Kız, o kadar güzeldir ki ona bakan erkekler dayanamayıp ölür, yüzüne bakmayanı da kız öldürür.
20. Kiçibatır, kızın kalesinin önünden geçer, ama kıza dönüp bakmaz.
21. Kiçibatır, yaşlı bir kadının evinde misafir olur.
22. Kiçibatır'ın öyle geçip gitmesi kızın gücüne gittiğinden hizmetçisini yollayıp Kiçibatır'ı huzuruna çağırtır. Kiçibatır, kızın ikinci davetinde gitmeyi kabul eder.
23. Kiçibatır, kızı yener ve alıp yola çıkar.
24. Kiçibatır, kıza onu Sarıvek'e götürdüğünü açıklar.
25. Kiçibatır, kızı Sarıvek'e getirir. Sarıvek, yakışıklı bir gence dönüşür; annesinin bedduasıyla sarıveğe dönüştüğünü, getirdiği kızın kardeşi olduğunu, her şeyi kız kardeşini Kiçibatır'la evlendirmek için yaptığını açıklar.
26. Kiçibatır, iki eşini de alıp ülkesine gelir.
27. Yaşlı bey, beyliğini Kiçibatır'a bırakır.

"Boshasan – Boshasan" (25)

1. Gözleri görmeyen bir han vardır.
2. Han, gözlerine altın balığı sürerse iyileşecektir.
3. Hanın kızı farkında olmadan altın balığı tutar, ama oğlu yine suya atar.
4. Han, bunu duyunca oğlunun gözlerinin kör edilmesini emreder.
5. Hanın oğlu kaçar.
6. Hanın oğlu yolda Boshasan diye biriyle karşılaşır.
7. Boshasan, onu bir tanıdığının evine yerleştirir.
8. Boshasan, halka eziyet eden geyiği yener, geyik aslında bir kızdır.
9. Boshasan, kızı getirip hanın oğluyla evlendirir.

10. Boshasan, halka eziyet eden dokuz başlı emegeni yener, emegen aslında bir kızdır.
11. Boshasan, kızı getirip gençle evlendirir.
12. Genç, bir kıza âşık olur, Boshasan'dan o kızı almasını ister.
13. Boshasan, gencin istediği kızın evlenme şartını üçüncü denemede yerine getirir ve kızı gençle evlendirir.
14. Genç, ülkesine gitmek ister. Boshasan, genci ülkesine götürüp ona demir çitlerle çevrili bir ev yaptırır.
15. Han, oğluyla yüksek bir tepeye ava gider.
16. Han, avda oğlunun gözlerini alıp kendi gözlerini iyileştirir, oğlunu orada bırakır.
17. Boshasan, gelip gencin gözlerini iyileştirir.
18. Boshasan, gencin evini yıkmak üzere olan hanı ve adamlarını öldürür.
19. Genç, Boshasan'ı denize sokar, ama Boshasan denizden çıkamayacağını söyler. Çünkü Boshasan, beddua sonucu altın balığa dönüşmüştür ve sudan çıkmak için kendisine verilen üç iznini de tüketmiştir.
20. Genç, Boshasan'dan ayrılınca ağlaya ağlaya evine gelir.

3. MASALLARIN TEKERLEMELERİ

İncelenen masallarda tekerlemelere rastlanmamıştır.

4. OLAY TEKRARI FORMELLERİ

İncelenen masallarda olay tekrarı formellerinin çok sık kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Sınırlı sayıda da olsa olay tekrarı formellerinin yer aldığı masallar şunlardır:

3 numaralı masalda kız, üç kez arka arkaya hanların düzenlediği imtihanı geçer. Bu imtihanlarda hanlar, zor bir hedefin vurulmasını istemişlerdir. Kız, her denemede "Kardeşimin elidir!" deyip yayını öyle çeker ve hedefleri vurmayı başarır.

Masallarda ölen kahramanın dirildiği zaman ilk sözü "Ohh! Ne kadar tatlı uyuyordum." olur. Kendisini derin bir uykuda zanneden kahramanı o sırada yanında olan kişiler uyarırlar ve işin aslını söylerler. Bu formel, kahramanın ölüp doğrudan insan olarak dirildiği 3, 9 ve 17 numaralı masallarda bulunmaktadır.

İncelenen masallarda genellikle kahramanın olağanüstü bir düşmanla karşılaşmasında hep aynı diyalog görülür:

"Atışma mı, güreş mi?" diye sormuş.
"Atışmayı kadınlar da yapar, güreş!" diye cevap vermiş.

Bu diyalogda soruyu 20, 21 numaralı masallarda kahraman sorar; 4, 15, 17, 23 numaralı masallarda ise düşmanı sorar.

Kahramanın emegen kadınla karşılaşmasında hep aynı şey yaşanır:

"Ay, anam anam!" demiş. Emegen kadın da:
"Ay balam balam!" demiş. Sonra yine: "Çabuk evlâdım oldun, yoksa sana yapacağımı bilirdim." demiş. Genç de: "Çabuk anam oldun sen de, yoksa sana yapacağımı ben de bilirdim." diye cevap vermiş.

Söz konusu diyalog 4 ve 20 numaralı masallarda görülmektedir. 9 numaralı masalda ise kızın yaşlı cadıyla karşılaşmasında yukarıdakine benzer bir diyalog tasarlanmıştır:

"Ay, anam anam!" demiş Musiliya.
"Ay, balam balam!" demiş kadın da.

II. BÖLÜM: MASALLARIN MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. MASALLARIN TAHLİLİ

1.1. Masalların Kahramanlar Bakımından Değerlendirilmesi

Masal kahramanlarını genel hatlarıyla iyiler ve kötüler şeklinde ayırmak mümkündür. Asıl kahraman ya da yardımcı kahraman olmaları fark etmeksizin masalda yer alan tüm tipler, birbirlerinden ya iyiliğe ya da kötülüğe hizmet etmeleri noktasında ayrılırlar. Çünkü masalın doğası bunu gerektirmektedir.

Umay Günay, masallardaki iyi-kötü çatışmasına şu şekilde temas eder: *"Bütün masallarda iyilik ve kötülüğün, güzellik ve çirkinliğin, zenginlik ve yoksulluğun, bir başka deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır. Çok az istisna dışında masallar, mutlu sonla, iyilerin, güzellerin, akıllıların kazanması ile biter."* (1992: 432). Masallar iyilerin kazandığı, kötülerin kaybettiği ütopik bir dünya sunarlar. Tabii ki bu dünyada anlatılanların kendi içinde tutarlılığa sahip olduğu ve belli bir mantık çerçevesinde kurgulandığı göz ardı edilemez. Bu bakımdan masalda yaratılan her tipin toplumda bir karşılığı vardır. Aynı şekilde işlenen her tem, toplumun eksik ya da düzeltilmesi gereken noktalarına temas ettiği gibi, bir kültür taşıyıcısı olma özelliğini de gösterir.

Masal kahramanları, masalın zikredilen işlevlerinin uygulayıcıları olarak masalda önemli bir yer tuttukları için, masalların muhteva incelemesine kahramanların değerlendirilmesiyle başlanmıştır. Masallarda kahramanlar, insanların yanı sıra hayvanlar ya da olağanüstü varlıklar da olabileceğinden kahramanların değerlendirilmesinde çeşitli alt başlıklar düzenleme gereği doğmuştur.

Çalışmada masal kahramanları; "İnsanlar", "Hayvanlar" ve "Olağanüstü Yaratıklar" şeklinde üç başlık altında değerlendirilmiştir.

1.1.1. İnsanlar

Masallarda yer alan insanların ele alınışları ve fonksiyonları benzerlik göstermelerine karşın birbirlerinden ayrıldıkları noktalar söz konusudur. Bu yüzden her masal için şahıs kadrosu ayrı ayrı değerlendirilmiş ve böylece her masalın şahıs kadrosu net bir şekilde ortaya konulmuştur.

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Padişah:

Padişah, masalın asıl kahramanıdır ve masalın ilk yarısında iyi niyetli, işi rast giden biri olarak yer alır. Nitekim masalda kaderlerin yazıldığı ak kaleye girebilmesi onun temiz kalpli biri olduğu izlenimini uyandırır.

Masalın ikinci yarısında ise padişah, suçsuz günahsız bir cariyeyi karnını yararak öldürür. Cariyenin doğacak oğlunu kızına layık görmediği için işlediği cinayet, padişahın egoları yüksek, maiyetindekileri küçümseyen, onlara tepeden bakan bir yönetici olduğunun göstergesidir. Böylece çıkarlarına aykırı bir durum söz konusu olduğunda, padişahın ne kadar acımasız olabildiğine şahit oluyoruz.

İkinci yarıda masalın kötü karakteri olarak tanımlayabileceğimiz padişah, tüm çabalarına rağmen kaderin akışına engel olamaz ve amacına ulaşamadığından insan içine çıkamayacak bir duruma düşer. Hatta utancından ve üzüntüsünden bir baykuşa dönüşür. Masal dünyasının kendine has kurallarına göre; iyiler kazanır, kötüler kaybeder. Bu bakımdan padişah istemediği bir sona maruz kalmıştır.

- Padişahın karısı:

Padişahın karısı, masalda yalnızca gencin mektubu getirip padişahın karısına verdiği, padişahın karısının da mektubu kızına uzattığı bölümde gördüğümüz yan karakterlerden biridir.

- Padişahın kızı:

Padişahın kızının fiziksel özellikleri hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Karakter olarak ise, kurnazlığı ve zekâsıyla ön plana çıkmaktadır. Masalda açık açık kurnaz ya da zeki gibi niteleyiciler kullanılmamış, bu özellikler sezdirilmiştir. Gencin koynundaki mektubu yırtıp yerine kendi yazdığı mektubu koyması ve bu sayede muradına ermesi, kızın kurnaz ve zeki olduğunun göstergesidir.

- Kaderleri yazan adam:

Allah tarafından kızların ve erkeklerin kaderlerini yazması için vazifelendirilmiş birisidir. Ak kalede yaşamaktadır. Yaşadığı yer, daha önce hiçbir insanoğlunun ayak basmadığı bir yerdir. Kaderleri yazan adam, kalesine gelen padişahı ağırlar, ardından padişahın kızının kaderini kiminle yazdığını söyler.

- Cariye:

Padişahın evinde yaşamaktadır. Kaderleri yazan adam, padişaha cariyenin doğuracağı oğlan çocuğunun ileride kızıyla evleneceğini söylemesi üzerine padişah, cariyeyi ava çıkma bahanesiyle ormana götürüp öldürür.

- Cariyenin oğlu:

Padişah, cariyeyi ormana götürüp karnını yardıktan sonra ardına bakmadan evine döner. Cariyenin karnını yardığı için farkında olmadan doğum yapmasını sağlamıştır. Cariyenin doğurduğu oğlan, doğduğu gün bir padişah tarafından evlat edinilir. Oğlan, büyüyünce yakışıklı bir genç olur ve padişahın kızıyla evlenir.

- Cariyenin oğlunu evlat edinen padişah/Diğer padişah:

Masaldaki diğer padişah, olumlu bir tip olarak karşımıza çıkar. Padişahın hiç çocuğu yoktur. Ava çıktığı gün, ölmüş annesinin göğsünden süt emerken gördüğü bebeği evlat edinir. Oğlanı kendi evladı gibi benimser, adeta üstüne titrer.

- İmam ve Cemaat:

Padişahın kızı, babasından gelen mektubu yırtar ve yerine başka bir mektup yazar. Bu mektup imam ve cemaate hitap etmektedir. Padişahın kızını evlendirme buyruğunu yerine getirecek kişi imam, buna şahitlik edecek

de cemaattir. Bu bakımdan masalda işlevsel nitelikte olduklarını söylemek mümkündür.

"Cumalaq – Cumalak" (2) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Cumalak:

Masalın başkahramanıdır. İyi yürekli, temiz kalpli bir gençtir. Kız kardeşi için yapamayacağı fedakârlık yoktur. Anneleri ölüp de üvey annenin eline düştükten sonra çocuklar için hayat fazlasıyla zorlaşır, her şeye rağmen Cumalak'ın tek derdi kız kardeşinin rahatı ve mutluluğu olduğundan, onun eziyet çekmemesi için sürekli üvey annesiyle mücadele eder. Öldükten sonra bir serçe olarak dirilen Cumalak, serçe olduktan sonra üvey annesi ve zalim babasına hak ettikleri cezayı vererek kız kardeşini kurtarır. Cumalak, bu duruma çok sevindiğinden tekrar insan olur ve güvercin suretinde gezen öksüz kız kardeşlerin en büyüğü ile evlenir.

- Altınçaç:

Cumalak'ın kız kardeşidir. Masalda Altınçaç'ın fiziksel özelliklerine dair hiçbir ayrıntı bulunmamaktadır, ancak isminden yola çıkarak altın gibi sarı saçları olan bir kız olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Cumalak'la birbirlerine bağlılıkları annelerinin ölümünden sonra daha da artar. Cumalak'ın ölümünden sonra iyice hayata küsen Altınçaç, günden güne zayıflar, hep gözyaşı döker. Sabrın sonu elbette ki selamettir; Altınçaç ve ağabeyi, kötü günleri geride bırakıp mutlu, huzurlu günlere kavuşur.

- Anne:

Cumalak ve Altınçaç'ın annesi masalın başında hastalanıp ölür.

- Baba:

Cumalak ve Altınçaç'ın babası, karısı öldükten sonra tekrar evlenir. Yeni eşi, çocuklara ne kadar eziyet etse de babaları hiç sesini çıkarmaz, hatta kadınla birlik olup öz oğlunu keser. Acımasızlıkta üvey annenin aşağısında kalmayan zalim bir baba tipi söz konusudur.

- Üvey anne:

Her masalda olduğu gibi bu masalda da üvey anne merhametsiz, acımasız, zalim, bencil, kendi menfaatine düşkün bir kadındır. Üvey

çocuklarına eziyet eder, onlara ağır işler yaptırır. Çocukların yapamadıkları işler olduğunda veya ona karşı geldiklerinde döver, üvey oğlundan o kadar nefret eder ki, kocasıyla birlikte oğlanı kesip etini yer.

Gülhan Atnur, genel olarak masallarda insanın insan yemesinin nadir rastlanan bir durum olduğunu belirtir ve Türk halk anlatılarında insan yemenin sebepleri arasında intikam ve anormal zulmü de sayar (2011: 133-135). Cumalak masalında da üvey annenin Cumalak'a duyduğu nefret ve zulmetme isteği barbarca bir davranış şeklinde kendisini göstermiştir. Üvey annenin anormal zulmü kendi sonunu hazırlamış ve üvey oğul Cumalak serçe olarak dirilip üvey annesini ve babasını öldürmüştür.

- Bal satıcısı ve zehir satıcısı:

Cumalak, serçe olarak dirildikten sonra; önce bal, ardından da zehir satıcısına gidip kendi hikâyesini anlatan bir şarkı söyler. Cumalak, şarkıyı tekrar söylemesi karşılığında bal satıcısından bir kepçe bal, zehir satıcısından da bir parça zehir alır. Bal ve zehrin olağanüstü bir özelliği yoktur, masalda gerçek varlıklarıyla yer alırlar. Dolayısıyla satıcılar da sıradan birer insandır.

- Öksüz kız kardeşler:

Altınçaç'ı ağlarken görüp ona yardım etmeye karar veren üç güvercin, aslında güvercin kılığında gezen üç öksüz kız kardeştir. Güvercinler hayat suyu getirip Cumalak'ın kemiklerine serperler ve onun bir serçe olarak dirilmesini sağlarlar. Güvercinler, Serçe Cumalak'la evin bahçesine gelip çocukların babasına ve üvey annesine zehirli bal yedirirler. Kız kardeşler sonunda üç güzel kıza dönüşür, Cumalak en büyükleriyle evlenir.

Masalda kızların en büyüğü, diğer kızlara akıl veren olumlu karakterdedir. Kızlar, onun teşvikiyle Altınçaç'a yardım etmeye karar verirler.

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Genç:

Genç, bir masal kahramanına yaraşır derecede cesur, mert, gözü pek bir yiğittir. Sürekli ava gidip gelir. Babası yoktur, annesi ve kız kardeşine sahip çıkan genç, avda rastladığı beş başlı bir emegenin kalesine korkusuzca girip ona meydan okur. Beş başlı emegeni tek başına yenen genç, onun dört başını keser, ancak son kalan başını affeder, çünkü emegenin yakarışlarına kayıtsız kalamayacak kadar merhametlidir. Böylesine bir yiğit, daha sonra affettiği emegen tarafından öldürülür. Bunda etkili olan şey, annesinin emegene yardım etmesidir. Anne, oğlunun hayatını düşünmek yerine kendi menfaatini korumak istediği için emegen galip gelebilmiştir. Namertlik karşısında cesur, yiğit olmak yetersiz kalmış ve kötüler şimdilik kazandıkları zannına kapılmışlardır. Masalın ilerleyen kısımlarında han kızlarının asalarının sihriyle dirilen genç, annesini ve emegeni kılıçtan geçirir ve böylece yarım bıraktığı işi tamamlamış olur.

- Kız:

Kız, masalın adeta *gizli kahramanı*dır. Ölen kardeşinin kıyafetlerini giyerek onun kılığına girmiş, ardından hanların damat bulabilmek için düzenledikleri imtihanlarda başarılı olarak kardeşine zenginlikleriyle birlikte üç tane han kızı almıştır.

Ataerkil toplum yapısında kadının yaşam alanı olarak belirlenen mekân, ev içidir. Bu konuda Evrim Ölçer Özünel özetle şöyle demektedir; kadının *kendi cinsel kimliğiyle* bir birey olarak toplum içinde varlık göstermesi çok zordur. Bu bakımdan *masal kadını kendini kamusal mekânda meşrulaştırabilmek ve serbest dolaşım hakkı elde edebilmek için* erkek kılığına girer, böylece güvenilir bir kimlik edinmiş ve erkeğin oluşturduğu tehditlere karşı namus ve iffetini korumuş olur (2006: 64). İncelenen masalda da kız, bir erkek kahraman kadar güçlü olmasına rağmen erkek kılığına girmiştir. Çünkü mücadele alanı erkeklerin dünyasıdır ve bu dünyada kadın kimliğiyle var olmanın yaratacağı güçlükler ortadadır. Bu bakımdan kadın kahraman, kimliğini gizlemek zorunda kalmıştır.

Masal kadınının amacına ulaşınca eskisi gibi hayatına bir kadın olarak devam etmesi alışılmış bir sondur. Ancak burada biraz daha farklı bir durum söz konusudur: Kız, kardeşinin tekrar can bulmasını sağladıktan sonra erkek

kıyafetlerini çıkarıp kardeşine giydirir ve kendisi de bir tavşana dönüşür, bundan sonraki hayatına da bir tavşan olarak devam eder. Kardeşi için kendi canından vazgeçme pahasına fedakârlık yapmaktan çekinmemesi kızın dikkat çekici özelliklerindendir. Kız, tavşan olduktan sonra da ailesi ile ilişkisini farklı bir şekilde –yeğenini yalayıp sevgi göstererek– sürdürür.

- Anne:

Genç ve kızın anneleridir. Oğlunun zindana attığı emegeni zindandan çıkararak yasağı çiğnemesi bir yana, emegenle evlenerek olmayacak bir işe imza atmış olur. Çiğnediği yasaklar, onun bencil bir anne olduğu şeklinde yorumlanabilir. Öz oğlunu öldürmesi için emegene yardım etmesi ise onun şefkat, merhamet gibi duygulardan uzak olduğunu gösterir. Ne var ki, genç dirildikten sonra kötü anneyi ve işbirlikçisi emegeni kılıçtan geçirir. Anne, yaptığı kötülüklerin cezasını canıyla ödemiştir.

- Altın asası olan han kızı:

Kardeşi kılığına giren kızın ilk aldığı han kızı, altın asalı kızdır.

- Gümüş asası olan han kızı:

Kardeşi kılığına giren kızın ikinci eş olarak aldığı han kızının gümüş asası vardır.

- Yakut-elmas asası olan han kızı:

Kardeşi kılığına giren kızın üçüncü eş olarak aldığı han kızının yakut-elmas asası vardır.

Han kızlarının fiziksel özelliklerine değinilmemiştir, ancak hem soylu olmaları hem de imtihandaki başarının ödülü olarak kahramanla evlendirilmeleri kızların güzel oldukları sonucuna ulaşmamızı sağlar.

Han kızları, kocalarının boynunun kesildiğini görünce ağlamaya başlarlar. Birinci hanın kızı, herkesi metanete davet eder ve sakin, sağduyulu bir edayla altın asasını gencin boynunda gezdirerek yarasını iyileştirir. Bu davranışı, diğer han kızlarına da örnek olur ve onlar da asalarının sihrini kullanarak genci diriltirler. Birinci hanın kızının diğerlerinden yaşça büyük olmasının getirdiği bir olgunluk olarak yorumlanabilecek bu davranış, bir

felâketin son bulmasını sağlamış ve masalda onu diğer han kızlarından daha özel bir konuma oturtmuştur.

- Altın saçlı oğlan:

Birinci eş, altın saçlı bir oğlan çocuğu doğurur. Birinci hanın kızının karakteristik bakımdan olumlu bir tablo çizdiğinden bahsetmiştik. Birinci eşin altın saçlı bir oğlan çocuğu doğurması ona ayrı bir değer, kut katmaktadır. Masalda, bu çocuğu tavşana dönüşen kız yani bir keramet sahibi olan hala, gelip görmüş ve yüzünü yalamıştır. Masal burada sona erdiğinden bu yolla çocuğa da bir keramet verilip verilmediği anlaşılmaz.

"Celmawuz – Celmavuz" (4) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Genç:

Masalın asıl kahramanıdır. Masalın ilk epizotunda ailesinden uzakta hayvanları otlatan bir genç olarak tanıtılan kahraman, ailenin en küçük oğludur. Kız kardeşi olduğunu duyunca hemen eve gelir, ancak kızı görünce annesinden onu defetmesini ister. Annesinden "Ona bir şey olacağına hepiniz perişan olun!" cevabını alınca evi terk eder. Gözleri görmeyen yaşlı bir karı kocanın yanına sığınan genç, onların keçilerini otlatmakla görevlendirilir.

Gencin kahraman bir yiğit olduğuna işaret eden olağanüstü olaylar ise bundan sonra başlar. Genç, keçileri çeşitli meyve ağaçlarının olduğu güzel bir ovaya sürer ve bu ovada her gün beş başlı bir emegenle karşılaşır, böylece beş günde beş tane beş başlı emegen öldürür. Emegenlerden kendisini evlat edinen yaşlı karı-kocanın gözlerini alır ve kör çiftin tekrar görmesini sağlar. Bütün bunlar en küçük oğlanın bahadır, yiğit kahraman tipine uygun özelliklere sahip olduğunun göstergeleridir.

- Celmavuz:[3]

---

[3] Celmavuz, masalda önce normal bir kız, ardından olayların aksi yönde geliştiği olağanüstü bir yaratık olarak anlatılmıştır. Bu yüzden Celmavuz'a "İnsanlar" başlığı altında kısaca temas edilmiş, asıl olarak "Olağanüstü Yaratıklar" başlığı altında ele alınmıştır.

Dokuz oğlandan sonra dünyaya gelen kız, ailenin tek kız çocuğudur. En küçük oğlan, kızı görünce bir tuhaflık olduğunu fark eder ve annesine onu öldürmesini söyler, ancak annesi kızına çok düşkün olduğundan bunu kabul etmez. Kız, büyüyünce aslında bir *celmavuz* olduğu anlaşılır, ancak iş işten geçmiştir; kız, herkesi yiyip bütün köyü yerle bir eder.

- Anne:

Kadın, dokuz oğlan çocuğundan sonra bir kız çocuk dünyaya getirir. Kızına çok düşkündür. En küçük oğlu, kıza bakar bakmaz onda bir tuhaflık olduğunu sezer, anasına kızı evden kovmasını söyleyince anası çok öfkelenir ve kızını hepsine tercih edeceğini söyler. Evlat ayıran olumsuz bir anne tipi olduğu söylenebilir. Kızın tüm ailesini ve köydeki herkesi yediği bilgisinden hareketle annesini de yediği sonucuna ulaşılabilir.

- Baba:

Masalın giriş formelinde babanın varlığından haberdar oluruz, ancak dokuz oğlu ve bir kızı olan bu adamdan bir daha bahsedilmemiştir.

- Yaşlı karı-koca:

Dokuzuncu oğlanın evini, köyünü terk ettikten sonra yanlarına sığındığı yaşlı çift, kördür. Genci evlat edinirler. Yaşlı adam, karısından daha anlayışlı ve daha cömert bir mizaca sahiptir. Genç, onların gözlerini iyileştirince ona eskisinden de çok bağlanırlar.

"Aşıq – Aşık" (5) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Genç:

Annesiyle yaşayan fakir genci, maddi imkânsızlıklarından ötürü herkes akıldan noksan zanneder. Toplumda saygınlık kazanmanın maddiyatla paralel olduğuna vurgu yapılmış ve sosyolojik bir olguya dikkat çekilmiştir. Gencin statü farkını hiçe sayarcasına annesini hanın kızını istemeye gönderip ardından da heyecanla sonucu beklemesi, bir bakıma *bütün insanların eşitliği* ekseninde bir hayat görüşü olduğunu gösterir. Gerçekten de gencin maddi açıdan olsun, toplumsal saygınlık açısından olsun somut bir

dayanağı yoktur. Masal dünyasının zıtlıklar üzerine kurulduğu göz önünde bulundurulduğunda gencin cesareti anlam kazanmaktadır.

Bir şekilde hanın kızını görüp ona âşık olan genç, annesini hanın kızını istemeye gönderir. Hanın kızıyla evlenebilmesi için gence verilen vazife ya da geçmesi gereken sınav; fiziksel kuvvetini ölçmeye yönelik değil, zekâsını kanıtlamaya yöneliktir. Han, gençten Aşık'ın oyunlarından bir oyun göstermesini ister. Genç imtihanı başarıyla tamamlar ve hanın kızıyla evlenmeyi hak eder.

- Anne:

Kendi hâlinde bir hayat süren fakir kadın, gencin annesidir. Oğluna çok düşkün, fedakâr, şefkatli bir annedir. Oğlunun ısrarı üzerine utana sıkıla hana gidip kızını ister, ancak olmayacak bir işin peşinde hisseder kendisini. Nitekim hanın huzuruna çıkmaya bile cesaret edemediğinden gün boyu kalenin önünde oturmuş, ikinci gün de hanın zoruyla derdini anlatabilmiştir. Bu durum, oğlunun tersine kadının hayata daha gerçekçi baktığı ve aradaki statü farkının doğurduğu uçurumu tüm çıplaklığıyla görebildiği şeklinde yorumlanabilir.

- Han:

İncelenen masalda son derece yardımsever, tebaasının derdiyle, sıkıntısıyla ilgilenen olumlu bir han tipi vardır. Kızını vermeye razı olduğu gençte aradığı tek özellik, ne fiziksel güç ne de maddi gösteriştir. Han, gence bir akıl oyunu göstermesi karşılığında kızını verir.

- Hanın karısı:

Masalın ilerleyen kısımlarında geçen diyaloglarda hanın karısının varlığından haberdar oluruz. Hakkında pek bilgi verilmemiştir.

- Hanın kızı:

Hanın kızı, dünyalar güzeli bir kızdır. Gencin Aşık isimli kahramanın oyunlarından bir oyun göstermesine hayran kalıp babasının sormasını beklemeden gence varmaya razı olduğunu söyler.

- Aşık:

Aşık, kurnazlık oyunları, kendine has usulleri ve engin bilgisiyle meşhur biridir. Oyunlarını öğrettiği adamları öldüren Aşık, kendi oyunlarının başkaları tarafından uygulanmasına tahammül edememektedir. Genç, Aşık'ın tüm oyunlarını öğrenmesine rağmen Aşık'a hiçbir şey anlamadığını söylediği için Aşık'ın yanından sağ çıkabilmiştir, ancak Aşık, halkı kandıran gencin namını işitince onun peşine düşer, ne var ki kendi eğittiği gence yenilmenin bedelini canıyla öder.

Aşık masalı, "Keloğlan'ın Ali Cengiz Oyunu" (Tezel 2001: 265) adlı masalla tamamen paralel bir olay örgüsüne sahiptir. Burada Aşık ve onun çeşitli kurnazlık oyunları, Keloğlan masalında ise Ali Cengiz ve onun çeşitli kurnazlık oyunları vardır. Aşık da Ali Cengiz gibi oyunlarını öğrettiği genci öldürmektedir ve her iki masalda da kahramanın hanın/padişahın kızıyla evlenebilmesi için bu oyunları öğrenip hana/padişaha göstermesi gerekmektedir. Aşık'ı genç, Ali Cengiz'i de Keloğlan kandırır ve böylece kahramanlar istedikleri kızlarla evlenirler.

- Aşık'ın kızları:

Aşık'ın kızları, babalarının masum gençleri öldürmesini içten içe onaylamazlar. Özellikle kızların en küçüğü gencin iyi niyetli, saf bir çocuk olduğunu görünce ona acır ve masal boyunca iki kez gencin hayatını kurtarır. Aşık'ın kızları, gencin düğününe katılır, eğlenirler. Babalarını öldüren bir gencin düğününe katılmaları, babalarının yaptığı işi doğru bulmadıklarının bir göstergesidir.

"Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı" (6) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Muhammat:

Muhammat, masalda tüm olayların etrafında döndüğü asıl kahramandır. Babası öldükten sonra doğmuştur. Büyüme süreci olağanüstüdür. Kardeşlerinin ve altın yeleli yılkılarının kaybolduğunu öğrenince hemen aramaya koyulacak kadar cesurdur. O kadar güçlüdür ki üç, dört, beş, altı başlı emegenleri yere batırıp başlarını keser. Kahraman,

kıvrak zekâsıyla göz hapsindeki karısına ulaşır ve sonunda han olup tahta oturur.

- Han:

Masalda üç oğlu ve altın yeleli, altın kuyruklu yılkısı olduğu belirtilen han, masalın daha ilk epizotlarında dermansız bir hastalık sonucu ölür.

- Hanın üç oğlu:

Hanın sağlığında üç oğlu vardır. Kaybolan yılkılarını aramaya çıkan üç kardeş yıllarca geri dönmezler. Kardeşleri Muhammat'ın başarılarını çekemeyip ondan kurtulmak için plan yaparlar, masalda kıskanç erkek kardeş tiplerini oluştururlar.

- Hanın karısı:

Kocası öldüğünde hamile olan hanın karısının dünyaya getirdiği oğlan çocuğu, büyüdüğünde yiğit bir kahraman olur. Hanın karısının şahsında, küçük oğlu Muhammat'a çok düşkün, şefkatli bir anne tipini görmekteyiz. Nitekim diğer oğullarının kaybolan yılkıyı aramaya gidip dönmediği gerçeğini Muhammat'tan gizlemesi, küçük oğlunu da yılkı peşinde kaybetmek istememesindendir. Öte yandan Muhammat'ın öldüğü haberi üzerine ağlamaktan gözleri kör olur, daha sonra Muhammat'ın getirdiği şifalı ot sayesinde gözleri açılır.

- Yaşlı kadın ve küçük oğlu:

Yaşlı kadın, hanın komşusudur. Kadının küçük bir oğlu vardır. Muhammat'ın yaşlı kadının oğlunu dövmesi üzerine, yaşlı kadın Muhammat'tan gizlenen gerçeği ifşa eder: Muhammat'ın kardeşleri kaybolan yılkıyı bulmak için yıllar evvel gitmiş ve bir daha dönmemişlerdir.

Gizli gerçeğin açığa çıkmasına vesile olmalarından dolayı masaldaki varlıkları işlevseldir.

- Üç başlı emegenin esir ettiği güzel kız:

Altın saçlı ve çok güzel bir kızdır. Bir uyudu mu üç gün uyur, uyanınca da üç gün uyumaz. Dede Korkut boylarından "Salur Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı boy / Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı

Boy"da da Oğuz beylerinin bir uyudu mu yedi gün uyudukları ve buna küçücük ölüm dedikleri anlatılmaktadır (Ergin 1994:234). Türk destanlarında erkek kahramanlara ait olarak işlenen bu motif, bu masalda bir kız kahramana atfedilmiştir.

Muhammat, üç başlı emegeni öldürdükten sonra emegenin tutsak ettiği kızı kurtarır ve en büyük ağabeyiyle evlendirir.

- Dört başlı emegene esir olan güzel kız:

Muhammat, dört başlı emegeni öldürdükten sonra kurtardığı güzel kızı, ikinci kardeşiyle evlendirir.

- Beş başlı emegene esir olan güzel kız:

Muhammat, beş başlı emegeni öldürdükten sonra kurtardığı güzel kızı, üçüncü kardeşiyle evlendirir.

- Altı başlı emegene esir olan güzel kız:

Altı başlı emegenin tutsak ettiği kız, diğer kızlar içinde en güzelidir. Muhammat'ın onu görünce kendinden geçmesi ve kızın masaldaki en zorlu düşman tarafından tutsak edilmesi, onun kahramana yaraşır bir eş olduğunun göstergesidir. Muhammat, bu kızla evlenir.

- Çoban:

Muhammat, köyünden ayrı kaldığı süre boyunca neler olup bittiğini çoban çocuk vasıtasıyla öğrenir.

- Cariye:

Muhammat, cariye vasıtasıyla karısına geri geldiğini sezdirir.

"Nasıplıçıq – Nasıplıçık" (7) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Nasıplı:

Kahraman çok fakir, kısmetsiz bir çocuk olduğundan akranlarının alaylarına maruz kalır. Bunun sonucu olarak da yine akranlarının koyduğu ironik bir isimle anılmaya başlar ve "Nasıplı" ismini alır.

Masalda kahraman, olağanüstü güçleri ya da fiziksel kuvvetiyle ön planda değildir. Kahramanın şahsında yaşayan her canlıya merhamet ve şefkatle yaklaşmanın ve herkese karşı iyi niyetin her zaman insana yarar

sağlayacağı yönünde erdemlerin idealize edildiği görülür. Kahramanın model gösterilerek çocuklara hayvan sevgisinin aşılandığı masalda, yılan gibi tehlikeli bir hayvana bile merhamet etmenin gerekliliği vurgulanmış, yapılan iyiliklerin talihi tersine çevirecek nimetlere vesile olabileceği üzerinde durulmuştur.

Nasıplı, masallardaki tek yönlü kahraman tipolojisinin bir örneğini yansıtsa da nasihatlere kulak veren, yeri geldiğinde kurnazlık yapmaktan geri kalmayan bir tiptir.

Nasıplı, sihirli yüzüğü elde ettikten sonra hanın kızına talip olur, başına konan talih kuşunun farkında olduğundan böyle bir işe kalkışmakta sakınca görmez. "Aşık" masalındaki gibi kızı önceden görüp âşık olma "Nasıplı"da söz konusu değildir.

- Nasıplı'nın annesi:

Nasıplı'nın annesi, oğlunun her gün eve bir hayvanla gelmesine şaşmaz, kızmaz, aksine bunu hoşgörüyle karşılar. Oğlu, sadece şefkat duyduğu için hayvanları kurtarıp eve getirmiştir, anası ise onların ekosistemde teşkil ettikleri yerin farkındadır. Nitekim kedinin fareleri yakalayacağını, köpeğin de gelen gidene karşı kendilerini uyaracağını belirtir.

"Aşık" masalında olduğu gibi burada da fakir genç, annesini zorla hanın kızını istemeye gönderir. Annesi çok çekinir, utanır, ama nihayetinde oğlunun dediğini yapar.

- Çocuklar:

Çocuklar kedi, köpek, yılan gibi hayvanları dövüp öldürmeye çalışarak masalda Nasıplı'nın karşı kutbunu oluştururlar. Her zaman rastlanabilecek bu olumsuz davranış, *çocuklar* aracılığıyla gözler önüne serilmiş, Nasıplı model gösterilerek de örnek davranış vurgulanmıştır.

- Han:

"Aşık" masalında olduğu gibi "Nasıplı"da da han, kızını vermek için bir şart koşar. Ama "Aşık" masalında han, iyi niyetlidir. İncelenen masalda ise han, fakir kadınla alay ettiğinden oğlunun yapamayacağını düşündüğü bir vazife vermeyi uygun görür.

- Hanın kızı:

Hanın güzel kızı, Nasıplı'yla evlendikten sonra, sahtekâr tarafından kaçırılır. Ama sahtekârın kendisini elde etmesine müsaade etmez ve zindana atılmak pahasına da olsa iffetini korur.

- Sahtekâr:

Sahtekâr, masalda entrika örgüsünü oluşturan tiptir. Kahramanın her şeyini elinden alarak onu zorlu bir imtihanın kucağına atar. Ancak hiçbir kötülük sonsuza kadar süremeyeceğinden masalın sonunda zindana atılma cezasına çarptırılır.

- Aşçı:

Sahtekârın kalesinde hizmet eden aşçının fareyi kovalaması masaldaki güldürü öğesinin bir parçasıdır.

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi, Öksüz Egeçle da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Anne:

Üç kız kardeşin annesi, ölmeden önce kızlarına babalarının evlenip evlenmemesine karışmamalarını vasiyet eder.

- Baba:

Karısı öldükten sonra tekrar evlenen adam, ikinci karısının sözünden çıkmaz. Kızlarından kurtulmak için onları ormana atar.

- Üvey anne:

Zalim üvey anne tipidir. Cimri, sevimsiz, asık suratlı, üvey kızlarına eziyet eden bir kadındır.

Masalda cezalandırılma hususunda baba ve üvey annenin üzerinde durulmamıştır.

- Üç kız kardeş:

En küçükleri dışında iki kız kardeş de kıskanç, sözlerinde durmayan, bencil kızlardır. Ormana atıldıklarında her işi küçük kıza yaptırırlar. Hanla

evlendikten sonra hana verdikleri sözleri tutmazlar, öte yandan kardeşleri hana söz verdiği gibi ikiz doğurunca "İki köpek yavrusu doğurdu." diye ona iftira atarlar, çocukları da bir sandığa koyup nehre atarlar.

Masallarda "teyze" kötülüğü ve kıskançlığı sembolize eden bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır (Alptekin 2003: 20). Bu masalda da teyzeler, kız kardeşlerini kıskandıklarından ona iftira atarlar. Küçük kız kardeşlerini evden uzaklaştırmakla kalmayıp yeğenlerini öldürmek için de çeşitli planlar kurarlar. Özellikle her gün kızın yanına gelip kardeşini tehlikeli görevlere yollamasına sebep olan kişi en büyük kız kardeş, yani büyük teyzedir. Yaptıkları kötülüklerin ardından iki kız kardeş de ormanın derinliklerine atılarak cezalandırılırlar.

En küçük kız kardeş, üvey annesinden ve ablalarından eziyet görür. Han, onu ormana attırınca köpeklerle beraber ormanda yaşamaya başlar, çocukları onu bulduğunda ölmek üzeredir. Sözüne sadık, iyi biri olduğu için nihayetinde hak ettiği mutluluğa erişir.

- Han:

Han, üç öksüz kız kardeşi ormanda bulup nikâhına alır. Üçüncü eşinin köpek yavrusu doğurduğu haberinin üzerine eşini ve köpek yavrularını ormana attırır. Han, diğer iki eşinin entrikalarının kurbanı olduklarını öğrenince yaptıklarına pişman olur, çocuklarının ve eşinin gönlünü alır, iki kadını da cezalandırır. Böylece herkes hak ettiği sonla taçlanmış, adalet yerini bulmuş olur.

Bu masalda adaleti yerine getiren kişinin han olduğunu söylemek mümkündür.

- Yaşlı karı-koca:

Çocukları olmayan yaşlı bir çifttir. Nehrin kıyısındaki sandıkta buldukları çocukları kendi çocukları gibi özenle büyütürler. Belli bir yaşa geldikten sonra çocukların ayrı yaşamaları gerektiğini düşünürler ve onları ormana gönderirler. Ama yaşlı adam, başları her sıkıştığında onlara akıl verir, yol yordam gösterir.

- Genç ve kız:

Hanın küçük hanımının doğurduğu dünyada eşi benzeri olmayan ikiz çocuklardır. Doğar doğmaz teyzeleri tarafından bir sandığa konup nehre atılan kardeşleri yaşlı bir çift büyütür. Genç, çok iyi okçu, çok iyi avcı, çok iyi binicidir. Kızın da ondan aşağı kalır yanı yoktur. Türk destanlarındaki alp erkek ve alp kadın tipinin (Çobanoğlu, 2003: 101-109) masaldaki birer yansımaları oldukları söylenebilir.

Teyzeleri onları yok etmek için kimliğini gizleyerek kızla ahbap olur. Her defasında kızı dolduruşa getirip gencin ölümle burun buruna gelmesine sebep olur. Kız, kardeşi taş kesildikten sonra yaptığı hatanın farkına varır. Bu defa kardeşi için fedakârlık yapacak olan kişi, kızdır. Nitekim hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz ve kardeşini kurtarır, kibirli kızla evlendirir. Kızın yaptığı kahramanlıklar bununla da kalmaz, babasının huzuruna gidip bir hikâyeci gibi kendi hayat hikâyelerini anlatır. Böylece han, her şeyi öğrenir.

- Kibirli kız:

Kendisiyle evlenmek isteyenleri beğenmeyip birer mezar taşına çeviren, güzelliği dillere destan bir kızdır. Gencin kız kardeşi gelip de ona meydan okuyunca tebessüm eder, böylece büyülü gücünü kaybeder ve taşa çevirdiği herkes canlanır. Kibirli kız, bu yenilginin ardından gençle evlenmeye razı olur.

"Musiliya – Musiliya" (9) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Musiliya:

Masalın asıl kahramanı olan güzel kız, üvey annesi ve üvey kız kardeşiyle yaşamaktadır. Zalim üvey annenin eziyetlerine maruz kalır. İyi kalpli olmasının yanı sıra başkasının malına el sürmeyen, büyüklerine saygılı olan bir kızdır. Yer yamayan yaşlı kadınla karşılaştığında ondan nazik bir şekilde yumağını vermesini ister.

- Üvey anne:

Zalim üvey anne, kendi kızına çok iyi davranır, ama üvey kızı Musiliya'ya etmediği kötülük kalmamıştır. Kendi kızı hanın oğluyla evlensin diye Musiliya'yı öldüren zalim üvey annenin masalın sonunda cezalandırılmaması dikkat çekicidir.

- Üvey annenin kızı:

Üvey annenin kızı, kötü kalpli bir kızdır. Yer yamayan yaşlı kadının imtihanında sınıfta kalır ve mutlak çirkinlikle cezalandırılır. Musiliya'yı öldürüp yerine geçerek hanın oğluyla evlenmesinin cezasını hayatıyla öder.

- Hanın oğlu:

Külkedisi masalındaki gibi, hanın oğlu altın çarığın sahibini aramaya çıkar. Hanın adamları altın çarığın sahibi olan güzel Musiliya'yı bulurlar. Hanın oğlu onu görünce ilk görüşte âşık olur ve düğün yapılır. Üvey anne, Musiliya yerine çirkin kızını gelin yapar. Hanın oğlu, düğün gecesi odasında Musiliya yerine çirkin kızı karşısında görünce gerçeğin peşine düşer ve sevdiği kızla evlenip mutluluğa erişir. Hanın oğlu, kıskanç üvey kız kardeşe cezasını vererek masalda adaleti sağlar.

"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah" (10) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Genç:

Masalın asıl kahramanıdır. Türlü zorluklar aşar, imtihanlardan geçer. Cesurluğunun yanı sıra merhametli ve nazik duruşuyla da idealize edilmiş bir kahramandır. Hayatın her alanında iyilerin işleri rast gider, mesajından hareketle gencin de her işi rast gider ve iyi hasletleri büyük mükâfatlarla taçlandırılır. Genç, kötü padişahın yerine tahta geçip karısıyla mutlu mesut yaşar.

- Kız:

Gencin avda vurduğu güvercin, aslında anasının bedduası sonucu güvercine dönüşmüş bir kızdır. Göz kamaştırıcı bir güzelliği vardır, onu görenin nutku tutulur. Güzelliğinin yanı sıra hamarat ve beceriklidir, zor zamanlarında kocasına verdiği tavsiyeler ve olaylara sağduyulu yaklaşımıyla dikkat çeken ideal bir eştir. Mükemmel kahramanın eşi de mükemmeldir ve her bakımdan kusursuzdur.

Annesinin bedduasıyla bir güvercine dönüşen kız, gencin evine geldiği gün bedduanın süresi dolduğundan tekrar insan olur. Padişaha varmaya razı olmadığı için yine güvercin olur, kocası dönünce tekrar insan olur. Olağanüstü vasıfları onun bir peri kızı olduğunu düşündürür, ancak masalda açık bir ifade yoktur. Yalnızca "kız" diye anıldığından peri olduğuna dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

- Padişah:

Masalın ilk yarısında yardımsever, şakacı, hoşgörülü kısacası olumlu bir padişah tipi olduğunu düşünürüz. Ancak masalın ikinci yarısında, en sevdiği askerinin karısının güzelliğine vurulduğu için genci öldürme planları kurması, padişahın olumsuz bir tip olduğunu gösterir ki, asıl maceralar da bundan sonra başlar. Kötü padişah, yaptıklarının bedelini canıyla öder.

- Vezir:

Padişah, gencin evlendiğini vezir sayesinde öğrenir. Vezir, gençten satın aldığı halıyı padişaha hediye eder. Padişah, gencin halıyı nereden bulduğunu öğrenmesi için yine aynı veziri görevlendirir. Vezir, genci alıp padişahın huzuruna götürerek gizli bir gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

- Kızın annesi ve kız kardeşi:

Gencin zorlu imtihanı sırasında karşılaştığı ana-kız, aslında kayınvalidesi ve baldızıdır. Ana-kız, gencin damatları olduğunu anlayınca onu misafir etmekle kalmayıp gideceği yeri bulmasına da yardımcı olurlar.

"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler" (11) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Kasay Han:

Kasay Han, üç oğlu olan bir handır. Asıl kahraman Alaber'in babası olan han, oğullarının Alaber'e yaptığı haksızlığın ortaya çıkması üzerine adaleti sağlar ve kıskanç oğullarını cezalandırır.

- Alaber:

Alaber, üç kardeşin en küçüğüdür. Küçük çocuğun kahraman olması motifine rastladığımız masalda, Alaber yiğitliği, korkusuz, kararlı duruşu ve

fiziksel kuvvetiyle ön plana çıkmaktadır. Karşısına çıkan üç yoldan en tehlikelisini seçmesi, ölüme meydan okuyan bir tavrın göstergesidir. Altı ve on iki başlı emegenleri öldürüp halkı emegenlerin zulmünden kurtarması, kahramanın erginlenme sürecinin tamamlandığına ve çıktığı yolculuğu zaferle noktalayacağına işaret eder. Nitekim düğün esnasında kızın babasının gelip Alaber'den yiğitliğini ispat etmesini istemesi hadisesinin üzerinde çok durulmamış, sadece yiğitliğini gösterip kayınpederinin ikna olduğundan bahsedilmiştir. Alaber'in kahramanlıklarına defalarca yer verildiğinden, bu hadiseyi uzun uzadıya anlatma gereği duyulmamıştır.

- Alaber'in ağabeyleri:

Masallarda yaşça büyük kardeşlerin en küçük kardeşlerini hakir görmesi sıkça rastlanan bir motiftir. "Akıl, yaşta değil baştadır", "Ummadık taş baş yarar" gibi atasözlerinin masallarda işlenme metodudur yaşça büyüklerin beceriksizliği. Öte yandan kibirli ve kendini beğenmiş olmanın kötülükten başka bir şey getirmediği vurgusu da bu motif üzerinden yapılır. Burada da daha ilk epizotta iki büyük kardeşin kendini çok akıllı sandığından, küçük kardeşleri Alaber'i ise ahmak gördüklerinden bahsedilir.

İki büyük kardeş elmaların başında nöbet tutma vazifesini yerine getiremezler, serçeyi bulmak için çıkılan yolculukta bir adım bile ilerlemekten korkarlar. Ne var ki, ummadık taş baş yarar; Alaber, hepsini başarır. Alaber'in kahramanlıkları onlarda iftihar duygusu değil aksine onu öldürme kini doğurur. Kıskanç ağabeylerin kini, Alaber'i alt etmeye yetmez ve sonunda ülkeyi terk etmek zorunda kalırlar.

- Yaşlı adamlar:

Üç yoldan en tehlikelisini seçen Alaber, gittiği her iki ülkede de birtakım tuhaflıklarla karşılaşır, yaşlı adamlar Alaber'e işin aslını anlatırlar.

Yaşlı adamlar, yaşlı kadınların aksine masallarda genellikle yol gösteren, akıl veren olumlu yardımcı kahramanlardır. Bu masalda da kahramana yol gösteren ve onu neyle karşılaşacağı konusunda bilgilendiren kişiler, yaşlı adamlardır.

- Fuk'tan kurtarılan kızlar:

Mavi ve kızıl ülkelerin insanları, başlarına musallat olan Fuklara her gün bir kız göndermektedir. Mavi ülkede Mavi Fuk, kızıl ülkede ise Kızıl Fuk, her gün güzel bir kızı kurban eder. Alaber, kızları Fukların elinden kurtarıp kardeşleriyle evlendirir.

- Kız:

Serçe suretinde gezen kız, aslında bir han kızıdır. Alaber, serçeyi kimsenin erişemediği yuvasından alıp kaçırır. Serçe, kâhinin dediğine göre çok değerlidir. Serçe, güzel bir kıza dönüştükten sonra Alaber'le evlenir.

- Kızın babası:

Kızın babası, kaçırılan kızının peşine düşer, böylece Alaber'le kızın düğününe gelir. Kızının kaçırılması üzerine babanın aramaya çıkması doğal bir hadisedir. Babanın toplumsal beklentilerin karşılanmasına yönelik olarak olay örgüsüne dâhil edildiğini söylemek mümkündür.

- Tüccarlar:

Alaber'i kuyudan çıkarırlar.

- Kâhin:

Hanın bahçesindeki bir elma ağacı, her yıl iki elma verir, elmalardan yiyen ölümsüzlüğe erişir. Elmaları alıp götüren bir serçe vardır. Alaber, serçeyi yakalamak için uzanıp kuyruğundan bir tüy koparır, ancak serçeyi yakalayamaz. Han, bu tüyün sırrını öğrenmek için bir kâhin çağırtır. Kâhin, bu tüyün sahibi olan serçenin çok değerli bir canlı olduğunu ve yeryüzünde ondan değerlisi olmadığını söyler. Ayrıca serçenin yaşadığı yerle ilgili de bilgi de verir.

"Aq Eçkiçik – Ak Keçi" (12) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Genç:

Babasının vasiyetini harfiyen yerine getiren hayırlı evlat portresini temsil eden genç, bu sayede mutluluğa ve zenginliğe kavuşur. Genç, masalda kudreti, aklı, zekâsıyla ön planda değildir. Hayırlı bir evlattır, bu yüzden her işi rast gitmiş ve muradına ermiştir.

- Baba:

Ölüm döşeğinde vasiyetini söyleyen yaşlı adam, masalın ilk epizotunda vefat eder. Baba, oğluna; kızları kim istemeye gelirse gelsin, geleni boş çevirmemesini ve kız kardeşini istemeye gelen kişiye vermesini vasiyet eder.

- Üç kız kardeş:

Üç kız kardeşin arasında diğer masallarda görmeye alışık olduğumuz gibi hasetlik, kıskançlık üzerine kurulu olaylar zinciri söz konusu değildir. Üçü de sırayla evlenir ve çok mutlu bir hayata adım atarlar.

- Damatlar:

Gencin kız kardeşlerini evlendirdiği gençler, çok yakışıklı, zengin, misafirperver kimselerdir. Ancak günlük hayatlarında birer ayı, kurt ve tilki olarak gezerler. Evlenmek istedikleri kızları isterken de gencin karşısına birer hayvan suretinde çıkarlar. Genç, babasının vasiyeti gereği onları geri çevirmez ve kız kardeşlerini verir. Masalda böylece hiç kimseye ön yargıyla yaklaşmamak gerektiği mesajı verilmiştir. Özellikle tilki damadın yardımı sayesinde genç, Vermez Han'ın Almaz Kızı'yla evlenir.

- Kız:

Kızdan Vermez Han'ın Almaz Kızı diye bahsedilir. Saçları o kadar uzundur ki, kendisi bir karyolada saçları başka bir karyoladadır. Ak keçi suretinde gezen kız, üç kez kahramanın yolunu keser ve kıyafetlerini yakar. Kahraman, onun hikâyesini öğrenince kızla evlenmek için harekete geçer ve nihayetinde evlenirler. Kahraman ve kız, kızın kalesinde yaşarlar.

- Atların sahibi olan kadın:

Kahramanın hanın kızını yenmesi için bir tulpar at edinmesi gerekmektedir. Kahraman, ihtiyacı olan atı, kimsenin baş edemediği kısraklara sahip bir kadından temin eder.

- Hizmetçiler:

Gencin kız kardeşleri, birer kalede yaşamaktadır ve hizmetçileri vardır.

"Külbulğawuç – Külbulgavuç" (13) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Baba:

“Ak Keçi” masalındaki gibi ölüm döşeğinde vasiyetini söyleyen bir baba tipi söz konusudur. Baba son nefesinde oğullarına, öldükten sonra ilk üç gece sırayla mezarının başında sabaha kadar nöbet tutmalarını vasiyet eder.

- Külbulgavuç:

Tıpkı “Alaber ile Emegenler” masalında olduğu gibi burada da hor görülen küçük erkek kardeş tipi vardır. Külbulgavuç, üç kardeşin en küçüğüdür. Babasının vasiyetini yerine getiren tek evlattır, gösterdiği vefa ve duyarlılık, kahramanların bindiği üç muhteşem atın sahibi olmasını sağlar. “Ak Keçi” masalındaki kahraman gibi Külbulgavuç’un kahramanlığı da vasiyete riayet eden hayırlı bir evlat olmasından ileri gelmektedir. Oldukça fakir bir genç olan Külbulgavuç, muhteşem atların yardımıyla hanın imtihanını kazanır ve hanın kızıyla evlenir.

- Külbulgavuç’un ağabeyleri:

Külbulgavuç’un ağabeyi olan iki genç, babalarının vasiyeti üzerine mezarın başında beklemek yerine kendi eğlencelerine devam ederler. “Alaber ile Emegenler” masalındaki ağabeyler gibi küçük kardeşlerinin muhteşem bir kahramanlığa imza atacağını hayal bile edemezler. Onların gözünde Külbulgavuç beceriksiz, küçük bir sersemdir. Külbulgavuç yaptığı kahramanlıkları ağabeylerine anlatınca yalan söylediğini düşünüp onu sürekli döverler.

- Han:

Ülkenin hanıdır. Kızına uygun bir damat bulabilmek için bir imtihan düzenler.

- Hanın kızı:

Evleneceği erkeğin gerçek bir yiğit olmasını isteyen kız, gerekli şartı yerine getiren gençle evlenecektir. Dilenci kılığındaki Külbulgavuç’un imtihanda başarılı olduğuna inanmayan kız, gencin bunu ispat etmesi üzerine onunla evlenir.

- Vezirler:

Külbulgavuç, hanın kızının elinden yüzüğü alma vazifesini yerine getirince kimseye görünmeden ortalıktan kaybolur. Hanın damadını bulmak için verilen büyük ziyafette hanın kızı, yanına vezirleri alarak gençlerin arasında dolaşır. Külbulgavuç'un parmağında yüzüğü görenler, onun yüzüğü alan yiğit olduğuna inanmazlar ve çaldığını düşünürler, vezirler de genci döver.

"Bıjmapapah – Bıjmapapah" (14) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Çoban:

Sıradan bir hayatı olan fakir çoban, çocuğu olmadığı için müteessirdir. İçindeki acı, artık taşıyamayacağı bir noktaya geldiği zaman kendisine yardım eli uzanır ki, bu durum okuyucuyu ne olursa olsun Allah'tan ümit kesilmemesi gerektiği sonucuna ulaştırır.

Yaşlı cüce, çocuksuzluğa çare olacak elmayı çobana verirken belli bir şart koşsa da bunu kabul eden çoban, zamanı gelince cüceye verdiği sözü yerine getirmesiyle örnek bir tavır sergiler. Türk destan geleneğinde de çocuksuzluk motifi, *çocuğun şartlı olarak bağışlanması* şeklinde zenginleştirilebilmektedir (Yıldız 2009: 87).

- Çobanın karısı:

Çobanın karısı kısırdır. Cücenin verdiği sihirli elmayı yedikten sonra altın saçlı bir oğlan doğurur. Bunun dışında çobanın karısı üzerinde durulmamıştır.

- Bıjmapapah:

Çocuksuz bir ailenin imdadına koşan cüce sayesinde dünyaya gelen kahraman, dünyada eşi benzeri olmayan bir yakışıklılığa sahiptir. Anne ve babası böyle bir çocuğa sahip olmak için yıllarca sabırla beklemiştir.

Çocuksuzluk, kahramanın önemini vurgulamak üzere geleneğin kurguladığı yaygın bir motiftir (Yıldız 2009: 79). Çünkü kahramanın çocuksuz bir ailenin yıllar sonra doğan tek erkek evladı olması onun olağanüstü zaferler kazanacak bir yiğit olacağının işaretidir. Masalda ailesine "Büyüdükten sonra evinden ayrılıp evleninceye kadar dönmemesi" şartıyla

bağışlanan çocuk, zamanı gelince evinden ayrılır ve böylece kahramanın erginlenme süreci başlamış olur.

Genç, masalın asıl kahramanıdır. Temiz kalpli, iyi niyetli, ama yerine göre kurnaz olmayı bilen genç, yeni girdiği ortamda kendisini olduğu gibi tanıtmak yerine adeta deli gibi gösterir. Çevresindeki herkesi ahmak olduğuna inandırması, gencin farklı bir savunma mekanizması geliştirdiğini gösterir. Bu yüzden beraber çalıştığı işçiler, ona "sümüklü kalpak" ya da başka bir deyişle "sümüklü çocuk" anlamlarına gelen "Bıjmapapah" ismini vermişlerdir.

Bıjmapapah, metruk bir yerde rastladığı üç tulpar atın yardımıyla hana aslan sütünü, aslan etini ve maral etini getirerek zorlu vazifelerin üstesinden gelir. Bıjmapapah, bu başarıların yanı sıra zekâsı ve kurnazlığı sayesinde diğer damatların yalanlarını ortaya çıkarır ve hana kendisini ispat eder. Dürüstlük ve yiğitlik her zaman mükâfata layıktır ve Bıjmapapah da hak ettiği şekilde mükâfatlandırılır.

- Han:

Üç kızı olan han, küçük kızının hizmetkârlarından biriyle evlenmesini kabullenemez. Prestij ve statüye önem veren padişah, kızını bir hizmetkâra değil, bir han oğluna layık gördüğünden bu evliliği onaylamaz. Ancak Bıjmapapah'ın gerçek bir kahraman, diğer damatlarının ise birer yalancı olduğunu gördükten sonra Bıjmapapah'a bakış açısı değişir ve tüm hanlığını ona bırakır.

- Hanın kızları:

Hanın üç kızı vardır. Han kızları, eş seçimlerinde özgür bırakılır. İki büyük kızı, babaları gibi statüye ve saygınlığa önem verdiklerinden iki han oğluyla evlenirler. Küçük kız ise kalbinin sesini dinler ve önceden görüp âşık olduğu Bıjmapapah'la evlenir.

Kızlar, evlenme çağına geldiklerini babalarına söyleyince han, bahçeden birer karpuz getirmelerini ister. Büyük kız tamamı çürümüş bir karpuz, ortanca kız bir tarafı çürümüş bir karpuz, küçük kız ise iyi yetişmiş, olgun bir karpuz getirir.

Büyük kızın seçtiği karpuzun tamamen çürük olması, onun evlenme yaşının çoktan geçtiğini, ortanca kızın bir tarafı çürük bir karpuz seçmesi onun evlenme yaşının geldiğini hatta geçmek üzere olduğunu, küçük kızın sağlam karpuzu seçmesi ise onun tam evlenme çağında olduğunu gösterir. Öte yandan karpuz seçimleri damat seçimleri şeklinde de yorumlanabilir: İki büyük damat, hanın verdiği görevlerde başarısız olmaları yetmiyormuş gibi bu konuda hana yalan söylerler. Damatların kalpleri de o karpuzlar gibi çürük ve işe yaramazdır. Ancak küçük damat Bıjmapapah, han tarafından görevlendirilmemesine rağmen zorlu vazifeler için gönüllü olur ve hepsini başarıyla tamamlar.

- Hanın damatları:

Hanın iki büyük damadı, zorlu görevlerde başarısız olurlar. Hana mahcup olmak istemediklerinden yolda karşılaştıkları bir atlıdan aldıkları et ve sütü kendileri bulmuş gibi yaparlar. Gerçek ortaya çıkınca ikisi de ülkeden kovularak cezalandırılır.

- Elçiler:

Han kızları, hana evlenmek istediklerini elçi aracılığıyla söylerler.

- Çobanlar:

Yayladaki ağılda çalışan çobanlar, semiz bir boğa keserek genci ağırlarlar ve gencin iş bulmasına vesile olurlar.

- İşçiler:

Deli sandıkları gence “Bıjmapapah” ismini verirler.

“Alġabar – Algabar” (15) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Han:

“Bıjmapapah” masalında olduğu gibi burada da çocuksuzluk motifi işlenmiştir. Bu defa, çocuksuzluk sorununu yaşayan çoban değil, bir handır. Ayrıca hanın yalnızca karısı değil tulpar atı da kısırdır. Uzun yıllar şifa arayan han, sonunda yaşlı bir cadıdan aldığı elma sayesinde çocuk sahibi olur.

- Hanın karısı:

Yaşlı cadıdan alınan elmanın yarısını hanın karısı, diğer yarısını da tulpar at yer. Ardından kadın, bir oğlan çocuğu doğurur.

- Algabar:

Hanın yıllarca süren çocuk hasreti Algabar'ın doğumuyla son bulur. Algabar, daha on beş yaşında iken tulpar atın doğurduğu tulpar tayı kurtararak kahramanlığının ilk işaretlerini gösterir. Kurtardığı tulpar taya özenle bakan genç, hem atını denemek hem de babasının hanlığını yakından tanımak için çıktığı yolculukta erginlenme sürecini tamamlar. Üç kızla evlenen kahraman, üç eşiyle de türlü türlü zaferlerin ardından evlenmiştir.

Algabar, savaş stratejilerine hâkim, güçlü, kuvvetli, zeki, sözünün eri bir kahraman olarak ön plana çıkmaktadır.

- Geyik suretindeki kız:

Kadının masal mekânında serbestçe dolaşma imkânı bulabilmek için erkek kılığına girdiğinden bahsetmiştik. Bu masalda da kız, kendisinden daha güçlü bir erkek bulup onunla evlenmek için kılık değiştirmiştir. Kızın geyik suretinde gezmesi aranan erkek için bir nevi sınavdır. Kız, bu hâliyle tam anlamıyla bir av konumundadır. Masalda geyik kılığında gezen dünyalar güzeli han kızı, Algabar dışında hiç kimseye yenilmemiştir, ayrıca sahip olduğu gücün farkında olduğundan babasının uygun gördüğü sıradan bir erkekle değil, kendisinden daha güçlü bir erkekle evlenmek istemektedir.

Masallarda genç kızlara biçilen rol, evlenip mutlu bir yuva kurmaları üzerine temellendirildiğinden geyik suretine giren kız da aradığı erkeği bulduktan sonra yaşamına normal bir kız olarak devam eder.

- Erişi:

Erişi de geyik suretinde gezen kız gibi daha önce kimseye yenilmemiş; evleneceği cesur, güçlü erkeği bulmak için kılık değiştirmiş ve yaratık suretinde gezen bir kızdır. Erişi, bir günlük kestirme yolun üzerinde yaptırdığı kalesiyle herkese korku saldığından Algabar'a kadar hiç kimse onunla karşılaşmaya cesaret edememiştir. Geyik kılığındaki kız gibi gence son ana kadar direnir ve ölümle burun buruna gelmeden kimliğini açıklamaz.

Erişi, kelime anlamı olarak çirkin demektir. Masal boyunca bu isimle anılmaya devam eder. Bir yaratık kılığındayken çok çirkindir, ama aslında dünyalar güzeli bir kızdır. Erişi de gençle evlenince hayatına normal bir kadın olarak devam eder.

- Üç genç ve kız kardeşleri:

Üç genç, kız kardeşlerini ikinci karısı yapmak isteyen bir hanla savaşan üç erkek kardeştir. Savaşta kendilerine yardımcı olan Algabar'a hayranlık ve minnet duyguları beslediklerinden kız kardeşlerini onunla evlendirmek isterler. Bu isteklerini söylemeye cesaret eden kişi en küçük kardeşleridir.

Gençlerin kız kardeşi, Algabar'ın eşlerinden biridir. Masalda kızın güzelliğine açıkça bir vurgu yapılmamıştır, ancak bir hanın onunla evlenmek için tüm askerlerini gönderip kardeşleriyle savaşması, onun dillere destan bir güzelliği olduğunu gösterir.

- Yer yamayan yaşlı kadınlar:

Algabar'a yardımcı olan üç yaşlı kız kardeş vardır. Algabar, en küçük kız kardeşin öğrettiklerini harfiyen yerine getirerek Erişi'yi yener. Erişi, gençle evlenip gencin memleketine giderken yanına yalnızca kendisine yetecek kadar eşya ve mücevher alır, geri kalanını üç yaşlı kız kardeşe bırakır.

- Geyik suretindeki kızın cariyesi:

Algabar, suya giden cariyenin ibriğine sevgilisinin yüzüğünü atarak kıza geldiğini sezdirir.

- Geyik suretindeki kızın babası ve dünürcü han:

Kız, babasının uygun gördüğü bir damat adayıyla evlenmek istemediğinden Algabar'la kaçınca, kızın babası ve kızını evlendirmek istediği gencin babası yollara düşer. Erişi Algabar'a yetişmelerini önlemek için her iki hanı da askerleriyle birlikte yok eder.

"Öksüz Caşçıqnı Nasıplılığı – Öksüz Gencin Nasibi" (16) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Genç:

Fakir, öksüz bir genç olan kahraman, kurnazlığıyla alt ettiği emegenlerden edindiği sihirli nesneler aracılığıyla hanın güzeller güzeli kızını görmeyi başarır.

Masalda kurnazlığıyla ön plana çıkan öksüz genç, âşık olduğu hanın kızının yanında sarhoş olup kıza tüm sırlarını anlatır, kız da gencin sihirli nesnelerine el koyup onu ormana attırır. Genç, intikamını fena bir şekilde alarak kendini beğenmiş han kızına dersini verir. Sonunda kız da ona âşık olur ve evlenirler. Öksüz genç, ülkenin hanı olur.

- Hanın kızı:

Dünyanın her yerinden hanın dünyalar güzeli kızını görmek için gelirler. Zenginlik, iktidar ve güzelliğin şımarttığı hanın kızını öksüz genç dize getirir.

- Sakiler:

Hanın kızının hizmetinde çalışan sakiler, sarhoş genci ormana atmakla vazifelendirilirler.

- Cariye:

Cariye, kahramanın verdiği sihirli elmayı yiyerek güzelleşir, güzelleştiği için hanın kızı tarafından azarlanır.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Baba:

Üç oğlu olan fakir bir adamdır. Masalda ava gittiği yerde başına çığ düşmesi sonucu can verdiği anlatılır.

- Sosran:

Sosran ismi, Karaçay-Malkar Nart destanlarının önemli kahramanlarından Sosurka'yı[4] hatırlatır. Sosran, Nart destanlarındaki Sosurka gibi akıllı ve kurnazdır. Ancak kahramanların anlatıldığı olay örgüleri birbirinden farklıdır.

---

[4] Sosurka hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tavkul, Ufuk, **Karaçay-Malkar Destanları**, Ankara, TDK Yay., 2004; Tavkul, Ufuk, **Nartlar,** Ankara, TDK Yay., 2011.

Sosran, üç erkek kardeşin en küçüğüdür. Fiziksel gücünün ve kuvvetinin yanı sıra zekâsıyla da ön plana çıkan bir kahramandır. Kardeşlerinin yenildiği dağ cini Zınırdavuk'u yenip onun kılıcına ve tulpar atına sahip olur. Yendiği dağ cini, aslında güzel bir kızdır. Bu kızla evlenen Sosran'ın mutluluğuna bir hanın oğlu gölge düşürür. Hanın oğlu, Sosran'ın karısına âşık olur ve Sosran'ı öldürmek için işe koyulur. Hanın oğlu Sosran'ı savaşla yenemeyeceğini anlayınca babasıyla birlik olup yaşlı bir cadıyla anlaşır. Hanın tuttuğu yaşlı cadı, Sosran'ın canının altın perçeminin altındaki çakıda olduğunu öğrenir ve kahramanın canını ait olduğu yerden alır. Cadı böylece Sosran'ı öldürmeyi başarır. Çobanlar çakıyı ait olduğu yere yerleştirince kahraman dirilir ve düşmanlarından intikamını alır. Daha sonra eşiyle eskisinden de mutlu bir şekilde hayatına devam eder.

Masalda görüldüğü gibi, Sosran'ın canı ya da bir başka deyişle ruhu bedeninden ayrı tasavvur edilmiştir. Sosran, altın perçeminin altındaki çakının kendi canı olduğu sırrını yıllarca hiç kimseyle paylaşmamıştır. Eşi, cadının kışkırtması sonucu Sosran'a bu sırrı zorla söyletir. Nitekim sırrın öğrenilmesi bir felâkete yol açar ve kahraman kısa bir süre için de olsa hayatını kaybeder.

İlk kez James Frazer'ın (1991, 1992) ortaya attığı canın beden dışında başka yerde olması kavramı; Mustafa Sever tarafından "dış can" (2003), Salahaddin Bekki tarafından "ölüm ruhu" (2004) ve Ali Duymaz tarafından "dış ruh" (2008) olarak yorumlanmış ve incelenmiştir.

Türkiye'de dış ruh ya da dış can üzerine yapılan çalışmalarda, Türk masallarında genellikle dev, cüce gibi olağanüstü yaratıkların, zorlu düşmanların canının beden dışında tasarlandığına işaret edilmektedir (Sever, 2003: 162; Duymaz, 2008: 5). Kahramanın canının başka yerde olmasına ise Türk destan ve halk hikâyelerinde rastlanıldığı belirtilmektedir (Duymaz 2008:5). Ancak söz konusu masalda zorlu düşmanın değil, "kahramanın canı" bedeni dışındadır. Kahramanın canının kimsenin aklına gelmeyecek bir yerde ve bir nesne şeklinde tasarlanması, onun sıra dışılığına ve benzersizliğine vurgu yapılmak istendiğini göstermektedir. Böylece kahraman, günümüz koşullarında tamamen hayali nitelikler çerçevesine

hapsedilirken aynı zamanda ideal bir tipoloji çizerek ancak bir masal kahramanının sahip olabileceği olağanüstü vasıflarla donatılmış olmaktadır.

Sever, masallarda canın başka yerde olması kavramının, ilkel insanın kendi dışında her varlığı canlı kabul ettiği animizm inancından izler taşıdığı; insanın insanla ve tabiatla çeşitli mücadeleler yaşamasının ilkel insanda canın beden dışında güvenli bir yerde olduğu inancını doğurduğu görüşündedir (2003: 162). Canın beden dışında tasarlanmasının animistik dönemden izler taşıdığı görüşünü, masallar ve diğer anlatıların tarihî katmanlarını çok eskilere götüren bir veri olarak kaydetmek mümkündür.

- Zınırdavuk:

Sosran'a kadar dünyada kimsenin yenemediği oldukça güçlü bir dağ cinidir. Aslında güzel bir kız olan Zınırdavuk, gence yenildikten sonra cin suretini terk edip onunla evlenir ve hayatına normal bir kadın olarak devam eder.

- Sosran'ın ağabeyleri:

İncelenen diğer masallarda görüldüğü gibi kıskanç ağabey tiplerine bu masalda rastlanmamaktadır. Sosran'ın iki ağabeyi de kardeşlerine ve ailesine bağlı olumlu tiplerdir.

Büyük kardeş, babasını aramak ve geçimlerini sağlamak için geyik avlamak üzere evden çıkar, Zınırdavuk tarafından öldürülür. Ortanca kardeş de ağabeyini merak ettiği için evden çıkar ve Zınırdavuk tarafından öldürülür.

- Han ve hanın oğlu:

Zınırdavuk'un resmini görüp âşık olan hanın oğlu, onunla evlenmek için Sosran'la savaşır. Han ve oğlu, savaşmakla Sosran'ı alt edemeyeceklerini anlayınca hileyle gencin canını alıp karısını kaçırırlar. Ancak kahraman geri döner ve hem hanı hem de oğlunu öldürerek karısını kurtarıp intikamını alır.

"Soltan-Geriy – Soltan Geriy" (18) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Soltan Geriy:

Soltan Geriy, isim olarak Kırım hanedanlığının kurucusu kabul edilen I. Hacı Giray Han'ı[5] anımsatmaktadır, ancak masalın kahramanı Soltan Geriy'in Kırım hanlarından Giray Han'la hiçbir ilgisi yoktur, olay örgüsü de çok farklı kurgulanmıştır, yalnızca isim benzerliği söz konusudur. Soltan Geriy, Karaçay-Malkarlarda yaygın bir erkek ismi (Tavkul, 2000: 492) olduğundan masala girmiştir.

Babası öldüğünde henüz bir aylık olan kahraman, doğduğu gün yılanlar ülkesinin hanı tarafından damat olarak seçilmiştir. Bu seçimin bir göstergesi olarak boynuna ak tespih takılmış, böylece yılan hanının kızıyla nişanı gerçekleşmiştir. Yılanın çocuğun boynuna tespih takması, civar köylerde bile duyulur ve çocuğun bir kahraman olacağına dair söylentiler çıkmaya başlar.

Soltan Geriy, annesiyle yoksul bir hayatı paylaştığı için daha küçük yaşlarından itibaren çalışmak zorunda kalır. Çocukluğunda köyün beyi Muhtarbiy'in aşağılayıcı sözlerine maruz kalmasının acısını büyüyünce dahi unutamayacak kadar gururlu bir genç olan Soltan Geriy, yirmi iki yaşına bastığı gün başka köylere çalışmaya giderken karşısına çıkan yılanı takip ederek yılanlar ülkesine varır. Orada bir yıl kaldığı süre içerisinde yılanlar ülkesinin hanı Sarıvek'in kızıyla evlenir ve Sarıvek'in zayıf noktasını öğrenir. Soltan Geriy bir yılın sonunda, köye gelen suyun üstüne yatan Sarıvek'i (timsah) öldürerek köyü rahata kavuşturur.

- Baba:

Oğlu daha bir aylık bebekken vefat eden adam, ölmeden önce vasiyetini söyleyen baba tipi olarak masalda varlık göstermektedir.

- Anne:

Kocası öldükten sonra oğlunu tek başına büyütmek zorunda kalan kadın, cefakâr anne tipinin bir örneğini sergilemektedir. Oğluna çok düşkün olan kadın, Soltan Geriy evden uzaklaşınca her gün gözyaşı döker.

---

[5] Kadir Ali Beg'in Câmi'ü't-Tevârih'indeki dokuz destandan birinde Hacı Giray Han'ın şeceresi ve tahta davet edilişi anlatılmaktadır. Eser ve müellifi hakkında malumat için bkz.: Ünal, Fatih, "Türk Tarihinin Kaynaklarından Câmi'ü't-Tevârih ve Müellifi Kadir Ali Beg Hakkında", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** sayı 37, 2008, s. 231-239.

- Kız:

Sarıvek'in kızıdır. Masalda kızın Soltan Geriy'le evlendiği ve ona gerçekten âşık olduğu anlatılır. Kız, Soltan Geriy'in karşısına önce bir yılan olarak çıkar. Kahramanın onu görünce çekinmesi ve suratını asması üzerine içeri girer ve bu sefer karşısına çok güzel bir kız olarak çıkar. Kızın istediği zaman yılan, istediği zaman insan suretine girebildiği anlaşılmaktadır. Kız, Soltan Geriy yılanlar ülkesini terk edip köyüne döndükten sonra da onu unutamaz ve Soltan Geriy'in çocukluğunda kötü bir iz bırakan köyün beyi Muhtarbiy'in ölmesine neden olur.

- Köylüler:

Masalda bütün köy halkının birbiriyle dayanışma içinde olduğu görülmektedir. Soltan Geriy'den haber alınamayınca öldüğü düşünülür ve tüm köy halkı, gencin annesiyle birlikte yas tutar. Soltan Geriy köyüne dönünce yine bütün köy halkı çok sevinir.

- Bekmurza:

Bekmurza, masalda yaşlı bilge tipi olarak varlık gösterir. Yüz elli yaşındadır. Soltan Geriy'in boynuna takılan tespihin iyiye işaret olduğunu ve korkulacak bir şey olmadığını söyleyerek Soltan Geriy'in annesini teskin eder.

- Muhtarbiy ve oğlu:

Köyün beyi olan Muhtarbiy, zalim bir yönetici olarak dikkat çekmektedir. Köylülere eziyet eden, onları hor gören bir adamdır. Oğlu da ondan farklı değildir. Muhtarbiy, Soltan Geriy'i çocukluğunda kırbacıyla döver, fakir olduğu için aşağılar, hatta çocuğun mezardaki babasına bile laf etmekten geri kalmaz. Soltan Geriy, uzun yıllar geçse de bunun acısını içinden atamaz, hatta Sarıvek'in hikâyesi anlatıldığında gözünde korkunç bir timsah değil, Muhtarbiy'in sureti canlanır.

Masalda Muhtarbiy'le Karaçay-Malkar masallarının olağanüstü yaratıklarından "Sarıvek" arasında bir ilişki kurulması dikkat çekicidir. Masallarda insanların hayatını zorlaştıran, onlara dünyayı dar eden yaratıkların gerçek hayata kötü, zorba yöneticiler olarak yansımasına, yine bir

masalın vurgu yapması ilginçtir. Masal üslubuna adeta masal içinde gönderme yapıldığı söylenebilir.

Soltan Geriy, Muhtarbiy'le yaşadıklarını Sarıvek'in kızına anlatır. Masalın sonunda ise Muhtarbiy'in yılan sokması sonucu öldüğü haberi gelir. Muhtarbiy'i sokan yılan Sarıvek'in kızı ya da kızın hizmetindeki yılanlardan biridir. Masalda bu nokta çok açık olmadığından kesin bir şey söylememek mümkün değildir. Ancak kesin olan şudur ki, Muhtarbiy'in ölmesinde Sarıvek'in kızı etkili olmuş, zalim yöneticiye cezasını vererek masalda adaletin yerini bulmasını sağlamıştır.

"Temir Bolat – Temir Bolat" (19) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Temir Bolat:

Masalın asıl kahramanıdır. Aşırı yaramaz, her şeyin yolunu, yordamını bilen, doğru sözünün üstüne doğru, yalanının üstüne de yalan olmayan bir genç olarak tasvir edilmiştir. Temir Bolat bu yönleriyle "Keloğlan" tipini hatırlatmaktadır.

Temir Bolat, köyde herkesin tanıyıp bildiği bir delikanlıdır. Annesini ve babasını küçük yaşlarda kaybetmiştir. Köylülere ve ağabeylerine musallat olan cüceyi yenen kahraman, özellikle mücadele esnasındaki kararlı duruşu ve cüceye hitaben sarf ettiği özlü sözlerle dikkat çekmektedir.

- Temir Bolat'ın ağabeyleri:

"Zınırdavuk" masalında olduğu gibi "Temir Bolat" masalında da kardeşler arasında bir husumet söz konusu değildir. Kardeşler, anne ve babalarını küçük yaşlarda kaybettiklerinden birbirlerine oldukça bağlıdırlar. Ava beraber çıkarlar, beraber hareket ederler. Temir Bolat, ağabeylerinin cücenin gazabına uğramasına çok üzülür.

İki büyük genç de küçük kardeşlerinin aksine çok sessiz, sakin, kendi hâlinde gençlerdir.

- Köylüler:

Temir Bolat'ın yaşadığı köyde köylüler, öksüz kalan Temir Bolat'a ve ağabeylerine yardım ederler.

Köyün erkeklerinin büyük bir kısmı cüce tarafından kaçırılırlar. Kahraman, cücenin esaretindeki herkesi kurtarır. Temir Bolat, cüce tarafından kaçırılan erkeklerin arasında kendisine ve ağabeylerine yardım edenlerin de olduğunun farkındadır. Bu detayın işlenmesiyle masalda kahramanın köylülere vefa borcunu ödemesi sağlanmıştır.

"Alimcaşar – Alimcaşar" (20) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Alimcaşar:

Korkusuz, cesur, alçakgönüllü, mütevazı, dürüst ve oldukça zeki özellikleriyle tanıdığımız Alimcaşar, her bakımdan idealize edilmiş bir masal kahramanıdır.

Alimcaşar, yaşadığı tüm hanlıkta nam salmış kahraman bir seyistir. Maiyetinde çalıştığı hanın kaçırılan yılkısı için çıktığı yolculuğu başarıyla tamamlayıp ülkesine dönen Alimcaşar, bu zaferinin ardından hanın en güzel kızıyla evlenmeye hak kazanır. Başarısını diğer seyis arkadaşlarıyla paylaşarak alçakgönüllü bir tavır sergilese de en güzel kızla evlenmesini çekemeyen seyislerin kıskançlık oklarına hedef olmaktan kurtulamayan Alimcaşar, kesilen bacaklarıyla yeni bir hayata başlamak zorunda kalır. Bu zorluğun da üstesinden gelerek ülkesine dönmeyi başarır ve kötülerin cezalandırılmasını sağlar.

- Han:

Adalet sahibi, doğruluk ve dürüstlükten yana özellikleriyle olumlu bir han tipi söz konusudur. Kaçırılan yılkısını bulup getirene en güzel kızını vereceğini ilan eden han, sözünde durur ve kızlarını seyislere verir. Alimcaşar'ın kahramanlıklarının ardından tüm hanlığını Alimcaşar'a bırakır.

- Seyisler:

Seyisleri, masallardaki kıskanç kardeş tipinin bu masaldaki karşılığı olarak kabul edebiliriz. Alimcaşar'ın hanın en güzel kızıyla evlenmesini çekemeyip intikam almak isteyen seyisler, Alimcaşar'ın bacaklarının kesilmesine neden olarak malını, mülkünü, karısını alıp giderler. Ancak elbette yaptıkları yanına kalmaz ve gerçekler gün yüzüne çıkınca hanın ülkesinden kovularak cezalandırılırlar.

- Hanın kızları:

Hanın üç kızı vardır. En küçükleri en güzel olandır ve masalın asıl kahramanıyla evlenir. Diğer kız kardeşler ise küçük kızla alay eden olumsuz tiplerdir.

- Kör ve Çolak (Yelayak) adamlar:

Alimcaşar, bacakları kesildikten sonra sürüne sürüne başka yurtlara giderken bir yerde iki adamla karşılaşır. Biri kör biri de çolak olan bu adamlar, Alimcaşar'la ahbap olurlar ve üçü birlikte yaşamaya başlar.

Çolak adam, çok hızlı koştuğunu ifade eden bir isimle; "Yelayak" şeklinde anılmaktadır. Gözleri görmeyen adam için herhangi bir niteleyici kullanılmamıştır. Niteleyicinin her iki kahraman için de kullanılması beklenirken, gözleri görmeyen adam için hiçbir isimden söz edilmemesi masalda bozulmalar olduğunu göstermektedir. Her ikisi de emegen kadından çok korkarlar. Emegen kadının üç arkadaşı da iyileştirmesinin ardından her biri kendi ülkesine döner.

- Çoban:

Masalda evinden uzaklaştırılan kahraman, uzak kaldığı süre içinde olan bitenin haberini çoban çocuktan alır.

"Burunsuz Bekir – Burunsuz Bekir" (21) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Tulpar:

Sözlü kültür ürünlerimizde genellikle bir at cinsi olarak bildiğimiz "tulpar", Karaçay-Malkarlılarda "yiğit, kahraman, bahadır" anlamlarına gelen

yaygın bir erkek ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu masalda da Tulpar, masalın asıl kahramanının ismidir.

Tulpar, her yönüyle ideal bir kahraman olarak tasvir edilmiştir. Karanlıkta etrafı gündüz gibi aydınlatan altın saçları, faytonu ileri geri hareket ettirecek kadar kuvvetli nefesi vardır. Bir oturuşta bir sığır yiyebilir, yüz putluk[6] demirden bir topuzu havada oyuncak gibi çevirebilir. Yakışıklı, güçlü, kuvvetli olmasının yanı sıra son derece zeki ve kurnazdır. Bu sayede Boshasan'la dost olur. On iki emegeni yine kurnazlığı sayesinde öldürür.

- Burunsuz Bekir:

Burunsuz Bekir, burnunun yarısı olmayan bir adamdır. Hiç kimse Bekir'in burnuna ne olduğunu bilmez. Çünkü Bekir, burnunu sormaya gelen meraklıları öldürür, hatta öldürdüğü insanların başlarını kocaman bir kale gibi üst üste yığmıştır. Burunsuz Bekir zalim gibi görünse de aslında çok iyi niyetli, misafirperver ve sözünün eri biridir. Kahramanlıkta Tulpar'ın aşağısında değildir.

Burunsuz Bekir'in şahsında toplumun özürlü insanlara bakış açısının resmedildiği söylenebilir. Herkes Bekir'in burnuna ne olduğunu merak etmektedir. Ancak o, bu sorunun sorulmasına tahammül edemez, çünkü Bekir de her sağlıklı insan gibi koşulsuz şartsız toplumda bir birey olarak kabul görmek istemektedir. Tulpar'ın yaptığı da tam olarak böyle bir muamele olduğundan Bekir, Tulpar'ı öldürmek yerine onunla dost olmuştur. Aksi takdirde Burunsuz Bekir, durduk yere düşmanlık beslediği için onca insanı öldürecek kadar zalim bir tip değildir.

Tulpar, onunla dost olup ardından dostane bir edayla burnunun hikâyesini sorduğu için Burunsuz Bekir, ona gerçeği anlatmakta bir mahsur görmez. Bekir'in burnu, ölmüş karısının göğsündedir. Tulpar, Bekir'in derdine derman olmak için emegenlerin ülkesine gider ve Bekir'in karısının canını alıp getirir. Burunsuz Bekir'in burnunu yeniden hayata dönen karısı yerine yapıştırır.

- Zengin adam:

---

[6] Bir put=16 kilogram

Hayvanları telef olduğu için fakirleşen zengin adam, masalın asıl kahramanı Tulpar'ın babasıdır.

- Başka bir zengin (han):

Han, Tulpar'ın babasının ahbabıdır. Tulpar ve babasını kızının düğününe çağırınca Tulpar'ın babası hediye getirecek parası olmadığı için gelemeyeceğini söyler. Han, Tulpar'ın babasına verdiği cevapta hiçbir maddi beklentisi olmadığını ve bu mutlu günde yakın bir dostunu da görmek istediğini söyler ve bu sözünün de arkasında durarak Tulpar'ı ve babasını çok iyi ağırlar. Han ve zengin adam arasındaki güçlü dostluk bağı, masalın ilgi çekici noktalarındandır.

- Hanın kızı:

Hanın kızı, kendisini istemeye gelen hanın oğluyla değil, gerçek bir yiğit olduğuna inandığı Tulpar'la evlenmek ister, hatta Tulpar'ı görünce ondan başkasıyla evlenmemeye ant içer. Kız, Tulpar'la evlenmeye bu kadar istekli olmasına rağmen, Tulpar'a "Burunsuz Bekir'in burnuna ne olduğunu öğrenmesi" vazifesini verir.

- Hanın kızını istemeye gelen han:

Hanın kızını istemeye gelen han, Tulpar'ı küçümser ve ondan kurtulmak ister, fakat Tulpar'a yenilir ve ölür.

- Burunsuz Bekir'in karısı:

Burunsuz Bekir'in karısının canı on iki başlı emegenin yedinci başındaki dilinin altındaki altın çakıdır. Bu aletin kadının ensesine yerleştirildiği takdirde dirileceğini bilen Bekir, bir gün o aletin alınabileceği umuduyla karısını gömmek yerine bir sandıkta saklar. Bu zorlu görevi Tulpar başarır ve kadın tekrar hayata döner.

Masallarda canın beden dışında olması genellikle kahramanın alt etmesi gereken güçlü düşmanı dev için tasarlanırken, incelenen masalda söz konusu motifin kahramanlardan birinin karısı için işlenmiş olması dikkat çekicidir.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Aytek oğlu Aytek:

Alışılagelen masal kahramanları gibi güçlü, cesur, yenilmez, zeki bir kahramandır. Aytek adlı bir beyin oğlu olan Aytek, sözünün eri olmasıyla ve dürüstlüğüyle de idealize edilmiştir.

Aytek oğlu Aytek, babası öldükten sonra her derdini akordeonla anlatmaya başlar ve akordeonda giderek ustalaşır. Akordeon çalma marifeti Karaçay-Malkarlılar arasında çok büyük önem taşımaktadır. Toplumun değer verdiği bir yetenek, masalın asıl kahramanı Aytek oğlu Aytek'e yüklenmiştir.

Üç kadınla evlenen Aytek, üçünü de çeşitli zorlukları aşarak, pek çok kahramanlık yaparak elde etmiştir.

- Kalmuk:

Aytek oğlu Aytek'in sütkardeşidir. Aytek'le çok iyi anlaşırlar, birbirlerine bağlılıkları adeta iki kardeş gibidir. Esir düşen Aytek'in öldüğü kanaatine varılınca Kalmuk'u Aytek'in yerine bey yapmak isterler. Beyliğin yanı sıra Aytek'in iki karısını da alacak olan Kalmuk, bu teklife hevesle yaklaşır. Kalmuk'un bey ilan edileceği gün Aytek çıkıp gelince Kalmuk, onun beyliğine ve eşlerine göz diktiği için pişman olur. Bu bakımdan olumlu bir tip olduğu söylenebilir.

- Seyis:

Seyis, Aytek'i ağırlar, Aytek'e aradığı kız hakkında bilgiler verir, yol gösterir.

- Aytek'in birinci karısı:

Masalda anlatıldığına göre, *kara saksağan gibi saçı, gözü, kaşı kapkara; beyaz serçe gibi yüzü, vücudu bembeyaz* bir bey kızıdır. Aytek, kızın dillere destan güzelliğini kapısında konuşan gençlerden işitir ve büyük bir heyecanla onu aramak üzere yola çıkar. Kızla evlenmek isteyen gencin kaçma-kovalamaca oyununda kızın elinden kaçabilmesi gerekmektedir. Bu oyunda başarısız olan doksan dokuz gencin aksine Aytek, kızı yener ve evlenirler.

- Aytek'in ikinci karısı (Boz atlı):

Ormanda boz atlının ak atlıyı dövdüğünü gören Aytek'in müdahale edip ak atlıyı kurtarması üzerine boz atlı sinirlenir ve Aytek'i düelloya davet eder. İki gün üst üste dövüşürler, ancak kimse birbirine galip gelemez, ikinci günün akşamında Aytek boz atlının aslında bir kız olduğunu anlar. Kız Fatima adında çok meşhur biridir. Aytek, onun zayıf noktasını öğrenir ve üçüncü gün yenerek nikâhına alır.

- Ak atlı:

Kimliği belirsiz gizemli bir kahramandır. Aytek, kendisini boz atlının elinden kurtardığı için Aytek'in ihtiyacı olduğunda ona yardım etmek üzere ant içmiştir. Bir aylık yolu bir günde gidebilen, atının toynağındaki toprak göze şifa veren, sayısız askerle mücadele ederken en az Aytek kadar başarılı olan ak atlı, bu özellikleriyle Hızır olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

- Hizmetçi kız:

Boz atlının hizmetçisi olan kız, boz atlıya onun zayıf noktasını ifade eden sorular sorar. Aytek, boz atlının hizmetçisiyle konuşmalarını dinler ve her şeyi öğrenir.

- Aytek'i esir eden bey ve kızları:

Aytek'in kanlı düşmanı bir bey vardır. Beyin askerleri ormanda Aytek'i yakalayınca bey de hemen zindana attırır. Aytek, bu zalim beyin zindanında üç yıl hapis yatar. Beyin dört kızı vardır. Aytek, kendisine âşık olan ve zindandan çıkmasını sağlayan en büyük kızla evlenir. Aytek'in beyle arası buna rağmen düzelmez. Ancak Aytek, artık akraba oldukları için beye düşmanlık beslememektedir. Hatta onun düşmanlarıyla savaşarak hayatını kurtarır. Aytek, bu savaşta kimliğini beyden gizler. Bey, kim olduğunu bilmediği bu yiğit gence ödül olarak değerli şallar verir. Aytek de bu şalları üç baldızına hediye eder. Üç kız da Aytek'in iyi bir genç olduğuna ikna olurlar. Babaları da kızların elinde şalları görünce kendisini düşmandan kurtaran atlının Aytek olduğunu öğrenir. Böylece Aytek'le kayınpederinin arası düzelir.

- Yahudi tüccar:

Masalda kahramanı olan bitenlerden haberdar eden tiplerden biri de Yahudi tüccardır. Aytek, zindanda akordeon çalarak yoldan geçen Yahudi tüccarın dikkatini çekmeyi başarır ve tüccardan beyliğinde olan bitenlere dair bilgiler alır.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Genç:

Genç, masalda bütün olayların etrafında döndüğü asıl kahramandır. Özel bir isimle değil, sadece *genç* şeklinde genel bir ifadeyle anılmıştır. Üç kardeşin en küçüğü olan genç, babasının gözlerinin açılması için gereken toprağı bulup getirir, bu yolculuğu süresince tulpar at edinir ve atının yardımıyla çeşitli kahramanlıklara imza atar.

- Han:

Masalda iki han tipiyle karşılaşmaktayız. Hanlardan biri gencin babasıdır. Gözleri görmeyen baba, gözlerinin açılması için oğullarından ayağının basmadığı yerden toprak getirmelerini ister. Üç oğlundan en küçüğü olan *genç* bu görevi yerine getirir. Genç, iki eşiyle babasına gelir ve gerekli toprağı verir. Gözleri açılan han, iki gelinine de âşık olur ve oğlunu öldürme planları kurar. Hanın cezasını gelinlerinden biri verir.

Masaldaki diğer han, gencin evlendiği kızın babasıdır. Genci çok seven han, masalda olumlu bir karakter çizmektedir.

- Hanın oğulları:

Kör hanın üç oğlu vardır. Üç oğuldan üçüncüsü yiğit bir delikanlı olarak dikkat çeker ki masalın asıl kahramanı da bu *genç*tir. Diğer gençler, kahramanın gölgesinde kalan tiplerdir. Babalarının verdiği görevi yerine getiremezler. Ancak kardeşler arasında herhangi bir husumet söz konusu değildir.

- Çoban:

Gencin yolculuğu esnasında rastladığı çoban, ona akıl verip tavsiyelerde bulunur, gence yolculuğu boyunca yardımcı olacak olağanüstü bir at verir. Genç, çobanın tavsiyelerine uyarak vazifesini tamamlar.

- Hizmetkârlar:

Masalda entrika örgüsü kardeşler arasında kurulmamıştır, ancak bu boşluk *hizmetkârlar* nezdinde doldurulmuştur. Gencin hanın kızıyla evlenmesini ve hanın genci sevmesini çekemeyip kin besleyen hizmetkârlar, gencin zorlu imtihanlara itilmesine sebep olurlar. Genç, tulpar atının yardımıyla tüm imtihanları aşar ve hanın gözündeki değerini arttırmayı başarır.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Kiçibatır:

Beş kardeşin en küçüğü olan Kiçibatır, çalışkan, zeki, mert, atılgan, cesur ve gözü pek kişiliğiyle dikkat çeken bir kahramandır. Dürüstlüğü ve sözüne sadık oluşuyla da ön plana çıkan Kiçibatır, soğukkanlı ve korkusuz duruşuyla tüm zorlukları aşar, tüm mücadeleleri başarıyla sonuçlandırır.

- Anne:

Kiçibatır'ın annesi, kocası evden gittikten sonra tek başına beş çocuğun yükünü omuzlarına almak zorunda kalır. Fedakâr ve şefkatli bir annedir.

- Baba:

Kiçibatır'ın babası çobandır. Çok fakir bir hayatları vardır ve baba, çocuklarına iyi bir hayat sunamadığından kendisini suçlu hissettiği için evini terk eder. Ormanda bir nehirden içtiği su, onu geyiğe dönüştürür. Yıllarca geyik suretinde yaşayan adam, yaptığına çok pişman olur ve tekrar insan olup ailesinin yanına döner.

Gerçek hayatta da geçim sıkıntısı çeken milyonlarca insanın yaşadığı zorluklar, masal üslubuna uygun bir şekilde kurgulanmıştır.

- Kiçibatır'ın ağabeyleri:

Kiçibatır'ın dört ağabeyi vardır. Beş kardeş de birbirine bağlı, birlikte hareket eden kişilerdir. Kiçibatır, en küçükleri olmasına karşın onun sözünden çıkmazlar. Masalda, kardeş tipleri olumludur.

- Bey:

Masalda iki beyden bahsedilmiştir. Her ikisi de olumlu tiplerdir.

Kiçibatır'ın yaşadığı köyün beyi, cömert, eli açık biridir. Kiçibatır'ın istediği at, silah gibi malzemeleri verir. Kiçibatır, yiğitliğini tam anlamıyla ispat edince tüm hanlığını ona bırakır.

Masaldaki diğer bey, Kiçibatır ve ağabeylerine beş kızını veren beydir. Kiçibatır'ın babası, beş oğluna beş kız kardeş bulmak için yola çıkar. Günler geceler süren yolculuğun ardından evinde misafir olduğu beyin beş kızı olduğunu öğrenir ve beyin kızlarını, oğullarına alır. Bey çok yumuşak, ılımlı biridir.

- Kiçibatır'ın Eşleri:

Masalda Kiçibatır, iki kızla evlenir. Birincisi, beş kızı olan beyin en küçük kızıdır. Beyin diğer kızları Kiçibatır'ın ağabeyleriyle evlenirler, ancak bu kızların üzerinde hiç durulmamıştır.

Kiçibatır'ın diğer hanımı ise yaşlı bir kadının kızıdır. Kız, kendisinden güçlü olmadıkça hiç kimseyle evlenmemeye yemin etmiştir. O kadar güzeldir ki, ona bakan erkek sağ kalamamaktadır. Öte yandan kız, hiçbir erkeğe de güvenmediği için öldürmekten çekinmeyen şımarık bir mizaca sahiptir. Kiçibatır, kıza galip gelir ve evlenirler.

- Yaşlı kadın ve oğlu:

Yaşlı kadın, Kiçibatır'ın ikinci eşinin annesidir. Kiçibatır'ı misafir eden yaşlı kadın, kızının erkekleri öldürmesine çok kızdığından oğlundan Kiçibatır'ı bulup kardeşiyle evlendirmesini ister. Oğlu bunu yapmayı reddedince ona *"Kardeşini Kiçibatır'a verene kadar sarıvek olarak kalması*" şeklinde beddua eden yaşlı kadın, sonunda Kiçibatır'ın kızını yendiğini ve uslandırdığını görünce çok sevinir. Kendisini istemeye gelen her erkeği öldüren kızına karşı çok öfkelidir, öte yandan buna bir son vermeyi istemesi kadının sağduyulu bir davranış sergilediğini göstermektedir. Söylediğini yapmayan oğluna beddua etmesi de otoriter bir anne olduğunu göstermektedir.

Yaşlı kadının oğlu, kız kardeşinin Kiçibatır'la evlenmesini sağladıktan sonra "sarıvek" suretinden çıkar ve eskisi gibi çok yakışıklı bir genç olarak hayatına devam eder.

"Boshasan – Boshasan" (25) masalının şahıs kadrosu şu şekildedir:

- Boshasan:

Boshasan, bedduaya uğraması sonucu altın bir balığa dönüşmüştür. Bedduaya göre, sudan çıkmak için üç hakkı vardır. Hanın oğlu, onun hayatını kurtardığı için gencin her dediğini yapacağına ant içen Boshasan, masalda çeşitli bahadırlıklarıyla ön plandadır. Boynuzları on iki dallı olan geyik ve dokuz başlı emegen gibi olağanüstü yaratıkları alt eden Boshasan, halkı bu yaratıkların zulmünden kurtarıp feraha çıkarır.

Boshasan'ın yendiği olağanüstü yaratıklar, aslında birer han kızıdır ve Boshasan, bu kızları hanın oğluyla evlendirir. Hanın oğluna aldığı üç kızdan ikisini fiziksel kuvvetiyle yenmiş, diğerini ise kızın evlenme şartı olarak öne sürdüğü bir akıl oyununu başarması sonucu almıştır. Böylece Boshasan'ın yalnızca güçlü, kuvvetli değil aynı zamanda zeki ve kurnaz olduğu da vurgulanmıştır.

Boshasan, sudan çıkma hakkını üçüncü kez kullandıktan sonra artık yeryüzünde dolaşamaz ve geri kalan hayatına altın bir balık olarak devam eder.

- Han:

Hanın gözleri görmemektedir. Gözlerine şifa olacak tek şey altın balıktır. Oğlunun bu balığı kendisine getirmek yerine suya attığını duyunca ona kin besler. Bu yüzden oğlu bir süre ülkeyi terk eder, ancak döndüğünde oğluna kızgınlığı geçmiş gibi yapıp onu av bahanesiyle bir dağın başına götürür. Han, oğluna kurduğu tuzak sonucu onun gözlerini alır, tekrar görmeye başlar. Kör ettiği oğlunu dağın başında bırakıp ülkesine dönen han, bununla da kalmayarak oğlunun kalesini yıkmaya çalışır. Boshasan, gencin gözlerini iyileştirir, hanın başını keser.

Hanın art arda yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda ona, doğrudan "zalim" yakıştırması yapmak doğru olmaz. Han, masalın başında

gözleri için şifa arayan biridir, oğluna doğrudan bir kini, kızgınlığı yoktur. Oğlunun duyarsız davranışı hanı çileden çıkarmış ve zalimce kararlar alıp bunları uygulamasına yol açmıştır. Masalda hanın kişiliğindeki dönüşüm, neden-sonuç ilişkisi içerisinde verilmiştir. Ne var ki, han bu dönüşüm neticesinde kötülerin safına geçmiş, böylece cezalandırılmayı hak etmiştir.

- Hanın oğlu/Genç:

Genç, babasının gözlerine şifa olacak altın balığı suya atar. Gencin suya atıp hayatını kurtardığı altın balık, aslında bir insan olan Boshasan'dır. Boshasan, gencin bu iyiliğine karşılık olarak onun her dediğini yapmaya ant içer ve böylece gencin yaptığı küçük bir iyilik sayısız nimet olarak karşısına çıkmış olur. Boshasan, genci türlü imtihanlardan geçerek aldığı kızlarla evlendirir, dokuz kat demirle çevrili bir kaleye yerleştirir.

Masalda genç, idealize edilen bir kahraman değildir, bilakis bencil ve şımarık davranışlarıyla ön plandadır. Kendisine üçüncü kızı alması için Boshasan'a yoğun baskılar yapması, ardından köyüne götürmesi için Boshasan'a ısrar etmesi, son olarak da Boshasan'ı denize girip yıkanması için zorlaması gencin karşısındakinin içinde bulunduğu şartları düşünmeksizin canı ne isterse onu yapmaya ve yaptırmaya meyilli bir karakterde olduğunu gösterir.

Genç, Boshasan istemediği hâlde onu zorla denize sokar, ama bu sefer bindiği dalı kestiğinin farkında değildir. Boshasan, denize girince sudan çıkma izinleri tükenir ve genç, Boshasan'dan sonsuza dek ayrılır. Son pişmanlık fayda etmez ve genç, ağlaya ağlaya evine döner.

- Hanın kızı:

Hanın kızı, babasının iyiliğini düşünen olumlu bir tiptir. Nehirden su alırken tesadüfen babasının gözlerine şifa olacak altın balığı yakalayıp sevinçle kardeşine seslenen kız, kardeşinin balığı suya atmasına çok üzülür ve babasına durumu anlatır.

- Gencin eşleri:

Masalda Boshasan, genci üç kızla evlendirir. Boshasan, üç kızı da çeşitli imtihanların üstesinden gelerek almıştır.

Birinci kız, boynuzu on iki dallı geyik kılığında gezer ve altmış tane adamı her gün kendisine yüz demet kuru ot hazırlamakla yükümlü kılar. Adamlar, geyikten korktukları için canla başla çalışırlar. Boshasan, geyiği yenince geyik, aslında bir han kızı olduğunu ve kendisine denk bir adam bulmak için bu kılığa girdiğini açıklar.

İkinci kız, büyük bir nehrin kıyısına kurulmuş bir köyde, köylülere dünyayı dar eden dokuz başlı bir emegen suretinde gezer. O da kıran kırana mücadelenin ardından Boshasan'a yenilince aslında bir hanın kızı olduğunu ve kendisine denk birini aradığı için emegen kılığında gezdiğini açıklar.

Kızlardan biri arada ne kadar mesafe olursa olsun baktığı kişinin kim olduğunu tanıma yetisine, diğeri ise tanınan kişinin kimliğini teyit etme yetisine sahiptir. Ancak hangisinin hangi özelliği olduğu belirtilmemiştir.

Üçüncü kız, diğer iki kız gibi bir hanın kızı değildir. Ayrıca diğer kızların kendilerinden güçlü bir erkekle evlenmek istemelerine karşın bu kızın evlenme şartı bir akıl oyununun yerine getirilmesiyle ilgilidir. Öte yandan diğer iki kızdan farklı olarak bu kızın güzelliği de vurgulanmıştır: Genç, onun elinin beyazlığını görünce düşüp bayılır.

Kız, yüzünü yıkayıp bakınca çok iyi görme yetisine sahiptir. Evlenmek için şart koştuğu akıl oyunu ise kızın bu yetisine dayanmaktadır. Boshasan ve gencin bir yere saklanmalarını ister. Kız, onları göremezse gençle evlenecek, görürse ikisinin de başlarını kesecektir. Boshasan ve gencin üç hakkı vardır. Boshasan, üçüncü denemede kendisini ilik, genci de bir düğme yapıp kızın gömleğinin yakasına dikilince kız, onların nerede olduğunu göremez ve gençle evlenmeye razı olur.

- Hanın karısı ve gencin sütannesi:

Han, adamlarına oğlunun iki gözünü de kör etmelerini emredince hanın karısı ve gencin sütannesi, gence haber verip onun kaçmasını sağlarlar. Bu bakımdan iki kadının da olumlu tipler olduğu söylenebilir.

- Bilginler:

Gözleri görmeyen han, kendisine neyin şifa olacağını öğrenmek için bilginler çağırır. Bilginler, altın balığı tutup gözlerine sürmesi gerektiğini söylerler.

- Karakız:

Boshasan'ın arkadaşı diyebileceğimiz esmer bir kadındır. Boshasan, ülkesinden kaçan genci "Sana bir sütoğlan getirdim." diyerek Karakız'a emanet eder ve Karakız'ın genci misafir etmesini sağlar.

1.1.2. Hayvanlar:

İncelenen masallarda yer alan hayvanlar şunlardır:

- At:

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3) adlı masalda erkek kahramanın bir atı vardır. Bu atın olağanüstü vasıfları olduğundan bahsedilmemiştir, ancak kahramanın atı da kendisine yaraşır niteliklere sahiptir. Genç, ava giderken de emegenin kalesine vardığında da hep bu atın üstündedir. Genç öldükten sonra kıyafetlerini giyip yerine geçen kız kardeşi de bu atı kullanır.

"Aşıq – Aşık" (5) masalında genç, ata dönüşür ve annesine kendisini pazarda satmasını söyler. Annesi de oğlunu pazarda satar. Aşık, atı satın alır, tam kesecekken at suretindeki genç, Aşık'ın kızının yardımıyla kaçar. Aşık da ondan daha büyük bir aygır olup genci kovalar.

"Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı" (6) adlı masal altın yeleli, altın kuyruklu çok özel bir yılkının kaybolması ve masal kahramanlarının bu yılkıyı bulmak için nice zahmetler çekmesi üzerine kurgulanmıştır. Yılkıdaki atların hepsi uçabilen, konuşabilen, uzun mesafeleri süratle aşabilen vasıflara sahiptir. Bu yılkıdaki atlara binebilmek hiç kolay değildir. Ancak çok usta, çok güçlü bir yiğit onlara kement atıp binebilir.

Emegenler tarafından kaçırılan yılkı uzun yıllar bulunamaz, han ölmeden önce o yılkıdan sadece küçük bir tay bulup getirir. Hanın üç oğlu da bu başarının üstüne bir şey koyamazlar. Hanın ölümünden sonra doğan dördüncü oğlu Muhammat, bu yılkıdan geri getirilebilen tek tayı zapt edip kendine sadık bir at hâline getirmeyi başarır ve yılkının geri kalanını da emegenlerden alıp geri getirir.

Kahraman Muhammat'ın ehlileştirdiği tulpar tay da yılkıdaki diğer atlar gibi olağanüstü özelliklere sahiptir, ancak diğerlerinden farklı olarak sahibine

akıl verir, yol gösterir. Çünkü tulpar tay, Muhammat'ın birlikte hareket ettiği asıl atıdır.

Masalda hanın altın yeleli, altın kuyruklu atlardan meydana gelen yılkısı dışında sarı, doru ve kara olmak üzere üç tane daha yılkısı vardır. Bu yılkılardaki atların olağanüstü özellikleri yoktur, sıradan binek hayvanları olarak masalda varlık gösterirler.

Masalda üç başlı emegenin tutsak ettiği güzel kızın kara atı vardır. Muhammat, kızı kurtardıktan sonra kara atıyla birlikte götürür.

İncelenen masalda kahraman, ağabeylerinin kurduğu hain pusuya düşerek yaralanır, kardeşleri onun tulpar atına el koyup ülkelerine dönerler. Türk destanlarında olduğu gibi burada da kahraman, tulpar atı olmayınca çaresiz kalmıştır. Bacaklarından yaralı kahraman, şifalı bir ot sayesinde iyileşir ve intikamını alıp hak ettiği mutlu sona ulaşmasını sağlamak için yine olağanüstü bir atın yardımına ihtiyacı vardır. Muhammat, bacaklarını şifalı otlarla iyileştirdikten sonra bir köyün girişindeki evin avlusunda bir at görür. Bu at da sahibine akıllar veren, uzak mesafeleri uçarak aşabilen tulpar at özelliği gösterir. At, yedi yıllık yolu yedi günde gider. Kahramanın asıl atı olmadığından kahraman, ülkesine varınca bu atı geri gönderir.

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7) masalında sahtekâr, atıyla çok uzaklara kaçar. O kadar çok mesafe kat eder gider ki at dayanamadığından ölür. Birkaç tane at, bu şekilde ölür.

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi, Öksüz Egeçle da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalında çeşitli at tipleri vardır. Bunların ilki öksüz kız kardeşlerinin babasının atıdır. Bu at, at arabasını çeken sıradan bir beygirdir. Masaldaki diğer atlar ise masal üslubuna uygun bir şekilde olağanüstü özelliklere sahiptir.

Hanın ak atı, altın zil çalındığı zaman han, nerede olursa olsun bir saat içerisinde onu evine ulaştıracak kadar hızlıdır.

Yaşlı adamın yelesiz kara atı, gencin zorlu yolculuklarında en büyük yardımcısıdır. Kara at, rüzgâr hızıyla bir yerden bir yere uçabilir.

Masalda yer alan diğer at ise, kızın sihirli aynadan gördüğü uzun kulaklı, çevik attır. Kız yer altında bulunan atı, bir günlüğüne almak için sahibinden izin ister. At o kadar hızlıdır ki, üstünde hiçbir eyer dayanmaz, dolayısıyla binicisini de düşürebilir. Kız, bu ata binip ok gibi fırlar ve zalim kıza meydan okumaya gider.

"Musiliya – Musiliya" (9) masalında hanın oğlunun ve hanın adamlarının atları vardır. Ama bu atların nitelikleri üzerinde durulmamıştır. At bu masalda sadece binek hayvanı ve günlük hayatın bir parçası olarak yer almıştır.

"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler" (11) masalında Alaber'in ve kardeşlerinin birer atı vardır.

Alaber, zayıf bir ata iyi bakıp onu üç gün içinde semizleştirdikten sonra yola çıkar, bu at kahramanın yanından ayırmadığı sadık bir attır, ayrıca at, sahibine akıl verip rehberlik eder. Emegenlerle mücadele ederken ve değerli serçeyi bulmaya çalışırken kahramanın tek yardımcısı atıdır. 6 numaralı masalda olduğu gibi bu masalda da kahraman, kardeşlerinin hain planı sonucu kuyuya düşürülür ve yine kahramanın kardeşleri, kahramanın atını alıp öyle giderler. Ancak söz konusu masalda kahraman, yeni bir at bulmaz, tüccarlar sayesinde kuyudan çıktıktan sonra doğruca evine gelir ve gerçekleri açıklar. Bu masalda at, 6 numaralı masaldaki kadar ön planda değildir.

"Aq Eçkiçik – Ak Keçicik" (12) masalında genç, atını hazırlayıp kız kardeşlerini görmeye gider. Gencin atı, sıradan bir binek atıdır. Genç, bu atın üstünde üç kız kardeşini de bulur ve onların misafiri olur.

Gencin Vermez Han'ın Almaz Kızı'yla evlenebilmesi için kızı yenmesi gerekmektedir. Tilki damat, gence bu vazifeyi sıradan bir atla başaramayacağını, tulpar ata sahip olması gerektiğini söyler.

Masalda gencin tulpar atı nasıl edindiği ayrıntılarıyla işlenmiştir: Yaşlı bir kadının üç kısrağı vardır ve kadın, bu üç kısrağa üç gün bakmayı başaran kişiye atların doğuracağı taylardan birini verecektir. Ancak bu şartı yerine getiren çıkmamıştır. Çünkü üç kısrak, olağanüstü özelliklere sahiptir ve istedikleri nesnelere dönüşebilen bu atları zapt etmek hiç kolay değildir. Kahraman, atlarla baş edemeyince tilki damat yardımına gelir ve böylece

atları dizginlemeyi başarırlar. Bu atlar, üç gün sonra olağanüstü bir şekilde üç tay doğurur. İkisi birbirinden güzel, diğeri ise küçücük bir aygır olan taylardan en mükemmel özelliklere sahip olanı bu küçük, zayıf aygırdır. Genç, kadından bu biçimsiz tayı alır.

Tayın olağanüstü büyümesi masalda şu şekilde anlatılmıştır: *"Getirip atın dizginini takınca tay bir yaşında gibi, eyerin altına örtüyü yerleştirince iki yaşında, atın terini alsın diye bir örtü daha koyunca üç yaşında, üstüne eyeri salınca beş yaşında bir at kadar olmuş. Genç, sıçrayıp üstüne bindiğinde ise yedi yaşında bir tulpar at olmuş."*

Genç, tulpar atına binip kızın kalesine gider. Genç, kızı yenmek için kızın odasına giderken tulpar atı da kızın atıyla dövüşmeye gider.

Kızın atı, kalenin yakınında bir yabancı görünce kişneyip sahibine haber veren sadık bir attır; bunun dışında atın herhangi bir özelliği üzerinde durulmamıştır.

"Külbulgawuç – Külbulgavuç" (13) masalında at, önemli bir yer tutmaktadır. Masalın asıl kahramanı Külbulgavuç'un kahramanlık yapmasını sağlayan en önemli etken, atların olağanüstü özelliklere sahip olmasıdır.

Masalda boz, kara ve mavi olmak üzere üç tulpar at yer almaktadır. Bu atlar, görenin gözünü kamaştıracak kadar güzeldir, insan gibi konuşabilirler, çok hızlıdırlar, zıplayınca çok yükseklere çıkabilirler.

Kahramanın atları edinme süreci "Ak Keçi" masalındaki gibi olağanüstüdür: Külbulgavuç, babasının vasiyeti üzerine kabri başında beklerken tan ağarmasına yakın bir vakitte kabirden üç tane at çıkar; atlardan biri boz, biri kara, biri de mavidir. Üstlerinde atlarla aynı renkte, zenginlerin giydiği güzel kıyafetler vardır ve koşum takımları bulunmaktadır. Atlar, insan içine çıkmazlar. Külbulgavuç atlardan birer tüy alır, ihtiyacı olduğunda bu tüylerden birini yakınca atlar yardımına koşarlar.

"Bıjmapapah" (14) masalında da "Külbulgavuç"ta olduğu gibi uçabilen, konuşabilen, insan içine çıkmayan, kahramanın ihtiyacı olduğunda yardımına koşan üç tulpar at vardır.

Masalın asıl kahramanı Bıjmapapah, atları metruk bir sarayda bulmuştur. Ak, kara ve mavi renkte olan atların üstündeki kıyafetler ve koşum

takımı da atlarla aynı renktedir. Kahraman, ihtiyacı olduğunda onlardan aldığı tüylerden birini yakar ve o at hemen koşup gelir.

Bıjmapapah, çeşitli vazifeler için yola çıktığında bu atlardan birini çağırır ve o at, kahramanın başarılı olmasını sağlar. Han, Bıjmapapah'ı beceriksiz olarak gördüğü için Bıjmapapah yola çıkacağı zaman ona kısa boylu, yaşlı bir at vermeyi uygun görür. Hanın bu düşüncesi, Bıjmapapah'ın bahadırlıklarını öğrenince son bulur.

"Alğabar – Algabar" (15) masalının da en önemli yardımcı kahramanlarından birini tulpar at teşkil etmektedir. Çocuksuzluk motifinin işlendiği masalda, hanın karısının yanı sıra tulpar atı da kısırdır. Türk destan ve masallarında kahraman, atıyla özdeşleştirildiğinden bu masalda da hanın çocuğunun olmaması tulpar atının da üremesi paralelinde verilmiştir. Çocuksuzluğa bulunan şifa, tulpar at için de geçerlidir ve sihirli elma sayesinde kadın bir oğlan, tulpar at da bir tay doğurur.

Masalda kahramanın doğma ve büyüme süreci kadar, atının da doğma ve büyüme süreci üzerinde önemle durulmuştur. Atın sıradan birinin sahip olamayacağı kadar üstün özellikleri olduğu vurgulanırken aslında kahramanın ideal vasıflarına bir gönderme yapılmaktadır. Kusursuz kahramanın atı da kusursuz olmalıdır. Bu bakımdan kahramanın tulpar atı nasıl edindiği ayrıntılı bir şekilde verilmiştir: Her yıl bir tay doğuran tulpar kısrağın hiçbir yavrusu sağ kalamamaktadır. Hepsi de doğar doğmaz gizemli bir şekilde kaybolurlar. Hanın oğlu on beş yaşına gelince bu taylardan birini kurtarır ve ona üç yıl çok iyi bakarak tulpar at olmasını sağlar. On sekiz yaşına gelince yiğit bir delikanlı olan Algabar, tulpar atıyla yola çıkarak çeşitli maceralara atılır.

Masalda tulpar at ve yavrusu tulpar tay, zaman zaman *tarpan at, tarpan tay* olarak da anılmaktadır. Tarpan at, güçlü bir at cinsidir.

Masalda yer alan diğer at, Erişi'ye aittir. Erişi'nin atı da olağanüstüdür, atın bastığı yer yarılmaktadır. Erişi, Algabar'la boğuşmaya başlayınca Erişi'nin atı da gencin atıyla boğuşmaya başlar.

"Öksüz Caşçıqnı Nasıplılığı – Öksüz Gencin Nasibi" (16) masalında kahraman, hanın kızına sihirli armut yedirerek onu zayıf bir ata dönüştürür.

Ardından onu evine getirip yük hayvanı olarak kullanır; hanın ölmesi ve hanlığın sahipsiz kalması üzerine kızı eskisi gibi bir insana dönüştürür.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalında kahraman, dağ cini Zınırdavuk'u yenmek için önce Zınırdavuk'un tulpar atını ele geçirir, çünkü tulpar atı olmayınca Zınırdavuk'un tüm gücü yok olmaktadır. Tulpar at, olağanüstü özelliklere sahiptir, yorulduğunda ipek bir bez parçasıyla silinirse üç gün hiç uyumadan dayanabilmektedir.

Genç, aslında bir kız olan Zınırdavuk'u yenip onunla evlendikten sonra bir hanın oğlunun askerlerini tulpar atı ve kılıcı sayesinde yener. Han ve oğlu, genci hileyle öldürdükten sonra onun tulpar atını, kılıcını ve karısını kaçırırlar. Ancak, tulpar at, kendisini sahibinden başka hiç kimseye tutturmaz, yanına yaklaşanı öldürür. Korkudan hiç kimse onu suya götürmeye bile cesaret edemez. Tulpar at, dirilip geri gelen genci dilenci kılığında olmasına rağmen hemen tanır ve sevinçle onun etrafında dolanır. Genç, tulpar atına su içirdikten sonra tüm düşmanlarının başlarını keser.

"Alimcaşar" (20) adlı masalda da "Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı" (6) masalında olduğu gibi emegenler tarafından kaçırılan bir yılkı söz konusudur. Bu yılkıdaki atlar da tulpar at özelliği göstermektedir. 6 numaralı masalda emegenler, yılkıyı bir yerde tutmuşlardı, ancak bu masalda üç kardeş olan emegenler, yılkıdaki atları aralarında paylaşmışlar ve bu atlarla akına gitmektedirler. Alimcaşar masalında yılkıyı bulup geri getirme işini başaran hanın oğlu değil, seyisi Alimcaşar'dır.

Alimcaşar, yılkıyı aramaya tulpar atıyla gider. Tulpar atı, Alimcaşar'ın en büyük yardımcısıdır. Alimcaşar, emegenleri yenip tulpar atlardan oluşan yılkıyı toplar ve hana götürür.

Kahramanı kıskanan ve yok etmek isteyen kişiler bu masalda kahramanın kardeşleri değil, seyis arkadaşlarıdır. Seyisler, Alimcaşar'a pusu kurup bacaklarını yaralarlar; tulpar atını, malını, mülkünü, karısını alarak kahramanı olduğu yerde bırakırlar. Bu masalda da tulpar ata el konulması söz konusudur. Çünkü at, sahibinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kahramanın yanında tulpar atı olduğu sürece üstesinden gelemeyeceği hiçbir zorluk

yoktur. Kahraman, tulpar atından ayrı düşse de içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulmasını bilir, ancak bu biraz zaman alır.

"Burunsuz Bekir" (21) masalında kahramanın adı Tulpar'dır. Bir at cinsi olarak görmeye alıştığımız *tulpar* burada özel bir isim olarak karşımıza çıkmıştır. Tulpar'ın atı, tulpar at özelliği gösteren alaşa cinsi bir attır. Alaşa, iğdiş edilmiş erkek at anlamına gelmektedir. Çığ altında kalan bütün hayvanlar telef olur, yalnızca sarı alaşa sağ kalır. Tulpar, her yere sarı alaşasıyla gider, onunla vazifelerini yerine getirir, imtihanları aşar. Tulpar'ın sarı alaşası, masalda "Sarıkuş" adıyla geçmektedir. Böylece sarı alaşanın bir kuş gibi oradan oraya uçtuğu vurgulanmıştır.

Burunsuz Bekir'in de bir atı vardır. Bu atın nitelikleri üzerinde durulmamıştır. Tulpar'la yağmaya giden Bekir'in atı, her zaman yanındadır.

Bekir ve Tulpar, deniz altında yaşayan altın yeleli, altın kuyruklu bir yılkıya sahip olurlar. Bekir, deniz altına dalarak o yılkıyı bir şekilde zapt eder. Yılkının sahibi üç emegendir. Tulpar ve Bekir, emegenleri yenerler.

Bekir, bu çok özel yılkıdan seçtiği bir atı eyerleyip Tulpar'a verir, Tulpar yedi denizin ardında yaşayan on iki emegenin diyarına bu sayede varır ve emegenlerin hepsini öldürerek Bekir'in karısının canını alıp getirir. Böylece, kahramanların durduk yere neden bir yılkı elde etmek için çeşitli mücadeleler verdikleri de açıklığa kavuşmuştur.

Tulpar'ın bu başarısının ardından Bekir, yılkının tamamını Tulpar'a hediye eder.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek, bir at çiftliğine rastlar, bu at çiftliği bir hanın kızına aittir. Seyis, Aytek'e bir tay kesip ikram eder. İncelenen masallar içinde atın kesilip ikram edildiği tek masaldır.

Masalda Aytek'in karısının, boz atlının ve sütkardeşi Kalmuk'un atları normal birer binek hayvanı olarak geçerler. Aytek'in ve ak atlının atları olağanüstü özelliklere sahiptir.

Ak atlının atı, bir aylık yolu bir günde gidebilir, ayağının altından alınan toprak görmeyen gözün görmesini sağlayacak tılsıma sahiptir. Aytek'in atı da ak atlının atı gibi uzak mesafeleri bir gecede aşacak kadar hızlıdır. Ayrıca

Aytek'in ülkesinden ayrı kaldığı üç yıl boyunca atı da hayata küser, bu durum kahraman ve atı arasındaki bağın ne kadar güçlü olduğunun göstergesidir.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında gözleri görmeyen hanın üç oğlunun da çok güzel birer atı vardır. Ancak bu atların olağanüstü özellikleri yoktur. Babalarının ayağının basmadığı bir yerden toprak getirmeleri gereken üç kardeşten ikisi başarısız olur, en küçüğü ise gide gide bir yerde bir çobana rastlar. Çoban, onun bu atla bu vazifeyi yerine getirmesinin mümkün olmadığını söyleyip gence kara bir at verir. Çobanın verdiği kara at, bir tulpar attır, gence rehberlik eder, akıl verir, ne yapacağını söyler. Genç, atına danışmadan hiçbir işe kalkışmaz.

Masalda genç, kızıyla evlendiği han tarafından kuyruğu, yelesi yakut-elmas, kalan yerleri ise altın olan bir aygırı bulup getirmekle vazifelendirilir. Bu altın aygır ve beraberindeki altın yılkı denizin altında yaşamaktadır. Yılkının sahibi deniz altındaki ülkenin kraliçesi olan çok güzel bir kızdır. Genç, kızı yenince onunla evlenir, yılkının da sahibi olur.

Genç, imtihanları aştıktan sonra kara atı çobana geri verir. Bundan sonra gencin asıl atı altın yılkıdan bir attır. Altın at, genç yokken kaleye saldıran hanın adamlarını öldürüp içeri girmelerini engeller. Genç gelince onu uzaktan da olsa tanır ve koşup sırtına bindirir. Bu masalda da tulpar at ve sahibi arasında güçlü bir bağ vardır.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalında Kiçibatır, köyün beyinden ödünç olarak at ve silah ister, bu sayede çalışıp didinerek geçimini kolaylaştırır. Masaldaki diğer atlar, gelin alayındaki kafilede faytonları çeken birer binek hayvanıdır.

"Boshasan – Boshasan" (25) masalında hanın oğlu bir ata binerek ülkesinden uzaklaşır. Boshasan'ın da bir atı vardır, her yere atıyla gidip gelir.

- Yılan:

Yılan; mitolojilerde, kutsal kitaplarda, efsane, masal gibi halk anlatılarında olumlu ya da olumsuz şekillerde sembolize edilebilen bir hayvandır. Ölümsüzlüğü, şekil değiştirmeyi, tekrar tekrar yaşamayı sembolize ettiği gibi, kötülüğü de sembolize edebilmektedir (Seyidoğlu, 1998: 86). İncelenen masallardan iki tanesinde karşımıza çıkan yılan, iki masalda da

insan gibi tasvir edilmiştir. Bu masallarda yılanların tıpkı insanlar gibi ülkeleri vardır. Öte yandan insan gibi konuşurlar, kahramanın hayatında önemli değişikliklere vesile olurlar.

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7) masalında çocuklar tarafından öldürülmek üzereyken Nasıplı tarafından kurtarılan yılan, aslında yılanlar hanının kaybolan kızıdır. Masalda kahraman, yılan kızı evine götürmek için yılanlar ülkesine gider, orada bir sürü yılanla karşılaşır. Yılanlar, insan gibi konuşurlar, olağanüstü özellikleri vardır. Yılanlar ülkesinin hanı, kaybolan kızının canını kurtarıp evine gelmesini sağladığı için Nasıplı'ya sihirli bakır yüzüğünü hediye eder. Bu yüzüğün ödül olarak verilmesinde yılan kız, etkili olmuştur. Söz konusu masalda yılan, olumlu bir tiptir.

"Soltan Geriy" (18) masalında yılan geniş bir yer tutmaktadır. Çelik renkli bir kör yılan, bebekliğinde Soltan Geriy'in boynuna ak tespih takıp gider. Soltan Geriy, yirmi iki yaşına bastığı gün, yolunun üstünde rastladığı büyük yılanı takip ederek yılanlar ülkesine gider. Yılanlar ülkesinin hanı bir Sarıvek'tir. Sarıvek, kızıyla aynı gün doğduğu için Soltan Geriy'i damadı olarak seçtiğini söyler, boynundaki ak tespih, bunun göstergesidir. Soltan Geriy, Sarıvek'in kızıyla evlenir ve yılanlar ülkesinde bir yıl kalır, bir yılın sonunda Sarıvek'i öldürüp evine döner.

- Geyik:

"Bıjmapapah" (14) masalında hanın iyileşmesi için maral eti (dişi geyik) gereklidir. Maral, avlaması zor bir hayvandır. Kahraman, sarp bir vadide maral sürüsüne rastlar ve birini tutup keserek çuvalına koyar, ardından hana getirir.

"Alğabar – Algabar" (15) ve *"Boshasan"* (25) masallarında geyik, kendinden güçlü bir erkek bulup onunla evlenmek isteyen bir genç kızın girdiği suret olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geyik, *"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk"* (17) ve *"Temir Bolat"* (19) masallarında bir av hayvanı olarak yer alır.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında olağanüstü bir hayvan olarak tasvir edilen bir geyik vardır; tüyleri yakuttan elmastan, boynuzları altından,

toynakları gümüştendir. Han, gençten bu geyiği bulup getirmesini ister. Genç, tulpar atının yardımıyla bu geyiği yakalayıp hana getirir.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalında geyik, bir av hayvanı olarak geçmektedir. Bunun yanı sıra kahramanın babası evinden kaçıp bir nehrin suyundan içerek geyiğe dönüşür, yıllar sonra tekrar insan olur.

- Kuş:

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalında üç ayrı kuş vardır. Kuşların üçü de devasa büyüklükte ve olağanüstüdür, ancak hiç konuşmazlar. Birinci kuş, padişahı uyuduğu yerden alıp bir mağaranın başına bırakır. İkinci kuş, padişahın bulunduğu mağaraya avladığı bir boğayla gelir, padişah bu kuşu öldürür. Üçüncü kuş ise padişahı o mağaradan alıp geniş bir düzlüğe bırakır. Bu yardımcı tipin hangi kuş cinsi olduğu belirsizdir, çünkü Karaçay-Malkar Türkçesinde *kuş* yırtıcı hayvanların genel adıdır.

- Güvercin:

"Cumalaq – Cumalak" (2) masalında üç güvercin, suret değiştiren üç öksüz kız kardeştir. Masalın sonunda üç güzel kıza dönüşürler, Cumalak kızların en büyüğüyle evlenir.

"Celmawuz – Celmavuz" (4) adlı masalda güvercinler gerçek kimlikleriyle varlık gösterirler, ancak masal üslubuna uygun bir şekilde insan gibi konuştukları görülmektedir. Celmavuz kız, gencin tepesinde bulunduğu demir ağacı yemeye başlayınca genç, önce kargalardan yardım ister. Kargaların reddettiği yardım çağrısına güvercinler kulak verir ve gencin celmavuzdan kurtulmasına vesile olurlar. Güvercinler, masalda yardımsever insan tipini temsil ederler.

"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah" (10) masalında genç, avda çok güzel bir güvercini yaralar, evine getirir. Güvercin, evde çok güzel bir kıza dönüşür. Çünkü üç yıl önce annesinin bedduasıyla bir güvercine dönüşmüş, üç yıl dolunca yine insan olmuştur. Ancak padişah, onu zorla götürmek isteyince tekrar güvercin olup uçar, kocası eve dönünce yine insan olur.

- Karga:

"Celmawuz – Celmavuz" (4) masalında kargalar, insan gibi konuşurlar. Kahraman, zor durumda kaldığından kargalardan yardım ister, ancak kargalar yardım etmeyi kabul etmezler. Bu tavırlarıyla kargalar, masalda vurdumduymaz, bencil insan tipini temsil ederler.

- Serçe:

"Cumalaq – Cumalak" (2) masalında üvey annesinin kestiği genç, güvercinlerin kemiklerine serptiği hayat suyu sayesinde bir serçe olarak dirilir. Serçe, kız kardeşini sağ bulduğuna çok sevindiğinden tekrar insana dönüşür.

"Aşıq – Aşık" (5) masalında genç, Aşık'tan kaçarken serçeye dönüşüp uçar. Bundan sonra çeşitli nesnelere de dönüşür, ama sonunda tekrar insan olur.

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle Da Bir-Birlerine Ne Etdile? - Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar" (8) masalında serçe, bir av hayvanıdır.

Serçe, *"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler"* (11) masalında bir hanın kızının girdiği surettir. Kız, serçe suretinde Alaber'in ülkesine gelir, ölümsüzlük ilacı olan elmaları çalarken Alaber müdahele eder, ancak serçe hızla kaçtığı için Alaber, sadece kuyruğundan bir tüy koparabilir. Kopan tüyü bir kâhine gösterirler. Kâhin, bu tüyün sahibi olan serçenin çok değerli olduğunu söyleyince Alaber, serçeyi bulmak için yola çıkar, serçeyi bulup evine getirir. Serçe, masalın sonunda güzel bir kıza dönüşür ve Alaber'le evlenir.

"Alimcaşar" (20) masalında emegen kadın Alimcaşar'ı yutar, bunun üzerine Alimcaşar'ın arkadaşları emegen kadını öldürüp eklemlerindeki iliğe kadar bakarlar yine de bulamazlar. Sonra bir serçe uçup hasırın kenarına konar ve Alimcaşar'ın nerede olduğunu söyler.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında babası tarafından kör edilen genci hizmetkârlar yüksek bir kayalıktan aşağı atarlar, genç yumuşak otların üstüne düşer. Genç, orada yatarken serçeler kendi aralarında konuşarak gencin etrafında gözü iyileştiren otlar olduğunu söylerler. Genç, bunu işitince etrafındaki otlardan iki yaprak çekip gözlerine sürer ve iyileşir.

“Boshasan” (25) masalında Boshasan, kendisini bir atmaca genci de bir serçe yapıp gökyüzüne uçar. Ancak, kız onları görünce tekrar eski hâllerine dönerler.

- Şahin:

“Aşıq – Aşık” (5) masalında Aşık, serçe olup uçan genci kovalamak için şahine dönüşür. Aşık, çeşitli dönüşümlerin ardından gence yenilir ve ölür.

- Saksağan:

“Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek” (22) masalında gençlerden biri bir kızın güzelliğini anlatırken çitin başındaki saksağanı gösterir ve kızın saçının, gözünün, kaşının saksağan gibi kapkara olduğunu anlatır. Masalda saksağanın fonksiyonel bir özelliği yoktur.

- Kırlangıç:

“Temir Bolat” (19) masalında bir kırlangıç, akşam yemeği vaktinde kahramanın başındaki dala konup şakımaya başlayınca kahramanın hoşuna gider ve kırlangıcı sofraya davet eder. Bunun üzerine kırlangıç dile gelir ve kahramana düşmanı hakkında bilgiler verir.

- Atmaca:

“Boshasan” (25) masalında Boshasan, kendisi bir atmaca genci de bir serçe yapıp gökyüzüne uçar. Ancak, kız onları görünce tekrar eski hâllerine dönerler.

- Tavuk:

“Aşıq – Aşık” (5) masalında Aşık, tavuğa dönüşüp darıya dönüşen genci gagalar. Aşık, çeşitli dönüşümlerin ardından gence yenilir ve ölür.

“Soqur Han – Kör Han” (23) masalında genç, yolda giderken bir altın tavuk bulur. Genç, tavuğu evinde misafir olduğu hana hediye eder.

- Horoz:

“Temir Bolat” (19) masalında horoz, köyün erkeklerini kaçıran cücenin üstüne bindiği hayvandır. Kendisi bir karış sakalı bin karış olan cüce için horoz, bir binek hayvanıdır.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında han, genci altın bir horozu bulmakla vazifelendirir. Genç, atının yardımıyla altın horozu yakalayıp hana getirir.

- Keçi:

"Celmawuz – Celmavuz" (4) masalında yaşlı karı kocanın yüz tane keçisi vardır. Kahraman, bu keçileri otlatmakla görevlendirilir.

"Aq Eçkiçik – Ak Keçi" (12) masalında keçi, Vermez Han'ın Almaz Kızı'nın girdiği surettir. Kız, bir ak keçi suretinde sürekli gencin yolunu keser, genç ateş edince kıyafetlerini yakıp ortalıktan kaybolur. Böylece gencin dikkatini çeker ve genç, o kızı bulup evlenmek için harekete geçer.

"Külbulğawuç – Külbulgavuç" (13) masalında Külbulgavuç'un ağabeylerinden biri tekeye binip hanın kalesine doğru gider.

"Temir Bolat" (19) masalında dağ keçisi, bir av hayvanı olarak geçer.

- İnek:

"Musiliya" (9) masalında, üvey anne ve kızların tek mal varlığı bir inektir. Üvey annenin kızı ve Musiliya sırayla onu otlatmaya götürür. Masalda sıradan bir hayvan olmasına karşın işlevi olağanüstüdür; yer yamayan yaşlı kadının Musiliya'ya verdiği ödül ve diğer kıza verdiği cezanın büyüsü ineğin arkasına çökmeleriyle tamamlanır.

"Külbulğawuç – Külbulgavuç" (13) masalında Külbulgavuç ve ağabeylerinin inekleri vardır. Külbulgavuç, bu inekleri otlatır. Masalda inekler, sıradan hayvanlardır.

- Öküz:

"Külbulğawuç – Külbulgavuç" (13) masalında Külbulgavuç'un ağabeylerinden biri öküze binip hanın kalesine doğru gider.

"Burunsuz Bekir" (21) masalında Tulpar, hanın bir öküz kesip kendisini doyurmasını ister. Han, bir öküz kesip Tulpar'ı doyurur.

- Sığır, boğa, koyun, koç:

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalında kuş, padişahın bulunduğu mağaraya avladığı bir boğayla gelir ve boğanın etinden yemeye başlar.

"Aşıq – Aşık" (5) masalında genç, kurnazlık yapıp bir koça dönüşür, annesi onu pazarda satar. Genç, akşama evine döner. Genç, daha sonra boğaya dönüşür, annesi de gidip pazarda satar. Genç, akşama evine döner.

"Bıjmapapah" (14) masalında çobanlar, yoldan gelen genç için semiz bir boğa kesip pişirirler.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek, koyun ve sığır sürülerine rastlar. Bu sürüler, Aytek'in aradığı kıza aittir.

- Tavşan:

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3) masalında kız, bir tavşana dönüşür ve hayatının geri kalanını bir tavşan olarak geçirir.

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle Da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalında tavşan, bir av hayvanıdır.

- Ayı:

"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler" (11) masalında Alaber, büyük bir nehrin kıyısında kurtlara, ayılara, aslanlara, kaplanlara rastlar. Alaber'in atı, onlara ormanda, dağda yaşamaları gerektiğini söyler, bunun üzerine bütün hayvanlar ait oldukları yaşam alanlarına dağılır.

"Aq Eçkiçik – Ak Keçicik" (12) masalında genç, büyük kız kardeşini bir ayıyla evlendirir. Daha sonra ayının çok yakışıklı, zengin bir genç olduğu anlaşılır.

- Kurt:

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle Da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalında kurt, bir av hayvanıdır.

"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler" (11) masalında Alaber, büyük bir nehrin kıyısında kurtlara, ayılara, aslanlara, kaplanlara rastlar. Alaber'in atı, onlara ormanda, dağda yaşamaları gerektiğini söyler, bunun üzerine bütün hayvanlar ait oldukları yaşam alanlarına dağılır.

"Aq Eçkiçik – Ak Keçicik" (12) masalında genç, ortanca kız kardeşini bir kurtla evlendirir. Daha sonra kurdun çok yakışıklı, zengin bir genç olduğu anlaşılır.

- Tilki:

"Aq Eçkiçik – Ak Keçicik" (12) masalında genç, küçük kız kardeşini bir tilkiyle evlendirir. Daha sonra tilkinin çok yakışıklı, zengin bir genç olduğu anlaşılır. Tilki damat, gence yardımcı olup onun Vermez Han'ın Almaz Kızı'yla evlenmesini sağlar.

- Tazı:

"Celmawuz – Celmavuz" (4) masalında yaşlı karı kocanın tazıları, genci celmavuzdan kurtarmak için gelirler. Tazılar, celmavuzun peşinden göğe uçarlar. Masalda, Ay ve Güneş tutulmalarının sebebi tazılar ve celmavuz arasındaki koşuşturmaca olarak açıklanmıştır.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalında genç, ailesine zarar veren yaşlı cadıyı tazıya parçalatır, leşini köpeklere sürükletip nehre attırır.

- Köpek:

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7) masalında kahramanın kurtarıp sahip çıktığı köpek, kahramana zorlu yolculuğu süresince yardımcı olur. Özellikle nehre düşen yüzüğü bir balık yutunca köpek, balığın kuyruğundan tutup yüzüğü geri alır.

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle Da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalında iki kız kardeş, kardeşlerinin doğurduğu ikiz bebekleri alıp yerine iki köpek yavrusu bırakırlar. Han, karısını bu köpeklerle birlikte ormana attırır. Köpekler o günden itibaren kadının yanından hiç ayrılmazlar, onu koruyup kollarlar.

"Musiliya" (9) masalında Musiliya'nın güzelliğini, kıskanç kızın da çirkinliğini duyuran bir sokak köpeği vardır.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalında genç, tazıya parçalattığı yaşlı cadının leşini köpeklere sürükletip nehre attırır.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında genç, denizden çıkan karısının verdiği bir fino köpeği sayesinde babasının tuzaklarından kurtulur. Köpek, yemeğin zehirli olup olmadığını anladığı gibi geçeceği yolun güvenli olup olmadığını da anlayarak gence yardımcı olur.

- Kedi:

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7) masalında kahramanın kurtarıp sahip çıktığı kedi, kahramana zorlu yolculuğu sırasında yardımcı olur. Kedi, sahtekârın ağzından sihirli yüzüğü almayı başararak kahramana yardımcı olur.

- Fare:

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7) masalında fare, kedinin tehditleriyle sahtekârın ağzından yüzüğün alınmasında yardımcı olur. Kedinin fareyi tehdit ettiği ve yüzüğü alması için vazifelendirdiği diyaloglar ile farenin aşçı tarafından kovalanması masalda güldürü unsurlarını zenginleştirmektedir.

- Kurbağa:

"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah" (10) masalında yaşlı, topal kurbağa bilge bir hayvandır, insan gibi konuşur. Olağanüstü özellikleri vardır. Gence yolculuğu sırasında rehberlik eder, genci alıp denizin öteki tarafına geçirir.

- Aslan:

"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler" (11) masalında Alaber, büyük bir nehrin kıyısında kurtlara, ayılara, aslanlara, kaplanlara rastlar. Alaber'in atı, onlara ormanda, dağda yaşamaları gerektiğini söyler, bunun üzerine bütün hayvanlar ait oldukları yaşam alanlarına dağılır.

"Bıjmapapah" (14) masalında hanın iyileşmesi için dişi aslanın sütü ve eti gereklidir. Bıjmapapah, bir nehrin kıyısında sık kamışların arasında bir dişi aslana rastlar. Dişi aslan, kahramanın kendisine nişan aldığını fark edince yerinden sıçrayıp insan gibi konuşur, küçük yavruları için yaşaması gerektiğini söyler, öldürmemesi için kahramana yalvarır. Bıjmapapah da onun sütünü ve bir yavrusunu verdiği takdirde öldürmeyeceğini söyleyerek dişi

aslanla anlaşır. Kahraman, dişi aslanın sütünü ve bir yavrusunu alarak ülkesine döner.

- Kaplan:

"*Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler"* (11) masalında Alaber, büyük bir nehrin kıyısında kurtlara, ayılara, aslanlara, kaplanlara rastlar. Alaber'in atı, onlara ormanda, dağda yaşamaları gerektiğini söyler, bunun üzerine bütün hayvanlar ait oldukları yaşam alanlarına dağılır.

- Balık:

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7) masalında Nasıplı, sihirli yüzüğü nehre düşürünce bir balık yüzüğü yutar. Köpek, balığın kuyruğundan tutup yüzüğü geri alır.

"Boshasan" (25) masalında hanın gözlerinin iyileşmesi için altın balığa ihtiyacı vardır. Han, altın balığı gözlerine sürünce iyileşecektir. Altın balık ise aslında bir insan olan, ancak bir beddua sonucu balığa dönüşmüş Boshasan'dır. Boshasan'ın sudan çıkmak için üç hakkı vardır. Boshasan bunları tüketince, hayatının geri kalanını bir balık olarak geçirmeye başlar.

Yine aynı masalda Boshasan, genci istediği kızla evlendirmek için gerekli şartı yerine getirmek üzere kendisini bir turna balığı, genci de normal bir balık yapıp yutar, denizin derinliklerine saklanır, ancak kız onların nerede olduğunu görünce karaya çıkıp eski hâllerine dönerler.

1.1.3. Olağanüstü Yaratıklar

İncelenen masallarda yer alan olağanüstü yaratıklar şunlardır:

- Emegen:

Karaçay-Malkar mitolojisinde "emegen" denilen yaratıklar vardır. Bunlar, kabaca "dev" diye adlandırılabilirler, ancak devlerden daha farklı özellikleri vardır. Emegenler çok büyük, çok güçlü yaratıklardır, ancak akılsızdırlar.

"Karaçay-Malkar Mifle" adlı çalışmada üç çeşit emegen olduğundan söz edilir. Bu emegenlerin özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür: Birinci tür emegenlerin beş-altı kuyruğu, yılan gibi uzun, kalın, parlak derileri vardır. Üç, dört, beş başlı olabilirler, boyunları uzundur, gözleri, dişleri, dilleri de yılan

gibidir. İkinci tür emegenler çok büyüktür, iki ayakları üstünde yürüyebilirler, et, meyve, ağaç kökü yiyerek beslenirler. Üçüncü tür emegenler ise altı-yedi parmaklı, uzun, keskin tırnakları olan, burunsuz, tek gözlü yaratıklardır. Bunlar da iki ayakları üzerinde insan gibi yürüyebilirler. Nartlardan on kat daha güçlü olmalarına karşın soğuğa dayanıksızdırlar. En sevdikleri yemekler insan ve eşek etidir. (Mahti, 2007: 146-147).

Karaçay-Malkar Nart Destanlarında emegenler, Nartların en büyük düşmanıdır. Emegenler, Nartlara eziyet ederler, onlar için hayatı zorlaştırırlar. Nart ve emegen mücadelesi, söz konusu destanların pek çok bölümünde yer almaktadır (Tavkul, 2011: 215).

Karaçay-Malkar mitolojisinde önemli yer tutan *"emegen*"lerin yanı sıra, Altay mitolojisinde de *"celbegen"*ler vardır. Celbegen, dev veya yedi başlı devdir (Ögel, 2003: 317; Dilek, 2007:145). Dev ya da yedi başlı dev olmaları yönüyle emegenlerle benzerlik gösteren celbegenler, her zaman erkek olarak tasvir edilmeleriyle emegenlerden ayrılırlar.

Karaçay-Malkar mitolojisinin bu önemli yaratığı, incelenen masallarda en sık geçen olağanüstü varlıktır. İncelenen masallarda, emegenlerin Nart destanlarındaki örneklerinden daha farklı niteliklere ve işlevlere sahip oldukları görülmüştür.

İncelenen masallarda emegenler şu şekilde ele alınmıştır:

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3) masalında genç, beş başlı bir emegenin kalesine gelip emegene meydan okur. Emegen, çok güçlü olmasına karşın gence yenilir ve genç, onun dört başını keser. Sıra beşinci başına geldiğinde emegen yalvarıp yakarmaya başlar ve son kalan başını affetmesi için gence epey dil döker. Genç, onu öldürmeyip derin bir zindana atar.

Emegen, fiziksel gücünün yanı sıra kurnazlığı ve işgüzarlığıyla da dikkat çekmektedir. Emegen, kendisini zindanda bulan kadına onu çıkarması karşılığında kocası olmayı vaat eder ve böylece zindandan da kurtulur ve kadının gizli âşığı konumuna gelir. Kadın, evde kimse yokken emegeni

çıkarır, çocukları gelince saklar. Ama bir gün genç, avdan erken dönünce emegeni görür ve dövüşmeye başlarlar. Bu dövüşün galibi genç değil emegen olur, çünkü gencin annesi emegenin kazanması için gencin ayaklarının altına pişmiş erik atarak onun yere düşmesine neden olur. Emegen de bu hamleyi değerlendirir ve gencin başını keser. Bu olayın ardından emegen ve kadın, gencin kız kardeşinden korktukları için evden kaçarlar. Kız eve gelince kardeşinin başının kesilmiş olduğunu görür, ağlaya ağlaya evden uzaklaşınca emegen ve kadın eve geri gelirler.

Genç, daha sonra dirilir ve kalesine geri dönüp kötülere cezasını vererek yarım bıraktığı işi tamamlamış olur. Emegenle gencin annesinin evliliklerinden bir sürü beş başlı küçük emegenleri olmuştur. Genç, onların da hepsini öldürür.

"Celmawuz – Celmavuz" (4) masalında kahraman, keçileri otlatmaya götürdüğü bir yerde beş başlı bir emegenle karşılaşır ve güreşmeye başlarlar. Genç, emegenin başlarını kesip bir tanesini yanına alır, tavan arasına atar. Bu olay, masalda dört gün üst üste tekrarlanır.

Beşinci gün, genç öldürdüğü emegenlerin annesiyle karşılaşır, birbirlerine "ana", "bala" şeklinde seslenerek bir nevi ana-oğul olurlar. Nart destanlarında da Debet'in oğlu Alavgan, iki göğsünü omuzlarına atmış emegen kadının memelerinden emdikten sonra ona "anay" der, kadın da sütünü emdiği için sütoğlu konumuna gelen kahramana "balay" der (Tavkul, 2004: 45). Ancak incelediğimiz masalda söz konusu ayrıntıların bulunmaması masalda bozulmalar olduğunu göstermektedir.

Masalda emegen kadınla genç, birbirlerine ana-oğul diye seslenseler de emegen kadın, bu durumu bozar ve genci yemek için dişlerini bilemeye başlar. Genç, emegen kadının niyetini anlayınca başlarını keser.

"Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı" (6) masalında, masalın kahramanı Muhammat sırasıyla üç, dört, beş, altı başlı emegenlerle dövüşür ve hepsini de yenerek başlarını keser. Masalda Muhammat'ın yalnızca üç başlı ve altı başlı emegenle mücadelesi biraz daha ayrıntılı verilmiş, diğerleriyle mücadelesi üzerinde pek durulmamıştır.

Üç başlı emegen, Muhammat doğduğunda yerin sarsıldığını söyler, Muhammat'ın olağanüstü gücünün farkındadır. Bu yüzden Muhammat'tan çok korkar.

Emegenlerin hepsi kalelerinde güzel bir kızı tutsak etmişlerdir. Hepsi de birbirinden güçlü olmalarına karşın Muhammat'tan korkarlar, kendilerine ait özel kılıçları dışında hiçbir kılıç onları kesemez, neticede Muhammat'ın karşısında yenilgiden kurtulamazlar.

Gerek Karaçay-Malkar Nart Destanlarında gerekse incelediğimiz masal metinlerinde emegenler, hep kötü yaratıklardır. Halkın huzurunu, rahatını bozarlar, kahraman emegeni öldürerek yiğitliğini ortaya koymak zorundadır. *"Nasıplıçıq – Nasıplı"* (7) masalında ise emegenler alıştığımız tablodan farklıdır: Emegenler bu masalda, sihirli yüzüğe sahip olan kişinin her istediğini yapmaya yarayan hizmetkârlar konumundadırlar. Sihirli yüzüğün ağza konulmasıyla seksen tane emegen koşup gelir ve dileği yerine getirirler. Bu masalda emegenler, dilekleri gerçekleştiren peri ya da cin gibi kabul edilebilirler.

"Öksüz Caşçıqnı Nasıplılığı – Öksüz Gencin Nasibi" (16) masalında da emegenler, insanlara zulmeden yaratıklar değildir. Üç emegenin üç tane sihirli eşyası vardır; araba, sakız ve börk. Bunları aralarında paylaşamadıklarından kavgaya tutuşurlar, dövüşmekten kana bulandıkları sırada masalın asıl kahramanı genç karşılarına çıkar. Emegenler, gençten bu eşyaları üçü arasında paylaştırmasını isterler. Genç, onları kandırıp üç sihirli eşyanın da sahibi olur. Emegenler, daha sonra masalda yer almazlar. Emegenler, bu masalda "aptal dev" olarak varlık göstermişlerdir.

"Alimcaşar" (20) masalında Alimcaşar, hanın altın yeleli, altın kuyruklu yılkısını kaçıran üç emegenin de başını keser. Bu üç emegen üç kardeştir. Emegenlerin üçü de birbirinden güçlüdür. En büyükleri bir kazan et ve bir kazan çorba, ortancaları iki kazan et ve iki kazan çorba, en küçükleri ise üç kazan et ve üç kazan çorbayla doymaktadır.

En büyükleri Alimcaşar'ın "Atışma mı güreş mi?" sorusuna "Güreş!" diye cevap verir ve güreşte Alimcaşar'a yenilir. Ortancaları Alimcaşar'ın "Kılıçla mı dövüşmek istersin yoksa boğuşma mı?" sorusuna "Kılıçla!" diye

cevap verir ve Alimcaşar'a yenilir. En küçük emegen ise en güçlüleridir. Alimcaşar'ın "Atışma mı boğuşma mı?" sorusuna "Atışma!" diye cevap verir; önce yaylar çekilir, oklar atılır, ama mücadele güreşle devam eder. Alimcaşar, çetin bir mücadelenin ardından üçüncü emegenin de başını keser.

Emegenlerin anaları, Alimcaşar ve özürlü arkadaşlarının kaldığı barınağa gelir. Alimcaşar, emegen kadının saçından çektiği bir kılla onun elini ayağını bağlar, emegen kadın kendisini öldürmemesi karşılığında üçünü de iyileştirmeyi vaat eder. Sırayla üç arkadaşı da yutup sapasağlam çıkarır, ancak Alimcaşar'ı yuttuğu sırada geri çıkarmadığı için Alimcaşar'ın iki arkadaşı emegen kadını öldürür ve Alimcaşar'ı kurtarır.

"Burunsuz Bekir" (21) masalında emegenler geniş bir yer tutmaktadır. Burunsuz Bekir ve Tulpar, denizin altında yaşayan altın yeleli altın kuyruklu yılkıyı ele geçirirler, ancak yılkının sahibi üç kardeş olan üç emegendir.

Emegenlerden en küçüğü tek gözlüdür, Tulpar emegeni yenemeyince Burunsuz Bekir yetişir ve kılıcını savurup emegenin başını keser. Ortanca emegen iki gözlüdür, Burunsuz Bekir'le ok atışında yenilir ve ölür. En büyükleri en güçlüleridir, sıralamaya göre bu emegenin üç gözü olduğunun belirtilmesi beklenir, ancak emegenin gözlerinin sayısı üzerinde durulmamıştır. Bu durum masalda bozulma olduğunu düşündürmektedir. Burunsuz Bekir ve en büyük emegen güreşirken iki taraf da susuzluktan yığılır, kim önce su içerse dövüşü o kazanacağından Tulpar suyu getirip Burunsuz Bekir'e içirir. Gücünü toplayan Burunsuz Bekir, kalkıp emegenin başını keser.

Masalda bu üç emegenin dışında da emegenler vardır. Bu defa, on iki tane emegenin alt edilmesi gerekmektedir. Bu emegenlerden on ikincisi on iki başlıdır ve en güçlüleridir, yedinci başındaki dilinin altında Burunsuz Bekir'in karısının canı durmaktadır. On iki emegen, yedi denizin ardında yaşamaktadır, yani bir emegenler ülkesi (devler ülkesi) söz konusudur.

Birinci emegen bir başlı, ikincisi iki başlı, üçüncüsü üç başlı vs. şeklindedir. Her emegen için bir kazan kaynamaktadır, bir başlı emegen için bir sığırın sığdığı, iki başlı için iki sığırın sığdığı vs. on iki başlı için on iki sığırın sığdığı kazanlar yan yana dizilmiştir. Tulpar bu ülkeye gelir,

emegenlerin hepsini de kurnazlığı ve zekâsıyla öldürüp Burunsuz Bekir'in karısının canını alıp döner.

"Boshasan" (25) masalında, Boshasan, nehrin kıyısında kurulmuş bir köye rastlar. Dokuz başlı bir emegen, bütün köye nehirden su, ormandan ise odun almayı yasaklamıştır. Boshasan, dokuz başlı emegeni yenip köyü zulümden kurtarır. Dokuz başlı emegen, Boshasan'a yenilince kimliğini açıklar, aslında bir hanın kızı olduğunu ve kendine denk bir erkek bulmak için emegen kılığında gezdiğini söyler.

- Celmavuz:

Celmavuz, Türk masallarında çok sık rastlanan mitolojik bir tiptir. *"Celmawuz - Celmavuz"* (4) masalında celmavuz, insan yiyen, her şeyi yıkıp kemiren bir yaratık olarak tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra normal bir anne ve babadan dünyaya gelmiş bir kız olması dikkat çekicidir. Masallarda genellikle annenin insan, babanın olağanüstü bir varlık (dev, cin, şeytan vs.) ya da babanın insan, annenin olağanüstü bir varlık (peri kızı, cadı, dev vs.) olduğu durumlarda olağanüstü bir yaratık dünyaya gelir, böylece olağanüstü yaratığın doğumu, olağanüstü bir evlilikle temellendirilmiş olur. Ancak burada celmavuzun annesi de babası da insandır, dolayısıyla yeni doğduğunda annesi onu normal bir kız çocuğu gibi bağrına basar. Kızın doğduğu günlerde en küçük oğlan dışında hiç kimsenin onda bir tuhaflık olduğunu anlamaması, masalda celmavuzun insan suretinde tasvir edildiğinin göstergesidir.

Masalda kızın olağanüstü bir varlık olacağına dair işaretler de vardır. Celmavuzun doğumu, geleneğin yarattığı çocuksuzluk motifine paralel bir olay örgüsü içerisinde verilmiştir. Dokuz oğlu olan bir çiftin hiç kız çocuğunun olmaması vurgulanarak masalın daha ilk cümlelerinde ailenin kız çocuğu hasretine değinilmiş ve ardından kadın, *"durup dururken"* bir kız çocuk doğurmuştur. Kız doğurmak için çareler aramak, sihirli bir yiyecek yemek gibi süreçler söz konusu değildir.

Alimcan İnayet, bu ilgi çekici tip üzerine yaptığı çalışmada, celmavuzun "*anaerkil dönemde yaşamış önemli bir tanrıça veya savaşçı kadının ruhu olması"* ihtimali üzerinde durur ve *"…ataerkil dönemde kötülendiği için sonraki tarihî süreçte canavar, cin, şeytan, cadı, dev veya*

ejderhaya dönüştürüldüğünü" ifade eder. Ayrıca Özbeklerde "yalmagız", Uygurlarda "yalmavuz", Tatarlarda "yalmavız", Başkurtlarda "yelmavız", Nogaylarda "yelmavız", Kazaklarda "calmavız", Kırgızlarda "celmaguz" şeklinde görülmesine karşın Anadolu sahasında yer alan masallarda celmavuz tipine hiç rastlanmamasına da işaret etmektedir (2007: 15, 22). İncelenen masalda da celmavuz, alışılageldiği gibi bir kız olarak tasvir edilmiştir. Fiziksel özelliklerine hiç değinilmemiş, sadece genci yemek için kapıya çıkıp –emegenler gibi– dişlerini bilediği anlatılmıştır. Bu bakımdan söz konusu masalda celmavuz tipi, bir yamyam ve güçlü bir yaratık olarak kendini göstermektedir.

İncelenen masalda "*celmavuz*" şu şekilde yer almaktadır:

Dokuz oğlandan sonra dünyaya gelen kız, ailenin tek kız çocuğudur. En küçük oğlan, kızı görünce bir tuhaflık olduğunu fark eder ve annesine onu öldürmesini söyler, ancak annesi kızına çok düşkün olduğundan bunu kabul etmez. Kız, büyüyünce aslında bir *celmavuz* olduğu anlaşılır, ancak iş işten geçmiştir; kız, herkesi yiyip bütün köyü yerle bir eder. Genç, köyünü özlediği için geri gelince köyde taş üstünde taş kalmadığını görür ve bunun sorumlusunun kız kardeşi olduğunu hemen anlar. Kız, genci de yemek için hazırlandığı vakit, genç durumun farkına varır ve kaçmaya başlar. Kaçma-kovalamaca sonunda genç, demirden bir ağacın tepesine çıkar. Kızı demirden ağaç bile durdurmaya yetmez; ağacı kemirmeye başladığı sırada yaşlı çiftin tazıları yetişir. Kız, tazılardan korkup göğe uçar, tazılar da peşinden giderler.

Masalda bu son, bir doğa olayının mitolojik açıklaması şeklinde kendini gösterir; Güneş ve Ay tutulmalarının sebebi tazılarla celmavuz kız arasındaki kovalamacadır, denir.

- Görünmez Adam:

İncelenen masallar içinde yalnızca *"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah"* (15) masalında "görünmez adam" tipine rastlanmıştır. Görünmez adamın adı Savat Çuda'dır. Dünyanın bilinmeyen bir yerinde yaşayan Savat Çuda, sahibinin istediği her şeyi yerine getirebilen olağanüstü biridir, görünmese de konuşarak insanlarla iletişim kurabilmektedir. Gencin

nezaketinden etkilenip bundan sonra onun emrine amade olacağını söyler ve yolculuğu süresince gence yardım ettiği gibi daha sonra da gencin yanından ayrılmaz.

- Fuk:

"Fuk", Karaçay-Malkar Nart Destanlarından "Fuk" destanında da yer alan bir yaratıktır:

> Karaçay-Malkar Nart destanlarında Fuk ya da Kızıl Fuk adını taşıyan ve Nartlara eziyet çektiren kötü bir karakter vardır. Fuk, Nartların prensi ve hâkimidir. Hem yeryüzünde hem gökte yaşar. Gökyüzünde Fuk'un kartal kanatlarından yapılmış bir kalesi vardır… Bir gün Nartların yaşlıları toplanıp Fuk'un eziyetlerine bir son verme çaresini ararlar (Tavkul, 2004: 65).

Nartlar, Fuk'un eziyetlerine son vermek için Örüzmek'i görevlendirirler. Örüzmek, Debet'in yaptığı olağanüstü kılıç sayesinde Fuk'un başını keser ve Nartları kurtarır (Tavkul, 2004: 66-71).

Fuk, incelenen masallarda yalnızca *"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler"* (11) masalında yer almaktadır. Masalın kahramanı Alaber, gide gide kızıl bir ülkeye rastlar. Kızıl ülkenin yeri, göğü, insanları da kızıldır. Kızıl ülkenin insanları da Nartlar gibi Kızıl Fuk'un eziyetlerine maruz kalmaktadır. Fuk, suyun başını tıkadığı için köye su gelmez, köylüler Fuk'un su vermesi için her akşam bir kız alıp götürmek zorundadırlar. Fuk için özel yemekler pişirirler. Masalda Kızıl Fuk altı başlı bir yaratıktır, yeryüzünde bir kalede yaşamaktadır. Kızıl Fuk, yürüyünce yeri göğü inletir, ancak Kasay Han'ın oğlu Alaber'le karşılaştığında çok korkar. Dövüşmek için sabahı beklerler, Fuk can korkusundan sabaha kadar uyuyamaz. Alaber, Kızıl Fuk'u attığı okla öldürür. Fuk'a verilen kızı da kızıl halkı da kurtarır.

Alaber, daha sonra mavi ülkeye gider. Mavi ülkenin yeri, göğü, insanları mavidir. Bu ülkenin insanları da Mavi Fuk'un eziyetlerine maruz kalmaktadırlar. Aynı şekilde Mavi Fuk da suyu köylülere vermemektedir. Bunun için köylüler her akşam bir kız gönderirler. Mavi Fuk, on iki başlıdır. Alaber, Mavi Fuk'u da öldürür, kızı ve halkı kurtarır.

- Zınırdavuk:

İncelenen masallardan yalnızca *"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk"* (17) masalında yer alan yaratık, çok güçlü bir dağ cinidir. Fiziksel tasviri

yapılmamıştır. Yürürken zırıl zırıl ses çıkarır. Tıpkı emegenler gibi kendi arazisinde avlananları öldürür, yine tıpkı emegenler gibi düşmanına saldırmadan önce "Atışma mı, güreş mi?" diye sorar.

Masalda üç kardeş, sırayla ava gidip geyik öldürürler. Geyiğin derisini yüzdükleri sırada yanlarına zırıldaya zırıldaya bir Zınırdavuk gelir. İlk iki kardeş, Zınırdavuk'a yenilir ve ölür. Üçüncü kardeş ise Zınırdavuk'u yere batırıp başını kesmeye başlayınca Zınırdavuk gencin elini tutup kaçar, genç de Zınırdavuk'un peşinden gider. Bu kovalamaca esnasında gencin karşısına çıkan yaşlı cadı ona Zınırdavuk'un sırrını söyler ve nasıl yeneceğine dair tavsiyelerde bulunur.

Zınırdavuk aslında çok güzel bir kızdır, tulpar atı olmayınca bütün gücü gider, saçından tutup kara direğe bağlanır ve Kuran üzerine yemin ettirilirse artık hiç kimseye zarar veremeyecek hâle gelir. Genç, dünyada kimsenin yenemediği Zınırdavuk'u yener, güzel bir kız olduğu için onunla evlenir. Zınırdavuk, gençle evlendikten sonra tulpar atını ve kılıcını kocasına verir, kendisi de normal bir ev hanımı olarak yaşamını sürdürür, ancak masalda "Zınırdavuk" ismiyle anılmaya devam eder.

Zınırdavuk, evlendikten sonra kendisini kaçıran hanın oğluna karşı zayıf bir karakter çizmektedir. Hanın oğlu, kahramanı bertaraf edip Zınırdavuk'u kaçırır. Zınırdavuk, masalın ilk yarısındaki gibi kendi işini kendi gören, hiç kimseye yenilmeyen, önüne gelene acımayan bir yaratık değildir artık, kocasının gelip kurtarması gereken aciz bir kadındır. Çünkü masalda kahramanlık vurgusunun odak noktasındaki kişi, kocası yani Sosran'dır. Kızın kendi kendisini koruması gencin kahramanlık vurgusuna gölge düşüreceğinden masalın ikinci yarısında evli bir kadın olan Zınırdavuk, kurtarılmaya muhtaç bir kadın olarak yansıtılmıştır. Zınıdavuk'un kocası yani Sosran gelip karısını kurtardıktan sonra hayatlarına eskisinden mutlu bir şekilde devam ederler. Masalın sonunda Zınırdavuk, ikiz oğlan çocuğu doğurarak kut sahibi olmuştur.

- Sarıvek:

"Karaçay-Malkar Mifle" adlı çalışmadan özetle sarıvekler, çok büyük yaratıklardır. Başları yılana benzer, ağızlarından ateş çıkarırlar. Derin

mağaralarda, göllerde, yeraltında yaşarlar. Nartlar tarafından yok edilmişlerdir (Mahti, 2007: 142).

Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü'nde *sarıvek* maddesine "timsah", "bir tür cin, kötü ruh" anlamları verilmiştir. (Tavkul, 2000: 333).

İncelenen masallardan *"Soltan Geriy"* (18) ve *"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır"* (24) masallarında tespit edilen "sarıvek", her iki masalda da insan gibi konuşan devasa bir timsah şeklinde tasvir edilmiştir. Ayrıca 24 numaralı masalda Sarıvek uçabilmektedir.

"Soltan Geriy" (18) masalında Sarıvek, bir vadinin içini tamamen dolduracak kadar büyük, sırtı tarak gibi parça parça kemik olan, iri gözleri ve kocaman ağzı olan bir yaratıktır. Dişleri uzunlu-kısalı, çok çirkin ve çürük içindedir. Sarıvek, masalda yılanlar ülkesinin hanıdır. Bu ülke, kayadan açılan bir kapının ardındadır. Bu kapı yılda bir kez Sarıvek tarafından kızı için açılmaktadır. Soltan Geriy, Sarıvek'in kızıyla aynı gün doğduğu için Sarıvek, onu kızıyla nişanlamıştır. Soltan Geriy, yirmi iki yaşına bastığı gün bu gerçeği öğrenir, Sarıvek'in kızıyla evlenmek mecburiyetinde kalır. Bir yıl bu ülkede kalan Soltan Geriy, bu süre içinde Sarıvek'in zayıf yönünü öğrenir ve bir yılın sonunda Sarıvek uyurken onu sırtından bıçaklayarak öldürür.

Sarıvek, vadinin önüne yattığı için Soltan Geriy'in yaşadığı köye yıllardır su gitmemektedir. Soltan Geriy, Sarıvek'i öldürünce köye su gelmeye başlar.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalında Sarıvek, aslında yakışıklı bir gençtir. Annesi, oğluna Kiçibatır'ı bulup kız kardeşiyle evlendirmesini söyler, ancak genç bunu kabul etmeyince annesinin *"Kardeşini Kiçibatır'a verene kadar sarıvek olarak yerlerde sürünmesi"* şeklindeki bedduasına maruz kalır. Sarıvek'e dönüşen genç, Kiçibatır'ı bulmak için yol üstünde bir kale yaptırır. Bu kalenin civarından geçenler fırtınaya yakalanmakta, bu yüzden de kaleye sığınma ihtiyacı hissetmektedir. Kiçibatır'ın gelin alayı da bu sebepten kaleye sığınır. Ancak sabah kalktıklarında kocaman bir Sarıvek'in kaleyi kuşattığını görürler. Kiçibatır'ın gelinini rehin alan Sarıvek, sonunda Kiçibatır'ı kaleye çekmeyi başarır. Sarıvek, Kiçibatır'ı sırtına alıp göğe yükselir ve rehin aldığı kızı

bırakması karşılığında tarif ettiği kızı yenip kendisine getirmesini şart koşar. Sarıvek, Kiçibatır'ın kız kardeşiyle evlenmesini sağlar ve eskisi gibi insana dönüşür.

- Cadı:

Masallarda cadı tipinin yaratılmasındaki etken ataerkil toplumda boyun eğmeyen kadının geldiği sonu göstermektir. Boyun eğmeyen kadın kötülenerek çirkin gösterilmiş, toplumdan uzaklaştırılmış ve yalnız yaşamaya mahkûm edilmiştir (İçöz 2008). Masallarda kendi kimliğiyle her istediğini yapma özgürlüğüne sahip tek kadın tipi belki de cadılardır. Ancak cadılar çirkin ve korkutucu yaratıklar olarak tasvir edildikleri için hiçbir kadın, masal cadısının özgürlüğüne imrenmez, onun gibi olmak istemez.

İncelenen masallarda yer alan cadı tiplerinin tamamı yaşlı kadınlardan oluşmaktadır, bunun dışında fiziksel özellikleri üzerinde durulmamıştır. Öte yandan olumlu ya da olumsuz şekillerde yer aldıkları görülmüştür. Bu durum masallara zenginlik katmaktadır. Masallarda cadı tipinin olumlu ele alınması onların anaerkil dönemden izler taşıdığını göstermektedir.

Metinlerde "qart qurtha" ya da "qurtha qatın" olarak geçen "yaşlı cadı" tipi beş masalda tespit edilmiştir:

"Musiliya" (9) masalında iki tane cadı vardır. İkisi de olumlu tiplerdir.

Musiliya masalında geçen ilk cadı, yer altında bir evde yaşayan yaşlı bir kadındır. Bu yardımcı tip, sadece yaşlı kadın olarak adlandırılmıştır, ancak yeraltında yaşaması, sihirli güçleri olması onun cadı olduğuna işaret etmektedir. Yeryüzündeki bir delik, yaşlı kadının yer altındaki eviyle bağlantı sağlamaktadır. Kadın, kocaman iğnesiyle yerin yarığını yamamaktadır. Musiliya, yumağının yuvarlanıp deliğe düşmesi üzerine yumağı takip ederek yaşlı kadının evine varır. Kadın, Musiliya'nın iyi ahlâklı olup olmadığını sınar ve imtihanı geçen kıza ödül olarak altın-gümüş elbiseler ile dünyada eşi benzeri olmayan bir güzellik verir. Yaşlı kadın, kıskanç üvey kız kardeşi ise altın ve gümüş paralarından aşırdığı için cezalandırır; bir yanağı yılan, bir yanağı da kurbağaya benzer bir hâlde evine gönderir. Yer yamayan yaşlı kadın, masalda adaletin sağlanmasına katkıda bulunan olumlu bir tiptir.

Masaldaki diğer cadı da yaşlı bir kadındır. Yeryüzünde bir evde yaşamaktadır. Hanın oğlu, düğün gecesi odasında güzeller güzeli Musiliya yerine çirkin bir kız görünce korkup kaçar ve olan biteni öğrenmek için yaşlı bir cadının evine gider. Yaşlı cadı, hanın oğluna gerçekleri anlatarak onu aydınlatır, tavsiyeler verir, ardından yaptığı büyüyle Musiliya'nın dirilmesini sağlar. Olumlu bir tiptir.

"Bıjmapapah" (14) masalında han iki kez çok ağır hastalanır. Hekimler, maharetli kimseler çağrılır, ancak hiçbiri hastalığına şifa bulamaz. Bunun üzerine yaşlı bir cadı bulurlar, cadı hana şifa olacak yiyecekleri söyler.

"Algabar" (15) masalında hanın karısı ve tulpar atı kısırdır. Hanın yaptırmadığı ilaç, araştırmadığı yer kalmamıştır. Nihayetinde han, yaşlı bir cadının hünerini işitir ve vakit kaybetmeden bizzat kendisi cadının evine gider. Yaşlı cadı, hana çocuksuzluğa şifa olacak bir elma verir.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalında iki cadı tipi vardır. Cadılardan biri olumlu, diğeri olumsuzdur.

Masalda bahsi geçen ilk cadı, kahramana yardım eden olumlu bir tiptir. Masalın asıl kahramanı Sosran, Zınırdavuk'u kovalarken yaşlı cadı aniden karşısına çıkıp Zınırdavuk'un kim olduğu, onu nasıl yenebileceği hakkında bilgiler verir. Sosran, yaşlı cadının tavsiyelerine uyarak Zınırdavuk'u yener.

Masaldaki diğer cadı, kötü han ve oğlunun akıl danıştığı kadındır. Han ve oğlu, Sosran'ı savaşla yenemeyeceklerini anlayınca huzurlarına yaşlı bir cadı çağırırlar. Yaşlı cadı, Sosran ava gidince karısının yanına gelip kocasının canının nerede olduğunu sorar. Zınırdavuk, yaşlı kadının bir cadı olduğunu ve kocasını öldürmek istediğini bilmediğinden kocasının canının nerede olduğunu söyler. Yaşlı kadın, Sosran'ın altın perçeminin altında bulunan usturayı alınca Sosran can verir.

Yaşlı cadı, sevinçten usturayı yanına almayı unutur ve gencin boynunda bırakır. Sosran, yoldan geçen çobanların usturayı yerine yerleştirmesiyle dirilir, ardından hanı ve oğlunu öldürüp karısını kurtarır. Yaşlı cadı, Sosran'ın karısı ikiz doğurduktan sonra yine gelir. Sosran, yaşlı cadıyı tazıya parçalatır, köpek de cadının cesedini sürükleyip nehre atar. Yaşlı cadı,

masalın kötü karakterlerinden biridir, nitekim han ve oğlu gibi o da ölümle cezalandırılır.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında yaşlı cadı, kıskanç hizmetkârların gidip akıl danıştığı olumsuz bir tiptir.

Hanın hizmetkârları, hanın kızıyla evlenen genci kıskanırlar ve onu öldürmek için yaşlı bir cadıya gidip akıl danışırlar. Yaşlı cadı, ucunda ölüm olan zorlu vazifeler söyler, hanın hizmetkârları da yaşlı cadıdan öğrendikleri vazifeleri gelip hana iletirler, han hizmetkârların dolduruşuna geldiğinden damadını vazifelendirir. Yaşlı cadı, üst üste üç görev söyler, genç üçünü de başararak hanın gözündeki değerini arttırır.

Genç, üçüncü vazifeyi başardıktan sonra hana uğrayıp hızla kendi hanlığına gider ve olayların akışı değişir. Bu yüzden masalda hizmetkârların yaşlı cadıyı cezalandırıp cezalandırmadığı anlaşılmamaktadır.

- Cüce:

Cüce tipi, incelenen masallardan üç tanesinde tespit edilmiştir. Üç masalda da kendisi bir karış, sakalı bin karış olarak tasvir edilen cüce, bu masallardan ikisinde olumlu, birinde olumsuz bir tiptir.

"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler" (11) masalında cücenin kendisi bir karış, sakalı ise bin karıştır. Üç yol ağzında bir taşın üstünde oturan cüce, kahramanlara hangi yolun nereye gittiğini açıklar. Masallardaki yol gösteren ihtiyar motifi, burada bir cüce şeklinde kendisini göstermiştir. Cüce, masalda olumlu bir tiptir.

"Bıjmapapah" (14) masalında cüce, çobanın çocuksuzluk derdine çare olan Hızır, pir, ermiş gibi bir nitelik çerçevesinde kurgulanmış olumlu bir tiptir. Çoban, çocuğu olmadığı için derin bir of çekince taşın altından kendisi bir karış sakalı bin karış olan bir cüce çıkar. Çünkü cücenin adı "Of"tur. Çoban, farkında olmadan cüceyi çağırmıştır. Cüce, kendisini çağıran çobanın dileğini sorar. Çobanın derdini anlayınca ona bir elma verir ve karısına yedirmesini söyler. Elmayı yiyen kadın çok geçmeden bir oğlan çocuğu doğurur. Masalda cüce, dilekleri gerçekleştiren olağanüstü bir varlıktır.

"Temir Bolat" (19) masalında cüce, bir yerden bir yere giderken bir horoza biner. Horozu adeta bir binek olarak kullanır. Kendisi bir karış, sakalı

bin karış olan cüce, yer altındaki muhteşem bir kalede yaşamaktadır. Asırlık meşe ağacının dibindeki delik, cücenin yer altındaki kalesine çıkmaktadır.

Kahramanın yaşadığı köy ve civar köylerde erkekler teker teker ortalıktan kaybolmakta, bir daha da haber alınamamaktadır. Bu sırlı olayın arkasındaki kişi, yaşlı cücedir. Adamları kaçırıp hizmetine almaktadır. Temir Bolat, cücenin kafasını keser, ama cüce yine de ölmez. Cücenin kızı, babasının sözlerine tercüman olur ve cücenin Temir Bolat'ı görmek istediğini söyler, ancak Temir Bolat onu görmek istemediği cevabını verir. Temir Bolat, cücenin kaçırıp hizmetine aldığı adamları kurtarır ve köyü rahata kavuşturur.

- Erişi:

"Erişi"nin kelime anlamı çirkindir. Bir yaratık olarak çok çirkindir, ama aslında dünyalar güzeli bir kızdır. *"Algabar"* (15) masalında kahramanın gideceği yer için iki yol vardır. Biri bir aylık, diğeri ise bir günlüktür. Ancak bir günlük yolu seçenlerin sağ çıkamadığı söylenmektedir. Bu yol Erişi denen bir yaratığa aittir. Algabar, aldırış etmeden bir günlük yoldan gider. Bu yolda Erişi ile karşılaşır ve dövüşmeye başlarlar. Erişi, Algabar'a yenilince aslında bir kız olduğunu, kendisine yaraşır güçlü bir erkekle evlenebilmek için yaratık kılığında gezip korku saldığını söyler. Ardından Algabar'la evlenip hayatına normal bir kadın olarak devam eder.

1.2. Masalların Çevre Bakımından Değerlendirilmesi

1.2.1. Mekân:

İncelenen masallarda mekânlar gökyüzü, yeryüzü, yer altı ve su altı olmak üzere dört başlık hâlinde ele alınmıştır. Bu başlıklardan "Yeryüzü" mekân olarak geniş bir yer tuttuğundan "açık" ve "kapalı" olmak üzere iki alt başlık altında inceleme yapılmasını gerektirmiştir.

1.2.1.1. Gökyüzü

Gökyüzü, mitolojik anlatılarda Tanrıların ve kutsal ruhların dünyası olarak kabul edilir ve bu bağlamda gökyüzünün farklı bir âlem

olarak tasviri söz konusudur. İncelenen masallarda gökyüzünün her yönüyle tasvir edilen ayrı bir dünya olarak yer almadığı görülmüştür.

Percy S. Cohen "Mit Kuramları" adlı çalışmasında mitlerin masallardan farkını *"Mitleri diğer anlatı türleri olan efsane ya da masaldan ayıran özellik, anlatıların köken ve dönüşümlerle ya da kutsalla olan ilişkisidir."* (2005: 272) şeklinde izah etmektedir. İncelenen masallardan *"Celmawuz – Celmavuz"* (4) adlı masal mitolojik karakterde bir anlatı olması yönüyle diğer masallardan ayrılmaktadır.

Celmavuz masalında Celmavuz kız, tazılardan korkup göğe uçar, tazılar da onun peşinden gidip göğe yükselirler. Ancak burada göğe yükseliş diğer masallarda olduğu gibi yeryüzüne inmek şeklinde son bulmaz, göğe yükselen kahramanlar bundan sonraki hayatlarına da orada devam ederler. Masalda Ay ve Güneş tutulmalarının sebebi celmavuz kız ve tazıların bu kovalamacayı gökte de sürdürmesi olarak yorumlanmıştır. Bu bakımdan celmavuz kız ve tazılar için yeni yaşam alanı olarak belirlenen mekân; gökyüzüdür, hatta yeni mekânın günümüzde uzay olarak yorumu da mümkündür.

Jan de Vries, mitolojide doğa olaylarına açıklamalar getirilmesinin on dokuzuncu yüzyıldaki mitoloji teorilerinin de esas meselesi olduğunu söylemektedir: *"On dokuzuncu yüzyılda mitoloji kısmen ilkel insan için fonksiyonel olarak bilimin eş değeri olarak algılanıyordu. İlk insanın, doğanın güçlerini açıklamaya ya da anlamaya çalışırken düşüncelerini mitolojik forma dönüştürdüğüne inanılıyordu."* (2005: 291). Celmavuz masalında da Ay ve Güneş tutulmalarına açıklama getirilmesi, masalda henüz modern bilimin söz konusu olmadığı mitolojik dönemlere ait kalıntılar olduğunu göstermektedir.

"Celmavuz" dışındaki masallarda gökyüzünün bir mekân olarak varlığı kahramanın kuş olup uçması, tulpar atın ya da herhangi bir olağanüstü hayvanın veyahut da olağanüstü bir nesnenin sırtına binip bir yerden bir yere gitmesi gibi durumlarda söz konusudur:

“Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi” (1) masalında devasa kuşlar, padişahı bir yerden alıp bir yere götürürler.

“Cumalaq – Cumalak” (2) masalında Cumalak, bir serçe olarak dirildikten sonra güvercinlerle birlikte oradan oraya uçar, en son evine gelir.

“Celmawuz – Celmavuz” (4) masalında gökyüzünün bir mekân olarak varlığı diğer masallardan biraz daha farklıdır.

“Aşıq – Aşık” (5) masalında genç bir serçeye dönüşür, Aşık da bir şahin olup onu kovalar. Ancak kovalamacanın sonunda eski hâllerine dönüşüp yeryüzüne inerler.

“Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı” (6) masalında tulpar atlar kuş gibi uçmaktadır. Kahraman tulpar ata bindiğinde at, yedi kez göğe yükselip aşağı iner.

“Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle Da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?” (8) masalında da tulpar at, kuş gibi uçup uzak mesafeleri kısa sürede kat etmektedir.

“Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah” (10) masalında kız, güvercin suretinde oradan oraya uçmaktadır.

“Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler” (11) masalında hanın kızı, serçe suretinde uçup Alaber’in ülkesine gelir. Tulpar at, serçeyi yakalamak için büyük nehri uçarak geçer ve serçeyi yakalayıp yere iner.

“Külbulgawuç – Külbulgavuç” (13) ve *“Bıjmapapah – Bıjmapapah”* (14) masallarında kahramanların üç tane tulpar atı vardır, üçü de uçabilmektedir.

“Öksüz Caşçıqnı Nasıplılığı – Öksüz Gencin Nasibi” (16) masalında gencin sahip olduğu küçük sihirli araba, at ya da öküz olmadan uçup kısa sürede genci istediği yere götürmektedir.

“Soqur Han – Kör Han” (23) masalında gencin sahip olduğu tulpar at, kuş gibi uçabilmektedir.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalında Sarıvek, Kiçibatır'ı sırtına bindirip gökyüzüne uçar. Güneşe çok yaklaşırlar. Sarıvek iyice yükseldikten sonra Kiçibatır'a yapması gereken işi söyler ve yere inerler.

"Boshasan – Boshasan" (25) masalında Boshasan atmacaya dönüşür, genci de bir serçe yapıp beraber gökyüzüne çıkarlar, sırtlarını göğe yaslarlar. Kız, onları görünce yere inerler.

1.2.1.2. Yeryüzü

İncelenen masallarda yeryüzü, esas mekânı teşkil etmektedir. Masalların hiçbirinde olayların gerçekleştiği ülke ya da köyler, özel bir isimle anılmamış, bu bağlamda geçtikleri coğrafya belirsiz kalmıştır. Ancak özel ismi olan bazı yerler de vardır; Büyük Slav Ormanı (8), Çerek Nehri (18), Geyik Boynuzları Koyu (19). Bu yerlerden yalnızca Çerek Nehri gerçekte de var olan bir nehirdir, diğer iki mekânın gerçek hayatta nerede oldukları belli değildir.

Masallarda kahramanın yaşadığı yer hep *"bir ülke, bir köy"* olarak tarif edilmiştir. Masallarda belirsiz mekânlar içerisinde olağanüstü diyarlar da vardır; emegenler ülkesi (21), yılanlar ülkesi (7, 18), mavi köy ve kızıl köy (11).

Bunların dışında kahramanların pek çok mekânda bulundukları görülmüştür. İncelenen masallardaki mekânlar, yeryüzünde çok geniş bir yer tuttukları için "Açık Mekânlar" ve "Kapalı Mekânlar" olmak üzere iki başlık altında ele alınmışlardır.

1.2.1.2.1. Açık Mekânlar

"Açık Mekânlar" başlığı altında ele alınan mekânlar şunlardır: Ülke, köy, şehir, dağ, tepe, vadi, ova, deniz, nehir, pınar, bataklık, orman, otlak, mezarlık ve bunların yanı sıra açık bir alan olması sebebiyle pazarlar.

Belirsiz mekânlara hemen her masalda rastlamak mümkündür. İncelediğimiz masallar içerisinde 3, 5, 6 ve 8 numaralı masallarda bazı epizotların odağında yaşanan hadiseler yer aldığı için mekân, ikinci

planda kalmış, bu yüzden de olayların nerede geçtiği anlaşılmaz bir hâl almıştır.

3 numaralı masalda genç ava çıkar, ama av için nereye gittiği belli değildir. Kız, kardeşinin kıyafetlerini giyip erkek kılığında yola çıkar, yolculuğu boyunca üç ayrı imtihanı kazanır ve han kızlarıyla evlenir. Ama bu mekânların da nereler olduğu belirsizdir.

5 numaralı masalda genç, Aşık'ı bulmak için yola çıkar, ama nerelere gittiği neler gördüğü üzerinde durulmamıştır.

6 numaralı masalda Muhammat, ağabeylerini bilinmeyen bir diyarda bulur.

8 numaralı masalda bir adamla kadının bir ülkede mi yoksa köyde mi yaşadığı belirsizdir.

- Ülke:

1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 25 numaralı masallarda kahramanların yaşadıkları yerler "*bir ülke"*dir. Bu ülkeler sıradan, olağanüstü özellikleri olmayan diyarlar olduğu için uzaklarda oldukları dışında bir bilgi verilmemiştir. Söz konusu masalların giriş formellerinde kahramanların bir ülkede yaşadıkları belirtilmiş, sonunda da ülkelerinde mutlu mesut bir hayat sürdürdükleri anlatılmıştır. Ayrıca 7, 11, 18 ve 21 numaralı masallarda sıradan ülkelerin yanı sıra olağanüstü ülkeler de söz konusudur.

7 numaralı masalda, kahraman annesiyle birlikte bir ülkenin ücra bir köşesinde yaşamaktadır. Masalda bunun yanı sıra "Yılanlar Ülkesi" gibi olağanüstü bir ülke de vardır. Nasıplı hayatını kurtardığı yılanı evine götürür. Yılan, yılanlar hanının kızıdır ve evi de yılanlar ülkesindedir. Kahraman, bu ülkeye yılanın yolu tarif etmesiyle ulaşır. Yeryüzünde bir yerde olduğu anlaşılan yılanlar ülkesi, gerçek bir ülke gibidir. Kahraman, yöneteni ve yönetilenleri olan bu ülkede çok iyi ağırlanır, sihirli yüzüğü bu ülkenin hanından edinir ve oradan çıkıp kendi evine geldiğinde aradan çok zaman geçmiştir.

11 numaralı masalda kahraman sıradan bir ülkede yaşar. Bunun yanı sıra kahramanın kızıl ve mavi olmak üzere iki olağanüstü

ülkeye yolu düşer. Yer, gök ve insanlar; kızıl ülkede kızıl, mavi ülkede de mavidir. Çünkü kızıl ülke Kızıl Fuk'un, mavi ülke de Mavi Fuk'un zulmü altındadır. Kahraman, fukları öldürünce ülkelerde hayat normale döner.

18 numaralı masalda kahraman, bir köyde yaşamaktadır, bir yılanı takip ederek yılanın yaşadığı ülkeye varır. Yılan ve Soltan Geriy, epey yol gittikten sonra sıradağların eteğinden yukarı doğru tırmanırlar, sıradağın ortasından sağa kıvrılıp derin bir vadiye inerler. Bu vadideki bir kayadan açılan kapı, kahramanın yılanlar ülkesine girmesini sağlar. Yılanlar ülkesi refah seviyesi yüksek bir ülke gibi tasvir edilmiştir. Büyük evler ve tertemiz, şaşalı çadırlar vardır. Kahraman bu ülkede bir yıl kalır, sonra köyüne döner.

21 numaralı masalda kahraman yedi denizi aşarak emegenlerin ülkesine varır. Bu ülkede emegenler için kaynayan dev kazanlar vardır. Kahraman, on iki emegenin yaşadığı bu diyarda emegenlerin hepsini öldürüp amacına ulaştıktan sonra ülkesine geri döner.

- Köy:

4, 18, 19 ve 24 numaralı masallarda kahramanların yaşadığı yer "*bir köy"* olarak belirtilir. Bu masallarda köy yaşamı fakir bir hayatın göstergesi olarak ele alınmış ve masalın sonunda refaha eren kahramanın hayatındaki değişimin net bir şekilde ortaya konması sağlanmıştır. Özellikle 18 numaralı masalda olaylar dağ köyü ve çevresinde geçmektedir. Bu dağ köyünde herkes çok mutlu ve çok çalışkandır. Söz konusu masalda dağ köyünün ele alınması Karaçay-Malkarlıların yaşam alanını yansıtması bakımından dikkate değerdir.

İncelenen masallar içerisinde köyün kahramanın yaşadığı alan dışında işlevsel bir mekân olarak ele alındığı da tespit edilmiştir. 6 numaralı masalda Muhammat iyileştikten sonra nerede olduğu belli olmayan bir köye varır. O köyün girişindeki bir evin avlusunda bulduğu bir at, onu memleketine götürür. Muhammat'ı kısa sürede memleketine götürecek atın o köyde bulunması, köyün masaldaki işlevini ortaya koymaktadır.

- Düzlük bir yer/Ova:

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalında padişahın ava gidip yorgunluktan düzlük bir yerde uykuya daldığı yer, açık alanda, düzlük bir arazidir. Bir kuş gelip padişahı yükseklerde bir mağaranın başına bırakırken, başka bir kuş gelip padişahı oradan alır, başka düzlüğe indirir. Bu düzlük yer, sıradan bir arazi ya da alelade bir ova değil; daha önce hiçbir insanoğlunun ayak basmadığı, gizemli bir yerdir. Bu bakımdan padişahın uyuduğu düzlük yerden daha farklı bir niteliğe sahiptir.

"Celmawuz – Celmavuz" (4) masalında genç, yaşlı çiftin keçilerini otlatmakla vazifelendirilir. Ancak genç, bir gün keçi sürüsünü yaşlı adamın söylemediği bir ovaya sürer. Emegenlerin himayesi altındaki ova, çeşitli meyve ağaçlarının olduğu çok güzel bir arazidir. Genç, bu ovaya bir tesadüf eseri rastlamamış, yaşlı çifti kör eden emegenleri bulmak için bilinçli olarak gelmiştir.

- Orman:

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalında padişahın ava çıkma bahanesiyle yanına aldığı hamile cariyeyi öldürdüğü yer ormandır. Aynı mekâna başka bir padişah gelir ve yeni doğmuş bir bebeğin karnı yarılmış ölü bir kadının göğsünden süt emdiğini görür. Çocuğu olmayan padişah, bebeği evlat edinir.

Her son, aslında yeni bir başlangıçtır. Aynı mekânda anne, hayatını kaybederken oğlu için yeni bir hayatın kapısı aralanmıştır.

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3) masalında kız, tavşan olduktan sonra ormanın derinliklerinde kaybolur.

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle Da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalında baba, kızlarını ormana atar. Kızlar, han onları bulup nikâhına alana dek ormanda ağaçların tepesinde yaşar. Öte yandan orman, kötülerin cezalandırıldığı mekândır. Han, kötü kız kardeşleri ceza olarak ormanın derinliklerine attırır.

Masalda “Büyük Slav Ormanı” şeklinde özel ismi olan bir orman da vardır. Bu isimde bir ormanın gerçekte de olup olmadığını bilemiyoruz, ancak masalda bir mekânın özel bir isimle anılması dikkat çekicidir.

“Köpek yavruları doğurdu.” diye iftiraya maruz kalan küçük kız kardeş, Büyük Slav Ormanı’na atılır. Yaşlı karı-kocanın büyüttüğü ikiz çocuklar da aynı ormanda yaşamaya başlarlar. Anne ve çocukları birbirinden habersiz, aynı ormanın farklı köşelerinde aynı kaderi paylaşmaktadırlar.

“Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah” (10) masalında genç ve padişah, avlanmak için sık sık ormana giderler. Genç, güvercin suretindeki kızı ormanda bulur.

“Öksüz Caşçıqnı Nasıplılığı – Öksüz Gencin Nasibi” (16) masalında genç, bir ormanda emegenlere rastlar. Genç, bu emegenlerden sihirli nesneler edinir. Masaldaki diğer orman dağların ardında uzaklarda bir yerdedir. Kız, gencin sihirli eşyalarını alıp onu dağların ardında bir ormana attırır. Bu ormanda elma ve armut ağaçları vardır. Genç, bu ağaçlardaki meyvelerin sihirli olduğunu anlar ve ceplerini elma-armut doldurup ormandan uzaklaşır. Masaldaki iki orman da işlevleri olan mekânlardır.

“Zıŋırdawuk – Zınırdavuk” (17) masalında üç kardeş, avlanmak için sırayla ormana gider. Geyik öldürüp derisini yüzmeye başladıkları sırada dağ cini Zınırdavuk’la karşılaşırlar. İlk iki kardeş Zınırdavuk’a yenilir ve ormanda ölür, üçüncü kardeş Sosran ise Zınırdavuk’u yener.

“Alimcaşar” (20) masalında Alimcaşar, kaçırılan yılkıyı aramak için günler geceler boyu yol gittikten bir ormana gelir. Ormanın derinliklerinde yılkıyı kaçıran emegenleri bulup öldürür. Seyis arkadaşlarının tuzağına düşüp bacaklarını kestikten sonra da iki özürlü arkadaşıyla, bir süre ormanın içinde bir barınakta yaşar.

“Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek” (22) masalında ormanlar mekân olarak geniş bir yer tutmaktadır. Aytek, methini duyduğu kızı aramak için yola çıkar, ormandan geçer. Yol arkadaşı Kalmuk’un atı

yorulduğu için yola devam edemeyeceği anlaşılınca onu ormanda bir mağaraya yerleştirir, dönüşte de aynı ormandan geçer, gide gide büyük bir ormana varır. Bu ormanda ak atlı ve boz atlıyla karşılaşır. Boz atlıyı ikinci eşi olarak aldıktan sonra akşamüzeri başka bir ormana girer, bu ormanda kanlı düşmanının adamları tarafından yakalanır ve zindana atılır. Zindandan çıktıktan sonra yürüyerek evine giderken de geçtiği yol bir ormanın içidir.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalında sığır çobanı, geçim sıkıntısına dayanamayıp ailesini terk edip bir ormana gider. Bu ormanda bir geyiğe dönüşüp yıllarca bir geyik olarak yaşar. Yıllar sonra çobanın çocukları babalarını aramaya çıkınca bu ormana gelirler, çoban geyik suretinden çıkıp tekrar insana dönüşür.

"Boshasan" (25) masalında Boshasan, genci alır ve ormanda küçük bir eve getirir.

- Vadi:

"Soltan-Geriy – Soltan Geriy" (18) masalında Soltan Geriy, yılanı takip ederek epey yol gittikten sonra sıradağların eteğinden yukarı doğru tırmanır, sıradağın ortasından sağa kıvrılıp derin bir vadiye iner. Kocaman bir sarıvek (timsah) bu vadiyi doldurmuş, yatmaktadır. Bu yüzden Çerek Nehri yazın kurumakta ve köye su gelmemektedir.

Çerek Nehri, gerçek bir nehirdir ve civarı da Malkar Vadisi diye adlandırılmaktadır. Masalda bu vadinin Malkar Vadisi olduğu belirtilmemiştir, ancak Çerek Nehri'yle bağlantılı bir vadiden söz edildiği için vadinin Kabartı-Balkar Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Malkar Vadisi olduğu düşünebilir. Bu vadideki bir kayadan açılan kapı, kahramanın yılanlar ülkesine girmesini sağlar.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında hanın gençten istediği olağanüstü geyik bir vadidedir. Genç, geyiği yakalamak için hanın adamlarından vadiyi genişletmelerini ve derinleştirmelerini ister. Bu sayede geyiği yakalayıp hana getirir.

- Dağ-Tepe-Yüksek Yer:

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle da Bir-Birlerine Ne Etdile - Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalında kızın istediği sihirli kürk, çiçekleri ışıl ışıl çimenlik bir tepede ak mermerden bir tahttadır. Genç bu tepeye varıp kürkü alır ve evine döner.

"Temir Bolat" (19) masalında kahraman, bir dağ köyünde yaşamaktadır. Olaylar da bu dağ köyü ve çevresinde geçmektedir.

"Boshasan" (25) masalında han, oğlunu av bahanesiyle yüksek bir tepeye götürür ve gözlerini alır, daha sonra oğlunu orada bırakıp evine döner. Boshasan gelip genci kurtarır.

- Deniz:

"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah" (10) masalında gencin çıktığı yolculukta önüne bir deniz çıkar. Genç, kurbağanın yardımıyla denizin öteki yakasına geçer.

"Burunsuz Bekir" (21) masalında Tulpar, yedi denizi aşarak emegenlerin ülkesine varır, on iki emegenin yaşadığı bu ülkede emegenleri öldürüp Bekir'in karısının canını alır ve geri döner.

- Nehir/Irmak:

"Musiliya" (9) masalında Musiliya'nın köyünün yakınında bir nehir vardır. Nehir, olay örgüsünde önemli düğüm noktalarının olduğu ve merak duygusunun arttığı mekân olması açısından önem taşır: Musiliya buraya su almaya gelir, çarığını akıntıya kaptırır. Ayrıca üvey annesi onu bir sandığın içine koyup nehre attırır. Musiliya boğularak can verir, hanın oğlu gelip onun altın dal parçasına dönüşmüş cesedini yine bu nehirden alır.

"Alğabar – Algabar" (15) masalında geyik suretinde gezen han kızının yaşadığı kalenin yakınında bir nehir vardır. Kız, kendisini almaya gelen Algabar'la nehir kıyısında buluşur.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalında, Sosran karısına o kadar âşıktır ki, namaz kılarken namazlığın başına onun resmini koyup

namazını öyle kılar. Bir gün namaz kılarken rüzgâr eser ve resmi uçurup nehre atar. Resim, akıntıya kapılır ve bir hanın oğlunun eline geçer. Hanın oğlu resimdeki kadına âşık olur ve nehri takip ederek kadının yaşadığı yeri bulur.

*"Soltan Geriy" (*18) masalında kahramanın yaşadığı köyün su ihtiyacının sağlandığı nehir; Çerek'tir. Çerek Nehri, bugün Kabartı-Balkar Cumhuriyeti sınırları içerisindedir. Masalda köylüler, Çerek Nehri'nin yazın kurumasının sebebini önüne bir "*sarıvek*"in (timsah) yattığı şeklinde yorumlar; gerçekten de kocaman bir sarıvek vadiyi boydan boya kapladığından köye su gelmemektedir. Soltan Geriy, onu öldürüp köye su gelmesini sağlar.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek'in beyliğinde bir nehir vardır. Aytek, yıllar sonra köyüne vardığında kız kardeşi, atını ırmağa götürmeye çalışmaktadır.

"Boshasan" (25) masalında hanın kızı nehirden su almaya gider. Kovayı çekince altın balığı tuttuğunu fark eder. Masalda Boshasan'ın gittiği bir köyde de bir nehir vardır. Köylüler emegenden korktukları için nehirden su almazlar, Boshasan emegeni yenince tekrar su almaya başlarlar.

- Göl:

"Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle da Bir-Birlerine Ne Etdile - Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?" (8) masalında bir gölün suyu sihirlidir. Bu gölden alınan su direklerin üstüne serpilirse muhteşem bir ev kendiliğinden inşa olur. Göl, çok uzaklardadır, ona ulaşması çok zordur. Ayrıca çok dalgalı olduğundan kimse oradan su alamamaktadır. Genç, bu göle ulaşıp dalgaların ters yöne savrulduğu anı kollar ve suyu alıp dönmeyi başarır.

- Pınar:

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında hanın büyük oğlu, babasının gözlerine şifa olacak toprağı bulmak için çıktığı yolculukta bir pınar başında dinlenir.

"Boshasan" (25) masalında Boshasan gittiği bir yerde rastladığı adamların gömleklerini yakınlardaki bir pınarda yıkar.

- Bataklık:

"Musiliya" (9) masalında bataklık, üvey kız kardeşe verilen cezanın gerçekleştiği yerdir. Hanın oğlu, kıskanç kızı yaptığı kötülüklerin neticesinde bir sandığa koyup bataklığa atar. Kötüler, kapkara kalpleri ve kirli emelleri olduğu için bataklıklarda yaşamayı hak ederler. Musiliya öldüğü zaman bile doğadaki varlığını tertemiz sularda altın bir dal olarak sürdürürken, kötü kalpli kız bataklıkta can verir ve doğadaki varlığını kara bir diken olarak devam ettirir. Masalda bu durum, ırmak ve bataklık gibi iki zıt mekândan yararlanılarak ifade edilmiştir.

- Mezarlık:

"Külbulgawuç – Külbulgavuç" (13) masalında baba, öldükten sonra ilk üç gece oğullarından her birinin kabrine gidip birer gece beklemelerini vasiyet eder. Sadece en küçük oğlan Külbulgavuç mezarlığa gidip babasının kabri başında sabaha kadar bekler, böylece üç tulpar atın sahibi olur. Mezarlık, masalda işlevi olan mekânlardan biridir.

- Pazar:

"Aşıq – Aşık" (5) masalında genç, halkı kandırmak için sırasıyla koç, boğa ve aygır suretlerine girer, annesi de onu pazara götürüp satabildiği en yüksek fiyatlara satar. Her defasında farklı bir pazara gittiklerinden masalda üç ayrı pazar vardır. Kahramanın sahtekârlığı üçüncüsünde ortaya çıkar. Kahramanın kurnazlık gereği farklı pazarlar tercih etmesi, açık mekânlar bakımından masalı zenginleştirmiştir.

"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah" (10) masalında genç, karısının dokuduğu halıları pazarda satar.

1.2.1.2.2. Kapalı Mekânlar

Bu başlık altında saray, kale, ev, mahzen, zindan, mağara, barınak, ağıl, ahır, at çiftliği gibi mekânlar ele alınmıştır.

- Kale:

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalında daha önce hiçbir insanoğlunun ayak basmadığı bir düzlüğe indirilen padişah, etrafında hayat belirtisi ararken o düzlükte gördüğü ak kaleye gider. Ak kalenin içinin nasıl olduğuna dair herhangi bir tasvir yoktur. Kale kelimesinin başındaki "ak" nitelemesi bu mekânın güvenli bir yer olduğu izlenimini uyandırır.

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3) masalında emegen, bir kalede yaşamaktadır. Genç, emegeni yenince kız kardeşi ve annesiyle bu kaleye taşınır.

"Aşıq – Aşık" (5) masalında han, bir kalede yaşamaktadır. Çeşitli meyve ağaçlarının olduğu büyük bir bahçesi vardır. Hanın kalesi, masalda düğümün çözüldüğü mekân olması açısından önem taşır.

"Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı" (6) masalında kahraman, sırasıyla üç, dört, beş, altı başlı emegenleri yener, emegenlerin her biri bir kalede yaşamaktadır. Kahraman, ağabeyleri tarafından yaralandıktan sonra, uzun bir süre altı başlı emegenin kalesinin civarında kalır. Sürüklene sürüklene oradan uzaklaşarak sonunda bacaklarına şifa olacak nesneye rastlar.

"Nasıplıçıq – Nasıplı" (7) masalında hanın kalesi görkemli ve muhteşem bir kaledir. Han, kızıyla evlenebilmesi için Nasıplı'dan bu kalenin bir benzerini yapması ister. Çünkü hanın kalesi, han soyuna yaraşır niteliktedir.

Nasıplı, sihirli yüzüğün tılsımıyla tam tamına hanın kalesi gibi bir kale yaptırır, hatta Nasıplı'nın kalesi, hanın kalesinden daha güzeldir. Nasıplı'nın kalesi altınlarla, değerli taşlarla bezenmiş yepyeni bir kaledir. Sahtekâr, sihirli yüzüğü ele geçirince Nasıplı'nın kalesini çok

uzaklara taşıtır. Nasıplı, kalesini bulup sihirli yüzüğün tılsımıyla eski yerine taşıtır.

"Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah" (10) masalında padişah bir kalede yaşamaktadır. Padişahlara yaraşır görkemli bir kaledir.

"Alaber Bla Emegenle – Alaber ile Emegenler" (11) masalında Kasay Han, bir kalede yaşamaktadır. Masalda Alaber'in yendiği Kızıl Fuk da bir kalede yaşamaktadır.

"*Aq Eçkiçik – Ak Keçicik"* (12) masalında gencin üç kız kardeşi de birer kalede yaşamaktadır. Genç, Vermez Han'ın Almaz Kızı'yla evlendikten sonra kızın kalesinde yaşamaya başlar.

"Külbulgawuç – Külbulgavuç" (13) masalında han, bir kalede yaşamaktadır. Kızını vermek için düzenlediği imtihan da kalesinde yapılmaktadır.

"Alğabar – Algabar" (15) masalında kahramanların hepsi kalelerde yaşamaktadır. Geyik suretinde gezen kız, aslında bir han kızıdır ve bir kalede yaşamaktadır. Erişi'nin de bir kalesi vardır. Üç genç ve kız kardeşleri de bir kalede yaşamaktadır.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalında Zınırdavuk'un bir kalesi vardır. Zınırdavuk, Sosran'la evlenince de bu kalede yaşamaya devam ederler. Zınırdavuk'a göz koyan hanın oğlu da bir kalede yaşamaktadır. Han ve oğlu, Sosran'ı öldürüp Zınırdavuk'u kaçırır, giderken de Zınırdavuk'un kalesini yıkarlar. Sosran, dirilip geri döner ve hanın kalesini yıkar, kendisine yeni bir kale inşa eder ve karısı, çocuklarıyla bu kalede mutlu bir hayat sürer.

"Alimcaşar" (20) ve *"Burunsuz Bekir"* (21) masallarında hanlar kalelerde yaşamaktadır.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında da han, kalede yaşamaktadır. Ayrıca hanın oğlu genç, kendi kurduğu hanlıkta altın bir kalede yaptırıp orada yaşamaya başlar.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalında beyler (Kiçibatır'ın yaşadığı köyün beyi ve beş kız kardeşin

babası olan bey) kalelerde yaşamaktadır. Ayrıca Sarıvek ve Kiçibatır'ın ikinci eş olarak aldığı kız da birer kalede yaşamaktadırlar.

"Boshasan" (25) masalında Boshasan, gence dokuz kat demir çitle çevrili bir kale yaptırır. Bu mekân, masalda kimi zaman ev kimi zaman da kale olarak geçmektedir.

- Ev:

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalında padişahın evi vardır. Evinin ihtişamı ya da görkemli oluşu üzerinde durulmamıştır. Masalda anlatılanlardan evin bahçeli ve büyük olduğu anlaşılmaktadır. Padişahın evi, masalın sonunda çatışmanın çözüldüğü mekân olarak varlık göstermektedir. Gencin koynundaki mektubu yırtıp yenisiyle değiştiren kız, gencin ölümden kurtulmasını ve kendisiyle evlenmesini sağlar. Bu olayların hepsi padişahın evinde geçmektedir.

Cariyenin oğlunu evlat edinen padişahın da bir evi vardır. Bu ev, fiziksel özellikleri bakımından bir önem taşımaz, ancak masalın başkahramanı olan padişahın habersiz olduğu bir gerçekle yüzleştiği mekândır. Bu bakımdan dikkate değerdir.

"Cumalaq – Cumalak" (2) masalında olay örgüsü, genellikle ev ve civarında geçer. Altınçaç, Cumalak'ın kemiklerini evin bahçesindeki bektaşiüzümü ağacına asar. Cumalak serçe olarak dirildikten sonra bal satıcısı ve zehir satıcısının yanına uçar, ama sonra yine evine gelir. Ev ve civarı, masalda esas mekândır.

"Celmawuz – Celmavuz" (4) masalında dokuz çocuklu, hatta yeni doğan kızlarıyla on çocuklu aile, bir evde yaşamaktadır. Kahraman evini terk eder, ancak daha sonra köyünü, evini çok özlediğinden uzaktan bakıp dönmek üzere geri gelir.

En küçük oğlan evini, yurdunu terk ettikten sonra yaşlı bir çiftin evinde kalmaya başlar.

Söz konusu masalda emegenlerin yaşadığı yer, bir evdir. Genç, dört emegeni de öldürdükten sonra emegenlerin evlerine gider. Gencin emegen kadınla karşılaşması, onu yenmesi ve yaşlı çiftin gözlerini alması gibi hadiseler, bu ev ve civarında geçmektedir.

“Aşıq – Aşık” (5) masalında fakir genç ve annesi bir evde yaşarlar. Bu evin tasviri yapılmamış, sadece fakir kadınla oğlunun yaşadığı yer olduğu belirtilmiştir.

Masalda Aşık’ın da bir evi vardır. Kahraman, Aşık’ın evine iki kez gelir. İlk geldiğinde Aşık’tan eğitim almak için gönüllü olarak üç ay kalır, ikincisinde ise aygır kılığındayken Aşık tarafından satın alınıp zorla getirilir.

“Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı” (6) masalında hanın yaşadığı yer, ev olarak geçmektedir.

“Nasıplıçıq – Nasıplı” (7) masalında Nasıplı ve annesi eski bir evde yaşamaktadır. Yoksulluklarının bir göstergesi olarak ev de harabe hâlindedir. Çatısını ısırgan otları kaplamıştır.

“Ataları Öksüz Qızlarına Ne Etdi Öksüz Egeçle Da Bir-Birlerine Ne Etdile? – Babaları Öksüz Kızlarına Ne Yaptı, Öksüz Kız Kardeşler de Birbirlerine Ne Yaptılar?” (8) masalında genç, kız kardeşinin isteği üzerine filan yerdeki gölden aldığı sihirli suyla çok güzel bir ev yapar. Masalda yer alan diğer ev, hanın evidir, hanlara yaraşır güzel bir evdir.

“Musiliya” (9) masalında Musiliya’nın üvey annesi ve onun kızıyla yaşadığı ev, fakir bir hayat sürdürdükleri sıradan bir köy evidir. Masalda hanın yaşadığı yer de bir evdir, ancak evin tasviri yapılamamıştır. Masaldaki diğer ev ise, yaşlı cadının evidir. Hanın oğlu, derdine derman aramak için yaşlı cadının evine gelir. Musiliya, cadının evinde dirilir.

“Caş Bla Patçah – Genç ile Padişah” (10) masalında genç, sıradan bir evde yaşamaktadır. Kız, güvercin suretinden çıkınca evi güzelce süsler.

“Aq Eçkiçik – Ak Keçicik” (12) masalında genç, kız kardeşleriyle bir evde yaşamaktadır.

“Külbulġawuç – Külbulgavuç” (13) masalında Külbulgavuç ve ailesi, bir evde yaşamaktadır.

“Bıjmapapah” (14) masalında çoban, bir evde yaşamaktadır.

"Öksüz Caşçıqnı Nasıplılığı – Öksüz Gencin Nasibi" (16) masalında hanın evleri vardır. Ev diye anılan mekânlar, aslında birer saraydır. Özellikle hanın kızının kaldığı evin odaları, yakut, elmas, inci-mercan taşlarla süslüdür. İşlemelerle süslü tahtlar, ayak basamayacak kadar kaygan mermer taşlar vardır. Duvarlardaki işlemeler birbirinden güzeldir. Kızın yatağı ipek, parlak kumaşlarla kaplıdır.

"Zıŋırdawuq – Zınırdavuk" (17) masalında ev, fakir bir adamın üç oğluyla yaşadığı bir mekândır.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek oğlu Aytek bir beydir ve yaşadığı yer ev olarak geçer. Bunun yanı sıra boz atlı kılığında gezen Kız Fatima (Aytek'in ikinci eşi) da bir evde yaşamaktadır. Kız Fatima'nın evi, dikenlikler arasında adeta gizlenmiştir. Kızın hizmetçisi de vardır, bu bakımdan evin varlıklı birine ait olduğu söylenebilir.

Aytek'in düşmanı olan hanın evleri vardır. Han, damadı Aytek'i misafir evinde ağırlar. Bu evin altını barutla doldurur, Aytek'in iyi biri olduğunu gördükten sonra onu başka bir eve yerleştirir.

"Beşni Kiçisi Kiçibatır – Beş Kardeşin Küçüğü Kiçibatır" (24) masalında Kiçibatır normal bir evde yaşamaktadır. Ayrıca kendisini ağırlayan yaşlı kadın da bir evde yaşamaktadır.

"Boshasan" (25) masalında Boshasan, genci ormanda küçük bir eve getirir. Genç, bir süre bu evde kalır. Daha sonra ülkesine gitmek isteyince Boshasan ona dokuz kat demir çitle çevrili bir ev yaptırır. Bu mekân, masalda kimi zaman ev, kimi zaman da kale olarak geçmektedir.

- Saray:

"Bıjmapapah" (14) masalında kahraman, yolculuğu sırasında eski, terk edilmiş bir saraya rastlar. Bu sarayda bulunan üç olağanüstü atın sahibi olur. Bu yönüyle saray, işlevsel bir mekândır.

- Barınak:

"Alimcaşar" (20) masalında Alimcaşar ve ormanda tanıştığı biri kör ve diğeri çolak iki arkadaşı, terk edilmiş bir barınak bulup orada

yaşamaya başlarlar. Masalda emegenler de ormanda bir barınakta yaşamaktadır.

- Mahzen:

"Burunsuz Bekir" (21) masalında Burunsuz Bekir, küçük bir mahzende yaşamaktadır. Masalda bunun sebebi de açıklanmıştır: Burunsuz Bekir, ölen karısını bir sandığın içine koyup mahzende sakladığı için orada yaşamaktadır.

- Zindan:

"Qara Qoyançıq – Kara Tavşancık" (3) masalında kalenin avlusunda bir köşede bulunan zindan, gencin emegeni tutsak ettiği yerdir. O kadar derindir ki, dev bile bir ip yardımıyla dışarı çıkabilir.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek oğlu Aytek, kanlı düşmanı tarafından tutuklanıp bir zindana atılır. Bu zindanda üç yıl kalan Aytek, zindanda kaldığı süre içerisinde akordeonda ustalaşır, hanın büyük kızının yardımıyla üç yılın sonunda zindandan çıkar.

- Mağara:

"Adamnı Cazıwu – İnsanın Kaderi" (1) masalında bir kuş gelip uyuyan padişahı alır, yükseklerde bir mağaranın başına bırakır. Mağaranın içi, insan ve hayvan kemikleriyle doludur. Ölen insanlara ait kıyafetler ve silahların etrafa saçılmış olduğu ürkütücü bir yer olarak tasvir edilen mağara, masalda padişahın ölüp ölmeyeceği, orada başına neler geleceği konularında merak duygusu uyandıran olayların kurgulandığı bir mekân olması açısından dikkate değerdir.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek, sütkardeşi Kalmuk'la yolculuğa çıkar. Kalmuk'un atı yorulup durur ve başka bir at da bulamadıklarından Aytek, Kalmuk'u ormanda bir mağaraya yerleştirir. Yemesi için de birkaç geyik öldürüp gider. Aytek, dönüşte Kalmuk'un hâlâ o mağarada kendisini beklediğini görür, Kalmuk'u da alıp yoluna devam eder.

- Ağıl:

"Bıjmapapah" (14) masalında kahraman, yaylada bir ağıla varır. Ağılın çobanları, yoldan gelen kahramanı ağırlar.

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek oğlu Aytek, methini duyduğu kızı aramak için çıktığı yolculukta bir at çiftliğinde konaklar. Ardından önce koyun ağılına, sonra da sığır ağılına varır. Söz konusu mekânların hepsi Aytek'in aradığı kıza aittir.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında genç, babasına şifa olacak toprağı bulmak için çıktığı yolculukta bir çobana rastlar. Çoban, onu ağıla davet eder ve orada ağırlar. Genç, vaziyeti anlatınca çoban, ona ağıldan bir tulpar at verir.

- Ahır:

"Altın Callı Cılqı – Altın Yeleli Yılkı" (6) masalında tulpar tay, büyük bir ahıra yerleştirilir.

"Alğabar – Algabar" (15) masalında hanın hayvanlarının bulunduğu bir ahır vardır.

- At çiftliği:

"Aytek ulu Aytek – Aytek oğlu Aytek" (22) masalında Aytek oğlu Aytek, methini duyduğu kızı aramak için çıktığı yolculukta bir at çiftliğinde konaklar. At çiftliğinin seyisi Aytek oğlu Aytek'i ağırlar ve aradığı kız hakkında bilgiler verir. At çiftliği, Aytek'in aradığı kıza aittir.

1.2.1.3. Yer altı

"Musiliya" (9) masalında, yaşlı bir kadın, yerin derinliklerinde bir evde yaşamaktadır. Yerdeki bir delik, yeraltındaki bu evin yeryüzüyle bağlantısını sağlamaktadır. Musiliya'nın yumağı yuvarlanıp bir deliğe girince o da yumağın peşinden gider ve kahraman bu sayede yeraltındaki eve ulaşır.

Yer altındaki bu ev, ilk bakışta yeryüzünde de karşılaşılabilecek bir yapıdır, ancak evin sakini olan yaşlı kadın, evde dikiş diker gibi yerin yarığını yamamakla meşguldür ve sihirli güçleri vardır. Bu bakımdan söz konusu evin olağanüstü özelliklerle yoğrulduğu söylenebilir.

"Temir Bolat" (19) masalında köyün erkeklerini kaçırıp hizmetine alan cüce, yeraltında yaşamaktadır. Cücenin yer altında muhteşem bir kalesi vardır. Temir Bolat, cücenin yaşadığı yere asırlık meşe ağacının dibindeki delikten girerek ulaşır.

1.2.1.4. Su altı

Türk destanlarında su altının bir mekân olarak, kendine özgü kimi farklılıklarıyla zenginleştirilmiş ve tıpkı bir yeryüzü ülkesi gibi tasvir edildiği bir yüksek lisans tezinde kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur (Karagöz 2009). Ne var ki Türk masallarında su altı dünyasının nasıl kurgulandığına dair kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamış olması Türk mitolojisinin önemli bir parçasının ihmal edildiğini düşündürmektedir.

İncelenen masallar içerisinde üç masalda su altının da bir mekân olarak yer aldığı tespit edilmiştir.

"Soqur Han – Kör Han" (23) masalında deniz altı bir ülke olarak işlenmiştir. Genç, hanın emrettiği altın aygırı bulmak için yola çıkar. Hanın istediği altın aygır, denizin derinliklerinde yaşamaktadır. Aygırın dâhil olduğu yılkıdaki atların hepsi altın yeleli, altın kuyrukludur. Bu yılkının sahibi ise deniz altındaki ülkenin kraliçesidir. Genç, kraliçeyi yendikten sonra onunla birlikte denizin derinliklerine dalar. Kız, bütün krallığını, evini, hizmetlilerini bir dikiş yüksüğünde toplar. Genç de denizin dibinden bir avuç toprak alıp mendiline koyar. Böylece yeryüzüne çıkarlar. Genç ve kız, bir yerde bir hanlık kurarlar, o dikiş yüksüğünde topladıkları krallığı da bir yeryüzü krallığına dönüştürürler.

Yeryüzünde bir krallık neyse su altında da aynı şekilde tasviri söz konusudur. Masalın büyülü dünyasının bir yansıması olarak, su altı krallığı bir dikiş yüksüğünde toplanıp yeryüzünde çıkarılmıştır. Bu sayede kraliçe, hükümranlığını yeryüzünde de aynı şekilde sürdürebilmiştir.

"Burunsuz Bekir" (21) masalında Burunsuz Bekir, denizin altına dalar ve denizin altında yaşayan altın yeleli, altın kuyruklu yılkıyı yeryüzüne çıkarır. Tulpar ve Burunsuz Bekir, yeryüzüne çıkan yılkıyı

sürmeye başlarlar. Yılkının sahibi üç emegen ise yeryüzünde yaşamaktadır. Denizin altındaki yılkının kaçırıldığını öğrenen emegenler, Bekir'le Tulpar'ın peşine düşer, Bekir üç emegeni de öldürür.

"Boshasan" (25) masalında Boshasan, gencin evlenmek istediği kızın imtihanını geçebilmek için kendisini bir turna balığı, genci de bir balık yapıp yutar, ardından denizin altına dalar. Masalda son olarak genç ve Boshasan denize girerler, ancak bu sefer Boshasan denizden çıkamaz ve yine bir altın balığa dönüşür. Çünkü sudan çıkma izinleri tükenmiştir. Söz konusu masalda deniz altı, kahramanın bundan sonraki yaşam alanı olarak gösterilmiştir.

1.2.2. Eşya:

Masallardaki eşyalar:

- Silahlar (Kılıç, bıçak, kama, yay-ok, tüfek, barut, mızrak):

İncelenen masallarda en çok kullanılan eşya kılıçtır. 3, 6, 10, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 25 numaralı masallarda kılıç, kahramanın silahıdır.

3, 19, 20, 22, 25 numaralı masallarda kılıç olağanüstü değildir, ancak kahramanın düşmanıyla mücadele ederken kullandığı önemli bir silahtır.

6 ve 21 numaralı masallarda emegenleri sıradan kılıçlar değil kendilerine ait, özel kılıçlar kesebilir. Bu kılıçlar birer sandıkta saklıdır. 15 numaralı masaldaki yaratık Erişi'yi de yalnızca kendi kılıcı kesebilir, bu kılıç da Erişi'nin kalesindeki bir sandıkta saklıdır.

10 numaralı masalda kılıç sihirlidir. Kahraman, kılıcı savurduğunda komutasındaki askerler, düşmanla savaşır ve sonunda zafer kaçınılmazdır. 17 numaralı masalda da kahraman, kılıcı sayesinde onlarca askeri tek başına yenebilir. Kılıcı kahramandan başka hiç kimse kaldıramamaktadır.

Yay ve ok, incelenen masallardan yedi tanesinde geçmektedir. Kahramanın kılıçtan sonraki en önemli silahıdır.

3 numaralı masalda kız, ok atıp hedefi vurarak hanın imtihanını kazanır. 11 ve 21 numaralı masallarda kahraman, düşmanını ok atarak öldürür. 6, 19 ve 20 numaralı masallarda ise ok, av silahı olarak yer alır. 22 numaralı masalda kahramanın silahlarından biridir. Aytek, boz atlıyla ok atarak dövüşür.

1, 12 ve 15 numaralı masallarda tüfek, kahramanın kullandığı silahlar arasında yer alır. Kahraman, bu masallarda bir hayvana ateş eder, masallarda tüfeğin insanları vurmak için kullanıldığına rastlanmamıştır.

24 numaralı masalda kahramanın silahının ne olduğu belirtilmemiştir. Kahraman, köyün beyinden ödünç olarak at ve silah alır.

5 ve 25 numaralı masallarda bıçak, kahramanın kullandığı silahlar arasında yer alır. Kahraman, düşmanının boynunu kesmek için bıçak kullanır.

Mızrak, incelenen masallar içerisinde yalnızca 15 numaralı masalda yer alır, bu masalda bir savaş aletidir.

22 numaralı masalda kahramana tuzak kurulur. Buna göre, kahramanın kaldığı evin altına patlayıcı bir madde olan barut yerleştirilir.

18 numaralı masalda ölüm döşeğindeki adam, kamasını beşikteki oğluna bırakır. Yılanlar hanı, bu kamaya kendi mührünü vurur ve vakti gelince genci bu kamadaki mühürden tanır.

21 numaralı masalda kahraman, silah olarak kendisine yüz put (yaklaşık 1600 kg) ağırlığında demir bir topuz yaptırır ve bu topuzu elinde kolayca evirip çevirir.

- At, atçılık veya hayvancılıkla ilgili eşyalar:

İncelenen masallarda at, yardımcı kahraman olarak geniş yer tuttuğundan at ve atçılıkla ilgili eşyalar da önem taşımaktadır. 13, 15, 17, 24 numaralı masallarda atların koşum takımı vardır. Koşum takımlarının atla uyumlu olması önemlidir. Özellikle 13 numaralı

masalda olağanüstü atların koşum takımları da onlarla aynı renkte ve uyum içerisindedir.

6, 8, 12 ve 17 numaralı masallarda kahraman, ata binmeden önce eyerini yerleştirir. 1 numaralı masalda genç, bahçede gecelemesi gerekince atın eyerini başının altına koyup öyle uyur. 17 numaralı masalda atın eyeri o kadar ağırdır ki onu yalnızca kahraman kaldırabilmektedir.

6 numaralı masalda kahraman, tulpar atı dizginlemek için ona önce kement atar. 15 numaralı masalda da kahraman, geyiği avlamak için kement atar.

8 numaralı masalda kahraman beygire kamçıyı vurup yola çıkar. 24 numaralı masalda da kahramanın yanında kamçısı vardır, kahraman kamçıyla Sarıvek'in kafasına vurup uyandırır.

5 ve 23 numaralı masallarda hayvanların başına yular geçirilir.

23 numaralı masalda kahramanın atı ve dolayısıyla kırbacı vardır.

- Kıyafet:

1 numaralı masalda mağaranın içi ölen kimselerin kıyafetleriyle doludur. Bacağı yaralanan padişah, mağaradaki kıyafetlerle bacağını bağlar.

2 numaralı masalda kız, ölen kardeşinin kemiklerini mavi bir elbisede toplayıp bektaşiüzümü ağacına asar.

9 numaralı masalda yer altındaki yaşlı kadın, sınavını geçen Musiliya'ya verilen ödül olarak altın, gümüş elbiseler verir. Özellikle altın çarıklar, kızın hanın oğluyla evlenmeyi sağlayan bir nesnedir.

13 numaralı masalda kahramanın pelerini de dâhil tüm kıyafetleri atıyla aynı renktedir. 14 numaralı masalda da kahramanın kıyafetleri atın olağanüstü niteliğine uygun bir şekilde son derece özenlidir.

22 numaralı masalda boz atlı pelerinlidir.

18 numaralı masalda kadının ipek bir başörtüsü vardır.

22 numaralı masalda han, üç gün süren savaşta kendi safında savaşan gencin başarısını ödüllendirmek için, ona her gün bir şal hediye eder. Daha sonra savaşta hayatını kurtaran genci hediye ettiği üç şaldan tanır.

16 numaralı masalda börk, sihirlidir. Kahraman börkü giyince görünmez olur.

22, 23 numaralı masallarda kızlar, erkek kıyafetleri giydikleri için tanınmazlar. Dolayısıyla başlarında kalpak vardır. Kahraman, kızın başındaki kalpağı düşürüp kızın saçından tutar ve dövmeye başlar, böylece kızı yener.

- Yüzük:

Yüzük, incelenen masallardan beş tanesinde geçmektedir. 7 numaralı masal dışında olağanüstü özelliği olan bir nesne değildir. 7 numaralı masalda sihirli bakır yüzük, yılanlar hanından elde edilmiştir. Yüzüğü ağzına koyan kişinin her dileğini gerçekleştirmek üzere seksen emegen gelir.

6, 15 ve 17 numaralı masallarda yüzük, evine dönen kahramanın karısına ya da sevdiği kıza geldiğini haber verdiği bir nişandır. Söz konusu üç masalda da kahraman, kızın cariyesini su almaya giderken takip eder ve bir şekilde cariyeyle iletişime geçip kızın daha önce kendisine verdiği yüzüğü gizlice su testisinin içine atar. Yüzük, kız ellerini yıkarken leğene düşer ve kız, gencin geldiğini anlar.

13 numaralı masalda kalenin başında oturan hanın kızının parmağından yüzüğünü alabilen kimse, hanın kızıyla evlenebilecektir. Kahraman, kızın yüzüğünü alıp imtihanı geçer.

- Çakı/ustura:

Karaçay-Malkar Türkçesinde “cülgüç” kelimesi ustura, çakı anlamlarına gelmektedir (Tavkul 2000: 162). İncelenen masallardan üç tanesinde yer alan *cülgüç,* üçünde de olağanüstü özelliktedir. 4 numaralı masalda çakı, kahraman zor durumda kaldığında demir kayaya dönüşür. Bu dönüşüm, kahramanın duası sonucu gerçekleşir.

17 ve 21 numaralı masallarda çakı, kahramanın bedeni dışında tasarlanan canıdır. 17 numaralı masalda kahramanın canı, altın perçeminin altındaki çakı/usturadadır. Çakı, yerinden oynatıldığında kahraman ölür, geri konulduğunda ise dirilir. 21 numaralı ise kahramanın karısı ölüdür. Canı, on iki başlı emegenin yedinci başındaki dilinin altında bir çakı/usturadadır. Çakı, ensesine konulunca kadın dirilir.

21 numaralı masalda kahramanın çakısı ve bileği taşı vardır. Çakısı, bileği taşına ne derse o olmaktadır. Kahraman, çakıyla bileği taşını birbirine dileyip Allah'a dua eder ve bu sayede denizin tamamı donar.

- Fayton:

15, 16 ve 21 numaralı masallarda fayton, bir kara taşıtı olarak yer almaktadır.

- Karyola:

6, 22 ve 24 numaralı masallarda evlerde kızların yattığı karyolalar vardır.

- Sandık:

Sandık, masallarda bir şeyin muhafaza bir nesnedir. 4 numaralı masalda emegenler, yaşlı çiftin gözlerini sandıktaki bir kutunun içinde saklamışlardır. 6 numaralı masalda emegenin başını kesmeye yarayacak kılıç sandıktadır. 8 numaralı masalda iki kız kardeş, yeni doğmuş yeğenlerini bir sandığa koyup nehre atar. Ayrıca hanın altın zili de bir sandıktadır. 9 numaralı masalda da üvey annesi kızı sandığa koyup nehre atar. 15 numaralı masalda yaratığı kesecek tek kılıç sandıkta muhafaza edilmektedir. 21 numaralı masalda Burunsuz Bekir, ölmüş karısını bir sandığın içinde mahzende saklamaktadır.

- İbrik/Su testisi ve leğen:

6, 15 ve 17 numaralı masallarda kahraman, nehre su almaya gelen cariyenin elindeki ibriğe yüzüğünü atar. Cariye, prensesin ellerini yıkamak için leğen ve ibrik getirir. İbrikteki yüzük leğene düşünce kız,

sevdiği gencin geldiğini anlar. 10 numaralı masalda da kız, misafir gencin elini yüzünü yıkaması için leğen, ibrik, sabun getirir.

- Tırpan:

Tırpan 6, 20, 21, 25 numaralı masallarda yer alır. Olağanüstü özellikleri olan bir nesne değildir, ancak masallarda fonksiyonel niteliği söz konusudur. 6 ve 20 numaralı masallarda tırpan, bir tuzak aleti olarak kullanılır. Bu masallarda kahraman, kapısının önüne konulan tırpanı görmez ve bacaklarını keser. 21 ve 25 numaralı masallarda ise tırpan, otları biçmek için kullanılan bir alet yer alır.

- Akordeon:

Tüm Kafkas halklarının olduğu gibi Karaçay-Malkarlılarda da akordeon önemli bir yer tutmaktadır. 8 numaralı masalda sihirli kürkün kıvrımları akordeon çalmaktadır. 22 numaralı masalda, kahraman babası öldükten sonra her şeyi akordeonla çalarak söylemeye başlar. Üç yıl zindanda kaldığı süre boyunca da akordeon elinden düşmez. Evine geldiğinde gözleri görmeyen anası, oğlunu akordeon çalışından tanır. 24 numaralı masalda da gelin alayında akordeon çalınması gerekliliği vurgulanır.

- Asa:

3 numaralı masalda üç tane sihirli asa vardır. Bu asalar kahramanın evlendiği üç han kızına aittir. Boynu kesilip ölen kahraman, sırasıyla altın, gümüş ve yakut-elmas asaların boynunda gezdirilmesi sonucu asaların sihriyle dirilir.

7 numaralı masalda kahraman, yola çıkmadan önce demir bir asa yapar. Olağanüstü özelliği yoktur, ancak yolculuk süresince kahramanın dayanak olarak kullandığı bir nesnedir.

- Bileği taşı:

4 ve 21 numaralı masallarda yer alan bileği taşı, sihirli bir nesnedir. Bileği taşı 4 numaralı masalda kahramanın dua etmesi

sonucu büyük bir kayaya dönüşür. 21 numaralı masalda ise kahramanın çakıyı bileği taşıyla bilemesi sonucu deniz tamamen donar.

- Bohça ve heybe:

4 ve 13 numaralı masallarda yer alan bohça, kahramanın bir yere giderken yanına aldığı bir eşyadır. 6 ve 22 numaralı masallarda yer alan heybe de aynı işlevi görmektedir. Bohça ve heybe masallarda günlük hayatın bir parçası olarak yer alırlar.

- Elek:

Elek, 8 ve 20 numaralı masallarda yer alır. İki masalda da kahraman, barınağında ateş bitince yakınlarda ateş olan bir yer arar. Ev sahipleri ateşi bir eleğin içine koyup verirler, ateşin altına da bolca kül serperler, yola saçılan küller sayesinde ateş isteyen kişinin nerede yaşadığını öğrenirler.

- Kazan:

4, 5, 19, 20 ve 21 numaralı masallarda yer alan kazan, içinde yemek pişirilen bir eşyadır.

- Yumak:

İncelenen masallar içerisinde iki masalda yer alan yumak, ikisinde de işlevseldir. 9 numaralı masalda kızın yumağı yuvarlanıp bir delikten iner ve kız, bu sayede yer altında bir eve ulaşır. 10 numaralı masalda ise yumak sihirlidir. Kahraman, yumağı önüne atar, yumak ne tarafa giderse kahraman da o yoldan gider.

- Ayna:

6 ve 8 numaralı masallarda görülen ayna, bu masallarda kahramana ne isterse onu gösteren sihirli bir nesnedir.

- Dikiş yüksüğü:

23 numaralı masalda iki tane dikiş yüksüğü vardır. Birincisi hanın kızını almak için konulan bir hedeftir. Genç, dikiş yüksüğünü vurunca hanın damadı olur. İkinci dikiş yüksüğü ise, deniz altındaki

krallığın konulduğu sihirli bir nesnedir. Bütün krallık bir dikiş yüksüğünde toplanır ve yeryüzüne çıkarılır.

- Altın zil:

8 numaralı masalda yer alan altın zil sihirlidir. Zil çaldığında ak at, hanı nerede olursa olsun bir saatte evine ulaştırır.

- Anahtar:

21 numaralı masalda emegenin başlarını kesmeye yarayacak özel kılıcın olduğu sandık, üç anahtarla açılmaktadır.

- Cıva:

4 numaralı masalda yaşlı karı kocanın gözleri cıvanın içindedir.

- Çuvaldız:

4 numaralı masalda celmavuz kızı durdurmak için büyük, demirden bir ağaca dönüşür.

- Davul:

10 numaralı masalda davul sihirlidir. Kahraman, davula vurduğunda attığı ok, gerektiği gibi hedefe isabet eder.

- Dirgen:

21 numaralı masalda dirgen, otları toplamak için kullanılan bir nesnedir.

- Düğme:

15 numaralı masalda geyik ve yaratık kılığındaki kızlar, göğüslerindeki üç düğme çözülünce tekrar kıza dönüşürler. 25 numaralı masalda Boshasan, genci düğmeye dönüştürür, kendisini de düğmenin iliği yapıp kızın gömleğine dikilir.

- Dürbün:

21 numaralı masalda han, tepedeki genci dürbünle izler.

- Halı:

10 numaralı masalda kız, bir gecede bir halı dokur. Bu halılar dünyada eşi benzeri olmayan güzelliktedir.

- Havlu:

10 numaralı masalda kız genci uğurlarken ona kendi havlu verir. Kızın annesi ve kardeşi, genci bu havludan tanırlar ve damatları olduklarını anlarlar.

- Kaval:

10 numaralı masalda kahraman, kavalı çaldığında geminin içi silahlı askerlerle dolar.

- Kazma:

8 numaralı masalda kazma, çukur kazmak için kullanılan bir alet olarak geçmektedir.

- Kova:

9 ve 25 numaralı masallarda kızlar nehre kovayla su almaya giderler. 9 numaralı masalda kız, kovayı çekerken çarığını akıntıya kaptırır. 25 numaralı masalda da kız, kovayı çektiğinde altın balığı tuttuğunu fark eder.

- Kurşun:

21 numaralı masalda kahraman, kurşunu eritip emegenlere içirerek onlardan beş tanesini öldürür.

- Kutu:

4 numaralı masalda yaşlı çiftin gözleri bir sandığın içindeki bir kutunun içindeki cıvanın içindedir.

- Kürk:

8 numaralı masalda kürk, sihirlidir. Çok uzaklarda bir diyarda olan kürkün kıvrımları akordeon çalar, yenleri el çırpar, etekleri de dans eder. Dolayısıyla bir tür eğlence aracı olarak işlev görür.

- Mektup:

Mektup 1 numaralı masalda bir tür fermandır. Padişahın gençle yolladığı mektubu kızı yırtıp yenisini yazar.

- Para:

9 numaralı masalda yer altında yaşayan yaşlı cadının altın ve gümüş paraları vardır. 16 numaralı masalda da altın akçe karşılığında hanın kızını görmek serbesttir.

- Sakız:

16 numaralı masalda sakız sihirlidir. Sakızı çiğneyip tükürünce tükürük, altın akçe olmaktadır.

- Tespih:

18 numaralı masalda yılan, beşikteki oğlanın boynuna ak tespih takıp gider. Yıllar sonra yılanlar hanı, genci boynundaki ak tespihten tanır.

- Sandalye:

24 numaralı masalda kız, odasındaki sandalyeye çiviler çaktırıp üstünü mendille örter.

- İğne, iplik:

5 numaralı masalda genç, parlak bir iğneye dönüşür. Aşık da ipliğe dönüşüp iğneyi ipe dizer. İğne, ipliği ateşte yakar ve ardından eskisi gibi insan olur.

1.2.3. Yiyecek ve İçecekler:

Yiyecek ve içecekler başlığı altında sadece Karaçay-Malkarlılara özgü yiyeceklere yer verilmiştir. Bu yiyecekler şunlardır:

- Lökum:

Lökum, içine et konularak yapılan hamur işi bir yemek türüdür. 1 numaralı masalda ak kalede, padişaha iki tas süt ve iki de lökum ikram edilir. İki kişi sofraya oturur, ancak yiye yiye bitiremezler.

- Boza:

Boza, alkollü Kafkas içkisidir. 4, 13 ve 24 numaralı masallarda geçmektedir.

- Palav:

Palav, pirinç ve etle yapılan bir tür yemektir. 11 numaralı masalda kahraman, Kızık Fuk için altı küçük öküzün etiyle pişirilen palavın hepsini yer.

- Hıçin:

Hıçin, bir tür börektir. 13 numaralı masalda kahraman, dilenci kılığına girer, hanın kızından hıçin ve et ister. Kahraman, hıçin ve et yedikten sonra parmağına sarılı bezi çözer ve gizlediği yüzüğü gösterir.

- Qalaç:

Qalaç, simit, çörek anlamlarına gelmektedir. 14 numaralı masalda hanın kızları, evlenmek istedikleri gençlere ballı çörek verirler.

1.3. Motif-Index Of Folk-Literature'a Göre Masalların Değerlendirmesi

A. MİTOLOJİK MOTİFLER

A0-A99. YARATICI

A100-A599. TANRILAR

A100-A199. Genel Olarak Tanrılar

A200-A299. Üst Dünyanın Tanrıları

A300-A399. Alt Dünyanın Tanrıları

A400-A499. Yeryüzünün Tanrıları

A500-A599. Yarı Tanrılar ve Kültür Kahramanları

A600-A899. KOZMOGONİ VE KOZMOLOJİ

A600-A699. Evren

A700-A799. Gök Cisimleri

A800-A899. Yeryüzü

A900-A999. Yeryüzünü TOPOGRAFİK ŞEKİLLERİ

A1000-A1099. DÜNYEVİ FELÂKETLER

A1100-A1199. TABİAT DÜZENİNİN KURULMASI

A1200-A1699. İNSAN HAYATININ YARATILIŞI VE DÜZENİ

A1200-A1299. İnsanın Yaratılması

A1300-A1399. İnsan Hayatının Düzenlenmesi

A1400-A1499. Kültürün Edinilmesi

A1500-A1599. Geleneklerin Kökeni

A1600-A1699. İnsanların Dağılımı ve Farklılaşması

A1700-A2199. HAYVAN HAYATININ YARATILMASI

A1700-A1799. Genel Olarak Hayvan Hayatının Yaratılması

A1800-A1899. Memelilerin Yaratılması

A1900-A1999. Kuşların Yaratılması

A2000-A2099. Böceklerin Yaratılması

A2100-A2199. Balık ve Diğer Hayvanların Yaratılması

A2200-A2599. HAYVANLARIN ÖZELLİKLERİ (KARAKTERİSTİKLERİ)

A2200-A2299. Hayvanların Özelliklerinin Çeşitli Nedenleri

A2300-A2399. Hayvanların Özelliklerinin Nedenleri: Vücut

A2400-A2499. Hayvanların Özelliklerinin Nedenleri: Görünüm ve Huy

A2500-A2599. Hayvanların Çeşitli Özellikleri

A2600-A2699. AĞAÇLARIN VE BİTKİLERİN KÖKENİ

A2700-A2799. BİTKİLERİN ÖZELLİKLERİNİN KÖKENİ

A2800-A2899. ÇEŞİTLİ AÇIKLAMALAR

A196.1. Kader, Tanrıların kontrolü altındadır.

Padişah, kızının cariyenin oğluyla evlenmesine engel olamaz. (1)

A463.1. Kaderler

Ak kaledeki adam, padişahın kızının kaderini cariyenin doğuracağı oğlanla birleştirir. (1)

A737. Güneş veya Ay tutulmalarının nedenleri.

Güneş ve Ay tutulmalarının nedeni göğe uçan celmavuz kızdır. (4)

B. HAYVANLAR

B0-B99. MİTOLOJİK HAYVANLAR

B100-B199. SİHİRLİ HAYVANLAR

B100 – B119. Hayvanların Hazineleri

B120 – B169. Sihir Yeteneğine Sahip Hayvanlar

B170 – B189. Diğer Sihirli Hayvanlar

B200 – B299. İNSAN ÖZELLİĞİ GÖSTEREN HAYVANLAR

B300 – B599. HAYVANLARIN DOSTLUKLARI

B300 – B349. Yardımcı Hayvanlar

B350 – B399. Müteşekkir Hayvanlar

B400 – B499. Yardımcı Hayvanların Çeşitleri

B500 – B599. Yardımcı Hayvanların Hizmetleri

B600 – B699. HAYVANLA İNSANIN EVLENMESİ

B700 – B799. HAYVANLARIN KOMİK ÖZELLİKLERİ

B800 – B899. HAYVANLARLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MOTİFLER

B15.3.2.1. Altın veya gümüş boynuzlu geyik

Han, gençten tüyleri yakuttan elmastan, boynuzları altından, toynakları gümüşten bir geyiği bulup getirmesini ister. (23)

B41.1. Kanatlı at - Tulpar

Kahramanın tulpar atı vardır. (6), (8), (12), (13), (14), (15), (17), (20), (21), (22), (23)

B81.0.2. Su dünyasından gelen kadın

Kahramanın ikinci eşi, deniz altındaki ülkenin kraliçesidir. Kadın, kahramanla evlenince yeryüzünde yaşamaya başlar. (23)

B81.2. Denizkızı insanla evlenir

Deniz altındaki ülkenin kraliçesi, kahramanla evlenir. (23)

B102.4. Altın balık

Hanın kızı, babasının gözlerine şifa olacak altın balığı tutar. (25)

B122.1. Nasihat eden kuş

Kırlangıç, Temir Bolat'a cüceyi nasıl yenebileceği konusunda nasihat eder. (19)

B122.1.1. Sır söyleyen kuşlar

Kırlangıç, Temir Bolat'a cücenin sırrını söyler. (19)

Serçe, emegen kadının parmağının nerede olduğunu söyler. (20)

B123. Akıllı yılan

Yılanlar hanının kızı, genci yanına çağırıp yılanlar hanından sihirli yüzüğü nasıl alabileceğini söyler. (7)

B131. Gerçeği söyleyen kuşlar

Kırlangıç, Temir Bolat'a cücenin sırrını söyler. (19)

Serçe, emegen kadının parmağının nerede olduğunu söyler. (20)

B133.1. Gerçeği söyleyen at, kahramanı tehlikeye karşı uyarır

At, nehir kıyısına varınca kahramana yüzücü bir at olmadığını, sinirlerini iyice kızdırıp uçmasını sağlamazsa suya gömüleceklerini söyleyip kahramanı uyarır. (11)

B134.3. Köpek tehlikeye karşı uyarır

Köpek, yemeğin zehirli olduğu konusunda kahramanı uyarır. (23)

B161. Akıl veren yılan

Yılanlar hanının kızı, Nasıplı'ya akıl verip onun sihirli yüzüğü elde etmesini sağlar. (7)

(T)B164. Akıl veren at

At, sahibine akıllar verir. (6), (11), (13), (14)

B160. Akıl veren hayvanlar

B163.1. Akıl veren tilki

Tilki damat, gence akıl verir, böylece hanın kızıyla evlenmesini sağlar. (12)

(T)B164.2. Akıl veren kuş

Güvercin, gence kendisini padişaha göstermeyip evine götürmesini söyler. (10)

B175. Sihirli balık

Hanın gözlerine şifa olacak altın balık, sihirlidir. (23)

B177. 2. Sihirli kurbağa

Gence yardım eden kurbağanın sihirli güçleri vardır. (10)

B182.3. Sihirli tavşan

Kız, bir tavşana dönüşür. (3)

B184.1. Sihirli at

Atların konuşma, uçma, akıl verme, dövüşme gibi olağanüstü güçleri vardır. (6), (11), (13), (14), (15), (17), (20), (21), (22), (23)

B184.1.1. At, sihirli bir şekilde hızlıdır

At, en uzak mesafeleri hızla aşmaktadır. (6), (11), (13), (14), (15), (17), (20), (21), (22), (23)

B184.1.1.2. Kuş kadar hızlı at

Kahramanın atı, kuş kadar hızlıdır. (6), (11), (13), (14), (15), (17), (20), (21), (22), (23)

B184.1.6. Sihirli atla uçma

Kahraman, atın üstünde uçmaktadır. (6), (13), (14), (17), (21), (22), (23)

B210. Konuşan hayvanlar

B211.1.3. Konuşan at

At, sahibiyle insan gibi konuşmaktadır. (6), (11), (13), (14)

B211.1.7. Konuşan köpek

Sokak köpeği insan gibi konuşarak Musiliya'nın güzelliğini haykırır, ertesi gün de üvey kızın çirkinliğini duyurur. (9)

B211.1.8. Konuşan kedi

Kedi, fareyle konuşur. (7)

B211.2. Konuşan vahşî hayvanlar

B211.2.1. Konuşan geyik

Algabar'ın yendiği geyik, göğsündeki üç düğmeyi bulup çözmesini ister. (15)

Boshasan'ın yendiği geyik, ondan kendisini öldürmemesini ister. (25)

B211.2.2. Konuşan aslan

Dişi aslan, Bıjmapapah'tan kendisini öldürmemesini ister ve onunla anlaşır. (14)

B211.2.3. Konuşan ayı

Ayı, insan gibi konuşur; gencin büyük kız kardeşini ister. (12)

B211.2.4. Konuşan kurt

Kurt, insan gibi konuşur; gencin ortanca kız kardeşini ister. (12)

B211.2.5. Konuşan tilki

Tilki, insan gibi konuşur; gencin küçük kız kardeşini ister, daha sonra gence akıllar verir. (12)

B211.2.8. Konuşan fare

Fare, kediyle konuşur. (7)

B211.3. Konuşan kuş

Kırlangıç, insan gibi konuşur. (19)

B211.3.5. Konuşan güvercin

Güvercinler, kendi arasında konuşur. (2)

Güvercinler gencin yardım talebine insan gibi konuşarak cevap verirler. (4)

Gencin vurduğu güvercin, gençle insan gibi konuşur. (10)

B211.3.6. Konuşan karga

Kargalar, gençle insan gibi konuşur. (4)

B211.3.7. Konuşan serçe

Serçe, insan gibi şarkı söyler. (2)

Serçe, insan gibi konuşarak emegen kadının eklem iliğinin yerini söyler. (20)

B211.6.1. Konuşan yılan

Gencin kurtardığı yılan, insan gibi konuşur. Yılanlar ülkesindeki yılanlar da insan gibi konuşurlar. (7)

B216. Hayvan dilleri hakkında bilgi: Şahıs onların konuşmasını anlar

Genç, serçelerin konuşmalarını anlar. (23)

B230. Hayvanlar meclisi

Kadın, dünyanın başındaki hayvanların hepsini toplayıp gencin aradığı kişiyi tanıyıp tanımadıklarını sorar. (10)

B244.1. Yılanların kralı

Nasıplı'nın kurtardığı yılan, yılanlar hanının kızıdır. (7)

Yılanlar ülkesinin hanı, bir sarıvektir. (18)

B296. Hayvanlarla beraber seyahat

Nasıplı, kedisiyle ve köpeğiyle yola çıkar. (7)

B330. Yardımcı hayvanın ölümü

Sahtekârın atı, yolda yorgunluktan ölür. (7)

B350. Müteşekkir hayvan

Yılan, kendisini kurtaran gence müteşekkirdir. (7)

Kedi ve köpek de kendisini kurtaran gence müteşekkirdir. (7)

Altın balık, kendisini suya atan gence müteşekkirdir. (25)

B360. Hayvanlar ölüm tehlikesinden kurtuldukları için müteşekkirdirler

Yılan, kendisini kurtaran gence müteşekkirdir. (7)

Kedi ve köpek de kendisini kurtaran gence müteşekkirdir. (7)

B375.1. Müteşekkir balık suya döner

Altın balık, yeryüzünde gezinme hakkını doldurunca suya geri döner. (25)

B375.1.2. Balık suya atıldığı için müteşekkir olur

Altın balık, kendisini suya atan gence müteşekkirdir. (25)

B401. Yardımcı at

At, kahramanın en büyük yardımcısıdır. (6), (8), (9), (11), (12), (13), (14), (15), (17), (20), (21), (22), (23)

B401.1. Su atı

Burunsuz Bekir'in suyun altında yaşayan at sürüsünü ele geçirir. (21)

Genç, suyun altında yaşayan altın atları ele geçirir. (23)

B411. Yardımcı inek

Genç kızlar ineğin arkasına çökünce cadının sihri tamamlanmış olur. (9)

B421. Yardımcı köpek

Köpek, kahramanın yardımcısıdır. (7), (8), (17), (23)

B422. Yardımcı kedi

Kedi, kahramanın yardımcısıdır. (7)

B431.2. Yardımcı aslan

Dişi aslan, gence süt ve bir yavrusunu verir. (14)

B435.1. Yardımcı tilki

Tilki, gencin yardımcısıdır. (12)

B437.2. Yardımcı fare

Fare, sahtekârdan yüzüğün alınmasına yardım eder. (7)

B443.1. Yardımcı geyik

Padişah, maral etiyle iyileşeceğinden kahraman, bir maral avlar. (14)

B457.2. Yardımcı güvercin

Güvercinler, kahramana yardım getirir. (4)

B469.5. Yardımcı horoz

Horoz, cücenin yardımcısıdır. (19)

B493.1. Yardımcı kurbağa

Kurbağa, kahramana yolculuğunda yardım eder. (10)

B501. Hayvan yardıma çağrılmak için kendi vücudundan sihirli bir parça verir

Kahraman, atlardan birer tüy alır; ihtiyacı olduğunda tüyü yakarak atı yardıma çağırır. (13), (14)

B491.1. Yardımcı yılan

Yılan, gencin sihirli yüzüğü almasına yardımcı olur. (7)

B505. Hayvandan sihirli obje elde edilir

Nasıplı, yılanlar hanından sihirli yüzük edinir. (7)

B521.1. Hayvan zehre karşı ikaz eder

Köpek, yemeğin zehirli olduğunu bildirir. (23)

B521.3. Hayvanlar tehlikeye karşı uyarıda bulunur

At, nehir kıyısına varınca kahramana yüzücü bir at olmadığını, sinirlerini iyice kızdırıp uçmasını sağlamazsa suya gömüleceklerini söyleyip kahramanı uyarır. (11)

B522. Hayvan kahramanı öldürülmekten kurtarır

At, kuyruğuyla kahramanın ağzına su damlatarak kahramanın emegene yenilmesini önler. (20)

At, kızın güzelliğinden bayılan kahramanı uyandırır. (6)

B550. Hayvanlar insanları taşır

Kardeşlerden biri tekeye biri de öküze binip hanın kalesine giderler. (13)

Horoz, cüceyi taşır. (19)

B552. İnsan, kuşlar tarafından taşınır.

Üç kuş sırayla padişahı bir yerden başka bir yere götürür. (1)

B560. Hayvanlar insanlara nasihat eder

Kırlangıç, Temir Bolat'a nasihat eder. (19)

B587.1. Sihirli at kahramana müsabakayı kazandırır.

Kahraman, sihirli atıyla müsabakayı kazanır. (13), (14)

B640. Hayvan şeklindeki insanla evlenme

Büyük kız kardeş, ayı şeklinde bir delikanlıyla evlenir. (12)

Ortanca kız kardeş, kurt şeklinde bir delikanlıyla evlenir. (12)

Küçük kız kardeş, tilki şeklinde bir delikanlıyla evlenir. (12)

Genç, keçi suretinde gezen hanın kızıyla evlenir. (12)

Genç, geyik suretinde gezen hanın kızıyla evlenir. (15), (25)

B642. Kuş şeklindeki insanla evlenme

Genç, güvercin suretinde gezen kızla evlenir. (2), (10)

Serçe, güzel bir kıza dönüşünce kahramanla evlenir. (11)

B646.1. Yılan kılığında insanla evlenme

Kahraman, yılan kılığında bir kızla evlenir. (18)

B720. Hayvanların olağanüstü fiziki özellikleri

Güvercin olağanüstü güzelliktedir. (10)

Serçe olağanüstü güzelliktedir. (11)

Kahraman yolda bir altın tavuk bulur. (23)

Kahraman, altın horozu bulup hana götürür. (23)

Halka eziyet eden geyiğin boynuzları on iki dallıdır. (25)

B740. Hayvanların olağanüstü gücü

Güvercinler uçup hayat suyunu getirir. (2)

B872. Çok büyük kuşlar

Padişahı bir yerden bir yere götüren kuşlar, devasa büyüklüktedir. (1)

C. YASAK

C0-C99. TABİATÜSTÜ VARLIKLARLA İLGİLİ YASAKLAR

C100-C199. CİNSEL YASAK

C200-C299. YEME VE İÇME YASAĞI

C200-C249. Yeme Yasakları

C250-C279. İçme Yasakları

C300-C399. BAKMA YASAĞI

C400-C499. KONUŞMA YASAĞI

C500-C549. DOKUNMA YASAĞI

C550-C599. SINIF YASAĞI

C600-C699. TEK ÖRNEĞİ OLAN YASAK VE MECBURİYETLER

C600-C649. Yasaklanmış Bir şey

C650-C699. Mecbur Olunan Bir Şey

C700-C899. ÇEŞİTLİ YASAKLAR

C900-C999. YASAĞIN ÇİĞNENMESİ NEDENİYLE CEZALANDIRMA

C423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi

Genç, serçe suretinden çıkınca kız, üvey annesinin ve babasının ölümünde kardeşinin etkili olduğunu anlar. (2)

Kız, tavşan suretinde gelince genç, bütün vazifeleri yerine getirenin o tavşana dönüşen kız kardeşi olduğunu açıklar. (3)

Genç, hana Aşık oyunu gösterdiğini açıklar. (5)

Kahraman, bütün olağanüstü vazifeleri yerine getirenin kendisi olduğunu açıklar. (6), (11), (14), (20)

Kız, başlarından geçen olağanüstü olayları hana ve toyda toplananlara anlatır. (8)

Yaşlı cadı, hanın oğluna sevdiği kızın nerede olduğunu ve başına ne geldiğini açıklar. (9)

Kız, neden güvercin olarak gezdiğini açıklar. (10)

Genç, damatlarının birer insan olduğunu anlar. (12)

Kahraman, hanın imtihanını geçenin kendisi olduğunu açıklar. (13)

Geyik, aslında bir hanın kızı olduğunu açıklar. (15), (25)

Yaratık Erişi, aslında bir hanın kızı olduğunu açıklar. (15)

Genç, hanın kızına sihirli eşyalarının sırrını söyler. (16)

Sarıvek, kahramanın boynuna neden ak tespih taktığını açıklar. (18)

Han, hayatını kurtaran gencin Aytek olduğunu anlar. (22)

Genç, neden sarıvek suretine girdiğini, Kiçibatır'ı ve nişanlısını neden rehin aldığını açıklar. (24)

Boshasan, bir beddua sonucu altın balığa dönüştüğünü ve denize dönmesi gerektiğini açıklar. (25)

Dokuz başlı emegen, aslında bir hanın kızı olduğunu açıklar. (25)

C610. Yasaklanan bölge

Emegen, kendi bölgesine giren gençle dövüşür. (4), (25)

Zınırdavuk, kendi bölgesinde avlanan gençleri öldürür. (17)

C755. Bir işi muayyen bir zamanda yapma

Genç, hanın kızının ona verdiği süre içerisinde geri döner. (15)

Aytek, kendisine tanınan süre içerisinde beyliğine döner. (22)

D. SİHİR

D0 – D699. DÖNÜŞMELER

D0 – D99. İnsanın, farklı insan şekline dönüşmesi

D100 – D199. İnsanın Hayvana Dönüşmesi

D200 – D299. İnsanın Nesneye Dönüşmesi

D300 – D399. Hayvanın İnsana Dönüşmesi

D400 – D499. Değişmenin Diğer Şekilleri

D500 – D599. Değişmenin Anlamları

D600 – D699. Çeşitli Tesadüfî Değişmeler

D700 – D799. SİHRİN BOZULMASI

D800 – D1699. SİHİRLİ NESNELER

D800 – D899. Sihirli Nesnelere Sahip Olma

D900 – D1299. Sihirli Nesnelerin Çeşitleri

D1300 – D1599. Sihirli Nesnelerin Fonksiyonları

D1600 – D1699. Sihirli Nesnelerin Karakteristikleri

D1700 – D2199. SİHİRLİ GÜÇLER VE BELİRTİLERİ

D1700 – D1799. Sihirli Güçler Aracılığıyla Sahip Olma Vazifesi

D1800 – D2199. Sihirli Güçlerin Belirtilmesi

D1800 – D1949. Sihirli Özelliklerin Kaybolması

D1950 – D2049. Geçici Sihirli Özellikler

D2050 – D2099. Yıkıcı Sihirli Güçler

D2100 – D2149. Diğer Sihirli Güçlerin Belirtileri

D114.1.1. İnsanın geyiğe dönüşmesi

Çoban, geyiklerin içtiği sudan içince geyiğe dönüşür. (24)

D114.1.1.1. Kızın geyiğe dönüşmesi

Kız, gençle anlaştıktan sonra tekrar geyiğe dönüşür. (15)

D131. İnsanın ata dönüşmesi

Genç, ata dönüşür; ardından onu kovalamak için Aşık da ata dönüşür. (5)

Genç, armut yiyince ata dönüşür; elma yiyince eski hâline döner. Sonra hanın kızını da ata dönüştürür. (16)

D151.8. İnsanın serçeye dönüşmesi

Cumalak, serçe olarak dirilir. (2)

Genç, serçeye dönüşür. (5)

Hanın kızı serçe suretinde gezer. (11)

Boshasan, genci serçeye dönüştürür. (25)

D154.2. İnsanın güvercine dönüşmesi

Kız, hanın zorla götürmesi üzerine güvercine dönüşür. (11)

Kız kardeşler, güvercin suretinde gezer. (2)

D169. İnsanın çeşitli kuşlara dönüşmesi

Aşık adlı kahraman, şahine dönüşür. (5)

Boshasan, atmacaya dönüşür. (25)

D170. Balığa dönüşme

Boshasan, kızın sınavını geçmek için kendisini bir turna balığı yapar, genci de normal bir balık yapar. (25)

Boshasan, beddua sonucu altın balığa dönüşür. (25)

D200. İnsanın meyveye dönüşmesi

Genç, bir elmaya dönüşür, ardından da darı olur. (5)

D231. İnsanın taş kesilmesi

Kız, kendisini istemeye gelen gençleri taşa dönüştürür. (8)

D250. İnsanın imal edilmiş nesneye dönüşmesi

Aşık adlı kahraman, ipliğe dönüşür. (5)

D253. İnsanın dikiş iğnesine dönüşmesi

Genç, parlak bir iğneye dönüşür. (5)

D313.2. Kurdun insana dönüşmesi

Kurt şeklindeki damat, aslında bir delikanlıdır; evine gelince insana dönüşür. (12)

D313.3. Ayının insana dönüşmesi

Ayı şeklindeki damat, aslında bir delikanlıdır; evine gelince insana dönüşür. (12)

D314.1.3. Geyiğin kadına dönüşmesi

Geyik, kahramana yenilince güzel bir kıza dönüşür. (15), (25)

D350. Kuşun insana dönüşmesi

Serçe Cumalak, eskisi gibi insana dönüşür. (2)

Genç, serçe kılığından sonra tekrar insan olur. (5), (25)

Serçe, güzel bir kıza dönüşür ve kahramanla evlenir. (11)

D354.1. Güvercinin insana dönüşmesi

Üç güvercin, üç güzel kıza dönüşür. (2)

Güvercin gencin eve gelince güzel bir kıza dönüşür. (11)

D370. Balığın insana dönüşmesi

Altın balık, insana dönüşür. (25)

D391. Yılanın insana dönüşmesi

Yılan, gencin kendisine surat asması üzerine karşısına güzel bir kız olarak çıkar. (18)

D400. Dönüşümün diğer şekilleri

Aşık, bir tavuğa dönüşür ve darıya dönüşen genci gagalar. (5)

Atlar sırasıyla taşa, kayaya, ağaca ve kuma dönüşürler. (12)

Tilki de atları sürmek için taş, kaya, ağaç ve kuma dönüşür. (12)

D430. Nesnenin insana dönüşmesi

İğne, insana dönüşür. (5)

D431.7. Kamışın insana dönüşmesi

Cadı, altın bir dal olarak büyüyen kızın cesedini tekrar insana dönüştürür. (9)

D435.1.1. Heykelin canlı hale dönüşmesi

Taş kesilen gençler, kızın yenilmesi sonucu canlı hâle gelirler. (8)

Atlar, taşa dönüşüp sonra eski hâllerine dönerler. (12)

437.1. İnsan kemikleri, kendini insana dönüştürür.

Cumalak'ın kemikleri önce serçeye, sonra tekrar insana dönüşür. (2)

D450. Nesnenin bir başka nesneye dönüşmesi

Bileği taşı büyük bir kayaya; çakı demir bir kayaya; çuvaldız da demir bir ağaca dönüşür. (4)

D454. İmal edilmiş nesnelerin dönüşümü.

Bileği taşı büyük bir kayaya; çakı demir bir kayaya; çuvaldız da demir bir ağaca dönüşür. (4)

D522. Sihirli söz vasıtasıyla değişim

Kız, meşe ağacına gelip: "Ey meşe ağacı, beni bir tavşan yap!" dediğinde bir tavşana dönüşür. (3)

Genç, "Ey Allah'ım, sen bunu kızın geçemeyeceği büyük bir kaya yap!" dediğinde bileği taşı büyük bir kayaya dönüşür. (4)

Genç, "Ey Allah'ım, sen bunu kızın geçemeyeceği demir bir kaya yap!" dediğinde çakı büyük bir kayaya dönüşür. (4)

Genç, "Ey Allah'ım, sen bunu kızın geçemeyeceği demir bir ağaç yap!" dediğinde çuvaldız demir bir ağaca dönüşür. (4)

D525. Beddua sonucu dönüşüm

Kız, annesinin bedduasıyla güvercine dönüşür. (11)

Genç, annesinin bedduasıyla bir Sarıvek'e dönüşür. (24)

Genç, kız kardeşlerin bedduasıyla altın balığa dönüşür. (25)

D551.1. Meyvenin yenilmesiyle değişme

Kahraman, elma yiyince eskisinden de yakışıklı olur; armut yiyince zayıf bir ata dönüşür. (16)

Cariye, elma yiyince güzelleşir. (16)

Hanın kızı armut yiyince zayıf bir ata dönüşür; elma yiyince güzelleşir.

D555. İçme ile değişme

Çoban, pınardan su içince geyiğe dönüşür. (24)

D615.1. Sihirbazlar arasında dönüşüm mücadelesi.

Aşık ve eğittiği genç, çeşitli hayvanlara ve nesnelere dönüşerek mücadele ederler. (5)

D630. İstediği zaman dönüşüm ve büyüyü çözme

Aşık ve genç, istedikleri zaman, istedikleri şekle dönüşebilirler. (5)

Kız, istediği zaman güvercin olur, istediği zaman insana dönüşür. (11)

Ayı, istediği zaman insana dönüşür. (12)

Kurt, istediği zaman insana dönüşür. (12)

Tilki, istediği zaman insana veya istediği bir nesneye dönüşür. (12)

Kız, istediği zaman geyiğe dönüşür, istediği zaman tekrar insan olur. (15)

D642. Zor durumdan kaçmak için dönüşüm

Genç, Aşık'tan kaçmak için serçeye, sonra elmaya, sonra darıya sonra da iğneye dönüşür. (5)

D642.1. Yakalanmamak için dönüşüm

Genç, Aşık'a yakalanmamak için için serçeye, sonra elmaya, sonra darıya sonra da iğneye dönüşür. (5)

D645. Kahramanı test etmek için dönüşüm

Kız, kendisiyle evlenmek isteyen genci test etmek için geyiğe dönüşür. (15), (25)

Kız, kendisiyle evlenmek isteyen genci test etmek için canavara dönüşür. (15)

Kız, kendisiyle evlenmek isteyen genci test etmek için emegene dönüşür. (25)

D700. Sihir bozma

Genç, kızın gözyaşlarını gördüğü için kızın sahip olduğu sihirli güç bozulur, artık kızın güzelliği bakanı öldürmeyecektir. (24)

D810. Sihirli nesnelerin hediye edilmesi

Yılanlar hanı, kızını kurtaran gence sihirli yüzük hediye eder. (7)

Kadın, kocasına sihirli bir yumak verip uğurlar, yumak gence gideceği yolu gösterir. (10)

Zınırdavuk, evlenince tulpar atını ve olağanüstü kılıcını kocasına verir. (17)

D812. Sihirli nesne olağanüstü varlıktan alınır.

Çoban, çocuksuzluğa şifa olacak elmayı cüceden alır. (14)

Han, çocuksuzluğa şifa olacak elmayı yaşlı cadıdan alır. (15)

D812.11. Sihirli nesne devden alınır

Genç, sihirli eşyaları (börk, araba, sakız) emegenlerden edinir. (16)

D815.8. Eşten alınan sihirli obje

Kadın, kocasına sihirli bir yumak verip uğurlar, yumak gence gideceği yolu gösterir. (10)

Zınırdavuk, evlenince tulpar atını ve olağanüstü kılıcını kocasına verir. (17)

D817. Sihirli nesne müteşekkir insanlardan elde edilir.

Yılanlar hanı, kızını kurtaran gence sihirli yüzük verir. (7)

D831. Hileli değiştirme sayesinde sihirli nesnenin kazanılması

Sahtekâr, gencin annesine iki altın yüzük verip sihirli bakır yüzüğü alır. (7)

D838.4. Büyülü obje yılanların ülkesinden elde edilir

Genç, sihirli yüzüğü yılanlar ülkesinde yılanlar hanından elde eder. (7)

D840. Sihirli objenin bulunması

Genç, sihirli meyveleri ormanda tesadüfen bulur. (16)

D849.8. Yerde bulunan sihirli objeler

Bacakları kesilen genç, sürüklene sürüklene giderken yerde bir atın kafatasının etrafında ot bittiğini görür, bu otu bacaklarına sürünce iyileşir. (6)

Genç, aynı otla annesinin gözlerini de iyileştirir. (6)

D851.1. Sihirli obje satın alınır

Sahtekâr, iki altın yüzük karşılığında bakır yüzük satın alır; çünkü bakır yüzük sihirlidir. (7)

D860. Sihirli objenin kaybolması

Sahtekâr, sihirli yüzüğü nasıl kaybettiğini anlamaz. (7)

D861. Sihirli nesne çalınır.

Genç, emegenlerin sihirli nesnelerini çalar. (16)

D882. Sihirli nesne çalma ile geri getirilir.

Fare sahtekârın ağzındaki yüzüğün yere düşmesini sağlar, kedi de kapıp gence götürür. (7)

D882.1.1. Yardımcı kedi ve köpek sayesinde çalınan sihirli yüzük tekrar elde edilir.

Genç, kedi ve köpeğin yardımıyla çalınan sihirli yüzüğünü tekrar elde eder. (7)

D921. Sihirli göl (havuz)

Genç, sihirli gölden aldığı suyla ev inşa eder. (8)

D926. Sihirli pınar

Sığır çobanı, pınardan su içince geyiğe dönüşür. (24)

D931. Sihirli kaya (taş)

Kayadan açılan kapı, yılanlar ülkesine girişi sağlamaktadır. (18)

D950. Sihirli ağaç

Gencin ormanda rastladığı ağaçlar sihirlidir. Armut ağacının armutları yiyen kişiyi ata dönüştürür, elma ağacının meyveleri de yiyeni güzelleştirir. (16)

D950.10. Sihirli elma ağacı

Hanın bahçesindeki elma ağacı sihirlidir. Bu ağacın elmaları kişiye ölümsüzlük kazandırır. (11)

Gencin ormanda rastladığı elma ağacının meyveleri kişiyi güzelleştirir. (16)

D965. Sihirli bitki

Gencin yolda bulduğu ot, şifalıdır. (6)

D981. Sihirli meyve

Gencin ormanda bulduğu armut ağacındaki armutlar sihirlidir. (16)

D981.1. Sihirli elma

Hanın bahçesindeki elma ağacı sihirlidir. Bu ağacın elmaları kişiye ölümsüzlük kazandırır. (11)

Elma, çocuksuzluğun ilacıdır. (14), (15)

Gencin ormanda rastladığı elma ağacının meyveleri kişiyi güzelleştirir. (16)

D993. Sihirli göz

Kahramanın eşlerinden birinin gözleri çok iyi görür, en uzak mesafeleri bile görebilir. (25)

D1001. Sihirli tükürük

Kahraman, sakızı çiğneyip tükürünce tükürüğü altın akçe olur. (16)

D1004. Sihirli gözyaşı

Kahraman, kızın gözyaşlarını gördüğü için kızın sahip olduğu sihir bozulur. (24)

D1021. Sihirli kuş tüyü

Serçenin tüyü, onun dünyadaki en değerli canlı olduğunu gösterir. (11)

D1023. Sihirli kıl

Kahraman, kendi bıyığından alınan bir tüyle elleri ayakları bağlanınca kımıldayamaz. (23)

D1025. Hayvanın sihirli derisi

Gencin öldürdüğü hayvanın derisi ahıra konulur. Deri, etrafına ışıklar saçar ve her yeri aydınlatır. (15)

D1030. Sihirli yemek

Ak kaledeki adamın ikram ettiği yiyecekler, yendikçe bitmez. (1)

D1030.1. Sihirle elde edilen yiyecekler

Görünmez adam, şıp diye bir sofra kurar. (10)

D1050.1. Sihir vasıtasıyla üretilen giyecekler

Genç kız, ineğin arkasına çöktüğü zaman, üstüne altın gümüş elbiseler dökülür. (9)

D1067.1. Sihirli şapka

Genç, sihirli börkü takınca görünmez olur. (16)

D1076. Sihirli yüzük

Gencin sihirli yüzüğü vardır. (7)

D1081. Sihirli kılıç

Emegenleri yalnızca kendi kılıçları kesebilir. (6), (21)

Kahraman, sihirli kılıcı savurduğunda komutasındaki askerler, düşmanla savaşır ve sonunda zafer kaçınılmazdır. (10)

Erişi denen yaratığı yalnızca kendi kılıcı kesebilir. (15)

Kahramanın kılıcını kendisinden başka kimse kaldıramaz. (17)

D1132.1. Sihirle sarayın yapılması

Nasıplı, sihirli yüzüğün tılsımıyla emegenlere muhteşem bir kale yaptırır. (7)

D1133.1. Sihirle oluşturulan ev

Sihirli gölden alınan suyla ev, kendi kendine inşa olur. (8)

D1150. Sihirli eşyalar

Sihirli kürkün kıvrımları akordeon çalar, yenleri el çırpar, etekleri de dans eder. (8)

Sihirli davula vurulduğunda ok, gerektiği gibi isabet eder. (10)

Sihirli kaval çalındığında geminin içi askerlerle dolar. (10)

Kahraman, sihirli yumağı önüne atar, yumak ne tarafa giderse kahraman da o yoldan gider. (10)

Sihirli sakız, çiğnenip tükürüldüğünde tükürük, altın akçe olur. (16)

Sihirli araba, hiçbir binek hayvanı olmadan çok hızlı bir şekilde bir yerden bir yere gitmeyi sağlar. (16)

Sihirli börk, görünmez yapar. (16)

D1153. Sihirli sofra

Ak kaledeki adamın sofrasındaki yiyecekler, yendikçe bitmez. (1)

Görünmez adam, muhteşem bir sofra kurar. (10)

D1163. Sihirli ayna

Sihirli ayna, kahraman neyi görmek istiyorsa onu gösterir. (6), (8)

D1181. Sihirli dikiş iğnesi

Yaşlı kadın, elinde dikiş iğnesiyle yerin yarığını yamar. (9), (15)

D1187. Sihirli çuvaldız

Çuvaldız, demir ağaca dönüşür. (4)

D1254.1. Sihirli asa

Han kızlarının asaları sihirlidir. (3)

D1273. Sihirli formül (söz).

Kız, meşe ağacına gelip: “Ey meşe ağacı, yarıl yoksa ben yarılırım!” dediğinde meşe ağacı yarılır ve bir oyuk açılır. (3)

D1299.2. Sihirli mezar

Mezardan sabaha karşı üç tane olağanüstü at çıkar. (13)

(T)D1311.2.1. Olağanüstü bilgi veren ayna

Sihirli ayna, kahraman neyi görmek istiyorsa onu gösterir. (6), (8)

D1323.1. Görülemeyen şeyleri gösteren sihirli ayna.

Sihirli ayna, kahraman neyi görmek istiyorsa onu gösterir. (6), (8)

(T)D1337.2.4.1. Fiziksel değişiklik yapan su

Adam, geyiklerin içtiği sudan içince geyiğe dönüşür. (24)

D1361.14. Sihirli şapka görünmezlik verir.

Genç, börkü takınca görünmez olur. (16)

D1470.1. Sihirli objenin istenmesi

Nasıplı, yılanlar hanından ağzındaki yüzüğü vermesini ister. (7)

D1501.33. Hayvanlardan elde edilen parçalarla yapılan tedavi

Han, aslan eti yiyip aslan sütü içince iyileşir. (14)

Han, maral eti yiyince iyileşir. (14)

D1505. Körlüğü gideren sihirli nesneler

Kahraman, yolda bulduğu bir atın kafatasındaki etin etrafında biten otu alır, bununla annesinin görmeyen gözlerini iyileştirir. (6)

Altın balık, gözlerine sürülürse körlüğü giderir. (25)

(T)D1505.18.2. Görmeyi sağlayan ağaç yaprağı

Kahraman, etrafındaki otlardan bir parça yaprak koparıp gözlerine sürünce gözleri görmeye başlar. (23)

(T)D1505.21. Görmeyi sağlayan toprak

Ak atlının atının ayağının altından alınan toprak, kahramanın annesinin görmeyen gözlerini iyileştirir. (22)

Hanın gözleri, ayaklarının basmadığı yerden alınan toprakla açılır. (23)

D1521. Sihirli nesneyle elde edilen olağanüstü hız

Kahraman, sihirli arabasıyla her yere olağanüstü hızla ulaşır. (16)

D1552. Dağların ve kayaların açılıp kapanması

Kahraman, kayadan açılan kapıdan girince kayadaki kapı tekrar kapanır. Bu kapı, yılanlar ülkesine girişi sağlamaktadır. (18)

D1564.6. Sihirli kılıç taşı keser

Kahraman, kamayı taşa saplayıp tekrar çıkarır. (18)

D1581. Sihirli obje kullanılarak görev yerine getirilir.

Nasıplı, sihirli yüzüğü kullanarak hanın istediği gibi bir kale yaptırır. (7)

D1594. Sihirli nesne diriltir

Hanın kızlarının sihirli asaları, genci diriltir. (3)

D1599.4. Sihirli nesne ev tedarik eder

Kahraman, sihirli yüzüğü kullanarak güzel bir kalenin sahibi olur. (7)

Kahraman, sihirli gölden aldığı suyla ev yapar. (8)

D1610.5. Konuşan baş

Kahraman, cücenin başını kestiği hâlde cücenin başı canlıdır, kızıyla konuşur. (19)

D1712. Kâhin

Han, serçenin tüyünün sırrını öğrenmek için kâhin çağırtır. (11)

D1830. Sihirli güç.

Genci, bıyığından alınan bir kıl dışında hiçbir şey alt edemez. (23)

D1860. Sihirle güzelleşme

Musiliya, yaşlı kadının sihriyle eskisinden de güzel bir kız olur. (9)

Genç, sihirli elmayı yiyince eskisinden de yakışıklı olur. (16)

Çirkin cariye, sihirli elmayı yiyince güzelleşir. (16)

Hanın kızı, sihirli elmayı yiyince eskisinden de güzel bir olur. (16)

D1880. Sihirle gençleşme

Han, kahramanı gençleştiren suyu bulmasıyla vazifelendirir; genç, gençleştiren suyu alıp getirir. (10)

D1870. Sihirli gizlenme

Kahraman, börkü takınca görünmez olur, böylece hanın adamları onu göremez. (16)

D1925.1. Yiyerek ve içerek kısırlığın son bulması

Adam, hanımına sihirli elmayı yedirince kadın, erkek çocuk doğurur. (14), (15)

D1980. Sihirli görünmezlik

Kahraman, börkü takınca görünmez olur, böylece hanın adamları onu göremez. (16)

D2095. Sihirli yok olma, görünmeme

Kahraman, börkü takınca görünmez olur, böylece hanın adamları onu göremez. (16)

D2121.2. Gözleri kapatarak sihirli yolculuk: İnsan, yolculuk esnasında gözlerini açmamalıdır.

At, kahramanın yolculuk esnasında gözlerini kapalı tutmasını söyler. (6)

Ak atlı, kahramanın yolculuk süresince gözlerini açmaması gerektiğini söyler. (22)

D2121.4. Mesafe yok edilerek yapılan sihirli seyahat

Kahraman, yedi yıllık yolu yedi günde aşar. (6)

Kahraman, bir aylık mesafeyi bir günde aşar. (22)

D2122. Sihirli hızla seyahat / Sihir hızıyla yolculuk

Kahraman, yedi yıllık yolu yedi günde aşar. (6)

Kahraman, bir aylık mesafeyi bir günde aşar. (22)

D2136. Sihirle sarayın yer değiştirmesi

Sahtekâr, Nasıplı'nın kalesini çok uzaklara taşıtır. (7)

Nasıplı, kalesini bulunca eski yerine taşıtır. (7)

D2144.5.1. Buz büyüyle üretilir

Kahraman, çakıyla bileği taşını birbirine bileyince denizin tamamı donar. (21)

D2161.3.1. Sihirle körlüğün tedavisi

Emegen kadın körü yutar ve sapasağlam geri çıkarır. (20)

Boshasan, gencin gözlerini elleriyle ovunca gencin gözleri iyileşir. (25)

D2161.3.3. Sihirle kol veya bacağın tedavisi

Emegen kadın çolak adamı yutar ve sapasağlam geri çıkarır. (20)

Emegen kadın, bacakları kesilen kahramanı yutar ve kahraman iyileşir. (20)

D2161.5. Belli insanlar tarafından sihirli tedavi

Yaşlı cadı, kızı tekrar diriltir. (9)

Bir yaşlı cadının bahçesindeki elmalar kısırlığı tedavi etmektedir. (15)

E. ÖLÜM

E0 – E199. DİRİLTME

E200 – E599. HAYALETLER VE DİĞER HORTLAKLAR

E200 – E299. Ölüden Gelen Kötülük

E300 – E399. Ölüden Dostça Geri Dönüş

E400 – E599. Hayaletler ve Hortlakların Çeşitleri

E600 – E699. YENİDEN DİRİLME

E700 – E799. RUH

E1. Kişi hayata döner

Cumalak, serçe olarak dirildikten sonra yine insan olur. (2)

Genç, asaların sihriyle dirilir. (3)

Kız, kendisini istemeye gelen genci taşa çevirir; gencin kız kardeşi kızı yenince genç de canlanır. (8)

Yaşlı cadı, Musiliya'yı diriltir. (9)

Genç, çakı yerine saçının altında konunca dirilir. (17)

Burunsuz Bekir'in karısı, altın çakı ensesine konulunca dirilir. (21)

E11. Dönüşme ile tekrar dirilme.

Cumalak, serçe olarak dirilir, sonra yine insan olur. (2)

E64.1. Asayla (değnek) diriltme

Genç, han kızlarının asalarının sihriyle dirilir. (3)

E64.15. Sihirli altın vasıtasıyla canlanma

Genci dirilten asalardan biri altın asadır. (3)

Burunsuz Bekir'in karısı, altın çakı ensesine konunca dirilir. (21)

E80. Hayat suyu

Güvercinler, Cumalak'ın kemiklerine hayat suyu serper. (2)

E80.3. Su vasıtasıyla canlanma

Güvercinler, Cumalak'ın kemiklerine hayat suyu serper. (2)

E121. Olağanüstü kişi tarafından diriltme

Musiliya'yı yaşlı cadı diriltir. (9)

E226. Erkek kardeşin ölümden dönmesi

Kız, teyzesinin dolduruşuna gelerek kardeşini ölüm tehlikesi olan yerlere gönderir, genç sağ dönmeyi başarır. (8)

E324. Ölü çocuğun ailesine iyi niyetle dönüşü

Cumalak, serçe olarak dirildikten sonra evine döner. (2)

E610. Ruhun hayvan bedenine girmesi

Cumalak, serçe olarak dirilir. (2)

E610.1.1. Reenkarnasyon: Erkek çocuktan kuşa, kuştan erkek çocuğa

Cumalak, serçe olarak dirilir; daha sonra yine insan olur. (2)

E710. Dış ruh.

Kahramanın canı, altın perçeminin altına sakladığı çakıdadır. (17)

Burunsuz Bekir'in karısının canı, altın çakıdadır. (21)

E765. Yaşam, dış bir nesne veya olaya bağlıdır.

Kahramanın yaşamı, çakının saçının altına yerleştirilmesine bağlıdır. (17)

Kahramanın yaşamı, altın çakının ensesine yerleştirilmesine bağlıdır. (21)

E765.3.0.1. Hayatın sihirli objeye bağlı olması

Kahramanın yaşamı, çakının saçının altına yerleştirilmesine bağlıdır. (17)

Kahramanın yaşamı, altın çakının ensesine yerleştirilmesine bağlıdır. (21)

F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER

F0 – F199. DİĞER DÜNYALARA SEYAHATLER

F80 – F109. Alt Dünyaya Seyahat

F110 – F199. Diğer Dünyaların Çeşitleri

F80. Alt Dünyaya Seyahat

F101. Alt Dünyadan Dönüş

F200 – F699. OLAĞANÜSTÜ YARATIKLAR

F200 – F299. Periler ve Cinler

F300 – F399. Periler ve Ölüler

F400 – F499. Ruhlar ve Şeytanlar

F500 – F599. Olağanüstü Şahıslar

F600 – F699. Olağanüstü Güçlü İnsanlar

F700 – F899. Olağanüstü Yerler ve Eşyalar

F900 – F1099. Olağanüstü Hadiseler

F62. Kuş insanı diğer dünyaya ya da diğer dünyadan taşır

Kuş, padişahı kaderlerin yazıldığı ak kalenin yakınına taşır. (1)

F80. Alt dünyaya seyahat

Kız, yeryüzündeki delikten girince yer altındaki eve ulaşır. (9)

Kahraman yeryüzündeki delikten girince yer altındaki eve ulaşır. (19)

F80.1. Alt dünyanın fiziksel özellikleri

Yaşlı kadının yer altında evi vardır. (9)

Cücenin yer altındaki kalesi çok güzel bir kaledir. Etrafı demir çitlerle çevrilidir. (19)

F91. Alt dünyaya açılan kapı

Alt dünyaya yeryüzündeki bir delikten girilir. (9), (19)

F101. Alt dünyadan dönüş

Kahraman, alt dünyadan girdiği gibi çıkar. (9), (19)

F122. Devlerin ülkesine seyahat

Tulpar, devler ülkesine gider. (21)

F127.1. Yılanların krallığına seyahat

Kahraman yılanlar ülkesine gider. (7), (18)

F129.5. Dönüşü olmayan yere seyahat

Kız, kardeşini dönüşü olmayan yerlere gönderir. (8)

Han, genci dönüşü olmayan yerlere gönderir. (10), (23)

F130. Diğer dünyalarda iskân

Yılanlar ülkesi çok güzel bir ülkedir. (18)

Cücenin yer altındaki kalesi yeryüzünde bir kale gibidir. (19)

F133. Deniz altı diğer dünya

Deniz altında, tıpkı yeryüzündeki gibi bir ülke vardır. (23)

F451. Cüce

Kahramanın karşısına bir cüce çıkar. (11), (14), (19)

F451.2.3.1. Cücenin uzun sakalı

Cücenin sakalı bin karıştır. (11), (14), (19)

F451.3.8. Cücelerin kuvveti

Cüce, köyün erkeklerinin omurgalarındaki sinirleri koparıp onları esir eder. (19)

F451.5.1. Yardımcı cüce

Cüce, hangi yolun nereye gittiğini söyler. (11)

Cüce, çocuksuzluk ilacı elmayı verir. (14)

F515.3. İnsan boyunda parmak

Emegen kadın kahramanı yutar. Kahraman, emegenin parmağındaki eklemin iliğindedir. (20)

F531. Dev

Kahramanın karşısına emegen (dev) çıkar. (3), (4), (6), (11), (16), (20), (21), (25)

F531.0.4. Kadın şeklindeki dev

Emegen (dev), kadındır. (4), (20)

F531.1. Devlerin görünümü

Emegen, bir başlıdır. (20), (21)

Emegen, iki başlıdır. (21)

Emegen, dört başlıdır. (6), (21)

Emegen, beş başlıdır. (3), (4), (6), (21)

Emegen, altı başlıdır. (6), (11), (21)

Emegen, yedi başlıdır. (21)

Emegen, sekiz başlıdır. (21)

Emegen, dokuz başlıdır. (21), (25)

Emegen, on başlıdır. (21)

Emegen, on bir başlıdır. (21)

Emegen, on iki başlıdır. (11), (21)

Emegen, tek gözlüdür. (21)

Emegen, iki gözlüdür. (21)

F531.1.2.2.2. Üç başlı dev

Emegen, üç başlıdır. (6)

F531.4.5. Devlerin muazzam silahları

Emegenleri yalnızca kendi kılıçları kesebilir. (6), (21)

F531.5.1. İnsan ve devin dostluğu

Emegen, genci arkadaşça cebine koyar. (21)

F531.5.7. İnsanla evlenen dev

Kadın, emegenle evlenir. (3)

F531.6.2. Devlerin mekânı

Emegenler, yeryüzünde yaşarlar. (3), (4), (6), (11), (16), (20), (21), (25)

F531.6.3. Devlerin evleri

Emegenler, bir evde yaşar. (4), (20)

F531.6.3.1. Devler kalede yaşarlar

Emegenler, kalede yaşarlar. (3), (6)

F531.6.8.6. Devlerin çocukları

Beş başlı emegenin çocukları da beş başlıdır. (3)

F531.6.12.6. Devlerin insanlar tarafından öldürülmesi

Emegenler, kahraman tarafından öldürülür. (3), (4), (6), (11), (20), (21)

F531.6.16.3. Devlerin hizmetçisi olan insanlar

Halk, emegene hizmet etmek zorundadır. (11), (25)

F552.3. Olağanüstü beyaz güzel el

Kahraman, kızın elinin beyazlığından bayılır. (25)

F555.1. Altın saç

Kadın, altın saçlı bir oğlan doğurur. (3)

Kız, altın saçlıdır. (2), (6), (8)

Kahramanın altın perçemi vardır. (17)

Kahramanın altın saçları vardır. (21)

F555.3. Çok uzun saç

Kızın saçları çok uzundur. (6)

Kızın saçları o kadar uzundur ki kendisi bir karyolada, saçları başka bir karyolada uyur. (12)

(T)F558.2. Olağanüstü boynuz

Geyiğin boynuzları altındandır. (23)

Geyiğin boynuzları on iki dallıdır. (25)

F561. Olağanüstü şeylerle beslenen insanlar

Kahraman, emegenler için hazırlanan kazanlardaki yemekleri bitirir. (11), (20)

Kahraman, bir oturuşta bir sığır yer. (21)

F564.3.1. Uzun uyku ve uzun süre uyumama

Kız, uyudu mu üç gün uyur. (6)

At, üç gün uyumadan durabilir. (17)

F564.3.2. Üç gün üç gece uyku

Kız, uyudu mu üç gün uyur. (6)

F565.1. Kadın savaşçı

Kadın, erkek kılığında erkeklerle dövüşür. (3), (17), (22), (25)

F565.2. Olağanüstü kuvvetli kadın

Kadın, olağanüstü güçlüdür. (3), (17), (22), (25)

F571. Çok yaşlı insan

Bekmurza, en az yüz elli yaşındadır. (18)

F574.1. Göz kamaştırıcı güzellik / Işıltılı güzellik: Kadının yüzü karanlığı aydınlatır.

Kızın güzelliği göz kamaştırır. (6), (9), (24), (25)

F574.3.3. Işık saçan kahraman

Kahramanın saçları karanlık geceyi aydınlatır. (21)

F575.1. Olağanüstü güzellikteki kadın

Kadın, olağanüstü güzelliktedir. (6), (8), (9), (10), (12), (15), (16), (17), (18), (20), (21), (22), (23), (24), (25)

F575.2. Yakışıklı adam

Kahraman, yakışıklıdır. (1), (8), (12), (13), (14), (16), (18), (21), (24)

F575.3. Olağanüstü güzellikte çocuk.

Kadının doğurduğu çocuk, olağanüstü güzelliktedir. (3)

Kadının doğurduğu çocuklar olağanüstü güzelliktedir. (8)

F577.2. Kardeşler birbirine benzer

Kız, erkek kardeşiyle çok benzemektedir. (3)

F584. İnsan olağanüstü ışık saçar

Tulpar, uyurken altın saçları etrafı aydınlatır. (21)

F601.1. Kahramana görevinde yardım eden olağanüstü arkadaşlar

Tilki, kahramana yardım eder. (12)

Görünmez adam, kahramana yardım eder. (10)

F601.2. Kahramanın olağanüstü arkadaşları ona evlilik imtihanında yardım eder

Olağanüstü at, kahramanın evlilik imtihanını geçmesine yardım eder. (13)

F601.6. Olağanüstü arkadaşlar hayvana dönüşür

Boshasan, balığa dönüşür. (25)

F601.7. Hayvanların olağanüstü arkadaşlığı

Köpek, kahramanın sadık bir yardımcısıdır. (7), (8)

Kedi, kahramanın sadık bir yardımcısıdır. (7)

F612.1. Güçlü kahraman çok istekli olduğu için evinden ayrılır

Kahraman, kendi isteğiyle evden ayrılır. (4), (15), (16)

F614.2.1. Güçlü adam silah olarak kayaları kullanır

Kahraman, kayaları kullanarak emegenleri öldürür. (21)

F617. Güçlü güreşçi

Kahraman, güçlü bir güreşçidir. (4), (15), (17), (20), (21)

F621. Ağaç söken olağanüstü güçlü insan

Kahraman, emegenle dövüşürken ağaçları söker. (25)

F624.2. Büyük taşları kaldıran adam

Kahraman, büyük taşlar atarak emegenleri öldürür. (21)

F628.2.3. Güçlü adam devi öldürür

Kahraman, devi öldürür. (3), (4), (6), (11), (20), (21)

F632. Olağanüstü yiyici. Bir oturuşta bir öküzü veya benzerini yer.

Kahraman, emegenler için hazırlanan kazanlardaki yemekleri bitirir. (11), (20)

Kahraman, bir oturuşta bir sığır yer. (21)

F636.4. Ağır taş kaldırıp atan adam

Kahraman, ağır taşları kaldırıp atar. (21)

F639.4. Güçlü adam devi yener

Kahraman, devi öldürür. (3), (4), (6), (11), (20), (21)

F652. Mükemmel koku alma duyusu

Emegen, kahramanın kokusunu alır. (11)

Ayı, evdeki yabancı insan kokusunu alır. (12)

Kurt, evdeki yabancı insan kokusunu alır. (12)

Tilki, evdeki yabancı insan kokusunu alır. (12)

F660. Olağanüstü hünerler

Kız, bir gecede bir halı dokur. (10)

F661. Olağanüstü nişancı

Kahraman, evlilik imtihanı olan hedefi vurur. (3), (23)

(T)F661.5.6. Uçan kuşu vuran adam

Kahraman uçan kuşu vurur. (20), (25)

F671. Başarılı gemi yapıcısı

Görünmez adam, bir gemi yapar. (10)

F679.5. Başarılı avcı

Kahraman, başarılı bir avcıdır. (10)

F681. Mükemmel koşucu

Çolak adam, mükemmel bir koşucudur. (20)

F713. Olağanüstü göl

Olağanüstü gölden alınan su dört direğin üstüne serpilirse kendiliğinden bir ev inşa olur. (8)

F718. Olağanüstü pınar, kuyu

Kahraman, pınardan su içince geyiğe dönüşür. (24)

F721. Yeraltı dünyası

Yaşlı kadın, yer altında yaşar. (9)

Cüce, yer altında yaşar. (19)

F725.2. Denizaltı şehirleri

Denizaltında yeryüzündeki gibi bir ülke vardır. (23)

F725.3. Denizaltı sarayı

Denizaltında yeryüzündeki bir saray vardır. (23)

F750. Olağanüstü dağlar ve ülkelerin özellikleri

Mavi ülkenin insanları, yeri, göğü mavidir. (11)

Kızıl ülkenin insanları, yeri, göğü mavidir. (11)

F771. Olağanüstü kale (ev, saray)

Hanın kalesi olağanüstüdür. (7), (16)

Kahramanın yaptırdığı kale olağanüstüdür. (7), (25)

Gencin sihirle yaptığı ev olağanüstüdür. (8)

Cücenin kalesi olağanüstüdür. (19)

F776. Olağanüstü kapı

Kayadan açılan kapı, yılanlar ülkesine açılmaktadır. (18)

F782.4. Olağanüstü kilit ve anahtar

Kayadaki mağarada bulunan üç anahtardan birincisi iki günlük yoldaki kayanın kapısını açar, ikinci anahtar onun içindeki mağarayı, üçüncü

anahtar da emegeni kesecek kılıcın içinde bulunduğu sandığı açar. (21)

F783. Olağanüstü halı

Kadının dokuduğu halı, olağanüstü güzelliktedir. (10)

F785. Olağanüstü taht

Sihirli kürk, olağanüstü bir tahtın üstündedir. (8)

F811. Olağanüstü ağaç

Meşe ağacı, olağanüstüdür. (3)

F811.7. Olağanüstü meyve veren ağaç

Hanın bahçesindeki elma ağacı ölümsüzlük ilacıdır. (11)

Ormandaki ağaçlar olağanüstü meyve verir. (16)

F813.1. Olağanüstü elma

Cücenin verdiği elma, olağanüstüdür. (14)

Yaşlı cadıdan alınan elma, olağanüstüdür. (15)

F821. Olağanüstü elbise (kaftan, giysi vs.)

Kızın elbiseleri olağanüstüdür. (9)

Kahramanın kıyafetleri olağanüstüdür. (13), (14)

F821.1.1. Altın elbise.

Kızın kıyafetleri altın ve gümüştendir. (9)

F823.1. Altın ayakkabı

Kızın altın çarıkları vardır. (9)

F825. Olağanüstü yüzük

Kahramanın yüzüğü sihirlidir. (7)

(T)F829.4. Olağanüstü ayna

Ayna, olağanüstüdür. (6), (8)

F833.3. Olağanüstü keskin kılıç

Emegenin kılıcı olağanüstüdür. (6), (21)

Kahramanın kılıcı olağanüstüdür. (10), (17)

(T)F839.8. Olağanüstü demir tokmak (gürz)

Kahramanın bin altı yüz kiloluk demir topuzu vardır. (21)

F851. Olağanüstü gıda

Ak kaledeki adamın ikram ettiği yiyecekler yendikçe bitmez. (1)

F881.1.1. Devasa kazan

Emegenlerin yemekleri devasa kazanlarda pişer. (20), (21)

F883. Olağanüstü yazılmış şeyler (kitap, mektup)

Yılan, kamanın kınının üstüne birtakım yazılar yazar ve etrafına damgasını vurur. (18)

(T)F899.4. Olağanüstü iğne

Yaşlı kadın, iğneyle yerin yarığını yamar. (9), (15)

F911.3. Hayvan insanları yutar

Sarıvek, insanları yutar. (24)

F914. İnsan yutulur ve tekrar çıkarılır.

Emegen kadın kahramanları yutar ve tekrar çıkarır. (20)

Sarıvek, insanları yutar ve tekrar çıkarır. (24)

F950. Olağanüstü tedavi etme

Emegen kadın, çolak adamı yutar ve sapasağlam geri çıkarır. (20)

F952. Körlüğün olağanüstü tedavisi

Emegen kadın, kör adamı yutar ve sapasağlam geri çıkarır. (20)

F959.3. Yaranın olağanüstü tedavisi

Hanın kızının altın asası gencin yarasını iyileştirir. (3)

Kahramanın yerde bulduğu bir ot, bacaklarındaki yarayı olağanüstü bir şekilde iyileştirir. (6)

F960. Olağanüstü tabiat olayları

Kahraman doğduğu gün; yer sallanır, gök gürler, sular taşar, kayalar oyulur. (11)

Gelin alayı, bir kalenin önünden geçerken olağanüstü bir fırtına çıkar. (24)

F968. Olağanüstü gök gürlemesi ve yıldırım çakması

Kahraman doğduğu gün yer sallanır, gök gürler. (11)

Emegen yeri göğü inleterek içeri girer. (11)

F969.3.2. Kahramanın sahip olduğu olağanüstü ışık

Kahramanın altın saçları karanlığı aydınlatır. (21)

(T)980.4. Olağanüstü at.

Kahramanın atı, olağanüstüdür. (6), (8), (11), (12), (13), (14), (15), (17), (20), (21), (22), (23)

(T)F980.9. Olağanüstü ceylan

Geyik olağanüstüdür. (15), (25)

F983. Hayvanların olağanüstü büyümesi

At, olağanüstü büyür. (12)

F986. Balıkla ilgili olağanüstü hadiseler

Balık, suya düşen yüzüğü kapar. (7)

F991. Nesne kanar

Tüfekten kan damlar. (1)

F1032. İnsan yıllarca hiç ara vermeden yürür

Kahraman, günler geceler boyu yürür. (7)

F1041.1. Olağanüstü ölüm

Kahramanın altın perçeminin altındaki çakı çıkarılınca kahraman ölür. (17)

Kadının ensesindeki çakı çıkarılınca kadın, ölür. (21)

F1045. Geceyi ağaçta geçirme

Ormana atılan kız kardeşler geceyi ormanda geçirir. (8)

G. DEVLER

G0 – 09. DEVLER

G10 – G399. DEVLERİN ÇEŞİTLERİ

G10 – G99. Yamyamlar ve Yamyamların Çeşitleri

G10 – G49. Düzenli Yamyamlık

G50 – G79. Ara Sıra Yamyamlık

G100 – G199. Çok Büyük Devler

G200 – G299. Cadılar

G300 – G399. Diğer Devler

G400 – G499. DEVLERİN HÂKİMİYETİNE GİRMEK

G500 – G599. DEVİN MAĞLUP OLMASI

G600 – G699. DEVLE İLGİLİ DİĞER MOTİFLER

G10. Yamyamlık.

Üvey anne oğlanı kestirerek etini yer. (2)

G11.2. Yamyam dev

Emegen, insan yer. (4), (11), (20)

G15. (Dev) her gün insan yer

Emegene her gün bir kız verilir. (11)

G83.1. Dev, yakaladığını yemek için dişlerini biler.

Emegen kadın, genci yemek için dişlerini biler. (4)

G84. Feee-fı-fo-fun (Evine dönen yamyam, insan kokusu alır ve haykırır)

Emegen, evine gelince “Ars-Burs” diye ses çıkarır ve insan kokusu aldığını haykırır. (11)

G111. Büyük devler kalede hüküm sürer

Emegenler, kalede yaşarlar. (3), (6)

G120. Büyük devlerin fiziki özellikleri

Emegen, bir başlıdır. (20), (21)

Emegen, iki başlıdır. (21)

Emegen, dört başlıdır. (6), (21)

Emegen, beş başlıdır. (3), (4), (6), (21)

Emegen, altı başlıdır. (6), (11), (21)

Emegen, yedi başlıdır. (21)

Emegen, sekiz başlıdır. (21)

Emegen, dokuz başlıdır. (21), (25)

Emegen, on başlıdır. (21)

Emegen on bir başlıdır. (21)

Emegen, on iki başlıdır. (11), (21)

Emegen, tek gözlüdür. (21)

Emegen, iki gözlüdür. (21)

G200. Büyücü, cadı

Kız, yeraltında bir cadıya rastlar. (9)

Hanın oğlu, yardım istemek için bir cadıya gider. (9)

Han, çocuksuzluğa çare bulmak için bir cadıya gider. (15)

Kahramanın karşısına bir cadı çıkar. (17)

Hizmetkârlar yardım istemek için cadıya giderler. (23)

G202. Yardımsever büyücü

Cadı, yardımseverdir. (9), (15), (17)

G210. Cadıların (büyücülerin) şekli

Cadı, yaşlı bir kadındır. (9), (15), (17), (23)

G220.0.2. Büyücülerin cinsiyeti. Hem erkek hem de kadınlar büyücü olarak adlandırılır

Cadı, yaşlı bir kadındır. (9), (15), (17), (23)

G230. Büyücülerin (cadıların) yaşadığı yer

Cadı, yer altında yaşar. (9)

Cadı, yeryüzünde bir evde yaşar. (9), (15), (17), (23)

G260. Cadıların kötü işleri

Cadı, kahramanın ruhunun olduğu çakıyı alır ve kahramanın ölmesine neden olur. (17)

Cadı, hizmetkârlar aracılığıyla kahramanı dönülmeyen yollara gönderir. (23)

G262. İnsanları öldüren büyücü

Cadı, kahramanın ruhunun olduğu çakıyı alır ve kahramanın ölmesine neden olur. (17)

G263. Büyücü yaralar, büyüler veya dönüştürür

Cadı, Musiliya'yı eskisinden daha güzel bir kıza dönüştürür. (9)

Cadı, üvey kız kardeşi eskisinden de çirkin bir kıza dönüştürür. (9)

G278. Cadının ölümü

Kahraman, kötü cadıyı tazıya parçalatır ve köpeğe sürükleterek nehre attırır. (17)

G279.2. Büyücüden bir şey çalma

Kız, cadının paralarını aşırır. (9)

G284. Yardımcı olarak büyücü

Cadı, iyi kalpli kızı ödüllendirir. (9)

Cadı, kahramanın sevdiği kızı diriltir. (9)

Cadı, hana kısırlığı giderecek bir elma verir. (15)

Kahramanın karşısına çıkan cadı, kahramana cini nasıl yeneceğini anlatır. (17)

G312. İnsan yiyen dev (Yamyam dev)

Emegen, insan yer. (4), (11), (20)

G307. Cin

Kahramanın karşısına bir dağ cini çıkar. (17)

G307.2. Cinin şekli

Cin, kadındır. (17)

G317. Güreşen dev

Emegen, güreşir. (4), (15), (17), (20), (21)

G334. Dev, insanları hapis tutar

Emegen, güzel bir kızı esir eder. (6), (11)

G361. Olağanüstü başları olan devler

Emegen, çok başlıdır. (3), (4), (6), (11), (21), (25)

G361.1.2. Üç başlı dev

Emegen, üç başlıdır. (6)

G400. İnsan devin esiri olur

Güzel kız, emegenin esiridir. (6), (11)

G410. Devin hâkimiyetini kıran insan

Kahraman, halka zulmeden emegeni yener. (11), (25)

G475. Devlerin davetsiz misafire saldırması

Emegen, kendisine ait bölgeye giren gençle dövüşür. (4), (20), (21)

G475.2. Dev, köprüdeki davetsiz misafirlere hücum eder

Emegen, köprüdeki kahramanla mücadele eder. (20)

G500. Yenilen dev

Emegen, yenilir. (3), (4), (6), (11), (20), (21)

G501. Aptal dev

Emegenler, aptaldır. (16)

G510. Dev öldürülür, sakatlanır veya tutsak edilir.

Emegen, öldürülür. (3), (4), (6), (11), (20), (21)

G512.1. Devin bıçakla (kılıçla) öldürülmesi

Emegen, kılıçla öldürülür. (3), (4), (6), (20), (21)

G512.1.1. Dev sihirli bıçakla (kılıçla) öldürülür

Emegeni sadece kendi kılıcı öldürebilir. (6), (21)

G512.1.2. Boynu vurulan dev

Kahraman, emegenin başını keser. (3), (4), (6), (20), (21)

G530.3. Devin annesinin yardımı

Emegenin annesi, kahramana yiyecek verir. (20)

G535. Devin esiri olan kadın, kahramana yardım eder

Kız, kahramana nasıl kaçacaklarını söyler. (6)

G570. Dev korkutulur

Emegen, kahramandan korkar. (11)

G580. Deve başka şekilde boyun eğdirme

Kahraman, emegeni attığı okla öldürür. (11), (21)

G630. Devlerin özellikleri

Emegen, ok atar. (11)

Emegen, bir başlıdır. (20), (21)

Emegen, iki başlıdır. (21)

Emegen, dört başlıdır. (6), (21)

Emegen, beş başlıdır. (3), (4), (6), (21)

Emegen, altı başlıdır. (6), (11), (21)

Emegen, yedi başlıdır. (21)

Emegen, sekiz başlıdır. (21)

Emegen, dokuz başlıdır. (21), (25)

Emegen, on başlıdır. (21)

Emegen on bir başlıdır. (21)

Emegen, on iki başlıdır. (11), (21)

Emegen, tek gözlüdür. (21)

Emegen, iki gözlüdür. (21)

H. İMTİHANLAR, DENEMELER

H0 – H199. TANIMA İMTİHANLARI

H200 – H299. DOĞRULUK İMTİHANLARI

H300 – H499. EVLENME İMTİHANLARI

H310 – H359. Aşk İmtihanları

H360 – H399. Gelinlik İmtihanları

H400 – H499. Namus İmtihanları

H500 – H899. ZEKÂ İMTİHANLARI

H530 – H899. Bilmeceler

H900 – H1199. CESARET İMTİHANLARININ VAZİFELERİ

H900 – H949. Vazifenin Tayini ve Ortaya Konması

H950 – H999. Vazifenin Yerine Getirilmesi

H1000 – H1199. Vazifenin Tabiatı

H1200 – H1399. KAHRAMANLIK İMTİHANLARI (ARAŞTIRMALAR)

H1200 – H1249. Devam Eden Şartlarda Araştırmalar

H1250 – H1399. Araştırmanın Tabiatı

H1400 – H1599. DİĞER İMTİHANLAR

H1400 – H1449. Korku İmtihanı

H1450 – H1499. Dikkat İmtihanı

H1500 – H1549. Tahammül İmtihanı

H1550 – H1569. Karakter İmtihanı

H1570 – H1599. Çeşitli İmtihanlar

H0. Kimlik imtihanı

Genç, evlilik imtihanını geçenin kendisi olduğu ispat eder. (13)

H10. Genel bilgiye göre tanıma

Teyze, yeğenini anlattığı şeylerden tanır. (8)

Baba, gençlerle sohbet edince onların oğulları olduğunu anlar. (24)

H11.1. Baştan geçeni hikâye etme./Hayat hikâyesi anlatarak tanıma.

Kız, toyda başlarından geçeni hikâye olarak anlatır ve han, onun kendi kızı olduğunu anlar. (8)

H79.3. Sesle tanıma

Hanın kızı, geri gelen kocasını sesinden tanır. (20)

H90. Süs eşyası ile tanıma

Sarıvek, damat olarak seçtiği genci boynundaki ak tespihten tanır. (18)

H94. Yüzük vasıtasıyla tanıma

Kız, sevdiği gencin geldiğini ibriğin içinden düşen yüzük vasıtasıyla anlar. (6), (15), (17)

Prenses, imtihanı geçen genci aramak için parmaklarında yüzük olup olmadığına bakar. (13)

H105. Öldürenin işaretleri olarak öldürülen hayvanın parçaları

Alaber, hana emegenleri öldürenin kendisi olduğunu ispat etmek için, öldürdüğü emegenlerin kulaklarını gösterir. (11)

H110. Kumaş veya elbiseden tanıma

Kadın, gencin kendi damadı olduğunu havlusundan tanır. (10)

Bey, hayatını kurtaran genci ona savaşta hediye ettiği şallardan tanır. (22)

H151.14.1. Ağaçta terk edilen kız

Baba, kızlarını ormana bırakır. Kızlar ağaçta yaşamaya başlar. (8)

H152.1. Fakir insanlara sadaka verilir

Öksüz genç, sadakalarla geçinir. (16)

Fakir aileye köylüler sadaka verir. (24)

H210. Suçluluk ve masumluk imtihanları

Yaşlı kadın, kızlardan paralarını kaşıkla karıştırmasını ister, böylece hırsız olup olmadıklarını test eder. (9)

H331.2. Müsabakayla evlilik imtihanı

Han, hedefi vurana kızını verecektir. (3), (23)

H331.6. Adaylık yarışması: güreşme

Yaratık kılığındaki kız, gençle güreşip yiğit olup olmadığını sınar. (15), (17)

H332.1. Gelinle yarışan aday

Kahraman, gelinle kaçma-kovalamaca oyunu oynar. (22)

Kahraman, gelinin; iyi yere saklanma ve kendisine görünmeme şartını yerine getirmek zorundadır. (25)

H332.1.2. Evlilik imtihanı: Oyunda mağlup olan gelin

Kız, kahramana yenilince onunla evlenir. (8), (12), (15), (17), (22), (23), (24), (25)

H342. Damatlık imtihanı: Prensesi alt etmek

Kahraman, prensesi alt etmek zorundadır. (8), (12), (22), (24)

(T)H359.3. Padişah kızıyla evlenebilme şartları

Han, kaybolan yılkısını bulup getirene en güzel kızını verecektir. (20)

(T)H359.6. Kızıyla evlenmek isteyen şahıslardan padişahın diğer istekleri

Han, kızıyla evlenmek isteyen gençten kendisine Aşık'ın oyunlarından bir oyun göstermesini ister. (5)

Han, kızıyla evlenmek isteyen gençten kendi kalesi gibi bir kale inşa etmesini ister. (7)

H383.4. Gelin imtihanları: Yemek yapma

Kız, hanla evlendiği takdirde o, akından dönene kadar yemek yapacağını vaat eder. (8)

H482. Çocuk bilinmeyen annesini bulur

Kız ve oğlan, bilinmeyen annelerini bulur. (8)

(T)H482.1. Çocuk bilinmeyen annesini elinde tuttuğu aynayla belirler

Kız ve oğlan, sihirli aynadan bakıp annelerinin nerede olduğunu öğrenir. (8)

(T)H495.4. Annelik imtihanı: altın perçemli oğlan ile gümüş perçemli kız doğurma

Kız, hanla evlendiği takdirde ona dünyada eşi benzeri olmayan biri kız, biri oğlan çocuk doğurmayı vaat eder. (8)

H507.3.1. Bir amaç için yarışan üç erkek kardeş

Üç kardeş, hanın kızını almak için düzenlenen yarışmaya gider. (13)

H602.3. İsimlerin sembolik yorumları

Kızın adı altın saç anlamındaki Altınçaç'tır. (2)

Çocuklar, fakir çocukla alay etmek için ona "Nasıplı" ismini takarlar. (7)

İşçiler deli olduğunu düşündükleri gence "sümüklü çocuk" anlamında "Bıjmapapah" ismini koyarlar. (14)

Çirkin bir yaratık kılığındaki güzel kızın adı çirkin anlamına gelen "Erişi"dir. (15)

(T)H919.7. Babanın verdiği vazifeler

Baba, oğullarını elma ağacının başında nöbet tutmakla vazifelendirir. (11)

Baba, oğullarını üç gün mezarının başında nöbet tutmakla vazifelendirir. (13)

Gözleri görmeyen baba, oğullarını ayağının basmadığı yerden toprak almakla vazifelendirir. (23)

(T)H919.8. Annenin verdiği vazifeler

Anne, oğluna verdiği vazifede; kız kardeşini Kiçibatır'la evlendirmesini ister. (24)

(T)H921.1.1. Kralın verdiği vazifeler

Han, genci vazifelendirir. (10), (23)

H934.1. Kadın kocasını görevlendirir

Kadın, kocasını; halıyı pazarda satmakla görevlendirir. (10)

H934.3. Üvey anne tarafından verilen görevler

Üvey anne, çocuklara ağır işler yaptırır. (2)

H960. Kabiliyet ve akıl yoluyla yerine getirilen vazifeler

Genç, Aşık'ı zekâsıyla yener. (5)

Genç, emegenleri zekâsıyla yener. (11), (16), (21)

H970. Yardımla yerine getirilen vazifeler

Kahraman, tilkinin yardımıyla kızı yener. (12)

H971. Görevlerin yaşlı adamın yardımıyla yerine getirilmesi

Kahraman, yaşlı adamın yardımıyla kız kardeşinin verdiği vazifeleri yerine getirir. (8)

H971.1. Görevlerin yaşlı kadının yardımıyla yerine getirilmesi

Kahraman, yaşlı kadının yardımıyla düşmanını yener. (15), (17)

H982. Görevlerin hayvanların yardımıyla yerine getirilmesi

Kedi ve köpek, kahramana yardım eder. (7)

Kahraman, atının yardımıyla görevi yerine getirir. (6), (8), (13), (14), (15), (17), (21), (23)

H987. Sihirli nesnelerin yardımıyla görevlerin yerine getirilmesi

Kahraman, sihirli yüzüğün yardımıyla hanın isteğini yerine getirir. (7)

Kahraman, sihirli nesnelerin yardımıyla hanı yener. (10)

(T)H1014. Olağanüstü kahramanı getirme vazifesi

Kahramanın görünmez adamı getirmesi gerekmektedir. (10)

H1104. Bir gecede büyük bir sarayın yapılması

Kahraman, sihirli yüzüğün tılsımıyla bir gecede muhteşem bir kale yaptırır. (7)

H1125. Seyahat esnasında giyilen demir ayakkabı toprağa sürtünmekten yıpranır

Yolculuğu esnasında kahramanın demir çarıkları eskir. (7)

H1149.1. Aslan ve domuz gibi vahşi hayvanları yakalamak

Kahraman, aslan avlar. (14)

H1154.7. Kuşu ele geçirmek

Kahraman, değerli serçeyi elde etmeye gider. (11)

H1199.5. Sihir bozma

Genç, kızın gözyaşlarını görünce kızın sihirli gücü yok olur. (24)

H1210.2. Araştırma kral tarafından kararlaştırılır

Kahramanı görevlendiren handır. (5), (10), (11), (14), (23)

H1211. Aramalar kahramandan kurtulmak için verilir.

Han, kahramandan kurtulmak için vazifelendirir. (8), (10), (23)

H1212.2. Araştırma sevgilinin ricası üzerine kararlaştırılır

Kahramanı hanın kızı görevlendirir. (23)

H1213. Araştırma dikkate değer bir kuşun tüyünün görülmesiyle kararlaştırılır

Han, serçenin tüyünü görünce oğullarını serçeyi bulmakla vazifelendirir. (11)

H1213.1.2. Resmin orijinali için araştırma

Hanın oğlu, resimdeki kadını bulmak için yola çıkar. (17)

H1229. Araştırma, kahramanın verdiği sözü yerine getirmesi için başlar

Kahraman, kıza geri döneceğine söz verdiği için yola çıkar. (15), (22)

H1232.1. Araştırma, çobanın yön göstermesi üzerine başarılır

Çoban, kahramana daha uzaklara gitmesini tembihler ve ona tulpar at verir. (23)

H1232.2. Kalede bulunan kadın veya kızın yön göstermesi üzerine araştırma başarılır

Emegenin tutsak ettiği kız, kahramana sabah kaçmaları gerektiğini söyler. (6)

H1233.1. Araştırmaya yardımcı yaşlı adam

Yaşlı adam, kahramana yardım eder. (8), (18)

H1233.1.1. Araştırmaya yardımcı yaşlı kadın

Yaşlı kadın, kahramana yardım eder. (15), (17)

H1233.2.1. Arama eşin yardımıyla yerine getirilir.

Eşi kahramana sihirli nesneler verip uğurlar. (10)

H1233.4. Araştırmaya yardımcı olağanüstü yaratıklar

Görünmez adam, kahramana yardım eder. (10)

H1233.6. Araştırmada hayvanların kahramana yardımı

Araştırmada çeşitli hayvanlar kahramana yardım eder. (7), (10)

H1233.4.2. Araştırma, devlerin yardımıyla başarılır

Sihirli yüzüğün tılsımıyla gelen seksen emegen, kahramanın her istediğini yerine getirir. (7)

H1233.6.1. Araştırmada at yardım eder

Araştırmada at, kahramana yardım eder. (6), (8), (13), (14), (15), (17), (21), (23)

H1233.6.2. Araştırmada kuş yardımcı olur

Kuş, kahramana yardımcı olur. (2), (19)

H1235. Aramada yardımcıların arka arkaya gelmesi (Bir yardımcı diğerine gönderir, o da başka birine gönderir.)

Kahramanın yardım istediği yaşlı kadın kız kardeşine yollar, o da diğer kız kardeşine yollar. (17)

H1239.3. Araştırma, yardımcılar tarafından verilen nesneler yardımıyla başarılır

Kahraman, eşinin verdiği sihirli nesnelerle araştırmada başarılı olur. (10)

H1241.1. Kahraman araştırmayı başarıp geri dönünce diğer bir araştırmaya yönlendirilir

Kahraman, bir araştırmayı başarıp geri dönünce diğer bir araştırmaya yönlendirilir. (8), (10), (14), (23)

H1242. En küçük kardeş araştırmayı tek başına başarır

Erkek kardeşlerin en küçüğü araştırmayı tek başına başarır. (6), (11), (13), (17), (19), (23), (24)

H1280. Diğer ülkelerde araştırma

Kahraman, verilen vazifeyi yerine gitmek için başka ülkelere gider. (3), (5), (6), (7), (8), (10), (11), (12), (14), (15), (16), (17), (18), (20), (21), (22), (23), (24), (25)

H1289.3. Devlerin ülkesinde araştırma

Kahraman, Burunsuz Bekir'in karısının canını emegenlerden almak için emegenler ülkesine gelir. (21)

H1301.1. Çok güzel gelinin araştırılması

Kahraman, çok güzel kızı aramaya gider. (8), (22)

H1320. Sihirli nesne veya hayvanın aranması

Kahraman, yaşlıyı gençleştiren suyu bulmakla vazifelidir. (10)

Kahraman, olağanüstü geyiği bulmakla vazifelidir. (23)

Kahraman, altın horozu bulmakla vazifelidir. (23)

H1320.1. Sihirli nesneleri araştırma

Kahraman, sihirli kürkü bulmakla vazifelidir. (8)

H1321.1. Hayat suyu üzerine araştırma

Güvercinler çok uzaklara uçup hayat suyunu getirirler. (2)

H1331. Olağanüstü hayvanın aranması

Kahraman, olağanüstü geyiği bulmakla vazifelidir. (23)

Kahraman, altın horozu bulmakla vazifelidir. (23)

H1331.1. Olağanüstü kuşun araştırılması

Kahraman, olağanüstü serçeyi aramaya gider. (11)

H1331.4. Olağanüstü atın aranması

Kahraman, olağanüstü atı arar. (6), (20), (21), (23)

(T)H1331.10. Olağanüstü balık üzerine araştırma

Hanın gözlerinin açılması için altın balığın bulunması gereklidir. (25)

H1333.3. Olağanüstü meyvenin araştırılması

Han, kısırlığı gideren elmayı bulmak için yola çıkar. (15)

H1346. Sihirli aynanın araştırılması

Kahraman, sihirli aynayı bulmakla vazifelidir. (8)

H1352. Sihirli yüzüğün araştırılması

Kahraman, çalınan sihirli yüzüğü geri almak için yola çıkar. (7)

(T)H1359.6. Olağanüstü ayakkabıyı araştırma

Hanın oğlu, altın çarığın sahibini arar. (9)

H1360. Tehlikeli hayvanlar için araştırma

Kahraman, aslan eti ve sütü arar. (14)

Kahraman, maral eti arar. (14)

H1381. Bilinmeyen kişi üzerine araştırma

Kahramanın aradığı Savat Çuda, hiç kimsenin hakkında bir şey bilmediği biridir. (10)

H1381.2.2.2. Evlat bilinmeyen annesini araştırır

Çocuklar, annelerinin nerede olduğunu öğrenmek ister. (8)

H1381.3.1. Eş arama

Adam, beş oğlunu evlendirmek için beş kız kardeş araştırır. (24)

H1381.3.1.2. Kendisi için eş arama.

Kahramanın evleneceği kızı bulması için evinden ayrılması gereklidir. (14)

(T)H1381.3.1.1.1.1. Kahramanın resimde görmüş olduğu kız üzerine araştırma

Hanın oğlu, resmini gördüğü kadını araştırır. (17)

H1385.8. Kaybolan erkek kardeşler üzerine araştırma

Kahraman, kaybolan kardeşlerini arar. (6)

H1388. Belirli soruya cevap araştırma

Kahraman, Burunsuz Bekir'in burnuna ne olduğunu öğrenmekle vazifelendirilir. (21)

H1462. Ölü baba için mezarda nöbet

Üç kardeş, sırayla babalarının mezarında sabaha kadar beklemelidir. (13)

H1462.1. En genç çocuk deneyimlerle ölü babasının mezarında nöbet tutar.

Sadece en küçük oğul, babasının mezarında nöbet tutar. (13)

H1544. Susuzlukla mücadele imtihanı

Han, oğluna tuzlu ekmek yedirerek susamasını sağlar; susuzluğa dayanamayan oğlan, su vermesi karşılığında iki gözünü çıkarıp babasına verir. (25)

H1555. Dürüstlük imtihanı.

Yaşlı kadın, kızların dürüstlüğünü sınar. (9)

H1596. Güzellik imtihanı

Yaşlı kadın iyi erdemli kızı ödüllendirerek daha da güzelleştirir. (9)

J. AKILLILAR VE APTALLAR

J0 – J199. KAZANILAN VE ELDE EDİLEN AKIL (BİLGİ)

J200 – J299. AKILLI VE AKILSIZ DAVRANIŞLAR

J200 – J499. Seçmeler

J230 – J299. Gerçek ve Açık Değerler

J300 – J329. Seçilen Hâlihazır Değerler

J330 – J399. Kaybetmeler ve Kazanmalar

J400 – J459. Birlikte Seçmeler

J500 – J599. İhtiyat ve Tedbir

J600 – J799. Önceden Düşünme

J800 – J849. İntibak

J850 – J899. Talihsizlikte Teselli

J900 – J999. Alçakgönüllük

J1000 – J1099. Aklın Diğer Görüşleri

J1100 – J1699. ZEKİLİK

J1100 – J1249. Zeki İnsanlar ve Hareketler

J1250 – J1499. Zekice Karşılık Vermeler

J1500 – J1649. Zekice Pratik –Hazırcevaplar

J1650 – J1699. Çeşitli Zeki Davranışlar

J1700 – J2749. APTALLAR VE DİĞER AKILSIZ İNSANLAR

J1700 – J1729. Aptallar

J1730 – J1749. Gülünç Anlamama

J1850 – J1999. Gerçeklere Karşı Mantıksız Lâkaytlık

J2000 – J2049. Mantıksız Şüphecilik

J2050 – J2199. Mantıksız Dar Görüşlülük

J2200 – J2259. Mantıksızca Mantığın İhmali

J2260 – J2299. Mantıksız İlmî Teoriler

J2300 – J2349. Kolay Aldanır Ahmaklar

J2350 – J2369. Aptalların Gevezeliği

J2370 – J2399. Aptalca Soru Sorma

J2400 – J2449. Aptalca Taklit

J2450 – J2499. Hakikî Aptallar

J2500 – J2549. En Yüksekteki Aptal

J2550 – J2599. Müteşekkir Aptallar

J2600 – J2649. Korkak Aptallar

J2700 – J2749. Kolay Problemi Zorlaştırma

J2750 – J2799. Aptalların ve Akıllıların Diğer Görünüşleri

J30. İlgi kurarak bilgi elde etme (Anlam çıkarılarak kazanılan bilgi)

Kahraman, üst üste yığılmış kafataslarını görünce Burunsuz Bekir'in burnuna ne olduğunu soranların başlarını kestiğini anlar. (21)

J130. Hayvanlardan öğrenilen bilgi

Serçe, emegen kadının parmağından kopan eklem iliğinin nerede olduğunu söyler. (20)

Kırlangıç, kahramana düşmanı hakkında bilgiler verir. (19)

J140. Eğitim yoluyla kazanılan akıl (bilgi)

Aşık, genci üç ay kadar eğitir. (5)

J150. Diğer bilgi elde etme yolları

Padişah, kızının kiminle evleneceğini kaderleri yazan adamdan öğrenir. (1)

J151. Yaşlı insanlardan öğrenilen akıl/bilgi

Yaşlı kadın, kahramanı düşmanını nasıl yeneceği konusunda bilgilendirir. (15)

J151.4. Yaşlı adamdan öğrenilen bilgi

Yaşlı adam, kahramanı gideceği yol hakkında bilgilendirir. (8), (11)

Yaşlı adam, kadını bilgilendirir. (18)

J152. Bilge kişilerden öğrenilen bilgi

Kadın, yaşadığı sıkıntıların anlamını yaşlı bilgeden öğrenir. (18)

(T)J152.2.1. Yaşlı kadının nasihati

Yaşlı kadın, gence nasihat verir. (15)

(T)J152.2.1.1. Yaşlı adamın nasihati

Yaşlı adam, kahramana nasihat verir. (8)

J154. Ölmek üzere olan babanın nasihati

Adam, ölmek üzereyken bir aylık oğluna büyüdüğü zaman iletilmek üzere nasihatlerde bulunur. (18)

J155. Kadınlardan öğrenilen akıl (bilgi)

Kadın, beş oğlunu evlendirmek için beş kız kardeş arayan adama aradığı gibi bir ev olduğunu söyler. (24)

J914. Kral insanlar arasında mütevazıdır

Han, mütevazıdır. (5)

J1111. Akıllı kız

Hanın kızı akıllıdır. (1), (13)

J1112. Akıllı eş

Kahramanın eşi akıllıdır. (6), (10), (23)

J1113. Akıllı oğlan

Kahraman akıllıdır. (4), (5), (14), (16), (21), (24)

(T)J1707. Aptal kardeş

Gençler, en küçük kardeşlerinin aptal olduğunu düşünür. (11), (13)

J2131.1. Ahmak dövülür

Kahramanı herkes ahmak olarak gördüğünden yalan söylediğini düşünüp döverler. (13)

J2355.1. Aptal, onlar hakkında konuştuğu vakit sihirli nesneleri kaybeder

Kahraman, sarhoşken sihirli eşyalarından bahseder ve onları kaybeder. (16)

K. ALDATMALAR

K0 – K99. ALDATMA İLE MÜSABAKAYI KAZANMA

K100 – K299. ALDATICI ANTLAŞMALAR

K110 – K149. Aldatıcı Eşya Satışı

K200 – K249. Borç Ödemede Aldatma

K300 – K499. ÇALINTILAR VE HİLELER

K410 – K439. Çalıntılar

K440 – K499. Diğer Hileler

K500 – K699. ALDATMA YOLUYLA KAÇMA

K700 – K799. ALDATMA YOLUYLA YAKALAMA

K800 – K999. KADERE BAĞLI ALDATMALAR

K1000 – K1199. KENDİ KENDİNİ YUVARLAYARAK ALDATMA

K1200 – K1299. ŞAHSİYETİNİ RENCİDE ETME POZİSYONUNDA ALDATMA

K1300 – 1399. İĞFAL EDİLMİŞ VEYA ALDATILMIŞ EVLİLİK

K1400 – 1499. KOLAY ALDATILMIŞ KİŞİNİN HAYSİYETİ TAHRİP EDİLİR

K1500 – K1599. ZİNA İLE İLGİLİ ALDATMALAR

K1600 – K1699. ALDATICI KENDİ TUZAĞINA DÜŞER

K1700 – K2099. YALAN SÖYLEYEREK ALDATMA

K1700 – K1799. Blöf Yoluyla Aldatma

K1800 – K1899. Kıyafet Değiştirerek veya Hayal Şeklinde Aldatma

K1900 –K1999. Hileler Sahtekârlıklar

K2000 – K2099. İkiyüzlülükler

K2100 – K2199. Sahte İthamlar

K2200 – K2299. Alçaklar ve İhanet Edenler

K2300 – K2399. Diğer Aldatmalar

K70. Güç mücadelesi aldatmayla kazanılır

Kahraman, emegenle mücadele ederken kahramanın annesi, emegenin safını tutar; kadın, emegene yardım ettiği için emegen, oğlanın başını keser. (3)

K150. Sahte hizmet satışı

Genç, koç kılığına girer, annesi onu pazarda satar; genç, akşama evine döner. (5)

Genç, boğa kılığına girer, annesi onu pazarda satar; genç, akşama evine döner. (5)

Genç, aygır kılığına girer, annesi onu pazarda satar. (5)

K170. Sahte pazarlık ile aldatma

Sahtekâr, kadına iki altın yüzük verip karşılığında bir bakır yüzük alır, ama bakır yüzük sihirlidir. (7)

K431. Farenin kuyruğunun uyuyan hırsızın ağzında olmasının sebebi sihirli yüzüğü onun boğazından almasındandır

Fare, sahtekârın ağzındaki yüzüğü alabilmek için kırmızıbibere buladığı kuyruğunu onun iki burun deliğine sokar. (7)

K511. Değiştirilen mektup

Kız, babası tarafından öldürülmesi için elinde bir mektupla gönderilen gencin mektubunu değiştirir ve gencin kendisiyle evlenmesini sağlar. (1)

K650. Kaçmanın diğer yöntemleri

Kız, sevdiği gençle nehir kenarında buluşur. Genç, kızı atının arkasına bindirir ve kaçarlar. (15)

K730. Kurbana tuzak kurma

Kardeşleri, kahramanı öldürmek tuzak kurar. (6), (11)

Arkadaşları, kahramanı öldürmek için tuzak kurar. (20)

Bey, damadını öldürmek için tuzak kurar. (22)

Han, oğlunu öldürmek için tuzak kurar. (23)

K958. Suda boğma vasıtasıyla öldürme

Teyzeler, yeni doğan ikiz yeğenlerini bir sandığa koyup nehre atarlar. (8)

Üvey anne, kızı sandığa koyup nehre attırır, kız boğularak ölür. (9)

K963. İp kesilir ve kurban aşağı düşer

Kahraman, su almak için kuyuya inince kardeşleri ipi keser. (11)

K975.1.1. Kahraman düşmanlarına kendisinin nasıl öldürülebileceğini söyler

Kahraman, eşine canının nerede olduğunu söyler, kadın da bunu kötü cadıya söyler. (17)

Kahraman, babasına kendisinin nasıl alt edileceğini söyler. (23)

K1011. Göz ilacı

Kahraman, yolda bir atın kafatasına rastlar, bu kafatasının ortasından ot çıkmıştır, kemiğin ot biten yerinde ise çiğ et oluşmuştur. Kahraman, bu otla annesinin gözlerini açar. (6)

(T)K1011. 3. Görmeyen gözün ilacı yapraktır.

Kahraman, etrafındaki otlardan bir yaprak çekip gözlerine sürünce gözleri açılır. (23)

(T)K1011.4. Görmeyen gözün ilacı topraktır.

Ak atlının atının ayağının altından alınan toprak, görmeyen gözün ilacıdır. (22)

Hanın gözleri, ayağının basmadığı yerden getirilen toprakla açılır. (23)

K1112. Ağacı bükme (kıvırma)

Kahraman, emegenle mücadele ederken ağaçları kökünden söker. (25)

K1310. Baştan çıkarma veya kıyafet değiştirmeyle evlenme

Üvey kız, Musiliya'nın kıyafetlerini giyerek onun yerine geçer ve hanın oğluyla evlenir. (9)

K1340. Hile ile kızın yatak odasına girme

Kahraman, hileyle hanın kızının odasına girer. (12), (16)

K1355. Kahramanın getirdiği mektubu prenses değiştirerek vazifesini yerine getirmiş olur.

Kız, babasının öldürmek istediği gencin mektubunu değiştirir ve gencin kendisiyle evlenmesini sağlar. (1)

K1357. Kaybedilen sevgilinin yeniden elde edilmesi

Kahraman, ayrı düştüğü hanımına kavuşur. (6), (7), (8), (10), (17), (20), (21), (22), (23)

Kahraman, ayrı düştüğü sevgilisine kavuşur. (15), (24)

K1710. Dev (büyük hayvan) korkutulur.

Emegen, kahramanı karşısında görünce çok korkar. (11)

K1810. Kıyafet değiştirerek aldatma

Kahraman, kıyafet değiştirerek hanı aldatır. (5), (13), (14), (17), (20)

Kahraman, yırtık elbiseler giyip yola çıkar, tepenin başında toplanan insanları aldatır. (8)

Üvey annenin kızı, kıyafet değiştirerek hanın oğlunu aldatır. (9)

Kahraman, güzel kıyafetler giydiği için kardeşleri onu tanımaz. (13)

Kahraman, güzel kıyafetler giydiği için kimse onu tanımaz. (14)

Kahraman, kıyafet değiştirerek hanın kızını aldatır. (16)

K1810.3. Kralın sarayına elbise değiştirerek girme

Kahraman, hanın kalesine yaşlı kılığında girer. (16)

K1812.8. Kıyafet değiştiren prenses

Hanın kızı istediği gibi bir erkek bulup evlenmek için kılık değiştirir. (15), (17), (22), (23), (25)

K1836.5. Erkeğin başka bir erkek kılığına girmesi

Kahraman, yaşlı bir adam kılığına girer. (16)

K1837. Kadın kıyafet değiştirerek erkek kılığına girer

Kız, erkek kardeşinin kıyafetlerini giyerek onun yerine geçer. (3)

Kız, erkek kılığına girer. (22), (23)

K1840. Bir başkasının yerine geçme ile aldatma

Üvey annenin kızı, Musiliya'nın yerine geçerek hanın oğlunu aldatır. (9)

K1911. Sahte gelin (bir başkasının yerine gelin)

Üvey annenin kızı, Musiliya'nın yerine geçerek hanın oğluyla evlenir. (9)

K1911.3. Gerçek gelinin eski hâline dönmesi

Cadı, Musiliya'yı diriltir. Musiliya, hanın oğluyla evlenir. (9)

K1931.4. Sahtekârlar kahramanı kuyunun içinde bırakırlar

Kardeşleri, kahramanı kuyunun içinde bırakır. (11)

(T)K1931.8. Sahtekârlar kahramanı ıssız bir yere bırakırlar

Hanın kızının hizmetkârları, kahramanı ıssız bir ormana bırakır. (16)

Arkadaşları, kahramanın bacaklarını yaralayıp onu kalede tek başına bırakırlar. (20)

K2010. İkiyüzlü kişi arkadaşmış gibi gözükerek saldırır

Kızın teyzesi kimliğini gizleyerek kızla ahbap olur, aslında hem kızın hem de gencin ölmesini istemektedir. (8)

K2060. İkiyüzlülüğün ortaya çıkarılması

Kızı dolduruşa getiren kişinin teyzesi olduğu anlaşılır. (8)

K2110.1. İftira edilen eş (kadın)

Kız kardeşler, en küçük kardeşlerinin iki köpek yavrusu doğurduğunu söyleyip ona iftira atarlar. (8)

(T)K2115.2.1.1. Yeni doğmuş bebeğin yerine köpek yavrusu konur

Kız kardeşler, yeni doğmuş bebeklerin yerine iki köpek yavrusu koyarlar. (8)

K2150. Suçlu görülen masumlar

Han, masum kadını suçlu zanneder. (8)

K2211.0.1. Hain ağabey

Kahramanın ağabeyleri haindir. (6), (11)

K2212. Hain kız kardeş (abla)

Ablalar, haindir. (8)

Ablalar, küçük kız kardeşleriyle alay ederler. (14), (20)

K2212.1. Hain üvey kız kardeş

Üvey kız kardeş, haindir. (9)

K2220. Hain rakipler

Kahramanın arkadaşları, onun hanın en güzel kızıyla evlenmesini kıskanırlar. (20)

Hanın hizmetkârları, kahramanın hanın kızıyla evlenmesini kıskanırlar. (23)

(T)K2216. Hain baba

Baba, haindir. (23), (25)

K2246. Hain prens

Hanın oğlu, kahramanın karısına göz koyar. (17)

K2246.1. Hain kral

Padişah, haindir. (10), (23)

K2250. Hain hizmetçiler ve işçiler

Hanın hizmetkârları, haindir. (23)

Seyisler, haindir. (23)

K2297. Hain arkadaş.

Kahramanın arkadaşları, haindir. (20)

(T)K2304. Kahramanın dışındaki insanlar kendilerini kahraman gibi gösterirler.

Hanın iki büyük damadı, kendilerini kahraman gibi gösterir. (14)

Kahramanın seyis arkadaşları, kendilerini kahraman gibi gösterirler. (20)

(T)K2305. Hile ile iş yapma

Hanın iki büyük damadı, hanın iyileşmesi için gerekli yiyecekleri yolda karşılaştıkları birinden alırlar, ancak hana bunları avladıklarını söylerler. (14)

(T)K2307. Hile ile mal sahibi olma

Sahtekâr, kahramanın sihirli yüzüğünü çalarak onun her şeyine el koyar. (7)

Kahramanın arkadaşları, kahramanı yaralayıp bütün malına mülküne sahip olurlar. (20)

K2350. Askeri strateji

Algabar, gençlere farklı bir savaş stratejisi önerir, bu sayede galip gelirler. (15)

K2351. Hayvanlar askeri zaferde yardım ederler

Kahraman, savaşta atının üstündedir. (15), (22)

L. KADERİN TERS DÖNMESİ

LO – L99. EN KÜÇÜK ÇOCUĞUN ZAFER KAZANMASI

L100 – L199. TALİHİ YAVER GİTMEYEN KAHRAMAN (HANIM KAHRAMAN)

L200 – L299. ALÇAKGÖNÜLLÜĞÜN MÜKÂFAT GETİRMESİ

L300 – L399. ZAYIF VE TAKATSİZİN ZAFERİ

L400 – L499. KİBİR AŞAĞILIK GETİRİR

L10. En küçük erkek çocuğun zaferi

En küçük çocuk başarılı olur. (6), (11), (13), (17), (19), (23), (24)

L11. Talihli en küçük oğul

En küçük oğul talihlidir. (6), (11), (13), (17), (19), (23), (24)

L12. Sevilen en küçük oğul

En küçük oğul, çok sevilmektedir. (6), (19), (24)

L13. Vicdanlı en küçük oğul

En küçük oğul vicdanlıdır, ağabeylerinin öldürülmesine razı olmaz. (11)

L31. En küçük kardeş en büyüklerine yardım eder.

En küçük kardeş, ağabeylerine yardım eder. (6), (11), (19), (24)

L50. Muzaffer en küçük kız

En küçük kız, sonunda çok mutlu olur. (8), (20)

L55.1. Üvey kız, en kötüdür.

Üvey kız, çok kötüdür. (9)

L61. Becerikli en küçük kız.

Hanla evlenen üç kız kardeşten sadece en küçüğü vaadini yerine getirir. (8)

L101. Ümit vermeyen kahraman (Genellikle en küçük erkek çocuktur.)

En küçük erkek çocuktan kimse başarı umut etmez. (11), (13)

L111.1. Gurbete gitme ve başarılı bir şekilde dönme.

Kahraman, gurbete gider ve başarılı bir şekilde döner. (5), (6), (7), (8), (10), (11), (12), (14), (15), (16), (17), (18), (20), (21), (22), (23), (24)

L111.4. Öksüz kahraman

Kahraman öksüzdür. (2), (12), (13), (16), (18), (19)

L111.4.2. Öksüz kahraman (kız)

Kız, öksüzdür. (2), (9)

L114.3. Asi kahraman

Kahraman, asidir. (4)

L160. Ümit vermeyen kahramanın başarısı

Ümit vermeyen kahraman, başarılı olur. (11), (13)

L161. Alt sınıftan bir kahraman, prensesle evlenir.

Fakir kahraman hanın kızıyla evlenir. (1), (3), (5), (7), (12), (13), (14), (16), (20), (21)

L162. Aşağı seviyeden bir kız, prensle evlenir

Öksüz kız kardeşler, hanla evlenir. (8)

Fakir kız, hanın oğluyla evlenir. (9)

L165. Aşağı seviyeden bir kahraman, kral olur

Fakir kahraman, han olur. (1), (10), (12), (14), (16), (20), (21), (24)

L176. Aşağı seviyeden bir oğlan yarışı kazanır

Fakir oğlan, yarışı kazanır. (13)

L350. İyilik, kötülük karşısında zafer kazanır

Padişahın genci öldürme çabaları boşa çıkar, iyi genç hanın kızıyla evlenir. (1)

İyiler kazanır, kötüler kaybeder. (2), (3), (5), (6), (7), (8), (9), (10), (11), (14), (17), (18), (19), (20), (21), (23), (25)

M. GELECEĞİN TAYİNİ

M0 – M99. HÜKÜMLER VE KARARLAR

M100 – M199. ANT VE YEMİNLER

M200 – M299. ANTLAŞMALAR VE SÖZ VERMELER

M300 – M399. KEHANETLER

M400 – M499. BEDDUALAR

M100. Yeminler ve antlar.

Üvey anne, Cumalak'ı öldürmeye yemin eder. (2)

Temir Bolat, ağabeylerinin intikamını alacağına yemin eder. (19)

M161.2. İntikam (kral, arkadaş ya da baba) veya öldürme andı.

Temir Bolat, ağabeylerinin intikamını alacağına yemin eder. (19)

(T)M225.2. İçecek için gözlerin değiştirilmesi

Susuzluktan kırılan genç, babasının su vermesi için ona gözlerini verir. (25)

M256. Ölmek üzere olan adamın sözünün tutulmaması

M256.1. Baba ruhunu teslim ettikten sonra oğulları sözlerini tutmazlar

İki büyük erkek kardeş, babalarının vasiyetini yerine getirmezler. (13)

M300. Kehanetler.

Ak kaledeki adam, çocukların büyüdüklerinde kimlerle evleneceklerini belirler. (1)

M311.0.3.1. Çocuksuz çiftin doğacak çocuğuyla ilgili kehanet

Cüce, çocuğu olmayan adama elma verdikten sonra elmayı karısına yedirmesini söyler ve bir oğlu olacağını bildirir. (14)

M312.1. Fakir çocuğun zenginle evleneceğinin önceden bilinmesi

Cariyenin oğlu, padişahın kızıyla evlenecektir. Kaderleri yazan adam, bunu padişaha söyler. (1)

M361. Geleceği önceden takdir edilen kahraman

Kahraman, bebekken boynuna yılan tarafından ak tespih takılır. Çocuğun büyüyünce büyük adam olacağı konuşulur. (18)

M369.2. Aşk ve evlilikle ilgili kehanet (1)

Ak kaledeki adam, padişahın kızıyla cariyenin doğacak oğlunun ileride evleneceğini söyler. (1)

M370. Kehanetin yerine gelmesinden kaçmak için boşuna teşebbüs edilir

Padişah, kızının cariyenin oğluyla evlenmesini engelleyemez. (1)

M391. Kehanetin gerçekleşmesi

Padişahın kızıyla cariyenin oğlu evlenirler. (1)

M400. Beddualar

Kadın, kızına beddua eder. (10)

Kadın, oğluna beddua eder. (24)

Kız kardeşler, Boshasan'a beddua eder. (25)

M411. Bedduanın yerine getirilmesi

Bedduaya göre kızın üç yıl güvercin olarak gezmesi gerekmektedir, üç yılın sonunda yine insan olur. (10)

Oğlan, kız kardeşini Kiçibatır'la evlendirince Sarıvek suretinden çıkar, tekrar insan olur. (24)

Boshasan, bedduaya göre sadece üç kez sudan çıkabilir. (25)

M411.1. Ebeveyn tarafından beddua

Kadın, kızına beddua eder. (10)

Kadın, oğluna beddua eder. (24)

M430. Şahısların bedduası

Kadın, kızına beddua eder. (10)

Kadın, oğluna beddua eder. (24)

Kız kardeşler, Boshasan'a beddua eder. (25)

N. ŞANS VE TALİH

N0 – N99. BAHİSLER VE KUMARLAR

N100 – N199. ŞANS VE TALİHİN YOLLARI

N200 – N299. ŞANSIN VE TALİHİN TABİATI

N300 – N399. TALİHSİZ KAZALAR

N400 – N699. TALİHLİ KAZALAR

N410 – N439. Talihli İşlerin Riski

N440 – N499. Kıymetli Sırların Öğrenilmesi

N500 – N599. Ortaya Çıkarılan Sahipsiz Hazine

N600 – N699. Diğer Talihli Tesadüfler

N700 – N799. TESADÜFÎ KARŞILAŞMALAR

(T)N2.5.3. Kralla bahse girme.

Han, Aşık oyunu gösterirse kızını gence verecektir. (5)

(T)N95.1. Aslanla bahse girme.

Dişi aslan, bir yavrusunu ve sütünü kahramana verdiği takdirde kahraman onu öldürmeyecektir. (14)

N101. Kaderin değiştirilmezliği

Padişah, kızının cariyenin oğluyla evlenmesine engel olamaz. (1)

N111. Falcı

Falcı, beşikteki bebeğin yüzünü açar. (18)

N111.2.1. Kör talih.

En küçük kız kardeş, yıllarca eziyet çektikten sonra hak ettiği mutluluğa erişir. (8)

N121. Kader doğmadan bellidir.

Ak kaledeki adam, padişahın sorması üzerine padişahın kızının ileride cariyenin doğuracağı oğlanla evleneceğini söyler. (1)

N122.0.1. Yolların seçimi.

Genç ile padişahın karşısına iki yol çıkar. Genç, sağdan padişah soldan gider. (10)

Kahramanın karşısına üç yol çıkar. Bir cüce hangi yolun nereye gittiğini söyler. Kahraman en tehlikelisini seçer. (15)

N130. Şans ve kaderin değişmesi

Kahramanın kaderi değişir. (1), (2), (5), (7), (8), (9), (10), (12), (13), (14), (16), (20), (24)

N203. Şanslı insan

Kahraman, şanslıdır. (6), (7), (11), (16), (17), (19), (23), (24)

N440. Kıymetli sırların öğrenilmesi

Sahtekâr, Nasıplı'nın sırrını öğrenir. (7)

N451. Hayvanın (cinin) konuşmasına kulak misafiri olarak öğrenilen sır

Genç, kuşların konuşmasına kulak misafiri olarak etrafındaki otların görmeyen gözü açtığını öğrenir. (23)

N452. Gizli ilaç hayvanların veya cadıların konuşmasına kulak misafiri olarak öğrenilir

Genç, kuşların konuşmasına kulak misafiri olarak etrafındaki otların görmeyen gözü açtığını öğrenir. (23)

N455. İnsanların konuşmasına kulak misafiri olma

İki büyük kız kardeş, küçük kız kardeşlerinin hanla konuşmasına kulak misafiri olur. (8)

N650. Tesadüfen kurtarılan hayat

Yaşlı karı koca nehirde tesadüfen bir sandık bulurlar, sandığın içinde ikiz çocuklar vardır. (8)

Tüccarlar, kuyudan su çekmek isterken tesadüfen kuyuya düşen kahramanı çıkarırlar. (11)

N701. Padişah, tesadüfen kızı bulur ve onunla evlenir.

Han, ormanda bulduğu kız kardeşlerle evlenir. (8)

N711.1.Kral (prens) ormanda (ağaçta) kız bulur ve onunla evlenir.

Han, ormanda bulduğu kız kardeşlerle evlenir. (8)

N731.3. Baba umulmadık bir şekilde terk edilmiş çocuğuyla karşılaşır ve ona tekrar kavuşur

Han, toya katılan kızın kendi kızı olduğunu anlar, baba-kız birbirine kavuşmuş olur. (8)

Adam, ormanda rastladığı gençlerin yıllar evvel terk ettiği oğulları olduğunu anlar, oğullarına kavuşur. (24)

N733. Erkek kardeşlerin tesadüfen karşılaşmaları

Muhammat, ağabeylerine yiyecek ve giyecek verir, sohbet edince birbirlerinin kardeşi olduklarını anlarlar. (6)

N772. Tehlikeye gitme veya kavşaklarda ayrılma.

Algabar, üç yol ağzına vardıklarında en tehlikeli yolu seçerek kardeşlerinden ayrılır, dönüşte kardeşleriyle yine o üç yol ağzında buluşur. (15)

N773. Mağara veya alt dünyada hayvanı takip etme esnasındaki macera.

Cücenin kafasını taşıyan horoz, meşe ağacının dibindeki delikten yer altına iner, Temir Bolat da peşinden gider ve cücenin yer altındaki evine ulaşır. (19)

N812. Yardımcı dev

Sihirli yüzüğü tılsımıyla seksen tane emegen gelip kahramanın dileklerini yerine getirir. (7)

(T)N819.5. Yardımcı cadı

Yaşlı cadı, kızı diriltir. (9)

Yaşlı cadı, güzel kızı daha da güzelleştirir. (9)

Yaşlı cadı, kahramana düşmanı nasıl yeneceğini söyler. (17)

N817.0.1. Yardımcı Allah

Kahraman, celmavuz kızdan kaçarken Allah'a dua eder; Allah, kızı engelleyecek nesneler yaratır. (4)

Kahraman, Allah'a dua eder; çakıyla bileği taşını birbirine bileyince deniz donar. (21)

N825.1. Çocuk sahibi olmayan yaşlı çift, kahramanı evlat edinir

Çocukları olmayan yaşlı karı koca, genci evlat edinir. (4)

Çocukları olmayan yaşlı karı koca, sandıkta buldukları ikizleri evlat edinir. (8)

N825.2. Yardımcı yaşlı adam.

Yaşlı adam, kahramana yardımcı olur. (8), (11)

N825.3. Yardımcı yaşlı kadın

Yaşlı kadın, kahramana düşmanını nasıl yeneceğini anlatır. (17)

N831. Yardımcı kız

Aşık'ın kızları kahramana yardım ederler. (5)

N835. Yardımcı güçlü adam

Burunsuz Bekir, Tulpar'ı alt etmek üzere olan emegenleri öldürür. (21)

N836.1. Kral kahramanı evlat edinir

Padişah, ormanda bulduğu çocuğu evlat edinir. (1)

N841. Yardımcı çoban

Çoban, kahramana yardımcı olur. (23)

N845. Yardımcı büyücü

Yaşlı cadı, kızı diriltir. (9)

Yaşlı cadı, güzel kızı daha da güzelleştirir. (9)

Yaşlı cadı, kahramana düşmanı nasıl yeneceğini söyler. (17)

P. TOPLUM

P0 – P99. KRALLIK VE ASİLZADELİK

P100 – P199. DİĞER SOSYAL KURUMLAR

P200 – P299. AİLE

P300 – P399. DİĞER SOSYAL AKRABALIKLAR

P400 – P499. İŞLER VE MESLEKLER

P500 – P599. HÜKÜMET İDARE ETME

P600 – P699. ÂDETLER

P700 – P799. TOPLUMLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MOTİFLER

P10. Krallar

Evvel zaman içinde bir padişah vardır. (1), (10)

Evvel zaman içinde han/hanlar vardır. (3), (5), (6), (7), (8), (9), (11), (12), (13), (14), (15), (16), (17), (20), (21), (23), (24), (25)

P11.4. Kral, kahramanlık ve çok büyük gayret üzerine seçilir

Kahraman, hanı öldürünce halk, onu han ilan eder. (10)

P11.1.1. Kral çoğunluk tarafından seçilir

Halk, kahramanı han ilan eder. (10)

P12.2.1. Zalim kral

Han, zalimdir. (1), (17), (23), (25)

Padişah, zalimdir. (10)

Bey, zalimdir. (18)

P12.14. Kralın alçak gönüllülüğü (mütevazı kral)

Han, alçakgönüllüdür. (5)

P15.2. Kral, insanların karılarını kendisi için talep eder

Han, kahramanın eşine göz koyar. (10), (23)

P16. Kralın saltanatının sonu

Zalim han, öldürülür. (17), (23), (25)

Zalim padişah öldürülür. (10)

Köyün zalim beyi öldürülür. (18)

P16.1. Kral her şeyden elini çeker

Han, hanlığını kahramana verir. (14), (20), (24)

P17.8. Krallık en küçük kardeşe verilir

En küçük kardeş olan kahraman, han olur. (6), (11), (16), (23), (24)

P18. Kralların evliliği

Han, ormanda bulduğu kız kardeşlerle evlenir. (8)

P20. Kraliçeler

Padişahın karısı, kızına babasının mektubunu verir. (1)

Hanın eşi, han öldükten sonra doğum yapar. (6)

Hanın eşlerinden ikisi kıskançtır. (8)

Hanın eşi kısırdır. (15)

Hanın eşi, oğlunun babasından kaçmasına yardım eder. (25)

P30. Prens (şehzade)

Hanın bir oğlu vardır. (9), (15), (17), (25)

Hanın üç oğlu vardır. (11), (23)

Hanın dört oğlu vardır. (6)

Beyin bir oğlu vardır. (18), (22)

P40. Prensesler

Padişahın bir kızı vardır. (1)

Hanın bir kızı vardır. (3), (5), (7), (8), (12), (13), (15), (16), (21), (25)

Hanın üç kızı vardır. (14)

Hanın beş kızı vardır. (24)

P94. Yüksek tabakadakilerin elbiseleri ayrıdır

Kahraman, zenginlerin giydiği kıyafetler giyer. (13), (14)

Han, damatlarından çok güzel kıyafetler giymelerini ister. (14)

(T)P121. Hoca (şeyh, molla, kalender)

İmam, padişahın kızı işe gencin nikâhını kıyar. (1)

P150. Zengin insanlar

Zengin adam fakirleşir. (21)

P160. Dilenciler

Kahraman, hanın karşısına dilenci kıyafetinde çıkar. (13), (20)

P170.0.1. Cariyeler

Prensesin cariyesi vardır. (6), (15), (16), (17), (20)

(T)P193. Mahkûmlar

Beyin zindanında yüzlerce tutuklu vardır. (22)

Kahraman, zindana atılır. (22)

(T)P230.0.1. Çocuksuzluk

Yaşlı karı kocanın çocuğu yoktur. (4), (8)

Çobanın çocuğu yoktur. (14)

Hanın çocuğu yoktur. (15)

P231. Anne ve oğlu

Anne, oğluna çok düşkündür. (6)

Anne, oğluna beddua eder. (24)

Anne, oğlunu hanın zulmünden kurtarır. (25)

P232. Anne ve kızları

Anne, kızlarına vasiyetini söyler. (8)

Anne, kızına öfkelenir. (10), (24)

P233. Baba ve oğul

Baba, oğluna vasiyetini söyler. (12), (13)

Baba, oğluna çok düşkündür. (14), (15)

Baba, oğluna vasiyetinde nasihat verir. (18)

Oğlan, babasının derdine derman olacak balığı tekrar suya atar. Baba, kendisine yardımcı olmayan oğlundan intikam alır. (25)

P233.5. En büyük oğul kardeşlerinin refahı için babası adına sorumludur

En büyük oğul, eve gelmeyen babasını merak eder, öte yandan eve yiyecek getirmesi gerektiğinden ava çıkar. (19)

P234. Baba ve kız

Padişah, kızını cariyenin oğluna layık görmez. (1)

Baba, üvey annenin baskısıyla kızına ilgi göstermez. (2)

Hanın bir kızı vardır. (3), (5), (7), (12), (13), (15), (21), (25)

Baba, üvey annenin baskısıyla kızlarını ormana atar. (8)

Baba, toya katılan kızın kendi kızı olduğunu anlar. (8)

Baba, kızına düşkündür. (16)

P251.5.3. Düşman erkek kardeşler

Erkek kardeşler, düşmandır. (6), (11)

P251.6. Birkaç erkek kardeş

Hanın dört oğlu vardır. (6)

Adamın beş erkek çocuğu vardır. (24)

P251.6.1. Üç erkek kardeş

Kahraman, üç erkek kardeştir. (11), (13), (17), (19)

Kahraman, üç erkek kardeşe yardım eder. (15)

P252.2. Üç kız kardeş

Üç öksüz kız kardeş ormana atılır. (8)

Gencin üç kız kardeşi vardır. (11)

Hanın üç kızı vardır. (14)

P253. Erkek ve kız kardeş

Hanın bir kızı bir oğlu vardır. (8), (25)

P253.0.1. Kız kardeşin oğlu

En küçük kız kardeş bir kız bir oğlan doğurur. (8)

P261. Kayınpeder

Han, kahramanın kayınpederidir. (1), (5), (7), (12), (13), (14), (20), (21), (22), (24)

P264. Görümce (yenge, baldız)

Kız, kardeşini hanın kızıyla evlendirir. (8)

P265. Damat

Kahraman, hanın damadıdır. (1), (5), (7), (12), (13), (14), (20), (21), (22), (24)

P282. Üvey anne

Kahraman, annesi ölünce üvey anne eline düşer. (2), (8)

P283. Üvey oğul

Üvey anne, üvey oğluna eziyet eder. (2)

P284. Üvey kız.

Üvey annenin kızı, Musiliya'nın güzelliğini kıskanarak kendisi de güzelleşmek ister, ancak daha da çirkinleşerek geri döner. (9)

P294. Teyze, hala.

Kıskanç teyzeler, kız kardeşlerinin doğurduğu ikizleri sandığa koyup nehre atar. (8)

P297. Erkek yeğen

Tavşana dönüşen kız, yeni doğan erkek yeğenini görmeye gelir. (3)

Teyzeler, erkek yeğenleri olan kahramanı öldürmek isterler. (8)

P298. Kız yeğen

Teyzeler, kız yeğenlerini öldürmek isterler. (8)

P310. Dostluk, arkadaşlık

Kahraman, ormanda tanıştığı iki sakat adamla arkadaş olur. (20)

P320. Misafirperverlik

Kahraman, gittiği yerde ağırlanır. (1), (10), (14), (15), (21), (22), (23), (24), (25)

P322. Misafire barınacak yer verilir

Kahraman, gittiği yerde konaklar. (10), (14), (15), (21), (22), (23), (24), (25)

P324.2. Misafirler sorulardan önce doyurulur

Kahraman, gittiği yerde niye geldiğini söylemeden önce yemek yer. (1), (10), (15), (21), (22), (23), (24), (25)

P410. İşçiler

Hanın işçileri kahramanın iş bulmasını sağlar. (14)

P412. Çoban

Çoban, kahramanı bilgilendirir. (6), (20)

Kahramanın babası çobandır. (14)

Çoban, kahramanı ağırlar. (23)

P414. Avcılık

Han, ava çıkar. (8), (10), (25)

Hanın oğlu ava çıkar. (9)

Kahraman, ava çıkar. (10), (17), (19)

(T)P416. Seyis

Kahraman, seyistir. (20)

Hanın üç seyisi vardır. (20)

P431. Tüccar (kervancı)

Tüccarlar, kahramanı kuyudan çıkarır. (11)

Tüccar, kahramanı bilgilendirir. (22)

P431.1. Haberlerin yayıcısı olarak tüccarlar

Kahraman, köyüne uğrayan Yahudi tüccardan köyünde olup bitenleri öğrenir. (22)

P447. Demirci

Han, demirciye demir topuz yaptırır. (21)

Han, demirciye oğlunun kalesinin etrafındaki demirleri söktürür. (25)

P461. Asker

Kahraman, hanın askeridir. (10)

(T)P450. Kuyumcu

Sahtekâr kuyumcudan altın ve gümüş takılar alır. (7)

P485. Bilgin kişi

Bilginler, hanın kızının kaybolmasını göğe uçtuğu şeklinde yorumlar. (16)

Kadın, çocuğunu da alıp köyün bilge yaşlısına gidip akıl danışır. (18)

P551.Ordu

Kahramanın ordusuyla hanın ordusu savaşır. (10), (15), (22)

P600. Adetler, gelenekler

Genç, kapısını çaldığı evde kız tek başına olduğu için içeri girmesinin yakışık almayacağını, böyle bir şeyin adetlerde olmadığını söyler. (15)

P634. Ziyafetler

Han, yüzüğü alan gencin kim olduğunu bulmak için ziyafet verir. (13)

Köyün beyi maiyetindekilere ziyafet verir. (24)

P681. Yasla ilgili adetler

Kız, kardeşi ölünce saçını başını yırtar, dizini döver. (8)

Kadın, kocası ölünce yemeden içmeden kesilir. (18)

Kadın, öldüğünü sandığı oğlunun arkasından karalar bağlar. (18)

Kahraman, babası ölünce bir yıl evden çıkmaz. (22)

P710. Milliyetler.

Tüccar bir Yahudi'dir. (22)

Q. MÜKÂFATLAR VE CEZALAR

Q0. CEZALAR VE MÜKÂFATLAR

Q10 – Q99. MÜKÂFATLANDIRILMIŞ İŞLER

Q100 – Q199. MÜKÂFATLARIN ÖZELLİKLERİ

Q200 – Q399. CEZALANDIRILMIŞ İŞLER

Q400 – Q499. CEZALARIN ÇEŞİTLERİ

Q10. Ödüllendirilmiş işler

Yılanlar hanı, kızını getirdiği için kahramanı ödüllendirir. (7)

Yaşlı kadın, kızı dürüstlüğünden ötürü ödüllendirir. (9)

Han, kahramanı ödüllendirir. (14)

Han, kayıp yılkıyı bulup getirdiği için kahramanı ödüllendirir. (20)

Bey, savaşta hayatını kurtaran kahramanı ödüllendirir. (22)

Bey, beyliğini kahramana verir. (24)

Q40. İyilik ödüllendirilir

Yaşlı kadın, kızı dürüstlüğünden ötürü ödüllendirir. (9)

Q51. Hayvanlara şefkat ödüllendirilir

Yılanlar hanı, kızını getirdiği için kahramanı ödüllendirir. (7)

Q53. Kurtarma ödüllendirilir

Yılanlar hanı, kızını getirdiği için kahramanı ödüllendirir. (7)

Q68.2. Doğruluk ödüllendirilir

Yaşlı kadın, kızı dürüstlüğünden ötürü ödüllendirir. (9)

Q91. Akıllılık Ödüllendirilir

Han, Aşık oyunu gösterdiği için kahramanı ödüllendirir. (5)

Q111.4.1. Sihirli yüzük vererek mükâfatlandırmak

Yılanlar hanı, kızını getirdiği için kahramana ödül olarak sihirli yüzük verir. (7)

Q112.0.1. Krallık vererek mükâfatlandırmak

Han, hanlığını kahramana verir. (14), (20)

(T)Q112.3. Beylik vererek mükâfatlandırmak

Bey, beyliğini kahramana verir. (24)

Q114. Hediye vererek mükâfatlandırmak

Bey, kahramanın bileğine şal bağlayarak ödüllendirir. (22)

Q115.2. Kral, kızına kimi isterse onunla evlendireceğine dair söz verir

Han, kızlarının istediği erkekleri seçmelerini söyler. (14)

Q140. Mucizevî veya sihirli mükâfatlar

Yılanlar hanı, kahramana ödül olarak sihirli yüzük verir. (7)

Q211. Katil cezalandırılır

Oğlanı öldüren üvey anne ve baba cezalandırılır. (2)

Kahramanı öldüren cadı, han ve hanın oğlu cezalandırılır. (17)

Q212. Hırsız cezalandırılır

Sihirli yüzüğü çalan sahtekâr cezalandırılır. (7)

Yaşlı kadın, paralarından aşıran kızı cezalandırır. (9)

Q212.3. Hırsızlığın cezası

Sahtekâr, ömür boyu zindanda kalır. (7)

Yaşlı kadın, paralarından aşıran kızın bir yanağını kurbağaya bir yanağını da yılana benzetir. (9)

Q213. Kaçırmak cezalandırılır

Kahraman, karısını kaçıran hanı ve oğlunu cezalandırır. (17)

Q215. Yamyamlık cezalandırılır

Oğlanı kesip etini yiyen üvey anne ve baba cezalandırılır. (2)

Q235. Beddua ile cezalandırma

Anne, sözünü dinlemeyen oğlunu bedduayla cezalandırır. (24)

Q221. Öldürerek cezalandırma

Kahraman, üvey annesini ve babasını öldürerek cezalandırır. (2)

Kahraman, emegeni ve hain annesini öldürerek cezalandırır. (3)

Kahraman, zalim Aşık'ı öldürerek cezalandırır. (5)

Hanın oğlu, üvey kızı öldürür. (9)

Kahraman, hanı öldürerek cezalandırır. (10), (17), (23), (25)

Q262. Sahtekâr cezalandırılır

Sahtekâr ömür boyu hapis cezasıyla cezalandırılır. (7)

Q263. Yalan cezalandırılır

Kahraman, yalan söyleyen kardeşlerini cezalandırır. (6), (11)

Han, yalan söyleyen eşlerini cezalandırır. (8)

Kardeşleri, kahramanın yalan söylediğini düşündükleri için onu döverler. (13)

Han, kendisine yalan söyleyen damatlarını cezalandırır. (14), (20)

Q267. İki yüzlülük cezalandırılır

Han, ikiyüzlü eşlerini cezalandırır. (8)

Q281. Nankörlük cezalandırılır

Kahraman, nankörlük yapan hanı cezalandırır. (10), (23)

Q297. İftira etme cezalandırılır

Han, üçüncü eşine iftira atan eşlerini cezalandırır. (8)

Q301. Kıskançlık cezalandırılır

Kıskanç kardeşler cezalandırılır. (6), (8), (11)

Kıskanç arkadaşlar cezalandırılır. (20)

Q331.2. Kibirlilik cezalandırılır

Kahraman, kibirli kızın dersini verir. (8), (16), (24)

Q418. Zehirleyerek cezalandırma

Serçeye dönüşen kahraman, üvey annesine ve babasına ceza olarak zehirli bal yedirir. (2)

Q421. Başını uçurarak cezalandırma

Kahraman, annesinin ve emegenin başlarını uçurur. (3)

Q428. Suda boğarak cezalandırma

Hanın oğlu, üvey kızı bataklığa atar. (9)

Q431. Sürgün ederek cezalandırma

Han, yalan söyleyen damatlarını ülkesinden kovar. (14), (20)

Q431.2.1. Ağabeyler, hainlik yaptıkları için kovulur.

Han, hainlik yapan oğullarını kovar. (11)

Q433. Hapsederek cezalandırma

Sahtekâr ömür boyu hapis cezasıyla cezalandırılır. (7)

Q438. Ceza olarak ormana terk etme

Han, kıskanç eşlerini ceza olarak ormana atar. (8)

Q451.7. Ceza olarak kör bırakma

Han, ceza olarak oğlunun gözlerini kör eder. (25)

Q520. Pişmanlıklar

Kalmuk, Aytek'in yokluğunda onun yerine bey olmak istediği için pişman olur; Aytek'ten af diler. (22)

Q551.3.2. Hayvan şekline sokarak cezalandırma

Kahraman, ceza olarak hanın kızını ata dönüştürür. (16)

Q556. Bedduayla cezalandırma

Yaşlı kadın, sözünü dinlemeyen oğlunu beddua ederek cezalandırır. (24)

Kız kardeşler, kahramanı bedduayla cezalandırır. (25)

Q580. Suça uygun ceza

Sahtekâr ömür boyu hapis cezasıyla cezalandırılır. (7)

Han, kıskanç eşlerine uygun cezanın ormana atılmaları olduğunu düşünür. (8)

R. ESİRLER VE KAÇAKLAR

R0 – R99. ESİRLİK

R100 – R199. KAÇMALAR

R200 – R299. FİRARLAR VE TAKİPLER

R300 – R399. SIĞINAKLAR VE TEKRAR ELE GEÇİRMELER

R41.3. Zindana hapsetme

Sahtekâr, kahramanın karısını ve annesini zindana atar. (7)

Kahraman, zindana hapsedilir. (22)

R41.3.4. Kuyuya hapsetme

Kahraman, kuyuya atılır. (11)

R110. Tutsaklıktan kurtarma

Hanın kızı kahramanı tutsaklıktan kurtarır. (22)

R111.1. Prensesin esaretten kurtarılması

Kahraman, karısını ve annesini zindandan kurtarır. (7)

R111.1.1. Genç kızın devden kurtarılması

Kahraman, kızı emegenin tutsaklığından kurtarır. (6)

R111.1.4. Prensesin canavardan kurtarılması

Kahraman, kızı Fuk'un tutsaklığından kurtarır. (11)

Kahraman, hanın kızını Sarıvek'ten kurtarır. (24)

(T)R124. Çocuğun sudan kurtarılması

Yaşlı çift, sandığın içinde nehre atılan çocukları kurtarır. (8)

(T)R125. Prensin esaretten kurtarılması

Hanın kızı, bir bey olan kahramanı esaretten kurtarır. (22)

R130. Kaybolan veya terk edilen şahısların kurtarılması

Kahraman, kaybolan ağabeylerini kurtarır. (6)

R131. Kaybolan veya terk edilen çocuğun kurtarılması

Yaşlı çift, sandığın içinde nehre atılan çocukları kurtarır. (8)

R141. Kuyudan kurtulma

Tüccarlar, kahramanı kuyudan kurtarır. (11)

R151. Koca karısını kurtarır

Kahraman, karısını hanın oğlundan kurtarır. (17)

R213. Evden kaçma

Kahraman, hanın kızını kurtarır. (15)

S. ANORMAL ZULÜMLER

S0 – S99. ZALİM AKRABALAR

S100 – S199. KORKUNÇ KATLİAMLAR

S200 – S299. ZALİMCE KURBAN ETMELER

S300 – S399. TERKEDİLMİŞ VEYA ÖLDÜRÜLMÜŞ ÇOCUKLAR

S400 – S499. ZALİM İŞKENCELER

S11. Zalim baba

Zalim baba kızlarını ormana atar. (8)

S11.4. Baba, çocuğunu öldürmeyi planlar

Han, oğlunu öldürmeyi planlar. (23)

S12.2. Zalim anne çocuğunu öldürür

Zalim anne, emegene yardım ederek çocuğunun ölmesine neden olur. (3)

(T)S21.6. Zalim erkek kardeşler

Erkek kardeşler, zalimdir. (6), (11)

(T)S21.7. Zalim ablalar

Ablalar zalimdir. (8)

(T)S23. Zalim kız evlat.

Celmavuz kız, ailesini ve tüm köylüleri yer. (4)

S30. Zalim üvey veya süt akrabalar

Kahramanın sütkardeşi kahramanın yokluğunda onun yerine tahta geçmek ister. (22)

S31. Zalim üvey anne

Üvey anne, zalimdir. (2), (8)

S72. Zalim teyze

Teyzeler zalimdir. (8)

S131. Suda boğarak öldürme

Teyzeler, yeğenlerini sandığın içine koyup nehre atar. (8)

Üvey anne, kızı sandığın içine koyup nehre atar. (9)

S133. Kafasını keserek öldürme

Emegen, kahramanın kafasını keser. (3)

Kahraman, emegenin kafasını keser. (3), (4), (6), (20), (21)

Erişi, hanın ve adamlarının kafasını keser. (15)

S139. Çeşitli zalim ölümler

Kahraman, hanın üstüne demir topuz atıp onu ezerek öldürür. (21)

S140. Zalimce terk etmeler ve maruz bırakmalar

S141. Kayıkta bırakma. Bir kişi (genellikle bir kadın veya bir çocuk) bir kayığın (sandık, sepet, fıçı) içinde akıntıya bırakılır.

Teyzeler, yeğenlerini sandığın içine koyup nehre atar. (8)

Üvey anne, kızı sandığın içine koyup nehre atar. (9)

S142. Şahıs suya atılır ve terk edilir

Teyzeler, yeğenlerini sandığın içine koyup nehre atar. (8)

Üvey anne, kızı sandığın içine koyup nehre atar. (9)

S143. Ormana terk etme

Zalim baba kızlarını ormana atar. (8)

Kahraman, ormana atılır. (16)

S146. Çukura terk etme

Zalim baba kızlarını ormandaki bir çukura atar. (8)

S146.1. Kuyuya terk etme

Kardeşleri kahramanı kuyuya atıp terk eder. (11)

S147. Dağa terk etme

Han, oğlunu dağda bırakıp döner. (25)

S162. Ayaklarını (bacaklarını) keserek sakat bırakma

Kardeşleri kahramanın bacaklarını keserek sakat bırakır. (6)

Arkadaşları kahramanın bacaklarını keserek sakat bırakır. (20)

(T)S165.8. Gözlerini kör ederek sakat bırakma

Han, oğlunun gözlerini kör eder. (23), (25)

S262. Canavara periyodik olarak verilen kurbanlar

Köylüler, Fuk'a her gün bir kız verirler. (11)

S310. Çocuğun terk edilmesinin sebepleri

Baba, yeni karısı kızlarını istemediği için onları ormana terk eder. (8)

Kadınlar, kız kardeşlerini kıskandıkları için onun çocuklarını nehre atar. (8)

S333. Baba kızını ormana terk eder

Baba, kızlarını ormana terk eder. (8)

(T)S351.3. Terk edilen çocuklara insanlar yardım eder

Yaşlı karı koca, nehir kenarında bulduğu çocukları evlat edinir. (8)

S450. Toplumdan atılmış kadının kaderi

Ormana terk edilen kadın, ormanda yıllarca yalnız başına yaşar, yanındaki iki köpek onun başında nöbet tutar. Ama kadın bu zor hayata dayanamayıp ölümle burun buruna gelir. (8)

S451. Toplumdan atılmış kadın sonunda kocası ve çocuklarıyla birleşir

Çocukları kadını bulur ve kadın, kocasına da çocuklarına da kavuşur. (8)

T. CİNSİYET

T0 – T99. AŞK

T100 – T199. EVLİLİK

T200 – T299. EVLİLİK HAYATI

T300 – T399. NAMUS VE BAKİRELİK

T400 – T499. YASAK CİNSÎ MÜNASEBETLER

T500 – T599. HAMİLE KALMA VEYA DOĞUM

T600 – T699. ÇOCUKLARIN BAKIMI

T10. Âşık olma

Padişahın kızı gence âşık olur. (1)

Hanın oğlu Musiliya'ya âşık olur. (9)

Hanın kızı gence âşık olur. (16), (21)

T11.1. Sadece anlatma veya tarif etme üzerine âşık olma.

Kahraman, gençlerin anlattığı kıza âşık olur. (22)

T11.1.1. Krala kadının güzelliğinden bahsedilince kralda merak uyandırır, kızı kendisine eş olarak alır.

Kahraman, kadının güzelliğinden bahsedilince merak eder ve kızla evlenir. (22)

T11.2. Resmini görerek âşık olma

Hanın oğlu, resmini gördüğü kadına âşık olur. (17)

T15. İlk görüşte âşık olma

Prenses, kahramana ilk görüşte âşık olur. (1), (6), (14), (21)

Kahraman, kıza ilk görüşte âşık olur. (5), (6), (9), (16), (17), (25)

T15.1. Prenses çok güzeldir ve herkes ona âşık olur

Hanın kızı çok güzeldir, herkes onu görmek için can atar. (16)

T22.1. Doğmadan önce, evlenecekleri belirlenen sevgili

Padişahın kızının ileride evleneceği kişi daha doğmamıştır, ama cariyenin oğluyla evleneceği bellidir. (1)

T22.4. Aynı zamanda doğan âşıkların kaderlerinde birbirleriyle evlenmek vardır

Sarıvek, kızıyla aynı gün doğan Soltan Geriy'i evlendirir. (18)

T24.2.3. Olağanüstü güzelliği görerek bayılma

Kahraman, kızı görünce güzelliğinden bayılır. (6), (25)

T24.6. Âşık hiçbir şey yemez

Hanın kızı, kahramana duyduğu aşk yüzünden yemeden içmeden kesilir. (14)

T31.1. Âşıkların buluşması

Âşıklar, nehir kenarında buluşur. (15)

T55.1. Prenses aşağı seviyeden kahraman için aşkını ilan eder

Hanın en küçük kızı, evlenmek için hanın işçilerinden biri olan Bıjmapapah'ı seçer. (14)

T61. Nişanlanma

Adam, beş oğlunu beş kız kardeşle nişanlar. (24)

T68. Prenses ödül olarak teklif edilir

Han, kaybolan yılkıyı bulup getirene en güzel kızını vereceğini ilan eder. (20)

T69.1. 100 erkek kardeş, evlenmek için 100 kız kardeş arar. (Yedi-yedi, elli-elli vb.)

Beş erkek kardeş, evlenmek için beş kız kardeş arar. (24)

T91.5.1. Aşkta kız zengin, oğlan fakirdir

Fakir kahraman, zengin kızla evlenir. (1), (3), (5), (7), (12), (13), (14), (16), (20), (21)

T91.6.2. Kral (prens) aşağı seviyeden bir kıza âşık olur

Hanın oğlu, öksüz kıza âşık olur. (9)

(T)T91.5.1.2. Aşkta kız fakir, oğlan zengindir

Öksüz kız kardeşler, hanla evlenir. (8)

Fakir kız, hanın oğluyla evlenir. (9)

T100. Evlilik

Cariyenin oğlu padişahın kızıyla evlenir. (1)

Cumalak, üç kardeşten en büyüğü ile evlenir. (2)

Kahraman, üç tane han kızıyla evlenir. (3)

Kahraman, hanın kızıyla evlenir. (5), (7), (12), (13), (14), (16), (20), (21)

Kahraman, emegenden kurtardığı kızla evlenir. (6)

Han, ormanda bulduğu kız kardeşlerle evlenir. (8)

Hanın oğlu, kibirli kızla evlenir. (8)

Musiliya, hanın oğluyla evlenir. (9)

Genç, ormanda bulduğu güvercin kıza dönüşünce onunla evlenir. (10)

Alaber, serçe bir kıza dönüşünce onunla evlenir. (11)

Gencin kız kardeşleri ayı, kurt ve tilki suretinde gelen gençlerle evlenir. (12)

Kahraman, üç tane kızla evlenir. (15), (22), (25)

Kahraman, dağ cininin aslında güzel bir kız olduğunu görünce onunla evlenir. (17)

Soltan Geriy, Sarıvek'in kızıyla evlenir. (18)

Kahraman iki tane kızla evlenir. (23), (24)

T102. Kahraman geri döner ve ilk sevgilisiyle evlenir

Kahraman, geri döner ve ilk sevgilisi olan hanın kızıyla evlenir. (15)

T111. İnsan ve olağanüstü varlığın evliliği

Kadın, emegenle evlenir. (3)

T121. Eşit olmayan evlilik

T121.1. Asil bir erkek aşağı seviyeden bir kızla evlenir

Öksüz kız kardeşler, hanla evlenir. (8)

Öksüz kız, hanın oğluyla evlenir. (9)

T121.3.1. Prenses aşağı seviyeden bir erkekle evlenir

Hanın kızı, babasının işçilerinden biriyle evlenir. (14)

T130. Evlenme gelenekleri

Kahraman, annesini hanın kızını istemeye gönderir. (5), (7)

Han, diğer hanların oğullarını huzuruna çağırır; kızlarına evlenmek istedikleri gence ballı çörek vermelerini söyler. (14)

T131. Evlenme şartları

Hanın kızıyla evlenmek için kalenin başındaki pencereden elini sarkıtan kızın parmağındaki yüzüğün alınması gereklidir. (13)

(T)T131.11. Ok atarak evlenme

Hanın kızıyla evlenmek için bir hedefin vurulması gereklidir. (3), (23)

T131.1.2. Kız, babasının seçtiği kişiyle evlenmek zorundadır

Hanın kızı, babasının seçtiği kişiyle evlenmek zorundadır. (15)

T133. Evlilik için yolculuk

Damat tarafı gelinleri almaya gider. (24)

T135. Düğün merasimi

Düğün, üç ay üç gün sürer. (21)

T145.0.1. Birden fazla hanımla evlenme

(T)T145.1.4. İki kız ile evlenme

Kahraman, iki kızla evlenir. (23), (24)

(T)T145.1.5. Üç kız ile evlenme

Kahraman, üç kızla evlenir. (3), (8), (15), (22), (25)

T210.1. Sadık kadın

Kadın, kocasına sadıktır. (7), (10), (23)

T511.1.1. Elma yiyerek hamile kalma

Kadın, sihirli elmayı yiyince hamile kalır. (14), (15)

T540. Mucizevi doğum

Kahraman doğduğu gün yer sarsılır, gök gürler, sular taşar, kayalar oyulur. (11)

T569. Anormal doğumlar - çeşitli

Kadın, emegenle evlenince emegen doğurur. (3)

Kadın bir celmavuz doğurur. (4)

T581.1. Çocuk ormanda doğar

Çocuk, ormanda karnı yarılan anneden doğar. (1)

T587. İkizlerin doğumu

Kadın, biri kız biri erkek ikiz doğurur. (8)

Kadın, ikiz oğlan doğurur. (17)

T596. Çocuğa ad verme

Han, yıllar sonra kavuştuğu çocuklarına halkın huzurunda isim verir; kızına Cüyüshan, oğluna da Arnavut Han adlarını koyar. (8)

T611. Çocukların emzirilmesi

Ormanda doğan çocuk, ölmüş annesinin göğsünden süt emer. (1)

T685.1. İkizlerin maceraları

Yaşlı çift ikizleri bulur, büyütür. İkizler büyüyünce ormanda yaşamaya başlarlar. Teyzelerinin sebep olduğu çeşitli maceralara atılırlar. Sonunda anne ve babalarına kavuşurlar. (8)

T685.2. İkizlerin düşmanı

Teyzeleri ikizlere düşmandır. (8)

T615. Doğaüstü büyüme

Kahraman, günaşırı büyür. (6)

U. HAYATIN TABİATI

U0 – U99. HAYATIN EŞİTSİZLİKLERİ

U100 – U299. HAYATIN TABİATIYLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MOTİFLER

U60. Zenginlik ve yoksulluk

Kahraman yoksuldur. (5), (7), (9), (13), (14), (16), (19), (24)

Zengin adam fakirleşir. (21)

Han, fakir kahramanla alay eder. (7)

U210. Kötü yönetici, kötü ceza

Zalim beyi yılan sokar ve ölür. (18)

V. DİN

V0 – V99. DİNÎ MERASİMLER

V100 – V199. DİNÎ BİNALAR VE NESNELER

V200 – V299. MUKADDES ŞAHISLAR

V300 – V399. DİNÎ İNANIŞLAR

V400 – V499. DİNÎ KUVVETLER

V500 – V599. ÇEŞİTLİ DİNÎ MOTİFLER

(T)V38. Kader inancı

Padişah, kaderin önüne geçilemeyeceğini anlar. (1)

V52.4. Nesneler dua ile temin edilir

Kahraman dua ederek elindeki nesneleri çeşitli nesnelere dönüştürür. (4), (21)

(T)V56. Namaz kılmak

Kahraman, namaz kılar. (17)

V70. Dini ziyafetler ve oruç

Kahramanın yası iftar vakti sonlandırılır. (22)

V132. Kutsal su/Sihirli su

Güvercinler uçup hayat suyu getirir. (2)

Kahraman, sihirli suyu alıp getirir ve onunla ev yapar. (8)

Kahraman, yaşlıyı gençleştiren suyu alıp getirir. (10)

(T)V207. İmam

İmam, padişahın kızıyla gencin nikâhını kıyar. (1)

V254. Selamlaşma

Kahraman, karşılaştığı kişilere selam verir. (3), (13), (14), (15), (24)

Kahraman, kapısını çaldığı kişiye önce selam verir. (15), (21), (24)

(T)V302. Kur'an-ı Kerim üzerine yemin etme

Kahraman, kıza Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ettirir. (12), (17), (23)

V380. Çeşitli dini İnanışlar

Kahraman, geyiği kesmeden önce kıbleye yatırır. (15)

W. KARAKTER ÖZELLİKLERİ

W0 – W99. KARAKTERİN GÜZEL ÖZELLİKLERİ

W100 – W199. KARAKTERİN ÇİRKİN ÖZELLİKLERİ

W200 – W299. ÇEŞİTLİ KARAKTER ÖZELLİKLERİ

W27. Minnettarlık

Yılanlar hanı kızını getiren kahraman minnettar olur. (7)

W28. Fedakârlık

Kahraman, kız kardeşi için çeşitli fedakârlıklarda bulunur. (2), (8)

Kız, erkek kardeşi için çeşitli fedakârlıklarda bulunur. (8)

W31. İtaat

Kahraman, padişahın her dediğine itaat eder. (10)

Kahraman, hanın her dediğine itaat eder. (23)

W32. Cesaret

Kahraman cesurdur. (3), (4), (6), (8), (11), (14), (15), (17), (18), (19), (20), (21), (22), (23), (24), (25)

W35. Doğruluk

Musiliya, dürüst bir kızdır. (9)

W111. Tembellik

İki büyük kız kardeş tembeldir. (8)

W117. Övünme

Kahramanın arkadaşları kendileriyle övünürler. (20)

W136. Sahtekârlık-yalancılık

Hanın iki büyük eşi hana yalan söylerler. (8)

W154. Nankörlük

Padişah, nankördür. (10)

Han, nankördür. (23)

W157. Namussuzluk

Padişah, askerinin karısını elde etmek ister. (10)

Han, gelinlerini odasına almak ister. (23)

W171. İkiyüzlülük

Teyzeler ikiyüzlüdür. (8)

Hanın hizmetkârları ikiyüzlüdür. (23)

W181. Kıskançlık

Erkek kardeşler, kahramanı kıskanırlar. (6), (11)

İki büyük kız kardeş, küçük kardeşlerini kıskanır. (8)

Arkadaşları kahramanı kıskanırlar. (20)

W193. Zorla alma

Padişah, kahramanın karısını zorla götürmek ister. (10)

Han, kahramanın karısını zorla götürür. (17)

Arkadaşları kahramanın karısını zorla götürür. (20)

X. MİZAH

X0 – X99. RAHATSIZLIĞIN MİZAHI

X100 – X199. KABİLİYETSİZLİĞİN MİZAHI

X200 – X299. SOSYAL SINIFLARIN MİZAHI

X200 – X299. Esnafla Alışverişin Mizahı

X300 – X499. İş Sahipleriyle Alışverişin Mizahı

X500 – X599. Diğer Sosyal Sınıflarla Mizah

X600 – X699. Millet ve Irklarla İlgili Mizah

X700 – X799. Cinsiyetle İlgili Mizah

X800 – X899. Sarhoşlukla İlgili Mizah

X900 – X1899. MÜBALAĞA VE YALANIN MİZAHI

X910 – X1099. Tabiatüstü Adamla İlgili Yalanlar

X1100 – X1199. Avcılar ve Balıkçılarla İlgili Yalanlar

X1200 – X1399. Hayvanlarla İlgili Yalanlar

X1400 – X1499. Ağaç / Meyve / Sebze / Bitkilerle İlgili Yalanlar

X137. Çirkinliğin komikliği

Üvey annenin kızının bir yanağı kurbağaya bir yanağı da yılana benzer. (9)

Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

Z0 – Z99. FORMÜLLER

Z100 – Z199. SEMBOLİZM

Z200 – Z299. KAHRAMANLAR

Z300 – Z399. EŞSİZ İSTİSNALAR

Z10.1. Başlangıç formülleri

Sade Giriş Formeli – “Ertte-ertte”li Giriş

Ertte-ertte bir patçah bolğandı./Evvel zaman içinde bir padişah varmış. (1)

Erte-ertte bir kişi bla bir qatın caşağandıla./Evvel zaman içinde bir adam ile bir kadın yaşarmış. (2)

Ertte-ertte bir qatın bla bir kişi caşağandıla./Evvel zaman içinde bir kadın ile bir adam yaşarmış. (4)

Ertte-ertte bir han caşağandı./Evvel zaman içinde bir han yaşarmış. (6)

Erte-ertte bir carlı tul qatın gitçe caşçığı bla elni töben canında caşap bolğandı./Evvel zaman içinde fakir dul bir kadın, oğluyla ülkenin ücra bir köşesinde yaşarmış. (7)

Ertte-ertte Musiliya dep ariw bir qız bolğandı./Evvel zaman içinde Musiliya adlı güzel bir kız varmış. (9)

Ertte-ertte, erttegilile beri kelginçi, biz arı barmayıq, Qasay han caşağandı./Evvel zaman içinde eskiler beri gelir, biz oraya gitmeyelim, Kasay Han yaşarmış. (11)

Ertte-ertte bir elde bir qart kişi caşağandı./ Evvel zaman içinde ülkenin birinde yaşlı bir adam yaşarmış. (12)

Ertte-ertte bir elde bir han caşağandı./ Evvel zaman içinde ülkenin birinde bir han yaşarmış. (15)

Ertte-ertte bir cerde bir ullu taw el caşap bolğandı./ Evvel zaman içinde büyük bir dağ köyü varmış. (19)

Ertte-ertte bir hannı sawlay hanlığına aytılğan Alimcaşar dep bir cılqıçısı bolğandı./Evvel zaman içinde bir hanın bütün hanlığında tanınan Alimcaşar adlı bir seyisi varmış. (20)

Ertte-ertte bir bay caşağandı./Evvel zaman içinde zengin bir adam yaşarmış. (21)

Ertte-ertte zamanda bir elde bir han caşağandı./Evvel zaman içinde bir ülkede bir han yaşarmış. (25)

Sade Giriş Formeli – “Ertte zamanlada”lı Giriş

Ertte zamanlada bir elde carlı qatın caşağandı./Eski zamanlarda bir ülkede fakir bir kadın yaşarmış. (5)

Ertte zamanlada bir qıralda bir patçah bolğandı./ Eski zamanlarda bir ülkede bir padişah varmış. (10)

Ertte zamanda, uzaq bir elde öksüz caşçıq caşap bolğandı./ Evvel zaman içinde uzak ülkenin birinde öksüz bir genç yaşarmış. (16)

Sade Giriş Formeli

Haparda aytılğanına köre, bir kişi bla bir qatınnı üç qızları bolğandı./Anlatılanlara göre, bir adam ile bir kadının üç kızları varmış. (8)

Bek erttelede bir elde bir carlı kişi caşağandı./Çok eski zamanlarda bir köyde fakir bir adam yaşarmış. (24)

Z10.2. Bitiş Formülleri

Çıplak Bitiş Formeli - Murada Ermek

… Dolandırıcı, sonsuza kadar zindanda kalmış. Nasıplı, anası, güzel karısı, köpekçik ve kedicik ise rahat, bolluk bereket içinde yaşamışlar. (7)

… Suçsuz, felâkete uğrayan karısının ve çocuklarının yüzlerine bakıp gönüllerini almış. Halkın huzurunda oğluna Arnavut Han, kızına Cüyüshan adlarını vermiş. Diğer iki karısına da: “Haydi, şimdi sıra sizde!” deyip ormanın derinliklerine göndermiş. (8)

… Böylece sevinçle, mutlulukla yaşayıp gitmişler. (10)

… Sonra gencin damatlarını, kız kardeşlerini de çağırıp toy-oyun yapmışlar, evlenmişler. İkisi de o kalede yaşayıp gitmişler. (12)

… Birbirlerinden ayrılmadan ömürlerinin sonuna kadar huzurla yaşamışlar. (14)

… Gencin sağ salim geldiğine çok sevinmişler, kurbanlıklar kesmişler, toy-oyun düzenlemişler. Gençler, kız kardeşlerini yola hazırlayıp ne gerekliyse vermişler. (15)

… Karısıyla eskisinden de mutlu yaşamışlar. Karısı ikiz çocuk doğurunca aynı yaşlı cadı gelmiş. Yaşlı cadıyı da tazıya parçalatmış, leşini köpeğe sürükletip suya attırmış, kendisi de karısıyla ikiz oğlanlarıyla yaşayıp gitmiş. (17)

… Köy rahata huzura kavuşmuş. Muhtarbiy'i yılan sokup öldürmüş diyorlar. (18)

… Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, beyliğe bey olup yurdunda rahat içinde yaşayıp gitmiş. (24)

Devam Eden/İleriye Giden Bitiş Formeli

… Şimdilerde de Ay'ı, Güneş'i tutan o canavar kızdır, diye anlatılır. Onu görmediğimiz gibi hastalık mastalık da görmeyelim. (4)

… İşte böylece o kadar adamı kurtarıp köyüne dönmüş. Ondan sonra rahat huzurlu yaşamışlar. Bugün de her türlü zorluğa direniyorlarmış. (19)

Alimcaşar ve karısı, birbirlerini bulup mutlu mesut yaşayıp kalmışlar, diye işitmiştim. Onu görmediğimiz gibi hepimiz birlikte hastalık mastalık görmeden mutluluk içinde yaşayalım. (20)

Çok mutlu olmuşlar, birbirlerini çok severek yiyip-içip yaşamışlar, diye hikâyeleri hâlâ anlatılır. Onu görmediğim gibi kendim de öyle ölmeyeyim. (16)

Özetleyen Bitiş Formeli

> … “Ben yazılmış kaderi bozmaya çalıştım, bozamadım, engelleyemedim. Şimdi halkın karşısına nasıl çıkarım?” diye padişah halkın karşısına çıkamamış. Yüzünü açıp kimseye bakamadığından, padişah baykuş olup kalmış. (1)

> … Hepsi de muratlarına ermiş; bundan sonra başka felaketle sınanmamışlar, birbirlerine hürmet edip birbirlerini korumuşlar, esenlikle, rahatlıkla yaşayıp gitmişler. İşte böyle, üvey ananın kötü babanın kötü niyetleri başlarına dolanmış hayatlarını bitirmiş. (2)

> … “Ay, ona dokunmayın. O benim kız kardeşim. Büyük felâketin ardından tavşan olmuş. Bana kısmet bulan odur.” demiş. Tavşancığa kimse zarar vermemiş. (3)

> … Gencin Boshasan’dan ömrünün sonuna kadar ayrıldığına içi yanmış, ağlaya ağlaya evine dönmüş. Ağlayandan ne fayda gelir? Yağan yağmur kamçıyla kovalanmaz. (25)

Olay Yerinden Gelmek/Teminat Formeli

> … Onların düğünlerinde ben de bulundum, o sevince epey hayretle baktığımdan yemeye-içmeye hiç zaman bulamadım. Orada görmediğim şaşırtıcı bir oyun kalmadı. Aşık’ın üç kızı da toya gelip eğlendiler. (5)

> … Herkesi toplayıp toy-oyun düzenlemiş. Biz de o gün toyda dans ettik, içki içtik, gözümüz görmediği gibi öyle kaza belâ da görmeden yaşayalım. (22)

Anlatıcının Kendisine veya Dinleyicilerine İyi Dileklerde Bulunması

> Onu görmediğimiz gibi hastalık mastalık da görmeyelim. (4), (21)

> Onları görmediğimiz gibi, hastalık mastalık da görmeyelim. (9), (13)

Onu görmediğim gibi kendim de öyle ölmeyeyim. (16)

Onu görmediğimiz gibi hepimiz birlikte hastalık mastalık görmeden mutluluk içinde yaşayalım. (20)

Gözümüz görmediği gibi öyle kaza belâ da görmeden yaşayalım. (22)

Onu görmediğimiz gibi hastalık mastalık da görmeden yaşayalım. (23)

Z11. Ani bitişler

… Ağabeylerini hizmetkâr yapıp ülkenin hanı olmuş. (6)

… "Ülkeni yerle bir ederim. O kızı alıp gitmeyi bilen benim karşımda da kendisini göstersin." Alaber gidip yiğitliğini gösterince kızın babası han ona şöyle demiş: "Şimdi ikimiz de akraba olduk." Öyle deyip askerini de almış, geri dönüp gitmiş. (11)

Z64. Atasözleri

Suya düşen taşa sarılır. (8)

İhtiyarın burnunu sil, öğüt versin. (8)

Arayan bulur. (8)

Utanmayan ikram edilmeyeni yer. (15)

Z65. Renk formülleri

Kale beyazdır. (1)

Kız, kardeşinin kemikleri mavi bir elbisede toplar. (2)

Ülkenin yeri, göğü, insanları mavidir. (11)

Fuk, mavidir. (11)

Atın rengi bozdur. (13)

Atın üstündeki kıyafetler de bozdur. (13)

Atın rengi mavidir. (13), (14)

Atın üstündeki kıyafetler de mavidir. (13), (14)

Atın rengi beyazdır. (14)

Atın üstündeki kıyafetler de beyazdır. (14)

Kahramanın beyaz kale sandığı yer, kafataslarının üst üste yığılmış hâlidir. (21)

Ak atlının kıyafetleri beyazdır. (22)

Boz atlının kıyafetleri bozdur. (22)

Z71.1. Formülistik sayı: Üç

Üç güvercin, ağlayan kıza yardım eder. (2)

Kız, üç hanın da düzenlediği imtihanı geçer. (3)

Kahraman, üç kızla evlenir. (3), (15), (22), (25)

Kahraman, üç asanın sihriyle canlanır. (3)

Kahraman yanına üç eşya alıp yola çıkar. (4)

Kahraman, Aşık'ın evinde üç ay kalır. (5)

Kahraman üçüncü pazarda yakalanır. (5)

Hanın sağlığında üç oğlu vardır. (6)

Kahraman, atına kamçıyla üç kere vurur. (6)

Kız uyudu mu üç gün uyur, uyandı mı üç gün uyumaz. (6)

Emegen üç başlıdır. (6), (21)

Kahraman, üç hayvanın hayatını kurtarır. (7)

Bir adamla bir kadının üç kızı vardır. (8)

Han, üç kız kardeşle evlenir. (8)

Kahraman üçüncü günün sonunda usta okçu olur. (8)

Kahraman kıza üç kez “Bana varır mısın?” diye bağırır. (8)

Cadı, Musiliya’yı üç günde diriltir. (9)

Kız, annesinin bedduası sonucu üç yıl güvercin olarak gezer. (10)

Kahraman, gemicilerden üç tane sihirli nesne alır. (10)

Hanın üç oğlu vardır. (11), (23)

Kahraman, üç yol ağzına varır. (11)

Kahramanın üç kız kardeşi vardır. (12)

Yaşlı kadının üç tane kısrağı vardır. (12)

Üç kısrak, üç gün sonra üç tane tay doğurur. (12)

Bir adamın üç oğlu vardır. (13), (17), (19)

Adam, oğullarına; öldükten sonra ilk üç gece mezarının başında beklemelerini vasiyer eder. (13)

Mezardan üç tane at çıkar. (13)

Kahraman, hanın imtihanını üç gün üst üste geçer. (13)

Kahraman, eski bir sarayda üç tane at bulur. (14)

Hanın üç kızı vardır. (14), (20)

Kahraman, taya üç yıl bakar. (15)

Kahraman, üç erkek kardeşle karşılaşır. (15)

Kahraman, üç yaşlı kız kardeşle karşılaşır. (15)

Kahraman, üç tane emegene rastlar. (16)

Kahraman, emegenlerden üç tane sihirli eşya alır. (16)

Zınırdavuk'un atı ipek bezle silindi mi üç gün uyumadan durabilir. (17)

Kahraman, Zınırdavuk'u durdurmak için üç tane çukur kazar. (17)

Hanın oğlu, kahramana üç kez taarruz eder. (17)

Kahraman, karısına canının nerede olduğunu üçüncü defa sorunca söyler. (17)

Emegenler üç kardeştir. (20), (21)

Kahraman, üç kardeş emegeni öldürür. (20), (21)

Emegen kadın, oğlu için üç kazan et, üç kazan çorba pişirir. (20)

Han, kızlarını üç seyisle evlendirir. (20)

Üç sakat arkadaş bir barınak bulup beraber yaşar. (20)

Emegen kadın üçüncü gelişinde yakalanır. (20)

Serçe, emegen kadının eklem iliğinin nerede olduğunu üç kere tekrarlar. (20)

Burunsuz Bekir, Tulpar'ı üç gün üç gece ağırlar. (21)

Burunsuz Bekir, ot yığınlarını üç demet yapar. (21)

Kahraman mağaradaki üç anahtarı alır. (21)

Üç anahtar, üç farklı nesneyi açmaktadır. (21)

Düğün, üç ay üç gün sürer. (21)

Kahraman, boz atlıyı üçüncü gün yener. (22)

Kahraman, üç yıldan üç gün eksik bir süre zindanda kalır. (22)

Bey, savaşta başarı gösteren kahramanın bileğine üç gün üst üste birer şal bağlar. Kahraman, üç şalı üç kız kardeşe hediye eder. (22)

Han, kahramanı üç kez vazifelendirir. (23)

Kız, Boshasan'la gence evlenme şartını yerine getirmeleri için üç hak verir. (25)

Boshasan ve genç, üçüncü denemede şartı yerine getirir. (25)

Z71.1.1. Formel: üç gün üç gece

Kız uyudu mu üç gün uyur, uyandı mı üç gün uyumaz. (6)

Z71.2.0.1. Formülistik sayı: dördün katları - 400, 4000 vb.

Emegenler dört kardeştir. (4)

Emegen dört başlıdır. (6), (21)

Beyin dört kızı vardır. (22)

Çobanın karşısına dört tane geyik çıkar. (24)

Z71.3. Formülistik sayı: Beş

Emegen beş başlıdır. (3), (4), (6), (21)

Kahraman, beş tane emegen öldürür. (4)

Kahraman, beş asker öldürür. (21)

Bir adamın beş tane oğlu vardır. (24)

Gençlerin karşısına beş tane geyik çıkar. (24)

Hanın beş kızı vardır. (24)

Beş erkek kardeş, beş kız kardeşle evlenir. (24)

Z71.3.0.1. Formülistik sayı: beşin katları - 50, 500 vb.

Kahraman on beş yaşına gelir. (15)

Hanın on beş yılda on beş tayı kaybolur. (15)

Kahraman yirmi beş asker öldürür. (21)

Emegen on başlıdır. (21)

Z71.4. Formülistik sayı: altı

Emegen, altı başlıdır. (6)

Fuk, altı başlıdır. (6)

Boshasan, altmış tane adama rastlar. (25)

Z71.5. Formülistik sayı: yedi

At, yedi kez göğe yükselir ve aşağı iner. (6)

Kahraman, yedi yıllık yolu yedi günde aşar. (6)

Kadının canı, on iki başlı emegenin yedinci başındaki dilinin altındaki altın çakıdadır. (21)

Emegen, yedi başlıdır. (21)

Z71.5.2. Yedi denizin ötesine seyahat

Emegenler ülkesi yedi denizin ardındadır. (21)

Z71.6. Formülistik sayı: dokuz ve katları - 99, 900, 999, 99999 vb.

Bir adamla bir kadının dokuz oğlu vardır. (4)

Kahraman, dokuz gün dokuz gece yol gider. (21)

Emegen, dokuz başlıdır. (21), (25)

Kız, kendisini istemeye gelen doksan dokuz gencin başını kesmiştir. (22)

Kahramanın kalesinin etrafı dokuz kat demir çitle çevrilidir. (25)

Boshasan'ın sudan çıkmak için üç izni vardır. (25)

Z71.8. Formülistik sayı: On iki

Fuk, on iki başlıdır. (11)

Emegenler ülkesinde on iki tane emegen vardır. (21)

Emegen, on iki başlıdır. (21)

Geyiğin boynuzları on iki dallıdır. (25)

Z71.12. Formülistik sayı: Kırk

Cumalak'ın kemikleri kırk gün sonra bir serçeye dönüşür. (2)

Görünmez adam, kötü adamlara kırk yıldır hizmet etmektedir. (10)

Z71.16.11. Formülistik sayı: Seksen

Sihirli yüzüğün tılsımıyla seksen tane emegen gelip dileği gerçekleştirir.

Z111. Ölünün canlanması

Kahraman serçe olarak dirilir, sonra insan olur. (2)

Kahraman, üç asanın sihriyle dirilir.

Kibirli kız yenilince taş kesilen gençler canlanır. (8)

Cadı, genç kızı canlandırır. (9)

Çobanlar, çakıyı kahramanın saçına yerleştirince kahraman canlanır. (17)

Burunsuz Bekir'in karısının ensesine altın çakı yerleştirilince kadın canlanır. (21)

Z141. Sembolik renk: kırmızı

Ülkenin yeri, göğü, insanları kızıldır. (11)

Fuk, kızıldır. (11)

Z143. Sembolik renk: siyah - kara

At, siyahtır. (13), (14)

Siyah atın üstündeki kıyafetler de siyahtır. (13), (14)

Z183. Sembolik isimler

Kızın adı Altınçaç'tır; altın saçlı olduğunu simgeler. (2)

Çocuklar fakir çocukla alay etmek için ona Nasıplı ismini takarlar. (7)

İşçiler, deli sandıkları kahramana "Sümüklü Kalpak" anlamında "Bıjmapapah" ismini takarlar. (14)

Z292. Kahramanın ölümü

Kahraman ölür; sonra yine dirilir. (2), (3), (8), (9), (17)

Z293. Kahramanın yeniden dönüşü

Kahraman gurbete çıkar, sonra memleketine döner. (4), (5), (6), (7), (8), (10), (11), (14), (15), (18), (19), (20), (21), (22), (23), (24), (25)

METİNLER

METİNLER

1. KARAÇAY-MALKAR MASALLARINDAN "TILSIMLI MASALLAR"IN TRANSKRİPSİYONLU OLARAK LATİN ALFABESİNE AKTARILMASI

1.1. ADAMNI CAZIWU

Ertte-ertte bir patçah bolġandı. Birde ol uwġa çıqġandı. Arıġandı da, tüzde bir cerde cathandı. Ol alay catıp turġanlay, bir quş kelip, anı kötürüp, alıp ketgendi. Alıp barıp, bir biyik dorbunnu başına salġandı.

Esi awġan patçah uyanıp, tögeregine qarasa, dorbun içi mal, adam süyekleden tolup turġanın köredi. Adamlanı sawutları, kiyimleri da atılıp.

İşni tap bolmaġanın körüp, patçah: «Bu sawutlanı, bu bıstırlanı men qayadan enişge atayım», — dep sağışlanŋandı. Ol da alay turġanlay, bir ullu quş bir buġanı kötürüp kelgendi. Anı aşap, cartısın qoyup ketgendi. «Endi bu meni da bılay eterikdi», — dep, patçah ol sawutlanı içine qarap, teşiginden qan tama turġan bir uşkoknu tabadı. Quş kelir zamanŋa uşkoknu caraşdırıp, qoluna aladı. Quşnu körgenley, patçah qayanı bir tagısına minedi. «Endi, Allah aytsa, bu meni aşağınçı, men munu öltüreyim», — dep, quşnu uradı, alay quş asırı küçlüden, qanatı bla urup, patçahnı bir butun sındıradı.

«Endi ne eteyim, ne amal? — dep, ol anda bıstırla bla butun baylaydı. — Atlayalġan da etmey, men mında endi açdan öllükme, — dep oyumlaydı. — Alay quş da aşaydı da etni çiyley, butum saw bolġunçu, men da aşap köreyim», — dep, patçah buġanı etinden aşap başladı.

Bir awuq zamandan alayġa dağıda bir quş uçup keldi. «Endi meni ölür zamanım cetdi, bu quşdan a men qutulallıq bolmam»,— dedi patçah kesi kesine. Ol alay qorqġanlıqġa, quş aŋa hata etmedi. Quş, patçahnı kötürüp, dorbundan alıp çıqdı. Elte barıp, bir tüzde cerge tüşürdü. «Arabiy, bu meni bılayda aşapmı qoyarıqdı? Aşayma dese, birgeme alġan uşkogum bla ururma»,— dep, saq boladı. Quş a, ol oylağança etmey, uçup ketdi. «Endi Allah buyurġan bolur, mından da qutuldum», — dep, aç da, qarıwsuz da bolup, patçah tögeregine qaradı. — Arabiy, bu cerde bir adam caşağan cer

bolmazmı? Da ne bolsam da, bara-barayım: ne sawğa, ne ölgenŋe coluğurma», — dep, colğa çıqdı.

Bara-bara ketip, uzaqda bir aq qala kördü. «Ne bolsam da, adam caşağan cerge barayım», — dep, patçah qala taba tebiredi. Qalağa cetip, türtüp, anı eşigin açdı. Cazıw ete turğan bir adamnı kördü. Kirip, salam bergende, ol kişi anı salamın almadı. Patçah cerinde süyelip qaldı. Birazdan ol kişi cazıwun boşap, patçahnı salamın aldı, qonaq etdi. Allına eki qoşun ayaq bla süt, eki da löqum saldı. «Ay, men mından kesim da toyarıq tüyülme», — dedi içinden açdan öle turğan patçah. Alay, aşap başlağanında, aşnı tawusalmay qaldı. Aşap boşağanlay, ekisi da haparğa kirdile.

— Allah, Allah, sen, adam ulu, qaydan çıqdıŋ? Men bılayda caşağanlı, beri bir adam ulunu ayağı basmağandı, — dedi ol adam.

Patçah kesini uwğa çıqğanın, tüzde cuqlağanlay, anı quş alıp ketgenin, ol quşnu öltürgenin, ayağın sındırğanın, dağıda başha quş uçup kelip, aŋa boluşhanın başdan ayaq tutup aytıp: «Açdan qarıwsuz bolup, tögeregime qarap, ma beri, saŋa keldim. Meni haparım ma oldu», — dep boşadı haparın patçah. Sora ol adamğa sordu: «Sen a bu qalada ne işlep turasa?»

«Meni da Allah ma bılayda bir işge buyurğandı da, işlep turama,— dep başladı cuwabın ol adam.— Maŋa Allah qızlanı bla caşlanı cazıwların cazıp tur degendi».

Ol alay aythanda, patçah: «Meni bir qızım bardı da, sen anı cazıwun qalay cazğan bolursa?» — dep sordu. Ol a: «Ma sen eşikden kirgen zamanda seni qızıŋı cazıwun caza tura edim» — dedi. «Kim bla birge cazdıŋ qızımı cazıwun?» — deydi biyağı patçah. «Seni üyüŋde bir qarawaş qız turadı. Ol, kimden bolğanın da bilmey, buwaz bolluqdu, aŋa caş tuwarıqdı. Ma anı bla birgedi seni qızıŋı cazıwu», — dedi ol adam. «Allah, Allah, ne aman hapar aytdıŋ», — dep, patçah mudah boladı. Bolsada, ne etsin, ketdi patçah üyüne.

Üyüne kelse, kerti da, aq qalada ol adam aythança, qarawaş qız buwaz bolup tura edi. «Men munu duniyadan dump eterge kerekme», — dep, künleni birinde patçah qarawaş qızğa: «Kel, bir uwğa çığıp keleyik», —

deydi. Birgesine aǧaçha eltip, anı qarının carıp, öltürüp: «Endi seni caşıŋ meni qızımı alǧanın bir köreyim», — dep, artına da qaramay, üyüne qaytadı. «Oh Allah, ol qayǧımdan da qutuldum», — dep, cerinde ırahat catadı.

Ol zamanda wa bir başha patçah da uwǧa baradı. Aylana barıp, ölüp turǧan anasını öşünün eme turǧan qaǧanaq sabiyni köredi. Sabiyçik caşçıq edi. Bu patçah qaraton bolǧanı sebepli, caşçıqnı kesine caş etip aladı.

Arada igi kesek zaman ozadı. Qızı bolǧan patçah birsi patçahha qonaqǧa baradı. Barsa, anı arbazında bir ariw sıfatlı caşnı köredi. Anı körgeninde, patçahha bitew haparnı soradı, caşnı beri qalay tüşgenin, anı kim bolǧanın biledi. «Qalay-alay bolsa da, men anı öltürürge kerekme»,— deydi patçah kesi kesine. Sora patçahdan tilep: «Bu caşnı meni üyüme cumuşha ciberirge erkin et: bir zatnı unutup kelgenme», — deydi.

Irazı bolmasa da, patçah munu tilegine uǧay demeydi. Qıznı atası caşnı kesini atına da mindirip, bir qaǧıtnı üyge elt dep ciberedi. Ol qaǧıtda wa: «Cetgenley, bu qaǧıtnı bergenni öltürüp, ayaq colǧa atığız!» — dep cazadı.

Caş patçahnı üyüne keç bolup cetedi da, üyge kire turmay, terek bahçada bir terekni tübünde, at iyerni da başına salıp, cuqlap qaladı.

Erttenlikde ertte patçahnı qızı qobup, eşikge çığadı. Terek tübünde adam catıp turǧannı esleydi da: «Allah, Allah, caratılǧanlı atamı tereklerini tübünde kişi catmaǧandı. Bu ne seyirdi?» — deydi. Ol adamǧa cuwuq barıp qaraydı. Qarasa — qızıl nürlü, toqbet, bir ariw caş. İgi eslep qarasa — caşnı qoyunundan bir qaǧıt qarap. Anı alıp oquydu. Atası alay caza edi: «Cetgenley, bu qaǧıtnı bergenni öltürüp, ayaq colǧa atığız!» — dep. Qaǧıtnı oqup boşaǧanlay, qız: «Allah, Allah, meni atam aqılından şaşhandı», — dep, ol qaǧıtnı cırtıp, üyge kirip, kesi caŋı qaǧıt cazadı. «Cetgenley, bu qaǧıtnı bergen bla meni qızıma nekāh etip, qullarımı da, malımı-mülkümü da ekiden birin aŋa berigiz!» — dep, qız qaǧıtnı efendige bla camawatha atap cazadı. Sora anı caşnı qoyununa salıp ketedi.

Bir zamanda caş uyanadı. Barıp, ol qaǧıtnı patçahnı qatınına beredi. Qatın anı qızına uzatadı: «Ataŋdan kelgen qaǧıtnı oqu», — deydi. Qız qaǧıtnı

oqup, anasına qaytaradı: «Bu qağıt efendige bla camawatha cazılğan qağıtdı», — deydi.

Efendi, camawat da qağıtnı oqup, anda cazılğanıça, patçahnı qızına nekāh etip, qarawaşlanı, malnı, mülknü da, qızını, caşnı da alıp, patçahnı allına baradıla.

«Allah, Allah, bu ne seyir, ne tamaşa iş boldu, — dep qaldı patçah. — Men cazılğan cazıwnu buzarğa küreşdim, — buzalmadım, ne tıyalmadım. Endi camawatha betimi qalay çığarayım?» — dep, patçah camawatha çıqmadı.

Adamlağa betin açıp qarayalmay, patçah uku bolup qaldı.

1.2. CUMALAQ

Erte-ertte bir kişi bla bir qatın caşağandıla. Alanı bir caşçıqları bla bir qızçıqları bolğandı. Caşçıqnı atı Cumalaq, qızçıqnı atı Altınçaç bolğandı. Cumalaq Altınçaçdan tamata bolğanı sebepli, andan eslirek bolup, anı oynatıp, har zatha üyretip turğandı. Cumalaq bla Altınçaçha es kirip, bir-birlerin qarındaş, egeç dep aŋılap başlağanlay, anaları awrup, ölüp qaladı. Anadan ayırılğan, ariw halda üyrenŋen sabiyle bir-birlerine alğından da bek qayğırıp, caşaydıla.

Ma bu halda turğanlay, ataları qatın aladı da, Cumalaq bla Altınçaç öge ananı qoluna tüşedile. Ataları işge ketse, sabiyle öge ana bla qala edile. Öge anaları wa igi adam bolmağandı. Ol, sabiyleni cazıqsınmay, ayamay, qollarından kelgen, kelmegen işni da berip, bek qıynap, canlarından toydurup, unuqdurup turğandı. Tap etalmağan işleri üçün tüyüp, urup oquna başlağandı. Cumalaq kesine cetgen qıyınlıqnı esine almağanlay, neni da kötürürge küreşip, egeşçigine da boluşurğa küreşgendi. Anı alay etgenik öge anaları kötüralmay, Cumalaqğa:

— Kesine etme qoy,— dep, uruşup turğandı. Caşawları quwançlı bolmağanını üsüne da sabiylege üynü qıyın, awur cumuşu da qoşuldu. Bitew bu zatlanı kötüralmay, egeşçigine da cazıqsınıp, ol başha amal tapmay,

atasına tarıqğandı. Alay atası aŋa hını etip qoyğandı. Bir bölek zaman ozğandan sora, Cumalaq biyağı atasına:

— Maŋa ne süyse da etsin, alay Altınçaçnı bılay bek qıynamasın, — dep, tarığıp, cilağandı. Atası qatın bla söleşedi, alay qatın kişige uruşup:

— Meni cumuşumu etmezlik bolsala, qorat sabiyleriŋi, men birewnü sabiylerin asırarğa kelmegenme, dep qoyadı. Bolmağanında, atası Cumalaqnı ayıplap, qıcırap ketedi. Endi sabiyle tarığıwnu qoyadıla, alay a ne kelsin, öge ana bla sabiyleni arası alğından da aman buzuladı. Sabiyle atalarından boluşluq bolmağanın körüp, çıdarğa küreşedile, alay a öge anaları sabiylege bekden-bek öçügüp qaladı. Altınçaçnı ayawsuz etgenin kötüralmay, Cumalaq öge anasına cuwap etip, dawlaşa başlaydı.

Bu bolumnu körgeninde, qatın Cumalaqdan atalarına tarığıp başlaydı. Kişi munu çıdatırğa küreşedi, qatın a, qoyarğa unamay, kün-künden amandan-amanın çığarıp, dawnu terenden-terenŋe iyip barğandı. Ahırında, Cumalaqnı bu qılığı bla bolalmazlığın bildirip, kişini da boysundurup: «Cumalaqnı etin aşamasam, caşayallıq tüyülme», — dep tohtaydı. Kişi arı-beri eterge küreşse da, kelişdiralmaydı. Em artında qatın kişini ceŋŋedi da, bıla Cumalaqnı keserge onow etedile, bu onownu Altınçaç eşitip, qayğılı boladı. Ol başha amal tapmay, üyden arlaq ketip, taşada olturup, cilaydı. Altınçaçnı üyde körmegeninde, Cumalaq, egeşçigin izley çığıp, anı cilay turğan cerine keledi.

— Nek cilaysa, kim canıŋa tiygendi? — dep soradı.

Egeşçigi cuq aytmaydı. Cumalaq qoymağanında:

— Maŋa kişi da cuq etmegendi. Cumalaq, kel qayrı bolsa da bir cerge keteyik, — degendi da, dağıda cilağandı.

— Tohta, Altınçaç, bir kesek es cıymasaq, bizni qaçhan ceribizde izlep tapsala, saw qoymazla. Körese, atabızdan da qaruw coqdu. Ol öge ananı aythanından çıqmaydı, ol a bizge ne etalsa da ayarıq tüyüldü. Men seni qutharır üçün köp sağış etgenme, alay entda madar tapmay turama, — dep, cilamsırağandı. Sora Altınçaç, aytmasa bolmazlığın bilip:

— Cumalaq, tambla seni keserge dep onow etgendile. Men anı kesim eşitgenme. Qaçmasaq, senden boşarıqdıla, bizni birbiribizden ayırlıqdıla, — deydi da, nek cilay turğanın açıq etedi. Sora Cumalaq, sağış etip:

— Uğay, qaçsaq, meni da, seni da öltürürle. Qaçıp qutulalır qarıwubuz coqdu. Kessele ne eterikbiz, meni keserle, sen a saw qalırsa. Meni öltürsele, etimden aşama, ne madar da etip, süyeklerimi cıy da, bir kök bıstırğa tüyüp, baçhanı ayaq canında gurgum[7] terekge tağıp, it, quş almazça begitip, har ertten sayın suwçuq sebe turursa. Ol seni cürekçiginj basar: «Qarındaşıma boluşama», — dep anılarsa. Sen meni bu aythanlarımı etalsanj, men da sanja ırazı bolluqma. Ala wa ne süysele da etsinle, ne amalıbız bardı, etgen terslikleri alağa da ceter. Sen qorqma, cüreginj da qıynama, — dep, Cumalaq kesin qatdırıp, carıq bolurğa küreşdi. — Endi cilağanınj bildirme, betinj cuw, bizni sezgenibizni bilip qoymasınla, — dep, egeşçigine ariw aytdı.

Qızçıq, qalay etsele da, iş tap bolmazlığın anılap, ekinçi kün üyden canlap ketip qaldı. Qatın bla kişi, Altınçaçnı üyden ketgenin başlarına tapha sanap, qızçıqğa qayrı barasa da demey, onowların aşığış tolturadıla. İnjirge cuwuq qızçıq keledi. Aşarğa olturğanlarında. Cumalaqnı etinden anja da beredile. Alay ol a aşarğa unamay:

— Manja süyeklerin berigiz, — dep tileydi. Ala da uğay demey, süyekleni anja beredile. Altınçaç, süyekleni kesini kök cıyrıqçığına cıyıp, qatıçıq tüyüp, gurgum terekni qalınıraq ösgen cerine tağıp, tögeregine çığanaq salıp, küçlü begitedi da, har kün sayın suwçuq seberge küreşedi. Qolçuqları bla süyekleni tışından sılap, bolğan bolumun aytıp, tarığıp, cilap turadı. Cilay-cilay:

Taphan anam ölgen edi,
Öge ana kelgen edi,
Atama soy degen edi,
Teli atam soydu seni.
Süyek-süyek cıyğanma men,
Har kün sayın cilayma men,

---

[7] ***Gurgum*** **– ürkün (qaraç.).**

Suwçuq sebip cilayma men,
Endi qaçan qobarsa sen?
Qaydan qarındaş tabarma men?
Ay, Cumalaq, qaydasa sen?

dep, taralıp turġandı. Bılay bla cıyırma çaqlı kün ötedi. Altınçaç, aşamay, içmey, incilip, bek qarıwsuzġa cetedi.

Bir kün barıp, biyağınlay cilay turġanlay, anı gurgum terekni qatında ösgen biyik şaptal terekge qonup turġan üç kögürçün köredile. Ala wa kögürçün sıfatha kirip, uçup aylanŋan üç öksüz egeç bolġandıla. Bir-birlerine Altınçaçnı körgüztüp, tarıġıwuna tıŋılap, tamam osal iş bolġanın bilip, qızçıqnı da, kesilgen caşçıqnı da cazıqsınadıla, buşuw etedile. Üç egeçni: tamatası eki gitçe egeçine Cumalaqnı bolumun igi aŋılatadı da, üçüsü da Altınçaçnı açıw qıyınlığına boluşurġa onow etedile.

Ala ol murat bla uzaq cerlege uçup, köp aylanıp, «sawluq suw» dep, awruġannı, ölgenni saw etiwçü darman suw alıp kelip, Cumalaqnı süyeklerine sebedile. Qırqınçı kününe Cumalaqnı süyeklerine et qozlap, can kirip, çıpçıq bolup, uçup ketedi. Kögürçünle da Cumalaqnı birgesine uçup, aŋa col körgüztüp aylanadıla.

Bir kün Cumalaq-çıpçıq uçup kelip, bal satıwçunu qatına qonup, cır cırlağança etip, satıwçuġa kesini haparın aŋılatadı:

Öz anam öldü,
Öge anam soydu,
Atam, bizni san etmeyin,
Aŋa ho dep qoydu.
Meni egeçim Altınçaç
Süyegimi cıydı,
Kök bıstırġa tüydü,
Gurgum terekge taqdı,
Tarıġıwun aytdı,
Cuw, cuw, Cumalaq

dep cırlağandı. Bu satıwçu:

— Aytçı, entda aytçı, ariw awazlı çıpçıq, — dep, caŋıdan cırların izleydi.

Sora çıpçıq:

— Bir çolpu bal berseŋ, aytır edim, — degendi. Balçı mıŋa bal beredi. Anı kögürçünleni birleri aladı. Cumalaq da cırçığın caŋıdan cırlap, uçup ketedi.

Alaydan uçup, bir küçlü uwla sata aylanŋan adamnı qatına qonup, biyağı cırçığın cırlaydı. Ol uw satıwçu, çıpçıqnı adamça söleşip cırlağanına seyirsinip, igi aŋılarğa izlep:

— Aytçı, entda aytçı, awazı ariw çıpçıq, — dep tilegendi.

— Bir kesek uw berseŋ, aytır edim, — dep cuwaplağandı Cumalaq-çıpçıq.

Satıwçu, ariw çırmap, bir kesek uwnu uzathandı. Uwnu ekinçi kögürçün alğandı. Cumalaq çıpçığa:

Öz anam öldü,
Öge anam soydu,
Atam bizni san etmeyin,
Aŋa ho dep qoydu.
Meni egeçim Altınçaç
Süyeklerimi cıydı,
Kök bıstırğa tüydü,
Gurgum terekge taqdı,
Tarığıwun aytdı,
Cuw, cuw, Cumalaq, —

dep, uçup ketgendi. Alaydan Cumalaq-çıpçıq da, ol üç kögürçün da uçup kelip, ana-atasını üy başına qonadıla. Altınçaç kün turuşda olturup, başın kötürmey, mudah sağışda turğanın körüp, Cumalaq biyağı cırçığın cırlağandı. Altınçaç, sağayıp:

— Aytçı, entda aytçı, ariw awazlı çıpçıq, — dep, üy başına qarağandı.

Cumalaq:

— Awuzuŋu açsaŋ, aytır edim, — degendi. Qızçıq, awuzun açıp turğanlay, kögürçün uçup kelip, awuzuna bal quyğandı. Altınçaç, seyirsinip,

barıp, bu tamaşa işni atası bla öge anasına aythandı. Alanı da bal aşarları kelip, öge anası:

— Aytçı, cırçığıŋı aytçı, ariw awazlı çıpçıq, — dep tilegendi.

Cumalaq:

— Aç awuzuŋu, aytayım, — dep cuwaplaġandı. Öge anası, awuzun açalġanıça açıp, kökge qaraġandı. Ekinçi kögürçün balġa uwnu qoşup, keltirip anı awuzuna quyġandı. Atası da çığıp:

— Aytçı, çıpçıq, cırıŋı, — degendi. Çıpçıq:

— Aytırma, awuzuŋu açsaŋ, — degendi. Ol da awuzun açhandı. Üçünçü kögürçün keltirip aŋa da uw qatışhan balnı quyup cibergendi.

Bir kesekçikden öge ana da, atası da ol uwdan ölgendile. Cumalaq, Altınçaçnı tögeregine uçup, qaytarıp ol cırçığın aytıp turġandı. Ol Altınçaçnı saw taphanına asırı bek quwanŋandan, caŋıdan adam sıfatha kirip, burunça, caş bolup qalġandı.

Qızçıq bla caşçıqnı alay etip muratlarına cetgenlerine quwanıp, kögürçünle da kögürçün sıfatların qoyup, üç ariw qız bolup cerge tüşgendile.

Birazdan sora Cumalaq bla ol qızlanı tamata egeçleri üylenŋendile. Barısı da muratlarına cetip, tınçlıqda, ırahatlıqda, andan arı qıyınlıq da sınamaġanlay, bir-birlerin sıylap, ayap, caşap qalġandıla.

Ma alay, öge ananı, osal atanı kir niyetleri başlarına caw bolup, caşawların üzgendi.

1.3. QARA QOYANÇIQ

Bir qatınnı bir qızı bla caşı bolġandı. Caşı bir colda uwġa aylana barġandı da, emegenni qalasına kelgendi. Kirip kelse, beş başlı bir emegenni körgendi.

— Nek kelgense? — degendi emegen.

— Seni öltürürge kelgenme, — degendi caş.

— Atışıwmu, tutuşuwmu? — degendi emegen.

— Atışhan a tişırıwla da atışadıla, tutuşuw! — degendi caş da.

Sora ekisi da buwuşhandıla. Cağalaşa kelgendile da, caş emegenni horlağandı. Başların kese kelgendi da, bir başı — söleşgen başı — qalğanında, emegen calınıp, calbarıp başlağandı:

— Öltürme, qoy, men sen aythandan çıqmazma. Canımı saw qoy ansı, qalam, malım, mülküm da seni bolsunla! — degendi.

Caş anı cazıqsınŋandı da, öltürmegenley, teren zindanŋa athandı da, başın caphandı da qoyğandı. Sora anasın bla egeçin qalağa köçürgendi. Ala qalada caşağandıla, caş da uwğa ketip, aylana da qayta turğandı.

Bir kün anası, üy-baş cıya, sibire barğandı da, arbaznı bir müyüşünde zindannı eslegendi. Başın açıp qarasa, içinde bir emegen tura. Emegen da qatınnı eslegendi da, calınŋandı:

— Ay, qatın, meni mından bir çığar.

— Uğay, çığarmayma.

— Ataŋ bolurma, çığar.

— Atama qor bol!

— Qarındaşıŋ bolurma, çığar, — degendi emegen.

— Qarındaşıma qor bol!

— Caşıŋ bolurma.

— Caşıma qor bol!

— Eriŋ bolurma, — degendi biyağı emegen.

Qatın sağışlanŋandı.

— Qalay çığarayım? — degendi.

— Gözende beşli buğanı terisinden etilgen cüg bardı, anı süyrep kel da, bir qıyırın cüzcıllıq emen terekge bayla, bir qıyırın beri salındır.

Cip bla örlegendi da, çıqğandı emegen.

Qatın, caşı-qızı kelir zamanda emegenni buğundura, ala ketsele, çığara turğandı.

Bir colda caş, uwdan kelir zamanından alğa qaythandı da, emegen turğanlay kirgendi da qalğandı. Emegen da, caş da bir birlerine çaphandıla da, buwuşhandıla, cağalaşhandıla.

Caş emegenni horlay başlağanlay, emegen:

— Ay, bu menden boşaydı, qatın! Ol kübürde bişgen erikleden ayaqlarını tübüne bir quy! — dep qıçırğandı.

Qatın da, emegen amaltın caşından qorqğandı da, çapdırıp kelgendi da, bişip ezile turğan erikleni caşını ayaqlarını tübüne quyğandı. Caşnı ayaqları tayıp, olsağatdan dop degendi da cığılğandı. Emegen anı boyunun kesgendi. Sora ol da, qatın da qızdan qorqğandıla da, qaçhandıla da ketgendile.

Bir zamanda qız kelse, anası coq, qarındaşı wa ölüp tura. Qız, cilay-cilay turğandı da, qarındaşın atnı sırtına salıp, qaladan uzaq ketgendi.

Bara-barıp bir ullu emen terekge cetgendi da:

— İy, emen terek, sen carıl, ansı men carıglama! — degendi.

Emen terek carılğandı da, gırını açılğandı. Qız ölüknü arı salğandı. Kesi, er kişiça, qarındaşını kiyimlerin kiygendi, sawutun taqğandı, atına da minŋendi da ketgendi.

Bara barğandı da, bir qara ata turğan caşlağa tübegendi.

— Caşla, ne etesiz, ne bolğandı? — degendi da sorğandı.

— Han qızın erge beredi. Kim qaranı uralsa, qızın da, altın tayaqçığın da aŋa beredi. Kişi uralmaybız.

— Men bir körürmü edim? — degendi qız.

— Ayhay, kör! Tabu da etebiz,— degendile caşla.

Qız:

— Qarındaşımı qoludu! — degendi da, athandı.

— Aha, tiydi! Tiydi! Hanŋa kiyew tabıldı! — degendi da, halq quwanŋandı. Toy-oyun etgendi da, han aŋa qızın da, altın tayaqçığın da, köp mal, ırıshı, cumuşçula berip, colğa aşırğandı.

— Siz bılay bir kele keligiz, — degendi da, qız alğaraq ketgendi. Qarasa, caşla qara ata tura.

— Köp bolsun, caşla! Ne etesiz?

— Saw bol! Qara ata turabız. Anı urğanŋa han qızın da, kümüş tayağın da beredi. Kişi uralmaydı.

— Men bir körürmü edim?

— Ayhay, kör! Tabu da etebiz.

— Qarındaşımnı qoludu dep,athandı da, qıznı oğu tiygendi.

—A-ha-hay, hanŋa kiyew tabıldı! — degendile da quwanŋandıla. Caşnı erkeletgendile. Han da qızın qurağandı, qızın da, kümüş tayağın da, cumuşçula da, köp mal-mülk da bergendi da, aşırğandı.

Qız alanı da alıp, kele kelip, uzaqda bir cıyınnı körgendi. Sora barına da:

— Siz bılay kele turuğuz! — degendi da, alğaraq ketgendi. Qarasa, dağıda bir caşla qara ata tura.

— Köp bolsun, caşla, ne ete turasız?

— Ay, saw bol! Qara atabız. Urğanŋa han qızın da, naqut-nalmaz tayaqçığın da beredi. Kişi uralmaydı.

— Men bir qarıw sınarmı edim?

— Ayhay, sına!

— Qarındaşımı qoludu! — dep, athandı da urğandı.

— O-ha-hay, hanŋa kiyew tabılğandı! — degendile da, quwanŋandıla.

Aythanlarıça, han qızın da, naqut-nalmaz tayaqçığın da, cumuşçula, mal-mülk da bergendi da, aşırğandı.

Alanı da ala kelgendi da, qız birsi cıyınlağa qoşhandı. Barı da kele kelip, ol ullu emen terekge cuwuqlaşhandıla. Sora qız:

— Siz ızımdan kele kelirsiz, — dep, alğaraq ketgendi. Erlay emen terekge kelgendi da:

— İy, emen terek, sen bir carıl, ansı men carılama!— degendi. Terek erlay carılğandı.

Qız qarındaşını kiyimlerin ızına kiydirgendi, atın qatına taqğandı da:

— İy, emen terek, meni bir qoyan et da qoy, — degendi. Olsağatdan bir qara qoyançıq bolğandı da, ağaçha kirgendi da ketgendi.

Cıyın alayğa cetip, qarasala — caşnı boyunu kesilip tura (egeçi bla ol asırı bek uşağandan, alanı kişi ayırıp tanımağandı).

Har kim cilağandıla. Sora birinçi hannı qızı:

— Cilamağız! — degendi da, altın tayaqçığı bla caşnı boyununda carasına tiygendi. Cara saw bolğandı da qalğandı.

Ekinçi hannı qızı kümüş tayaqçığı bla caşnı manŋılayına tiygendi. Olsağatdan caşha can kirgendi, bet qanı türlenŋendi, soluw alıp başlağandı.

Üçünçü hannı qızı naqut-nalmaz tayaqçığın cetdirgendi.

— O-ho, qalay tatlı cuqlap tura edim! — degendi da, caş sekirgendi da qophandı.

— Cuqlamay a! Boyunuŋ kesilip tura ediŋ, — degendile da, hapar aythandıla. Qaraġandı da, caş bolumnu aŋılaġandı. «Bu igilikni, eşta, maŋa egeçim etgen bolur ansı, başha kişini qolundan kellik tüyül edi», — dep kelgendi kölüne. Kişige wa cuq aytmaġandı.

Barı da caş caşaġan qalaġa cuwuqlaşhandıla.

— Siz kele turuġuz, men alġaraq barayım, — degendi caş.

— Uġay, biyaġında da alay aytıp ketip öltürtgense, — dep unamaz umut etgendile. Alay bolsa da, tohtamaġandı da, alġa çaphandı da, qalaġa kelgendi. Kelse — emegen da, anası da, talay beşbaş emegençik da qalada tura.

Caş qılıçın suwurup alġandı da, barın da öltürgendi, tuwraġandı. Eltgendi da zindanŋa quyġandı, üynü ariwlaġandı.

Cıyın da kelgendi. Caş da, üç kelin da nasıplı caşap turġandıla.

Tura turġandıla da, tamata kelin bir altınkekel caşçıq taphandı. Sora anı beşikde cuqlatıp, qatından adamla arı-beri canlasala, çegetden bir qara qoyançıq çabıp çığa da, caşçıqnı betçiginden calay turġandı. Anı eslegendile da, caşha hapar aythandıla.

— Ay, aŋa tiymegiz. Ol meni egeçimdi. Ullu qıyınlıqnı üsü bla qoyan bolup qalġandı. Maŋa nasıp tapdırġan ol bolġandı, — degendi.

Qoyançıqġa kişi hıyanat etmegendi.

1.4. CELMAWUZ

Ertte-ertte bir qatın bla bir kişi caşaġandıla. Alanı toġuz caşları bolġandı, çırtda qızları bolmaġandı. Segiz caşları ataları-anaları bla elde caşaġandıla. Em gitçeleri, toġuzunçu caşları, malda bolġandı. Alanı anaları tura-turup qız taphandı. Qızını birda iynaqlaġandıla, quwanŋandıla. Analarını, qız taphanın eşitip, toġuzunçu caşları üyge kelgendi, analarından:

— Egeşçigimi körgüzt, dep tilegendi.

— Kör, balam, kör, dep, anaları qızçıqnı körgüztgendi.

Qarap, qızçıqnı körgenley, caş anasına bılay aythandı:

— Anam, ne munu qorat, ne meni qorat. Anaları wa:

— Ow, balam, anı tırnağına bir cuq bolǵandan ese, barığız da bir künlük boluǵuz, degendi.

— Da, sora, üy da, mal da, mülk da sizge hayır bolsun, col maŋa hayır bolsun, dep, caş ketip tebiregendi.

Bara-barıp, arıp, iŋirde uzaqda bir tütünlegen cer körgendi. Salıp barsa, ol üyde bir soqur qart qatın bla bir soqur qart kişi.

— Meni kesigizge bala etigiz, dep, caş aladan tilegendi. — Ne aythanığızdan da çıqmam, cumuşuǵuzǵa cararma.

Qartla allay nasıp tuwǵanına iynanalmay:

— Eşta-eşta, bizge allay nasıp qayda? dep, caşha alay aythandıla.

Caş alayda ırazılığına iynandırǵandı. Qartla caşnı bala etgendile. Sora qart kişi caşha ne eterin aythandı.

— Cüz eçkibiz bardı da, alanı küterikse, başha kütüllük coqdu, degendi. Küter cerlerin da aŋılathandı.

Caş eçkileni qart kişi aythan cerde küte turǵandı. Bir kün a ol eçkileni atası aytmağan cerge sürgendi. Süre ketip, bir ariw talaǵa çıqǵandı. Ol talada wa bolmağan köget coq: almala, erikle, kertmele da. Eçkileni da terekleni tübüne cayıya, kesi da alma terekni üsüne minip, aşay turǵanlay, beş başlı bir emegen çıqǵandı.

— Oy, gunç bolluq! Çıpçıq kirmegen cerge sen qalay kirdiŋ? dep, emegen caşha açıwlanŋandı.

Caş qulağına da almay, almalanı aşağanın qoymağandı. Sora emegen caşha:

— Ol butaqdan bu butaqǵa sekir da, ma ol almanı maŋa atçı, degendi.

Caş bir butaqdan başhasına sekirip, emegen aythan almanı aŋa berip, kesi da cerge tüşgendi. Ol terekden tüşgenley, emegen caşha:

— Atışıwmu, tutuşuwmu? dep sorǵandı. .

— Atışhan qatınla da eterle, tutuşuwdu, — dep, caş cuwap bergendi.

Alayda emegen da, caş da sermeşip tebiregendile. Caş, kötürüp alıp, emegenni boğurdaqlarına deri batdırǵandı da, beş başın birden tüşürgendi.

Sora iŋirde, eçkileni da sürüp üyge tebiregeninde, emegenni bir başın birgesine qoltuq tübüne salıp barıp, çardaqğa dığırdatıp athandı.

Ekinçi erttenlikde biyağı caş biyağı cerge eçkileni küterge sürgendi. Biyağı terekge minip, köget aşay turğanlay, dağıda bir emegen cetgendi. Ol da alğınnı emegença bolğandı. Anı da caş başların kesgendi da, iŋirde bir başın ala barıp, çardaqğa bırğağandı. Üçünçü kün da erttenlikde caş eçkileni biyağı cerge sürgendi. Dağıda, kögetle aşay turğanlay, bir emegen çıqğandı. Ol emegenni da caş başların kesgendi. Sora bir başın ala barıp, biyağı çardaqğa athandı.

Törtünçü kün da eçkileni biyağı cerge sürgendi. Biyağınlay entda bir emegen çıqğandı. Anı da caş başların kesip, bir başın qoltuğuna alıp barıp, biyağınlay çardaqğa, dığırdatıp, cibergendi. Bılayda qart qatın caşha bılay sorğandı:

— Caşım, bu çardaqğa dığırdatıp athanlarıŋ ne zatladıla?

Caş:

— Eçkile ölgendile da, alanı başlarıdıla, dep cuwap bergendi.

Qart qatın:

— Da sen bizni eçkileribizni artların etip qoyarğamı tebiregense? dep açıwlannŋandı.

Anı alay hını etgenine oŋsunmay, qart kişi igi adamıça qart qatınŋa çamlannŋandı:

— Sen qart qurthanı ne işiŋ bardı, ariw bir künlük etip qoysa da? degendi.

Caş beşinçi kün biyağı eçkileni biyağı cerge sürüp, küte-küte turğandı. Alay caşnı bu col kişi coqlamağandı. Sora özenni enişge eçkileni caya barıp, ol bir tütünlegen cerni körgendi. Arı barıp qarasa bir qala, qalanı içinde bir emegen qatın, eki emçegin da imbaşlarına atıp, allında qazanda boza qaynata, kesi da cün taray tura edi. Caş, eşikden qarap, emegen qatınnı körgenley:

— Ay, anay-anay! degendi. Emegen qatın da:

— Ay, balay-balay, degendi. Sora dağıda: — Terk balay bolduŋ ansı, saŋa men eterni bilir edim, degendi.

Caş a:

— Terk anay bolduŋ sen da, ansı saŋa eterni men da bilir edim, dep cuwap bergendi.

— Endi, caşım, sen bılay tur, men eşikge çığıp, bir carma tartıp keleyim, dep, emegen qatın eşikge çıqġandı.

Caş emegen qatınnı ızından qarağanında, emegen qatın eşik allında tişlerin hırşı bla biley tura edi, Caş, anı körgenley, çartlap çığıp, emegen qatınnı qılıç bla urup, tört başın üzdürüp, bir başın qoyġandı. Sora emegen qatın caşdan:

— Canız başım bla qoy, ne deseŋ da, aythanıŋı eterme, dep tilegendi.

Caş emegen qatından:

— Atamı-anamı közlerin siz etgensiz soqur, ne etgen esegiz da, dep dawlağandı.

— Ay balam, bu canız başım bla qoy, ansı ol bir üynü içinde kübür bardı, kübürde kübürçek, kübürçekni içinde ginasuw, ginasuwnu içinde ataŋı közleri — qara, anaŋı közleri — ala — bardıla, degendi.

Caş barıp, üyge kirip, atasını, anasını közlerin da ginasuwdan alġandı. Çığıp, emegen qatınkı ol qalġan başın da kesgendi. Qart qatın bla qart kişige ketgendi, malların da süre.

Üyde barısı da keçe cathandıla, cuqlağandıla. Erttenlikde kün tiyerge atasın caş kün turuşha çaqırġandı. Caş atasını közlerin orunlarına salġandı. Ekinçi, anasın çaqırıp, anı közlerin da salġandı. Andan qartla caşnı iynaqlağandıla, quçaqlağandıla, tilleri bla calağança etgendile. Andan sora caş alada bir kesek turup, bılay tilegendi:

— Tuwġan cerimi — elimi, barıp, tuwrasından qarap bir qaytayım.

Caşnı alay aythanın eşitip, qartla bek mudah bolġandıla. Alay caşnı mudah etmez üçün, bılay aythandıla:

— Coluŋa mal, mülk, ne kerek ese da al. Caş atasına:

— Bohça keregiŋ bla bohçaŋı berseŋ, andan sora cuq kerek tüyüldü, degendi.

Bohçanı içinde wa bir cülgüç, bir bilew, bir biz — başha zat bolmağandı. Caşha bu zatla kerek bolġandıla da, caş colġa atlanŋandı. Bara-

barıp, ellerini başından qarağandı. Qarasa, ellerin içinde cañız keslerini üylerinden sora bir saw üy coq. Üyle içlerine oyulup tura edile. Anı qoy da, it ürgen tawuş da çıqmağandı. Caş salıp üylerine barğandı. Barsa, ol qoyup ketgen egeçinden sora can-canıwar coq. Caşnı körgenley, egeçi iynaqlağandı, tansıqlağandı, quçaqlağandı.

— El bitew, meni qoyup, köçüp ketgendi, dep hapar aythandı.

Qız alay aytsa da, caş elge ne bolğanın qızını körgenley oquna bilgendi. Qız caşha:

— Hazır zatım coqdu, bir carmaçıq tartıp keleyim, dep, eşikge çıqğandı.

Caş terezeden qarap, qız tişlerin biley turğanın körgendi. Anı alay körgende, qaçıp tebiregendi. Ol qaçıp, qız sürüp, caş tamam oŋsuz bolğandı. Sora Allahdan tilegendi da, bohçadan bilewnü çığarıp, bılay aythandı:

— İy, Allah, qız ötalmazça bir ullu qaya et munu!

Bilew bir ullu qaya bolğandı. Caş, anı üçün ullu köllü bolmay, qaçıp turğandı. Qız ol qayanı aşap, teşik etip, qayadan ötüp, caşnı sürüp tebiregendi. Caş qaçıp, qız sürüp, caş dağıda tamam oŋsuz bolup, Allahdan tilek tilep, hurcunundan çığarıp, cülgüçün athandı da:

— İy, Allah, sen munu ol ötalmazça bir temir qaya et, dep tilegendi.

Caş, aŋa da ullu köllü bolmay, qaçıp barıp turğandı. Qız, temir qayanı da teşip, caşnı ızından sürüp tebiregendi.

Caş dağıda qaçıp, oŋsuz bolğandı da, Allahdan tilep, hurcunundan bizni çığarğandı.

— İy, Allah, sen munu tögeregi toğuz-on qulaç bolğan biyik temir terek etip, meni da anı başına qondur, degendi.

Ol Allahdan tilegença bolğandı da, qız, cetip, temir terekni tübün aşap tebiregendi. Olsağatda alayğa uçup bir qarğala kelgendile. Caş qarğaladan:

— Atama-anama aytığız, egerleni bir iydirigiz, bu meni aşarğa tebiregendi, — dep tilegendi.

Qarğala wa:

— Kiyik öltürseŋ, bizge nesin bere ediŋ? — dep, qulaqğa almay, uçup ketgendile.

Qız terekni cartısın aşap boşarğa, uçup bir kögürçünçükle cetgendile. Caş alağa:

— Atama-anama aytığız da, egerleni bir iydirigiz, bu meni aşarğa tebiregendi, dep tilegendi.

Kögürçünçükle:

— Busağat aytıp iydireyik, dep, uçup ketgendile.

Qız da terekni zıp dep üzdürüp cerge awdururğa, egerle da cetgendile. Egerleni körgenley, asırı qorqğandan qız kökge uçup tebiregendi. Egerle da anı ızından uçup ketgendile.

Busağatda da Aynı, Künnü tuthan ol celmawuz qızdı dep alay aytadıla. Anı körmegenibizça, awruw-talaw körmey qalayıq.

1.5. AŞIQ

Ertte zamanlada bir elde carlı qatın caşağandı. Anı bir caşı bolğandı. Ol caş carlı caş bolğanı sebepli, anı kişi alay tolu aqıllığa sanamağandı.

Ala caşağan elde hannı wa bir alamat qızı bolğandı da, ol caş bir kün qalay ese da qızını körgendi. Sora ol künden başlap: «Barıp, hanŋa keleçilik ayt!» dep, caş anasına tınçlıq bermegendi. Anası, barıp, hanŋa aytırğa uyalğan da, qorqğan da etgendi, kün sayın türlü-türlü sıltawla etip, başın ala turğandı.

Bir kün caş anasın qoymay, hannı qalasını qatına alıp barıp: «Tilegimi hanŋa ayt da, maŋa cuwabın alıp kel», dep, kesi da alay tohtağandı.

Carlı qatın, ne eterin bilmey, qabaq eşikden kirip sirelgendi. Sora anı alğa atlarğa bazınmay turğanın han eslep, çaqırthandı da:

— Ne kerek bolup kelgense? dep sorğandı. Carlı qatın, uyalıp, buyuğup, cunçuğandan, qorqğandan awuzuna söz tüşmegendi. Alay, bolsada, han qoymağandı.

— Ne kerek ese da, uyalmay, ayt, degendi.

— Canım, közüm, men bir bolmazlıq iş üçün amalsız bolup kelgenme, degendi qatın.

Han:

— Meni sözüm meni adamlarıma coruq bolurğa tiyişlidi. Men saŋa ayt deyme, ayt, degendi. Sora qatın:

— Meni aqıldan mısham[8] bir caşım bardı, ol, sizni qızığızını tile dep, qoymay, qondurmay aylanadı. Bir talay künden beri türlü-türlü sıltawla etip keçinŋen edim. Bügün a qoymay birgeme kelip, oramda saqlap turadı. Kölügüzge ne kelir dep, aytalmay tura edim, degendi. Sora han, carlı qatınnı boluşlusun tolu aŋılap:

—Da anı üçün uyalma, sen — keleçise, seni terslerge bolluq tüyüldü. Caşıŋa wa ayt: maŋa Aşıqnı oyunlarından bir oyun körgüztse, men anı carlılığına, aqılına da qaramay, qızımı berirme, degendi.

Carlı qatın, caşından başın alğanına emda hannı uruşmay iygenine quwanıp, oramğa çıqsa, caşı oramda saqlap tura.

— Ne aytadı? dep, ol anasına qadaldı.

— Aşıqnı oyunlarından oyun körgüztseŋ, berlikme dedi, deydi anası.

— Aşıq dep kimge aytadı? dep sorğandı caş. Qatınnı wa andan haparı da bolmağandı, hanŋa sorurğa da esgermegendi da:

— Bilmeyme, degendi.

— Hayır, dep, caş, ol kün oquna üyüne barıp, quralıp, colğa çıqğandı. Elden çıqğandan sora, köp zamannı aylanıp, ahırında Aşıqnı bilgen adamlağa da tübegendi. Alay a, alanı bergen haparlarına köre, Aşıq ullu bilimi, hıylası emda amalı bolğan adam bolğandı. Andan üyreneme, oquyma degen adamğa uğay demegendi, alay a, adam üyrenip boşasa, ol üyretgen adamın saw cibermegendi.

İzley-izley barıp, caş Aşıqnı tabadı. Ol barğan kün Aşıq üyünde bolmay, üç qızı üyde tabıladıla da, em gitçe qızı tübep:

— Nek kelgense? dep soradı.

— Aşıqnı oyunlarına üyrenirge kelgenme, deydi caş. Sora qız, munu haramlığı bolmağanın, cuqnu da caşırmağanın bilip, cazıqsınıp:

— Sen andan ne köp zatha üyrenseŋ da: «Bildim», dep aytsaŋ, Aşıq başıŋı keserikdi, sen anı har sorğanına bilmedim de da tur, dep üyretgendi.

---

[8] **Aqıldan mısham – telirek.**

Sora Aşıq da kelgendi. Aşıq caşnı üç ay çaqlı birni türlü-türlü hıylalağa üyretip küreşgendi, alay a, hıylalıqlarını nençasın üyretse da: «Bildiŋmi?» dep sorsa, caş: «Uğay, bilalmadım», dep turğandı.

Aşıq, anı alay aythanına tolu iynanıp, aqılı mısham bolup bilala bolmaz dep murat etgendi. Sora Aşıq:

— Sen bolumsuz zat, cuqğa üyrenallıq tüyülse, dep, caşnı qıstap cibergendi.

Caş anasına kelip:

— Anam, men bir alamat qoçhar bolayım, sen meni bazarğa elt da sat, alay a baş bawumu berme, dep, anasın üyretgendi. Ertten bla, aythanıça, caş bir alamat qoçhar bolğandı, anası da bazarğa, başından tartıp, alıp barğandı. Qoçharnı seyyarligin körüp, halq basınŋandı. Qatın qoçharğa aytalğan bağasın aythandı, alay bolsada alıwçu tabılğandı. Qatın: «Caşımı satdım», dep, mudah bolup, üyüne keledi. Köp mıçımay, caşı da ızından kelip qaladı.

Ekinçi bazarda da caş bir alamat buğa boladı, alay a anı başha cerni bazarına eltirge kerek boladı. Biyağı caş başında baş bawun iymezligin anasından tileydi. Ol bazarda da buğanı hıysapsız köp ahçağa satadı, alay a biyağı caş uzaymay üyge keledi da qaladı.

Caş halqnı aldap aylanŋanın Aşıq eşitip: «Bir körsem edi...» dep, izlep, bazarlanı aralap tebireydi. Üçünçü bazarda da caş anasına:

— Anam, bu col men bir alamat acir bolayım, eltip sat, alay a bek saq bol, başımda nohtamı ciberip qoyarsa, — dep amanat etgendi.

Anası, acirni alıp, entda bir bazarğa barğandı. El basınıp, acirge seyir bolup, suqlanıp, bağasına kelişirge küreşe turğanlay, bir adam cetip:

— Qoy, egeçim, acirge aytırıq bağanŋı ayt, ne deseŋ da berlikme, — dep tohtağandı. Qatın aytalğan bağasın aytsa da, ol adam çığarıp berip, acirge minŋendi. Qatın: «Nohtam!» dep qıçırğandı.

«Ma nohtaŋ!» dep, nohtanı bermey, qatınnı qoluna ahçanı tutdurup, acirni çapdırıp ketgendi. Ol adam Aşıq kesi bolğandı. Acirni üyge alıp kelip, qızlarına: «Terk, biçaqnı çığarığız!» — dep qıçırğandı. Qızları caşnı tabıp

kelgenin bilip, cazıqsınŋandıla. Sora biçaqnı caşırıp: «Tapmaybız!» degendile.

Aşıq, açıwlanıp:

— Ma bılay keligiz, munu tutuǵuz, men kesim izleyim, degendi. Gitçe qızı, çabıp kelip, acirni tuthandı. Aşıq biçaq izlerge üyge kirgendi.

Qız, tutalmağança etip, acirni ıçhındırǵandı. Sora atasına qıçırǵandı. Olsağatdan Aşıq, andan da igi bir acir bolup, acirni quwǵandı. Sora caşnı ceterge tebiregenley, caş çıpçıq bolup uçhandı. Aşıq da ilyaçin bolup, anı sürgendi. Çıpçıq, kelip, hannı bosağasında bir terekge qonup, bir qızıl almaçıq bolup qalǵandı. Sora ilyaçin almağa qonarǵa hannı qalawurları atadıla dep qorqup, erlay haci bolup, hanŋa kelip:

— Awruǵan adamıbız bar edi da, seni terekleriŋi alması cararıqdı degendile da, anı üçün kelgenme, degendi.

Han: «Qaysı terekden süyse da, berigiz»,degendi. Sora: «Qaysı terekdi darman?» dep, anı bilir üçün, han da, qatını da, qızı da qararǵa bahçağa kirgendile. Haci: «Ma bu terekden», dep, körgüztgendi. Terekni qağa tebiregenley, qızıl almaçıq terekden çartlap, töŋerep, hannı qızını qatına kelgendi. Hannı qızı almanı alıp, uwuçuna qıshandı. Haci, başha almalağa es bölmey, qıznı qolundağı alma kerekdi dep tohtağandı.

Qız:

— Başhalanı alsaŋ da, ceter, men da bir almaçıq aşağanlığıma, yasuq da bolmaz, — dep, berirge unamağandı. Haci handan:

— Darman almanı bersin, — dep tilegendi. Sora han da, hannı biyçesi da:

— Bu adam awruǵanŋa darmanŋa izleydi, ber, başha almala köpdüle, aşarsa, dep tohtağandıla. Qız, açıwlanıp, almanı Haci taba atıp cibergendi. Alma töŋerep ketmey, tarı bolup, tögülüp qalǵandı. Olsağatdan haci da, tawuq bolup, çöplep tebiregendi. Sora tarı, bir cerge cokkuçuq bolup, bir cıltırawuq iyne bolup qalǵandı.

Endi tawuq iyneni cutalmazça bolǵanında, tawuq, halı bolup, iynege suwurulǵandı. Hannı wa arbazında et qazanı qaynay turǵandı. Halq, seyirsinip, ne bolǵanın bilmey turǵanlay, olsağatdan iyne otnu arası bla halını

da süyrep ötgendi. Sora halını ot küydürüp qoyġandı. Olsağatdan iyne, caş bolup, hanŋa:

— Han, Aşıqnı oyunların kördüŋmü? Men sen aythan zatnı etdim, endi sen da sözüŋe iye bolsaŋ, qızıŋı maŋa berese, degendi.

Asırı seyirsinŋenden, han söz da aytmağandı, qızı da: «Irazıma», degendi. Sora qalada ullu toy-oyun da başlanadı. Alanı toylarında men da boldum, ol quwançha asırı seyir bolup qarağandan, aşar-içer zaman tapmadım ansı. Anda men körmegen ne seyir oyun qaldı deyse. Aşıqnı üç qızı da, ol toyġa kelip, zawuq ete edile.

1.6. ALTIN CALLI CILQI

Ertte-ertte bir han caşağandı. Ol hannı üç caşı bolġandı. Dağıda ol hannı duniyağa aytılġan altın callı, altın quyruqlu bir cılqısı bolġandı. Künleni birinde hannı ol cılqısı tas bolġandı. Han da, hannı üç caşı da cılqını izlerge ketgendile. Köp da aylanıp, alay tas bolġan cılqıların tapmay, ızlarına qaytıp kele turġanlay, ol cılqıdan bir tay taphandıla. Anı da alıp, ala ellerine kelgendile.

Hannı caşları taynı kesin bir ullu bawġa cıyıp, aŋa köp zamanŋa bolurça aş em içerge suw salıp: «Biz kelginçi, bawnu eşigin açmağız», dep, biyağı cılqını izlerge ketgendile.

Ol zamanda wa hannı qatını buwaz bolġandı. Bir kesekden a hanŋa ölür awruw tiyip, ol ölgendi. Han ölgenden sora, hannı qatını bir caşçıq taphandı. Anı atına Muhammat ataġandıla. Ol caşçıq bir cılġa öserin bir ayġa ösüp tebiregendi. Alay bla caşçıq bek terk ösüp ketgendi.

Alanı qonşularında wa bir qurtha qatınnı bir caşçığı bolġandı. Bir col Muhammat bla ol caşçıq oynay kelip, tüyüşgendile da, ol caşçıq barıp, anasına:

— Meni Muhammat tüygen etgendi, — dep tarıqġandı. Qurtha qatın, Muhammatha açıwlanıp:

— Sen meni öksüz sabiyimi tüyerge kişi bolmağı ediŋ da, tas bolġan cılqığızını tabarġa, qarındaşlarıŋı izlerge caş bolġa ediŋ, degendi. Qurtha qatın alay aythandan sora, Muhammat anasına kelip:

— Meni atamı sawutu, sabası qaydadı? Alanı tabıp, maŋa ber, men qarındaşlarımı ne bolġanların bilmey tohtarıq tüyülme, degendi.

Anası ol zamanda:

— Anı saŋa aythanŋa Allah ırazı bolmasın! dep, sawutlanı aŋa bergende:

— Anam, atnı wa qaysı cılqıbızdan tutayım? dep sorġandı.

— Cılqılaġa bar. Sarı cılqıġa bla tor cılqıġa arqan atma, qara cılqıġa wa arqan at, degendi anası.

Caş, ol aythança, barıp, qara cılqıġa arqan athandı. Arqan barıp, bir atha tüşgendi. Ol tutulġan atnı terisi, bir cuġu da qalmay, tuyağına deri sıdırılıp, at da qaçıp, arqandan çığıp ketgendi. Caş üyge qaytıp, anasına açıwlanıp:

— Sen maŋa: «Çirigen atladan tutsun», dep üyretip iygense, dep, kölqaldı etgendi. Ol zamanda anası:

— Men andan sora ne atığızını, ne cılqığızını bilmeyme. Calanda cılqı tas bolġan zamanda ataŋ cılqıdan bir tulpar tay tabıp keltirgen edi. Endi aŋa elni cıyıp minallıq eseŋ, kör, degendi. Caş anasına taynı turġan cerin körgüztürün tilegendi. Anası, barıp, aŋa bir eşikni körgüztgendi. Ol eşikni biyikligi üç arşın, keŋligi bir arşın bolġandı.

Caş ol eşikni allına sawutların da, at cerin da eltip barġandı. Eşikni açalmağanda, ayamay tabanı bla urġandı. Ol zamanda eşikni bezgileri uwalıp, eşik, uçup barıp, içinde atha tiygendi. Anı awurluġun kötüralmay, at tobuqlanŋan etgendi. At tobuqlanŋanlay, caş aŋa terk oquna cer salıp, sekirip üsüne minŋendi. At, çartlap, tışına çıqġandı da, kökge ceti çığıp, cerge ceti kere tüşgendi. Sora at, tillenip:

— Ey, adam ulu, meni nek öltürese? Saŋa ne kerekdi menden? — degendi.

— Men öltürmeyme, öltürgen sense, — degendi Muhammat. Sora at:

— Da sen kişilik etseŋ, men atlıq eterme, degendi.

— Sen atlıq etseŋ , men da iyelik eterme, dep cuwaplağandı caş. Sora at hannı kiçi caşına andan ne kerek bolġanın sorġanda, bu mıŋa bitew haparın aythandı. Caş haparın aytıp boşağandan sora, at:

— Endi sen üç artmaq al. Ol üç artmaqnı bir canların aşarıqdan, bir canların a kiyimden toltur, degendi. Caş artmaqlanı, ol aythança caraşdırıp, ekisi da colġa tebiregenlerinde, at Muhammatha:

— Endi meni üsüme min da, közleriŋi qatı qısıp, ayamay, terimden ötüp, etimi açıtırça, üç kere ur, dep üyretgendi. Caş, ol aythança, közlerin qatı qısıp, bitew küçü bla atnı üç kere urġandı.

At, uçup barıp, bir cerde tüşgendi. Muhammat, közlerin açıp, tögeregine qaraġanda, at:

— Cuq köremise? dep sorġandı.

— Bir cuq da körmeyme, degende caş, at:

— Sora biyaġıça, közleriŋi qatı qıs da, meni entda qamiçi bla üç kere ur, degendi. Caş atnı üç kere urġandan sora, ol biyağı uçup, bir cerge tüşgendi da:

— Aç közleriŋi, endi wa cuq körmeymise? — dep sorġandı.

— Bir cıltıraġanla bardıla, alanı artlarında wa, bek uzaqda, canıwarlaça, üç zat köreme, — degendi Muhammat.

— Entda közleriŋi qıs da, meni üç kere ur, — degendi at.

Caş, atnı urġandan sora, ol uçup barıp, ol üç canıwar kibik körünŋen zatlanı qatında tüşgendi. Ala wa anı üç qarındaşı bolġandıla. Ala, aşları bolmay asırı oŋsuz bolġandan, atların aşap boşap, ne da eterge bilmey amalsız bolup turġanlay cetgendi Muhammat alaġa. Bir-birlerine hapar soruşhandıla da, bir-birlerin tanıġandıla. Sora Muhammat alaġa kiyim da, aş da bergendi. Oŋsuz bolup turġan caşla toyġandıla. Andan sora ala colġa tebiregendile. Colda bara ketip, bir ullu qalaġa tübegendile. At Muhammatha:

— Bu qalada bir ariw qız bardı. Ol bir cuqlasa, üç kün cuqlaydı, bir uyansa wa, üç künnü cuqlamay turadı. Busaġatda anı cuqlap turġan zamanıdı. Bar da anı eşmelerin unduruq qulağına qatı bayla. Artda uyatıp, ol saŋa zaran etmezça, qara atı bla qarġandırıp, anı alay ciber, degendi.

Muhammat erlay üyge kirgendi. Anda altın çaçlı bir ariw qız cuqlap tura edi. Caş atı üyretgença etip, qızını uyathanda, qız:

— Ciber meni, — dep, andan bek tilegendi. Caş qızını atı bla qarġandırıp, cibergenden sora, qız aŋa:

— Endi meni bir iyem bardı da, ol busağat beri ceterikdi, bar da bir cerde buq, — degendi.

Muhammat, tışına çıqğanda, atı aŋa aylanıp:

— Qızını iyesi — üç başlı emegen kelginçi, baçhanı tüp canında uru qazıp, anı içine kir. Emegen, cete kelip: «Ars-burs! Adam iyis qaydan çığadı? Bılay, meni bla tüyüşürge kim kellik bolur edi, calanda han ulu Muhammat bolmasa?» — dep aythanlay, sen: «Ayhay, kelgenme! Seni bla sermeşirge kelgenme»,— dep ayt da, uruŋdan çıq. Alay emegenni başların seni qılıçıŋ kesallıq tüyüldü. Anı qalasında, kübür içinde, bir qılıçı bardı, anı alıp, temirge tiydir da, emegenni andan sora serme, — dep üyretgendi.

Caş urunu qazıp, aŋa kirip turğanlay:

— Ars-burs! Adam iyis! Han ulu Muhammat bolmasa, meni bla uruşurğa kim qaydan çıqğandı?! — dep, duniyanı guzabağa aldıra, emegen cetgendi. Ol alay aythanlay, Muhammat:

— Ayhay, kelgenme! Seni bla sermeşirge dep kelgenme, — dep, erlay urudan çıqğandı. Ala ekisi da cağalaşıp tebiregendile. Caş:

— Keziw senikidi, ur, — degendi. Alaylay emegen anı urup, beline deri cerge batdırğandı. Caş, terk oquna çığıp, emegenni kötürüp uradı da, anı üç boğurdağına deri cerge batdıradı. Sora, çabıp barıp, emegenni qılıçın kübürden alıp, anı temirge cetdirip, emegenni üç başın da bir birini ızından urup, tüşürgendi.

Qarındaşla ol qalada altın çaçlı ariw qızını tamata qarındaşlarına alğandıla da, colğa tebiregendile. Colda ala törtbaşlı, artda wa beşbaşlı emegenleni qalalarına tübegendile. Ol emegenleni da Muhammat ol üçbaşlı emegenniça horlap, ol eki qalada turğan eki ariw qızını da başha eki qarındaşına alğandı. Bıla barısı da biyağı colğa tebiregenlerinde, anı atı mıŋa bılay aythandı:

— Muhammat, seni ataŋı altın callı, altın quyruqlu cılqısın ma bu emegenle urlağan edile. Bılanı entda tamata qarındaşları bardı. Anı qalası bılaydan uzaq tüyüldü. Cılqığız da ol qalanı tiyresinde turadı. Saq bol, ol emegen altı başlıdı, kesi da bek qarıwludu,— degendi.

Bara-barıp bıla altıbaşlı emegenni qalasına cetgenlerinde, Muhammatnı atı tohtap:

— Endi bu qalanı içinde bir tamaşa qız bardı. Sen anı körseŋ, ol asırı ariwdan seni esiŋ awarğa bolluqdu. Saq bol, — degendi. Caş qalağa kirgeninde ol qızını köredi da, anı ariwluğundan esi awadı. Muhammatnı alay bolğanın bilip, anı atı kişnep, anı ayazdıradı. Qız caşnı caratıp, mıŋa barırğa ırazı bolğanın bildiredi da, sora:

— Beri birazdan altı başlı emegen kellikdi. Ol seni öltürmezça, bir cerge buq. Ertten bla wa ekibiz da andan qaçıp qutulurğa küreşirbiz, — degendi.

Caş eşikge çığıp, biyağı uru qazıp, anda buqğandı. Emegen kelgende wa, andan çığıp, anı bla cağalaşıp, bu altı başlı emegenni da altı boğurdağına deri urup, cerge batdırğandı. Artda anı kübüründen qılıçın alıp, altı başın da çalıp alğandı.

Muhammat, altı başlı emegenni öltürgenden sora, anı atı:

— Kel, endi ataŋı cılqısın sürüp keleyik,— degendi aŋa.

Bara ketip, ol bir ayrıkamda cılqıların körgendi. Ayrıkamğa cuwuqlaşhanlay, at caşha:

— Endi bir amal eteyim, ansı ol cılqıda meni horlamazlıq at coqdu, — degendi.

— Amalıbız a oldu: sen terk oquna bir uru qaz da, ol uruda bir tırhıq et da, ol tırhıqnı üsünde at ceriŋi da alıp tur. Men a cılqığa barıp, qarayım, — degendi.

Caş, at aythança etip, urunu tırhığında buğup turğandı. Atı wa cılqını qatına barıp, kişnep qaçhandı. Cılqını aciri anı ızından quwa kelip, uruğa tüşgenley, caş cerin salğandı da, anı üsüne terk oquna minŋendi. Ol alay minŋenley, at kökge ceti kere uçhandı, ceti kere da cerge enŋendi. Caşha cuq etalmazlığın aŋılap, aŋa boy salğandı. Caşnı atı wa, cılqını ızından tizip, qala allına keltirgendi.

Cılqını da cıyıp, Muhammat qarındaşları bla ertten bla ertte colğa çığarğa onowlaşhandı. Keçe munu üç tamata qarındaşı sağış etgendile.

— Bu, cılqını da tabıp, bir biribizni kese turġanlay, kiyimle da berip, aş da berip, bizge qatınla da alġandı. Endi mıŋa bir madar etmeyin, anı bla elibizge barġandan hayır coqdu. Bitew elibiz bizni hılikkā eterikdi, — dep tohtaşdıla. Tamata qarındaşları:

— Eterigibiz oldu: Muhammat cuqlaġandan sora, çalġını bosaġa üsüne köndelen salayıq da, keçeni bir zamanında eşikge çıġıp: «Cılqı sürüldü!» — dep hahaynı berirbiz. Ol a çıġama dep kesin çalġıġa urur da ölür, — degendi. Ol onownu Muhammatnı qatını eşitgendi da, aŋa:

— Seni öltürürge küreşedile qarındaşlarıŋ, — degendi.

— Ey, meni qarındaşlarım maŋa alay qalay eterle? — degendi da Muhammat, anı aythanına iynanmaġandı. Keçeni arasında:

— O, hahay! Cılqı sürüldü! — dep, bir qıçırıq eşitip, Muhammat, çabıp, eşikge çıġama dep, butların çalġıġa urup üzdürgendi.

Muhammatnı qarındaşları anı qatının zor bla arbaġa olturtup, caşnı kesin qoyup ketip qalġandıla. Alay bla butsuz Muhammat alaytın ozġan qanatlı bolsa, ura da anı aşay, köp zamannı turġandı. Bir kün ol, sürkele bara, bir cerde bir at baş süyek körgendi. Ol süyekni ortası bla bir hans çıġıp, süyekni hans cetgen cerine wa çiy et qozlap turġanın eslegendi. Muhammat ol hansnı caralarına sala ketip, üzülgen butların saw etgendi. Bu hansdan da cıyıp, Muhammat alaydan bir elge barġandı. Elni qıyırında, bir üynü arbazında bir atnı körüp, anı taba burulġandı. Anı qatına cetip, minip tebiregenley, at tillenip:

— Ey, adam ulu, bu üyde bir küzgü bardı da, sen aŋa qarap, qayrı barlıġıŋı bilip, allımı da arı burup, maŋa alay min, ansı ekibizni işibiz tapsız bolur, — degendi. Caş, üyge kirip, küzgünü alıp qaraġanda, ellerinde ullu sıy bola turġanın körgendi. Adamlanı içinde anası da tura edi. Anası ol ketgenli soqur bolup tura edi. Anı alay körgenley, caş terk oquna atnı elleri bolġan taba burup, üsüne minip, colġa çıqġandı. At caşha:

— Bılaydan sizni elge deri — ceticıllıq coldu, biz a ceti künŋe ceterbiz, — degendi.

Bara-barıp, bıla elge cetinçi kün cetgendile. Muhammat atın elni qıyırında iygendi da, elge cayawlay atlanŋandı. Colda ol bir qoyçu caşçıqġa tübegendi. Caşçıq bir cırlay, bir küle tura edi. Ol:

— Caşçıq, sen bılay nek etese? — dep sorġanda, qoyçu caşçıq:

— Hannı kiçi caşı cılqıların izlerge ketip, tas bolġandı, ma anı üçün cilayma. Anı üç tamata qarındaşı wa cılqıların tabıp kelgendile da, alaġa bügün ullu toy etedile. Meni anam a anda şapadı. Ol maŋa andan igi aşla keltirlikdi da, anı üçün cırlayma, — degendi.

Muhammat caşçıqdan qatını tamata qarındaşlarında tuzaqda turġanın bilip, marap turup, qatınını qarawaşı qumġannı da alıp, suw alırġa barġanında, ol anı qatına barıp:

— Bir içirçi suwuŋdan, — dep tilegendi. Qız, qumġannı Muhammatha bergenley, ol, qatını anta bergen cüzügün caşırtın qumġanŋa athandı da, qarawaşha:

— Men saŋa bir zat tilerigem: sen biyçeni qolların cuwdurġan zamanda, suwnu quya-quya kel da, ahırında wa bitew suwnu anı qollarına qantarıp qoy, — degendi.

Qarawaş barıp, Muhammat tilegença etgeninde, cüzük çartlap, tazġa tüşgendi. Qatın cüzüknü tanıġandı da, qarawaşına:

— Saŋa bügün bir adam iş coluqġanmıdı colda? — dep sorġandı.

Qarawaş:

— Bir caş tilep, qumġanımdan suw içgen edi, — degende, biyçe:

— Bar da, anı caşırtın beri alıp kel,— degendi. Qarawaş barıp, Muhammatnı birgesine alıp kelgendi. Ol qatınına bitew bolġan haparın aythandı. Sora caş qatının da alıp, barıp, bitew ol toyġa cıyılġan adamlaġa da başından-ayaġına deri kesini haparın aytıp boşaġanlay, ol kesi minŋen eki at, kişnep, cetip, anı eki imbaşıya oŋ ayaqların salıp, quçaqlaġandıla. Muhammat ol keltirgen hans bla anasını közlerin terk oquna saw etgendi. Tamata qarındaşların kesine şapala etip, elni hanı bolup qalġandı.

1.7. NASIPLIÇIQ

Ertte-ertte bir carlı tul qatın gitçe caşçığı bla elni töben canında caşap bolġandı. Anı gitçe üyçügünü başın mursa cabıp edi, ol bek carlı caşay edi. Caşçığı saw künnü uzununa oynarġa ketip, canŋız da aşardan aşarġa keliwçü edi.

Caşçıqnı teŋçikleri masharap, aŋa «Nasıplıçıq» dep ataġan edile. Bir col da Nasıplıçıq, bir tuwraġan gırcınnı da qoluna alıp, anı da qıyırından kemire-kemire barġanlay, uwaq caşçıqla neni ese da tüye turġanların körgendi. Caşçıqlanı qatına barġanda, ala bir kiştikçikni tüye ketip, öltürürge cetdirip turġanlay körgendi.

— Bu haripni nek tüyesiz? — dep sorġandı. Caşçıqla cuwap bermegendile. Sora ol:

— Tüymegiz da, anı maŋa berigiz, — degeninde, ala unamaġandıla. — Da sora anı baġasına ma bu gırcınnı alığız, — dep, caşçıqlaġa gırcınçığın uzathandı. Caşçıq kiştikni gırcınına alışdırıp, üyüne qaytıp:

— Anam, bir kiştikçik alıp kelgenme, — dep, haparın aythandı.

Anası:

— İgi etgense, balam, ol da çıçhanlanı tuta turur, — degendi.

Bir kün biyağı Nasıplıçıq bir gırcın tuwraġannı da alıp, qıyırından uwata da qaba barġanlay, biyağı caşçıqla basınıp, neni ese da tüye turġanların körgendi. Çabıp barġanında, caşçıqla bir it küçüknü tüye tura edile. Ala anı köpürden suwġa atabız dep tebiregenlerinde, ol:

— Siz anı öltürüp ne tabarıqsız, andan ese anı maŋa berigiz, — dep tilegendi. Alay caşçıqla ol it küçüknü berirge unamaġandıla. Ol zamanda:

— Maġız, anı üçün bu gırcınnı alığız, — dep, gırcının alaġa bergendi da, it küçüknü alıp, üyüne barġandı.

— Anam, bir küçük keltirgenme, — dep, aŋa küçüknü haparın aythandı. Anası biyağıça:

— Ahşı etgense, caşım, ol da qonaq kelse, bildire tururġa igidi,— dep ariw aythandı.

Bir qawum kün ozğandan sora, biyağı Nasıplıçıq oynarğa bara turğanlay, caşçıqla ne ese da bir zatnı tüye turğanların körgendi. Qatlarına cuwuqlaşıp:

— Caşla, neni tüyesiz? — dep sorğandı. Ala:

— Çuŋurğa bir cilan tüşgendi da, anı öltürürge küreşebiz, — degendile. Nasıplıçıq:

— Da ol da bir candı. Anı bağasın men bereyim**,** öltürmegiz, — dep tilegendi da, qoyunundan çığarıp, bir gırcın tuwrağançıqnı bergendi. Sabiyçikle gırcınnı da alıp, dawur ete ketgendile. Nasıplıçığ'a alayda qaldı. Bir kesekden çuŋurçuqdan cilan adam awaz bla:

— Saw bol, sen meni acalımdan quthardıŋ. Endi meni üyüme eltseŋ edi, bek ullu ahşılıq eterik ediŋ, — degendi.

Nasıplıçıq, cilannı söleşgenine seyirsinip:

— Da men seni üyüŋü qaydan tabayım? — dep sordu. Cilan a:

— Sen meni kişige tiydirmey saqla, ansı colnu kesim tanıyma, — dedi.

Nasıplıçıq, cilanŋa boluşurğa ırazı bolup, ekisi da colğa tebiredile. Köp zamannı barğandan sora, bir sırt üsüne cetgenlerinde, Nasıplıçıq anı töben canında bir bazıq zatla çulğanıp-çulğanıp turğanların körgendi. Ala wa cilanla bolğandıla. Caşçıq, qorqup, arsarlı bolğanın cilan aŋılap, aŋa:

— Sen alanı nelerinden qorqasa? Qorqma da, süygeniŋça atlap kel,— degendi. Nasıplıçıq cilannı alay aythanına bazınıp, catıp turğan cilanlanı kimni başından, kimni quyruğundan basa, ol cilannı ızından anı üyüne barğandı. Cilannı kelgenine bitew cilanla bek quwanŋandıla. Toy qurağandıla. Ne üçün deseŋ, Nasıplıçıq canın qutharıp keltirgen cilan, cilanlanı hanlarını ertteden beri tas bolup turğan qızı bolğandı. Cilan ulula barısı da cıyılğandan sora, cilan hannı qızı anı canın saqlağan, ata üyüne alıp kelgen adam ulu Nasıplıçıq bolğanın aythandı. Ol zamanda cilanla barısı da Nasıplıçıqnı bek sıylı körgendile.

Nasıplıçıq, cilan hannı üyünde bir qawum kün turğandan sora, hannı qızın çaqırtıp, aŋa üyüne keterge ırazı bolğanın bildirgendi. Ol zamanda cilan hannı qızı:

— Da, endi sen keterge tebiregen eseŋ, ahşı colġa bar. Sen maŋa bek ullu ahşılıq etgense. Sen ketip başlasaŋ, meni atam seni qurlay cibermez. Ol saŋa: «Maldan-haraketden da süygeniŋ çaqlı al», — dese, sen cuq alırġa unama da: «Ol awuzuŋdağı bağır cüzüknü ber, alay bolmasa da, saw bol, ırahat-salamat qalığız», — de da, ketip tebire. Süymese da, ol anı saŋa bermey qoymaz, alay, bermese wa, men anı saŋa berdirirça eterme. Ol bağır cüzüknü wa hayırı budu: sen ol bağır cüzüknü awuzuŋa salıp, buyruġuŋu aytsaŋ, ol sağatdan oquna tört cıyırma emegen çabıp kelip, seni ne türlü buyruġuŋu da tamam eterle, — degendi. Andak sora Nasıplıçıq üyüne keterge tebiregendi. Cilanlanı hanı caşha:

— Sen meni tas bolġan balamı acaldan qutharġansa. Anı üçün saŋa bek ırazıma. Endi sen alay boş ketip qalsaŋ caramaz. Ne qadar mülk süye eseŋ da, al,— degendi. Ol alay aythanda, Nasıplıçıq:

— Uġay, saw bol. Calanda ol awuzuŋdağı bağır cüzüknü berseŋ — ber, uġay ese da, saw bol, saw qal,— dep ketip tebiregendi. Ol zamanda cilan han:

— Anı üyretgen da, sen da Allahdan aman tabığız, ma! — dep, awuzundan çığarıp, bağır cüzüknü caşha bergendi.

Nasıplıçıq üyüne kelgeninde, qart anası mursa başlı üyçükde munu tas bolġan sunup, bek carsıp tura edi. İtçik bla kiştikçik da bu kelirge ulluçuqla bolup tura edile. Caşnı kelgenine anası asırı quwanŋandan, bir cıl caşawuna caş bolġandı.

Nasıplıçıq, bağır cüzüknü haparın bir adamġa da aytmağanlay, caşırıp turġandı. Bir künleni kününde ol anasına:

— Anam, bar da, maŋa hannı qızın tile, — degendi. Caşını alay aythanına anası bek seyirsinŋendi.

— Oy, sen teli, han qızın seni kibiklegemi berlikdi? — dep, uruşhandı. Alay bolsa da caşı dağıda:

— Oho, sen bir tilep kör, bermesele körürbüz, — dep aythandı. Caşı qoymağanında, anası hannı qalasına barġandı. Eşik allında olturġandı da, iŋirge deri turup, söz da aytalmağanlay, ızına qaytıp kelgendi. Anası qaythanda, caş anasına:

— Aytdıŋmı? — dep sorġandı. Anası:

— Uġay, — dep cuwaplaġandı.

Ekinçi kün caş anasın biyağı keleçige cibergendi. Qart qatın barıp, biyağı cerde olturup tohtaġandı. Ol alay olturup turġanlay, han ötüp bara, tünene da künnü uzunu alayda olturup turġan qatınnı biyağı cerde esledi.

— Sen tünene da saw künnü uzununa bılayda olturup turġansa. Sen nek kelgense? Saŋa ne zat kerekdi? — dep sorġandı. Qart qatın bek abızıraġan da etgendi, alay bolsa da, hanŋa bılay aythandı:

— Da, awruwuŋu alayım, qoruŋ bolayım, ayıp etme kölüŋ külmesin. Sen aŋa qızıŋı berirse dep da kimni aytırġa esinde bardı, alay ol bizni aman caş kibikni cüregi seni qızıŋa alınŋandı da, bir da tınçlıq bermeydi. «Bar da hanŋa bildir», — dep tilegendi da, anı cüregin ırazı eter üçün kelgenme.

Ol zamanda hanŋa bek açıw tiygendi, alay, kesine açıw tiygenin qart qatınŋa esletmez üçün, kölü bla aythança aythandı:

— Da men da qızımı anı kibik birewge berlikme, alay seni caşıŋ meni qalam kibik bir qala işletip, maŋa kiyew bolurġa tiyişli bolsa, ayhay da, ol zamanda qızını alır.

Hannı hılikkā etgenin sezip, qart qatınnı cüregi bek qıynalġandı. Qaytıp üyüne kelip, hannı cuwabın caşına aythandı. Nasıplıçıġ'a olsaġatdan oquna ol bağır cüzüknü awuzuna salıp, emegenlege buyurġandı:

— Tüz hannı qalası kibik bir qalanı erttenlikge işlep bitdirigiz, — dep.

Ol keçe hannı qalası kibik bir qala işlenip hazır bolġandı. Qart qatın erttenlikde eşikge çıqġanda, qalanı işlenip, hazır bolup turġanın körüp, quwanıp, çabıp barıp, Nasıplıçıqġa aythandı. Ekisi da barıp, qalaġa qaraġandıla. Ayhay, bek carathandıla. Caşnı anası quwulup hanŋa barġandı.

— Da, awruwuŋu alayım, caşım üyçük işletgen kibik etgendi, — degendi.

— Caŋız keçege ol nasıpsız öksüz ne üy işlegendi, köreyim da bir küleyim! Meni qızım tururġa tiyişli üy ol qallay üydü? — dep, han, kesi kesine alay ayta, qatınŋa wa: — Bir körgüztçü, harip, maŋa hannı qızı turluq üynü — degendi.

— Kel, awruwuŋu alayım, körgüzteyim, — degendi qart qatın. Ekisi da hannı arbazından çıqğanlay oquna, han qarağandı da, elni birsi canında bir ariw qalanı körgendi. Qart qatın:

— Da ma, awruwuŋu alayım, caratırıq eseŋ, bizni üyübüz oldu, — dep, qalanı qolu bla körgüztgendi.

Han, igi da iynanmay, barıp qarağandı da, tüz kesini qalasıça, har nesi da alay işlenilgenin körgendi, alay hannı qalasından başhalığı wa bar edi: hannı qalası endi eski bolġan edi. Nasıplıçıqnı qalası wa altından, bağalı taşla bla casalıp, cim-cim cıltıray edi.

Han bek zarlanŋandı. Alay bolsa da, hannı endi sıltawu qalmağandı. Andan sora, kesini kiyewlügünü allay bir macarmaqlığı bolġanın körgeninde, han qızın aŋa berirge ırazılığın aythandı da, qızın caşha bergendi.

Nasıplıçıqnı üyünde qart anası bla ariw qatını em kesi bolmasa, başha ne şapaları, ne cumuşçuları, ne calçıları bolmağandı. Alay bolsa da, caşawları hannı üyünü caşawundan ese igi kesekge qolaylı bolġandı. Alanı alay caşağanlarına ol elni halqı da, han kesi da bek ullu seyirsinip turġandıla.

Ol elde wa bir uzaq cerden kelip turġan bir amanlıqçı adam bolġandı. Ol amanlıqçı adam bir kün kelgendi da, Nasıplıçıq, bağır cüzüknü awuzuna salıp, söleşe turġanın, caşırın tıŋılap, eşitgendi. Qarap turġandı da, cüzüknü caş ocaq bilekni qıyırına salġanın eslegendi. Nasıplıçıq, cüzüknü alayġa salıp, eşikge çığıp ketgendi. Olsağatdan oquna ol cortuwulġa atlanŋandı.

Amanlıqçı cüzüknü alayda qalġanın, hannı kiyewün da cortuwulġa ketgenin körgende, çabıp barġandı da, bir kümüşçüden eki altın cüzük, altın sırġala, dağıda başha kümüş kerekle da alġandı da:

— Bağaların a artda berirme, — dep, ketgendi. Sora kesin kümüşçüça etgendi da, Nasıplıçıqnı anasına barġandı.

— Anam, ol ocaq bilekni qıyırında turġan bağır cüzüknü maŋa berseŋ, men anı üçün saŋa eki altın cüzük berirme, — degendi.

Qart qatın ırazı bolġandı da, ol bağır cüzüknü orununa eki altın cüzük alıp, anı amanlıqçığa bergendi. Ol a olsağatdan oquna atha minip colġa atlanŋandı da, bir qawum kün bla bir qawum keçeni tohtamağanlay barġandı.

Bir eki atnı çapdırğandan içlerin küydürgendi, öltürgendi. Sora, kesi caşağan cerge cetgendi da, bağır cüzüknü awuzuna salıp:

— Busağatdan ol caşnı qalasın da, anasın da, qatının da alaydan köçürüp, beri keltirigiz, — dep buyurğandı emegenlege. Terk oquna emegenle ol amanlıqçı adamnı buyruğun tamam etgendile. Ol, alay bla, Nasıplıçıqnı üyüne da, anasına da, qatınına da iye bolup qalğandı.

Kesini uzaq aylanıwundan erigip, bir künleni kününde Nasıplıçıq ızına qaytıp kelse, seni cawuŋ alaylağa qaytıp kelsin! Alamat qalası da coq, anası da coq, ariw qatını da coq. Eski cerde biyağı eski mursabaş üyçük, iti bla kiştigi da açdan öle. Sorğandı adamlağa, alay bolsa da, barısı da aŋa qoşulup seyirsinŋen bla buşuw etgen bolmasa, anı soruwuna cuwap beralğan bir adam çıqmağandı. Ol zamanda Nasıpçılıq alanı izlerge tebiregendi. «Alanı tapmağanlay, men qaytıp bu curtha kelmem»,— dep ant etgendi. Eki temir çuruq bla bir temir tayaq da işletgendi. Temir çuruqlanı da kiyip, temir tayaqnı da qoluna alıp, uzaq colğa çıqğandı. Kiştigi bla iti da munu ızından tebiregendile. Ala köp künleni aylanŋandıla, köp aylanı aylanŋandıla, köp cıllanı aylanŋandıla — tapmağandıla. Kesleri da arığandıla, canlarından toyğandıla. Temir çuruqla da tawusulğandıla, temir tayaq da tawusulğandı, qıshaçıq bolğandı.

Bir kün ala bara-bara ketip, bir ullu biyik sırtnı üsüne çıqğandıla. Nasıplıçıq, ol sırtnı başından qarağanında, bir ariw özenni içinde qalasın kesi caŋız süyelip turğanın körgendi. Üçüsü da quwanışhandıla. Sora qalanı caŋı iyesine keslerin esletmey, arı cuwuq barırğa amal izlegendile. Bek gitçeçik kiştik bolğanı sebepli, arı kiştikni ciberirge onowlaşhandıla. Anı arı cibere turup:

— İş kesiŋe qalay tap körünse da, alay et, — dep, ol onownu etgendile.

Kiştik buğa-buğa barğandı. Arı-beri ete, hansla içi bla üyge qutulğandı. Üynü otowlarından birine kirgendi. Anda, üynü caŋı iyesi — amanlıqçı adam, kesi caŋız tohanağa minip, catıp, cuqlap turğanın körgendi. Kiştik, müyüşde buğup, ne eterge bilmey, bir kesek zamannı arsarlı bolup turğandı. Ol da alay turğanlay, üyge kiştik kelgenin da bilmey, bir çıçhançıq üy tübünde bezirerge,

oynarğa dep çıqğandı. Kiştik, marlap turup, çıçhançıq qatına kelgenley, «hap» degendi da, tuthandı da qoyğandı. Asırı bek qorqğandan, çıçhançıqnı esi awğandı da qalğandı. Kiştik: «Öltürdüm da qoydum», — dep, bek qayğılı bolğandı, alay bir kesekden sora çıçhançıqnı ölmegenin bilgendi. Çıçhançıq es cıyğandı, sora kiştik aythandı:

— Men seni aşap qoyarğa bolluqma, alay andan ese men saŋa bir iş buyurayım, etermise?

Çıçhançıqğa can kirgendi da:

— Aşap qoyma ansı, sen aythan zatnı, ne buyursaŋ da, men anı macarıma, — degendi.

Sora kiştik aythandı:

— Bu üyde suw barmıdı?

— Bardı.

— Bu üyde tartılğan çibiji barmıdı?

— Bardı.

— Ekisini da bolğan cerlerin bilemise?

— Bileme.

— Alay ese, bar da, quyruğuŋu suwğa suq da, cibit. Bar da, anı çibijige suq da, çibiji cuğu et, sora bar da, quyruğuŋu ma ol catıp turğannı eki burun tişigine da suq da, terk oquna qaç, — dep, kiştik çıçhanŋa üyretgendi.

Suwnu bla çibijini tabar üçün, çıçhançıq aş üyge barırğa kerek edi. Anda wa bir oğursuz şapa bar edi da, ol andan bek qorqa edi, alay bolsa da, andan ese kiştikden bek qorqup, anı buyruğun eterge aythandı.

Çıçhançıq ketip tebiregeninde:

— Qaçıp keterme dep, murat etme, qayrı barsaŋ da, men seni tabarma, qoluma tiyseŋ a, süyegiŋi da qoymay aşarma, — dep, kiştik qorqaq çıçhançıqnı bütünda bek qorqutup cibergendi.

Suw çelek tüp tapkada edi. Çıçhançıq quyruğun suwğa bek terk oquna suqğan edi. Çibiji turğan qamil tabaqçığ'a tüz şapanı aş ete turğan cerini başında edi da, çıçhançıq aŋa cetip, quyruğun bulğay turğanlay, şapa anı eslep, qolundağı çolpunu aŋa atıp cibergendi. Çolpunu qıyırı çıçhançıqnı başına tiyerge azdan qalıp, alay qutulğandı. Ekinçi ölümden da qutulğanına

quwanıp, ol, barıp, cuqlap turğan amanlıqçını eki burun teşigine da çibiji cuğu quyruğun suqğandı. Ol zamanda ol bek çüçgürgendi. Alay çüçgürgende, bağır cüzük anı awuzundan çartlap, üy tübüne tüşgendi. Kiştik anı sermep alıp, qaçhandı. Amanlıqçı wa uyannŋandı da, cüzükü qayrı tas bolğanın bilalmağandı.

Kiştik, bağır cüzüknü da alıp, quwanıp, qaytıp kesini nögerlerine barğandı. Ala cüzüknü tabılğanına bek quwannŋandıla. Nasıplıçıq, ol sağatdan oquna cüzüknü awuzuna salıp:

— Ol amanlıqçı adamnı meni mursa üyümü allına eltigiz da, anda eşik ağaçha baylağız,— degendi. Anı aythanın emegenle tolturğandıla.

Nasıplıçıq nögerleri bla qalağa bara turup, bir teren suwğa tübegendile. İt, kiştikni da sırtına mindirip, alıp barğanlay, Nasıplıçıq, küleme degendi da, cüzüknü awuzundan suwğa tüşürgendi. Suwğa tüşgenley, cüzüknü bir çabaqçıq qaphandı da, qaçıp tebiregendi. Çabaqçıq da qaçıp, it da quwup bara-bara ketgendile da, it cetip, çabaqnı quyruğundan azçıq qaphanlay, ol cüzüknü da qoyup qaçhandı. İt cüzüknü da alıp, ızına qaytıp kelgeninde, Nasıplıçıq bla kiştik suwdan çığıp, keslerin quruta tura edile.

Bıla qalağa kelgenlerinde, Nasıplıçıqnı anası bla qatını üynü içinde tutmaqğa begitilip tura edile. Nasıplıçıqnı körgenlerinde ala bek quwannŋandıla. Anı ariw qatını ol amanlıqçı adamğa barırğa unamağanı üçün, ol qadar zamannı içinde tutmaqda turğanlarını haparın aythandıla.

Andan sora ala barısı da ellerine kelgendile. Amanlıqçı da ömürge deri tutmaqğa salınnŋandı. Nasıplıçıq, anası, ariw qatını, itçik, kiştikçik da alay bla ırahat, nasıplı caşap qalğandıla.

1.8. ATALARI ÖKSÜZ QIZLARINA NE ETDİ, ÖKSÜZ EGEÇLE DA BİR BİRLERİNE NE ETDİLE

Haparda aytılğanına köre, bir kişi bla bir qatınnı üç qızları bolğandı. Anaları ölüp tebiregende, qızların çaqırıp:

— Men ölgenden sora atağız qatın alama dese, alma demegiz, almayma dese, al dep da qısmağız,— dep osuyat etedi.

Anaları öldü. Qızla öksüz qaldıla. Bir bölek zamannı caşay kelgende, ataları qatın aldı. Ol qatın mardasız qızğanç, hurmetsiz, gıbır da boladı. Qızlağa aşarıq bermey, qısıp tebiredi. Qızla açdan azdıla. Sazbetle boldula. Qızlağa aş ber derge ataları qatınından qorqadı. Ol sebepden, başha madar tapmay, ağaçdan kögetle keltirip, qızların ala bla keçindire turğandı. Anı bla da bolalmay, ataları osal sağışha kiredi:

— Men qızlarımı cayğıda köget bla keçindireyim, qış a ne amal, ne madar eterikme? Andan ese keslerin da birgeme ala barıp, ağaçda qırılırça bir madar eteyim, — dep oyum etedi.

Bir kün kesi ağaçha barıp, bir ullu kertme terekni tübünde teren uru qazdı. Urunu üsün uçhara capdı. Anı üsüne kertmeleni töbe etip, üyüne keldi. Ekinçi kün üç qızın da birgesine alıp, ağaçha baradı da, ol qazğan urusunu qıyırında arbasın tohtatadı. Ol aç bolup kelgen qızla arbadan tüşüp, kertmelege basınŋanlay, üçüsü da uruğa quyulup ketedile. Ol keziwçükde ataları qadırğa qamiçi cetdirip, üyüne ketip qaladı.

Qızla teren urunu içinden:

— Ata, ata — dep, birden köp qıçıradıla. Bolsada, ala etgen ata umut anda bolmadı, uruğa quyulup qaldıla.

«Suwğa tüşgen taş qarmar» degença, dıgalas ete kelgende, ataları urunu qazğan zamanda unutup qoyğan getmenni uruda tapdıla. Qızlanı gitçeleri getmen bla urunu tögeregin qazıp, başına çığarça col işledi. Qızla başına çıqdıla. Colğa tüzelalmay, ağaçnı terenine ketdile. Kündüz ağaç kögetle aşay, keçe bolsa, terek başlağa minip, taŋŋa çığa, bir bölek zamannı aşırdıla. Aylana, çırmala, burula kelip, bir soqmaq ızğa türtüldüle. Ol ızını tutup, bir keŋ talağa çıqdıla. Ol talanı ırbınında bir ullu çinar terekni keçe qonuşha sayladıla.

Kündüz kögetle cıya da, aşay, keçe ol terekni başında qona, bir bölek künnü caşadıla. Bu canına barsaq, ağaçdan çığarbız dep, col tabalmaydıla. Ataları, öge anaları da:

— Endi qızladan qutulduq, — dep ırahatlanŋandıla.

Caşay barğan bir zatha tübeydi. İŋirlik qaraŋıda qızla terekni başına qonŋanlay, bir han, cıyını bla uwğa aylana kelip, keçe solurğa ol çinar terekni tübünde tohtaydı.

Arıp kelgen cıyın catıp cuqlağanlay, qızlanı gitçeleri, terekden aqırın tüşüp, cıyınnı bir bölek cıltırğan kiyimlerin camaydı, aşlarından da urlap, terekni başına örleydi.

Erttenlikde cıyın turup, kiyinirge tebiregende, cıltırğan, sögülgen kiyimlerini camalıp, tigilip turğanların körüp, seyirsinedile. Bolsada, taşa işni tabıp bolalmaydıla. Cıyın kündüz uwğa kete, qızla alanı aşlarından urlay da, aşay, keçe bolsa, kiyimlerin camay, bir bölek kün ozadı. Ahırında cıyın sağaydı. Tigilgen kiyimlerin bir birine körgüztüp:

— Bu ne tamaşadı, ne seyirdi? — dep, keŋeşge kirdile.

Qızla terekden tüşmeydile, alanı keŋeşlerinden alanı haparları coqdu. Endi cıyın keçe qarawulla saldı. Biyağı kiçi egeç, terekden enip, cerge tüşgenley, ne zat etgenine qarap turadıla da, sora qağıp aladıla. Erttenlikde hanŋa eltedile. Han:

— Sen ne adamsa? Beri qaydan kelgense? Sen, tişirıw, bu ağaçda nek caşaysa? Nögeriŋ barmıdı? — dep tamaşa bolup sordu.

Qız:

— Meni qaydan kelgenime, kim bolğanıma cuwap etmeyme, alay eki nögerim bardı, ol soruwuŋa ala cuwap eterle.

— Ol nögerleriŋ qaydadıla?

— Da ala da terekni üsünde turadıla.

— Bar, alanı da beri çaqır! — dedi.

Qız egeçlerin alıp kelip, hannı allında süyedi. Han:

— Siz qızlamısız?

— Qızlabız.

— Erge barsağız, erigizge ne cumuş etallıqsız?

Tamataları:

— Meni erim cortuwulçu kişi bolsa, anı atlanır kününde cıyınına, kesine da kiyimle hazırlarıqma.

Ortançıları:

—Meni erim da allay kişi bolsa, ol cortuwuldan qaytırġa cıyını bla kesine caraşdırıp aş etallıqma, — dedi.

Gitçeleri:

— Meni özgege cararığım coqdu, alay menden eki sabiy caratılır, ala duniyada bolmağança bolurla, — degende, han üçüsün da qatınŋa alıp, üyüne eltedi.

Üçüsü da kündeşle bolup, bir qawum zaman ozġandan sora, han, cıyın qurap, cortuwulġa hazırlanadı.

— Erttenlikge cıyınŋa, maŋa da kiyimle hazırla, — dep, abadan qatınına buyurdu.

— İŋirlikde qaytırıbızġa cıyınŋa aşarıq hazırlap tur,— dep, ortançı qatınına buyurdu.

Hanŋa aythan sözleriça ekisi da etalmadıla. Han ol işni kördü, bolsada, cuq aytmadı. Hannı alağa deriçi qatını bolmağandı. Endi gitçe qatını buwaz bolup, qutulurġa köp qalmağan keziwüdü.

Han ekinçi da cortuwulġa tebiregende, buwaz qatını tıŋısız bolup:

— Sen cortuwulda bolup, maŋa awrurġa tüşse, ne eterikme? — dep sordu.

— İş alay bolsa, kübürde altın qoŋurow bardı, anı zıŋırdatsaŋ, ol zamanda aq at saw bolsa, bir sağatha meni cetdirir, — dep ketedi. Alanı ol sözlerin birsi eki qatını tıŋılap eşitgendile.

Han cortuwulġa ketdi. Qatın awrurġa tebiregenley, eki egeçi qoŋurownu kübürden caşırtın alıp buqduradıla. Gitçe egeçleri, hanŋa aythanıça, egizle — qız bla caş tapdı. Zıŋırdatırġa qoŋurownu wa tabalmadı.

Ol, awrup, esin cıyalmağan keziwde, eki egeçi anı tübüne caŋı tuwġan eki it küçük saldıla. Caşnı bla qıznı wa melte bla çulġap, kübürge saldıla. Kübürnü da tışından melte bla baylap, eltip suwġa atdıla. Izı bla hanŋa:

— Qatınıŋ eki it küçük taphandı, — dep, atlı ciberdile.

Han ol haparnı eşittende, ullu buşman bolup, eki atlı hazırladı.

— Barığız, adam tapmazça, kesi artha qaytmazça, küçüklerin, kesin da teren ağaçha atığız, — dep ciberedi.

Adamları da tap ma ol aythança etedile.

Suw kübürnü elte-elte barıp, kübür suwnu qıyırında bir kölde tohtaydı. Alayğa cuwuq qonşu elçikden bir qaraton qart kişi, qatını da birgesine, çabaq tuta kelip, kübürnü tapdıla. Çığarıp qaradıla da, bir tamaşa bardı dep, buqdurup, üylerine qaytdıla. Keçe qaraŋı bolğanlay, kelip, üylerine eltedile. Açıp qarasala, melte bla çulğanıp eki sabiyni çığaradıla.

Ol sabiysiz qartla ne sawğadan da aŋa bek quwandıla. Olsağatdan, emizikle etip, süt içirdile. Sabiyleni har bir kereklerin tapdırıp, keslerini balalarıça ösdüredile. Caş gitçelikden sadaq atarğa üyrenip başlaydı. Bir kün — çıpçıq, ekinçi kün — qoyan, üçünçü kün — börü atıp, ahırında usta marawçu boldu.

Bir kün qart kişi, ekisin da uşaqğa alıp:

— Endi siz ösüp, kesi kesigizni tutarça bolğansız. Men qaraton adamma, kim biledi, sizge, maŋa da bir söz ceter, ol sebepden, men aythanŋa tıŋılağız da, barıp ağaçda caşağız. Kerekligiz bolsa wa, kele turuğuz, — dedi.

Qısha söz: caş da, qız da ullu orman ağaçha ketdile. Ağaçnı bir cerinde — qarındaş bla egeç, dağıda bir uzaq eteginde wa — alanı anaları itle bla caşawnu sozulta baradıla.

İt küçükle, ösüp, ullu itle boldula. Ala qatınnı qorquwdan saqlap, keçine barırça boluşluq etedile.

Caş bla qız a aladan biraz oŋludula. Ağaçdan üy işledile, üynü tübün, tögeregin, başın da kiyik terile bla casadıla. Caş kiyikle, maralla öltürüp, qız da üyde şapalıqnı etip, caşay turdula. Bir kün caş uwğa ketgenley, qalay bolğan ese da, alanı otları öçülgendi. Qız dıgalas etip, tögeregine qaray tebiregende, uzaq cerde bir tütün eslegendi. Qorqa-qorqa, ağaçnı qıdırıp, tütün çıqğan cerge barsa, bir ariw üylede eki qatınnı üsüne keldi.

Qız iymenerek bolsa da, ol eki qatın anı, çaqırıp, üyge kiyirdile.

— Kimse?— dep hapar sordula.

Qız ala işekli bolmazça, bir bölek haparın sandıradı. Ot alırğa kelgenin aytdı. Qatınla qızğa guruşha bolup, elekni tübüne kül quyup, anı üsüne mıdıhla salıp ciberdile. Kül, colda ağıp, ız etdirip bardı. İŋirde qarındaşı kelgende, qız otnu öçülgenin aytmadı.

Ekinçi kün caş uwğa ketgenley, ol qatınlanı biri kül ız bla qızını bolğan cerine keldi. Olturdu. Söleşdile. Köp türlü haparlağa cetdile. Qatın qızını kim bolğanın bildi. Qız a anı kim bolğanın qaydan bilsin.

Qatın köp olturup, kete tebiregende:

— Seni qarındaşıŋ cigit caş bolur, cerçigi da igi cerdi, alay bir igi üy işlese, andan da igi bolur edi, anı qarındaşıŋa etdir! — dedi.

— Da qalay işlesin, ol bir caŋız adamdı, cetişmeydi ansı, bek ahşı edi.

— Anı wa bek tınç amalın men aytayım: ol cerde, ol cerde bir köl bardı, ol kölden suw keltirip, sora tört çıpınnı tört cerge ornatıp, alanı üslerine ol suwdan sepse, kesi murat etgença, naqut, cawhardan üyle işlenip qalırla. İşletmey qoyma, — dep ketdi.

Caş iŋirde uwdan kelgende, qız mudah boldu.

— Nek mudahsa, ne bolğandı, awruğanmı etese?

— Da mudah bolmay ne eteyim? Sen kün sayın uwğa ketese, men a teri iyis ete, bu qoşnu içinde turalmayma. Meni ırazı eterik bolsaŋ, bir ahşı üy işle.

— Da, ahşı üy a kerekli edi, alay anı işlegen qıyındı, qalay işleyim? — dep sağışlandı.

— Da, kesiŋ da bilese, ol cerde bir köl bardı, anı suwundan keltirip, çıpınlanı üsüne sepseŋ, üy kesi işlenip qallıqdı, — dep üyretdi qız.

— Da anı üçün seni mudah etmem, — dep qoydu qarındaşı.

Caş ekinçi kün erttenlikde ol qart kişi bla qart qatınŋa barıp, egeçini tilegin aytdı. Qart kişi unamadı.

— Ol kölge barğan saw qaytmaydı. Seni arı iyerge küreşgen kim ese da, ol seni ölürüŋü süygen adamdı, — dedi.

Sora qızğa kelip da aytdı, tiledi. Bolsada, qız qartnı qatına da qoymadı.

— Bizge üy işlenirge kerekdi, — dep tohtadı. Caşnı endi barmay madarı bolmadı. İş alayğa cetgenden sora, ol qart kişi caşnı üyretdi:

— Endi kerti da barırdan eseŋ, meni çığır callı qara atıma min. Kölnü tolqunu arı canına çayqalğan keziwde cetip alalsaŋ, qutulursa, — dep, atına mindirip ciberdi. Caşnı nasıbına, qart aythança tübep, suwnu alıp qutuladı.

Alay a suw beri çayqalıp, atnı quyruğundan biraz üzdü. Uzun söznü qıshası, caş, sözsüz, tamaşa üy işledi. Qaraqaş da tamaşa üyde caşawnu başladı. Alay bla bir bölek zaman ötdü.

Caş entda da uwğa ketgenley, biyağı qatın keldi. Canı üynü kördü, mahtadı.

— Köremise, men sanа neçik ahşı etdim! — dedi. — Alay a bu da azdı. Sen bilemise, bir cerde bir ton bardı. Ol tonnu quwuşurulğanları qobuz soğadıla, ceŋleri qars uradıla, etekleri da tepsep turadıla. Sen erigip turasa. Seni qarındaşıŋ ol tonnu sanа keltirirge kerekdi. Anı keltirtmey qoyma, — dep ketdi.

Caş uwdan kelgende, biyağı egeçi alğınça mudah bolğandı.

— Endi wa nek mudahsa, ne bolğandı, canı üynü caratmaymısa? — dep, qarındaşı tıŋısız sordu.

— Canı üynü da caratama, alay, sen kün sayın uwğa ketese, men a canız kesim erigip caşayalmayma. Bir cerde bir tonnu haparı bardı. Anı quwuşurulğanları qobuz soğadıla, ceŋleri qars uradıla, etekleri wa tepsep turadıla. Sen ol tonnu manа keltirseŋ, ırazı bolluq edim, — dedi.

— Da, anı üçün da seni mudah etmem, — dep, ekinçi kün biyağı qartha barıp, haparın aytdı.

Qart açıwlandı, uruşdu:

— Telimi bolğansa? Kim ese da seni öltürürge küreşip turğan bir adam bardı, — dep unamadı. Tüzünley kelip qızğa uruşdu.

— Qarındaşıŋ anda ölse, sen nasıpsız bolursa, qoy, ciberme, — dep tiledi. Bolsada, qartnı sözü mildew da bolmadı. Qız, sözünden taymay:

— Ton beri tabılsın! — dep tohtadı.

Da ne eterik edile? Qart biyağı çıgır callı qara atın berdi. Dağıda zıkkıl kiyimle kiydirdi. Tonnu bolğan cerin üyretdi. Izı bla:

— Hayda, endi ahşı colğa! Çıgır callı sanа nögerlik eter, — dep, aşırdı.

Köpmü bardı, azmı bardı, kim bilsin. Bara-barıp, bir tamaşağa cetdi: gülleri cim-cim cıltırağan bir qırtiş töbe, anı üsünde aq mermerden tohana, tohananı üsünde çiy altından eşilgen cıltırawuq ton, tonnu quwuşurulğanları

qobuz soġa, ceŋleri qars ura, etekleri hawada tepsey, töbeni tögeregi da adamdan tolu, aŋa awuz açıp qarap turġanlanı üslerine baradı.

Alayġa cetgenley, öhçege atı aqsadı. Kesi da atdan tüşmey, halqnı arasına suġulup, allarına ötdü, Caş zıkkıl kiyimleri bla halqnı allında kesi kesin qucur kibik etdirip, halqnı esin, közün biyledi da, erlay tonnu qağıp alıp sılcıradı. Aqsaq çıgır callı culduz uçhança qoyma. Tonnu qobuz tawuşu hawanı zıŋırdatıp, kök caşnağan matallı, dump bolup ketdi. Mıçımayın cetip, qızını qoluna tabıldı. Qız quwandı, kirpildedi, qarındaşın quçaqladı, iynaqladı.

— Senlay qarındaşı bolġan menden nasıplı kim bolur, — dedi.

Alay bla da bir talay künle ketdile. Bolsada, anı bla da caşawnu kerekliligi tohtap qalmadı. Caş uwġa ketgenley, biyağı qozutuwçu qatın qızġa keldi. Tonnu kördü. Öhçege quwanŋan kibik etdi. İçinden a caşnı ölürün süye ese da, awuzu bla wa:

— Qalay cigit qarındaşıŋ bardı! — dep mahtadı.

Künnü uzunu olturup, sora kete başlağanda, qızını qozutdu:

— Endi barısı da alamat işdi, — dedi. — Alay bir cerde bir qızını damırlıq bir küzgüsü bardı. Cüreginde ne zatnı süyüp biçgen, ol küzgüge qarasa, ol zatnı körüp qoyadı. Qarındaşıŋa ayt da, endi ol küzgünü keltirt, — dep ketdi.

«Taba barġan çaba barır», — degença, qız tohtamazdan qatınnı sözüne terilgenley turadı. Qarındaşına bolluq ölüm qorquwnu esgeralmaydı.

Özge künledeça, qarındaşı uwdan kelgenley, biyağı etiwün etip başladı.

— Bir cerde bir qızını alamat küzgüsü bardı. Anı maŋa keltirmey amalıŋ coqdu. Men ol küzgüge qarap, seni qayda aylanŋanıŋı, kiyikleni qalay öltürgeniŋi da körüp turluqma, anı maŋa keltir, — dep tohtadı.

Caş ne eterik edi? Egeçin mudah etmez üçün, biyağı qartha aqıl suray bardı. Egeçini tilegin da bildirdi.

Qart anı eşitgende igi kesek sağışlandı. Barır köl alġanın bilgenden sora:

— Da barama deseŋ, bar! Ol küzgü bir qızınıqıdı. Qız bir elni biyidi. Üyünü tögeregi biyik temir buruwdu. Buruwġa çibin qonsa da, zıŋırdap

bildiredi. Bilinŋenden sora wa, ol qızını allından taw quş da qutulmaydı. Ol kesi caŋızlay qalasında turadı. Qabaq eşikde qalawurları, köz qaqmay, saraynı saqlaydıla. Sen, başı bla sekirip, içine qız cuqlağan keziwde tüşalsaŋ, ol zamanda küzgünü alırğa bolursa. Biyağı çığır callığa min da bar, ol saŋa atlıq eter,— dep ciberdi.

Caş qara atnı üsünde celça tebiredi. Nellay bir bardı, kim bilsin? Bir zamanda ol elni tuwrasına ketdi.

Adamla tınçayğan keziwnü marap, saraynı bir canına qısıldı. Atın arı-beri bir-eki da cağalatıp, sarayğa aylandırğanda, at cuğun da cetdirmey, sekirip, saraynı üsü bla içine tüşdü. Atnı tışında qoyup, kesi üyge kirgende, qız küzgüsün allına salıp qaray turğanın caşırtın kördü. Qız a küzgüde kimni qarap köreyim demey, boş qarağanı sebepli, artında caşnı küzgüde köralmadı. Aytırğa da qıyındı, caş küzgüge alay atıldı, ilyaçin, cumulup, çıpçıqnı sermegença sermep, ızına aylandı. Qız kemsiz qorqup cunçuğandan tili tutulup, tawuş etalmadı. Caşnı wa nesin aytasa, küzgü qolğa tiygende, çığır callı mıçımay üyge cetdirdi.

Oy-y, bir zamanda qız es cıyıp, quwğun saldı. Alay bolğanı üçün, caş ketdi, küzgü başha qızını qoluna tabıldı. Birew ciladı, birew cırladı. Alay bla talay kün ozdu.

Entda da caş buwlağa ketgenley, ol biyağı qatın şırt dep cetdi.

— Oy, künüŋ ahşı bolsun, ariwçuq! Sizge quwanıp kelgenme men. Köremise, aytdım da, üy işletdim, ton keltirtdim, közgü keltirtdim. Ala barısı da oğurlu bolsunla. Endi qarındaşıŋa qatın alsaŋ, sen da, men da muratıbızğa cetebiz. Ol cerde, ol cerde altın çaçlı, kümüş tişli bir qız bardı, qarındaşıŋa anı aldır,— dep ketdi.

Qarındaşı kelgenley, egeçi ol qızını mahtap, almasaŋ, ırazı bolmam dep, söznü alay saldı. Qarındaşı da ullu çarlamadı.

— Da anı bla da seni mudah etmem, — dedi.

«Qartnı burunun sürt da, onowğa tut» degença, ekinçi kün biyağı qartha bardı. Caraşdırıp bolumnu aytdı. Qart sekirip turdu.

— Sen eşek mıyısınmı aşağansa neda cayıŋdanmı toyġansa? Tohtamay seni ölümge ciberip turġan kimdi? Sen bu col barıp, andan saw qaytmazsa, — dep küçlü bildirdi.

— Da qaytmasam da nedi amal? Egeçimi mudah etip bolalmayma, — degeninde, qart bılay söleşdi:

— Ahşı ulan, barmay tohtamasaŋ, men seni baylap tıymayım. Biyağı atha min da bar! At seni qız bolġan cerge cetdirir. Ol cerde köp sın taş körürse. Qızını tuwrasına barıp: «Maŋa kelemise?» — dep, üç kere ayt. Işarsa, alırsa. Işarmasa, sen da sın taşladan biri bolup süyelirse, — dedi.

Caş biyağı atha minip, nellay bir bardı ese da, ahırında sın taşlağa, qızġa da cetip tohtadı.

— Ey, ariw qız, maŋa kelemise, maŋa kelemise, maŋa kelemise? — dep, tohtay-tohtay, üç kere qıçırdı. Qızını canından bir da bir cuq sezilmedi. Caşnı atı, kesi da sın taş bolup süyeldile.

Caş qaytmay köbürek qalġanda, egeçi tıŋısız bolup, küzgüge qaradı. Allayġa qarasın: atı, kesi da sın taş bolup turġanların kördü. Ne aytırı bardı? Olsağat çaçın-başın cırtıp, qartha keldi. Bolunŋan işni sarnap aytdı.

Qart bir da bolmağança qatı çamlandı.

— İşni başı sense, ol işni senden başha adam etmegendi, barma dep bek tiledim. Tohtamadı. Endi men aŋa, saŋa da ne eteyim? — dedi da qoydu.

Qızını közlerinden qan tama, ızına qaytdı. Küzgüge qarap, ol elde cer tübünde bir qarıqulaq cüyrük atnı kördü. İyesine barıp, baş urdu.

— Atıŋı bir künŋü cumuşun maŋa qızġanma, — dep tiledi.

— Ayhay, qızġanmam. Tört ayaqlı hayıwandan seni kibik bir qızını sözü bağalıdı. Alay a ol bir barıp tebirese, üsünde iyer çıdamaydı. Cığılmay baralırmısa?

— Atnı terisi ketmey, men da üsünden taymam, — degende, atnı iyerin salıp, mindirip ciberdi.

Qız, oqça barıp, ol zalim qızını tuwrasında tohtadı da:

— Ey, öhtem qız! Seni öhtem tawuŋu üsünde çıran buzlasın! Seni çıŋıl qayaŋa ıran col salsın! Seni öhtem künüŋü boran ursun! Seni çaçıŋ altın ese, meni çaçım qutasdı. Seni tişleriŋ kümüş esele, meni tişlerim cawhardıla. Sen

taw eseŋ, men töppeŋde çıranma. Sen çıŋıl eseŋ, men köküregiŋde ıranma. Sen çuwaq eseŋ, men a boranma, — degeninde, öhtem qız ışardı.

Qız ışarğanlay, ol sın taşla nart qophança bolup süyeldile. Qız qarındaşın quçaqlap ciladı. Izı bla ol öhtem qızını qarındaşına aldı. Ol adamlanı da kiyew nögerle etip, kelinni üylerine keltirdile.

Endi caş da, qız da menme degenle bolup tübeşgendile. Alanı tamaşa caşawlarına da kim söz tabalır?! Alay endi alanı tınçaytmağan bir inciw bardı, ol da alanı taphan analarıdı. Künleni birinde qız bla caş anaların esgerip, tamaşa küzgülerine qarağandıla: teren ağaçda eki it üsüne süyelip, ol da soylanıp cathanın körgendile, Izı bla ağaçnı qalayında bolğanın küzgüde körüp, caş, sawutlanıp, kerekli darmanla da alıp tebiredi:

Azmı, köpmü qıdırdı, ahırında it tawuşlağa qısıldı.

— Aha, endi tapdım, — dep, it tawuşlağa barğanda, küzgüde körgeniça, eki it üsüne süyelip, anası da dorbunnu allında ağaç kıldıça soylanıp turğanın kördü. Ariw aytıp, hını etip da küreşdi, alay bolğanlıqğa, itle caşnı anasına cibermedile.

— Anam, anam! — dep qayğırıwlu qıçırğanında, itle quyruqların bulğay, kel degença bildirdile. Caş, cetip, anasın sermep qoyununa qıshanda, huwurnu qabuğuça, ceŋil aldı. Tintip kördü, alıqa ölmegenin bildi. Olsağatdan alıp keltirgen kırdık darmanlarından awuzuna tamızdı. Sawsuz biraz es cıydı. Közlerin açdı. Dağıda tamızdı. Entda bir kesek igirek boldu. Qaynatıp, bal bla tatlı çayçıq urtlatdı, sora bir kesekden sawsuz es cıya tebiredi. Ölmey qalırça boldu.

Qızı üyde, küzgüge qarap, bu bolumlanı körüp turadı. Caş da alıqa anasına kesin tanıtmaydı. Qısha söz, anası çıdayalırça bolğanlay, qalay etgen ese da, anasın da, itleni da üyüne keltirdi. Bir-eki aydan qatın sawluq aldı. Endi ana-bala bolğanların bir birge açıqlap bilişdile. Kim ciladı, kim ahtındı, kim da quwandı. Bolsada, endi har zat barısı da quwançha buruldu. İtleni da kesleri bla teŋ tutdula.

Caş bla qızını atası — han, cortuwulğa hazırlanŋanda, halqnı cıyıp, ullu toy etdi. Ol toyğa bu suwğa atılğan qızı da çaqırıldı. Toy da, oyun da etilip, ahırında seyirlik haparlanı keziwletip aytırğa başladıla. Han kesi da

haparçılanı ortasında olturdu. Har kim birer haparnı ayta kelip, keziw bu qızğa cetdi. Qız hapar bilmeyme dep küreşdi, bolsada, bir da qoymağanlarından sora, qız haparnı başladı.

Em allından tebirep, üç egeç bolup anadan öksüz qalğanların, ataları eltip ağaçda atıp ketgenin, han, cıyını bla barıp, ağaçda taphanın, üçüsün da qatınŋa alğanın.

Egeçleni gitçeleri hanŋa qız bla caş tabarğa aythanın, aythanıça, taphanın, ol sabiyleni suwğa atıp, analarını tübüne it küçükle salğanların, bügüp ol qız bla caş ağaçda anaları bla caşap turğanların aythanda, bir da qalmay bolğan işle hannı esine tüşdüle.

Han, sekirip turup:

— Da sora sen meni qızımsa, — dedi.

Çabıp bir birni quçaqladıla. Bir birden ayırılmay ciladıla. Halq gürüldep örge turdu. Hannı eki qatını otha suw quyğanlay boldula. Qan dıgalasha qaldıla.

Ekinçi kün ullu cıyın qurap, han qızı bla caşı caşağan cerge bardı. Caşın da, qatının da, kelinin da kördü. Ne türlü caşawnu sınap kelgenleri bla da şağırey boldu.

Har kün sayın qızğa barıp, anı qozutup, qarındaşın ölür cerlege iydirip turğan alanı analarını tamata egeçi bolğanın da açıqladıla.

Endi han, teren oyumğa kirip, kesini etgen canŋılıçın tüzetirge, zar qatınlarına da tiyişli cazaların berirge degen aqılğa keldi.

Halqın cıydı. Bolunŋan osal, tapsız işni halqına anŋılatdı. Ayıpsız, qıyınlıqğa tüşgen qatınını, balalarını da betlerine qarap, cüreklerin capsardı. Halqnı allında caşına Arnawut han, qızına Cüyüshan atadı.

Qalğan eki qatının a:

— Hayda, endi keziw siznidi, — dep, ağaçnı terenine eltdirip qoydurdu.

1.9. MUSİLİYA

Ertte-ertte Musiliya dep bir ariw qız bolǵandı. Anı öge anası bolǵandı. Öge anasını da bir qızı bolǵandı.

Alanı bir qara iynekleri bolǵandı da, anı eki qız keziw-keziw kütgendile. Musiliya iynekni küterge tebirese, iyire kel dep, öge anası bir ullu qara cün qıppa, aşa dep da bir gitçe qara arpa gırcın tuwraǵannı berip aşırıp turǵandı. Kesini qızı tebirese wa, iyirirge bir gitçe aq cün qıppa, aşarǵa da — bir ullu tuwraǵan aq buday gırcın bergendi.

Bir kün, Musiliya iynekni küte barǵanında, qıppasın, cel urǵandı da, qolundan tüşürgendi. Qıppa töŋerep barǵandı da, bir teren cer teşikge tüşgendi da ketgendi.

Musiliya qıppasın tas etip qaytırǵa öge anasından qorqǵandı. «Ne bola ese da, qıppamı tabayım»,— degendi da, Musiliya da teşikge suǵulǵandı, kirgendi da barǵandı.

Qarasa, qayda ese da bir terende, cer üyge tüşüp tura. Üyde da bir qatın mazallı iyne bla cerni carılǵanın camay tura.

— Ay, anay-anay! — degendi Musiliya.

— Ay, balay-balay! — degendi qatın da.

— Anay, cel urup, qıppaçığımı beri tüşürdü da iydi, körgen eseŋ, berseŋ a,— degendi Musiliya.

— Berirme, qızım, qıppaçığıŋı berirme. Andan alǵa ol çardaqǵa min da, anda altın ahçam bardı, alanı bir bulǵa! — degendi.

Musiliya çardaqǵa minŋendi, qalaqçıq bla altın ahçalanı bulǵaǵandı.

— Endi, bılay, beliŋi teş da, sekir da tüş! — degendi qatın. Belin teşgendi da, Musiliya sekirgendi da tüşgendi.

— Endi bu çardaqǵa min da, kümüş ahçalarımı bir bulǵa.

Örlegendi da, Musiliya kümüş ahçalanı da bulǵadı. Belin teşgendi da, sekirgendi da tüşgendi.

Qatın Musiliyanı qıppaçığın bergendi. Bir qalaqçıqnı alǵandı da, anı bla oŋ cayağına urǵandı — qıznı cayağı künça cıltıraǵandı, sora sol cayağına urǵandı — sol cayağı ayça cıltıraǵandı.

— Qızım, endi bar da, iyneginj art canına bir çök da, sora üyge alay barırsa, — degendi da, amma qıznı ariw aytıp aşırğandı.

Qız çıqğandı teşikden, iynekni art canına çökgendi. Sora olsağatlay üsüne altın-kümüş kiyimle quyulğandıla. Qız alanı da kiygendi, çetençigine cıyğandı da, iynegin da süre, üyü taba ketgendi.

Arbazda qart it hayda ürürge qalğandı:

— Ay cayaqlı, kün cayaqlı qızıbız, ayça, künça cana, Musiliya kele-e-di, hap-hap-hap! — degendi da.

— Ket, qart it, amandan ürgün! — degendile öge anası bla egeçi.

Duw cana, Musiliya kelgendi. Anasını da, egeçini da esleri ketgendi. Hapar sorğandıla da aytdırğandıla. Öge anası kesini qızına:

— Bar, sen da alay et da kel! — degendi da, anja da iyirirge bir aq cün qıppa bla aşarğa bir tuwrağan aq buday gırcın bergendi da iygendi.

Ol da, iynekni egeçi aythan cerge sürüp kelgendi da, cel ururun saqlağandı. Ayazçıq qaqğanlay, qıppanı teşikge athandı, kesi da ızından suğulğandı da kirgendi.

Kirip barıp qarasa, bir cer üyge tüşüp tura. Cer camay turğan ammanı körgendi da:

— Meni qıppam ma beri tüşgendi, ber beri kesime, — degendi. Ol «anay» demegeninde, bu da «balay» demegendi.

— Ho berirme. Arı, çardaqğa min da, altın ahçalarımı bir bulğa da tüş, — degendi. Qız minnjendi da bulğağandı.

— Endi belinji teş da, beri sekir da tüş. Belin teşip, enişge sekirgenley, zınjırdap, qoyunundan altın ahçaları cerge tögülgendile.

— Endi ol canına min da, kümüş ahçalarımı bulğap tüş.

Qız dağıda kümüş ahçalanı bulğağandı. Belin teşip, enişge sekirgenley, biyağınlay qıznı qoyunundan kümüş ahçala cerge tögülgendile. Amma bir qalaqçıqnı alğandı da:

— Arı aylançı, — degendi da, qıznı onj cayağına qaqğandı. — Beri aylançı, — degendi da, sol cayağına qaqğandı.

— Endi bar da, iyneginji tübüne çök, — degendi da, amma anı qıppasın bergendi da iygendi.

Quwanıp çabıp çığıp, qız iynekni tübüne çökgendi, özge kirden başha zat quyulmağandı. Otlarğa, suw içerge da boşlamay, iŋirge deri iynekni tıyıp, tübüne çögüp turğanlıqğa, üsün kir etgenden özge, cuq tabalmağandı.

İŋirde, anı kelgenin körgenley, qart itleri:

— Cilan cayaqlı, maqa cayaqlı qızıbız keledi, hap-hap-hap, — dep ürgendi.

Anası açıwlanŋandı, itge taşnı-taşnı bergendi. Qız kelse, kerti da, bir cayağı — cilan türsünlü, bir cayağı — maqağa uşaş, üsü-başı da halek.

Barı da cilağandıla, ökünŋendile, alay a ne eterik edile?!

Bir colda Musiliya suw alırğa barğandı da, suwdan tolu çelekni çığarama degenley, bir başmağın suwğa aldırğandı da qoyğandı.

Hannı caşı nögerleri bla uwdan qaytıp kelgenley, suwda barğan altın başmaqnı körgendile. Başmaqnı suwdan alğandıla da, seyirsinŋendile.

— Munu kiygen qıznı tapmay madar coqdu! — degendi hannı caşı.

— Da ol a qıyın tüyüldü. Qızlağa kiydireyik da köreyik.

— Bu başmaq cetgen kiyip barırğa dep tigilmegendi, quru iyesine atalıp etilgenŋe uşaydı, — degendile caşla.

Tebiregendile sora başmaqnı har üyde qızlağa kiydirip körüp, alay a başmaq kişini ayağına teŋ bolmağandı.

Musiliyağa kire başlağanlayın a, öge anası Musiliyanı ağaç tegeneni tübüne caşırğandı da, qızın tuwrağa olturthandı. Alay a ala aŋa başmaqnı kiydirip körürge da unamağandıla.

— Mından sora qızıŋ barmıdı?

— Uğay, coqdu, — degendi qatın.

Izlarına aylanıp tebiregenley, caşlanı biri ağaç tegeneni qıyırı kötürülüp turğanın eslegendi da, iyilip qarasa, dağıda bir altın başmaqnı oltanı cıltıray tura.

— Sora bu nedi da? — degendi da, tegeneni kötürgendi. Qarasala, bir cayağı künça cana, bir cayağı ayça cana, bir seyirlik qız coppuçuq cıyılıp tura. Çaphandıla da, hannı caşın caşla üyge çaqırğandıla, süyünçülük aythandıla.

Caş kirip qarağandı da, Musiliyadan közün alalmağandı. Alay a qatın unamağandı.

— Alay cеŋil berip iyallıq tüyülbüz. Bizni da baş quwançıbız oldu. Hazırlayıq, har nesine da qarayıq da, tambla eltirsiz.

Caşla ketgendile. Hannı caşı ekinçi kününde kiyew nögerleni cibergendi. Qatın a ala kelirge biyağı Musiliyanı bir kübürge kiyirgendi da, kirit salġandı. Cumuşçu qızına:

— Suwdan ötüp tebiresegiz, munu türt da, suwġa at da iy! — degendi da buyurġandı.

Musiliyanı kiyimlerin kesini qızına kiydirgendi, betine da aw athandı da, hazırlağandı.

Kiyew nögerle kelgendile da, işekli bola, qaray bilmegendile, hazır qızını alġandıla da ketgendile. Colda bara-bara, bir ullu suwdan ötüp tebiregenlerinde, ol qız kübürnü arbadan suwġa türtgendi da iygendi.

Toy-oyun ullu bolġandı.

İŋirde hannı caşı otowuna kirgendi da kelgendi. Qarasa, ay cayaqlı, kün cayaqlı Musiliyanı orununa bir cayağı maqa sıfatlı, bir cayağı cilan sıfatlı bir zat süyelip tura.

Caş, qaçıp çıqġandı da, qart qurthağa çaphandı da barġandı: «Bılay da bılay, eşigim cabıldı», — degendi da, hapar aythandı.

— Siz bir ullu suwdan ötgenmi edigiz? — degendi da sorġandı qart qurtha.

— Ötgen edik.

— Ma alayġa bar da, tuwra suwdan ötgen cerigizge qara. Alayda, keçeni carıta, bir altın çıbıqçıq ösüp tura bolur, tuwra suwnu teren cerinde. Anı suwdan çığıp turġan cerinden kes da, erlay maŋa al da kel. Men anı üç künden Musiliyağa aylandırıp bereyim. Ol Musiliyanı ölügüdü. Bu otowuŋda zatnı da kişige körgüztmey turuğuz. «Kelinçik, colowçuluqnu kötüralmay, awrup turadı», — degiz, — degendi qart qurtha.

Aythanıça, caş erlay atına sekirip minŋendi da, şıp dep suwdan ötgen cerlerine cetgendi. Qarasa, bir iniçke altın çıbıkçıq, suwdan qarap, cıltıray,

çayqala tura. Kirgendi da, caş anı suwdan çıqğan cerçiginden kesgendi da alğandı. Keltirgendi qart qurthağa.

Otowdağın a kişige körgüztmezge buyurğandı, kelinçik, colowçuluqnu kötüralmay, awrup qalğandı degendi da.

Qart qurtha altın çıbıqçıqnı erlay mamuqçuqğa çırmağandı, peç başında cılıçıqğa salğandı. Darman hansla cıyğandı da, alanı suwların üsüne bürkgendi da, bir zatlanı şıbırdağandı. Alay ete, üçünçü kününde qarasa, peç başında, suw suratça, duniyada bolmağan bir ariw qız cuqlap tura, bir cayağı künça cana, bir cayağı ayça cana.

Qart qurtha hannı caşın üyge kiyirgendi da:

— Musiliya, uyançı bir, — degendi. Alay aythanlayın a, qız uyanŋandı, sekirgendi da turğandı.

— Ah, qalay tatlı cuqlap tura edim! — degendi. Caş quwanŋandı. Qart qurthağa sawğa degenni bergendi da, Musiliyanı üyüne eltgendi. Ol otowdağın da kübürge salğandı da, eltgendi da batmaq kölge athandı. Alayda da eşek çığanala bitgendile.

Caş bla Musiliya nasıplı caşap qalğandıla. Anı körmegenibizça, awruw-talaw körmey qalayıq.

1.10. CAŞ BLA PATÇAH

Ertte zamanlada bir qıralda bir patçah bolğandı. Bu patçah asker qulluqğa üydegili bolmağan caşlanı alğandı. Askerçi caşlanı içinde birin ayırıp bek carathandı. Ol caş bla uwğa köp cürügendi. Har uwğa barğanı sayın colu da bolğandı: ne kiyik, ne qanatlı öltürmeyin qaytmağandıla.

Bir col, bu caşnı da birgesine alıp, patçah uwğa çığadı. Erttenlikden iŋirge deri aylanıp, arıp, aç da bolup, iŋirge üyge qaytadıla. Qaytıp kele, ekisi da col eki canına ayırılğan cerge cetedile. Patçah, quru qaythanlarına cüregi qıynala, cöŋerine aytadı:

— Sen sol canına barğan col bla bar, men da oŋ canına barğan col bla barayım. Çıpçıq da bolsun, tübegenni atıp, qalağa alıp barırğa!

Patçah oŋ canına ketedi. Bu buyruqğa boysunup, patçahnı cöŋeri sol canına barğan col bla ketedi. Ağaçnı içi bla ketip barğanlay, terekni butağına

qonup turġan bir kögürçünnü köredi. Ol kögürçünnü ariwluġundan, anı atarġa közü qıymaydı. Alay bolsa da, atadı da, qanatçığına oq tiyip, ol caşnı allına tüşedi. Sora alıp, kögürçünnü başın sılaydı. Bu keziwde kögürçün adam til bla söleşip aytadı: «Sen meni patçahha körgüztme, turġan üyüŋe eltip, tereze tübüne salıp qoy».

Caş bu kögürçükçük aythança etedi.

Caş eşikge çığıp, bir talay zamannı aylanıp, kelip üyge kirse, üynü içi ariw casalıp, duniyada bolmağança bir ariw qız da üyde tura. Caş bek seyir, tamaşa boladı, es cıyıp:

— Sen qaydan çıqdıŋ? — dep sorsa, qız aytadı:

— Meni anam, maŋa açıwlanıp: «Üç cılnı kögürçün bolup aylan!» — dep qarġağan edi. Bügün, sen üyüŋe keltirgen zamanda, üç cıl tola edi. Sen eşikge çıqġanıŋda, men da adam orunuma keldim.

Caş qızını aladı. Qız aŋa aşatadı, içiredi, catdırıp cuqlatadı, kesi wa ol keçe taŋŋa bir küyüz soġup çığadı. Ol küyüznü üsünde bolmağan surat qalmağandı. Erttenbla bu tişirıw aytadı erine: «Sen, bu küyüznü alıp, bazarġa bar, kim ne bağa berse, aŋa berip qoyarsa!» — deydi. Anı bla eri küyüznü alıp bazarġa ketedi. Halq ariw küyüznü üsüne basınadı. Alay bolsa da, patçahnı bir özürü küyüzge ullu bağa berip, alıp ketedi, eltip patçahha beredi.

— Bu küyüz seni qalaŋda tururġa carawlu küyüzdü! — deydi. Patçah, küyüznü körüp, bek ullu seyir-tamaşa boladı.

— Sen bu küyüznü qaydan aldıŋ? — dep soradı.

— Seni süygen asker caşıŋdan alġanma.

— Bar da, ol küyüznü qaydan taphanın bilip kel! — dep ciberedi özürün patçah.

Özür biyağı bazarġa baradı. Ol keçe wa biyağı qız, andan da ariw bir küyüznü soġup çığıp, biyağı erinden bazarġa ciberedi. Özür, izley kelip, biyağı caşnı qolunda küyüznü körüp, satıp aladı. Sora soradı: «Bu ariw küyüznü kim soġadı?» — dep. Caş buqdurmay aytadı:

— Anı wa meni üy biyçem soġadı, ol keçege bir küyüz soġadı.

Bu haparnı özür barıp patçahha aytadı. Sora patçah özürnü:

— Caşnı çaqır da kel, — dep, ciberedi. Özür, caşha barıp, üynü eşiklerin qağadı. Caş içinden:

— Kel, kim eseŋ da! — dep tawuş etedi. Özür üyge kirip ol tişirıwnu körgeninde, tili artına ketip, cuq da aytalmay, qaytıp ketedi. Sora barıp patçahha aytadı:

— Caşnı üyünde tişirıwnu körgenimde, cunçup, tilim artına ketip, cuq da aytalmay qaytdım. Patçah, özürnü hılikkā etip:

— Sen er kişi tüyülmüse?! Tişirıwnu körgenley, qalay oysurap qaldıŋ! Bar, caşnı çaqır da kel, — dep qaytarıp cibergendi. Özür barıp bu col üyge kirmegenley, caşnı, eşikden tawuş etip, çaqıradı. Sora caş salıp patçahha baradı.

Patçah:

— Alan, sen bizni da toyuŋa da çaqırmağanlay, qatın alıwuŋ qalaydı? — dep laqırda etedi. Caş, biraz cunçuyaraq da bolup:

— Meni sen bilmegen nem bardı? Üy biyçem küyüz etip, anı satıp toyġa hazırlana turabız, hazır bolsaq, sizni da çaqırlıqma, — deydi.

Patçah bılay aytadı:

— Meni patçahlığımı içinde sizni toyuġuzġa bolurça bir zat a bar bolur!

Patçah, kesi başçılıq etip, toyların quraydı. Qonaqla barı cıyıladıla, olturadıla, patçah da tamata orununa olturadı. Bılayda kelinni da toy barġan cerge keltiredile. Patçah, kelinni; ariwluġuna asırı esi ketgenden, qolunda uşhuwur aşay turġan çançhısın quru stolġa çançadı. Sora, kesi da, köp olturmay, qalağa ketip qaladı.

Endi patçahnı esine allay aqıl tüşedi: caşnı öltürüp, qatının kesine alırġa. Caşnı ekinçi kün qalağa çaqırtadı da, sora caşha aytadı:

— Sen ol cerge, ol cerge barıp, qartnı caş etgen bir suw bardı, andan alıp kel! — dep.

Ol suwġa barıb'a ızına kişi qaytalmağandı.

Caş, mudah bolup, üyge keledi. Sora qatın, erini bolġanın eslep: «Nek mudahsa?» — dep soradı. Eri aytadı patçahnı aythanın.

Qatın:

— Mudah bolma da, cat da cuqla! — dep, erin catdıradı.

Kesi catmay, erin colġa hazırlaydı. Ertten bla caş colġa çığıp ketedi. Köp qıyınlıqladan qutulup, suw da alıp, ol qaytıp keledi. Patçah qartnı caş etgen suwnu alıp kelgenine quwanadı. Caşnı saw qaythanına wa qınaladı.

Patçahnı qayda ne bolġanı cazılġan bir ullu kitabı boladı. Anı alıp qarap başlaydı. Sora em artında qağıtda oquydu: «Duniyanı başında Sawat-Çuda dep bir zat bardı, anı qayda bolġanın kişi da bilmeydi, ne bolġanın da kişi da bilmeydi. Anı izlep ketgen saw qaytmaydı».

Sora patçahnı kölüne keledi: «Endi men munu arı iyeyim, andan marca bolġayed saw qaytmasa!»

Sora caşnı çaqırtadı da:

— Sen tambla colowçu bolasa, duniyanı başında qaydağısın da kişi bilmegen Sawat-Çuda dep bir zat bardı, maŋa anı alıp kel. Alıp kelmeseŋ, başıŋı keserikme! — dep qoyadı.

Caş, mudah bolup, qaytıp üyüne keledi. Sora qatını, allına barıp: «Nek mudahsa?» — deydi.

— Patçah bıllay buyruq berip cibergendi! — dep, caş haparın aytadı. Qatın caşha içiredi, aşatadı da, tınçaytadı, kesi wa ol keçe catmay, anı colġa hazırlaydı.

Sora ertten bla caşha bir can cawluq bla bir qıppa beredi da, bılay aytadı:

— Ma bu qıppanı, colġa çıqġanlay, allıŋa at, sora ol qayrı barsa, arı bar. Kimde qalsaŋ da, bet-qol cuwġanlay, kesiŋi can cawluġuŋ bla sürt bet-qol, başha can cawluq bla sürtme, andan arısın kesiŋ körürse.

Caş colġa çıqġanlay, qıppanı atadı. Qıppa töŋerep, caş da anı ızından baradı. Köpmü bardıla, azmı bardıla, sora bir kün ağaçnı içinde bir ullu talada bir qalağa baradıla. Qıppa eşikden kirip ketip, tas bolup qaladı. Caş da kirip baradı. Kirip barsa, üynü içinde bir qız. Qızġa caş künahşı beredi.

Qız sora caşdan hapar soradı: «Ne aylanasa, ne cürüyse?» — dep.

— Men colowçuma, alġa aşat, içir da, andan sora hapar sorursa! — deydi caş.

Qız, ol birsi üyge kirip, anasına bılay-bılay dep hapar aytadı. Sora anası kelip caşha aşatadı, içiredi, orun salıp, tınçaytadı.

Ertten bla caş orundan turadı. Qız taz, qumǵan, sapın, can cawluq alıp kelip, caşnı betin-qolun cuwduradı. Qolun-betin cuwup boşaǵanlay, qız can cawluqnu uzatadı. Sora caş:

— Saw bol! Kesimi can cawluǵum bardı! — dep, kesini can cawluǵun alıp, qolun-betin sürtedi. Bu keziwde qız qıçırıq etip anasına çabadı. Sora anası kelip:

— Balam, saŋa bu can cawluq qaydan çıqǵandı? — dep soradı. Bılayda caş üy biyçesi bergenin aytadı. Ol zamanda qatın:

— Mından alda üç cılnı men qızıma açıwlanıp: «Üç cılnı kögürçün bolup aylan», — degen edim da, ol kögürçün bolup ketgen edi. Endi sen meni kiyewüm bolduŋ! — deydi. Bılayda caş nek aylanŋan haparın aytadı.

Sora qatın aytadı:

— Sawat-Çuda men eşitgen, men bilgen zat tüyüldü, alay bolsa da, men duniyanı başında bar canıwarnı barın cıyıp sorayım.

Alay bla qatın canıwar bolǵannı cıyadı da, soradı:

— Siz aylanŋan, cürügen cerde Sawat-Çuda dep eşitgenigiz-bilgenigiz? — dep. Kişi körgenme, bileme dep aytalmaǵandı. Dağıda soradı:

— Canıwarlada kelmey qalǵan barmıdı?

— Bir qart aqsaq maqa kelmey qalǵandı, — deydile. Bılayda qatın aytadı:

— Ol maqanı alıp keligiz!

Barıp maqanı alıp keledile. Biyaǵı qatın maqaǵa soradı:

— Sawat-Çuda dep körgeniŋ, bilgeniŋ barmıdı?

Bılayda maqa:

— Bileme, — deydi.

— Alay bolsa, meni kiyewüme körgüzt! — deydi qatın.

Sora caş, dariy qol cawluǵun alıp, aŋa qart maqanı salıp, colǵa tebireydi. Bıla, kim biledi, nellay bir zaman baradıla. Bir zamanda teŋizge cetedile. Sora maqa: «Endi meni cerge sal»,— deydi. Maqa caşnı teŋizni ol bir canına alıp ketedi. Caşha: «Közleriŋi aç!» — deydi. Sora maqa, caşha aylanıp, bir cayaw colnu körgüztedi.

— Endi ma bu cayaw colçuqnu bar, talay zamandan aġaçnı içinde bir ullu talada üyle körürse. Nasıbıŋ bolsa, kişi körmegenley barırsa, kişi körse wa, sen saw qutulalmazsa! — deydi.

Bılaydan caş ketedi. Maqa da qaytadı ızına. Caş talay künnü baradı, sora üylege cetedi. Barsa — üylede kişi da coq. Sora bir üyge kirip buġadı. Bir zamanda at ayaq tawuşla keledile. Olsaġat üyge on qart adam kiredi. Üsleri başdan-ayaq sawut bolup. Sawutların har kim teşip orunlarına taġadıla.

Sora stolnu qatında şintiklege olturup: «Sawat-Çuda, sal aşarıq!» — dep, buyruq beredile. Olsaġatdan stolnu üsü har türlü aşarıqdan, içerikden toladı. Bu adamla aşap-içip boşaydıla. Sora:

— Sawat-Çuda, endi cıy! — dep, buyruq beredile. Olsaġatdan barısı cıyıladı. Bıla da atlarına minip ketedile. Bu adamla ömürden beri amanlıqġa cürügen adamla boladıla.

Ala ketgenley, caş çıġadı da: «Sawat-Çuda, men da colowçuma, bir qabarıq sal!» — deydi. Sora biyağı stolnu üsü har türlü aşarıqdan toladı.

— Kel kesiŋ da, Sawat-Çuda, aşarıq iyesi bla tatlı boladı! — deydi caş.

— Saw bol! — deydi Sawat-Çuda. — Bıla meni alıp kelgenli, eki cıyırma cıl boladı. Men bılaġa allay bir cılnı qulluq etgenimde, maŋa ala: «Saw bol», — da demegendile.

Sora caş, aşap-içip boşap, Sawat-Çudaġa: «Saw bol, endi cıy!» — deydi. Har barı olsaġat cıyıladı. Sora caş aytadı nek kelgenin.

Sawat-Çuda bılay cuwap beredi:

— Men bu adamlaġa qulluq etgenli eki cıyırma cıl boladı. Saw bol dep bir künnü aytmaġandıla. Endi men seni aythanıŋı eterge hazırma. Seni bla keteyim.

— Men seni nek körmeyme? — deydi caş.

— Men körünürge bolluq tüyülme adamġa, sen izlegen zatnı wa tolturluqma, — deydi Sawat-Çuda. Bılaydan ekisi da çıġıp ketedile.

Bara turup, ekisi da teŋizge cetedile. Sora Sawat-Çuda aytadı:

— Men bir keme izleyim. Biz ol keme bla barsaq, teŋizni arasında ullu ayrıkam bardı, ol ayrıkamda tohtarsa. Sora men alayda ullu aş üyle, qonaq

üyle, kemele tohtarça portla işlerme. Köp keme, alanı körüp, alayğa qaytırla. Sen qonaqbay bol alağa. Sora qonaq üylege elt, maŋa ne buyruq berseŋ, men anı toltururma. Andan arı ala senden meni tilerle, sen unama berirge, ala satıw-alıwlarını içinde bar ırıshıların berirle — berme, bir da qoymazla, qadalırla. Ol zamanda sen alağa alay ayt: «Sizni sıbızğığız, bir ullu biçağığız, bir dawurbasığız bardı, alanı bersegiz, berirme». Közleri maŋa qarap, sen aythan zatlanı saŋa berirle. Ol zamanda sen, kemeŋe minip, teŋizge çıq. Sıbızğını küçü alaydı: anı soqsaŋ, kemeni içi askerleden tolup qaladı, sawutları-sabaları bla. Dawurbasnı qaqsaŋ, oq, qallay bir kerek bolsa da, tabıladı. Ullu biçaqnı silkseŋ, askerleriŋ caw bla qazawatha çığadıla. Men a üç künden seni ceterme, maŋa qayğılı bolmay bar! — dep, ışandırdı.

Sora bu caş, Sawat-Çuda aythança etip, çığıp ketedi. Üç künden caş Sawat-Çudağa: «KeldiŋmI?» — dese: «Qayğırmay bar, men seni blama», — dep tawuş etedi.

Sora, bıla patçahnı çegine ceterge, patçah askerlerin qazawat hazırlıqğa saladı. Caşnı kölüne bılay keledi: «Men Sawat-Çudanı da alıp, bıllay bir asker da alıp kelgenime, patçah quwanır», — dep. "

Bılayda patçahha cuwuq baradı caş. Patçah askerlerin alıp, caşha qarşçı çığadı. Caş bılayda keleçile ciberedi patçahha:

— Men qazawat eterge kelmegenme, aythan buyruğuŋu tolturup keleme! — dep. Alay bolğanlıqğa, patçah mıŋa iynanmaydı. Bılayda qazawat başlanadı. Eki asker da ayawsuz sermeşedile. Caşnı askerleri az bolsa, caş sıbızğı soğadı. Biyağı askerle köp boladıla. Alay bla patçahnı askerlerin horlaydı. Patçahnı da öltürüp, askerlerin kesini askerlerine qoşadı. Sora halq caşnı patçahha ayıradı.

Üyüne barsa, qatını caşha hapar aytadı:

— Sen ketgenley, patçah maŋa keleçi iydi: «Caş andan qaytırıq tüyüldü, maŋa kelsin!» — dep. Men unamadım. Ol zamanda patçah meni zor bla eltirge umut etdi. Men a kögürçün bolup uçup ketdim. Sen kelgeniŋde wa üyübüzge qaytdım.

Caş, barıp, üy biyçesini adamların qalasına alıp keledi.

Alay bla quwanıp, caşap qaldıla.

1.11. ALABER BLA EMEGENLE

Ertte-ertte, erttegilile beri kelginçi, biz arı barmayıq, Qasay han caşaġandı. Anı üç caşı bolġandı: eki ullusu keslerin aqıllılaġa sanaġandıla, gitçe qarındaşların a sant-guntha sanaġandıla. Anı atı wa Alaber bolġandı.

Qasay hannı bahçasında bir alma terek ösgendi. Ol terek har cılına eki alma bergendi. Ol almalanı aşaġan çırt ölmey caşarıq bolġandı. Ol almalanı wa, bişer-bişmez, kim ese da kelip, alıp ketip turġandı.

Qasay hannı caşları ataları bla onulaşadıla. Qasaynı ullu caşı bir keçe almalanı saqlarġa ketedi. Taŋ atarġa cuqlap qaladı. Cuq da körmey, üylerine keledi.

Bir cıl ozġandan sora, ortançı caşı saqlarġa baradı. Ol da, ullu qarındaşıça, cuqlap qalıp, hanŋa cuq da körmedim dep baradı.

Üçünçü cıl gitçe caşları ketedi terekni saqlarġa. Keçe uzunu, köz qısmay, saqlap turadı. Taŋ ata, caş cuqlap tebiregenley, bir çıpçıq, bolġannı kündüzça carıtıp, uçup kelip, ol terekge qonadı, olsaġatlay almalaġa uzaladı. Ol zamanda caş, sermep tutama dep, quyruġundan bir tügün üzedi, çıpçıq da uçup ketedi.

Han, ol tüknü da alıp, bir bilgiçni çaqırtıp soradı.

— Ol çıpçıqdan sıylı can duniyada coqdu, ol alayda, alayda, ol suwnu tuwra ortasında caşaydı, — dep, anı haparın aytadı hanŋa bilgiç.

Hannı eki ullu caşı, atlaġa minip, colġa çıġıp, tebireydile. Sora gitçesi da tileydi, meni da ala barıġız dep. Anı aythanın qulaqġa da almaydıla: sen telise, orununŋda tur dep, kesleri ketip qaladıla.

Üç kün ötgenden sora, Alaber, bir arıq atha igi qarap, anı semirtip, alanı ızlarından cetedi. Sora qarındaşları aytadıla bir birine:

— Da kelsin, kesin tıyalmay ese. Atlarıbızny küterge carar.

Bara-bara, bir üç ayırılġan colġa cetedile. Bir taşnı qatında bir kişiçik süyelip tura — kesi bir qarış, saqalı miŋ qarış. Ol kişiçik aytadı qaysı col ne bolġanın, qayrı eltgenin:

— Orta col bla barsaŋ — atıŋ, kesiŋ da ölgen eteriksiz. Oŋ canındağı col bla barsaŋ — atıŋ öllükdü da, kesiŋ qaytırıqsa. Sol canındağı col bla barsaŋ — kesiŋ öllükse da, atıŋ qaytırıqdı, — deydi.

Alaber, bir kesek sağış da etip, orta col bla ketedi. Bara-barıp bir qızıl elge tübeydi. Qızıl elni adamı da, ceri da, kögü da qızıl bolġandıla. Sora caş ol elde caşağan bir qartha tübeydi, hapar soradı. Qart, cilap, hapar aytadı:

— Qızıl Fuk, suwnu başın tıyıp, elge suw iymey turadı. Har iŋir sayın bir qız alıp barsaq, olsağatda suwnu iyedi. Ol keziwde alalġan aldı, alalmağan da qaldı. Ol Qızıl Fuknu altı başı bardı! — dep, kişiçik alġından da bek cilaydı.

Alaber, Qızıl Fuknu qalasına barıp, eşigin aça tebiregenley, bir qız çıġıp, qıçırıqdan alıp cilaydı: «O, kirme, kirme, sawdan tuluq eterikdi!»

Alay bolsa da, Alaber, kirip barıp, aşarġa neleri bolġanın, kesini üyündeça, erkin, tawkel soradı.

— Da ma, aşarġa üyde Qızıl Fukga bişirilgen palaw bardı. Toyarıqsa, bar da aşa, — deydi ol qız.

Alaber altı uwanıkdan etilgen palawnu etin, süyegin da aşap boşağanlay, Qızıl Fuk cerni da, köknü da tepdirip kiredi. Alaberni körüp: «Sen kimse? Atıŋ qalaydı?» — dep sordu.

— Men Alaberme, Qasay hannı caşı! — degenley, Fuk birda bir bek qorqadı.

— Sen tuwġan kün cer qımıldap, kök kükürep, bolġannı suw alıp, qayala oyulup, alay bolġandı, — deydi Fuk.

Keçeni keçe uzunu Fuk cuqlamay çıġadı, aŋa can qorquw kiredi. Ertten bla Alaber da, Qızıl Fuk da tüyüşürge hazırlanadıla.

Bılayda Alaberni atı tillenip aytadı:

— Alaber, sen Qızıl Fukga birinçige atmağa qoy. Ol athan sağatda men örge sekirirme. Anı sadaq oqları bizge tiymey, tübübüz bla ötüp-ötüp, cerge-cerge tüşerle da barırla. — Alaber atı aythança etdi.

Sora Alaber bir kere sadaqnı tartıp, altı başlı Qızıl Fuknu öltüredi. Elge suwnu boşlaydı. Ol kün Qızıl Fukga berilgen qızını da başına boş etedi da, aŋa bılay aytadı:

— Men ızıma qaytırğa, hazır bolup tur, birgeme ala keterikme. — Alay aytadı da, caş coluna ketedi.

Bara-barıp, endi bir kök elge türtüledi. Bu elni adamı da, ceri da, kögü da kök bolğandıla. Sora caş ol elde caşağan bir qartha tübeydi da, hapar soradı.

Qart aŋa hapar aytadı: «Kök Fuk oneki başlıdı. Ol suwnu elçilege bermeydi, ala har iŋir sayın Kök Fukga bir qız eltip turadıla, suwnu elge boşlatır üçün».

Bılayda da Alaber Kök Fuknu öltüredi da, halqğa suwnu erkin etedi. Kök Fukdan qutharğan qızına da: «Men ızıma qaytırğa, hazır bolup tur, birgeme ala keterikme», — dep, coluna ketedi.

Bara-barıp, ullu suwnu cağasında börülege, ayıwlağa, aslanlağa, qaplanlağa tübeydi. Alaberni atı alağa soradı: «Siz çeget canıwarlasız, çegetlede tururğa kereksiz. Bılayda wa kimni üyün saqlaysız?» Ala olsağatlay oquna çegetlege, tawlağa siŋip ketedile.

At, beri aylanıp, biyağınlay tillenip, Alaberge adamça söleşip aytadı:

— Meni qırq tört siŋirim bardı. Alanı qızdırırğa kerekdi. Men cüzüwçü at tüyülme da, batılıp keterikme, siŋirlerimi bek qızdırmasaŋ. Biz izlegen çıpçıq ol üynü çorbatında turadı.

Alaber atnı siŋirlerin igi qızdıradı — at, uçup barıp, suwnu ortasında turğan üynü çorbatından çıpçıqnı alıp, qaytıp tüşedi.

Çıpçıq da cırlay-cırlay, ala kök elge cetdile. Kök elni adamları cıyılıp, toy etdile. Ol Alaber acaldan qutharğan qızını da keregin cıyıp, üsüne-başına qarap, caşha qoşup, aşıradıla.

Köp mıçımay, ala qızıl elge cetdile. Anda da toy etiledi. Qızıl elçi qızını da alıp, cıyın entda uzaq colğa atlanadı. Barı da bara-barıp, ol üç ayırılğan colğa cetedile. Alayda wa ol eki qarındaş, qaysı col bla barırğa bilmey, entda sağışlı bolup, sirelip tura. Alaberni körgenlerinde, ala aŋa zarlanadıla.

Alaber eki qarındaşına eki qızını beredi. Bara-barıp, colda suwsap boladıla. Bir quyuğa tübeydile. Alay a suw bek az bolup, çelek bla alalmaydıla. Sora Alaber suw alırğa quyuğa kesi tüşgeninde, zarcürek qarındaşla cetip, cıcımnı kesedile da, Alaberni quyuda qoyup, qızlanı, atnı da

alıp, ketip qaladıla. Alaber quyunu içinde turġanlay, alayġa talay küpse[9] keledi. Ala, suw çıġarabız dep, es taşlap turġan Alaberni çıġaradıla. Bir zamanda Alaber esin cıyadı. Ol, üyüne cetip bara, colda bir sadaqaçıġa tübeydi. Kesini kiyimlerin sadaqaçıġa beredi, anıqılanı kesi kiyip ketedi.

Üylerine barġanında, toy etile turġanın köredi. Canıız çıpçıq şoş, cırlamay turġandı. Sadaqaçını körgeninde ol cırlap tebireydi, quwançı içine sıyınmaydı.

Sadaqaçı hannıa aytadı: «Men Alaberme!» Emegenleni qulaqların hurcunundan çıġarıp, hannıa körgüztedi. Han, açıwlanıp, eki caşın da öltürürge buyruq beredi. Alaber unamaydı. «Ketsinle, menden uzaqda caşasınla!» — deydi ol.

Caşla ketgenley, çıpçıq awdan çıġıp, bir ariw qız türsünnıe kiredi da qaladı. Ol qızını Alaberge aladıla da, toy-oyun ete turġanlay, qızını atası sansız-sanawsuz askeri bla keledi da, aytadı:

— Elni cer bla teŋ eterikme. Ol qızını alıp kete bilgen — meni qatımda da kesin bir körgüztsün. — Alaber barıp, cigitligin körgüztüp başlağanında, qızını atası han anıa aytadı:

— Endi ekibiz da cuwuq bolduq.— Alay aytıp, askerin da alıp, qaytıp ketedi.

1.12. AQ EÇKİÇİK

Ertte-ertte bir elde bir qart kişi caşağandı. Anı üç qızı bla bir caşı bolġandı.

Ol qart kişi awrup öle başlağanında, caşın çaqırıp, bılay osuyat etgendi:

— Caşım, egeçleriŋi kim tiley kelse, anıa ber da, barmağa qoy, tıyma!

Ataları ölgenden sora, bir keçe, qızla da, ol caş da olturup turġanlay: «Heyt!» — dep bir qıçırġan tawuş kelgendi. Caş çıġıp qarasa, bir ayıw kelip tura.

---

[9] ***Küpse*** - **sawdügerçi**

— Ullu egeçiŋi tiley kelgenme, — degendi ayıw. Caş qıynalǵandı, alay bolsa da, ne eterik edi, atamı osuyatı bardı: «Qızlanı tiley kelgenden tıyma», — dep, — degendi da, tamata egeçin kiyindirip, ayıwǵa bergendi da cibergendi.

Ekinçi iŋirde da: «Heyt!» — dep birew qıçırǵandı. Caş çıǵıp qarasa — bir börü kelip tura.

— Ortançı egeçiŋi tiley kelgenme, — degendi börü.

Caş aŋa da qıynalǵandı. Alay bolsa da, atasını osuyatın buzalmaǵandan, ortançı egeçin kiyindirip, börüge bergendi da iygendi.

Üçünçü iŋirinde, caş kiçi egeçi bla olturup turǵanlay, biyaǵınlay: «Heyt!» — degen tawuş kelgendi. Çıǵıp qarasa — tülkü kelip tura.

— Men gitçe egeçiŋi tiley kelgenme, — degendi tülkü.

Caş, egeçin tülküge berirge közü qıymay, mudahlanŋandı, alay bolsa da, atasını osuyatından çıǵarǵa bolmay, qızını kiyindirip, colǵa hazırlap, tülküge berip cibergendi.

Üyde caŋız kesi qalıp, caş caşay-caşay turǵandı. Bir talay zaman ketgenden sora, caş:

— Cazıq egeçlerimi kelgen-kelgenŋe berdim da iydim. Tabayım da, aşawları-caşawları qalay ese da bir körüp keleyim, — dep, atın-başın caraşdırıp, soruwlay, izley cayılǵandı.

Bara-barıp, uzaqda bir elni körgendi. Ol elge barıp, bir ız-col tüzetalsam dep, bara turǵanlay, allına bir aq eçkiçik çıqǵandı. Qaydan acaşıp aylanŋan maldı dep, caş eçkiden canlap ozarǵa umut etgendi, alay a eçkiçik iyerge unamaǵandı, atını ayaqlarına çırmalǵança etip, atlarǵa qoymaǵandı. Arı burulsa — arı baradı, beri burulsa — beri baradı, coluna iymeydi.

Ozup ketalmaǵanında, caş açıwlanŋandı. Sermep, uşkogun alıp, aq eçkige athandı, eçki da caşnı duw dep üsünde kiyimlerin küydürgendi. Eçkiçik dump bolup qalǵandı, caş da ol el taba ketgendi.

Caş, calanlay elge kirirge uyalǵandı da, elni qıyırında mazallı ariw qalanı tuwrasında tohtap, tübünden örge qaraǵandı.

Ol qalada wa anı tamata egeçi bla ayıw kiyewü caşağandıla. Tamata egeçi, qalanı başından qarap, körgendi, qarındaşın tanığandı. Sora cumuşçusuna kiyimle berip:

— Ol caşnı kiyindir da, beri al da kel, — dep iygendi. Cumuşçusu da barıp, caşnı kiyindirip, qalağa alıp kelgendi. Egeçi quwanŋandı, qarındaşın quçaqlağandı, iynaqlağandı. Hapar aytışhandıla.

Sora egeçi:

— Kiyewüŋ kele bolur. Kesi da bir hını adamdı, men seni caşırayım ansı, açıwlanıp kirse, ne boladı, ne qaladı! — degendi. Aythanıça, caşırġandı qarındaşın.

— As-bus iyis, ne iyisdi? — dep, ayıw kirgendi.

— Asdan-busdan sen kelese, biz ne bileyik,— degendi tişirıw.

Sora ol ayıw bir alamat, ariw caş bolġandı da qalġandı.

— Qarındaşım kelse ne etereŋ? — dep sorġandı qatını.

— Etib'a ne eterem! Mal keserem, toy-oyun eterem, erkeletirem, — degendi kiyew da.

— Da ma, — dep, ol qarındaşın çıġarġandı. Kiyew iynaqlağandı caşnı. Aythanıça, mal kesip, sıylap, toy-oyun etgendi.

Alay bla bir talay kün turġandıla.

Sora caş kiyewüne ol colda tübegen aq eçkini haparın aythandı da, ol ne zat edi dep sorġandı.

— Sen aŋa tiyme, — degendi kiyew.

Caş ortançı egeçine tebiregendi. Bara turġanlay, allına ol biyağı aq eçkiçik çıqġandı. Biyağınlay, allın alıp, coluna barırġa qoymağandı. Bolmağanında, sermep alıp caş uşkok athandı, eçkiçik anı kiyimlerin küydürgendi. Kesi da erlay tas bolup qalġandı.

Caş barıp bir elge cetgendi. Sora alay calanlay elge kiralmay, qıyırda bir ariw qalanı tübünde tohtağandı.

Qalanı terezesinden qarap, ortançı egeçi caşnı eslegendi da, qarındaşın tanığandı. Cumuşçusundan kiyimle iygendi, qalağa çaqırthandı.

Ortançı egeçi da quçaqlağandı, iynaqlağandı caşnı. Bir birine hapar ayta turġanlay, egeçi:

— Kiyewüŋ kelir zaman boldu. Kesi da bir ceŋil zatdı, ne boladı, ne qaladı, men seni caşırayım, — degendi da, caşırğandı. Börü eşikden kire kelip:

— As-bus iyis, ne iyis? — degendi.

— Asdan-busdan kelgen sense, biz ne bileyik! — degendi qatını. Sora börü bir çıraylı, tap caş bolğandı da qalğandı.

— Qarındaşım kelse, ne etereŋ? — degendi ortançı egeç.

— Etib'a ne eterigem! İynaqlarem. Mal soyarem, sıylarem, toy eterem, erkeletirem, — degendi ol da.

Qatını qarındaşın çığarğandı. Kiyew, aythanıça, quçaqlap, iynaqlap erkeletgendi caşnı. Qonaqlıq, toy-oyun etgendi.

Bılada da bir kesek turup, kete başlağanında, caş, ol colda allına çığıwçu aq eçkiçikni haparın aytıp: «Ol ne zat edi?»—dep sorğandı kiyewüne.

— Sen aŋa tiyme! — degendi kiyew.

— Endi gitçe egeşçigimi da bir köreyim, — dep, caş colğa çıqğandı. Kele turğanlay, qarasa, — ol biyağı aq eçkiçik allında süyelip tura. Biyağınlay, col berirge unamağandı. Caş arı etgendi, beri etgendi — bolmağandı. Sora, açıwlanıp, sermep alıp, uşkok athandı. Ol da munu kiyimlerin küydürgendi. Kesi da olsağatlay dump bolup qalğandı.

Uzaq da barmay caş bir elge cetgendi. Calanlay elge kirip baralmay, qıyırda bir ariw qalanı tübünde tohtağandı. Nasıbına, ol qala kiçi kiyewnü — tülkünü — qalası bolğandı.

Terezeden qarap, caşnı gitçe egeçi eslegendi. Tanığandı da, erlay kiyimle berip, cumuşçusun çapdırğandı, kiyindirip, beri alıp kel dep.

Egeçi caşnı quçaqlağandı, tansıqlağandı, iynaqlağandı. Sora egeçi:

— Endi seni kiyewüŋ kele bolur, ol ceŋil, aman zatdı. Ne boladı, ne qaladı, men seni caşırayım!

Alay aytıp, qarındaşın erlay caşırğandı. Ol da anı caşırğanlay, tülkü kirgendi.

— I-hı, as-bus iyis, ne iyis? — degendi.

— Qaydan, asdan-busdan kelgen sense, biz ne bileyik? — degendi bu da.

Alayda tülkü bir seyir ariw, cigit caş bolǵandı da qalǵandı.

— Qarındaşım kelip qalsa, ne etereŋ? — degendi gitçe egeç.

— Ayhay, kelge edi! İynaqlarem, erkeletirem, mal keserem, sıylarem, — degendi kiyew.

Sora ol da qarındaşın çıǵarǵandı da keltirgendi.

Kiyew quwanŋandı caşha. Aythanıça, erkeletgendi, sıylaǵandı. Caş aŋa da ol aq eçkini haparın aythandı, bılay da bılay, quru allımı aladı da tohtaydı, sora artıbız alay boladı, degenni aythandı da: «Ol ne zat edi?» — dep sorǵandı.

— Ol a eçki tüyüldü, — degendi kiyew. — Bermez hannı Almaz qızıdı. Sen aŋa tiyme!

Sora caş:

— Alay ese, men anı alırǵa kerekme, sen anı bir amalın tap, — degendi da tohtaǵandı kiyewüne.

Saǵış etgendi da tülkü kiyew, caşha bılay üyretgendi:

— Anı alır üçün em alǵa kesiŋe tulpar at qurarǵa kerekse! Alayda alay-alay barıp, bir qatın bardı. Aŋa salıp bar da: «Baytallarıŋı üç künnü men küteyim!» — de. Anı üç baytalı bardı da, alanı üç künnü kütalǵanŋa birini tayın berlikdi, kütalmaǵannı ne kesine cumuşçu etip qoyarıqdı, neda teren zindanŋa atıp iyerikdi. Üç künnü kütseŋ, üçünçü künnü iŋirinde üç baytal üç tay tabarıqdıla. Sen eki ariw baytalnı tayçıqların sıla, sıypa, üçünçüge wa, ol arıq, capısız baytalçıqnıqına, tiyme da, üsü kir bolmaǵa qoy. Qatın ertten bla saŋa ol eki kirsiz tayçıqı birin al der, sen unama, gitçe tayçıqnı al, — ol saŋa atlıq eterikdi.

Kiyew aythan qatınŋa barıp, caş:

— Amma, baytallarıŋı üç künnü men küteyim, — degendi.

— Küt, caşım, küt. Alaǵa qarar adamım bolmay turama. Üç künnü kerekli etmey, acımsız qarayalsaŋ, birini tayın saylatıp saŋa berirme, — degendi qatın.

Erttenblasında caş, atlanı sürüp, küterge elden bılay çığarır-çığarmaz, atla allından dump bolġandıla da qalġandıla.

Sora olsağatlay tülkü cetgendi.

— Atla birer taş bolup turadıla, sen bar üyge, iŋirde kelirse, iŋirge deri men küteyim, — degendi tülkü caşha. Caş ketgendi, tülkü da küte qalġandı.

Sora baytalla taş bolsala — ol da taş bolup, qaya bolsala — qaya bolup, terek bolsala — terek, qum bolsala — qum bolup, sürüp, baytallanı biri da ıçhınalmağandı sürüwçüden.

İŋirde, baytallanı ahşı oŋsuz etip, sürüp barıp, tülkü caşha bergendi:

— Ma, elt da cıy bawġa! — dep.

Caş, baytallanı tas etmey, kütüp kelgenine qatın seyirsinŋendi, alay a cuq aytmağandı, Keçe wa:

«Siz kesigizni nek horlatdığız, nek kütdürdügüz?!» — dep, baytallağa ahşı uruşhandı.

Ekinçi, üçünçü kününde da çot alay bolġandı. Tülkü baytallanı, birin da ıçhındırmay, kütgendi da, caşha iŋirde berip turġandı.

Üçünçü kün a iŋirinde üç baytal üç seyir tay taphandıla.

Ekisi — biri birinden ariw, tawuşluq tayla, biri wa gitçe acirçik.

Tülkü aythança, caş eki ariw tayçıqnı sılap, sıypap küreşgendi, üçünçüge wa tiymegendi, üsün hılı-mılı bolmağa qoyġandı.

Qatın çığıp kelgendi da:

— Sen sözüŋe tolu bolduŋ, al, sayla da, ol ariw tayçıqlanı birin! — degendi.

— Macalları kesiŋe qalsınla, amma, maŋa buçuq da bolluqdu, — dep, caş üçünçü tayçıqnı alġandı. Anı bermey, birsi tayçıqlanı birin beralsam dep, qatın küreşgendi, alay caş unamağandı. Ol hılı-mılı, capısız tayçıqnı alıp ketgendi.

Keltirip, başına cügen salġanlayın a — tay bir cılı cetgença bolġandı da qalġandı, cawurluq salġanlay — ekicıllıq, terligin salġanlay — üçcıllıq, üsüne cer salġanlay — beşli at bolġandı da qalġandı. Sekirip, caş üsüne minŋenley a — ceticıllıq tulpar at bolġandı.

Sora tülkü aythandı caşha:

— Endi sen adamlıq etalsaŋ, bu saŋa atlıq eterikdi. Marap turayıq da, qız aylana ketse, bar da, qalasını allında üç uru qaz. Topuraġın qalaw etme da, tögerekge çaç, ol eslemezça. Sora keçe bar da, uruġa cuwuqda çegetde buq. Qız qaytsa, sekir da, bir uruġa tüş. Seni körgenley, atı kişner. Qız çıġar da qarar. Cuq körmese: «Nek aldaysa meni?» — der da, atın tüyer, ızına kirir da catar. Olsaġatda sen ol çuŋurdan sekirip çıq da, ekinçi çuŋurġa kirip buġun. Atı kişner da, qız çıġar. Cuq körmese, biyağı atın tüyer da, kirip keter. Üçünçü kere da alay etseŋ, ol atına iynanırıq tüyüldü, catıp cuqlap qallıqdı.

Sora turup bar da, atıŋı atına iy. Kesiŋ a kirip bar da, qızını çaçı bir orunduqda, kesi bir orunduqda bolurla — altın eşmelerin orunduq qulaqġa küçlü bayla.

Qız uyanır da, çaçımı iy dep tiler,— unama. «Canımda hamayılımı qaçı üçün, endi sen aythandan çıqmazma, iy», — deginçi, boşlama,— degendi.

Caş barın da tamam kiyewü aythança etgendi da, qız «Çaçımı iy!» dep tilep, calınıp ariw-erişi aytıp da köp küreşgendi. Caş iyerge unamağandı.

— Men seni alırġa kelgenme. «Canımda hamayılımı qaçı üçün, sen aythandan çıqmazma!» dep, ant etmeseŋ, iyerik tüyülme, — degendi caş.

Bermez hannı Almaz qızı, caş aythança aytıp, ant etgendi. Ol da anı altın çaçın iygendi.

— Meni bla caşaġa ırazımısa? — degendi caş.

— Irazıma. Sen bolmasaŋ, börk kiygen bolup bir adam meni horlayalmağan edi. Sen barından da oŋlu bolduŋ, — degendi qız.

Sora caşnı kiyewlerin, egeçlerin da çaqırıp, toy-oyun etgendile, üylenŋendile. Ekisi da ol qalada caşap qalġandıla.

1.13. KÜLBULĠAWUÇ

Bir kişini üç caşı bolġandı. Ala carlı caşaġandıla. Sora ataları awrup, öle tebiregeninde, caşlarına osuyat etgendi: «Men ölgenley, üç keçeni har birigiz kelip, birer keçe saqlarsız».

Qart ölgendi, anı, adetdeça, basdırġandıla. Birinçi keçede tamata qarındaş keçe qabırnı saqlar orununa toyġa barıp kelgendi. Ekinçi keçesinde ortançı caş barġandı, alay a taŋŋa deri çağır içip, teŋleri bla oynap qaythandı. Üçünçü keçede em gitçeleri — Külbulġawuç saqlarġa barġandı. Ol qabırnı qatında catıp turġanlay, taŋ atarġa, cuwuqda qabır tıqırdap başlağandı. Sora caş qabırnı qolu bla türtüp körgendi. Qabırnı içinde üç at körünŋendile, har ne kerekleri üslerinde bolup: biri tor, biri qara, biri kök at bolġandıla. Üslerinde at kerekden sora da adam kiyerik kiyimle camıçılağa deri bolġandı. Ol kiyimle da kök atnı üsünde — kök, qara atnı üsünde — qara, tor atnı üsünde da mor kiyimle bolġandıla.

Atla caşha adam til bla söleşgendile:

— Sen bizni har biribizni quyruġundan birer tük al, biz kerek bolġanlay, tükleni tut da, qabındır, biz tabılırbız. — Caş tükleni alıp, boçhağa salıp, üyüne erttenblasında quwanıp kelgendi. Üyde Külbulġawuç qarındaşlarına bolġan haparların aythandı. Ala Külbulġawuçnu, sen aldağan etese bizni dep, tüyüp, cıyğıç tübüne atıp qoyġandıla.

Caşla caşağan elge ullu hapar kelgendi: «Hannı qızı caş saylaydı, qalanı başında terezeden qarap, qolun uzatıp turadı, anı qolundan, at bla çıŋap, cüzüknü alıp tüşgen cigitge barlıqdı ol», — dep.

Eki tamata qarındaş, biri ögüzge, biri tekege minip, kiçige da cuq aytmay, hannı qalası taba cetgendile.

Külbulġawuçha wa sırtda iynekleni küterge borç salınŋandı. Ol, iynekleni qıstap, çaqğıçın çaqdırıp, bir tükge ciltin cetdirgendi. Olsağat kişnep; oynap, calqasın qayıra, kök at cetgendi: üsünde kök at keregi, bir er kişi kiyer başdan-ayaqğa kiyim. Sora atha minip, Külbulġawuç el cıyılġan cer taba ketgendi. Colda bara-bara qarındaşların cetgendi, alağa salamlaşıp ozġandı, biri da tanımağandı. Ala seyirsinip: «Bu zalim atlı kim boldu, eken?» — dep, tamaşağa qalġandıla.

Külbulġawuç qalanı qatına cetgendi. Alayda halq tul-tuman. Caş atı-başı bla da keŋirekde tohtağandı. Ol köp adam ayamayın küreşgendile, bir adam qalanı teŋligine da çığamay qalġandı. Qız, keŋde süyelgen atlını körüp,

atasından tilegendi: «Ol keŋde süyelgen atlığa bir aytığız, ol bir sekirip körsün»

Caşha tilegenlerinde, ol atnı qızdırıp kelip çıŋağandı da, kökge qaladan da biyik çıqğandı, alay a cüzükge tiymey tüşgendi.

Külbulğawuç atı bla ızına, iyneklege kelgendi, atnı boşlağandı, eski tonçuğun kiygendi. Sora mallanı süre, iŋirge üyge kelgendi. Eki tamata qarındaş ullu hapar aythandıla:

— Ey, bir cigit caş kördük, atı bla kaladan biyik çıŋadı, cüzüknü wa nek ese da almay tüşdü, — degendile.

Külbulğawuç erlay oquna: «Ol atlı menem»,— dep qoyğandı.

Qarındaşları alıp, ötürükden tübü bolmağan dep, anı igi ahşı uwathandıla.

Ekinçi kün da millet qalanı tögeregine cıyılğandı. Biyağınlay caşla, erişip, cüzüknü alır umutda bolğandıla. Alay a qarıw etalmağandıla. Eki qarındaş, biri ögüzge, biri tekege minip, colda bara turğanlay, Külbulğawuç tor at bla çıqğandı, salamlaşıp, bıladan alğa ketgendi. Eki qarındaş da bek seyirsinip qalğandıla.

Tor atı bla Külbulğawuç qaladan keŋde tohtağandı. Biyağı qızdan keleçi kelip, caşnı at bla çıŋarın izlegendi. Külbulğawuç, atnı çıŋatıp, bek biyikge çığıp, qızğa da cütü qarap, cüzüknü almayın, enişge tüşüp ketgendi. Halq çaçılğandı ol kün. Külbulğawuç, atın da iyip, üylerine kelgendi.

Kelgenley oquna caşlanı aythan haparlarına tıŋılap turup: «Ol tor atlı menem», — degendi. Alayda biyağı caşla ötürükçü dep, anı tüygendile.

Cıyılıwnu endi üçünçü künü bolğandı. Bu kün art künŋe tergelgendi. Eki qarındaş, biyağınlay, ögüz bla tekege minip, colğa çıqğandıla. Külbulğawuç a tuwarlanı ızından ketgendi. Alanı da gebenlege boşlap, çaqğıçın çaqdırıp, ol qara tükge ot cetdirgendi. Olsağat cerni tepdirip, calqasın qayırıp, zalim-zalim kişney, qara at keregi bla kelgendi. Erlay tonçuğun caşırıp, Külbulğawuç, başdan-ayaq kiyinip, atha minip, ketgendi. Colda ol, qarındaşlarına tübep, salamlaşhandı. Ala aŋa bek seyirsinŋendile, alay a tanımağandıla kim bolğanın.

Qarındaşla qalağa cetgendile. Külbulǵawuç atı bla bek keŋde tohtağandı. Aŋa köp turmay keleçile kelgendile: «Sen da bu ullu erişiwge qoşulsaŋ edi»,— dep tilegendile.

Külbulǵawuçha halq qarağandı. Ol keŋden atın qızdırıp kelip çıŋağandı da, biyikge çığıp ketip, qayta kelip, cüzüknü alıp tüşgendi. Sora, atına qamiçini urup, ızına qaramağanlay, dump bolup ketgendi. Halq seyir-tamaşa bolup qalǵandı. Ol barǵanı bla Külbulǵawuç, iynekleri bolǵan cerge barıp, atın boşlap, eski kiyimin kiyip, iynekleni da süre, üyge kelgendi. Kelse, eki qarındaşı, ullu seyirsinip, qara atlını üsünden hapar ayta tura.

Biyağı Külbulǵawuç, içinde tıyalmayın:

— Ol qara kiyinŋen atlı menem, — degendi.

— Bu teli bizni qaçanŋa deri aldap turluqdu? — dep, caşla Külbulǵawuçnu bek ayawsuz tüygendile.

Törtünçü kün milletde: «Hanŋa kiyew çıqdı, hanŋa kiyew çıqdı!» — dep, ullu hapar cürügendi. Duniyanı cıyıp, han eşik allında aş qaŋalağa aş-suw, boza-sıra saldırǵandı. Qız da, bitew caşlağa qarap, cüzüknü izlegendi. Qızını birgesine da hannı özürleri cürügendile. Alay a, köp izlep, cuq tapmağandıla. Üsü-başı da sadaqaçığa uşağan Külbulǵawuç, boza ayaqnı eki qolu bla alıp turǵanlay, qız kelip, anı barmağında bushul çırmawnu eslegendi: «Barmağıŋı nek baylağansa?» — dep sorǵandı.

— Kesgen etgenme, — dep, Külbulǵawuç alay cuwap bergendi.

Qız:

— Teşçi, bir köreyim, — degendi.

— Hıçin, et berseŋ, teşerme, — dep, Külbulǵawuç cuwap qaytarǵandı.

Olsağat qız sadaqaçığa hıçin, et keltirirge buyruq bergendi. Külbulǵawuç barmağından çırmawnu athandı, qız da, özürle da, alaydağı camawat da cüzüknü körgendile. Kişi iynanmağandı, uruçunu tutduq dep qoyǵandıla. Sora caşnı alayda qağıp alıp bek tüygendile. Ol, oŋsuz bolup, tilegendi: «Siz meni bılay aman körmegiz da, sözüme tıŋılağız. Cüzüknü men alǵanma, üç kere da türlü-türlü atla bla kelgenme, ma bılay üçünçü kününde qızını qolundan cüzüknü sermep alıp ketgenem. İynanmasağız, entda cüzüknü ol cerden alayım», — degendi.

Han da, qız da, özürle da körürge tawkel bolġandıla. Külbulġawuç, hurcunlarından çıġarıp, qara tükge çaqġıçnı çaqdırıp, ciltin cetdirgendi. Olsaġat qara at şıp dep cetgendi. Külbulġawuç, zıkkıl kiyimleni üsünden atıp, qara kiyinŋendi. Sora halq qarap turġanlay, cüzüknü hannı qızını qolundan alıp tüşgendi.

Duniya barı seyirsinŋendile, caşha mahtaw aythandıla. Han qızın Külbulġawuçha bergendi. Ala quwanç bla caşap qalġandıla.

Anı körmegenibizça, awruw-talaw körmey qalayıq.

1.14. BIJMAPAPAH

Bir sürüwçü caşay edi. Anı sabiyleri coq edile: qatını qaraton edi.

Sürüwçü, oramġa çıġıp, oynay turġan sabiyleni körüp, mudah boldu.

— Oh! Meni sabiylerim coqdula, sora maŋa caşarġa nege kerekdi? — dedi ol. Sürüwçü bu sözleni aytıp boşaġınçı, taş tübünden kesi bir qarış, saqalı miŋ qarış bolġan bir qart kişi çıqdı. Ol, sürüwçünü qatına canlap, aytdı:

— Sen meni nek çaqırdıŋ? Ne bolġandı?

— Men seni çaqırmaġanma,— dedi ol.

— Oġay, çaqırġansa. Meni atım Ohdu,— dedi, kesi bir qarış, saqalı miŋ qarış bolġan qart kişi. — Saŋa ne kerekdi, ayt?

— Meni qatınım bardı, — dep başladı sürüwçü, — alay ol qaratondu da, bizni sabiyleribiz coqdula.

— Bolsun sora, men saŋa boluşurma, — dedi saqalı miŋ qarış. — Alay men bir zat aytırıqma da, aŋa ırazı bolsaŋ, boluşuruqma. Caşıŋ biraz ösgenden sora, üyüŋden ketip da, qatın alġınçı qaytmasın. Ma, bu almanı al da, qatınıŋa ber. Ol anı aşasın. Ol anı aşaġandan sora, sizge caş tuwar.

Sürüwçü üyünne kelip, qatınına almanı berdi. Köp mıçımay, alaġa bir ariw, altın çaçlı caş tuwdu.

Talay cılla ozdula, caşçıq ullaydı. Duniyada andan ariw coq edi. Bir kün aŋa atası bılay aytdı:

— Caşım, maŋa senden ayırılġan bek qıyın körünedi, bolsada, sen üyden ketip, qatına alġınçınŋa deri artha qaytmazġa kerekse.

Caş mudah boldu, alay başha eter qarıw coq edi: atanı, ananı sözü töredi. Ol atası bla, anası bla salamlaşıp, bir gırcın tuwraġan bla tuzçuq alıp, uzaq colġa atlanıp ketdi. Ol, tawla içinde, tüzlede da bara-bara ketip, arıdı. Kimden ese da qalıp turġan eski saraynı körüp, aŋa kirip, solurġa umut etdi. Sarayġa kirdi, qaraġanında, anda wa — üç at. Ala alay ariw edile: caş alaġa qarap toymay edi! Atladan biri wa bılay aytdı:

— Ey, cigit caş, sen bizni kesiŋe cumuşha al, canılmazsa. Biz saŋa kerti qulluq eterbiz.

Caş quwandı. Aladan birine mindi da, qalġanların adej tartıp ketdi. Tar awuzunda bir qoşha deri cetip, arı burulurġa umut etdi. Alay aŋa at bılay aytdı:

— Sen bizni adamlaġa körgüztme da, quyruqlarıbızdan birer qıl al. Biz saŋa kerek bolsaq, qıllanı qıyırların küydürüp tebire. Biz a ol zamanda saŋa kelirbiz.

Caş atlanı quyruqlarından birer qıl üzüp aldı, atlanı boşladı da, kesi wa qoşha bardı. Qoşdağı sürüwçüle caşnı ariw körüp, qonaq etdile. Ala bir semiz buġanı kesdile da, etni tüz ekiden birin qazanŋa saldıla. Uşhuwurnu keziwünde sürüwçüle keslerini iyeleri qalay aythılıq bay bolġanın aytdıla.

Caş erttenlikde aŋa iş tilerge bardı. Hannı adamları hanŋa barıp: «Kim ese da bir cigit caş kelip, iş suraydı», — dep aytdıla. Han anı kesine cumuşçu eterge ırazı boldu.

Caş kesin işçilege telirekça körgüztdü. Anı sebepli, ala anı bir kesek aqıldan kamil bolġanŋa sanap, aŋa Bıjmapapah ataġan edile.

Hannı wa üç qızı bar edi. Qalay ese da, bir col hannı kiçi qızı Bıjmapapahnı esledi. Esledi da, alay süydü: duniyada caşawun caşawġa sanamay, aşaġanın aşaġanŋa sanamay başladı. Quruda Bıjmapapahnı sağışın ete edi.

Bir col hannı qızları, keleçi çaqırıp, bılay aytdıla:

— Bizni barıbızġa da erge çıġarġa zamanıbız cetgendi, endi atabız anı üsünden sağış etsin.

Keleçi, hanŋa barıp, qızlarını tilegin aŋa aythandı. Han biraz sağış etip, bılay aytdı:

— Alaġa erge çıġarġa zaman bolġanmıdı deydile? Alay ese, bahçadan birer harbız alıp maŋa keltirsinde. Harbızla bişip, cetip bolsala, ol zamanda alanı erge berirme.

Keleçi hannı cuwabın qızlaġa aytdı. Hannı qızları bahçaġa barıp, harbızla saylap, alıp keldile. Tamata qız — bitew çirip turġan harbızını, ortançı qız a — bir canı çirip turġan harbızını, kiçi qız a — cetip, bişip turġan harbızını keltirdile.

— Alaydı, — dedi han, — sizge ertte oquna erge çıġarġa zaman bolġandı. Ol uzaqdağı, cuwuqdağı hanlanı da caşların çıqırdı da, qızlarına birer bal qalaç da berip, bılay aytdı:

— Kimni saylasağız da, bal qalaçlanı alaġa berigiz.

Hannı qızları bal qalaçların da alıp, saylarıq caşları taba bardıla. Eki tamata qızı bal qalaçların eki han caşha berdile. Gitçe qızı wa kesini bal qalaçın Bıjmapapahha berdi. Egeçleri asırı külgenden buwulurġa azdan qaldıla. Han kesini körgen közlerine iynanmay, kiçi qızına dağıda bir bal qalaç berdi. Alay ol ekinçi bal qalaçnı da Bıjmapapahha berdi. Ol zamanda han bek açıwlandı. Kesini eki tamata qızına ullu toy etdi, gitçesine wa unamay qoydu emda anı Bıjmapapah bla birge gedeşge köçürdü.

Bir talay zamandan sora han awrudu. Bitew ustalanı çaqırdıla, alay bolġanlıqġa, biri da boluşalmadı. Ol zamanda bir qart qurtha qatın aytdı:

— Han calanda aslan et aşap, ızından da aslan süt içse, saw bolluqdu.

Hannı eki tamata kiyewü aslan et bla aslan süt izley çıqdıla. Bıjmapapahnı wa kişi esine da almadı. Bir talay kün ozġanlay, Bıjmapapahnı qatını, hanŋa barıp, Bıjmapapahha da at berip, anı da aslan et bla aslan süt izlerge iyerigin atasından tiledi.

— Ol qulġa allay cumuşnu berirge qalay carar? — dedi han. — Alay, ol arı barırġa bek tiley ese, cük taşıwçu qart alaşaġa minsin da, barsın.

Bıjmapapah, ol osal atha da minip, ketdi. Ol elden çıqġan zamanda, hurcunundan bir atını qılın çıġardı da, küydürdü. Olsağatdan anı allına üsünde da sawutları bla, bay kiyimleri bla batırla miniwçü atı çıqdı. Bıjmapapah kiyindi, atha mindi, sora andan arı ketdi. Atı, çaphan etmey, cel

kibik, uçhan ete edi. Köp mıçımay, ol suw boyununa cetdi. Ol suwnu boyununda wa qalın qamişle öse edile. Bıjmapapah, solurġa umut etip, alay tohtadı. Bir zamanda ol qamişle içinde tişi aslannı kördü. Bıjmapapah, süyrelip, cuwuqġa barıp, tişi aslannı maradı. Tişi aslan, sekirip turup, Bıjmapapahdan tilep başladı:

— Meni öltürme, meni gitçe balalarım bardıla. Saŋa ne kerek ese da, ayt, men barın da eterme.

— Maŋa seni sütüŋ bla bir aslan balaçığıŋ kerekdi, — dedi Bıjmapapah. Tişi aslan, süt da, aslan bala da berirge ırazı boldu.

Bıjmapapah aslan balanı da, sütnü da alıp, artha coluna ketdi. Colda bara, ol hannı tamata kiyewlerin cetdi. Ala açıwlanıp bara edile. Nek deseŋ, hanŋa ala bir zat da eltmey edile. Bıjmapapah alanı cetgende, ala anı tanımay qalġan edile, anı salam beriwüne cuwap etip, anı qayrı em nek barġanın suraġan edile.

— Men aslan süt bla aslan bala izley çıqġan edim, — dedi Bıjmapapah. — Meni qatınım awruydu da, ma aŋa darmanla alıp barama.

Kiyewle andan bir kesek aslan etçik bla aslan sütçük tilep başladıla.

— Sizni cawurunlarığızġa meni tamġamı saldırsağız, men sizge et da, süt da berirme, — dedi Bıjmapapah.

Kiyewle ırazı boldula emda anı üçün birer kesek etçik bla bir kesek sütçük aldıla.

Köp mıçımay Bıjmapapah ala bla salamlaşıp ayırıldı emda başha col bla ketdi. Elni qıyırına cetgende, ol cırtıq kiyimlerin da kiyip, han bergen osal atha minip üyüne qaytdı.

Ekinçi kün, erttenlikde, hannı tamata kızları atalarına aslan etçik da, aslan süt da keltirdile. Han alaġa ıspas etdi, alay hannı saw eter üçün a et bla süt asırı az edile. Ol zamanda Bıjmapapahnı qatını hanŋa köp süt, et da keltirdi. Han alanı andan alırġa unamay edi, alay anı ahluları tilep, aldırdıla. Han etden aşadı, sütden içdi da, bılay aytdı:

— Men igirek boldum, alay süt bir aman iyis etedi.

— Atam, biz gedeşde caşaybız da, ol andandı, — dep cuwap etdi qızı.

Han alaġa gedeşden at orunŋa köçerge erkinlik berdi.

Aslannı sütü bla aslan balanı etinden sora han saw bolup başladı. Alay bolġanlıqġa, ol dağıda qarıwsuz edi. Ol zamanda ol hanŋa alġın col boluşluq etgen qurtha qatınnı çaqırdıla.

— Maral et aşasa, han saw bolluqdu, — dedi qart qatın.

Han tamata kiyewlerin maral etge ciberdi, kiçi kiyewün a esine da tüşürmedi. Ekinçi kün Bıjmapapah hanŋa kesi bardı emda darman izley barırġa aŋa da erkinlik beririn tiledi.

— Bılay qatı tilegenden sora, ol biyağı aman atnı da al da bar, — dep, han aŋa art burup qoydu.

Bıjmapapah hannı biyağı ol aman atına da minip, ketdi. Ol awuldan çıqdı, at qılnı qıyırın qabındırdı, sora anı allına anı ol biyağı batırla miniwçü atı çıqdı. Bıjmapapah igi kiyimleni da kiyip, atına minip, andan arı ketdi. Anı atı anı qalın ağaçnı içine eltip, anda tohtadı. Bıjmapapah bir qolda maral sürüwnü esledi.

Kesini batırla miniwçü atını boluşluġu bla ol bir maralnı tutdu da, qalġanların ciberip qoydu.

Ol maralnı kesdi, etin artmaqlağa saldı da, ol tamata kiyewle qaytırıq col bla artha qaytıp tebiredi. Alġın coldaça, tamata kiyewle qurlay qaytıp bara edile. Üçüsü da salamlaşıp, birge ketip tebiredile.

— Sen qayrı barasa? — dedile Bıjmapapahha.

— Maral etin izlegen edim, meni anam awruydu. — dep cuwap etdi ol, — Endi wa ma aŋa darman alıp barama.

Kiyewle andan bir kesek et tilep başladıla.

— Siz kesigizni qabırġalarığızġa meni tamġamı salırġa unasağız, et berirme, — dep Bıjmapapah cuwap etdi.

Kiyewle unadıla. Bıjmapapah alanı qabırġalarına kesini tamġasın saldı, bir kesek etçik berdi, sora ala bla salamlaşıp, başha col bla üyüne ketdi. Awulġa cetgen zamanda Bıjmapapah biyağı han bergen atha mindi, kesini gürbü kiyimin kiydi da, üyge ketdi.

Ekinçi kün erttenlikde hannı tamata qızları atalarına maral etçik alıp keldile. Kiçi qızı da hanŋa maral et keltirip keldi. Han andan etni alıp aşarġa

unamay edi, alay anı cuwuqları bek tilegenleri sebepli, ala ol qızğa canları awrup, caq bashanları üçün, qızını atası ol qızı bergen etni da aşadı.

Han, ol etni aşap, bılay aytdı:

— Et a igi edi, alay calanda aman iyis etedi.

— Atam, da biz at orunda caşaybız, iyis etmey, ne etsin, — dedi qızı.

Ol zamanda han alağa at orundan aş üyge köçerge erkinlik berdi.

Han saw boldu. Kesini saw bolğanını quwançına ol ullu qurmanlıq, toy-oyun eterge başladı. Köp halqnı cıydı, uzaqda, cuwuqda hanlanı da caşları bla birge çaqırdı. Kesini tamata kiyewlerine wa bek igi atlağa minerge, bek bağalı, aybat kiyimle kiyerge buyurdu.

— Men bu quwançda meni kiyewlerim kimden da bay kiyinirlerin süyeme, — dedi ol.

Bıjmapapah munu eşitgende, han anı kiyewge sanamağanı üçün, cüregi bek qınaldı.

Ol awulnu arı canına bardı da, qara qılnı qıyırın qabındırdı. Ol zamanda anı allına batırla miniwçü cüyrük qara at çıqdı. Bıjmapapah terk oquna igi kiyimlege da kiyinip, batırla miniwçü dum-qara atha da minip, hannı arbazına cetdi.

Adamla asırı seyirsinŋenden, tamaşa etip qaldıla: alanı allarında, alanı közlerin asırı qamathandan, soqur etip qoyarça, allay ariw atlı süyeldi.

— Bu bay caş qaydandı, ol kimladandı? — dep, adamla barı da bir-birlerine sora edile, alay kişi da cuwap etalmay edi. Ol Bıjmapapah bolur dep kişini da esine kelmey edi. Bıjmapapah atdan tüşdü da, anı hannı allına eltdi da, bılay aytdı:

— Han, ma bu batırla miniwçü at endi senikidi, — dep ketdi. Awuldan arı çıqğandan sora, od kök qılnı qıyırın qabındırğanlay, anı allına batırla miniwçü, qaraldım kök at çıqdı. Bıjmapapah allın coldan ese da bay, omaq kiyimlege kiyindi, sora at, sadaq oqça uçup, anı hannı arbazına cetdirdi. Ol hannı qalasını buruw begimlerinden sekirip ötdü, adamla wa bütün bek tamaşa etdile. Ala ol caşnı kim bolğanın bir da bilalmadıla. Bıjmapapah atnı hanŋa eltgendi da, anı hanŋa sawğağa bergendi. Halq, batırla miniwçü atlanı

tögeregine basınıp, seyir ete edile. Bıjmapapahnı arbazdan qalay ketgenin kişi da eslemegen edi.

Bıjmapapah a biyağı awulnu arı canına ketdi, aq qılnı qabındırdı da, sora anı allına aq at keldi. Ol hannı qalasını buruwlarını bek biyik cerleri bla sekirip ötüp, hannı arbazını ortasında tohtadı. Adamla, ol aythılıq igi caşha bla anı seyir atlarına qarap, sıylanıwnu da unutup, barı da seyir-tamaşa etip qaldıla. Adamla Bıjmapapahnı tögeregine basındıla, sora anı kim bolġanın sorup başladıla.

— Han eşitirge süye ese,— dedi Bıjmapapah,— men barın da aytayım.

Han erkinlik berdi, sora caş bu biz bilgenni aytıp başladı.

Asırı seyir etgenden, han küçden-butdan saw qalġan edi. Bu aŋa tüşça körüne edi. Bu caş anı kiçi kiyewü bolġanın bildi, alay anı haparın böldürürge bolmadı.

— Men bu han maŋa bergen osal atha da minip, awulnu arı canına barıp, andan kesimi batırla miniwçü atlarımı çaqıra edim, ala wa aslan bala etni da, aslan sütnü da, maral etni da madarırġa boluşa edile. Men har zamanda da tamata kiyewle qaysı col bla barlıq bolsala da, ol colġa kele edim. Eki keziwde da ala quru qolları bla qaytıp kele edile, men a alaġa bir kesek et bla süt bergen edim. Anı sebepli wa, men alanı cawurunlarına bla qabırġalarına kesimi tamġamı qızdırıp salġanma.

Han da, cıyılıp turġan halq da caşnı aythan haparını kertiligin bilirge aşıqġandan tözalmay edile. Barı da, kerti da, hannı tamata kiyewlerini cawurunlarında bla qabırġalarında tamġaları bolġanına bla bolmaġanına qararġa süye edile. Han alaġa köleklerin teşerge buyurdu, sora barı da alanı cawurunlarında, qabırġalarında da küydürülüp salınŋan tamġalanı kördüle.

Han kesini tamata kiyewlerine, ala anı aldaġanları üçün, açıwlandı, çamlandı. Bitew halq qarap turġanlay, han kesine kiyewge caŋız Bıjmapapahnı sanadı emda kesini sawlay hanlığın aŋa berdi. Tamata eki kiyewün a ol, qıstap, tiyresinden gunç etdi. Bıjmapapah a kesini caş qatını bla birge nasıplı caşap qaldı. Hannı izmisi bla, Bıjmapapah barıp, atasın,

anasın kesleri bolġan cerge keltirdile. Andan başlap, ala bir-birlerinden ayırılmay, ahır künlerine deri da aşap-caşap qaldıla.

1.15. ALĠABAR

Ertte-ertte bir elde bir han caşaġandı. Ol hannı ceri bitimli, eli etimli, nesi da melhum bolġandı, alay a qatını bla bir tulpar baytalı qaraton bolġandıla.

Ol ekisine carı-darman izlep, han adam iymegen cer qalmaġandı, ol etdirmegen amal bolmaġandı. Alay a qatını — sabiy, tulparı — tay tapmaġanlay caşap turġandıla.

Sora bir colda adamları ol hanŋa bıllay bir hapar eşitip kelip aythandıla: «Ol cerde, ol cerde bir qart caşaydı da, anı terek bahçası bardı, ol bahçada bir alma teregi bardı da, anı almasından aşaġan — tişirıw bolsun, mal bolsun, — qarın suwu bolmay qalmaydı», — dep.

Quwanç allı bolup, han qatınına ol qurthaġa kesi barırġa tawkel bolġanın aythandı. Açha-özge zat da alıp, talay nöger da alıp, han colġa çıqġandı.

Alay bla bara-barıp, bir aydan artıqnı colowçu bolup, ol qartha salıp kelgendile.

Ala kelgen zaman caz ala bolġandı.

Qart alaġa qonaqbaylıq etgendi, sıylaġandı. Aşap-içip boşaġandan sora, nek kelgenlerin sorġandı. Qonaqnı han bolġanından da haparı bolmaġandı qartnı.

Han caraşdırıp qartha haparın aythandı, bılay da bılay, men bir elni hanıma, kelgen carlılığım da bılaydı dep, boluşlusun aythandı.

— Meni haparımı tüz eşitgense, — degendi qart. — Alay a busaġatda meni cap-caŋız bir almam qalıp turadı da, anı saŋa qalay berip qoyayım? Bir kögetden bir kögetge almalanı artın üzmezme dep antım bardı, caŋı köget bolurġa wa entda tört-beş ay bardı.

— Da ne eterik eseŋ da, bermey amalıŋ coqdu, ma bu keltirgen ahçam, malım da seni bolsunla, meni quru qaytarma! — dep qadalġandı han.

Başın alalmağanında, qart ho degendi, canıız almasın bergendi. «Uyalmağan buyurulmağannı aşar», — degenley, anı da alıp, han nögerleri bla ızına, eline, qaytıp ketgendi. Kelgendi da, ol qart aythança, almanı eki etip, bir cartısın qatınına, bir cartısın da baytalına aşathandı.

Ekisi da alma ülüşlerin aşap, aradan talay zaman ozup, hannı qatını caşçıq taphandı. Baytal da tayçıq taphandı. Alay ol tayçıq bılay tuwar-tuwmaz, uçup-küyüp ketgença, tas bolup qalġandı.

Ol hannı caşı onbeş cılı tolġan caş bolġandı, ol tulpar baytal da har cıl sayın bir tay tabıl, onbeş tayı tawwar-tuwmaz, tas bolġandı.

Dağıda bir cıldan biyağı tarpan baytalnı tay tabar zamanı cetgendi. Anı eşittenley, caş atasına bılay aytıp tilegendi:

— Atam, bügeçe baytalnı men bir saqlayım!

— Caşım, sen uġay eseŋ, bu baytalnı saqlamağan ma bu tiridi degen bir adamım qalmağandı, alay a birini da qolundan kelmegendi anı tayın qaldırırġa. Sora sen alıqın caş adam, ne zat etallıqsa? — degendi han.

Alay bolsa da, kişi da cuq etalır dep umut üzgen han caşına atnı saqlarġa erkinlik bergendi.

At tay taba başlağanlay, caş da saġayadı, saq bolup öreleydi. Alay a tayçıq tügel tuwar tuwmaz, cerge da tüşgünçü, üsüne qarap turġanlay, caş, tutup, ala tebiregenley, dump bolup, közge körünmey, caş quru cerge qarap qaladı. Tuwra baytalnı üsü tabada bir tumançıqdan özge bir cuq da körmedi.

Sora, erlay, sermep uşkogup alıp, caş ol tumanŋa atadı. Alayda ol tumançıq bla uşkok atılġan tütün qatışıp, çars bolup, caş da ol çarsha mıllık atıp sermegendi. Tumançıqdan dop-dop dep tayçıq bla dağıda bir türlü qucur canıwar tüşgendile. Tayçıq — saw, ol canıwar a — ölüp.

Uşkok tawuşha adamla çabıp kelgendile. Tayçıqnı saw turġanın körüp, hanŋa süyünçüge çaphandıla, hapar aythandıla.

Han bla nögerleri kelip, tarpan tayçıqġa quwanŋandıla. Ol canıwarnı wa ne zat bolġanın kişi da tüzetalmağandı. Soydurup, terisin aldırıp, bawġa cıydırġandı han. Tayçıq bla baytalġa wa küçlü saqlawul saldırġandı.

Keçeni bir zamanında hannı bir calçısı çabıp kelip:

— Han, bawda taymazdan bir zat canıp turadı, — dep, qorqup, hapar aythandı.

Han da, cumuşçuları da çabışıp bawǵa barǵandıla. Barsala wa allayǵa barsınla — ol hannı caşçığı öltürgen canıwarnı terisi cıltıray, cana, caşnay, bawnu için, kün tiygença, carıtıp tura. Han, terini alıp kelip, üyüne salǵandı.

Ol künden sora hanŋa keçe çıraq kerek bolmaǵandı üyün carıtırǵa, alay a ol ne zat bolǵanın, qaydan kelgen zat bolǵanın, ol qorathan tayların qayrı eltgenin bilirge süyüp, hannı saǵış etgenden tıŋısı ketip, tünkesi tawusulǵandı.

Saw qaldırǵan tayına caşçıq kesi qarap, kesi bağıp, sılap-sıypap, zamanı cetgeninde, üyretip, ma degen at etgendi. Caşçıq onsegiz cıl bolǵan caş, tayçıq üç cıl bolǵan tarpan at bolǵandıla.

Sora bir kün, atha da minip, atasına kelgendi da Alǵabar:

— Atam, men adamlıq etsem, bu atlıq eterça köreme. Bılay bir kesek aylanıp, cer-suw körüp qaytırǵa ırazı edim, erkinlik berseŋ, — dep tilegendi.

Han, asırı oŋsunmasa da, caşını canın qıynarǵa süymey, erkinlik bergendi. «Özge uzaq uzayma», — degendi aŋa.

Caş kesin qurap, kereklisin alıp, colǵa çıqǵandı. Muratı — atnı sınarǵa emda atasını hanlığını tögeregine aylanıp qaytıw bolǵandı.

Bara-barıp, eki künden caş bir ağaç talaǵa cetgendi. Sora caş, bir at solutayım, kesim da bir kiyik öltüreyim da, awuzlanayım dep, atından tüşgenley, çartlap, çeget qıyırǵa bir kiyik eçki çıqǵandı. Çıqǵandı da, ne çegetge kirip, taşayıp, dump bolup ketmey, ne tohtamay, quruda çabıp, ol talanı tögeregine aylanırǵa qalǵandı.

Seyirsinip, Alǵabar da ne uşkok atmay, ne cuq aytmay, aŋa qarap turǵandı. Alay bla, kiyik bir da arımay-talmay çabarǵa qalǵanında, caş erikgendi. Atına minip, kiyikni süre başlaǵandı.

Alay a ne kiyik uzayıp ketmegendi, ne, çabıp, at anı cetmegendi. Alay bla biyağınlay talanı tögeregine üç-tört kere çaphandıla.

Bolmaǵanında, caş, atını qancığasından arqan alıp, anı sildegendi kiyikge. Arqan kiyikni boyunundan tüşüp buwǵandı da, caş, erlay, tuthandı kiyikni. Kiyik tıpırdap, kesin horlatmay köp küreşgendi. Alay bolsa da caş anı

oŋlağandı. Sora, keseyim dep, adetdeça, kiyikni boyunun qıbılağa burğanlayın a, kiyik, adamça söleşip, bılay tilegendi:

— A caş, meni kese eseŋ, alğı burun köküregimde üç tüymeni tabıp teş da, andan sora keserse.

— Bolsun, eteyim sen aythança, — dep, Alğabar, tinte barıp, kiyikni köküreginde üç tüymeçikni tabıp, ilgiklerinden ıçhındırğanlay, olsağatdan kiyik bir seyirlik ariw qız bolğandı da, sekirgendi da qophandı cerden.

Caş da seyirsinŋenden aŋa aralıp, ne derge da bilmey qalğandı.

Qız aŋa bılay dep haparnı aythandı:

— Men ol cerde-ol cerde ol dep bir hannı qızıma. Cılım cetip, qız sanına qoşulğanımda, kesimden oŋlu adamğa tübeyalmadım da qaldım. Sora kesimden oŋluğa tübeginçi, bu er kişidi dep erge barmazğa ant etgenem. Alay bla kelip men bu talanı saqlağanlı bir bölek cıl boladı. Meni tutalğan, boysunduralğan da bolmağandı, ma bügün sen bılay 356kelip tuthunçu. Sen menden oŋlu bolduŋ. Endi qalay süyseŋ, alay et! Men sen aythandan çığarıq tüyülme.

Alayda caş da qızğa kesini ne adam bolğanın, nek aylanŋanını haparın aythandı. «Seni kibik qızğa tübegenime bek quwandım. Üyüme eltirme, ırazı eseŋ», — degendi.

— Irazıma, — degendi qız. — Alay ese, bar coluŋa. Sözüŋde turup, meni izlerik bolsaŋ, ma ol künŋe, ol bolcalğa alayğa kelirse, alayda ol kün meni tabarıqsa. Atam meni bir hannı caşına berirge dep söz tawusup turadı da, kelseŋ, tabına köre, süygeniŋça eterse.

Alay aytıp, barmağından cüzügün alıp, caşha bergendi da, qız, kiyik qabına kirip, dump bolup ketgendi.

Caş da coluna atlanŋandı. Bara-barıp, talay künden bir qalağa cetgendi. Qalağa kelip:

— Hey, kim bardı mında? — dep qıçırğandı. Qalanı başından bir qız, beri qarap:

— Kel, cuwuq bol! — degendi.

— Cuwuq bolurğa uğayım coqdu, alay a kelgen er kişini allına çığıp, salamın alıp, söleşirge qalada er kişi coqmudu? Tişirıwğa kirip barğan uşağıwsuzdu. Allay adet da coqdu — degendi Alğabar.

— Üç qarındaşım bardı da, üçüsü da uruşdadıla. Ma alay arı barsaŋ, uzaq da barmay tüberikse alağa, — degendi qız.

— Saw bol! — dep, caş ol qız aythan canına tebiregendi. Biraz barıp qarasa, eki qawum bolup, bir adamla qızıw uruş bardıra tura. Bir qawum — tul-tuman ullu asker, bir qawumu wa — qup-quru üç caş.

Munu kelgenin körüp, ol üç caşnı biri:

— Ma bu kelgen bizni canlı bolsa, biz oŋlu bolup, alanı muqut iyislerin çığarıp, horlarıq edik! — degendi. Ol ullu askerni başçısını kölüne da: «Bu kelgen bizge qoşulsa, biz horlarıq bolur edik!» — dep kelgendi.

Alay a Alğabar da, cetip, ol üç caşha qoşulğandı da, salam berip:

— Caşla, nek qazawat etesiz? — dep sorğandı.

— Etib'a nek qazawat etebiz? Qonşubuz — qart han egeçibizni ekinçi qatınŋa alama degendi da, biz unamağanbız. Askerni iyip, bizni bla anı amaltın uruş etedi. Atabız bla eki qarındaşıbızını öltürgendile da, biz üçübüz qalıp turabız! — degendile caşla.

— Endi tört bolayıq! — dep, Alğabar da alağa qoşulğandı. Sora alağa bılay aythandı: — Siz betcan uruşnu qoyuğuz. Siz azsız. Ala — sizge, siz — alağa atıw barıp tursa, ne alamat marawçula siz esegiz da, siz alanı cüzüsün ururğa, ala da sizni birigizni urmay madarları coqdu. Alay bla wa ala sizni çöplep boşarıqdıla. Betcanladan atışıwnu qoyuğuz da, atla bla biçaq uruşha kireyik. Ala köpdüle, köp basınıp bir-birin teplesele, bizge alay tapdı!

— Alay tap ese, alay eteyik, — degendile ol üçüsü da. Sora sekirip turup, qarındaşlanı tamataları cawlağa bılay aytıp qıçırğandı:

— Ey, siz, teşikge qaçıp buqğan çıçhanlaça, eşikden, teşikden qaray, qaralğannı, qarançhanı maray turmayıq da, kerti er kişile esegiz, betden-betge tübeşip, qarıw sınaşayıq! Alay tüyül ese, külayaqla, igirek buğuğuz da, ayaqlarığıznı külge terenirek suğuğuz.

Anı da aytıp, sekirip, atlağa qonup, törtüsü da caw taba uçhandıla. Ol bediş sözleni eşitip, cawla da, atlağa minip, maçalaça, beri quyulğandıla. Biçaq uruş qızğandı.

Ala, basınışıp, bir arı sarqa, bir beri sarqa da, bir birin tepley turğan zamanda, bu törtü tört cerden kirip, çalıp, tuwrap, artların etgendile.

Artıqsız da Alğabarnı qılıçı cawlanı başlarında alay oynağandı, tarpan atı, çıpçıq coppuğa kirgen qırtçığaça, alay burulup, alay at oyun etgendi — cawlanı kimin teplep, kimin tuwrap, şındık etip athandıla. Anda-mında saw qalğan sanlap arı-beri qaçıp, dump bolup ketgendile.

Alayda üç qarındaş bla Alğabar ol caşlanı qalalarına qaytıp kelgendile. Aşap-içip, tınçayğandan sora, caşla qonaqnı atın-başın, colun-işin sorğandıla. Sora kesleri bir biri bla keŋeşip:

— Ey, biz mından sora bıllay adamğa tübeyalmazbız. Bu bizge etgen igilikni da başha cuq bla qaytaralmazbız. Alsa, egeçibizni berip qoyarıq edik, — dep onow etgendile da, ol aqılların qonaqğa bildirirge izlegendile. Alay bolsa da, anı aŋa aytırğa kişi bazınmağandı. Bolmağanında, em gitçeleri tawkel bolup, caşha köllerine kelgenni açıq aytadı:

— Saw boluğuz! — degendi qonaq caş. — Men tiler orununa, siz aytasız men aytırğa tiyişli sözleni. Ayhay-ayhay, men ırazıma!

Alay bla, caşla Alğabar bla egeçlerine nekāh etgendile.

Alğabar alada bir-eki ıyıq caşağandı. Ol zamanŋa ol qaytırğa söz berip ketgen qızına qaytır bolcalı cetgendi. Sora caşırmay, haparın tüzüça, caşlağa da, üy biyçesine da aythandı.

— Söz bergen eseŋ, barırğa kerekse, — degendile ala.— Sen barlıq cerge eki col baradı. Biri — aylıq col, ol birsi wa — künlük col. Künlük col — qıyın coldu, anı bla barğan colowçu saw qalıp bir da eşitmegenbiz.

— Aylıq col bla barırma, — degendi Alğabar alağa. Alay bla, salamlaşıp, colğa çığadı, bara-barıp, eki col ayırılğanŋa cetgenley, qalay eterge bilmey, biraz sireledi. Sora, da bir kün tuwğan — bir kün öledi, ne bolsa da bolsun, aylıq coldan maŋa alay-alaysız da hayır coqdu dep, künlük col bla tebiregendi.

Köp da barmağanlay, cer camay turğan bir qart qatınŋa tübegendi.

— Künüŋ ahşı bolsun, amma! — dep salam bergendi Alġabar.

— Saw bol, balam! Bu aman colġa nek canıılġansa? — degendi qart qurtha. — Oġesa canıŋdan toyupmu aylanasa? Bılayı Erişini ceridi. Beri kelgen saw qaytmaydı.

Bılay da bılay dep, caş aŋa haparın aythandı.

— Qızını salġan bolcalına bir kün qalıp turadı da, sözüme tolu bolmay madarım coqdu! — degendi qart qurthaġa.

— Da, bolmay eseŋ, ant ızıŋ bla bolsun, bar meni ol birsi egeçime. Alay anda ol da cer camay turadı. Ol saŋa bir cuq üyretir, — degendi qart qatın.

Ketgendi Alġabar, aŋa da ariw aytıp, salamlaşıp. Bara-barıp, andan da qart bir qatınŋa tübegendi. Qarasa — ol da qadalıp cer camay tura.

Künahşı bergendi caş ammaġa. Ol da, ol birsi qart qatınça, salamın alıp, caşha ol qart qatın aythan sözleni aythandı. Caş da aŋa ne qayġı bla cürügenin aythandı.

— Da bolmay eseŋ, bar em gitçe egeçime, ol saŋa bir zat üyretir, bir onowġa tüzetir, — degendi qart qatın.

Anı bla da salamlaşıp, Alġabar coluna ketgendi. Alay köp da barmaġanlay dağıda bir qart, ol ekisinden ese bek qart, bir qatınŋa tübegendi. Künahşı bergendi.

Caşnı künahşısın alıp, qart qatın aythandı:

— Nek canıldıŋ bu canına, caşım? Oġese canıŋdan toyupmu aylanasa? Bılay beri bashan saw qaytmaġanın bilmeymise?

Alayda caş, seyirsinip, qart qatınŋa sorġandı:

— Amma, anda eki egeçiŋ senden tamatadıla. Alay a senden caşdıla. Em kiçileri sen bolup, em qart bolġan nek bolasa?

— Caşım, qalaġa ne qadar cuwuq bolsaŋ, ol qadar cumuş da awur boladı, ol qadar işiŋ da köp boladı, awurluq bek tiyedi. Bılaylada, men turġan cerde, Erişi köp cürüydü. Ol at bla aylanadı. Anı atı bashan cer carılıp baradı, biz da anı camarġa kerek bolabız, — dep, hapar aythandı qart qatın.

— Anı aŋıladım. Ol eki egeçiŋ: «Aŋa bar, ol bir madar eter», — degen edile, — degendi Alġabar.

— Anı atı da, kesi da senden oŋludula. Bir igi amal bolmasa, sen anı horlayallıq tüyülse, — degendi qart qurtha.

— Da amal kerekdi deseŋ, amal üyretirik sense, columa barmay madarım coqdu da, amalıŋı tolturup, iş tındırlıq menme, — degendi caş.

— Sora, igi tıŋıla da, men aythannı aytılġanıça et! Men üyretgenni bir cerin çiysil qoysaŋ, Erişi da seni hatersiz boşarıqdı! — dep, qart qurtha caşha qalay eterin, ne eterin üyretgendi.— Birinçisi, atıŋı üsüne celim topuraqdan üç-tört qat sürt. Anı atı seni atıŋ bla küreşirikdi. Alay etseŋ, anı atı topuraq qabar, seniki — terisin qabar. Sora, qarıwsuz bolsa, qalaġa qaçıp keter. Seni atıŋ da boş bolup, boluşur saŋa. Erişi wa saŋa ceter-cetmez: «Atışıwmu, tutuşuwmu?» — dep sorur, «Tutuşuw!» — derse. Tutuşsağız, sen oŋlu bolup, anı qoltuq tüpge deri cerge urup kiyirseŋ, başın keserse. Alay a seni biçağıŋ aŋa cuq etallıq tüyüldü. Anı kesini biçağın alırġa kerekse. Biçağı wa qaladadı. Kübürden kesi çartlap çıġadı. Saq bol. Allında temir bağanası bardı da, anı kesip tohtarıqdı. Alay bolmay, sen allında bolsaŋ, seni eki etip qoyarıqdı. Erişi qalaġa seni anı üçün ciberlikdi. Kübürnü eslep art canından uzalıp açarsa, — dep, qart qurtha caşha aŋılathandı.

— Hayır! Körüşeyim men anı bla! Saw bol, amma! — dep, Alġabar, ol aythança, atına talay qat celim bla topuraq caqġandı. Andan arlaq barġanlayın a, atı kişnegendi. Olsağatdan Erişi, anı eşitgenleyin, sekirip atına minip, çartlap caşnı allına çıqġandı.

— Ay, itden tuwġan it! Meni saqlap turġan cerime qalay keldiŋ?! Atışıwmu, tutuşuwmu? — dep çamlanŋandı.

— Atışhan a qatınla da atışadıla! Tutuşuw! Kel, tobuq bla uruşayıq! — degendi caş.

Ol da: «Kel»,— dep, ekisi da atlarından tüşgendile. Cetip, bir birin tuthandıla. Caş, erlay birinçi urup, Erişini tobuqlarına deri cerge kiyirgendi. Sekirip çıġıp, Erişi da caşnı kötürüp urġandı da, caşnı tobuqlarına deri cetdirgendi.

Caş, sekirip çıġıp, sermep Erişini cerge urġandı da, beline deri kiyirgendi. Ol da, caşnı urġandı da, beline deri kiyirgendi.

Alayda, açıwlanıp, caş Erişini, ne küçün da salıp, urǵandı da, boyununa deri kiyirgendi. Sora bıla ekisi da tohtaǵandıla: caş — belden, Erişi — qoltuq tüpden.

Ol keziwde eki at da talaşıp turǵandıla. Bir birin qaphanları sayın, Erişini atı topuraq qobarıp, Alǵabarnı atı terisin, etin qobarıp barǵandıla.

Erişini atı qarıwsuz bolǵandı. Oŋsuz bolup, qalaǵa aylanıp qaçhandı. Caşnıqı wa, çabıp, iyesine kelgendi da, caş, anı quyruǵundan tutup, sekirip çıqǵandı. Aşığıp, kesini biçaǵın suwurup alıp, Erişini başın keserge başlaǵandı. Küreşgendi, küreşgendi — bolmaǵandı.

Ol zamanda Erişi caşha:

— Boş dıgalas etip, ekibizni da qıynama. Meni başımı quru kesimi biçaǵım keserikdi. Alayda-alayda, bar da, anı al da kel, — degendi.

Qart qurtha aythan esine tüşüp, Alǵabar Erişini qalasına salıp barǵandı. Qart qurtha aythança, kübürnü qadawuna cıcımnı ilindirip, art canına süyelip tarthandı.

Kübürnü başı açılǵanlay, mazallı qılıç çartlap çığıp, temir baǵananı belinden qırqıp, eki etip, cerge tüşgendi. Anı da alıp, kelgendi caş Erişige.

Qarap, anı qolunda qılıçnı körgenley, Erişi:

— Ey, anı saŋa üyretgen da, sen da Allahdan aman tabığız! Endi kesmey bolmay eseŋ, alǵı burun köküregimde üç tüymemi teşip, başımı andan sora kes — degendi.

Caş anı aythanın eteme dep, uzalıp köküreginde üç tüymesin teşgenleyin, Erişi dun-duniyada bolmaǵan bir ariw qız bolǵandı da qalǵandı.

— Da sen maŋa eterni etdiŋ. Allahdan aman taphın! Tobam bar edi, kesimden oŋlu bolmaǵanŋa barmazǵa. Bu qalanı da künlük colǵa anı üçün işletgenme. Men bu erişi qapnı kiyip, bu colnu saqlaǵanlı, talay cıl boladı. Alay a sen bolmasaŋ, bılayǵa kesine bazınıp kişi kirmegendi. Sen meni horladıŋ. Endi men saŋa boy salama, qayrı süyseŋ da elt! — degendi qız.

Alǵabar beri, bu qısha colǵa, nek kelgenin mından da caşırmay aythandı.

— Men söz bergen qızıma tambla cetmey amalım coqdu. Irazı eseŋ, kel birgeme, — degendi.

— Uğayım coqdu, men da barayım birgeŋe,— degendi qız. — Men da bir cuğuŋa cararma. Ansı, qarayma da, tınç colğa çıqmağansa. Bara-barıp, ol kiyik qız aythan elge cuwuqlaşhandıla.

— Sen elge bar, men bılayda qalayım. Boluşurğa kerek bolsa, ceterme, — degendi qız.

Alğabar ol qalağa salıp barsa — ullu toy-oyun bara tura. Qalağa kirmey, caş suw ızına tohtağandı.

Suw alırğa qaladan bir qızçıq enŋendi cağağa. Caş aŋa künahşı bergendi. Ol qızçıq cırlay kelgendi. Cırın tohtatıp, caşnı salamın alğandı.

— Ne ese da bir ullu quwançıŋ bardı, cırnı da quturtasa, — degendi Alğabar. Qızçıq aŋa:

— Quwanmay ne eterikme, hanıbız bügün qızın bir hannı caşına beredi. Men ol qıznı qarawaşıma, aş-suw etilip, barıbız da sıylanırıqbız,— dep, cuwap bergendi qızçıq.

— Alay ese, ol da igidi. Suw içerge qoşunuŋu bılay bir ber, — degendi Alğabar.

Sora, suw içgen sıltaw bla qoşunnu alıp, içine ol qız bergen cüzüknü athandı. Sora qızçıqğa bılay aythandı:

— Sen hannı qızı qol-bet cuwğan zamanda qoluna az suwçuq quy, ol saŋa: «Suwnu satıpmı alğansa, aslam quy!» — der, ol keziwde qoşunnu suwun qoluna qantar da, erlay eşikge çıq da ket.

Qızçıq ol aythança etgendi. Cüzük zıŋ dep tazğa tüşgendi. Qız cüzüknü alıp qarasa — kesi caşha bergen cüzügü. Erlay, qızçıqnı çaqırıp, hapar sorğandı. Caşnı kelgenin bilip, anı çaqırırğa madar izleydi. Alğabarnı atını boyununa bir tüşse, alanı artda ne bek quwsala da, caŋız bir dep bir at quwup cetalmazın biledi ol.

Ol keziwde ol qız atası bere aylanŋan caşha barırğa ırazı bolmağanı üçün, atası mıŋa açıwlanıp bolğandı. Sora, cüzüknü alıp, süygen caşını kelgenin bilgeninde, sağış etip, atasına cumuşçu qızçığın iygendi:

— Atamı, aythanın etmey, köp qıynadım cüregin. Endi ırazı bolsun, aythanın eterge ırazıma, alay a ketginçi elim bla salamlaşırğa süyeme. Erkinlik bersin elim bla salamlaşırğa,— dep aytdırğandı atasına ol qızçıqdan.

Atası, qızım men aythannŋa boy saldı dep, quwannŋandı, aythanına erkinlik bergendi.

Qız bir fayetonnu cekdirgendi, birgesine da eki-üç qıznı mindirgendi. Fayeton bla oramġa çığıp, oramda qart-caş bla da, sabiy-sübüy bla da salamlaşhandı. Barına da: «Saw qal, esen bol! » dep, qolların tutup barġandı.

Alay ete, suw ızına cetgendi. Alayda, uzalıp, caşnı da qolun tuthandı da, caş anı sermep, at allına alġandı, atın çapdırıp, elden çığıp ketgendi. Anı eslegenle, çabıp, qıznı atasına hapar bildirgendile. Han quwġun etdirgendi. Eki hannı adamları da, kiyewlük da, erlay atlağa qonup, qaçhınçılanı ızlarından atılġandıla.

Ala da qaçıp, bıla da sürüp, Alġabar bla qız Erişi qalġan cerge cetgendile. Erişi caşha:

— Ne qıznı al da bar, neda ol kele turġan adamlanı ızlarına qaytar! — degendi. Alġabar, ol qız bla bolurġa süyüp:

— Men munu alıp uzayayım, sen alağa ne bolsa da bir madar eterse! — dep, alayda qalırġa süymedi. «Ho! — degendi Erişi, — bar!» Kesi wa ol ürülüp kelgenleni allarına çıqġandı. Allında kelgenlege ariw aytıp, qaytığız ızığızġa, qızığızını zor bla eltmeydi, kesi ırazılığı bla baradı dep, köp küreşgendi. Alay a kiyewlük bla eki han birda söz anılarġa, qaytırġa unamağandıla.

Bolmağanında, Erişi sermep alıp, üçüsün da urup-urup, qılıç bla tuwrap athandı. Tohtayalmay qızıp kelgen askerni da al qawumların şındım etip athandı.

Anı körgenley, Erişini tanıp, halq calbarıp, tilegendi: «Qoy, halqnı! Bizni ızıbızġa qaytmağa qoy!» — dep.

Alanı ızlarına qaytarıp iyip, Erişi da Alġabar bla qızını ızlarından cetgendi. Alay bla üçüsü da Erişini qalasına kelgendile.

Erişi anda kesine kerekli çaqlı hazna-haraket, mal-mülk alġandı. Qalġanın da ol cer camawçu qart qatınlağa — üç egeçge qoyup, colġa çıqġandıla.

Üçüsü da ol Alġabar qarındaşlarına boluşhan qızġa kelgendile. Ala da caşnı saw-esen, colu bolup kelgenine quwanŋandıla, qurmanlıq, toy-oyun etgendile. Egeçlerin colġa qurap, ne kereklisin da bergendile.

1.16. ÖKSÜZ CAŞÇIQNI NASIPLILIĠI

Ertte zamanda, uzaq bir elde öksüz caşçıq caşap bolġandı. Tururġa üyü, aşarġa aşı bolmay, qayda bolsa qala, kim ne berse anı aşap, caşap kelgendi. Künleni bir kününde caşnı:

— Mında maŋa caşaw coqdu, qayrı bolsa da, közlerim qarağan canına keteyim da, ölsem — ölürme, qalsam — qalırma, — dep, esine alay kelip, artmaqların da imbaşına atıp, caşağan elin qoyup ketdi.

Köp keçeleni, köp künleni colowçuluqda ullu qıyınlıqlağa coluġadı. Bir ullu teren ağaçnı içi bla qıdıra kelip, üç col ayırılġan cerde üç emegen, bolġanların qızıl ala qan etip, tüyüşe turġanlay üslerine çıġadı. Emegenle terk oquna caşnı eslep:

— Ma, Allah berdi, endi adam ulu bizni zatlarıbızını üleşir, — dep, caşnı ortalaşdıradıla.

Emegenleden biri:

— Adam ulu! Bizni üç zatıbız bardı. Aladan biri arbaçıqdı, cuq cekmey, anı üsüne minseŋ, qayrı süyseŋ, arı tüşüp qaladı. Ekinçisi çayırdı. Anı çaynap, tükürüp tursaŋ, tükürügüŋ altın ahça bolup turadı. Üçünçüsü wa börkçükdü, anı kiygen adamnı kişi körmeydi, ne süyseŋ etese, — dep, barın da aŋılatdı.

Caş köp sağış ete turmay:

— Da alanı wa men bek tıŋılı üleşeyim. Siz üçügüz da ma bu üç col bla barığız, ol colla birge qoşulġan cerden artha aylanıp çabığız da, alġa kelgenŋe çayırnı, ekinçige börknü, üçünçüge wa arbanı berirme, — dedi.

Emegenle aŋa bek ırazı bolup, üçüsü da üç colnu ketedile. Ala közden taşayġandan sora caş, çayırnı hurcununa suġup, börknü başına kiyip, kesi da arbaçıqġa minip, dump bolup ketdi.

Oy, bir zamanda emegenle bir birlerin cetalmay, aq kömük etip kelsele, tapsaŋ qoyma: arba da, börk da, çayır da, adam ulu da dump bolup

turğanlay keledile. Ne köp arı-beri çapsala da, adam ulunu qayrı ketgenin bilmeydile.

Öksüz caş a köp da mıçımay, bir ullu şaharğa keledi. Bir alamat başlı-tüplü üyleni tögeregi adamdan tolup, halq seyirge barırça, allay bir cerge tübeydi. Ol halqnı alayğa nek cıyılğanın caş alıqa bilmeydi. Alay adamlağa sora ketgenden sora, adamla alayğa nek cıyılğanların anta anıatadıla.

— Bu üyle bu şaharnı hanını üyleridile. Anı bir tamaşalıq qızı bardı da, anı ariwluğuna halq seyirsinip, tamaşağa-seyirge, köp altın ahça berip, anı körürge alay kiredile. Ma bu körgenleriŋ barı da anı körürge dep cıyılğandıla, — degendile.

Caş köp sağış etmey, çayırnı çaynap, hurcunların altın ahçadan tolturadı. Tükenlege barıp, ne omaq kiyimle bar esele da alıp, oldu dep tanımazça, ariw kiyinedi. Sora ol adam körmewçü börkün da başına qaplap, qız turğan üyge qutuladı.

Kirseŋ, allay cerge kir: naqut-nalmaz, inci-marcan taşla bla caraşdırılğan otowla, alanı içleri töşe-möşeli tohanala, tüpleri ayaq tutmaz uçhalawuq mermer taşla, birin körseŋ, birin unutur kibik allay caraşdırılğan bölmele; aqsıl gelewde aq maral cathan kibik, dariylege, lawdanlağa, qanawatlağa batılıp turğan qızını körgende, caş hayran bolup qaladı.

Köp türlü söz ustala talay zamannı küreşgendile, alay anı ariwluğun cazarğa, anı suratlarğa söz tabalmağandıla.

Caş qızını körgenley kesini qayda bolğanın unuthan edi. Qızını ariw sözleri caşnı başın hayran etgenden, caş çığarın, qalırın da bilmey qaldı. Qızını saqlawçuları caşnı tışına çığardıla.

Caş alaydan ayırılıp ketalmay, çayır çaynap, ahça ete, börkün kiyip, qızını köre, bir nença künnü turğandan sora:

— Bu ne adam ese da, bıllay bir ahçanı qayda taba bolur? — dep, anı köp körgenine qız seyirsinip, bilirge talpındı.

Qız endi ol caşnı kim bolğanın bilirge süydü. Ol sebepden şapa qızların çaqırıp:

— Siz ol caşha ariw aytığız. Qız seni süyedi, bügeçe seni bla söleşirge dep turadı. Kesi da bügeçe mında qalsın dep tilegendi degiz. Caşnı esirtirbiz,

sora ol kim bolġanın men bilirme. Ol allay bir ahçanı qaydan alġanın da aytdırırma.

Caşnı, aythanlarıça, esirtedile. Endi caş esirgenley, hannı qızı caşnı qatına kelip:

— Sen kimse, bıllay bir ahçanı qaydan tabasa, beri adamla kiralmaydıla, sen a ança kere qalay kirese? Sen cigitliginj maŋa ayt, men seni süyeme, saŋa barlıqma, — dep, esirgen caşnı içindegin aytdıradı. Andan sora caş qızġa aytadı:

— Meni hurcunumda bir çayırım bardı, anı çaynap, tükürüp tursaŋ, ol altın ahça bolup turadı. Adamla meni qalay körmeydile deseŋ a? Bir börküm bardı da, anı kiysem, meni kişi da körmeydi.

Hannı qızı terk oquna çayırın da, börkün da alıp, sora şapalarına:

— Munu eltigiz da, anda, ol tawlanı artında ullu ağaç bardı, arbasın, kesin da anda atıp keligiz, — dep buyurdu.

Şapala tüz hannı qızı aythança etedile. Caşnı esirgeni cayığıp, qarasa, bir ullu ağaçda turġanın köredi. Alayġa qalay bla tüşgenin bilmey, köp sağışha qaladı. Çayırın, börkün da coqlap tapmağanında, işni qalay bolġanın aŋılap, arbaçığına minip, ol biyağı şaharġa atlanadı. Caşnı arı eltgen adamladan ese, şaharġa caş alġa cetedi. Ol kün oquna hurcunlarında qalġan ahçaladan berip, biyağı qızġa kiredi. Caşnı körgenley, hannı qızı ullu seyirge, tamaşaġa qaladı, men munu arı tawla artına cibergen edim, bu beri qaydan çıqġan bolur dep, bütünda seyirge qaladı. Anı arı alıp ketgen şapala alıqa qalaġa da qaytmağandıla.

Bir eki-üç künden sora, şapala da qalaġa qaytıp, hannı qızına:

— Biz endi anı ömürge bu tiyrege qaytmazça etgenbiz, — dep, ullu öhtemlikde bildirdile.

Hannı qızı şapalaġa:

— Sizni men duniyadan tas eterme, siz anı bir carı da eltmegensiz, ol mındadı, — dep, betlerine qaynar suw quyġanlay etedi. Bolsada, ızı bla: — Entda da canıdan caşnı araġa çaqırıp, esirtip, artha qalay qaytıp kelgenin aytdırırça macarığız, — dedi.

Hannı qızı aythança işni quradıla. Caşnı çaqırdıla, esirtdile. Hannı qızı caşnı qatına barıp, ariw sözle bla aldap:

— Meni senden süygenim coqdu, endi ahçasız keçe da, kün da meni körüp turluqsa, — dep, caşnı ol uzaq coldan alay qısha qalay kelgenin soradı.

Caş:

— Meni allay tamaşalıq arbaçığım bardı, atsız, ögüzsüz, kesi allına, quş uçhan kibik, qayrı süysem, arı uçup cetedi, ol a ma meni sol hurcunumdadı, — dep, bolğan cerin üyretdi.

Hannı qızı terk oquna caşnı arbaçığın hurcunundan aladı. Olsağatdan qulların çaqırıp:

— Ma munu, anda uzaqda, tawla artında ullu ağaç bardı, arı atıp keligiz, qaytmazça etigiz, — dep buyurdu.

Çağırdan esirip turğan caşnı ayağın, qolun da baylap, bir nença at cegilgen arbağa atıp, alıp ketedile, buyruqnu tolturadıla.

Esirgeni ketip, ayazıp qarağanda — üsünde coq, başında coq, töp-tögeregi — ağaç, taw, bir carı çığarğa col coq. Ne çayırı, ne börkü, ne arbası coq. Kesi kesine köl etedi:

— Ol zatlanı maŋa bergen Allah entda da bir zat berir, — dep tawkel boldu.

Ağaçda tögerek aylana, açlıq, calanŋaçlıq da cetip, ne aşayım dep, amalsızğa qalıp turğanlay, bir alma terek bla kertme terekge tübeydi. Ekisini da almaları, kertmeleri da igi bişip, cerge-cerge salınıp turğanların kördü.

Açlıq horlağan adam mıllığın alağa atadı. Sermep kertmeleden birin qaphanlay, bir arıq kiçiw at bolup qaladı. Aqılı — adam, kesi wa — at bolup, ne eterge bilmey aylana kelip, ol alma terek tübünde almaladan birin qaphanlay, alğından da ariw caş bolup qaladı.

Bir nença kere, kertmeden qabıp, at bolup, almadan qabıp, adam bolup, seyir-tamaşağa qaladı. Bir hurcunun kertmeden, bir hurcunun a almadan tolturup, qaysı canına barırğa da bilmey, közü qarağan canına tebireydi. Açlıq, calanŋaçlıq da cetip, köp col cürüp, ol biyağı şaharğa keledi.

Caş hannı qızına bek açıwlu edi. Alay anı muratı bu col alǵınça tüyüldü. Ne madar bla da hannı qızına kirirge col izley edi. «Ariwlanı bütünda ariw etgen kögetle satama», — dep, hannı qızı bolǵan cerge kirip, bu kertmeleden birin qapdırsam dep, muratı alay bolǵandı, alay a kirirge oŋ tabalmay, köp aylanŋandı. Başına bir sarıh da qısıp, uzun saqal, mıyıq da cabışdırıp, kesin qart kibik etip, üsüne faqıra kiyimle kiyip, eki artmaqnı da imbaşına atıp, hannı qalalarını tögeregine köp kün aylanŋandı, alay içlerine kiralmaǵandı.

Bir kün qarawaşladan biri şawdanŋa suw alırǵa kelgenley, ol, faqıraça, anı qatına kelip:

— Qızım, balam, men erişileni ariw etgen, ariwlanı bütünda ariw etgen darmanla satama. Seni sıfatıŋa qarap, erişileŋi körüp, canım awrup, bu almadan birin qap dep, seni qatıŋa anı üçün kelgeme, — dep, almaladan birin qarawaşha qapdırdı. Qarawaş anı qaphanlay kesi kesin tanımazça ariw boladı.

«Faqıra» qarawaşha:

— Bar, balam, meni suraǵan adam bolsa, men bılayda turluqma, — dep, qarawaşnı qalaǵa aşıradı.

Hannı qızı, qarawaşın körgende, igi da tanımay:

— Ariwluq men tura saŋa qaydan cetgendi? — dep qarawaşına uruşadı.

— Awruwuŋu alayım, qoruŋ bolayım, biyçem, men da saŋa aytırǵa aşığıp keleme. Bizni şawdannı qatında bir sarıhlı qart kişi ariwluq bergen almala satadı, ol bir almaçıq qapdırıp, meni ariw etgendi, busaǵat barıp, beri alıp keleyim,— dep, qarawaş «faqıranı» izley ketedi.

Hannı qızı anı ızından qarap:

— Tapmay beri qaytma! — dep buyurdu.

Köp da turmay, qarawaş şawdan qatında turǵan «faqıra qartnı» alıp keledi. Biyçeni allında ol börkün alıp, baş urup salamlaşadı.

Biyçe:

— Ariwlanı ariw etgen kögetleriŋ bardı dep eşitgenme, ol kertimidi? — dep soradı.

— Kertidi, canım, biyçe, — dep cuwapladı «faqıra».

— Alay ese, sen meni duniyada bolmağan ariwlanı ariwu et! — dep, hannı qızı andan tiledi.

— Üyde ekibizden sora kişi qalmasın! Duniyanı başında ariwlanı ariwu sen bolursa,— dep, «qart» aŋa bildirdi.

Üyde hannı qızı ariw biyçe bla «faqıra qartdan» başha kişi bolmadı. Ol zamanda «qart» hurcunundan bir kertme çığarıp, hannı qızına aşatdı. Qız ol kertmeni cuthanlay, bir aman kiçiw at bolup qaladı. Sora caş eşikleni cabıp, üynü tintip, qazıp, kesini çayırın, börkün, arbaçığın, kiyimlerin da tabıp, zıkkıl kiyimleni teşip, kesini kiyimlerin kiyedi. Calğan saqalın, mıyığın da keterip, «atnı» allına süyelip, kesin tanıtadı. Izı bla adam körmewçü börkün başına qaplap, qıznı da at etip, qoyup çığıp ketedi.

Bir nença taqıyqadan qarawaşla kelip qarasala, üyde biyçe da coq, qart da coq, alay üy ortasında bir arıq kiçiw at cıyırılıp tura edi. Tögerekde — quwğun, tamaşa, qawğa: hannı qalasını başı bla wa adam uğay, qanatlı da ötmez kibik edi.

Ustalanı, alimleni, hakimleni aytıwlarına köre, qız kökge uçup ketgendi dep tohtaşdıradıla. Endi qızını açıwundan han awrup töşek boldu.

— Allay ariw bizge qalmaz edi, — dep, halq da bek mudah bolup çaçılışdı.

Hannı qulları ol «kiçiw atnı» körgenlerinde:

— Bu erişi zatnı oramğa qıstarğa kerekdi, — dep, sürüp, tışına qıstaydıla.

Oram canlarında boş kırdık kibiklege cubana, qarını içine qatıp, «at» iyesiz talay zamannı aylandı. Bolsada, bir kün ol öksüz caş ol «atnı», başına cügen salıp, tartıp alıp ketedi.

Caş aŋa iye bolup, ol da aŋa atlıq etip, köp zamannı turdula. Alay qıznı ariwluğu caşnı bir zamanda da közünden ketmegenley turdu. Bolsada, caş ol «atha» cer caraşdırıp, minip, cüklep, kesine işletip caşadı.

Hanŋa qartlıq cetip, duniyağa atı aytılğan, tamaşalıq ariw em canŋız qızı da tas bolup qalğanını carsıwu horlap, han açıwdan öledi. Endi hannı bitew mülkü, baylığı da iyesiz qaladı. Caş ol ullu mülknü iyesiz qalğanın

körgende, «arıq atına» ol almaladan birin qapdıradı. Almanı qaphanlay, duniya körmüçge barıwçu, hannı damırlıq ariw qızı alǵından da ariw bolup, caşnı allında süyeldi.

Hannı qızı caşha:

— Men saŋa köp qıyınlıq bergenme, alay sen da maŋa ozdurmaǵansa, — dep, köp ariw söz aytadı.

Ekisi da bir birge söz berip, bir birni iynandıradıla. Ömürlerin bir üydegi bolup aşırırǵa, kertiçi caşaw nögerle bolurǵa da bir birge söz beredile.

Caş da, qız da ol arbaçıqǵa minip, ol adamǵa körünmewçü börknü da kiyip, hannı qalalarına baradıla.

Alǵın boluwçu ariwluǵundan da ariw bolup, qız kesini tohanalarına kiredi. Caş qıznı qolundan tutup, qıznı ariwluǵu, anı caşha süymekligi caşnı başın tögerek aylandırıp, kesi kesine iynanmay, bu meni tüşümmü bolur, oǵese tünümmü bolur dep, caş tumanŋa kirgen kibik boladı.

Bitew ol cerlede caşaǵanlaǵa qıznı qaythanı belgili boladı. Hannı duniyaǵa aytılǵan ariw qızı bla öksüz caşnı, sabiyçikleri da bolup, bek tatıwlu, bir birni süyüp, aşap-caşap qaldıla dep haparları entda da aytıladı. Anı körmegenim kibik, kesim alay ölmeyim.

1.17. ZIŊIRDAWUQ[10]

Bir carlı kişini üç caşı bolǵandı. Quru uwǵa barıp, uwda öltürgeninden başha aşarǵa aşı da bolmay alay caşaǵandı.

Bir colda wa uwǵa barǵan cerinde başından kurt üzülüp bashandı da, öltürgendi. Kişini ullu caşı, eki gitçe qarındaşın da üyde qoyup, atasın izley, tapsa, kiyik da öltürüp, üyüne keltirirge ketgendi. Bara-barǵandı da, bir ariw talaçıqda, bitew oq bolǵanın da boşap, kiyikni küçden-butdan öltürüp, soyarǵa başlaǵanlay, bir canından bir zıŋırdawuq:

— Oy, üyüŋ qururuq, ataŋdan da küçden qutulǵan edim, sırt tolu kiyigimden ataŋ caŋız munu qaldırǵandı, endi sen da anı soyduŋ, Allah

[10] ***Zıŋırdawuq*** **— taw cin.**

soyarıq! — dep, cilap, qarğap başladı. Sora caşnı qatına kelip: — Atışıwmu, tutuşuwmu? — dep tohtadı.

— Atışhan qatınla da etelle, kel tutuşayıq, — degendi caş.

Tutuşhandıla da, caş Zıŋırdawuqnu örge kötürüp, eki inçigine deri cerge batdırğandı. Zıŋırdawuq da caşnı eki tobuğuna deri cerge urğandı. Ekinçi da tutuşhandıla da, caş Zıŋırdawuqnu eki tobuğuna deri cerge urğandı. Zıŋırdawuq aylandırıp sermegendi da, caşnı beline deri urğandı. Üçünçü da tutuşhandıla da, caş Zıŋırdawuqnu beline deri cerge urğandı. Zıŋırdawuq da caşnı kötüre kelip, boğurdağına deri cerge taşaytıp:

— Hı, ahşı ulan, neçikse? — dep, urup, caşnı baş toqmağın kesip, ızına qaytıp ketgendi.

Eki-üç ay ozğandan sora, ortançı caş:

— Arabiy, qayda qaldı, ne boldu tamata qarındaşım? — dep, anı izley barğandı. Bara-barıp, bir talaçıqğa çıqğandı. Ol talaçıqda caşnı allına bir ullu kiyik çartlap çıqğandı. Caş atıp, urup, anı soyarğa tebirep turğanlay, biyağı Zıŋırdawuq çartlap çığıp: «Oy, üyüŋ qururuq, ataŋdan da küçden qutulup tura edim, ataŋ da sırt tolu kiyigimi caŋız mıŋa tayandırıp ketgen edi, endi sen da munumu soyduŋ, Allah soyarıq! — dep, cilap, qarğap çıqğandı. Aŋa da:

— Atışıwmu, tutuşuwmu? — dep sorğandı. Caş:

— Atışhan qatınla da eterle, tutuşuw, — degendi.

Ekisi da tutuşhandıla da, caş Zıŋırdawuqnu eki tobuğuna deri cerge urğandı. Zıŋırdawuq da, cağalaşa kelip, kötürüp caşnı beline deri cerge urğandı. Zıŋırdawuq igi açıwlu bolup, aylandırıp sermegendi da, caşnı boğurdağına deri cerge batdırğandı.

— Hı-ı, ahşı ulan, neçikse? — dep, caşnı urup, baş toqmağın kesip atıp ketgendi.

Üçünçü em gitçe qarındaşları Sosran, eki qarındaşın da izley, kiyik tapsa da, öltürür murat bla sawut-saba da alıp, colowçu bolup ketgendi. Bara-barğandı da, biyağı talaçıqğa çıqğandı. Talaçıqda Sosrannı allına çartlap bir kiyik çıqğandı. Caş kiyikni öltürüp, soyarğa başlap turğanlay, biyağı Zıŋırdawuq zıŋır-zıŋır etip cetgendi.

— Oy, üyüŋ qururuq, ataŋdan da küçden qutulup tura edim, endi sen a qaydan çıqdıŋ? Ataŋ sırt tolu kiyiklerimden calanda munu sawlay qoyġan edi, — dep, caşha açıwlanıp, qatına cuwuq kelip: — Atışıwmu, tutuşuwmu? — dep sorġandı.

Caş:

— Athan tişirıwla da atarla, tutuşuw, — degendi. Ekisi da alayda sermeşgendile. Caş da, Zıŋırdawuq da başlı-tüplü bola kelip, Sosran, Zıŋırdawuqnu urup, baş toqmağına deri cerge taşaytıp, keserge başlağanlay, Zıŋırdawuq caşnı qolundan ıçhınıp qaçıp tebiregendi. Zıŋır-zıŋır de da qaç, caş da ızından sür, alay bla bir qamişge kirgendile. Andan da çığıp, bir temir qalanı qatına cetgendile. Zıŋırdawuq arı taşayġandı. Sosran anı ızından tebiregenley, bir canından qart qurtha çığıp:

— Endi, igi caş, sen qalağa kirirge, ol, çığıp, andan da qaçarıqdı. Sen anı allına qısha col bla ma bılay bar. Colnu tüz ortasında üç uru qaz, Zıŋırdawuq at bla qaçıp bara turġanlay em allın birinçi uruġa tüşer da, atın tüyüp, andan çığar. Andan çığıp, bir kesek sekirgenley, ekinçi uruġa keter da, andan da atın tüyüp çığar. Üçünçü uruġa ketse wa, açıwlanıp, atın tüyüp, arıtıp, alay qoyup keter. Tulpar atnı alalsaŋ, Zıŋırdawqnu qarıwu, küçü keter. Ol zamanda sen bar da, ol arıp, töŋerep turġan atnı dariy bushulçuq bla sıla. Alay etseŋ, at saw bolup, üç künnü cuqlap turluqdu. Zıŋırdawuq kesi — qızdı, ol seni qoluŋa tüşgenley, sen anı çaçından tut da, qara bağanağa bayla da, ant etdir. Antına wa: «Qara atımı canı üçün, hamayılımı haqı üçün»,— deginçi iynanma,— dep, qart qurtha caşha alay üyretgendi.

Caş da tamam ol qart qurtha aythança etip, Zıŋırdawuqnu tutup, qara bağanağa baylap, ant etdirgendi. Duniyanı başında kişi qarıw etalmağan Zıŋırdawuqnu Sosran horlağandı.

— Qara atımı canı üçün, hamayılımı haqı üçün, — dep, Zıŋırdawuq ant etgendi. Andan ol caşnı qatını bolġandı, kişi minalmağan, çapsa, quşça uçhan tulpar atın keregi bla, andan sora da ullu biçağın caşha bergendi. Talay zamannı alay ariw caraşıp, qalada caşap turġandıla. Caş Zıŋırdawuqnu asırı süygenden, namaz qılġan zamanında da, namazlıqnı başına anı suratın salıp, aŋa qarap, namaz alay qılġandı. Bir kün caş atlanıp,

bara-barġandı da bir suwnu canında, qatınını suratın da namazlıqnı başına salıp, namaz qıla turġanlay, bir cel kelgendi da, namazlıqnı başından suratçıqnı urġandı da, suwġa athandı. Caş bek qayġılı bolup, namaz qılıp, erlay üyüne barġandı. Suratçıqnı suw alıp bara turġanlay, bir elde bir hannı qulluqçusu körüp, anı suwdan alıp, eltip hannı caşına bergendi. Ol suratda tişirıw duniyanı başına çıqmağança allay ariw bolġandı. Hannı caşı ol ariw tişirıwnu suratın körgeninde: «Men munu turġan, caşağan cerin izlep, tabıp, qatınnja almay qoymam, meni canım saw bolup», — dep ant etgendi. Hannı caşı, suratın da köküregine salıp, qıznı izley, suwnu ızın örge tebiregendi.

Suwda coŋurçhala zat köre, alanı ilişanları bla el caşağan, colu bolmağan bir cerde bir qalanı körüp barġandı. Barsa da, qala kerti da ol ariw qız bla eri caşağan qala bolġandı. Qız zalim caşha barġan sağatında ullu biçağın da, ol cigit tulpar atın da keregi bla aŋa bergen edi. Asker kelip, Sosran bla qazawat etip başlağandı. Zıŋırdawuqnu eri Sosran, askerni bitew qırıp, hannı caşın ızına qaytarġandı.

Hannı caşı ızına barıp, atasına hapar aytıp, ol alġın keltirgeni çaqlı eki askerni alıp, dagıda qalağa kelgendi. Caş bla qazawat eterge, Sosran, bir da qulağına almay, tulpar atına minip, ullu biçağın qoluna alıp, qazawat etip başlağandı. Hannı caşını ol eki qat askerin da cuġun qoymay qırıp, biyağını ızına qaytarġandı. Hannı caşı dağıda barıp, üç qawum asker alıp kelgendi.

— Men ol caşnı öltürmey, anı qatının sıyırmay duniyada caşap amalım coqdu, — dep, ol üç qawum askerni da alıp kelip, biyağı Sosran bla qazawat etip başlağandı. Sosran, bir da qulağına da almay, biyağı tulpar atına minip, biyağı ullu biçağın alıp, qazawatha çıqġandı. Arı aylan da serme, beri aylan da serme, hannı caşını üçünçü qawum askerin da qırıp, biyağını ızına qaytarıp iygendi. Hannı caşı atasına barıp, haparın aythandı. Han da, caş da asker bla, qazawat bla bir cuq da etalmazlıqların bilip, qatlarında bir qart qurthanı çaqırıp:

— Bılay, bılay, biz mıŋa asker bla, qazawat bla cuq etalmaybız, sen bir amal et, haqıŋı berirbiz, bek ırazı eterbiz, — degendile.

— Ayhay, qolumdan kelgen zatnı ayamay küreşeyim, carayım, — dep, qart qurtha hanŋa söz bergendi.

Bir kün Zıŋırdawuqnu erine qart qurtha, barıp:

— Bir carlıma, awruwuŋu alayım, bir qartma, barırġa, kirirge cerim coqdu, üyüŋü sibirirge cararma, meni üyüŋe qoy,— dep tilegendi.

Caş, qart qurthaġa kerti da canı awrup, qatınına:

— Qoyayıq üyübüzge, — degendi. Qatını:

— Uġay, qoymayıq, — dep unamaġandı.

Caş uwġa ketgenley, qart qurtha kelip qatınçıqġa:

— Seni eriŋi canı qaydadı, bilemise? — dep sorġandı.

Qatınçıq:

— Uġay, bilmeyme,— degendi.

Qart qurtha kesi kesin seyirsindirip:

— Aŋa qara, telige, erini canı qayda bolġanın bilmeydi, kele ese bir sorçu, — degendi.

Qatınçıq, eri kelgenley:

— Alan, seni canıŋ qaydadı? — dep sorġandı. Eri:

— Meni wa canım ma ol eşik artında sibirtgidi, — degendi.

Caş işge ketgenley, qatınçıq sibirtgini alıp, ariw kiyindirip, unduruqġa salġandı. Eri uwdan kelip, unduruq taba qaraġanında, sibirtgi ariw kiyindirilip, unduruqda turġanın körüp:

— Ol nedi? — dep sorġandı. Qatınçıq:

— Da men seni canıŋı eşik artındamı tutarıqma, alay etmey,— degendi. Caş, uruşup, sibirtgini unduruqdan ketertgendi. Qatınçıq:

— Sora qaydadı seni canıŋ? — dep sorġandı.

— Meni canım itdi, — degendi caş.

Qatınçıq itge da alay etgendi, eri uwġa ketgenley. Eri kelgendi da, itni ariw kiyinip turġanın körgendi da, uruşhandı:

— Men saŋa laqırda ete edim, ansı meni canım it qayrı boladı?— degendi.

— Sen maŋa canıŋı qayda bolġanın aytmaysa, meni süymeyse,-— dep, qatın ullu kölün qaldırġandı.

Sosran:

— Da, Allahdan aman tabığız anı saŋa üyretgen da, sen da, meni canım başımda altın kekelimi içinde turġan cülgüşçügümdü, — dep bolġanın aythandı.

Eri uwġa ketgenley, biyağı qart qurtha kelip:

— Bildiŋmi eriŋi canı qayda bolġanın? — dep sorġandı.

Qatınçıq:

— Erimi altın kekelini tübünde cülgüşçügü bardı, oldu erimi canı, — dep, qart qurthanı aman niyeti bolġanın bilmey, aytıp qoyġandı.

Bir kün Sosran catıp, soluy turġanlay, qart qurtha, kelip:

— Caşım, başıŋa bir qarayım,— dep qoymağandı. Caş qaratırġa unamay köp turġandı. Alay bolġanlıqġa, qart qurtha tamam qadalıp qalġanında, qarama qoyġandı. Qart qurtha caşnı başına qarağan kibik etgendi da, altın kekelini tübünden cülgüşçüknü alġandı. Cülgüşçük çaçından keterilgenley, caş ölgendi. Caşnı öltürgeninde, qart qurtha cülgüçnü qoluna alıp ketmey, asırı quwanŋandan, aşığıp, anı caşnı boyununu qatında unutup ketgendi. Olsağatdan qart qurtha hanŋa çabıp barġandı:

— Men cigit caşnı öltürüp keleme, endi siz barığız da, caşığızġa anı qatının kelinŋe keltirigiz, — degendi.

Han caşına qatınçıqnı eltirge saw elni cıyıp kelgendi. Caşnı qalasın oyup, qatınçıqnı caşına eltirge fayetonŋa mindirgendi. Cigit caşnı askerleni qırıwçu tulpar atın tutarġa başlağanlarında, at, kesin tutdurmay, qatına barġannı urup, öltürüp tebiregendi. Ol atnı cerin bir-eki adam kötüralmay, hannı askeri birden küreşip, altı qoş at cegilgen arbağa küçden-butdan salġandıla. Caşnı ullu biçağın bitew hannı askeri lağımla bla kötürüp, tört at cegilgen arbağa küçden salġandıla. Alay bla caşnı qatının da, atın da, ullu biçağın da hannı arbazına ullu qıynalıp cıyġandıla. Atnı hannı arbazında tıyalmay, üç-tört qat temir buruwnu içinde tuthandıla. Suw içerge barsa, anı suwġa, eltgen adamnı urup öltürürge qalġandı da, halq qorqup, anı suwġa eltirge adam tabılmağandı. Ol curtlada ol atha qorqmay minŋen adam da bolmağandı. Atnı iyerin kişi da cuqġa caratmay, alay catmanı tübüne atılıp turġandı. Ullu biçağına wa bir adam da burulup qaramağandı. Ol da alay at

iyerni üsünde turġandı. Ölgen caşnı barmağında wa Zıŋırdawuqnu cüzügü bolġandı.

Bir kün sürüwçüle aylana barġandıla da, Sosrannı ölüp turġanın körüp, qatına barıp qaraġanlarında — barmağında bir ariw cüzügü, boyununda da bir ariw cülgüşçük, başında altın kekelni tübünde cülgüşçüknü ızı. Sürüwçüle ullu seyirsinip, cülgüşçüknü caşnı başında ızġa salıp körgenley, caş:

— Asto, ne bek qatı cuqlap tura edim! — dep, uyanŋandı.

Sürüwçüle:

— Cuqlap turmay ediŋ, ölüp tura ediŋ, biz seni başıŋda cülgüç ıznı körüp, cülgüşçüknü arı salġanıbızda, saw bolup qaldıŋ, — degendile.

Andan Sosran qayġılı bolup, qalasına barġanında, qalası da oyulup, çaçılıp, qatını da coq, atı da coq, ullu biçağı da coq. Sora Sosran ol zatları barı da quruda anı bla küreşgen handa bolġanların bilgendi. Andan caş kesin bir sadaqaçıça etip, hanŋa tebiregendi. Bara turġanlay, qumġan bla suw ala turġan bir qızçıqġa tübegendi.

— Qızçıq, kimge suw alasa? — dep sorġandı. Qızçıq:

— Hannı caşına qatın keltirgen edik da, aŋa alama, — degendi.

Andan caş da hapar sora, qızçıq da har ne zatnı da bolumuça, caraşdırıp ayta, caşha hapar bildirgendi. Sora caş:

— Bılay ber qumġanıŋı, suw alıp bereyim,— dep, qızçıqnı qolundan qumġanın alıp, suw da alıp, qatınından qalġan cüzüknü da caşırtın qumġannı içine athandı. Sora qızçıqġa bılay üyretgendi:

— Endi bar da, hannı kelinine, qollarıŋ kirdi, cuw, de da, elt da bu qumġanıŋda bolġan suwnu hannı kelinini eki qoluna quy da, kesiŋ a qaç da ket.

Qızçıq, barġandı da, hannı kelinine:

— Kelin, eki qoluŋ bir kirdi, kel cuw, suw quyayım, — dep, kelinni eki qoluna qumġannı qantarıp, qaçıp ketgendi. Caşnı cüzügü kelinni qoluna suw qatış tüşgenley, ol erini kelgenin bilip, qızçıqnı ızına qaytarıp, hapar sorġandı.

Eşik alında wa ullu toy-oyun bolġandı. Caş qızçıqnı qumġanına cüzügün atıp iygenden sora, kesi da alay bir sadaqaçı halda toynu qatına barġandı. Cüzük qoluna tüşgenley, qatınçıq, qayġılı bolup, barıp terezeden

qarağanında, bir sadaqaçı toynu qatına kelip, öre süyelip turğanın eslegendi. Sora caş, hanŋa barıp:

— Atıŋa men bir suw içireyim, — dep tilegendi. Han:

— Da bolsun, eltala eseŋ, ol qatına barğannı urup, öltürüp qoyadı, suw keltirip içiredile calçılarım, ansı bazıp suwğa kişi eltmeydi, — degendi.

— Da alay bolsa da, men da bir köreyim, — dep, atnı qatına barğanında, at, ne urmay, ne kişnemey, iyesin tansıqlap, tögeregine aylanŋandı. Caş, hanŋa barıp:

— Atıŋı iyerin salıp, suwğa bir eltip köreyim da, atıŋa qarawçu bolayım, atıŋ maŋa igi caraşırça körünedi,— degendi. Han:

— Mayna iyeri da catmanı tübünde, sal, igi caş, at saŋa carasın, ansı seni atha qararğa calçı etgen qıyın iş tüyüldü, — degendi.

Caş ol talay adam bolup küreşip kötürgen at iyerni bir qolu bla kötürüp, atına salıp, hanŋa barıp:

— Han, ol ullu biçaqnı bir tağayım, — degendi.

— Ol da seni oquna bolup qalsın, al, — degendi han.

Sosran atına minip, ullu biçağın da tağıp, barıp suw içirip, qaytıp, ol ullu toyğa kirip, hannı başın kesip, anı caşını başın kesip, qalasın çaçıp, qatının alıp ketgendi. Barıp, bir başha elde qala saldırğandı, qatını bla burundan da ariw turup, qatını eki egiz tabıp turğanlay, ol biyağı qurtha kelgendi. Qart qurthanı da eger itine talatıp, mıllıgın da itine süyretip, suwğa atdırğandı. Kesi da qatını bla, eki egiz caşçığı bla caşap qalğandı.

1.18. SOLTAN-GERİY

Bir caş qatınçıqnı eri bir qıyın awruwdan awrup ölgen edi. Anı, atı da Soltan-Geriy dep, kesine da calan bir ay bolğan caŋız caşçığı bar edi. Ölürünü allında qatınçıqnı eri bılay osuyat etgen edi: «Sen bizni carlılığıbızını körese, biz birge köp caşap ırıshı etalmağanbız, anı da bilese, maŋa cüregiŋ qıynalmasın. Meni canımdan süygen bulat-muqladis qamamı saqlap, caşıma ber.

Duniyada caşawu bolsa wa, meni kibik carlılanı namısları em nasıpları üçün caşasın. Ol zamanda meni qabırda süyeklerim tınç catarla».

Ol öldü, ketdi. Anı qatınını aq betini qızıl nürü tas boldu, tolu cayaqlarında batıwçuqları dump boldula.

Kesi canŋız qalǵanını açıwundan, sütde duǵum oynaǵança oynay turuwçu qara açıq közleri, oŋaraq da bolup, terenŋe ketdile, buday qılqısıça uzun kirpikleri közlerine awurluq etip, közlerin tolu açalmay başladı.

Sıbızǵı kibik subay sanları asırı mıkkıldan, siŋirleri üzülgença bolup, qarıwsuzluǵu horlap, köl etalmay ullu incildi.

Soltan-Geriyni beşikge bölese anası, ol atası osuyat etgen qamanı da, caşçıqnı oŋ qolçuǵu cete tururça, birgesine bölewçü edi.

Birde, bir qızıw cay kün ortada, anası caşçıqǵa öşünün salırǵa başın açhanlay:

— Ow, künüm qaraŋı! — dep, artha sekirdi. Dağıda es cıyıp, caşçıqnı üsüne sekirginçi, qurç betli bir ullu bağırbaş cilan beşikden sozulup tüşüp, aylanç-boylanç ete, eki qulaq artı da altınça canŋanlay, bosaǵanı tübüne kirdi da ketdi. Caşçıqnı anası, caşçıqdan tüŋülüp, beşikge kesi canŋız qararǵa qorqup, çaçın-başın cırta, butların tüye, qonşulaǵa mıllıgın atdı.

Qatınla çabışdıla. Otow adamladan toldu. Taş salıwçu bir qart qatın, aqırın, caşçıqnı başın açıp qaraǵanda, tüz çertlewük teŋli, hawa çıraqça canŋan, bir mınçaqnı sabiyni boyununda taǵılıp kördüle. Bek tamaşa etedile, alay cuq aytırǵa wa kişi bazınmaydı.

— Arabiy, qaphan iş etmege edi,— dep, caşçıqnı sançıqlarına qararǵa beşikden teşdile. Sabiyge bolǵan zaran coq edi, kesçigi da qolçuqların da uzatıp, kerilip, esnep, carıqçıq bolup uyandı, uyanŋanlay, kesin anasını üsüne atdı.

Beşikni cıya turup, qamanı tışına çıǵardıla. Qaraǵanda: qamanı qınını qabırǵasın da teşip, ne ese da, içinde cazıwları bla bir tögerek tamǵaçıq salınıp kördüle. Kişi cuq aytalmay edi, alay ol tamǵanı cilan salıp ketgenin har kim kesi cüreginden işeksiz bile edi.

Bu zat bitew tiyre ellege da seyir boldu. Har adam bu alamatnı, kesini aqılına kelgença, köp türlü zatha töreley edi. Andan başha awuzda bir tawruh coq edi.

Bir qawumla: «Bu caşçıq duniyada bolmağan bir tamaşa bolurġa tuwġandı. Köp caşasın bu!» — dey edile.

Birle da: «Bu caş köp caşar süyek tüyüldü, anı keç, ertte bolsun, cilan coqlamay amalı coqdu. Cilan anı qayda da tapmay qoymaz», — dey edile.

Adamlanı alay türlü-türlü aythanlarına caşçıqnı anası asırı qorquwlu sağışlanı başından çaçalmağandan, anı beşikge salmay, birgesine catdıra edi.

Suhu qayğıla asırı uçundurġandan, qatın caşçıqnı da cuwurġannŋa çulġap, elde bir cüz bla carım cıldan artıq caşağan emda bek aqıllığa sanalġan qart Bekmurzağa ketdi.

Bekmurza qatınnı caşçıq bla kelgenin körüp, künahşı berginçi da tözmey:

— Kel, marca, kel. Men bu sabiyni haparın eşitip, baralġan a etmey tura edim, — dep, bek carıq boldu.— Ayt hapar, nek keliwçü bolġansa? — dedi dağıda qart.

—Da bu sabiyni sen bir kör, maŋa bir onow da et, ansı, halq asırı köp türlü zatla aythandan, başım tirmen taşıça, tögerek aylanadı, — dedi caşçıqnı anası, — Bu mınçaqġa da ne eteyim, ketergenmi eteyim, oġese turmağamı qoyayım? Bilmeyme…

Caşçıqnı anası kesini carsıwların ayta turġan keziwde, Bekmurza, qartlıqdan tuquş-muquş aylanŋan süyeklerini üsünde bazıq qan tamırları bla cıyırılġan terisi qatıp turġan qurġaq qolları bla caşçıqnı başın aqırın sılay, kesi da caş zamanı esine tüşgende etiwçüsüça, süyünüp ışara tura edi.

— Da, kelin, — dedi Bekmurza, — bizni atalarıbız aytıp eşitgenme men: cilan sabiyge ne carıq neda muthuz mınçaq tağıwçudu dep. Alay a seni cawuŋu balasına tağılsın muthuz mınçaq! Ol amandı. Carıq mınçaq üçün a qorqma. Hayt dep östdür caşnı, kişi bolmağa qoy, eşta, andan bizge, Allah aytsa, bir nasıp kelir ese wa, — dep, qart biraz tınıladı. — Sora, — dedi Bekmurza,— mınçaqġa da tiyme, turma qoy; anı taqġan cilan hata eterge unutup neda bilmey ketmegendi, qorqma, caşay barsaq, körürbüz.

— Saw bol, appa! Qor bolayım canıŋa! Seni küser künnü bizge Allah bermesin, — dep, qatınçıq, caşçıqnı da caŋıdan çörgep, mor muharisge

cawluğun betine terenirek tartıp, bir qanatın da sol imbaşına artha atıp, uyala-uyala, caşçıqnı da köküregine qıshanlay, üyüne ketdi.

Caşçıq kün sannı qoy da, sağat san bla öse edi. Soltan-Geriyni anası, inciwleri asırı köpden, kesi kesine onow atalmay, cilay-cilay turuwçu edi. Ol zamanda Soltan-Geriy, cukka içe turğanın qoyup, anasını közüne qarap tura ketip, aq qalaşçıqça tolu, cumuşaq qolçuqları bla anasını közlerinden cilamuqların sıyparğa küreşiwçü edi.

Soltan-Geriyge segiz cıl bolğandan sora, elde caşçıqla bla buzowla kütüp, andan alğan hayırçığı bla anasına boluşup başlağan edi. Caşçıqla bla oynağanda, har zamanda da oyun başçısı boluwçu edi, nögerçikleri da anı bek süyüwçü edile.

Ol awuzda keliwçü Çerek suw cay bir kesek zamanŋa kelip, tıyılıp qalıwçu edi. Çıranladan erigen neda cawun suw kelse, ol suwlanı elge biylik etgen Muhtarbiy, halqnı cıyıp, kesini sabanların suğarırğa bolmasa, halqğa tamıçı da bermewçü edi.

Ol keziwleden birinde Soltan-Geriy, buzowlağa bir suw içireyim dep, Muhtarbiyni ilipinine buzowlanı sürgende, tıyalmay, buzowlanı Muhtarbiyni tarı sabanına urup qoyğan edi. Uwdan kele, Muhtarbiy caşı bla buzowlanı tarı sabandan çığarıp, Soltan-Geriyni da qamiçi bla urup: «Şaşmay atasına uşaydı, qalmazlıq, urup öltürüp qoyarğa kerekdi öçüllüknü», — dedi.

Muhtarbiyni caşı: «Qoy-qoy, ata, bir igi adamdan neda bir mülk iyesinden tuwğan bolsa da bir iş edi. Munu, suwalçan kibik, nesi bla küreşese, kel», — dep, ekisi da elge ketdile. Ol qamiçi da, ol sözle da Soltan-Geriyni caş cürekçigine tağıldıla da qaldıla.

İŋirlikde üyge kelgende, Soltan-Geriy anasına sordu:

— Amma, meni atam aman adammı edi?

— Oğay, balam, kim ayta edi anı saŋa?

— Meni atam carlımı boluwçu edi?

— Haw, canım, seni ataŋ da, halqdan biriça, Muhtarbiyni mülkünde tüyüle ölgendi. Muhtarbiy a kimge ne bergen sunasa. Ma anamdan qalıp meni bir cawluğum, atasından qalıb'a seni ataŋı bu qaması, alanı üslerine

cuq qoşulmağanın körmeymise? Qamanı wa ataŋ saŋa qoyġandı, — dep, anası Soltan-Geriyge atasını osuyatın aytdı.

Çerek suwnu tıyılıp qalıwunu üsünden köp türlü hapar cürüy edi. Suwnu başına barġanla, arı cetalmay, köp türlü haparla aytıp, cuq da etalmay keliwçü edile. Bolsada, har adam suwnu başında sarıwek cathandı dep, bir awuzdan aytıwçu edi. Kişi cuq etallıq tüyüldü: cilanla çekden cuwuq da ötmeydile dey edile.

Bir adam sarıwekni haparın başlasa, Soltan-Geriyni esine olsağat Muhtarbiy tüşüwçü edi. Soltan-Geriy anı sarıwekden başha körmey edi. Ol aqıl-balıq bolġunçu oquna biyni qamiçisin sınağanın, artığıraq da ol ölgen atasın cathan qabırında qoymay, aman söleşgenin bir da cüreginde keçindiralmay edi.

Elde Muhtarbiy kibikle dağıda bar edile. Alanı qarıwsuzlağa zorluq etiwlerin har kimden da Soltan-Geriy alġa eslep tebiregen edi. Soltan-Geriy, zamannı öte barġanına köre, mazallıdan-mazallı bola bara edi.

Qarılġaç qanatıça qap-qara çaçı, keŋ, açıq, maŋılayı, anasına uşaş uzun qara kirpikleri, alanı tübünden uyalçağıraq, alay a culduzça cütü canŋan, talġırıraq közleri anı cigitligine şağatlıq etedile, dep alay aytıwçu edile. Alġa turġan mazallı köküregi, keŋ cawurunları, girtçi şawgütlü, qatı süyekli bileklerine qarasaŋ, taşdan qısıp suw çığarır der ediŋ.

Soltan-Geriyni kesini carlı teŋleri bek süyüwçü edile. Ol uġay eseŋ, qızları bolġan kişile, qatınla da, içlerinden: «İysağan, bu caş bizni qıznı tilese edi», — dewçü edile.

Cıyırma eki cılı cetgen kününde, Soltan-Geriy kiyinip, qayiş bel bawu bla qamanı da beline taġıp, qonşu elge cumuş bla ketdi. Bir talay barġandan sora, eki qayanı ortasında bir tar colda bara, bir ullu cilan col üsünde çulġanŋan quyruġunu üsünde başın eki qarışha çaqlı örge kötürüp, ayırı tilin çığara da buqdura turġanın kördü. Cilannı başı qayda gitçeçik, qayda ullu, qayda qalaq uşaşlı bola edi, burunu nartüh bürtükça bolup da qala edi.

Soltan-Geriy qamanı çığarıp, cilannı tili taba tutdu. Cilannı tili qamağa cetgenley, qamanı temiri köm-kök boldu. Aŋa da seyir etip, tögeregine qarağanda, tögeregin cilanla qurşalap turġanın kördü.

Soltan-Geriy asırı qorqġandan solurġa hawa cetişmegença bolup, amalsızdan caġasın teşdi. Ol caġasın teşgenley, boyununda mınçaqnı körüp, cilanla dump boldula. Ol col üsündegi cilan a col bla ketip tebiredi.

Soltan-Geriy es cıyıp: «Teyri, seni nögerleriŋ da köp körünedile, seni ızıŋdan bolurġa kerekdi»,— dep, ol cilannı ızından tebiredi.

Bir talay zamannı barġandan sora, bir kiriş tawnu başı bla örge aylandıla. Kiriş tawnu ortasına cetgenley, oŋ canına burulup, teren qolġa tüşdüle.

Qaraġanda, ol qol için sawlay tolturup, bir sarıwek cata edi. Sarıwekni sırtı taraqlaça cik-cik süyek edile, ullu közleri culduzlaça cana edile, awuzu asırı ulludan, beline deri oquna cete bolur der ediŋ, uzunlu, qıshalı tişleri erişi-erişi çüyele edile.

Caşnı körgenley, sarıwek, tillenip:

— A-ha, saw kel, cuwuq bol, balam! Men seni ertteden saqlayma. Meni qızım tuwġan kün kim tuwsa da, qızımı aŋa berirge antım bar edi da, ol nasıp saŋa tüşgendi, — dep, erişi ışarıp qaradı.

Dağıda bir kesekden: «Sen kerti da men izlegen caş eseŋ, boyunuŋda mınçaġıŋ bolur, qamaŋda wa tamġaŋ bolur. Qamaŋda tamġa meni mülküme men ölsem sen iye boluruŋu tamġasıdı, boyunuŋda mınçaġıŋ a, sen meni üyüme kirgenley, tüz allay mınçaqlı cilannı tüz allına bar da, sen ne aytsaŋ da, ol anı eter»,— dedi.

Soltan-Geriy, armaw bolup, biraz tıŋıladı.

— Nek tıŋılaysa, adam ulu? Oġese qarıwuŋa bazınmaymısa? Qamaŋı taşha çançıp bir körçü, — dedi sarıwek.

Soltan-Geriy şırt dep, qamanı çıġarıp, taşha tirep bashanda, qamadan ot ciltinle çaçılıp, qama sabına deri taşha kirdi. Qamanı tartıp çıġarıp, Soltan-Geriy qınına saldı.

Olsaġat caş küçüne bazındı.

Sarıwek: «Da kir üyge, adamıŋı tanı», — degenley, qayadan bir eşik açıldı, Soltan-Geriy arı kirgenley a, cabıldı da qaldı.

Soltan-Geriy qarap, kesi közlerine iynanmay edi. Ullu üyle, bir alamat taza em bay curtla!

Eşik allına, boyunun uzata, boyununda da tüz Soltan-Geriyni mınçağınlay mınçağı bla, bir cilan keldi. Soltan-Geriy başın da enişge tutup, mudah boldu. Anı mudahlığın körgenley, cilan aylanıp üyge kirip ketdi. Köp da turmay, bir tamaşa ariw qız, tüz Soltan-Geriyni mınçağanlay mınçağı bla kelip, Soltan-Geriyni bileginden tutup, üyge — kesi otowuna kiyirdi.

Soltan-Geriy qızını bek carata edi, alay anası, kesini carlı halqı közüne cuqu kiyirmey edile.

Qalanı içinde duniya toy-oyun bara edi, alay caş a bu qaphandan qutulur amalnı sağışın ete edi.

Soltan-Geriy qızğa alay sordu: «Bılaydan tışına çığar qarıw barmıdı?»

— Da bılaydan tışına çığar amalnı sen nek izleyse, sen meni süymeymise? Men seni bek süyeme da. Ayıp oquna etseŋ da, endi men seni körmegen cerde turallıq tüyülme,— dedi qız.

— Da men senden qaçhan sunup cüreginji qıynama. Sen ataŋı ırazılığı bla kelgense maŋa, men a anamdan ırazılıq almasam, meni anamı qıyını urmazmı? — dedi Soltan-Geriy.

— Tüz aytasa, anaŋı ırazılığı saŋa da, maŋa da kerekdi. Eşikni wa atabız cıldan bir açıwçudu, anı da maŋa açıwçudu, — dedi qız.

Soltan-Geriy, açıw etgenin bildirmey:

— Da ahşıdı, atabızını aythanın da eterge kerekdi, saqlarbız bir cılnı, — dedi.

Caşay barğanda, Soltan-Geriy qızğa ne içgi sözün da aytdıra edi, kesine da bek iynandırğan edi.

Birde Soltan-Geriy qızğa alay sordu: «Seni ataŋ bir zatdan qorquwçumudu?»

— Haw, meni atam quru bir zatdan qorqadı. Ol da duşman arqamdan urur dep. Ne üçün deseŋ, allından kelgen cawnu da horlaydı, can canından kelgenin da quyruğu bla urup kül etip qoyadı, alay arqasına wa ne başı bla, ne quyruğu bla ceterge sırt süyekleri qoymaydıla, — dep, qız alay cuwap etdi.

Soltan-Geriyge andan sora cuq da kerek tüyül edi da, ol qızını da kesine işekli etdirmey, cılnı içinde birgesine caşadı.

Cılnı içinde caş sarıwekni cuqlawçu zamanlarına da tüşündü. Suwnu cazğıda bir kesek keliwçüsün da Soltan-Geriy qızdan surap bildi.

Birde, caşnı mudahlığın eslep, qız: «Nek mudahsa? Anaŋ esiŋemi tüşgendi, oğese meni atamı baylığı bizge cetişmez depmi qorqasa?» — dep sordu.

Qız Soltan-Geriyni anasına, halqına tansıq bolğanın tüz sezgen edi. Alay Soltan-Geriy anı buqdurdu.

— Uğay, — dedi caş, — meni elibizni biyi Muhtarbiy atama namıssız sözle da aytıp, kesimi da qamiçi bla urğan edi da, anı bir da unutalmayma.

— Da anı üçün sen carsıma, seni aŋa dertiŋi men cetdirirme, — dep, söznü qız anı bla tawusdu.

Cıl ozğandan sora, qızını tilegi bla sarıwek eşikni açdı. Soltan-Geriy qız bla salamlaşıp, anamdan ırazılıq alıp keleyim dep çıqdı. Eşik etildi. Soltan-Geriy ketgen kibik etip, sarıwekni cuqlar zamanın saqlarğa boldu. Sarıwek cuqlağanlay, barıp sırtına mindi. Sırtı bla bara-barıp, qamanı tüz da sarıwekni celkesine suqdu. Sarıwek qıçırıq etip, quyruğu bla urup, eki canında qayalanı oya edi, alay caşha wa cetalmay edi.

Soltan-Geriy sarıwekni celke siŋirlerin üzdürgenden sora, sarıwek küreşni qoydu, kesini da tübünden az-maz suw çığıp başladı.

Suwnu az çıqğanın körüp, Soltan-Geriy sarıwekni tuwrap başladı, sora suw ulludan-ullu çığıp tebirep, kesine col açıp, çerek barıwçu ızı bla suhu ketdi.

Soltan-Geriy ölgendi dep, elde ullu carsıy edile: anası kün sayın cilay edi.

Soltan-Geriy elge suwdan alğa cetip, sarıwekni öltürgen haparın aythanda, halq quwanıp, suwnu allına çabışdıla. El bek quwana edi, barısından da bek Soltan-Geriyni anası quwana edi. El tınç-ırahat tura edi. Alay Muhtarbiyni cilan urup öltürgendi dey edile.

1.19. TEMİR-BOLAT

Ertte-ertte bir cerde bir ullu taw el caşap bolġandı. Ol el bir talay zamannı içinde qayġısız işlep, macarġanın aşap, ırahat caşaġandı.

Caşay barġanda, bu elden adamla bir-bir, eki-eki tas bolup tebiregendile. Adamlanı qalay tas bolġanların bir kişi bilip, ne hıysap etip bolmaġandı; ne üçün deseŋ, adamla suw üzmezge cutulġança, teŋizni tübüne taş batıp ketgença bolup, atı-çuwu çıqmay, dump bolup qala edile.

İzlerge tebiresele wa!.. Qayrı barġın, kimge ne sorġun? Adamla alay cutup barġan naças küç qaydan çıqġanın tabarġa, anı tersligine coluqdururġa süyüp, izlep turġan elde köp cigitle da bar edile. Alay hatanı qaydan çıqġanın bilmey, bir işekli bolġan cer da bolmay, izlep çığıw qara tuman olturġan qaraŋı keçege qaraġan kibik bolup qala edi.

Adamla wa tas bola edile...

Adamlanı belgisiz qurup ketiwleri ne keçe, ne kün dep bolmay, el azdan-az bola bara edi. Anı bla birge malla da dump bolup qala edile. Bir talay cılnı içinde izlew birda qurumay edi, alay tabılġan a bir canız can etmey edi.

Bek uzaq bolmay, bu elni tögereginde qonşu elle bar edile. Hatanı ala, ol qonşu elle ete bolurla dep, işekli bolur qarıw da coq edi. Ne üçün deseŋ, bu elle bir birleri bla tatlı caşay edile. Sora adamla wa har elden da birça tas bola edile.

Alay ete, elni adamlarından üçden birinden köp qalmadı. Halq işine çığıp işlep qaytırġa qorqġandan, işge qawum-qawum cürüp tebiredi. Saban sürgende da cıyın bolup, biçenŋe çıqġanda da cıyın bolup, uwġa barġanda da beş-altı adam birge cürüp başladıla.

Bu elde anaları ertte oquna ölüp, ataları wa, birsileça, tas bolup qalġan üç caş caşay edile. Ala öksüz qalġanda, canı awruġan adam ne berse, andan başha ırıshıları bolmay ösgen edile, kişile bolġan edile.

Tamata bla ortançı caşla ekisi da asırı tınç, zaransız, kişge artıq sözsüz bolġandan, alanı atları da köp aytılmaġandan, alanı atları endige deri esde qalmaġandı; kiçileri wa asırı hıpıyardan, ne zatnı da amalın taba

bilgenden, kerti sözüne — kerti cetmegen, ötürük sözüne — ötürük cetmegen, elde kimge da sohan bürtük kibik belgili Temir-Bolat bolġandı.

Üç qarındaş da birde sadaqların da, qılıçların da alıp, uzaq uwġa atlanıp ketgendile. Ala, tawla taba bara ketip, Buw müyüzle kezi degen bir cerde catma qoşçuq da etip, bir tört-beş künŋe bılayda uwġa aylanırbız dep, tohtaşhandıla.

Erttenlikde tamataları qoşda aş eterge qalıp, ortançı bla Temir-Bolat uwġa ketgendile. Tüz ala da ketgenley, kesi bir qarış, saqalı wa miŋ qarış bolġan bir kişiçik, horazġa da minip, qoşha kelgendi.

386— Salam aleykum! — dep, horazdan tüşüp, kişiçik qoşha kirdi.

— Aleykum salam, cuwuq bol! — dep, caş alay aytıp boşağınçı, kişiçik saqalından bir tüknü alıp, caşnı qolun, ayağın da baylap, arqa uzunundan siŋirin qayişça qobarıp, horazġa minip ketdi da qaldı.

Caşnı da qarındaşları keldile. Bek açıw em seyir etdile. Caşnı qolun-ayağın teşdile. Erlay azıq etip, aşağan da etip, ol keçe taŋŋa çıqdıla.

Ekinçi erttenlikde ortançıları aytdı:

— Bügün qoşda men qalama, siz a barığız da etalmağanığızını eterge küreşigiz, — dep, ala ketginçi oquna otha qazan asdı, öltürgen kiyiklerini bir butun qazanŋa saldı. Arsar bola, tamata qarındaşı da, Temir-Bolat da uwġa ketdile: «Biz tüşde oquna qaytırbız», — dep.

Ala da ketip, bir kesek bolġanlay, qoşnu töben canından horazġa minŋenley, biyağı kişiçik keldi. Qarap, caşnı sağayıp turġanın körgenley, salam da bermey, saqalından bir tügün alıp, anı arqan athança atıp, caşnı tutdu. Eki qolun, eki ayağan da baylap, sırtından qayiş qobarıp, bılay aytdı:

— Siz nasıplı qutulġanığız üçün maŋa ıspas nek etmeyse? Men tuthanımı cibermey, alıp ketiwçü edim, sizni wa qoyup ketgenim üçün: «Saw bol»,—deseŋ a, cuq bilmegen teli,— dep, ışarmış kibik etip, horazına da minip, — hayda, saw coluğuşayıq, eligizge da menden salam ayt, elni tawushunçu unutmam dep, anı da bildir,— dep ketdi.

Tüş alağa da turmay caşla aşığıp, bir cuğutur da öltürüp qaytdıla. Açıwdan öle, qarındaşlarına çabıp, ayağın, qolun da boşlap, bitew haparnı aytdırdıla.

Oynay-küle, gınttıla ete aylanıwçu Temir-Bolatnı cüregi, qarındaşlarına qaraġanı sayın, çança, alanı ol qıyınlıqġa tıġılġanlay tözüp, mudahlanıp turġanların kötüralmay, cüregi çögüç bla urġança etip başladı.

Temir-Bolat kesi kesin begitip, qarındaşlarına aylanıp:

— Ol murdarnı tersligi quru sizni arqalarıġızdan alınŋan qayişle bla boşalmaydı. Ol bizni ösdürgen carlılanı qanı bla esirgendi. Neda ol qannı qusar, neda meni da cutar, — dep, ullu biçaqnı çıġarıp, uppa etip, qınına alay saldı. Sora qarındaşlarına: «Endi siz bir canına ketip, buġup qarap turuġuz, qoşda wa men qalayım», — dedi. Ala buqdula. Temir-Bolat a et bişirirge qarmaşıp tebiredi. Saqlaydı, saqlaydı — kişi kelip körünmeydi.

Künnü awurluġu ketip tebiregendi, caşla aşarġa olturdula. Ala aşay turġanlay, bir qarılġaşçıq, tüz da başlarında butaqġa qonup, cırlap başladı.

Temir-Bolat qarılġaşçıqġa bir-eki sızġırġan da etip:

— Kel, azıqnı zamanında kelgense, sıylayıq, kesiŋ da endige deri bizden cılı cerlege nek uçmay turasa? — dep, süysünüp laqırda etdi. Qarılġaşçıq, tillenip:

— Men sizge cumuş bla kelgenme. Sen, Temir-Bolat, qoşda kesiŋ qal. Nögerleriŋ buqġan etgenlikge, seni duşmanıŋ anı biledi, ol qorqġan etmeydi, alay üç-tört adam bolġan cerge barmawçudu. Sen hayt deseŋ — horlarıqsa: anı neden öllügün men da bilmeyme. Da ol edi aytırığım: meni da sizni elde uyam bardı, har cayda keliwçüme. Hayda, quwançlı coluġuşayıq kelir cayda! — dep, uçup ketdi.

Caşla qarılġaçnı aythanlarına bek seyir etdile. Temir-Bolatnı kölü asırı igi bolġandan a, kesine duniya bla bir qarıw qoşulġança kördü.

— Da,— dedi Temir-Bolat qarındaşlarına,— siz elge barığız da, adamla nöger etip meni izlesegiz, bılaydan izlep başlağız, men a saqlayım. Anı ölür amalın men da bilmeyme, alay başı ketgenŋe kişini çıdap körmegenme da, nasıbım bolsa, başın taydırırġa küreşirikme, — dep, qarındaşların elge ciberdi.

Caşla ketgenley, biyağı kişiçik horazın da başından tarthanlay keldi.

— Salam aleykum, ahşı ulan, qonaq alamısa? — dep, kişiçik mashara etdi.

— Da seni kibik tamatanı özeŋisine cabışıp, atdan tüşürüp, qonaq etgen maŋa atha minŋen kibikdi. Meni caşha körme da, ciger atıŋa min, özeŋiŋe cabışıp, atdan tüşürüp, sıylı qonaq eteyim, — dedi Temir-Bolat.

— Da namısıŋa köre sawġalayım men seni, qonaq alıw qolaylığıŋı da köreyim, — dep, horazġa minerge arı burulġanlay, caş ullu biçaq bla urup, kişiçikni başın taydırdı. Alayda kişiçikni başı sekirip horazġa minip ketip tebiregende, caş anı ızından boldu.

Bara-bara ketgende, horaz bir qart emen terekni tübünde teşikge taşaydı. Temir-Bolat da ızından teşikge kirdi..

Bara ketgende, bir temir eşik eki canına açıldı. Kirip qarağanda, ol kişiçikni kesi caşaġan bir zalim qalası: tögeregi temir çaldişle bla begitilip, anı içinde wa ne keçe, ne kün arqaların tüzetmey işlegen duniya bla bir nasıpsız halq köründü. Kişiçikni üyü cilaw boldu. Anı ölmey qalmazlığı belgili boldu.

Temir-Bolat barıp, kişiçikni közüne bir qarağanlay, ol saw bolluġun bilip, anı qızı Temir-Bolatnı bılay aytıp çaqırdı: «Saqalım miŋ qarış bolġunçu caşaġan edim men kişige horlatmay, alay sen horladıŋ. Meni horlağannı, canım sawlay, entda da bir körürge süyeme. Kel da, biçağıŋı burunu bla başımı örge kötür da, közüŋe bir qarama qoy»,— dep tileydi atam».

Temir-Bolat, kişiçikni qızına aylanıp:

— Ariw qız, bek alġın sen bitew eşikleni aç da, bu carlı halqnı üydegilerine barma qoy, — dedi.

Qız Temir-Bolat aythanın etdi. Bitew adamla da Temir-Bolatnı tögeregine cıyıldıla.

Temir-Bolat kesi ellileni, kesine sadaqa beriwçüleni tanıp, quçaqladı.

Kişiçikni qızı cuwap saqlap turġanın körüp, Temir-Bolat aytdı:

— Ey, ariwladan da ariw qız! Bar, ataŋa alay ayt: «Bizde itni tayaq bla bir ursa er kişi, — öltürürça uradı. İtni tayaq bla ekinçi kere urġan mahtawlu tüyüldü. Men anı körürge izlemeyme. Ol meni körmey caşaġandı, körmey ölgen da etsin».

Ma alay bla ol qadar adamnı da qutultup, eline barıp, andan berisinde ırahat caşap, bügün da hayt dep turadıla.

Temir-Bolatnı atasını wa ölgen haparın aythan edile.

1.20. ALİMCAŞAR

Ertte-ertte bir hannı sawlay hanlığına aytılğan Alimcaşar dep bir cılqıçısı bolğandı. Adamla cıyılğan cerde han:

— Meni cılqıçılarımdan qorqmay, başhanı qoy, emegenle da kelalmaydıla! — dep mahtana turğandı.

Bir keçe, başha cılqıçıla gözetge ketip, Alimcaşar cuqlap turğanlay:

— O hahay, Alimcaşar, cılqığa caw çapdı! — dep, quwğun kelgendi.

Alimcaşar, erlay tulparını cerin salıp, mıçımay cawnu ızından bolğandı.

Talay kün bla keçeni colowçu bolup, bir ullu ağaçha cetgendi. Ağaçnı qalınında tütün çıqğan cerni körüp, alayğa burulğandı. Barsa, bir emegen qatın azıq ete turğanın körüp:

— Oy, anay-anay! — degendi Alimcaşar.

— Oy, balay-balay! — degendi emegen qatın. — «Oy, anay-anay», — dep alğa aytdıŋ ansı, men saŋa eterni körür ediŋ.

— «Oy, balay-balay!» — dep terk aytdıŋ ansı, men da saŋa eterni körür ediŋ! — degendi Alimcaşar.

Sora emegen qatın, caraşıp:

— Adam ayağı basmağan cerde qaydan çıqdıŋ? — dep sorğandı.

— Uwğa aylana kelgen edim da, aç bolğanma, qabarğa bir cuq ber! — degendi Alimcaşar.

— Aşatırğa cuğum coqdu, caşlarım cortuwulğa ketgendile, cılqı sürürge. Busağatdan kellikdile, bilsele — seni aşap qoyarıqdıla, ketmeseŋ. Ullu caşım kele tura köreme, ol tumannı-çarsnı köremise? Birkünlük colu qalğandı. Erlay bar da, aŋa atalıp turğan bir çıkkır et bla şorpa bardı: etinden bir qap, şorpasından bir urtla da, qaç, bilse, ekibizden da boşarıqdı!

Alimcaşar, etni da aşap, şorpasın da içip aqırtın tulparına minip, coluna ketgendi. Barıp emegen qatınnı caşı kellik köpürnü boyunun saqlağandı. Taŋ athanlay, emegen qatınnı ullu caşı, cılqını sürüp, köpürge kelgendi, alay a cılqı köpürden öterge unamağandı. Sora emegen:

— Alimcaşar saqlap tura bolur allığızını nasıbığız alay bolsun! — dep, üçlü emilikni, quruğu bla sermep, belin üzgendi.

— Alimcaşar allıŋı saqlasa, seyirmi köre ediŋ? — dep, Alimcaşar çartlap emegenni allına çıqġandı.— Atışıwmu, tutuşuwmu, terk ayt!

— Sadaqnı qatınla da tartallıqdıla, buwuşuw! — degendi emegen.

Sora ekisi da buwuşadıla. Buwuşa kelip, emegen Alimcaşarnı kötürüp, cerge urup, tobuġuna deri cerge kirgizgendi. Alimcaşar emegenni kötürüp cerge urup, boyununa deri kirgizip, başın kesip alġandı. Cılqısın sürüp, ullu çegetni qıyırına iyip, kesi emegen qatınnı qoşuna barġandı.

— Oy, anay-anay! — degendi Alimcaşar.

— Oy, balay-balay! — degendi emegen qatın. — «Oy, anay-anay» ediŋ ansı, men saŋa eterni körür ediŋ.

— Terk «balay-balay» ediŋ ansı, men saŋa eterni bilir ediŋ! — degendi Alimcaşar da.

— Oy, adam ulu, endi da ketmegenmise?! Köremise ol çarsnı-tumannı? Ol ortançı caşımı ekikünlük cerde atını tuyağından çıqġan buqudu, — degendi emegen qatın.

— Aç bolġanma, bir cuq aşat! — degendi Alimcaşar.

— Ortançı caşıma eki çıkkır et bla, eki çıkkır şorpa hazırlağanma. Etinden eki qap, şorpasından eki urtla da, tas bol! Bilse, bizden boşarıqdı! — degendi emegen qatın.

Alimcaşar, çıkkırda etin, şorpasın da boşap, tulparına minip, coluna ketgendi. Ol biyağı köpürnü qulağın saqlağandı. Taŋ alası bla, cılqını sürüp, köpürnü qulağına emegenni ortançı caşı cetgendi. Ol ne köreşse da, cılqı köpürden öterge unamağandı. Emegen, açıwlanıp:

— Alimcaşar saqlap tura bolur allığızını, nasıbığız alay bolsun! — dep, bir törtlü acirni quruġu bla urup, belinden eki etgendi.

— Saqlap tursa, seyirmi köre ediŋ? — dep, Alimcaşar çartlap çıqġandı allına. Sermeşiwmü, buwuşuwmu?

— Sermeşiw, — dep, emegen tartıp qılıçın alġandı.

Ekisi da sermeşip, keslerin da, atların da arıthandıla, qılıçların sındırġandıla. Sora atladan tüşüp, buwuşup başlağandıla. Alimcaşar, açıwlanıp, kötürüp emegenni cerge urup, tobuqlarına deri batdırġandı. Emegen da Alimcaşarnı kötürüp, urup beline deri batdırġandı. Alimcaşar

emegenni sildep, boyununa deri taşaytıp, başın kesip, cılqısın sürüp, çegetde cayılıp turġan cılqıġa qoşup, kesi emegenleni qoşuna qaythandı. Kelmeyin qalġan caşlarına qayġı ete turġan emegen qatınnı körüp, Alimcaşar:

— Oy, anay-anay! — degendi.

— Oy, balay-balay! «Anay» demeseŋ, men saŋa eterimi körür ediŋ, — degendi emegen qatın.

— Terk «balay» dediŋ ansı, men da saŋa eterni körür ediŋ! — degendi Alimcaşar da. Sora ekisi da caraşhandıla.

— Aç bolġanma, bir cuq aşat! — degendi Alimcaşar.

— Üçünçü caşım barından da oġursuzdu. Aç bolup kele bolur, ol tumannı-çarsnı köremise, ol anı üçkünlük cerde tulparını tuyağından çıqġan buqu bla burunundan çıqġan tılpıwdu. Aşa da, terk oquna ket, ansı ekibizni da öltürtürge tebiregense. Üç çıkkır et bla üç çıkkır şorpa urtla da, terk oquna ket! — degendi emegen qatın.

Alimcaşar, etni barın da aşap, şorpasın da içip, kesini coluna tebiregendi.

Ol biyağı köpürnü qulağında emegen qatınnı gitçe caşını allın saqlaġandı. Emegen qatınnı gitçe caşı esepsiz küçlü bolġandı. Ol ay carıq keçe cılqını köpürnü qatına cetdirgendi. Köpürge ceterge, cılqı öterge unamay, tögerek burulurġa qalġandı. Emegen, cılqıġa açıwlana:

— Ho! Sizni nasıbığız alay bolsun, Alimcaşar saqlap tura bolur allığızını! — dep, beşli emilikni quruġu bla sermep, belinden eki etgendi.

— Saqlasa, seyirmi köre ediŋ? — dep, Alimcaşar çartlap çıqġandı.

— Atışıwmu, sermeşiwmü?

— Atışıw!

Cüz atlamġa uzaq turup, ciyalanı tarthandıla. Dağıda cüz atlamġa artha turup, sadaqlanı athandıla. Kökde kelgen sadaqla uçları bla bir birlerine kirip, uwalıp tüşgendile. Sora, erlay tulparlaġa minip, sermeşirge atılġandıla. Ekisini da qılıçları uwalıp tüşgendile. Tulparladan bir birlerin sildeyalmay, ekisi da birge töŋerep tüşgendile cerge. Bir birin cerden örge alalmayın, asırı qatı bashandan, ekisi da cerge kirip başlaġandıla.

Alay ete, bellerine deri bathandıla. Emegen, çıdayalmay, tulparına qıçırğandı:

— Ey marca, quyruğuŋu suwğa ur da, awuzuma suw tamız, ansı adam ulu menden boşarğa başlağandı.

Olsağatlay Alimcaşar tulparına:

— Ay tulparım, emegenni tulparına col berme! — dep qıçırğandı.

Emegenni tulparı suwğa ceterge, Alimcaşarnı tulparı anı öşünü bla urup, küçlü bara turğan suwğa iyip, kesi quyruğu bla Alimcaşarnı awuzuna suw tamızğandı. Olsağatlay Alimcaşar emegenni basıp, boyununa deri cerge kirgizip, başın kesip, cılqısın sürüp ketgendi.

Talay künnü barıp, kesini cılqıçı nögerlerine tübegendi. Ala, ızlarına qaytırğa handan qorqup, alğa barırğa emegenleden qorqup, ne eterge bilmey turğanlarına cetgendi.

— Keligiz, cılqını birge süreyik, — dep, Alimcaşar nögerlerin birgesine alğandı. Han a ol zamanŋa:

— Meni cılqımı kim alıp kelse, aŋa em ariw qızımı berlikme, baylığı bla! — dep, duniyağa bayam etgendi.

Sora cılqısı saw kelgenine quwanıp, han üç qızın üç cılqıçığa bergendi. Eki tamata cılqıçı emegenle bla qalay sermeşgenlerini haparın tohtawsuz aythandıla. Alimcaşar a, hannı em ariw qızı aŋa cetgenine quwanıp, anı qayğılı bolğan bolmasa, başha hapar aytmağandı.

Toy-oyun boşalıp, har kim üyüne, işine qaythandıla. Alimcaşarnı eki teŋi, aŋa ariw qız cetgeni üçün, dert qaytarırğa izlegendile.

Alimcaşar otowuna kirgenden sora, qabaq eşikge cütü qılıçlanı köndelen begitip, çıqğan kesin keserça etip:

— O hahay, Alimcaşar, cılqıŋa caw çapdı! — dep qıçırğandıla. Alimcaşar, aşığıp, qaraŋıda cuq da körmey, cütü qılıçha kesin urup, tobuqlarından üzdürgendi kesin. Olsağatlay eki nögeri kelip, qatının, mülkün, sawutun alıp, Alimcaşarğa bir eski cıyanı[11] atıp ketgendile.

---

[11] ***Cıya* — sadaq.**

Alimcaşar bolġan zatha qıynalıp, sürkele-sürkele, başha curtlaġa aylanŋandı. Bir kün, sürkelip bara turġanlay, bir seyir zatnı körgendi. Eki adam bir kiyikni tutarġa küreşgendile. Biri kiyikni ızından cetedi da, tutalmaydı, ekinçisi, kiyik allına kelse, uzaladı da tabalmaydı. Alimcaşar alanı biri çolaq, biri soqur bolġanın sezip, sadaq bla kiyikni öltüredi.

Sora ol üç saqat da bir qoş bolup caşaydıla. Bir kün soqur, bir kün çolaq Alimcaşarnı uwġa eltip turġandıla. Künleni birinde, kömülüp turġan otlarına cawun cetgendi da, otsuz qalġandıla. Sora Alimcaşar:

— Biz ekibiz uwġa barayıq, — degendi soqurġa, — sen a, tögerekde can bar ese, Celayaq, bir ot tabıp kel.

Alimcaşar bla soqur uwġa ketgendile.

Celayaġ'a çaba barıp, aġaçnı qalınında bir tütün çıqġanın körüp, arı burulġandı. Bara barsa, bir qart emegen qatın olturup tura.

— Oy, anay-anay, — degendi Celayaq.

— Oy, balay-balay, — degendi emegen qatın. — «Oy, anay» — dep terk aytdıŋ ansı, men saŋa eterni körür ediŋ, — degendi emegen qatın. — Ne kerekdi, adam ulu, saŋa, nek kelgense?

— Biz üç carlı caş edik, otubuz öçülüp qalġandı da, ot ciltin izlep kelgenme.

Emegen qatın, turup, külnü arı bla beri etip, temir elekni içine talay ciltinni kül bla birgeley quyup:

— Munu eley bar, ansı otuŋ öçülüp qallıqdı, — dep, Celayaqnı qoluna bergendi. Celayaq, terk oquna cetip, ot etip, etni bişirip alırġa emegen qatın kelip, Celayaqnı baylap, etni aşap ketgendi. Uwçula kelsele — qoş suwuq, azıq coq, ot a ariw cana tura.

— Ne bolġandı, awruġanıŋmı bardı, azıq nek etmegense? — degendile nögerleri.

— Awrudum da, etalmadım, — degendi Celayaq. Emegen qatınnı kelip ketgenin aytırġa qorqup, caşırıp qoyġandı.

Ekinçi kün soqur qalġandı qoşda. Alimcaşar bla Celayaġ'a uwġa ketgendile. İŋirde kelsele, har zat biyağınlay bolup tura. Soqur da, emegen qatınnı kelgenin aytmayın:

— Bir küçlü awrudum da, cuq da etalmadım, — dep qoyġandı.

Sora Alimcaşar:

— Tambla uwġa siz barığız, qoşda men qallıqma, — degendi.

Qoşda qalıp, ol azıq ete turġanlay, emegen qatın kelgendi. Alimcaşar, anı çaçından bir tüknü tartıp alıp, qolun-ayağın baylap, qoşnu ortasına salġandı. Ol keziwde Alimcaşarnı nögerleri, kelip:

— Bizni qorquthan ma bu edi, azıqnı aşağan da bu edi, — dep süyelgendile.

Emegen qatın, işni amanŋa keterin bilip:

— Saw qoyuġuz, men sizni üçügüznü da saw eteyim! — dep tilegendi.

—Saw qoyarbız, saw etseŋ, — degendile. Emegen qatın, baylanıp turġanlay, Celayaqnı cutup, burunça saw etip çığarġandı. Anı ızından soqurnu da cutup, anı da saw etip çığarġandı.

— Alimcaşar, sen da bar, seni da saw eterikdi, — degendile ala, alay a Alimcaşar emegen qatınnı awuzuna kirirge aşıqmağandı. Ol eki nögerin bir canına çaqırıp, bılay aythandı:

— Men bir zamanda munu üç caşın öltürgenme, ol meni cutsa, saw etip çığarırġa unarıq tüyüldü. Meni toqmağım bla tüyüp öltürügüz da, cik ciligine deri tintip qarağız, ansı ol meni öltürürge küreşirikdi...

Alimcaşar aythança, emegen, içine cutup qoyġan bolmasa, anı saw etip tışına atarġa unamağandı.

Alimcaşarnı nögerleri emegen qatınnı öltürüp, cik ciligine deri qarağandıla, alay a Alimcaşarnı tapmağandıla. Sora bir çıpçıqçıq uçup kelip, cegenni qıyırına qonup:

— Cik-ciligi

Cegen tübünde.

Cik-ciligi

Cegen tübünde.

Cik-ciligi

Cegen tübünde, —

dep cırlağandı. Cegenni tübüne qarasala — emegen qatınnı gitçe barmağı üzülüp, alayda tura. Ala, erlay oquna barmaqnı citin açıp, Alimcaşarnı başına boş etgendile. Saw bolġan nögerle:

— Saŋa igilik, bizge ahşılıq! — dep, curtların izlep ketgendile.

Alimcaşar, talay kün bla keçeni kelip, iŋir bola, qalağa cuwuqlaşhandı. Qalanı qatında bir sürüwçü caşçıq mallanı tögeregine aylanıp, bir cilay, bir cırlay turġanın körgendi. Sora Alimcaşar, qatına barıp, bılay sorġandı:

— Caşçıq, cilağanıŋa cawuŋdan qorqasa desem, cırlağan da etese, bu işiŋ nedi?

— Talay cılnı mından alda Alimcaşar dep hannı kiyewü tas bolġan edi. Aŋa qıyınlıq salġan eki bacası bolġanın men bileme, alay a meni aythanıma kişi iynanırıq tüyüldü. Hannı eki ullu qızı Alimcaşarnı qatının hılikkā etip, külüp turadıla. Endi han anı erge beredi. Bügün anı erge barır künüdü. Ol alay aythandı: «Alimcaşarnı cıyasın kim tartsa, aŋa barlıqma!» — dep. Meni cilağanım — Alimcaşarġa qıynalama. Cırlağanım a — atam: «Andan saŋa et ülüş alıp kelirme»,— degen edi da, kelse, qarınım toyar dep cırlayma, — degendi caşçıq.

Alimcaşar qalağa kelse, toy ullu. Ariw tohanada han bla eki kiyewü, qızları olturadıla. Erle, kelip, Alimcaşarnı cıyasın tartalmay, ızlarına ketedile. Alimcaşar:

— Erkinlik bersegiz, men da tartıp körür edim, sıylı hanıbız! — degendi.

Eki kiyew da, bir birlerine qarap, harh etip külgendile. Alay a han, anı üsünde kiyik terige da qaramay:

— Tart, öçnü alsaŋ, qızım senikidi! — degendi.

Alimcaşar, cıyanı ariw tartıp, hannı qızı taba aylanıp:

— Qazlanımı urayım oġese tawuqnumu urayım? — dep sorġandı. Hannı qızı, Alimcaşarnı awazından tanıp:

— Tawuqda ne günah bardı, bolġannı etip aylanŋan qazladıla ansı, — dep cuwap bergendi.

— Bu kim bolur? — dep, han bek seyir bolġandı. Sora Alimcaşar haparın tüz allından başlap aythandı. Han olsaġatdan eki kiyewün da qalasından qıstaġandı, hannı eki tamata qızı da erlerini ızlarından ketgendile.

Han bitew baylığın Alimcaşar bla gitçe qızına bergendi.

Alimcaşar bla qatını da bir birlerin tabıp, nasıplı caşap qalġandıla dep, eşitgenim alaydı.

Anı körmegenibizça, barıbız da birgeley awruw-talaw körmeyin, quwanç bla caşayıq.

1.21. BURUNSUZ BEKİR

Ertte-ertte bir bay caşaġandı. Anı Tulpar dep bir caşı bolġandı.

Bir cıl, ol baynı malın kurt basıp, malları qırılıp qalġandıla. Bay, milletni cıyıp, kurtnu qazdıradı. Açalmaydıla. Tulparnı bir sarı atı, bir cülgüşçügü, bir bilewçügü bolġandı, ol quruda anı bilep turġandı. Anı cülgüşçügü bilewçügüne ne aytsa, ol bolġandı.

Künleni bir kününde Tulparnı esine sarı atı tüşedi. İzleydi da, elde tapmaydı. Atasına sorsa:

— Tawda kurt bashandı — deydi.

Tulpar cayaw çıġadı da, iŋirde: «Bu cerni burunça qara bir et!» — dep catadı.

Ol özenni açabız dep arıġan halq ertten bla qopsala, qar ketip, cer açılıp tura. Bolġan mal qırılıp, Tulparnı sarı alaşası wa saw qalıp tura edi. Baynı adamları qırılġan malnı soya qalġandıla, Tulpar a, sarı alaşaġa minip, elge ketip qalġandı.

Bir kün Tulparnı atasına bir bay teŋi adam iygendi:

— Qızımı erge bereme, toyunda bol! — dep. Tulparnı atası:

— Nege barama, carlı boldum, eltir zatım coqdu, — dep, barmaġandı.

Dağıda biyağı han adam iygendi:

— Maŋa seni keltirgeniŋ kerek tüyüldü! — dep.

Bay tebireydi da, Tulparġa aytadı:

— Sen da kel, qarınıŋ toyar,— dep.

Tulpar a bir colġa bir tuwarnı aşağandı. Baradıla... Barsala, hannı qızın alırġa dep, bir han kelip tura edi.

Qazawat etip allıqdı.

İŋir boladı.

Han çıqırġan qonaqların üyge cıyadı.

Tulpar üyge barırġa unamadı da, aŋa eşikde aşatıp toyduradıla. Hannı qalasını allında bir ullu fayeton turġandı. Tulpar keçe fayetonŋa minip cuqlaydı.

Erge barlıq qız, köz qaqmay, qalanı başında örge-enişge cürüp turġandı. Bir zamanda esgerip qarasa — qalanı allı künden carıq bolup, fayeton, at cegilmegenley, kesi allına arı-beri cürüy tura. Anı körgenley, qaladan tüşüp kelip, qız:

— Bu ne alamatdı?! — dep qaraydı. Qarasa wa allayġa qarasın: qalanı otça carıthan — Tulparnı altın kekeli! Fayetonnu allı bla artına cürütgen — Tulparnı soluġan tılpıwu.

Qız, seyirge qarap turup, Tulpar kerti küçlü adam bolġanın tanıp:

— Men bu adamġa barmay, başha adamġa barmam! — dep, ant etip, qalanı başına çıġıp ketedi.

Ertten bla ertte turup, Tulpar qızını atasına aytadı:

— Maŋa bügün iŋirge cüz pud awurluġu bolġan bir temir toqmaq işlet!

Han, temirçilerin bir cerge cıyıp, Tulpar aythan buyruqnu tındıradı.

Tulpar toqmaqġa sap salıp, qoluna alıp, burup-burup, kökge sızıp ciberedi.

Tulpar, anı saqlap turup, toqmaq kelip başına tiygeninde, toqmaq çaçıw-quçuw bolup qaladı.

Ekinçi kün han, temirçilege hını-hunu etip, qağın-soġun etip, caŋıdan toqmaq işletedi. Bu toqmaqnı da kökge sızadı, kesi da allın saqlaydı. Toqmaq, kelip Tulparnı başına tiyip, bir canına çartlap ketedi. Ol toqmaqnı bel bawuna suġup, Sarıquşha minip, caş hanŋa keledi.

— Han, bir ögüz kesip, meni bir toydur! — deydi.

Han, bir ögüz kesip, Tulparnı toydurup aşıradı.

Tulpar, Sarıquşha minip, toqmağın da alıp, bir biyik duppurnu başına çığadı. «Bılaydan askerleni qarıwların sınayım», — dep olturadı.

Ol qızını alırğa kelgen han duppurnu başında Tulparnı köredi.

— Ol itden tuwğan duppurnu başında ne izleydi? Alıp keligiz! — dep, beş askerçini iyedi. Ala, çabıp çığıp:

— Cür, seni han çaqıradı,— dep, tart-soz eterge murat etdile.

Cigit Tulpar cüz pud tarthan toqmaqnı üslerine awdurup, beşisin da ezdirip qoyadı. Han, közüldürewük bla qarap:

— Beş askerçim da soylanıp catadıla, ol itden tuwğannı alıp keligiz, dep, cıyırma beş atlını iyedi. Tulpar, ol cıyırma beş atlını da alayda qırıp, cüz pud tarthan toqmağın da qoluna alıp, duppurdan tüşüp kelip, hannı şatırına cetedi:

Han, şatırdan tört ayaqlanıp qaçıp çığıp:

— Oy, üyüŋü Allah qırlıq, börü qoylanı qırğança, askerlerimi qalay qırdıŋ? — dep qıçırıp boşarğa, hannı da ezedi.

Qaladan qarap turğan hannı qızı:

— Ol adamnı ceŋil qalağa cetdirigiz, — dep, Tulparğa hannı cumuşçusun çapdıradı.

Hannı cumuşçuları qızını buyruğun ceŋil tındıradıla.

— Haŋŋa kiyew çıqdı! — dep, adamla cıyıladıla. Alayda olsağatdan qurmanlıq, aş-suw etedile. Qız halqnı allına çığıp:

— Haŋŋa caŋı tuwğan kiyew Burunsuz Bekirni burununa ne bolğanın bilip kelsin. Anı bilip kelse, haŋŋa bağalı kiyew bolur! — dep, Tulparğa ol borçnu saladı.

Tulpar, Sarıquşha minip, qız bergen buyruqnu tolturur murat etip, Burunsuz Bekir caşağan cerge ketedi.

Toğuz keçe bla toğuz kün cürüp, bir aq qalanı köredi. Qalanı körgenden sora, beş keçe bla beş kün barıp, qalağa cetedi. Cetse, körünŋen — qala tüyül, adam başladan qalanŋan bir taw. Ol süyek tawdan arlaq ötüp da — bir gitçe cer üyçek.

— Heyt! — dep tawuş etedi, cer üyçükge cetip tohtap.

— Oyt! — dep, cer üyçükden burununu cartısı bolmağan bir mazallı adam çığadı.

— Kel, tüş, içgeri[12] kir! — dep, atdan tüşüredi. Ol zamanda Tulpar bılay dep sağış etip turadı: «Bu adam bılay kelip: «Burunuŋa ne bolġandı?» — dep sorġanlanı başların kesip işlegen bolur bu qalanı!»

Ol adam, Tulparnı üyüne eltip, üç kün bla üç keçeni sıylaydı. Andan sora hapar soradı Tulparġa:

— Ne aylanasa, ne cürüyse? — deydi. Tulpar cuwapha:

— Kesim bılay cer-suw köre aylanama,— dep qoyadı. Burunsuz Bekir Tulparġa aytadı:

— Cür, alay ese, köngeklikge[13] barıp bir keleyik.

Ekisi da atlağa minip, bir çalġı bla bir senek alıp, ketedile.

Beşkünlük col cürüp, bir teŋizni cağasına baradıla. Teŋizni cağasında atladan tüşüp, çalġı bla çalıp, dırının cıyıp, üç gapına[14] biçen etedile. Gapına etip boşağandan sora, Burunsuz Bekir gapınalanı birin candıradı.

— Bu gapına canıp boşağandan sora, ekinçini candırırsa. Ekinçi gapına canıp boşap öçülürge, teŋizden asker çıqsa, madarıŋı körürse. Alay bolmay, cılqı çıqsa, üçünçü gapınanı candırırsa, üçünçü canıp boşarġa, teŋizden men çıqmasam, meni ölgenŋe sanarsa, — dep, Tulparġa alay aytıp, kesi teŋizge kirip ketedi.

Burunsuz Bekir aythança, cılqını allı çığıp: tebireydi. Üçünçü gapınanı tütünü çaçılırġa, cılqını artı suwdan çığarġa, Tulparnı közleri qamaydıla. Es cıyıp qarasa, cılqı boş cılqı tüyül — altıncalqa, altınquyruq cılqı.

Ekisi da cılqını quwup ketelle.

Bir zamanda Burunsuz Bekir Tulparġa:

— Bılay ızıŋa aylan da, bir qara, kün qalay ese da, — deydi. Tulpar ızına aylanıp qarasa: tuman basıp, anı içinde çawkala oynay, ızlarından qısha cetip keledi. Beri aylanıp, Tulpar Burunsuz Bekirge aytadı:

— Tuman basıp cetip keledi, tumannı içinde çawkala da oynay.

---

[12] ***İçgeri* — üynü içi.**
[13] ***Köngeklik* — çabıwulluqġa barıw.**
[14] ***Gapına* — geben.**

Burunsuz Bekir Tulparġa bılay aytadı:

— Ol tuman da tüyüldü, çawkala da tüyüldüle, cılqı iyesi üç emegenni gitçesidi, canŋızköz emegen keledi. Tuman — burunundan çıqġan tılpıwudu, çawkala — atını tabanından çıqġan kıldılarıdıla.

— Endi emegenni allınmı saqlaysa, cılqınımı sürese? — dep soradı Tulpardan.

Tulpar:

— Men emegenni allın saqlayım, — deydi. Burunsuz Bekir, cılqını quwalap, alġa ketedi.

Emegen, cetip, urup, Tulparnı cerge kömüp ketedi. Anı horlanŋanın eslep, Burunsuz Bekir, ızına aylanıp, emegenŋe qarşçı turadı.

Burunsuz Bekir ullu biçaq bla sermep, emegenni başın aladı. Canŋızköz emegen minip kelgen altıncalqa, altınquyruq acir, Burunsuz Bekirge kesin tutdurmay, ızına aylanıp qaçıp ketedi.

Tulpar da es cıyıp, qobup, atına minip, toqmağın da qoluna ala, Burunsuz Bekirge keledi. Ekisi da cılqını quwup ketedile. Burunsuz Bekir dağıda:

— Izıbızġa bir qara, kün qalaydı? — dep, Tulparnı ızına qaratadı.

Tulpar, biyağı tuman bla biyağı çawkala cetip keledile dep, hapar beredi. Burunsuz Bekir:

— Bu emegenni ullusu, eki közü bolġan emegendi, men anı saqlayım, sen cılqıŋı sür! — deydi.

Emegen, cetip kelip, Burunsuz Bekirni allında tohtaydı.

— Atışıwmu, tutuşuwmu? — dep, Burunsuz Bekir emegenŋe soradı.

— Atışıw! — dep, emegen atışıwġa ırazı boladı.

Çöp atadıla da, emegenŋe tüşedi atarġa. Emegen, sadaqnı qoluna alıp, Burunsuz Bekirge, kindiginden ışanlap, sadaqnı tartadı. Ol sadaqnı tarthanlay, bu da özeŋide örge turadı da, sadaq eki butunu arası bla ötüp ketedi. Endi keziw Burunsuz Bekirge cetdi. Burunsuz Bekir emegenni maŋılayın tutup atadı. Emegen, Burunsuz Bekirden körgenin etip, özeŋide örge turadı.

Sadaq barıp cürekden tiyedi. Emegen, sozulup, acirden cığıladı. Biyağı acir qaçıp, qutulup ketedi ızına. Bıla da cılqını sürüp ketedile.

Burunsuz Bekir Tulparğa dağıda: «Kün qalaydı?» — dep, ızına qaratadı. Tulpar biyağı çawkala bla tumannı cetip kelgenin aytadı.

Ol zamanda Burunsuz Bekir Tulparğa:

— Endi kelgen emegen ekisinden da qarıwludu. Endi atışıw bolluq bolmaz, tutuşuw bolluq bolur. Tutuşuw bolsa, ekibiz da suwsapdan qarıwsuz bolup, bılay ekibiz eki canına cığılıp qallıqbız. Ol zamanda kim alğa suw içse, ol horlarıqdı. Sen, suw alıp kelip, emegenŋe cuwuq barmay, maŋa içirseŋ, men horlarıqma.

Emegen olsağatdan cetip keledi.

— Atışıwmu, tutuşuwmu? — dep soradı Burunsuz Bekir. Emegen tawkel awaz bla:

— Tutuşuw! — dep qıçıradı.

Ekisi da, atladan sekirip tüşüp, buwuşadıla. Emegen, kötürüp alıp, Burunsuz Bekirni cerge inçigine deri batdıradı.

Burunsuz Bekir, kötürüp alıp, anı cerge uradı da, tobuqğa deri batdıradı. Emegen kötürüp alıp uradı da, munu beline deri batdıradı. Alay ete, suwsapdan qarıwsuz bolup, ekisi eki cerge cığıladıla. Ol zamanda Tulpar, erlay suw alıp kelip, ekisini ortasında tohtaydı. Emegen, cüz türlü ariw til bla söleşip, suwnu maŋa içir dep küreşedi. Alay bolsa da, Tulpar suwnu Burunsuz Bekirge içiredi. Burunsuz Bekir, sekirip turup, emegenni başın kesedi.

Üçünçü emegen ölgenden sora, altıncalqa, altınquyruq acir kelip, cılqığa qoşuladı. Ekisi da cılqını sürüp, Burunsuz Bekirni cer üyçügüne keledile. Üç kün soluydula. Üç kün soluğandan sora, üy iyesi, altınquyruq, altıncalqa cılqını, eki teŋ etip, cartısın Tulparğa beredi, cartısın kesine qoyadı.

«Endi har ne işibizni tındırdıq, munu burunu nek bolmağanın bir sorayım»,— dep, Tulpar sorurğa tawkel boladı. «Anı haparın ertten bla aytırma, bügeçe cuqla, colowçu bolluqsa», — deydi Bekir.

Ertten bla Tulpar, cılqı ülüşün da sürüp, tebireydi.

Burunsuz Bekir unutadı da, burununu üsünden aytmaydı. Sora Tulpar, bir duppurğa cılqısın cayıp, Burunsuz Bekir körürça turadı. Kün turadı, keçe turadı, ketmeydi.

Burunsuz Bekir tuwradan qarap körüp turadı.

— Bu ne saqlaydı, nek ketmeydi? — dep sağış etedi.

Eki-üç kün ötgenden sora, Tulparnı soruwu Burunsuz Bekirni esine tüşedi.

Izından barıp, Tulparnı cılqısı bla biyağı cer üyçükge qaytarıp keledi.

— Tulpar, men saŋa ters boldum, aythan sözümü tolturmadım! — dep, cer üyçüknü bir canından eşikni açıp, bir kübürnü çığaradı. Kübürnü başın açıp, içinde ölüp turğan bir ariw tişırıwnu körgüztedi.

Tulpar tişırıwnu köküreginde Burunsuz Bekirni burunun köredi.

— Bekir, sen munu nek basdırmaysa? — deydi Tulpar.

— Da, közüm qıymaydı, kesim caŋız bir talada caşayma.

— Uğay, sen anı üçün tutmaysa. Sen munu saw eter muratıŋ bardı. Mıŋa ne zat cararıqdı, ayt! Men anı tabarıqma,— dedi Tulpar.

Burunsuz Bekir arı-beri da deydi, alay bolsa da, aytadı:

— Ceti teŋizden ötüp, oneki emegen bardı. Alanı tamataları oneki başlı emegendi. Anı cetinçi başında tilini tübünde altın cülgüşçük bardı. Anı alıp kelip, celkesine çaçını tübüne salsaŋ, saw bolluqdu.

Bekir, ertten bla ertte turup, cılqısından at saylap, cerlep, Tulparğa beredi. Aŋa keçe colda qallıq cerlerin üyretedi. Anı bla atlanıp ketedi Tulpar. Ceti teŋizden ötüp, bir emegenŋe coluğadı. Emegen, Tulparnı salamın alıp, atı bla Tulparnı qoluna alıp, köküreginde can hurcunçuqğa salıp qoyadı. İŋirde emegenle cıyılğan cerge baradı. Har emegenŋe bir qazan qaynaydı: bir başlı emegenŋe — bir tuwar sıyınŋan qazan, eki başlığa — eki tuwar sıyınŋan qazan, oneki başlı emegenŋe — oneki tuwar sıyınŋan qazan.

Emegenle ot cağada olturup turğanlay, emegenni hurcununda Tulparnı atı kişneydi. Ol zamanda emegen:

— Men bügün bir oyunçaq taphan edim,— dep, hurcunundan çığarıp, Tulparnı atı bla ot cağağa saladı. Tulpar emegenlege aytadı:

— Meni sizge Burunsuz Bekir iygendi. Burun, sizni bla qazawat etgen saġatda, siz, qazawat eteriginj bildirmegense dep, Burunsuz Bekirge guruşha etgensiz. Ol sebepden Burunsuz Bekir meni sizge, qazawatha hazırlanığız dep, keleçi etip iygendi.

Ol zamanda emegenle:

— Anı qallay küçü bardı, anı bizge bildir! — dep tileydile. Tulpar aytadı:

— Men bu çögüşçüknü da alıp, bir temir tayaq da alıp, munuça (bir biyik qayanı körgüztedi) üç qat biyikligi bolġan qayanı başına çığıp, taşlanı qobarıp cibersem, ol, tübünde saqlap turup, taşlanı, başı bla urup, un etip qoyadı.

Ol kün Tulpar, emegenleni qayanı tübüne tizip, başından taşlanı quyup, altısın qıradı.

İnjirde emegenle bla bir cerge cıyıladı. Saw qalġan emegenle injirde mahtanadıla:

— Biz Burunsuz Bekirden da qarıwlubuz! — dep. Ekinçi kün Tulpar:

— Burunsuz Bekir, ma bu siz et bişirip aşağan qazanladaça qorġaşin qaynatıp, şorpa orununa içedi! — dep, alay bla emegenlege qorġaşin içirip, beşisin öltüredi. Oneki başı bolġan emegen, qorġaşinni ızına qusup, saw qaladı. Sora mahtanadı:

— I-ı, barı da öldüle, men saw qaldım! — dep. Ertten bla Tulpar emegenne aytadı:

— Bizni Burunsuz Bekir, boġurdağına deri tenjizge kirip, men da cülgüç bla bilewnü bir birine bilep, Allahdan tilep, tenjizni sawlay buzlatıp, Burunsuz Bekir anı kötürüp, tüzge çığıp kete edi.

Alay bla Tulpar emegenni tenjizge kiyiredi, tenjizni buzlatadı:

— Endi çıq! — deydi. Emegen buznu uwatıp çığıp keledi tenjizden.

Ekinçi kün Tulpar tenjizni igi taşça buzlatadı, ol zamanda emegen qımıldayalmaydı. Tulpar, cüz pud awurluġu bolġan toqmaqnı alıp, uradı emegenni. Alay a, cüz pud awurluġu bolġan toqmaq tiygenlikge, emegenne bürçe qaphança da bolmaydı.

Ol zamanda emegen Tulpardan tileydi:

— Sen meni termiltme. Allıbız qayada dorbunçuqda üç açhıç bardı, alanı al. Ekikünlük colda qaya bardı. Bir açhıç ol qayanı eşigin açarıqdı. Ekinçi açhıç içinde dorbunnu açarıqdı, üçüngü açhıç anda kübürnü açarıqdı. Anı içinde qılıç bardı. Ol qılıçnı alıp kel: cerni üsünde zat bolup meni başımı canŋız ol keserikdi.

Tulpar ketedi. Açhıçlanı aladı. Emegen aythança, eşikleni açadı. Kübürnü qatına barsa, kübürnü açarġa qorqadı. Ol sebepden bir uzun ilkiç alıp, açhıçnı anı uçuna begitip, uzaqdan kübürnü açadı.

«Zıŋ!»— dep, kübürden çartlap, cıltırap çıġıp, temir bağanaġa tiyip, bağananı üzerge cetdirip, qılıç cerge tüşedi.

Tulpar ol qılıç bla oneki başlı emegenni başların kesip, cetinçi başından, tilini tübünden, altın cülgüşçüknü alıp, Burunsuz Bekirge ketedi.

Ol kün colowçu bolup, cülgüşçüknü Burunsuz Bekirge cetdiredi.

Burunsuz Bekir, cülgüşçüknü alıp, suw surat üy biyçesini celkesine salıp, saw etedi. Üy biyçesi, cuqudan ayazġança, ayazıp, Tulparġa köp büsürew-ıspas etedi. Üy biyçesi, ayazġanlay, er kişisini burunun kesini köküreginden alıp, ızına, orununa cabışdıradı. Bekirni burunun saw etedi. Bekir Tulparġa sawġaġa altın callı, altın quyruqlu cılqını sawlay, kesini uçu-qıyırı bolmaġan mülkünü da carımın sawġaġa beredi.

Tulpar da, Bekir da, üy biyçesi da qızġa qaray atlandıla. Han, milletin cıyıp, üç ay bla üç kün toy-oyun etdirip, Tulparġa qızın beredi. Hanlığın da Tulparġa berip, qalanı tahtasına mindiredi.

Anı körmegenibiz kibik, awruw-talaw körmeyik.

1.22. AYTEK ULU AYTEK

Bir elde Aytek degen[15] atlı bir biy bar edi. Ol kişini Aytek dep bir caşı bar edi. Atası ölgendi, ellerini adetinde caş atasına qara kiyip başlaġandı.

---

[15] Bu masal ilk kez Pröhle tarafından derlenmiş ve 1915-1916 yıllarında Keleti Szemle'de yayımlanmıştır. Pröhle'nin yayınına göre masal şöyle başlamaktadır: *"Bir elde Aytek tegen atlı bir biy bar edi."* (1915-16: 139). Buna göre "Aytek tegen" (Aytek Prens) olması gereken ifade "Aytek degen" olarak verilmiştir. Masal, Pröhle'nin kullandığı transkripsiyon alfabesinden kiril alfabesine aktarılırken arkaik bir kelime olan *tegen* (Eski Türkçe tigin ~ tegen "prens") muhtemelen "degen" sözcüğünün eski hâli sanılmış ve bu şekilde yazılmıştır.

Qara kiygen adetleri ol edi: bir cıl otowğa kirip, tışına çıqmayın turluq edi. Cılı cetgendi, oraza açhan zamanda, teŋ caşları cıyılıp onow etgendile:

— Barayıq da, Aytek ulu Aytekni qara kiygenin teşdireyik, üyüne da elteyik, elge da şağırey eteyik, — dep.

Ala barğanda, aladan alğaraq başha caş qawum barıp, biyni üyge eltip, şağırey etip tura edile. Ol qawumnu körgende, artda barğanla qaytıp tebireydile.

Artha aylanŋanda, bu qawum caşdan biri alay aythandı, çalman başında olturup turğan çıqınjikni körgüztüp:

— Caşla, men bir hapar eşitgenme, kerti ese da, ötürük ese da bilmeyme. Ol çıqınjikni qarası kibik çaçı, közü, qaşı qara bolup, çıpçıqnı ağı kibik, beti, eti aq bolup, bir cerde allay bir qız bardı.

Ol sözleni Aytek ulu Aytek eşitgendi, çaçırağandı da eşikge çıqğandı. Ol hapar aythan caşnı tohtatıp:

— Neçik ayta ediŋ biyağında sen? — dep sorğandı.

Ol caş allın aythan haparın aythandı aŋa da.

— Men alay eşitgenme, ötürük ese da, kerti ese da bilgen a etmeyme, — degendi.

Ekinçi biy aythandı ol caşha:

— Ol seni haparıŋ kerti bolsa — seni nasıbıŋ, ötürük bolsa — seni qıyınıŋ!

Alay aytıp, biy artha aylanıp ketgendi. Ekinçi kün emildeşi Qalmuqnu da atlandırıp ketgendi ol caş haparda aythan qıznı izley. Ketgendile eki caş da, aylanŋandıla, köp-az cürügenlerin Allah biledi. Bir cerde nögeri Qalmuqnu atı arıp tohtağandı. Arı aylanŋandı, beri aylanŋandı, nögerine at tapmağandı. Tapmağandan sora caşnı bir dorbunŋa eltgendi, köp buwla öltürgendi, etlerin tuwrap:

— Bılanı üzgünçü aşa! Bılanı tawussaŋ, üyge qaytırsa. Tawushunçu wa meni mında saqlarsa! — degendi.

Caşha alay aytıp, atına minip ketgendi. Allah bilsin, aymı aylanŋandı, cılmı aylanŋandı, açdan da oŋsuz bolup, cuqu üçün da qarıwsuz bolup, bir keçe cılqı qoşha qonaqğa tüşgendi. Cılqıçı ol keçe Aytek ulu Aytekge

qonaqlıqğa tay soyğan edi. Aytek ulu Aytek qoşha tüşgenley, cuqu üçün, açdan da oŋsuz bolğandı. Cuqlağandı da qalğandı. Ol cuqlağanda, başha qonaqla kelgendile qoşha, ol soyğan taynı ala aşağandıla da ketgendile. Cılqıçı Aytekni uyatalmağandı.

Ertten bolğanda, biyağı cılqıçı bir tay kesip, bişirip hazır etgendi. Hazır etgendi da, Aytekni uyathandı, betin, qolun cuwdurğandı, aşathandı, içirgendi da, ızı bla bılay sorğandı:

— Ayıp etme, qonağım, qarayma da halıŋa, mudahsa, nek mudah bolğanıŋı bilsem süye edim.

Ol sorğanda, Aytek aythandı:

— Nek mudah bolğanma? Elibizde bir caş bılay-bılay bir qızını haparın aythan edi. Endi wa ol qızını ızından köp aylanŋanma, qıyınlıqla da körgenme.

Aytek qızını har sıfatın ol cılqıçığa tawruh etgendi. Cılqıçı anı eşitgende, bek mudah bolğandı.

— İyewey! — degendi cılqıçı,— sen ahşı caş, aqıllı caş, ol işni ızından bolmağı ediŋ da, men ölgen oquna etgi edim.

— Nek aytdıŋ alay? — dep sorğandı cılqıçıdan Aytek ulu Aytek.

— Bu cılqıla ol qızınıqıdıla, mından arlaq barsaŋ, qoy sürüwüne ceterikse, andan ötseŋ, tuwar sürüwüne ceterikse. Tüz haparın qızını saŋa anda aytırla.

Aytek ulu Aytek dağıda aythandı cılqıçığa:

— Ayt haparın, sen da bile bolursa. Ol:

— Meni bilgenim oldu: ol qızını bir atı bardı da, tiley kelgen caşha bir belgisi bardı, ol belgide atına minip quwadı caşnı. Caş qutulsa qaçıp, ol caşha barlıqdı erge, qutulmasa, urup, caşnı başın keteredi. Allayladan cüzge bir kerekli baş kesgendi. Endi seni da alağa qoşarmı dep mudah bolama, — degendi.

Aytek ulu Aytek bılay aythandı:

— Neçik bolsaq da, barmay amal coqdu.

— Da barsaŋ, Allah col bersin, — dep, cılqıçı aŋa alğış etgendi.

Ol kün atlanŋandı da, qoyçu qoşha barġandı. Andan da ötüp, qızını tuwar qoşuna barġandı. Tuwar qoşunda har künden qızını üyüne barıp, qoşha kelip turġan bir kişi bar edi. Ol adamġa Aytek qızını bar haparın sorġandı. Boluşun tamam bilgenden sora, qızġa keleçi etgendi, qız da:

— Ahşı boldu! Cüzge bir baş kerek bolup tura edi da, ol da keldi. Cüznü tamam etmey öleme dep cüregim awruy edi! — degendi.

Kün bolcal etgendile. Qaçar, quwar cerni caş tanığandı. Etgen bolcalında caş qaçhandı, qız quwġandı. Qız, qarap, caşnı qareldisin körmegendi. Caş qutulġandı, qaythandı da qızını elin cıyġandı. Qız da ırazı bolup, caşha nekah etedile.

Qızını elinde caş, Allah bilsin, aymı turġandı, cılmı turġandı, mudah bolup başlağandı. Qatını:

— Nek mudah bolasa sen? — dep soradı. Caş aythandı:

— Nege quwanayım? Men bir elde biy edim. Andan qatın izley ketgenem. Endi wa artha qaytmağanma. Teŋlerim ayta bolurla: «Qorasın Aytek ulu Aytek! Qatın alıp, kesini üyün unutup, qatınına kirginçige kirip qalġandı!» — dep.

Qatını aythandı:

— Anı üçün mudah bolma. Üyüŋe barırġa süye eseŋ, barayıq.

Onow etgendile, cıyınların cıyġandıla, colġa çıqġandıla. Bara ketgendile da, ol Qalmuqnu qoyġan cerge cetgendile. At da alıp, Qalmuqġa kiyimle da alıp, Aytek ulu Aytek kesi alġa barġandı. Ol dorbunŋa cetgende:

— Hey! — dep söleşgendi.

Bir zamanda bir adam çıqġandı. Çaçı da öşününe cetip, tırnaqları da erişi uzun bolup, kesi da kir bolup. Ol çıqġan adam Qalmuq edi. Aytek ulu Aytek Qalmuqnu ahşı cuwundurup, har zatın tazalağandı, bıstırla da bergendi, atha mindirip, keltirip, cıyınŋa şağırey etgendi. Andan atlanıp ketgendile.

Bara ketip, bir ullu ağaçha cetgendile. Aytek ulu Aytek kesi canızlay alġa bara edi. Bara turġanlay, allında bir aq atlı bla bir tor atlını tüyüşe turġanlay körgendi. Tor atlı aq atlını cağasından tutup, aman sözle aytıp, tüye

tura edi. Aytek ulu Aytek tor atlını tuthandı da, aq atlını boşlağandı. Ol zamanda aq atlı tas bolup ketgendi. Ol ketgenden sora, ol tor atlı:

— Aha, Aytek ulu Aytek, atamı qanlı cawun bügünŋe deri tapmay tura edim. Bügün a, tabıp, ne etsem da eterme dep turğanlay, qolumdan boşladıŋ. Endi wa, anı boşlağanıŋ sebepli, seni bla atışırıqma, — degendi. — Kişi eseŋ, tambla ertten namazda ol töbege kel.

Ol bir töbeni körgüztgendi, sora atın urğandı da, alaydan ketgendi. Aytek ulu Aytek ol cerde nögerlerin saqlağandı. Nögerleri cetgende:

— Bılayda tohtağız! — dep buyruq etgendi.

Tohtağandıla ala da. Erttenlikde nögerlerine da aytmay, Aytek ulu Aytek ol tor atlı aythan töbege barğandı. Bir zamanda tor atlı kelgendi, qolunda bir stakan çay bla bir löqum keltirip. Aytek ulu Aytekni körgendi, çaynı içgenden sora tor atlı camıçısın cayğandı.

— Üleş, Aytek ulu Aytek! — dep, otnu, oqnu da camıçığa athandı.

Ol üleşgendi, har kişi ülüşün alğandı. Biri — bir töbege, birsi da birsi töbege barğandıla, ekisi da atışıp başlağandıla. İŋirge deri uruşhandıla — bir birge hata etmegendile. Ekinçi künŋe işni bolcalğa salğandıla. Ekinçi kün da ol halda uruşhandıla — bir birge ol kün da zaran etmegendile. İŋirde tor atlı ketip tebiregende, Aytek ulu Aytek alay sağış etgendi: «Bu atlı erttenlikde keledi, iŋirde ketedi, uzaq cerde caşay bolmaz. Munu turğan cerin barıp bir köreyim»,— dep.

Sora anı ızından caşırtın baradı.

Tor atlı bara ketgendi da, bir çığanağa kirgendi. Çığanada bir alaşa üyge tüşgendi. Aytek ulu Aytek barıp, terezeden qarağandı. Qarasa, tor atlı bıstırların teşip, qız bıstırla kiygendi. Olsağat Aytek ulu Aytek qızını tanığandı. Qız Fatima degen atlı bir ariw qız bolğandı, naqut-nalmaz çaçlı, inci tişli. Qız üyge kirgende:

— Oh-oh-oh! — dep, unduruqğa olturup, alay soluy edi.

Anı qatında şapa qızçığı da bolğandı. Ol:

— Aytek ulu Aytek seni qız bolğanıŋı bilip, otnu, oqnu üleş dep sen aŋa aythan zamanda, ol: «Sen da üleş»,— dep açıwlansa edi, sen üleşirge

iyilgen zamanda urup, börkünü tüşürüp, çaçıŋdan tutup, tüyüp başlasa edi, ol zamanda ne aytsa da aythanın eterik ediŋ sen,— degendi.

Ol sözleni Aytek ulu Aytek terezeden tıŋılap eşitgendi.

— Qıyın tüyülse, — dep canıp ketgendi.

Sora taŋ atarın aşığıp saqlap turġandı. Üçünçü kün ertten bolġanda, biyağı Aytek ulu Aytek ol töbege barġandı. Tor atlı da arı kelgendi. Camıçı bla otnu, oqnu da keltirip:

— Üleş, Aytek ulu Aytek! — dep aythandı.

— Sen da üleş! Men a ataŋı qulumu bolġanma? — dep, Aytek da açıwlanŋandı. Tor atlı:

— Buşman et, — dep, üleşip başlaġandı. Ol zamanda, üleşirge enişge iyilgende, Aytek ulu Aytek urup, börkün tüşürüp, çaçından burup, qamiçi bla tüyüp başlaġandı. Tor atlı:

— Aytek ulu Aytek, Allah bla senden tileyme, boşla. Ne aytsaŋ da aythanıŋı eterme.

Ol zamanda qızını eltip cıyınŋa qoşhandı, ekinçi qatınŋa alġandı. Biyağı cıyını bla coluna atlanıp tebiregendi.

Eline cete başlaġanda, bir-eki ahşı kişini da nögerge alıp, alġa ketgendi qonaqlaġa qonaqbayla hazır eteyim dep. Elni allına qarşı kelgende, atı bolġan — atına minip, atı bolmaġan — cayaw, elni başına quwulġanların körgendi. Olsaġat alaġa bir atlı kelgendi.

— Aytek ulu Aytek, eliŋi malı sürülgendi! — dep bildirgendi.

Aytek ulu Aytek, atına minip, nögerlerine:

— Siz qonaqbayla izlegiz, men a quwġunŋa barayım, — dep ketgendi.

Mıçımayın quwġunnu allına tüşgendi. Quwġunnu allında quwula ketip, ahşam zamanda bir aġaçha kirgendi. Ol aġaçda arqan atıp, Aytek ulu Aytekni arqan bla tuthandıla, cesir etip bir biyge eltgendile. Ol biy Aytek ulu Aytekni qanlı cawu bolġandı. Körgeni bla oquna Aytekni tutmaq etgendi. Ol cerde Aytek ulu Aytek eki cıl olturġandı. Qobuzġa birda bolmaġan usta bolġandı. Ol qobuz soġup başlasa, anı eşitgen adam qaytıp, ne işin da unutup, alay tıŋılay edi.

Ol biyni tört qızı bolġandı. Bir kün Aytek ulu Aytekni qobuz soqġanın eşitgende, kelip tıŋılaġandıla. Tamata qızı Aytek ulunu körgende, suqlanŋandı. Qız keleçi cibergendi:

— Aytek ulu Aytek meni alırġa aytsa, tutmaqdan boşlatdırırma, — dep.

Caş söz bergendi:

— Meni mından ıçhındırsa, kelip eltirme, — dep.

Üç cılġa bir ay kerekli tutmaq üyde olturġandı Aytek ulu Aytek. Bir kün bir satıwçu çüyütlü terezeni allı bla tutmaq üyden ötüp barġanın körgendi. Çüyütlünü körgende, alay esine tüşgendi: «Bu satıwçu çüyütlüle har elde aylanadıla. Kim biledi, bizni elge barġan ese wa bu çüyütlü. Bir hapar sorayım!» — dep. Sora, qobuzun qoluna alıp, soġup başlaġandı.

Çüyütlü anı qobuz tawuşun eşitgende, qaytıp terezeden tıŋılap başlaġandı. Aytek ulu Aytek qobuznu qoyup, terezege barıp, çüyütlüge:

— Siz har cerde aylanasız. Ol elge barġanmısa? — dep sorġandı.

Çüyütlü bılay aythandı:

— Busaġatda andan kelgenme.

— Andan kelgen eseŋ, ne hapar bardı ol elde? — dep sorġandı dağıda caş.

Çüyütlü aythandı:

— Hapar oldu: ol elni bir ahşı biyleri bar edi, Aytek ulu Aytek dep. Da ol biy quwġunŋa çıqġan edi, quwġundan atı qaythandı, kesi wa qaytmaġandı. Anı bir qart anası qalġandı. Bir da egeçi, eki da qatını qalġandıla. El üç cıl cetginçi saqlarıqdı. Ol zamanda kelse, biydi da,— orununda tohtar, kelmese wa, eki qatının da ol biyni Qalmuq dep bir emildeşi bardı da, aŋa berip, elge biy eterge murat etedile. Ol haparnı eşitgende, Aytek ulu Aytek bek mudah bolġandı, qobuz da soqmayın, cır da aytmayın, oynaġan, külgen da etmeyin turġandı.

Caş bir kün qobuznu alıp soqġandı. Ol zamanda qız kelgendi dağıda. Qızını körgende, caş aythandı:

— Çıġarallıq eseŋ, terk çıġar, — dep.

Qız olsaġatdan kelip atasından:

— Tutmaqlanı körürge süyeme da, erkin et, — dep tilegendi.

Atası unamağandı. Anı üçün unamağandı: biyleni allay adetleri bar edi — qızı tutmaq üyge kirse, cüz tutmaqnı erkin etgen. Bolsada, qız dağıda tilegendi. Qoymağandan sora, biy qızın mudah eterge süymegendi, erkin etgendi.

— Bar da, körgen et, alay bir tutmaq bardı da, Aytek ulu Aytek dep, anı ciberirge amal coqdu. Andan qalğanlanı kimni süyseŋ da erkin et! — degendi.

Qız barğandı, tutmaq üyde aylanŋandı, har kimni qağıtın oquy barğandı. Kim bir cıldan çığarıq edi, kim carım cıldan çığarıq edi, birleri eki cıldan çığarıq edile. Aytek ulu Aytekni qağıtın oquğanda, ömürü tutmaq üyden çıqmay keterge dep, alay cazılıp turğanın körgendi. Ol zamanda qız:

— Ölmey qalğan kesi çığarıqdı tutmaqdan, alay bir adam mından çığarıq tüyüldü da, munu caŋız kesin erkin eteriŋi süyeme, — dep, atasına alay aytıp barğandı.

Atası unamayın anı köp qıynağandı. Bolsada, qız köp tilegenden sora, erkin etgendi, ol cıl tamam bolurça üç kün bardı dep.

Bir kün ol elde qalğandı. Kesini eli bla ol biyni elini arası bir aylıq col edi. Ekinçi kün, at tapmayın, imbaşına da eki artmaqçıq salıp, cayaw ketip bara edi bir ağaçda. Qatı bla, artından cetip, bir aq atlı ozup tebiregendi. Aytek ulu Aytek aq atlığa:

— Arabiy, bir el bolğan cerge meni atıŋı artına mindirip eltirge bolurmu ediŋ? — dep tilegendi.

— Men aythannı etseŋ, eltirme, — dep aythandı atlı. — Min da, eki közüŋü qatı qıs, men aç deginçi açma.

Aytek ulu Aytek aq atlını artına minŋenley, eki közün qatı qıshandı. Bir zamanda aq atlı:

— Aç közleriŋi, — dep söleşgendi.

Aytek közlerin açıp qarasa, ellerine bir cuwuq cerge cetip tura edile. Ol zamanda Aytek ulu Aytek bek quwanŋandı. Atdan tüşgende, aq atlı:

— Atımı ayağın kötür da, tübünden topuraq al! Soqur adam kim bolsa, anı közüne sürtseŋ ol topuraqnı, saw bolur, — dep aythandı.

Aq atlığa alğış etip, Aytek ulu Aytek üyüne tebiregendi. Ekinçi kün iŋirde elge cetgendi. Kesini egeçi atın suwğa tartıp bara turğanın körgendi. At munu körgende, tartıp, ıçhınıp, oynap, arı-beri çaphandı, sora, kelip, Aytek ulu Aytekni üsüne sekire başlağandı. Aytek ulu Aytek atın tutup, qızını qatına kelgendi. Qızçıq olturup cilay tura edi.

— Nek cilaysa, ahşı qız? — dep söleşgendi Aytek.

— Da nek cilamayım? Men cilamasam, kim cilar? — dep, qız alay aythandı. — Bu at meni qarındaşımı atı edi. Ol quwğunŋa çıqğandı, quwğundan atı qaythandı, kesi qaytmağandı. Ol künden bu künŋe deri üç cıl boladı. Bu at ne kişnemegendi, ne oynamağandı. Endi bügün andan qalğan eki qatının da emildeşi Qalmuqğa berip, anı orununa kesin da biy eterge onow etedile. Anı sebepli, bu at oynağanda, qarındaşım esime tüşüp, cilayma.

— Cilama, ahşı qız, anı üçün! Seni qarındaşıŋ da Allah buyurğannı köre bolur. Allah aytsa, saw ese, kelir, — degendi. — Alay meni bu elde tanışım coqdu. Meni qonaq eterge bolurmusuz? — dep sorğandı. Qız aythandı:

— Ne bileyim. Anam unasa, men bek ırazıma. Kel da, anama ayt!

Barıp, qart qatından caş tilegendi, kesin tanıtmağanlay:

— Ey, anam, keŋden kelgen qonaqma. Bu elde adam tanımayma, amal bar ese, meni qonaq et,— dep tilegendi.

Qatın aythandı:

— Mudahbız, alay sen qonaqsa. Ket dep nek aytabız? Cuwuq bol üyge! Bizde bolğan bar bolsa, senden ayamabız.

Ol keçe caş üyünde turğandı. Cassı zamanŋa deri kesin tanıtmayın, anası da caşını haparın aytıp turğandı.

Aytek ulu Aytek kesini qobuzun qabırğadan alıp, soğup başlağandı. Atası ölüp, aŋa qara kiygenden bu cerge deri haparın qobuz bla aythandı. Ol zamanda, qobuz soqğanından, anası caşın tanığandı. Sekirip turup, caşın quçaqlağandı, köp cilap, türlü-türlü ariwla aythandı caşına. Ol keçe ellerinde biy eterge onowları; tamam bolup, cıyılıp, toy etip tura edile. Aytek ulu Aytek anasını közlerin aq atlını ayağını tübünden alğan topuraq bla saw etgendi. Izı

bla toyġa barġandı. Qarasa, köp adam cıyılıp, içgi içe, toy ete körgendi. Barıp qart kişileni qatında olturġandı, cır aythanŋa da, qobuz soqġanŋa da ejiw etgendi.

Bir kişi alay aythandı:

— Bu qonaq caş ejiwge bek ustadı. Ejiwge usta kibik, qobuzġa da usta bolur. Aŋa bir ahşı qobuz berigiz! — dep, caşlaġa onow etgendi. Keltirip caşha ahşı qobuz bergendile. Ol soġup başlaġandı kesini üyünde anasına soqġan halda. Ol zamanda adamlanı köbüsü caşnı biyleri Aytek ulu Aytek bolġanın bilgendile. Tanıġanı — kete, tanımaġanı da kete, alay bla caş adamla bolmasa, esli adam qalmaġandı. Ol zamanda, caşla tepsegen cerge barġandı. Anda çıqġandı da, toyda tepsegendi. Qatınları toyda körgenley, tanıġandıla, quwanıp, carıq bolup başlaġandıla. Ol kesekge deri wa mudah edile. Caşnı körgenlerine quwanŋanların adamla bilmey edile.

— Caş telile bu keçe erge barabız dep, quwanadıla, — dep, alay ayta edile.

Andan sora Aytek ulu Aytek Qalmuqnu bolġan cerin sorup barġandı körürge. Alġın teŋlerinden bir-ekisin da birgesine alıp.

— Qalmuq, sen bu işni qalay etese? Aytek ulu Aytek seni bek süye edi. Ölgen ese da, saw ese da haparın kişi bilmeydi. Saŋa bu işni eterge tiyişli tüyüldü,— dep alay aythandı.

Qalmuq caşnı tanıġandı, etgen işine çoġej bolup, keçginlik tilegendi. Aytek ulu Aytekni qaythanı har birine bayam bolġandı, alda kibik eline biy bolup tohtaġandı.

Bir kün tutmaq etgen biyni qızını aythan sözü esine tüşgendi. Quralıp barırġa tebiregendi. Ketip bara turġanlay, biyağı aq atlı coluqġandı. Aytek ulu Aytek anı bla salamlaşhandı, salamlaşhandan sora:

— Ayıp etme, sen ne adamsa, bilirge süyeme. Alġın coluqġanda ullu boluşhan ediŋ maŋa, — degendi.

Aq atlı aythandı:

— Men kim esem da, aythan etmem atımı. Meni aġaçda bir tişirıw tutup tüye turġanlay, sen ıçhındırġansa. Ol sen ıçhındırġan aq atlı menme.

Endi wa ne işni başlasaŋ da, saŋa boluşluq eterge söz bergenme, Allahnı araġa salıp.

Alayda ekisi da, nöger bolup, atlanıp tebiregendile. Allah bilsin, nellay bir barġanların. Bir zamanda, ol anı tutmaq etgen biyni eline cetgendile. Ol keçe elde qalġandıla. Ekinçi kün Aytek ulu Aytek qobuz soġup oramġa çıqġandı. Qobuz tawuşnu eşitgende, qalmay el cıyılġandı, biyni üyürü da kelgendi. Aytek ulu Aytek barıp, qıznı qolun tuthandı:

— Aythan sözüme kelgenme, — degendi.

Aq atlı ol alayda turġanlay, Aytekni atın da keltirip kelgendi. Aytek atına minip, sermep, qıznı alıp qaçhandı, qarap, qareldisin körmegendile. Ol qıznı da keltirip, üç qatını bla alay caşay edi.

Bir kün bıllay hapar kelgendi: artda keltirgen qatınını atası biyni, bir başha biy, asker bla kelip, öltürürge hazır bolup turadı dep. Ol zamanda Aytek ulu Aytek atlanıp ketgendi, aq atlı da nögeri bolup. Bir keçege ol askerleni aralarına cetgendile. Ol askerle:

— Ne zatladıla bıla? — dep, qaraġandıla ol eki atlıġa.

Ol eki atlı öltürürge kelgen biyni askeri bla uruşup başlaġandıla. Ol kün cartısın qırġandıla. İŋirde Aytek ulu Aytekni tutmaq etgen biy, Aytek ulunu çaqırıp, qoluna sıylı küpes baylaġandı:

— Biçaq tuthan qoluŋ arıġan bolur, — dep.

Aq atlını wa tapmaġandıla.

Ekinçi kün erttenlikde biyaġı eki atlı askerni qalġanın da qırġandıla. Ol kün da Aytek ulu Aytekge biyaġı biy bir cawluq qıshandı. Biyaġı aq atlını izlegendile, izlegenlikge — tabılmaġandı. Üçünçü kün bolġanda, askerni artın etgendile. Ol kün biy bütünda ahşı küpes baylaġandı Aytek ulu Aytekni qoluna. Ol biy munu tanıġan a etmeydi.

— Kimse sen? — dep sorġanda, kesin tanıtmaġandı Aytek ulu Aytek. Alaylay ketgendi, biy da ırahat bolup qalġandı. Aytek ulu Aytek üyüne kelgenden sora, ol qızın alıp qaçhan biyge qaġıt cazġandı: «Men barıp seni bla caraşsam süyeme»,— dep.

Biy unamay edi:

— Alğından da cawumdu, qızımı alıp qaçhanlı bütünda cawumdu, — dep.

Köp kere qağıt cazğandan sora biy qartlığına aman aqıl etgendi. Qonaq keliwçü üynü tübün lağımdan tolturğandı. Sora Aytek ulu Aytekge qağıt cibergendi: «Kelsin kiyewüm. Men da qart bolğanma, tanışsam süyeme», — dep.

Ol ız bla Aytek ulu Aytekni eltip, öltürürge murat etgendi. Üyünde şapalağa da qatı buyruq etgendi:

— Aytek ulu Aytek beri kelse, cathınçı sıylı körügüz, cathandan sora, ol bilmez kibik, üynü tübünde lağımnı atdırığız! — dep.

Qayın atası biyden kel dep qağıt kelgende, Aytek ulu Aytek atlanıp barğandı. Barğanda, sıylı körgendile, qonaq üyge eltgendile.

— Cathınçı tiysek lağımğa, bilir da qaçar, — degendile da, anda aylanŋan şapala lağımğa tiymegendile. Catarğa keziw bolğanda, ol biyni üyde qalğan üç qızından gitçeleri:

— Kiyewübüznü bir köreyim, — dep, qonaq üyge barğandı. Kiyewleri, qız ketip tebiregende, allın kün uruşda berilgen küpesin qızını başına qıshandı. Ol qız üyge barğanda, birsi egeçlerine körgüztgendi. Anı körgende, ortançı qız da:

— Men da barayım, — dep barğandı.

Aŋa da ekinçi kün berilgen cawluqnu qıshandı. Ol qaythandan sora tamata egeçleri da barğandı. Üçünçü kün berilgen bek sıylı cawluqnu Aytek ulu Aytek aŋa bergendi. Andan sora qızla:

— Barayıq da, atabızğa bu ahşı adamnı öltürmesin dep tileyik. Bu bizge bergen cawluqların da körgüzteyik, — dep barğandıla.

Barıp atalarından tilegendile:

— Bu cawluqlanı bizge keltirgendi, kesi da ahşı adamdı. Biz tileybiz senden anı öltürme, — dep.

Ataları ol cawluqlanı körgende, tıŋılağandı.

— Ol meni öltürürge kelgen biyni qırğan kişi bu bolur, bu cawluqlanı men aŋa sawğağa bergen edim, — dep aythandı.

Tanığanlay, olsağat Aytek ulu Aytekni başha üyge çığarthandı, sıylı qonaqça körgendi. Duniyanı cıyıp, toy-oyun da etgendi. Biz da ol kün toyda tepsegenbiz, içgi içgenbiz, közübüz körmegenley, alay hata, palah körmey qalayıq.

1.23. SOQUR HAN

Bir elni hanı soqur bolġandı. Anı üç caşı bolġandı. Bir kün han, üç caşın da cıyıp:

— Meni ayağım basmağan, közüm körmegen cerden bir uwuç topuraq keltirip, közlerime caqsağız, men olsağat saw bolluq edim,— degendi.

Ol alay aythanlay, tamata caşı, bir alamat acirge da minip, azıq da alıp, colġa çıqġandı. Bir aynı tohtawsuz barıp, tamam arıp, atam bılayġa wa kelalġan bolmaz dep tohtağandı. Alayda, bir qara suwnu qatında soluġan da etip, qol cawluğu bla bir topuraqnı da alıp, ızına qaytıp kelgendi. Alay kelgenley, atası topuraqġa tiyip körüp:

— Da, caşım, sen bu topuraqnı alġan cerde qara suwġa men erttenlikde ketsem, kün qızarġa suw da içip, soluġan da etip qaytıwçu edim, — degendi.

Sora ortançı caşı ketgendi. Ol da eki aynı barıp, bir cerk terekni qatında soluġan da etip, bir uwuç topuraq da alıp, ızına qaytıp kelgendi. Alay, kelgenley soqur han topuraqġa tiyip körüp:

— Alayda cerk terekni qatındanmı alıp kelese munu? Men alayġa erttenlikde çığıp, kün ortağa qaytıp keliwçüme, — degendi.

Ol da bolmağandı. Sora gitçesi tebiregendi. Ol da azıq alıp, barıp, qayda ese da bir cerde bir sürüwçüge tübegendi.

— Kel qoşha, — dep, sürüwçü anı qoşha alıp kelip,— qaydan kelese, qayrı barasa, kimse? — dep sorġandı. Caş atasını, qarındaşlarını, kesini da haparların aythandı.

— A-a, seni ataŋı wa men tanıwçu edim, — degendi sürüwçü. — Ol erttenlikde üyünden çıqsa, iŋirde meni bla qalıwçu edi. Anı sebepli sen entda uzaq barırġa kerekse. Bu barıwuŋ bla, bu at bla seni ataŋ barmağan cer

taballıq tüyülse, — dep, bir qara atnı da berip: — Ma, mıŋa min da bar, mıŋa sormay, cuq etme, bu aythannı et, — degendi.

Caş, qara atha minip, iyesine da saw bol dep ketgendi. Alay ketip barġanlay, colda bir altın tawuq taphandı.

— Bu tawuqnu alayımmı? — dep atına sorġandı.

At:

— Al, keçe bir qonaqbayġa berseŋ, asıwdu, — degeninde, tawuqnu da alıp, keçe bir handa qonaqda qalıp, aŋa altın tawuqnu sawġağa bergendi.

Erttenlikde caş uyanıp qarasa, hannı üyünü qatında halq cıyılıp:

— Uşkok bla oymaqnı urġanŋa han qızın beredi, — dep, atışıp küreşedile.

«Men da bir atıp körürem», — dep, caş qara atına sorup, ol da:

— Bar, qonaq atarġa bolluqmudu dep sor da, ho desele, at, — degeninde, caş barıp, cıyınŋa qoşulġandı. At aythança, qonaqġa atarġa bolluqmudu, dep sorup, bolluqdu degenlerinde, caş da athandı. Athandı da, igi da maramağanlay, oymaqnı tüşürgendi. Han olsağat toy-oyun etip, qızın caşha bergendi, qızı bla birgeley köp cumuşçu da, haraket da bergendi. Hannı qulluqçuları aŋa zarlanıp, caşnı öltüreyik dep, elde bir qart qurthağa barġandıla. Aŋa barıp: «Caşnı qalay öltüreyik, bir üyret», — dep tilegendile.

— Endi siz hanŋa barığız da, alay aytığız: «Seni kiyewüŋ bergen altın tawuqnu altın guguruk nögeri bardı. Kiyewüŋü iy da, ol guguruknu keltirt», — degiz. Han kiyewün arı iyse, ol andan qaytallıq tüyüldü, — dep üyretgendi qart qurtha.

Andan qulluqçula hanŋa kelip, bılay-bılay dep, qart qurtha aythannı aythandıla. Han kiyewüne:

— Bar da, altın guguruknu tap da kel, — dep buyurġandı.

Caş, atına kelip:

— Atım, biz guguruknu tabalırbızmı, qalay eteyik? — degendi.

Sora at aythandı:

— Biz guguruknu tabarġa bolluqbuz, han elni qıyırında bir ullu uru qazdırıp, anı qatına da cüz arba tarı quydursa.

Han anı eşitgenley, ala aythança etdirgendi. Caş bla at barıp, ol uruġa buġunŋandıla. At aythandı caşha:

— Endi bu tarı töbege bitew duniyanı qanatlısı cıyıllıqdı, alanı patçahları — biz izlegen altın guguruk da kellikdi. Ol: «Aşağız», — deginçi, qanatlıla aşamay turluqdula, ol alay aythanlay a, sen «bismillā» dep, gugurukga mıllıgıŋı atıp, tut.

Qanatlıla cıyılıp, guguruk alaġa:

— Aşağız, — degenley, caş sekirip turup guguruknu tuthandı da, hanŋa keltirgendi. Ol künden sora han caşnı atın da, kesin da alğından da igi körüp tebiregendi. Hannı qulluqçuları wa, andan da bek zarlanıp, qart qurthaġa barġandıla.

Sora biyağı qart qurtha aythandı:

— Endi,— degendi,— tügü naqut-nalmazdan, müyüzleri altından, tuyaqları kümüşden bir buw bardı, han kiyewün arı iyse, ol andan qaytalmaz.

Andan qulluqçula kelip, hanŋa qart qurtha ayhannı aythandıla. Han biyağınlay kiyewüne:

— Bar da, tutallıq eseŋ, buwnu tut da kel, — degendi.

Caş, kelip, atına:

— Entda ma bıllay qayğı kelgendi. Endi qalay etebiz? — dep sorġandı.

— Alay anda özen bardı, — degendi at, — han adamların iysin da, ol özenni andan da keŋ, andan da teren etdirsin, olsağatda buwnu tutarġa biz boyunubuzġa alırbız.

Han, adamların iyip, qallay birge etdirgen ese da, özenni ala aythança etdirgendi. Qara at bla caş özenŋe kelip, at:

— Endi sen kün çıqğınçı bılayda saqla da, men ol zamanŋa buwnu bılayġa sürüp kelip, tutsam, sen, cigitça, buwnu müyüzlerine nohtanı atarsa,— dep, çabıp ketgendi.

Kün çığarġa at, aythanıça, buwnu sürüp kelip, caşnı qatında tuthandı. Caş sekirip turup, nohtanı buwnu müyüzlerine atıp, hanŋa alıp barġandı. Han andan sora caşnı atın da, kesin da süygeninden bek süygendi. Qulluqçula açıwlanıp, ne eterge bilmey, biyağı qart qurthaġa barıp:

— Endi biz seni öltürebiz, sen bizni caş öllükdü dep, aldap turasa, — dep qorquthandıla.

— İy, tohtağız, öltürmegiz. Endi bir cumuş aytayım da, caş anı etalsa, maŋa ne süysegiz da etersiz, — degendi qart qurtha.

— Ayt, bu col caş ölmese, sen öllükse, — degendile qulluqçula.

— Qayda ese da bir acir bardı. Quyruğu, calı anı naqut-nalmazdı. Qalğanı wa cım-cıltırawuq altındı, hanŋa aytığız da, caşnı arı iydirigiz. Sora ol andan qaytsa, men adam tüyülme, — degendi qart qurtha.

Qulluqçula kelip, hanŋa acirni haparın aythandıla. Han, olsağatlay caşnı çaqırıp:

— Acirni izle da, tap da kel, kerti cigit eseŋ, — dep iygendi.

— Qalay eteyim? — dep, caş biyağınlay atına sorğandı.

— Da qalay eterikse, barırğa kerekdi. Biz barğannı allı bla han ol acir bolğan teŋizni cağasında bir ullu qum töbe etsin. Anı qatına on arba celim taşıtsın, olsağatda biz acirni tutarğa boyunubuzğa alırbız, — degendi at.

Han ol kün oquna caş aythannı etgendi. Sora at da, caş da teŋizni cağasına barğanlay, at caşha celimni eritdirip, üsüne quydurğandı da, ahşı ol qum töbege awnağandı. Qumğa awnap, dağıda celimni üsüne quydurğandı, dağıda qumğa awnağandı. Alay bla ol on arba celimni da boşap, ol qum töbeni da tawusup, at caşha bılay aythandı:

— Endi busağatdan teŋizden otlarğa, ızından da altın cılqını tizip, altın acir çığarıqdı. Ol, çığıp, bizni körgenley, maŋa mıllıgın atarıqdı. Biz bir biribiz bla köp tüyüşürbüz. Tüyüşe kelip, ol meni tobuqlandırsa, sen, cuq aytmay, üyge ketip qal; men anı tobuqlandırsam a, erlay çabıp, cügenni anı başına atıp, tartıp tebire. Ol cılqı da seni ızıŋdan tizilip tebirerikdi. Ol alay tebiregenley, suwdan altın acirden da şibila bir atha minip, bir qız ceter. «Atışmı, tartışmı?» — dep sorur. «Atışnı kim da atar, tartış ansı», — de sen da. Sora siz tartışıp tebirersiz. Sen anı tartma da, kesiŋi aŋa tartma qoy. Ol seni tarthan sağatda men taş tawdan ese awur bolurma, sen maŋa qadalırsa. Sora, qız tartıp seni tüşüralmasa, «Endi sen tart», — der. Olsağatda sen anı tartma da, qamiçi bla ur da, başından börkçügün tüşür. Börkçügün tüşürgenley, sermep çaçından tut da, ahşı tüy da tebire.

Ol senden iy dep köp tiler, sen a anı: «Hamayılımı haqı üçün, altın acirni canı üçün, ne aythanıŋı da eterme», — deginçi, iyme, — dep, qara at caşha alay üyretgendi. Ol da alay üyretip boşaġanlay, suwdan, gürüldep, altın cılqını da ızından tizip, acir çıqġandı. Alay çığıp, qara atnı körgenley, celça, aŋa uçhandı. Sora tebiregendile ekisi bir biri bla cırtışıp. Altın acir qara atnı etinden qabalmay, bu wa anı etin üzüp-üzüp, cerge tobuqlandırġandı. Altın acir alay tobuqlanŋanlay, caş, sekirip, cügenni anı başına atıp, ızından tartıp tebiregendi. Cılqı da, bitew biri qalmay, alanı ızlarından tizilgendi. Cılqı alay tizilgenley, şibilaça, bir atha da minip, teŋizden çığıp, bir qız cetgendi.

— Kimdi bu meni cılqımı sürüp tebiregen cigit? Atışmı, tartışmı? — degendi qız.

— Atış nedi, kim da atar, tartışayıq ansı, — degendi caş.

— Da alay ese, tart, — degendi qız. Caş da:

— Uġay, sen tart, — dep, at aythança, qızını tartırġa unamaġandı. Sora qız caşnı tartıp tebiregendi, alay a qara at tawdan awur bolup, caş da aŋa qadalıp, qızġa kesin tartdırmaġandı.

— Ihı, endi sen tart, — degendi qız.

Ol alay aythanlay, caş, qamiçi bla urup börkçügün tüşürüp, çaçından tutup, qızını tüyüp tebiregendi. Ol tüyüw bla tüyüp, qızġa: «Hamayılımı haqı üçün, altın acirni canı üçün aythanıŋı eterme», — dep aytdırġandı.

— Da aythanıŋı eterme dey eseŋ, kel, maŋa qatın bol, — dedi caş.

— Endi men saŋa barmasam bolmayma. Men saŋa barayım, alay a men teŋizni tübünde qıralnı patçahıma. Ekibiz da barayıq da, meni baylığımı ala keteyik, — degendi qız.

— Da, kel, — dedi caş.

Ekisi da teŋizni tübüne kirdile. Qız bitew qıralın: üyün da, adamın da bir oymaqġa cıyġandı, caş da ol teŋizni tübünden qol cawluq bla bir topuraq alıp, ekisi da çığıp, hanŋa barġandıla. Hanŋa da bir altın atnı berip, andan da qatının alıp kelip, teŋizden çıqġan qatınına qoşup, atasına tebiregendi. Kele-kelip, qara atnı da iyesine berip, dağıda cılqısını cartısın da qoyup ketgendi. Kelip, atasını eline tügel cetmey, bir cerde el qurap, ol oymaqnı da qıral etip, eki qatının da alıp, atasına barġandı.

Kelip, soqur atasına qol cawluq bla topuraqnı uzathandı. Han, alıp, topuraqnı eki közüne cetdirgenley, saw bolġandı. Saw bolup, közlerin açhanlay, eki kelinni da süygendi. Han, endi caşımı qalay qoratayım dep, aman aqıl alġandı. Ol aqıl bla bir kün caşın çaqırthandı, qazanda bişe turġan etge ölür ot quyġandı, caş kelse aşatır üçün. Caş kelgendi atasına qonaqġa. Han bir kesek hapar-mapar sorup, qazandan etni çıġarıp, caşnı allına salġandı. Caşha wa, ol qonaqġa tebiregende, teŋizden çıqġan qatını:

— Ma bu aşamaġannı aşama, — dep, bir maskeni bergen edi. Sora caş atası bergen etni kesi aşağınçı maskesine atıp, ol aşamaġanında, aşamaġandı da qoyġandı.

Andan bir bölek kün ketgenden sora, biyaġı han, eşigini allında teren uru qazdırıp, anı üsüne kiyiz caydırıp, tansıq bolġan sıltaw bla caşın çaqırthandı. Caş qonaqġa tebiregenley, teŋizden çıqġan qatını, biyaġı maskeni berip:

— Bu barmaġan cerge barma, — degendi.

Caş maskeni ızından kelip turġandı. Eşikge cetgenley, maske qabırġaġa qısılıp ötgenin körüp, ol da, qabırġaġa qısılıp, uruġa tüşmey, ötgendi. Alay bla da cuq etalmay, han caşına aşarıqġa cuqlatıwçu darman quyup, cuqlatıp, qolların, ayaqların da cıcımla bla, sıncırla bla baylaġandı. Caş bir zamanda uyanıp qarasa, bolġanı baylanıp, atası da qatında olturup, ışara.

— Ne etgenligiŋdi bu, atam? — dep, caş cıcımlanı da, sıncırlanı da üzüp, örge qophandı.

— Caşım, men seni sınap baylaġan edim da, sen a cuġuŋa da sanamay, ol sıncırlanı üzgen, duniyada seni tıyallıq zat bolmaz, — degendi han.

— Tüz aytasa, atam, meni mıyığımdan alınŋan tük bolmasa, duniyada meni tıyallıq küç coqdu, — degendi caş.

— Qayda, kertimi aytasa, bir köreyim, — dep, han caşnı mıyığından tük alıp, anı qolların, ayaqların baylaġandı. Caş kerti da qımıldayalmay qalıp:

— İy endi, atam, sınap kördüŋ eseŋ, — degendi. Han, sekirip turup:

— Men seni iymezme, ma bılay eterme, — dep, caşını eki közün qarmağandı. Andan sora cumuşçuların çaqırıp:

— Eltigiz da, bu soqur itni qayadan atığız da keligiz, — degendi.

Cumuşçula, han aythança, caşnı, eltip, bir biyik qayadan athandıla. Caş ölgen da etmegendi, kelip bir cumuşaq hansha tiyip, alay catıp turğanlay, çıpçıqla:

— Ol caşnı tögeregi köznü saw etiwçü hans bolğanın bilmey turadı,— degenlerin eşitgendi. Alay eşitgenley, eki çapıraqnı tartıp alğandı da, eki közüne salğandı. Olsağatlay caş, alğından da igi körüp, turup eline tebiregendi. Elini qatına kelip qarasa, allayğa qarasın, anı altın qalasını tögeregin atasını askeri alıp, qazawat ete. Qalanı başında eki qatın, sadaq bla atıp, kişini cuwuq iymey, ıçhınŋan adam bolsa, anı da qalanı tögeregine çabıp aylanŋan altın acir öltüre. Caş, olsağat atasına barıp, kesin tanıtmay, bılay aythandı:

— Men barıp ol eki qatınnı tutup keleyim, kesiŋi da calçıŋ bolayım.

— İ-y, marca, baylığımı cartısın berirem alay etseŋ, — degendi han.

Sora caş qalağa tebiregendi. Ol qalağa ceterge, anı uzaqdan altın acir tanıp, çabıp kelip, sırtına mindirip, uçup, qalanı başına qatınlarına mindirgendi. Anda quçaqlaşıp, quwanıp boşap, caş qatınlarına bılay aythandı:

— Endi men sizni horlap barğança, ekigizni eki: qoltuq tübüme alıp, hanŋa bir barayım, ne ayıtırıq ese da.

Aythanıça etip, caş ekisin da atasına alıp barıp:

— Bılanı başlarınmı keseyim, bellerinden eki mi eteyim, oğese uwaqmı tuwrayım? — dep sorğandı.

— Uğay, uğay, barmağıŋ bla oquna tiyme alağa, — degendi han. — Andan ese bılay qatıma keltirigiz, bir quçaqlayım da, otowğa eltirsiz da salırsız.

Ol alay aythanlay, teŋizden çıqğan qız erini qolundan biçağın tartıp alıp, hannı başın taydırğandı. Kişi süymegen, qazawat bla amanlıqdan sora cuq bilmegen qart han ölgenley, har kim quwanç etgendi. Caş da eki elge da

han bolup, eki qatını bla caşap qalġandı. Anı körmegenibiz kibik, awruw-talaw körmey qalayıq.

1.24. BEŞNİ KİÇİSİ KİÇİBATIR

Bek erttelede bir elde bir carlı kişi caşaġandı. Ol kişi elni tuwarların kütüp, aŋa alġan haqı bla üydegisin keçindirirge küreşgendi. Alay a anı beş canı bolġandı da, ceti başlı üydegige alġan haqı bir da tatımaġandı.

Bılanı bek qıynalıp keçinirge küreşgenlerin elçile eslep, sadaqa berip, boluşa turġandıla. Alay a kişini sürüwünde malladan çalpıy, alġan calı bitew tölewge kete başlaġandı.

Bir colda kişi olturup sağış etgendi, eseplegendi. Eseplep qarasa, alır haqı bla berir tölewü teppe-teŋ bolup tura.

«Ey, men bılay bedişlik bolup, üydegimi da açdan-calanŋaçdan incitip, közüme mudah qaraġanların körgenden ese, elimi, üyümü da qarap da köralmazça, duniyadan tas bolup ketsem igidi. Men turġanlay da sadaqa bla keçinedile, mensiz bolurları da alaydı. Men bolmasam, birda qurusa da, ataları coqdu derle da, sadaqa aşaġanlarına kişi ayıp etmez», — dep kölüne kelgendi.

Ol onownu başına madarġa sanap, tuwar sürüwnü el taba qıstaġandı, kesi wa, ne üydegisine cuq bildirmey, ne bir başha insanŋa körünmey, başın alıp, tas bolup ketgendi.

El, işlerin-başların qoyup, üç-tört künnü munu izlegendi. Alay a kişi tabalmaġandı.

Bolmaġanında, qaytıp kelip, har kim işine caraşhandıla, üydegisi wa, tüŋülüp, qara kiygendile.

Tuwarçı kişi wa bara-barıp, qalın ağaçda bir ariw talaġa çıqġandı. Talanı ortası bla bir taza qara suw bara.

Kişi qara suwdan içip, es cıyġandı, soluġandı. Köget cıyıp aşaġandı da, sağış etgendi. Etgen işine soquranıp, mudahlanŋandı.

Ol da alay sağışlanıp, mugur bolup turġanlay, tört ariw kiyik eçki, otlay-otlay, terekleden çığıp, suw içerge kelgendile. Alay a, başha canıwarla

etiwçüça, kelip, suwġa tüz başların iyip, içip ketmey, suwġa kirip, tizilip, suw kelgen canına aylanıp, süyelip, alay suw içgendile.

Kişi alağa qarap suqlanŋandı, seyirsinŋendi da, ol kün alayda qalġandı.

Ekinçi kününde ol tört kiyik dağıda kelgendile, dağıda, biyağınlay, tizilip, kirip, suwnu kelgen canına aylanıp, suw içgendile.

Kişi alağa sınap qarap turġandı. Sora:

— Ey, carathan Allah, meni da bılaça qayġısız, sağışsız aylanŋan kiyik etip qoysaŋ, ne bolluq edi! — degendi. Turup barġandı da, qara suwġa kirip, tamam ol kiyikleça, suwnu kelgen canına burulup, içgendi. Alay etgenleyin, kiyik bolġandı da qalġandı.

Sora, çartlap suwdan çığıp, ol kiyiklege qoşulup, birgelerine ağaçha kirip ketgendi.

Öksüz qalġan üydegi, beş oŋsuz sabiy bla anaları, cüz türlü dıgalas etip, amannı kebinden keçinedile. Caşla ösedile, künden-künŋe işlerge tüzelip, beşisi beş caraġan caş boladıla. Em gitçeleri Kiçibatır a el bitew seyirsinŋen bir ciger caş bolġandı.

Ol elni biyini allay adeti bolġandı: elni bitew cıyıp, bahçasın-sabanın cıydırıp, malın qırqdırıp, sora bir bölek mal soyup, barına da aşatıp-içirip, alay çaçıp. Allay künlede biy kesi da, qalasına minip, har kimni qalay işlegenine, aşağanlarına qarap tururġa öç bolġandı.

Bir colda biy, biyağınlay, bitew elni cıyıp, ne ese da işletgendi da, ızı bla aş-suw saldırġandı. Kesi da, biyağınlay, qalasını başından qarap turġandı. Qaraġandı da, bir caşçıqnı qadalıp talay adam işlerikni bir kesi macarıp barġanın körüp, seyirsinŋendi.

Aşağan sağatda qaraġandı da, biyağı caşçıqnı tiline cuq tiyirmey turġanın körgendi.

Sora, seyirsinip, biy, ol caşçıqnı çaqırtıp, kimse dep sorġandı.

— Beşni gitçesi Kiçibatırma, ol başsız bolup qalġan tuwarçını caşıma, — degendi caşçıq.

— Halq alay cutlanıp aşağan zamanda sen nek aşamay turasa? — dep sorġandı biy.

— Aşar kereklim coqdu, — degendi caşçıq.

— Aşar kerekliŋ bolmay, sen neden toyup turasa da? — dep seyirsinŋendi biy.

— Saǧışdan toyup turama, — degendi caşçıq.

— Allay bir ne saǧış etese? — dep, biy andan da bek seyirsinŋendi.

— Saǧışım a ulludu, — degendi caşçıq, — tilesem, sen maŋa keregi bla bir at bla sawut-saba bermezmeŋ tört-beş cıl bolcalǧa dep, saǧışım ol edi,— degendi caşçıq.— Andan sora har zatını da ızına qaytarırem.

«El qarını qayǧılı zamanda, bu at, sawut-saba, iş qayǧılıdı. Eşta, mından bir zat çıǧarıq bolur», — dep saǧışlanŋandı biy. Sora bergendi ol aythan zatlanı.

Kiçibatır, at, sawut-saba qollu bolǧanında, qarındaşları da, ol da, qadalıp işlep, üç-tört cılǧa üylerin-başların caraşdıradıla, mal quraydıla. Biyden alǧan hawhların da qaytaradıla.

Elde awur işi bolup, boluşluq kerekli adam, colowçu bolup, demeŋili cöŋer kerekli adam — barı da Kiçibatırnı çaqırıwçu boladıla. Malı, adamı sürülgenni barına çabıwçu, cetip, sermeşip, sıyırıp qaytarıwçu beşni gitçesi Kiçibatır boladı. Ol uǧay, qonşu elleni da cawladan, köncéklikge keliwçüleden ol qoruwlap başlaydı.

Alay bla beşni gitçesi Kiçibatırnı atı tögerekde emda uzaq ellege deri belgili boladı. Atı alǧışlada aytıladı. Anı onowu bla etilgen iş tüzeliwçü, oŋuna barıwçu boladı. Tört qarındaşı, bir cumduruq kibik, birigip, Kiçibatırnı onowu bla, bireri birer işni demeŋili tındırıp caşaydıla.

Bir colda ekewlen dawlaşadıla. Çamlanışadıla. Sora biri birine aythandı:

— Elge belgili tulpar beşni kiçisi Kiçibatırnı atasıça tas bolup qalǧanıŋı köreyik seni!

Anı eşitgeninde, atı alǧışlada aytıla üyrenŋen beşni gitçesi Kiçibatır ıylıqǧandı, açıwlanŋandı. Sora, üyge kelip, qarındaşların cıyǧandı da, bılay aythandı:

— Uwaq zamanıbızda, qalay-alay turduq esek da, turduq. Endi biz atabızını izlerge kerekbiz. Anı ne sawun, ne şawun bilmey madarıbız coqdu.

Beşisi da, keslerin hazırlap, malnı-başnı teŋlerine amanat etip, atla bla colowçu boladıla, ataların izley, bir atnı da adej tartıp.

Köp aylanŋandıla caşla. Ne bir elde, ne bir cerde ol adamnı ne körgen, ne haparın eşitgen çıqmaydı. Sora, aylana kelip, caşla bir qalın aġaçha cetedile. Bara-barıp, bir ariw talaġa çığıp, at solutadıla, awuzlanadıla. Ol a ol ataları kiyik bolġan tala bolġandı. Caşla da alay turġanlay, talaġa beş kiyik çığadıla. Beşibiz beşisin atarbız, — azıq allıbızġa kesi kelip qaldı da dep, caşla bireri birer kiyikni ilişanŋa alġandıla, atarġa hazır bolup.

Kiyikle bılanı eslegendile. Alay a, kiyik adet bla elgenip, qaçıp tebiremegendile da, ariw tizilip, suw taba ırahat tebiregendile. Caşla wa suwnu qatında olturup turġandıla. Kiyikle bılanı tuwra üslerine kele turġandıla.

Bu zat beşni gitçesi Kiçibatırnı seyirsindirgendi.

— Tohtağız, atmağız! — dep, ol caşlanı tıyġandı da, seyirge qaraġandıla.

Kiyikle salıp kelgendile suwġa. Tört kiyik, etiwçüleriça etip, suw içgendile. Biri wa, süyelip, caşlaġa qarap turġandı. Ol alanı ataları bolġandı. Kiyik bolġanlıqġa, aqılı adamnıqılay qalġandı.

Ol, caşlaġa qarap turup, alanı ariwluqlarına, cigitliklerine, caşlıqlarına süyünŋendi, suqlanŋandı.

— Ey-a, men ata bolup, ata orunun tutalsam, meni beş sabiyim da ma bıllay beş caş bolluq edile. Men a, kiyik bolup, aġaçda aylanama. Andan ese, ne bolumsuz, ne oŋsuz, ne carlı adam bolsam da, adamlanı arasında, üyümde, üydegimde caşaġanım nasıp köre edim! — dep kölüne kelgendi da, ızıma adam bolup qalallıq esem a dep, ol da suwġa kirgendi. Alay a, birsi kiyikleça, suwnu kelgen canına burulup içmey, ızına, suw barġan canına burulup içgendi. Alay, içip boşaġanlayın a, ızına, adam sıfatha kirgendi da qalġandı.

Sora ol birsi nöger kiyikleri aġaçha kirip ketgendile, kişi wa, suwdan çığıp kelip, seyirge qarap turġan caşla bla salamlaşhandı.

Ala kişini olturthandıla, azıqlarından salıp aşathandıla. Hapar soruşhandıla da, bir birin tanığandıla. Bıla kesini caşları bolġanın bilgeninde, kişi, quwanç tıpırlı bolup, caşların quçaqlap, cilağandı.

Ataların taphanlarına caşla da quwanŋandıla.

Altısı da üyge qaytıp kelgendile. Atabız colowçuluqdan qaythandı dep, ullu toy-oyun etgendile.

Alay bla tınç-esen talay zamannı caşay turġandıla da, bir colda beşni gitçesi Kiçibatır atasına bılay aytıp tilegendi:

— Atam, beş caşıŋ da beş üydegini tutarça bolġandıla. Alay a beş cuwuq tutarġa saŋa beş türlü til kerekdi da, seni alay qıynarġa süymeybiz. Beş caşıŋa beş egeç tapsaŋ a, — degendi.

Ataları ırazı bolġandı. Beş qızı bolġan üy izley cayılġandı, kesin caraşdırıp.

Köp künleni aylanıp, izlegenin tabalmay, arıp-talıp, kişi ızına aylanŋandı. Alayda keç bolġandı. Kişi, bir elge burulġandı da, suw alıp barġan tişirıwġa:

— İŋir ahşı bolsun, egeçim! — dep, salam bergendi.

— Ahşılıq kör, qarındaşım! Cuwuq bol, bu elden adam bolġanŋa uşamaysa! — degendi tişirıw.

— Ekindide el taşlama dep, cuwuq bolurġa uġayım coq edi, qonaq allıq üy bar ese,— degendi kişi.

— Ahşı adamġa kim da qonaqbaydı. Alaybolsa da, ma bu allıŋda ullu üyge burul. Ol elni biyini üyüdü. Tartınmay bar, qonaq süygen adamdı.

Kişi ol tişirıw körgüztgen üyge atın burġandı. Kelip: «Heyt!» — dep qıçırġandı.

— Oyt! — dep, üyden birewlen çıqġandı. Salamlaşhandıla.

— Cuwuq bol, kel üyge! — dep çaqırġandı çıqġan.

— Cuwuq bolurġa ırazı edim, qonaq alsaŋ.

— Tobasto, nek almaybız qonaq, alırbız! Qonaq Allahnı qonağıdı. Qonaq kelse — qut keledi,— dep, üy iyesi carıq bolġandı. Caşla cetip, kişini atdan tüşürgendile.

Qonaqnı aşatıp-içirip sıylağanlarında, üy iyesi qonaqğa kim bolğanın, qaydan, qayrı barğanın, ne aylanŋanın sorğandı.

— Men beşni gitçesi Kiçibatırnı atasıma, beş caşıma kelinlikge beş egeç izley aylanama, — dep, bu haparın ayhandı. — Bu sizni elge deri birda-birda allay üyge tübeyalmağanma,

— Da Allah muratıŋı bersin! Mende bardıla sen aythanla, beşewlen. Beşni gitçesi Kiçibatır coqlasa, beşimi gitçesi gitçe qızımı bermey qoymam dep, nüzürüm bar edi. Alay a beşisin da eltebiz dey eseŋ da, uğayım coqdu. «Baş nüzürge — beş nüzür» dep ne amalım bardı, eltigiz, — degendi üy iyesi. Alayda ekisi da söz tawushandıla qızlağa. Onow etgendile, bolcal salğandıla kelinleni qaçan eltiriklerine qayın üyge.

Caşlanı ataları quwanıp qaythandı üyüne. Haparın aythandı.

Qızlanı keltirirge bolcal cetgendi da, ol elni biyi beşni gitçesi Kiçibatırğa:

— Seni küçüŋ bla elimi küçü, sıyı kötürülüp turadı. Kiyew cöŋerle bla men kesim barmay qallıq tüyülme. Cıyınŋa tamata bolup barlıqma, — degendi.

— Bolsun, ayhay-ayhay, sen elt kiyew cöŋerleni. Alay a birgegizge meni kesimi da ala bar, — degendi beşni gitçesi Kiçibatır.

— Ol degeniŋ a nedi? Maŋadamı ışanmaysa, elni biyine? — dep, kölqaldı bolğandı biy. — Men iş tındıralmazçamı körese?

— Sen aythan bolsun, barığız. Alay ol cerge, ol cerge cetsegiz, bir mazallı qalanı körlüksüz. Alayda bir ullu cel, boran ceterikdi, cawun, buz quyarıqdı. Cunçuruqsuz. Alay a, ne bek incilsegiz da, ol qalağa qaytmağız! — dep, cuwap bergendi beşni gitçesi Kiçibatır.

— Ho-ho! Sen aythança eterbiz. Birda qorqma, barmabız ol qala-mala degeniŋe, — degendi biy da.

Ketgendile kiyew cöŋerle bir ullu, cüz başlı cıyın bolup.

Bara-barıp, uzaqda bir qalanı körgendile. Bıla aŋa cuwuqlaşhanlay, ay meni Allahım, allay bir boran kelgendi, celi bitew duniyanı qatışdıradı derça. Izı bla cawun, buz quyğandı da tebiregendi, çelek bla quyğança.

— Ey, alanla, beşni gitçesi Kiçibatır bizge colda murukku etmesinle dep aythanlığı bolur edi. Qayğırmaz, bılay cibip incilgenden ese, qalağa qaytayıq, — degendi biy.

Barğandıla. Salıp barsala, allayğa barsınla, alamat ariw qala. Kirsele, alayı-bılayı — barı aşarıq, içerik; orunlada quw töşekle — barı caraşıp. Bahçalada köget terekle zırma bitip, bişip, awuz suwlarıŋı keltire. Alay a qalada bir dep bir tilli coq.

— Toba-toba, bu işge qarağız! — dep seyirsinŋendi biy.

— Beşni gitçesi Kiçibatır bizni bılayğa qaytarıp, bu alamat qalada aşarıbızını, solurubuznu köpsünüp, qızğanıp ayta bolur edi, beri qaytmağız dep.

Sora kiyew cöŋerle alayda süygenleriça aşağandıla-içgendile, soluğandıla. Ala qalağa kirirge, cel, cawun da tohtap qalğandı. Ala, aŋa da es bölmegendile da, catıp cuqlağandıla.

Ertten bla qarasala, ariw kün tiyip tura.

Biyağınlay, aşap-içip, collarına ketgendile. Barıp, qızlanı fayetonlağa mindirip, ızlarına tebiregendile.

Kele kelgendile da, qalanı tuwrasına cetgenley, biyağı bir ullu cel kelgendi. Buz, cawun quyğandı. Boran-gılan etip, köz açdırmağandı.

— Ay marca, sürügüz atlanı, ol biyağı qalağa cıyılayıq, — degendi cıyın tamata. Çabıp qalağa kirgendile.

Cel, cawun, buz da tohtağandı. Bıla da, arığan, aç adamla, ol biyağı hazır tepsilege olturğandıla, aşap-içip, arığanları bla catıp cuqlap qalğandıla.

Ertten bla turup qarasala, qalanı tögeregine çulğanıp, kesi kesini quyruğun awuzu bla qabıp, bir mazallı sarıwek catıp tura.

Beşni gitçesi Kiçibatırnı aythanına alayda tüşünedile. Qorqadıla. Arı-beri etip, qaladan çığar, qaçar umut etedile. Alay a sarıwek cibermeydi. Cüzüsün da, cel etdire, tartıp, içine cutup, dağıda awuzundan tışına atadı.

Kiyew cöŋerle sarıwekge qarıw etalmazların aŋılaydıla, andan da bek qorqadıla.

— Ey-ya, Kiçibatır a bile köreyem munu, günahsız aythan edi, iynanmadım aŋa, — dep ökünedi biy.

Sora sarıwek, quyruǵun awuzundan atıp, qabaq eşikleni açıp, bılay aytadı:

— Beşni gitçesi Kiçibatırǵa alıp barǵan kelinigizni qoyuǵuz da, qalǵanla barıǵız, boşsuz başıǵızǵa!

Amal ne edi, gitçe kelinni qalada qoyup, qalǵanla ketgendile elge. Oynaǵan, külgen uǵay eseŋ, tişi ışarǵan bolmay, oraydasız elge cuwuqlaşhandıla. Beşni gitçesi Kiçibatır allarına çıqǵandı da:

— Ey-ya, men qorqǵança etip kelgenigizni uzaqdan sizni qarap körgenley oquna aŋıladım. Alay bolsa da, qıynalǵan qıyınıǵız üçün saw boluǵuz! Bu mudahlıq da nedi kelin keltirgen cıyında? Tartıǵız orayda, soqduruǵuz qobuz! Endi siz quwançnı bardırıǵız, başlaǵan işigizni tındırıǵız, men a ol qalaǵa barmay bolluq tüyülme, — dep, atlanıp ketgendi.

Ol barǵanı bla barıp, beşni gitçesi Kiçibatır kişi bolmaǵan qalaǵa cetip kirgendi.

Kirip barsa, qalada bir tilli coq. Cappa-caŋız kesini kelinligi olturup cilay tura.

— Künüŋ ahşı bolsun, ariw qız! — dep salamlaşhandı beşni gitçesi Kiçibatır.

— Saw bol, Kiçibatır! Meni amaltın bu palah bolǵan cerge nek keldiŋ? — dep, qız Kiçibatırnı qolun tuthandı.— Kiçibatır, saŋa bir hata bolǵandan ese, men ne da bolayım. Ket da qal mından! — dep tilegendi qız. Kiçibatır külgendi.

— Meni allay bir qızbayǵamı sanaysa? Atasını üyünden meni amaltın çıqǵan tişirıwnu cazıwu da meni cazıwum tüyülmüdü! Men bılaydan ketsem, seni bla birge keterikme, — degendi. Qızǵa ariw aythandı. Aşathandı, içirgendi. Kesi da awuzlanŋandı. Uşaq ete, cathandıla da cuqlaǵandıla.

Erttenblasında turup qarasala, biyağı qalanı tögeregine biyağı sarıwek çulǵanıp, cuqlap tura, quyruǵun da awuzuna suǵup.

Beşni gitçesi Kiçibatır, barıp, qamiçisi bla sarıwekni başına urup uyathandı da, aythandı:

— Ne zamanŋa deri cuqlap turluqsa bılay, qonaqbay dep da istemey?

— Ey, Kiçibatır, kelipmi turasa? Cеŋil cetip qalǵansa da! Qallay bir zamannı saqlaǵan edim men alǵın seni beri keliriŋi! Min sırtıma! — degendi sarıwek.

Minŋendi beşni gitçesi Kiçibatır sarıwekni boyununa. Eki qulağından qatı tuthandı.

Sora sarıwek kökge çıǵıp tebiregendi. Bara-barıp, sora mıŋa:

— Cuq köremise? — dep sorǵandı.

— Uǵay!

Dağıda çıǵıp barıp-barıp, sarıwek:

— Cuq köremise? — dep sorǵandı.

— Uǵay.

Dağıda uçup, biyikden-biyikge çıǵıp, sarıwek:

— Endi wa cuq köremise? — dep sorǵandı.

— Köreme. Eki canıbızdan eki kün tiyip turadıla. Kün bathanda — bir kün, kün çıqǵanda — bir kün tiyip turadı.

— Ih-hı! — degendi sarıwek. — Ol kün çıqǵanda tiyip turǵan — kündü. Kün bathandağı — qızdı. Sen, barıp, ma ol qızni alıp kelalsaŋ, sora kelin da, sen da başığızǵa boşsuz, ketersiz. Arı deri wa ol meni qonağımdı. Men sawluqdan, aŋa bir çıpçıqnı qanat celi oquna tiymezligine işeksiz bol!

Alay aytıp, sarıwek Kiçibatırnı cerge tüşürgendi.

Üy biyçesi bla salamlaşıp, köp turmay qaytırǵa söz berip, atına minip ketgendi Kiçibatır.

Colda quruda sorǵanlay, qızdan hapar izlegenley baradı.

Sora qızni qalasına ceterge, tüz hapar bilip, tüberge hazır bolǵandı.

Qızni wa haparı alaydı: qız kesinden oŋlu bolmaǵanŋa barmazǵa ant etgendi. Sora ol asırı ariwdan, aŋa qaraǵan er kişi awrup, olsaǵatdan ölüp qaladı.

Anı bilip, beşni gitçesi Kiçibatır elge kiredi da, qızni qalasını tüz qatı bla ozadı. Bir da qızǵa burulup qaramaydı.

Qız munu burulup qarar aqılı bolmaǵanın tanıydı. Kalidorǵa çıǵıp, arı-beri baradı, kesin körgüztüp küreşedi. Alay a beşni gitçesi Kiçibatır anı san da etmeydi. Qalanı tüz qatı bla ozup ketip qaladı.

Keç bet alġanı sebepli, kete barıp Kiçibatır, elni qıyırında bir üyge qaytıp: «Heyt!» — dep qıçırġandı.

Üyden bir qart amma çıqġandı.

Caş künahşı bergendi.

— Qonaq alırmeŋ? — dep sorġandı.

Anı salamın alıp, üyge çaqırġandı amma. Olturthandı. Bet-qol çayqatıp, suwsap içirgendi, tepsi keltirip, aşarıq salġandı.

Kiçibatır tepsige olturġanlay, ol qalada qızını cumuşçusu cetgendi, — qonaq caşnı qız qalaġa çaqıradı dep.

Amma açıwlanŋandı:

— Meni qonaġımı çaqırırġa ne colu bardı? Alay qonaqnı haterin köre bilgen qız bolsa, ol halqnı tarıqdırmaz edi! — dep, caşnı arı iyerge unamaġandı. Ol amma qızını anası bolġandı. Kiçibatırnı wa andan haparı da coq.

— Maŋa qaramay ozup ketalġan, bu ne adam boldu, eken? — dep, qız seyir-tamaşa bolġandı. Ekinçi kere da, çaqırta, cumuşçusun cibergendi.— Seni qız izleydi! — degendi cumuşçu beşni gitçesi Kiçibatırġa.

Amma munu entda iyerge süymeydi qızġa. Alay a Kiçibatır aŋa:

— Ekinçi kere çaqırthanına da barmasam, qorqġanŋa sanar, barayım, amma, ırazı bol! — degendi.

— Da bar, balam, bar, alay a ışanıp anı qolundan suwsap içme, olturma, betine qarayma deseŋ, em alġa aŋa ol senden alġa qaraġanlanı közüŋe körgüzt, — degendi amma.

— Ho, bolsun! — dep, beşni gitçesi Kiçibatır salıp barġandı qızġa. Barıp, salamlaşhandı. Qızını köküreginde altın tüymesine, belinde altın kamarını naqışlarına qarap:

— Nek izleyeŋ? — dep soradı.

— Seni tanırġa izley edim, — deydi qız. — Meni cuqġa sanamay, burulup, salam da bermey ketgense, alay bolsa da, endi meni qonaġımsa, qolumdan suwsap iç! — dep, boza ayaqnı uzathandı.

Kiçibatır boza ayaqnı alġandı. Alay bolsa da, munu qolundan cuq içerge, aşarġa bolmazlığı esine tüşüp:

— Suwsap kereklim coqdu, alay bolsa da, tişirıw uzathandan arı almay qoyǵan uşağıwsuzdu, ne bola ese da, Allahdan sen aman tap! — dep, boza ayaqnı alıp, toǵuy başlaǵança etgendi.

Caşnı çırayına, aqılına, cigitligine süyünüp, qız bozaǵa ot salǵanına soquranŋandı. «Betime qaraǵan ölüp barsa, qaramaǵanŋa bılay etsem, maŋa qaraǵan da, qaramaǵan da etmegen zalim qaydan tabıllıqdı?» — dep, sora, erlay ayaqnı caşnı qolundan sermep alıp, terezeden bırǵaǵandı.

Qıznı qatında qol cawluq bla cabılıp turǵan şintik turǵandı. Qız ayaqnı qolundan alay hını sermep alǵanına açıwlanıp, Kiçibatır qol cawluqnu sermep alıp, bir canına bırǵap, ol iynele çançılıp, uçaları birer-ekişer eli beri-beri çığıp turǵan şintikge dop dep olturǵandı.

Olturǵandı da, sekirip örge turmaǵandı. Işarıp:

— A qız, saw bol, alamat qonaqbay bolduŋ! — degendi.

Qız anı tözümüne andan da bek seyirsinŋendi. Anı busaǵatda qallay açığanŋa tözüp turǵanı közüne körünüp, qıznı közlerine cilamuq urǵandı.

— Caralarıŋa, erlay, ma mından caq, — dep, bir darman uzathandı. Anı alay söleşgenine seyirsinip, Kiçibatır qıznı betine qarasa — anı közlerinde cilamuq tamıçıla. Kesi da adamnı aqılın alırça bir seyir ariw zat.

— Qorqma! — degendi qız. — Meni közlerime cilamuq urup, anı adam balası körse, meni ol sen eşitgen adamla kötürmegen küçüm qallıq tüyül edi da, ma ol kün keldi. Endi maŋa qaraǵanlıqǵa, kişige da cuq bolluq tüyüldü. Sen menden zalim bolduŋ, meni horladıŋ. Endi ne süyseŋ da et, bügünden arı men saŋa boysunama!

Birsi üyge kirip, caş darman caqǵandı caralarına.

— Közüŋ qaraǵan arı-beriŋi da al da, tambla birgeme tebire, — degendi Kiçibatır. Kesi da biyağı ammaǵa keçe qalırǵa ketgendi.

Munu saw-esen qaythanın körüp, amma quwanŋandı. Hapar sorǵandı. Haparın bilip, andan da bek quwanŋandı. «Endi muratıma cetdim. Men da, elça, ırahat ölürme», — degendi. Alay a anı allay bir nek quwanŋanın Kiçibatır sorurǵa tartınıp qoyǵandı.

Erttenblasında, qonaqbaylıq etgen amma bla salamlaşıp, qızını da birgesine alıp, beşni gitçesi Kiçibatır ızına aylanŋandı. Qızını birgesine anı cumuşçuları da, malın-mülkün alıp, tebiregendile.

Barı da kele-kelip, biyağı qalanı tuwrasına çığadıla. Alayda qız soradı:

— Beşni gitçesi Kiçibatır, sen colnu col uzunu bılay mudah bolup nek kelese?

Caş aytırğa süymeydi. Qız da qoymaydı. Bolmağanında, qız:

— Nek mudah bolğanıŋı aytmay eseŋ, men mından arı barmayma seni bla, — dep tohtağandı. Ne eterik edi, aythandı Kiçibatır:

— Mudahlığım a andandı, — degendi, — sen duniyada bolmağança, bir seyir cansa, alay a men seni kesime alıp barmayma, bılay da bılay, sarıwekge berirge alıp barama. Amalım alaydı. Elteme da — sarıwekge seni berirge kerek bolama. Eltmeyme da — anda seni kibik bir tişirıwnu, üy biyçemi, qoyarğa kerek bolama. Ekigizni da közüm qıymay, ma oldu buşuwum, — degendi.

— Ay, homuh, sen er kişi tüyülmüse?! Qalay söz begitgen esegiz, alay et da kör. Sözüne tolu bolalmay, seni kibik cigit caşnı beti uyalğandan ese, meni kibik qız qurmanlıq bolup qalsa da, hata coqdu, töz, — degendi qız.

Qalağa kelgendile. Beşni gitçesi Kiçibatır, qızını sarıwek kellik cerde qoyup, üy biyçesine ketgendi.

Erttenblasında turup kelip qarasa, alayda ol qız da tura, ol sarıwek da tura.

— Bizni iyer zamanıŋ bolmaymıdı? — dep sorğandı Kiçibatır, qamiçi bla sarıwekni başına urup, uyatıp.

Ol alay aythanlay, sarıwek köpgendi da tebiregendi. Köp da bar, köp da bar, tars degendi da atılğandı. Atılsa wa alay atılsın, — qarasala, ol sarıwekni atılğan cerinde suw surat kibik bir ariw caş süyelip tura.

Caş, çabıp kelip, Kiçibatırnı quçaqlağandı, iynaqlağandı.

— Bu meni egeçimdi, — dep, hapar aythandı ol caş. — Cılı cetip, caşla qaray başlağanlarında, ol sen barıp körgen qalasın işletdi da, bezigenden, oyunŋa sanap, adamlağa hata ete, ol sen eşitgen işlerin ete başladı, tohtanı-tınnı aŋılamadı. Munu kişi horlayalmadı.

«Munu Kiçibatır cuwaş eterik edi»,— dedi anam. Ol saŋa qonaqbay bolġan qart tişirıw bizni anabızdı. «Bar da, beşni kiçisi Kiçibatırnı tap da kel, aŋa ber egeçiŋi»,— dedi maŋa.

«Da men Kiçibatırnı qaydan taballıqma?» — dep, unamadım izlerge. Sora anam maŋa: «Caŋız egeçiŋi tüz colġa salalmağansa. Endi wa bizge kiyew bolallıq caŋız caşnı izleyalmaysa. Sen beşni gitçesi Kiçibatırnı tabıp, egeçiŋi aŋa berginçi, sarıwek bolup, cerde süyrelip aylan!» — dep, qarġap, sırtımdan urġan edi.

Ol künden beri ol sen körgen sıfatda — men, ol sen körgen halide — egeçim, ol sen körgen üyde — anam, ma alay caşağanbız.

Anı üçün işletgenme bu qalanı, seni bir tutup, saŋa egeçimi beralsam dep. Endi men anam salġan borçdan qutuldum. Ayıp etme qıynalġanıŋ üçün. Men da anamı betine uyalmay qararça boldum, tansıq bolġan bolur, barayım. Siz da bu qalada caşağız, eki tişirıwuŋ da, sen da esen boluġuz! — dep, caş salamlaşıp ketgendi.

— Uġay, elin taşlağan — er tüyüldü, elin sıylamağan — kesin da sıylamaz, — dep, caş üyüne tebiregendi.

Artda wa qart biy biyligin Kiçibatırġa qoyġandı. Elge biy bolup, beşni gitçesi Kiçibatır elinde, curtunda ırahat caşap qalġandı.

1.25. BOSHASAN

Ertte-ertte zamanda bir elde bir han caşağandı. Ol hannı bir caşı bla bir qızı bolġandı. Hannı eki közü awrup, duniyanı carığın körmey başlağandı. Elni içinde bilgiçleni çaqırıp:

— Meni közüme ne darman cararıqdı? — dep sorġandı.

Bilgiçle hanŋa:

— Teŋizde bir altın çabaq bardı, ol çabaqnı tutup, közleriŋe sürtseŋ, közleriŋ burunça saw bolluqdula, — degendile.

Bir kün hannı qızı, çelek alıp, suwġa bardı. Çelekni urup suw alġanlay, çelegini içinde altın çabaqnı körüp, çabaqġa quwanıp, qarındaşına qıçırdı:

— Beri kel! Atabızını közlerine cararıq altın çabaqnı tuthanma.

Qarındaşı çabıp kelip, altın çabaqnı qoluna alıp, suwǵa atıp ciberdi. Egeçi cilap, hanŋa barıp aytdı:

— Seni közleriŋe darman bolluq altın çabaqnı tuthan edim da, qarındaşım alıp, suwǵa atıp cibergendi.

Han, ol haparnı eşitgenley, birda mardasız açıwlandı. Elni cıyıp: «Caşnı tutup, eki közün alığız, soqurluqnu tatıwun ol da bir bilsin»,— dep buyruq berdi. Hannı buyruǵun eşitgenley, anası çabıp, caşnı emçek anasına barıp, haparnı aytdı. Emçek anası caşnı çaqırıp:

— Ataŋ seni tutup, eki közüŋü aldırama dep aylanadı, ma bu atha min da, başıŋ saw qallıq cerge qaç, — dedi.

Caş atha minip, elden çığıp, qaçıp ketdi. Bara-bara, allında bir atlını ketip barǵanın kördü. Cetalsam dep, ızından birda ayamay çapdı. Ne çapsa da, aqırın barǵan atlını cetalmay edi. Ol atlı, tohtap, caşnı saqladı. At artısına mindirip, bir cayaw colçuq bla barıp, aǵaçnı içinde bir üyçüklege keldile. Bir üynü allına barıp, ol atlı:

— O Qaraqız! — dep qıçırdı. Çartlap bir qara qatın çıqdı da:

— Ne kerekdi, Boshasan? — dep sordu.

— Men saŋa emçek ulan alıp kelgenme, — dep, hannı caşın Qaraqızǵa berdi da, kesi atlanıp ketdi. Bara-barıp, bir tüz cerde çalǵıçı cıyın, altmış adam, çalǵı çala turǵanlay, üslerine bardı.

— İş qolay bolsun! — dep salam berdi.

— Saw bol! — degenden sora, burulup aŋa qaramayın, guzaba çalǵı çala edile. Kölekleri kirden melte bolup, saqalları, çaçları cetip, mardasız qatı küreşgenlerin körüp:

— Ne qara kün kelgendi sizge, adamǵa aylanıp söleşmez kibik? — dedi.

— Seni cawuŋa da bizge kelgen qara kün kelge edi, kün batarǵa bir buw kellikdi, müyüzünde oneki butaǵı bolǵan, biz aŋa har kününe cüz geben etebiz. Anı etip tolturmasaq, ol bizni qırlıqdı da, anı üçün guzababız, — dep, çalǵıçıla alay aytdıla.

— Qoyuǵuz, beri keligiz, anı cuwabın men eterme, — dep, bir qara suwǵa alıp barıp, köleklerin cuwdurup caydırdı. Qolların, betlerin cuwdurup, saqalların, başların cülütdü.

— Endi kelir zamanı boladı buwnu, — dep, çalǵıçıla qayǵılı boldula.

— Qorqmağız da, aqırın-aqırın çalǵan kibik etigiz, qalaydan çığarığın maŋa körgüztügüz,— dedi.

— Mayna, alayda, qıyırda em ullu gebenni qatından kellikdi, — dedile. Barıp, ullu gebenni canında saqladı. Bir zamanda, gürüldep, müyüzü oneki butaqlı bir buw çıqdı.

— Oy, itden tuwǵanla! Maŋa etgen biçenigiz qaydadı? — dedi.

— Eki da itden tuwǵan! Saŋa ne biçen kerekdi? — dep, Boshasan buwnu müyüzlerinden tutup, tögerek aylandırıp cerge urup, boyununa biçaqnı saldı.

— Ay, qurmanıŋ bolayım, meni öltürme, men buw tüyülme, hannı qızıma, kesime teŋlik etgen adam tapmay aylanama, — dedi da, bir ariw qız boldu.

— Alay ese, min at allıma! — dep, qızını at allısına alıp, çalǵıçılağa barıp:

— Başığızǵa boşsuz! Süygen cerigizge barığız, — dep, kesi qızını alıp, ol biyağı qara qatınŋa barıp:

— O Qaraqız! Ma emçek ulanıŋa qatın alıp kelgenme, — dep, nekāh etip, qızını caşha berdi. Ol künnü erttenblasında Boshasan, aylana ketip, bir ullu suwnu boyununda bir elge bardı. Elni içinde bir qatınŋa tüşdü.

— Amma, bir cuǵuŋ bar ese, ber, bir awuzlana keteyim, — dedi.

— Balam, hazır gırcınım coqdu, busağatdan gırcın eteyim, — dep, tegenesin alıp, tılı basarǵa tebiredi.

— Amma, suwuŋ alay kir nekdi? — dep, Boshasan alay sordu.

— Balam, bu bara turǵan suwdan bir ayaq suw alırǵa erkinligibiz coqdu. Bu suwnu saqlap turǵan toǵuz başlı bir emegen bardı. Suwdan ne az alsaq da, billikdi. Elni barı siydik bla gırcın etedile, — dedi.

Ol söznü eşitgenley, Boshasan kesi barıp, suw keltirip, gırcın etdirdi. Qatın, kiyimlerin teşip, otha salıp, ot eterge başlağanlay:

— Amma, kiyimleriŋi otha nek salasa? — dep, Boshasan seyirsindi.

— Balam, aġaçdan otun alırġa da madarıbız coqdu. Emegenden qorqabız, biz caŋız çıbıq alsaq da, sanap bilgenley, bizni barıbızını da qırlıqdı, — dedi.

Boshasan, otun alıp, qatınŋa berip:

— Emegen qalaydan kellikdi. — dep sordu.

— Mayna ol ullu terekni qatına kellikdi, — dedi.

Boshasan terekni tübüne barġanlay, toġuz başlı emegen kelip:

— Oy, itden tuwġan! Meni aġaçım bla, suwum bla oynaġan kimdi? — dep sordu.

— Menme, ne eterik eseŋ da, et! -— degenley, emegen, bir ullu terekni tamırı bla tartıp alıp, Boshasannı urdu. Boshasan da, andan da ullu bir terekni alıp, emegenni urdu. Alay, bir birin urup, sawlay aġaçnı tamırı bla qurutup, bir caŋız ullu terek qaldı. Boshasan çabıp barıp, emegenden alġa terekni tamırı bla tartıp alıp, emegenni ururġa kerilgenley, emegen bir ariw qız bolup qaldı.

— Men emegen tüyülme, hannı qızıma, kesime teŋlik etgen adam tapmay, emegen bolup aylanama, endi meni ne süyseŋ da et, — dedi.

— Alay ese, at allıma min! — dep, qızını at allına alıp, barıp elge:

— Otunŋa da, suwġa da erkinsiz,— dedi. Qızını alıp, ol biyaġı qara qatınŋa barıp:

— O Qaraqız! Emçek ulanıŋa entda bir qatın alıp kelgenme, — dep, aŋa da nekāh etip, qızını caşha berdi.

Boshasan dağıda, atına minip, aylana ketdi. Bir zamanda qaytıp kelse, caşnı kölüne tiyip, oysurap turġanın kördü da:

— Ne bolġandı saŋa? — dep, catıp turġan caşnı qolu bla başın sıladı. Caş, başın kötürüp, ne tatlı cuqlap tura edim dep, hapar aythandı:

— Bizge ot alırġa bir qız kelgendi, anı qolunu aqlığın körüp, kölüme çabıp, cığılıp qaldım. Endi sen ol qızını maŋa almasaŋ, men duniyada caşarıq tüyülme, — dedi.

— Meni sen aythandan çıqmazġa antım bardı, ol sebepden, sen aythandan çığarıq tüyülme, alay a ol qızını alġan bek qıyındı. Men anı kesime

alırğa da bazmağan edim, anı öçleri bardı. Öçlerin etalmasaq, başıbızını keserikdi. Alay bolsa da, qarıwubuznu köreyik, — dep, barıp, qızğa keleçilik aytdırdı. Qız keleçige:

— Boshasan qurusun, bizni artıbızını etdi ese, bar da alay ayt. Öçübüznü etsin, kesi biledi: üç kere buqsunla, men körmey qalsam — alanıqıma, körsem — başların keserikme, — dep, keleçiden alay aytdırdı.

Boshasan keçe kesi bir qırtçığa bolup, caşnı bir çıpçıqçıq etip, kökge çığıp, sırtın kökge tiredi. Qız erttenbla turup, betin-qolun cuwup, qarap kördü:

— Oy, Boshasan qurusun, kesi qırtçığa bolup, caşnı da çıpçıq etip, sırtın kökge tirep turadı, — dedi.

Ol alay aythanlay, Boshasan da, caş da tüşüp keldile. Ekinçi keçesinde kesi bir ırğay bolup, caşnı da çabaqçıq etip, içine cutup, teŋizni terenine kirip, bir taşnı tübüne buqdu.

Erttenbla biyağı qız turup, betin-qolun cuwup, qaradı da:

— Oy, Boshasan qurusun, alay ete, bizni artıbızını etgendi: kesi ırğay bolup, caşnı da çabaqçıq etip, içine cutup, teŋizni tereninde taşnı tübünde turadıla, — dedi.

Qız alay aythanlay, Boshasan caşnı da alıp, teŋizden çıqdı. Üçünçü keçe qız catıp cuqlağanlay, Boshasan kesi bir ilgik bolup, caşnı da tüyme etip, qızını kölegini cağasına tigilip qaldıla. Erttenbla-ertte turup, qız, betin-qolun cuwup, qaradı da, körmedi. Ekinçi da betin cuwup qaradı da, köralmadı. Üçünçü da qarap, közlerinden qan tamdı, ne qarasa da köralmadı.

— Oy, Boshasan qurusun, bizni artıbızını etgendi, endi menden da boşadı, köralmayma, qayda eseŋ da çıq, — dedi.

Qızını boyunundan zıŋır-zıŋır dep Boshasan da, caş da tüşdüle. Olsağatdan qızını, nekāh etip, caşha berdile. Caş Boshasanŋa:

— Meni endi üyüme elt, — dep tiledi.

Boshasan caşha:

— Anda saŋa caşaw coqdu, barma, bılayda tur, — dese da, caş unamadı.

Boshasan caşnı üç qatını bla köçürüp, atasını eline alıp bardı. Barğanlay, üy işletip, üynü tögeregine toğuz qat temir buruw etdirdi da: — Endi saw qal, qıyınlığıŋda, zawuqluğuŋda da kele tururma, — dep, ketip qaldı. Caş atası bla bir talay zamannı ariw caşap turdu. Bir kün caşnı atası caşına:

— Caşım, bügün ekibiz da uwğa barıp, erikgenibizni keterip keleyik, — dedi.

Caş qatınlarına ballı, cawlu hantla etdirip, azıqğa aldı. Atası wa quru tuz bla basılğan bir tuzlu gırcın etdirip, col azıqğa alıp, ekisi da uwğa çıqdıla. Barıp, bir ullu sırtha cetip; kün orta azıq aşarğa olturdula. Caş, kesini azığın aşarğa uyalıp, atasına berdi. Atası: tuzlu azığın caşına berdi da, ekisi da aşap boşap, tawğa çıqdıla. Bir kesekden caş suwsap boldu. İzledi, izledi — suw tapmadı da, atasına:

— Atam, suwsapdan öleme, — dedi.

— Caşım, bılayda suw coqdu, bir közüŋü al da, maŋa ber, men saŋa bir suwluq suw bereyim, — dedi. — Caş bir közün alıp, atasına berip, bir suwluq suw alıp içdi. Anı içgenley, andan da bek suwsap boldu. Tamam suwsapdan cığılıp qaldı. Atası:

— Entda bir közüŋü al da ber, bir suwuq suw bereyim,— dedi.

Caş ol bir közün da alıp, atasına berdi. Atası suw bermedi da, caşına:

— Endi tur soqur bolup, sen meni közüme darman bolğan altın çabaqnı suwğa athanıŋda, men da alay soqur bolup tura edim, soqurluqnu tatıwun sen da bir bil,— dep, ketip qaldı. Caş soqur bolup, tawda qalıp ketdi. Boshasan caşha qıyınlıq cetgenin bilip, caşnı qalasına keldi. Han, qalanı temir buruwundan kiralmay, temirçile alıp kelip, temir buruwnu çaçdıra turğanın kördü. Boshasan, qamçisi bla kötürüp, temir buruwnu bir canına atıp, caşnı qatınları bolğan qalağa kirdi.

— Ne hapar? — dep, qatınlarına sordu.

— Atası bla birge uwğa ketgen edi da, atası kelgendi, andan arı haparıbız coqdu, — dedile. Caşnı qatınlarını biri körüwçü, biri biliwçü, biri tanıwçu edile.

Boshasan körüwçüge:

— Çığıp qara da, qalayda ese da kör, — dedi. Körüwçü qatını, betin cuwup qaradı da, bılay aytdı:

— Tawnu başında, eki közü da soqur bolup, qanatlılağa sadağın atıp, qanat tawuşlarına barıp, tüklerin cırtıp, etlerin aşarğa küreşe turadı, — dedi.

Boshasan tanıwçu qatınnı çaqırıp:

— Kerti olmudu? — dep sordu.

— Tamam oldu, — dedi qatın. Biliwçü da:

— Men da bildim, tamam oldu, — dedi.

Boshasan atına minip, caş turğan cerge bardı. Qatınları aythança bolup, açdan öle tura edi. Boshasan qolu bla közlerini orunların sılağanlay, caşnı közleri alğınça saw boldula. Boshasan caşnı da at artına mindirip, üyüne alıp bardı. Barsa, ne körsün? Caşnı atası temir buruwnu çaça turğanlay üsüne bardıla. Boshasan hannı da, temirçileni da başların kesdi. Üyge kirip, aşağan, içgen da etdile. Caş Boshasanŋa:

— Endi ne qıyınlıqdan da qutulduq, kel, ekibiz da bir cuwunayıq, — dedi.

— Sen meni suwğa kirgiztseŋ, ekinçi meni talmazsa, andan başha ne ayta eseŋ da, eteyim, qoy, — dep tiledi Boshasan.

— Bir zat da bolmaz, ekibiz da bir cuwunmay amalıbız coqdu, — dedi caş.

— Da, Allahdan aman tap, sen aythannı eterge ant etgen edim, — dep, ekisi da salıp teŋizge bardıla. Boshasan kiyimlerin teşip, caşha berdi da:

— Endi saŋa igilik, maŋa ahşılıq, kiyimlerimi da al, üyüŋe qayt, maŋa suwdan çığarğa cararıq tüyüldü. Men suwğa sen boşlatıp iygen altın çabaqma, meni üç kereden sora suwdan çığarğa erkinligim coqdu. Meni bir kere egeçiŋ suwdan alğanında, sen boşlatdıŋ, ekinçi kere saŋa üçünçü qatın alğan zamanda ırğay bolup da bir kirdim, üçünçüge seni bla da bügün suwğa kirdim. Men kesim çabaq tüyülme — adamma, maŋa qarğış cetgendi, seni üçünçü qatınıŋı eki egeçi meni qolumdan ölgendile. Ala meni bir zatnı üsünden qarğağan edile da, alanı qarğışları cetip, çabaq bolğanma,— dedi. Ala maŋa üç kereden sora suwdan çıqma degen edile, endi saw qal, men suwdan çığarıq tüyülme, saŋa ahşılıq, maŋa igilik,— dep, altın çabaq bolup,

suwnu em terenine sekirip ketdi. Caş Boshasandan ömürlükge ayırılğanına içi küyüp, cilay-cilay, üyüne qaytdı. Cilağandan a ne fayda? Ozğan cawunnu camıçı bla sürüp cetallığı coqdu.

2. KARAÇAY-MALKAR MASALLARINDAN "TILSIMLI MASALLAR"IN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

2.1. İNSANIN KADERİ

Evvel zaman içinde bir padişah varmış. Padişah, bir gün ava çıkmış. Yorulmuş ve düzlük bir yere yatmış. O öyle yatarken, bir kuş gelip onu yukarı kaldırmış, alıp gitmiş. Gide gide büyük bir mağaranın başında bırakmış. Baygın hâldeki padişah kendine gelip de etrafına bakınca mağaranın içinin hayvan ve insan kemikleriyle dolu olduğunu görmüş. Ölen insanların silahları, kıyafetleri de atılmış öylece duruyormuş.

Vaziyetin iyi olmadığını gören padişah: "Bu silahları, bu elbiseleri kayalıklardan aşağı sarkıtayım." diye düşünmüş. O böyle düşünürken, büyük bir kuş, bir boğayı kaldırıp gelmiş. Onun yarısını yiyip bırakmış, gitmiş.

"Şimdi bu beni de böyle yiyecek." diye, padişah o silahların içine bakmış, deliğinden kan damlayan bir tüfek bulmuş. Kuş geldiği zaman silahı hazırlayıp eline almış. Padişah, kuşu görünce kayanın bir basamağına çıkmış. "Şimdi Allah nasip ederse, bu beni yemeden ben onu öldürürüm." demiş. Kuşu vurmuş, fakat kuş çok güçlü olduğundan kanadı ile vurup padişahın bir bacağını kırmış.

"Şimdi ne yapayım? Ne çare?" demiş ve oradaki çaputlarla bacağını bağlamış. Yürüyemediğinden; "Ben şimdi burada açlıktan öleceğim!" diye düşünmüş.

"O kuş çiğ et yiyordu, bacağımın iyileşmesi için ben de yiyip deneyeyim." diye düşünen padişah, boğanın etinden yemeye başlamış.

Bir süre sonra oraya yine bir kuş uçup gelmiş. "Şimdi sonum geldi, bu kuştan kurtulmam imkânsız." demiş padişah kendi kendine. O öyle korkmuş, ama kuş ona hiç zarar vermemiş. Kuş, padişahı kaldırmış, mağaradan alıp çıkmış. Götürüp düzlük bir yere indirmiş.

Padişah: "Acaba, bu beni burada mı yiyecek? Yemeye kalkışırsa yanıma aldığım tüfekle vururum." diye düşünmüş. Kuş ise, düşündüğü gibi yapmadan uçup gitmiş. "Şimdi Allah'ın dediği olur, bundan da kurtuldum."

demiş. Padişah aç ve güçsüz olduğundan, etrafına bakmış: "Acaba, burada yaşayan bir tek insan bile yok mu? Ne olursa olsun gideyim, sağ ya da ölü birine rastlarım." diye yola çıkmış.

Gide gide uzakta bir ak kale görmüş. Padişah: "Ne olursa olsun, insan yaşayan yere gideyim." diye kaleye doğru ilerlemiş. Kaleye gelince, itekleyip kapısını açmış. Yazı yazmakta olan bir adam görmüş. Girip selam vermiş, ama adam selamını almamış. Padişah olduğu yerde dikilip kalmış. Biraz sonra adam yazısını bitirince padişahın selamını almış ve onu misafir etmiş. Önüne iki tas süt ve iki de lokum[16] koymuş. Açlıktan ölen padişah "Ay, bunlarla ben bile doymam." demiş içinden. Ancak yemeğe başlayınca bitirememişler. Yiyip doyduktan sonra sohbet etmeye başlamışlar.

"Allah Allah, sen, âdemoğlu, nereden çıktın? Ben burada yaşadığımdan beri buraya hiç bir âdemoğlunun ayağı basmamıştı." demiş o adam.

Padişah ava çıktığını, düzlükte uyuduğu vakit onu bir kuşun alıp götürdüğünü, o kuşu öldürdüğünü, ayağının kırıldığını, yine başka bir kuşun gelip ona yardım ettiğini baştan sona anlatmış: "Açlıktan güçsüz düşüp etrafıma bakınca işte sana geldim. Benim hikâyem işte bu." diye tamamlamış hikâyesini padişah. Sonra o adama sormuş: "Peki ya sen bu kalede ne yapıyorsun?"

"Bana da Allah işte burada bir iş buyurdu, çalışıyorum." diye başlamış cevaplamaya adam. Allah, bana: 'Kızların ve erkeklerin kaderlerini yaz.' dedi."

O öyle söyleyince padişah: "Benim de bir kızım var, onun kaderini nasıl yazdın?" diye sormuş.

O da: "İşte sen kapıdan girdiğin zaman senin kızının kaderini yazıyordum." demiş.

"Kim ile yazdın kızımın kaderini?" demiş yine padişah.

---

[16] lokum: içine et konularak yapılan hamur işi bir yemek türü.

“Senin evinde bir cariye var. O kimden olduğunu bilmeden hamile kalacak, bir oğlu olacak. İşte onunla senin kızının kaderi beraber.” demiş o adam.

Padişah: “Allah Allah ne kötü bir haber verdin.” demiş, çok üzülmüş. Üzülse de ne yapsın, evine gitmiş padişah.

Evine geldiğinde gerçekten de ak kaledeki adamın dediği gibi cariye hamileymiş. “Benim bunu dünyaya gelmeden yok etmem lazım.” diye, günlerden bir gün padişah cariyeye: “Gel, birlikte ava çıkalım.” demiş. Onu bir ormana götürüp karnını yararak öldürmüş: “Şimdi senin oğlun benim kızımı alsın da göreyim!” diye ardına bile bakmadan evine dönmüş. “Oh çok şükür, kaygımdan da kurtuldum.” diye yerinde rahatça yatmış.

O sırada başka bir padişah da ava gitmiş. Dönüp dolaşırken, yeni doğmuş bir bebeğin ölmüş anasının göğsünü emdiğini görmüş. Bebek oğlanmış. Bu padişah ise kısır olduğundan oğlanı kendisine evlat edinmiş.

Aradan epey zaman geçmiş. Kızı olan padişah başka bir padişaha misafirliğe gitmiş. Gittiğinde, avluda yakışıklı bir gence rastlamış. Onu görünce padişaha kim olduğunu sormuş, gencin buraya nasıl geldiğini, kim olduğunu anlamış. “Öyle ya da böyle, benim onu öldürmem lazım.” demiş padişah kendi kendine. Sonra padişahtan şunu istemiş: “Bu genci evime göndermeme izin ver, bir şey unutmuşum.”

Gönlü razı olmasa da padişah, bu isteğe hayır diyememiş. Kızın babası, genci kendi atına bindirip bir mektubu “Eve götür.” diye yollamış. O mektupta ise, “Ulaştığında, bu mektubu vereni öldürüp lağıma atın!” diye yazılıymış.

Genç, padişahın evine geç saatte varmış. Bu yüzden eve giremediğinden, bahçede bir ağacın dibinde, atın eyerini de başının altına alıp uykuya dalmış.

Padişahın kızı sabah erkenden kalkıp kapıya çıkmış. Ağacın dibinde bir adamın yattığını fark etmiş: “Allah Allah doğduğumdan beri babamın ağaçlarının dibinde kimse yatmamıştı. Ne tuhaf!” demiş. O adama yaklaşıp bakmış. Bir bakmış ki, güneş gibi parlak, dolgun çehreli, yakışıklı bir genç!

İyice bakınca gencin koynunda bir kâğıt olduğunu fark etmiş. Alıp okumuş. Babası şöyle yazmış: “Ulaştığında, bu mektubu vereni öldürüp lağıma atın!”

Mektubu okuduktan sonra kız: “Allah Allah, babam aklını kaçırmış.” demiş ve o mektubu yırtıp eve girmiş, kendisi yeni bir mektup yazmış: “Ulaştığında, bu mektubu verenle kızımın nikâhını yapıp kölelerimin ve malımın-mülkümün yarısını ona verin.” Kız mektubu imam ile cemaate hitaben yazmış. Sonra onu gencin koynuna koyup gitmiş.

Bir süre sonra genç uyanmış. Gidip o kâğıdı padişahın karısına vermiş. Kadın onu kızına uzatmış. “Babandan gelen mektubu oku.” demiş. Kız, mektubu okuyup annesine geri vermiş. “Bu mektup imamla cemaate yazılmış.” demiş.

İmam, cemaat de mektubu okuyup, orada yazıldığı gibi padişahın kızına nikâh kıyıp cariyeleri, malı, mülkü, kızı, genci de alıp padişahın huzuruna gitmişler. “Allah Allah, bu ne tuhaf, ne garip bir iş oldu!” deyip kalmış padişah.

“Ben yazılmış kaderi bozmaya çalıştım, bozamadım, engelleyemedim. Şimdi halkın karşısına nasıl çıkarım?” diye padişah halkın karşısına çıkamamış.

Yüzünü açıp kimseye bakamadığından, padişah baykuş olup kalmış.

2.2. CUMALAK

Evvel zaman içinde, bir adam ile bir kadın yaşarmış. Onların bir oğulları ile bir kızları varmış. Oğlanın adı Cumalak, kızın adı ise Altınçaç’mış. Cumalak, Altınçaç’tan daha büyük olduğundan ondan daha akıllıymış, onu oynatır, ona her şeyi öğretirmiş. Cumalak ile Altınçaç büyüyüp birbirlerinin kardeşi olduklarını anlamaya başladıkları zaman anneleri hastalanıp ölmüş. Annelerinden ayrıldıklarının iyice farkına varan çocuklar birbirlerine öncekinden de sıkı bağlanmışlar.

İşte bu hâlde yaşarlarken, babaları yeniden evlenmiş ve Cumalak ile Altınçaç, üvey annenin eline düşmüşler. Babaları işe gidince çocuklar üvey anneleri ile kalıyormuş. Üvey anneleri ise hiç iyi bir insan değilmiş. O, hiç acımadan, merhamet etmeden ellerinden gelsin gelmesin her işi çocuklara

yaptırıp eziyet edermiş, çocukları canlarından bezdirip hayata küstürmüş. Hatta yapamadıkları işler olduğunda dövermiş. Cumalak başlarına gelen felakete aldırış etmeden işlerin üstesinden gelmeye uğraşır, kardeşçiğine de yardımcı olmaya çalışırmış. Üvey anaları, onun kardeşine yardım etmesine tahammül edemez ve Cumalak'a:

"Ona yardım etme, bırak!" der, dövermiş. Hayatlarının mutlu olmamasının üstüne bir de evin zor, ağır işleri eklenmiş. Cumalak, bütün bunlara dayanamayıp kardeşçiğine de acımış ve başka bir çare bulamadığından, babasına dert yanmış. Ama babası, karısını değil oğlunu azarlamış.

Kısa bir süre sonra Cumalak, yine babasına: "Bana ne isterse yapsın, yeter ki Altınçaç'a dokunmasın." diye yakınıp ağlamış. Babası kadınla konuşmuş. Kadın şöyle karşılık vermiş: "Benim hizmetimi yapmazlarsa def et çocuklarını, ben başkasının çocuklarını beslemeye gelmedim." demiş. Bunun ardından, babası yine Cumalak'a kızmış. Artık çocuklar şikâyeti bırakmış, ama heyhat, üvey ana ile çocukların arası eskisinden de kötü olmuş. Çocuklar babalarından fayda olmadığını görünce sabretmeye çalışmışlar, fakat üvey anaları çocuklara gün geçtikçe daha çok eziyet ediyormuş. Cumalak, Altınçaç'a acımasızlık etmesine dayanamadığından üvey anasına cevap verip onunla tartışmaya başlamış.

Buna karşılık kadın da Cumalak'ı babasına şikâyet etmeye başlamış. Çocuklar buna katlanmaya çalışıyor, ama kadın vazgeçmek şöyle dursun, her gün incir çekirdeğini doldurmayacak şeylerden kavga çıkarıyor, huzursuzluğun sonu bir türlü gelmiyormuş. Sonunda, Cumalak'la baş edemeyeceğini anlayan kadın, kocasına bile baş eğdirip: "Cumalak'ın etini yemeden bana rahat yok." demiş. Kocası bir şeyler yapmaya çalışsa da karısını vazgeçirememiş.

En sonunda kadın, kocasını ikna etmiş ve bunlar Cumalak'ı kesmeye karar vermişler. Altınçaç bu konuşmayı duyunca çok üzülmüş. Çaresizce evden uzaklaşmış, bir taşa oturup ağlamış. Cumalak, Altınçaç'ı evde göremeyince aramaya çıkıp onun ağladığı yere gelmiş.

“Niye ağlıyorsun, kim üzdü seni?” diye sormuş. Kardeşi hiçbir şey söylememiş. Cumalak üsteleyince: “Bana kimse bir şey yapmadı. Cumalak, gel, neresi olursa olsun başka bir yere gidelim.” demiş, ağlamaya devam etmiş.

“Dur, Altınçaç, biraz düşünelim. Bizi arayıp bulurlarsa sağ bırakmazlar. Görüyorsun, babamızdan da hayır yok. O üvey ananın sözünden çıkmıyor, bize ne yapılırsa yapılsın korumayacağı belli. Seni kurtarmak için çok düşündüm, ama yine de bir çaresini bulamadım.” deyip ağlamaklı olmuş. Sonra Altınçaç, söylemeden olmayacağını anlayıp:

“Cumalak, yarın seni kesmek üzere anlaştılar. Bunu kendim işittim. Kaçmazsak, seni yok edecekler, bizi birbirimizden ayıracaklar.” demiş ve niye ağladığını açıklamış. Sonra Cumalak şöyle düşünmüş:

“Hayır, kaçarsak hem beni hem de seni öldürürler. Kaçıp kurtulacak gücümüz yok. Keserlerse ne yapalım, beni keserler, sen sağ kalırsın. Beni öldürürlerse, etimden yeme, ne yap et kemiklerimi topla da, mavi bir çaputa bağlayıp bahçenin sonundaki Bektaşiüzümü ağacına as, köpek ya da kuş almasın diye de sıkıca bağlayıp her sabah sula. O senin yüreğinin acısını dindirir. ‘Kardeşime yardım ediyorum.’ dersin. Benim bu dediklerimi yaparsan senden razı olurum. Onlar ne isterlerse yapsınlar, başka çaremiz yok, yaptıkları yanlarına kalmaz. Sen korkma, yüreğini ferah tut.” diye güçlü olmaya çalışmış. “Şimdi ağladığını belli etme, yüzünü yıka, bizim sezdiğimizi bilmesinler.” diye kardeşçiğine güzelce tembih etmiş.

Kızcağız, ne yapsalar da işlerin iyiye gitmeyeceğini anlayıp ikinci gün sessizce evden ayrılmış. Karı-koca, Altınçaç’ın evden gitmesini fırsat bilip küçük kıza “Nereye gidiyorsun?” bile demeden aceleyle işe koyulmuşlar. Küçük kız akşama doğru gelmiş.

Yemeğe oturduklarında Cumalak’ın etinden ona da vermişler. O da yemek istemeyip: “Bana kemiklerini verin.” demiş. Onlar da itiraz etmeden kemikleri ona vermişler. Altınçaç, kemik parçalarını mavi elbisesinde toplayıp sıkıca bağlamış, ağacın gövdesine asmış, etrafına da otlar koyup iyice gizlemiş. Her gün sulamaya özen gösteriyormuş. Elleriyle kemikleri okşar, başına gelenleri anlatır, dert yanar, ağlarmış. Ağlaya ağlaya:

“Doğuran anam ölmüş idi
Üvey ana gelmiş idi,
Babama kes demiş idi,
Deli babam kesti seni.

Kemik kemik toplamışım ben,
Her gün ağlıyorum ben,
Su serpip ağlıyorum ben,
Şimdi ne zaman kalkacaksın sen?
Nereden kardeş bulurum ben?
Ah, Cumalak neredesin sen?”

diye dert yanarmış. Böylece yirmi gün kadar geçmiş. Altınçaç yemeden içmeden kesilmiş, çok zayıflamış.

Günlerden bir gün, Bektaşiüzümü ağacının yanındaki uzun şeftali ağacına konmuş üç güvercin, Altınçaç’ı ağlarken görmüş. Onlar aslında güvercin kılığına girmiş, uçup gezen üç öksüz kız kardeşmiş. Birbirlerine Altınçaç’ı gösterip derdini dinlemişler, başlarına çok kötü bir şey geldiğini anlayıp hem kızcağıza hem de kesilen gence acımışlar, üzülmüşler. Üç kız kardeşin en büyüğü, iki küçük kardeşine Cumalak’ın vaziyetini iyice anlatmış ve üçü de Altınçaç’ın amansız derdine yardım etmeye karar vermişler.

Güvercinler, bu niyetle uzak yerlere uçup çok gezmişler, “hayat suyu” denen, hastayı iyi eden, ölüyü dirilten suyu alıp gelmişler, Cumalak’ın kemiklerine serpmişler. Kırkıncı gün Cumalak’ın kemiklerine et gelip can girmiş, serçe olup uçmuş. Güvercinler de Cumalak ile birlikte uçup ona yol göstermişler.

Bir gün Serçe Cumalak uçup gelmiş, bal satıcısının yanına konmuş, şarkı söyleyip satıcıya hikâyesini anlatmış:

“Öz anam öldü
Üvey anam kesti
Babam bizi umursamadı
Ona “evet” dedi.
Benim kız kardeşim Altınçaç

Kemiklerimi topladı,
Mavi çaputa bağladı,
Bektaşiüzümü ağacına astı
Derdini anlattı
Cik cik Cumalak" diye şakımış.

Bu satıcı:

"Söyle, yine söyle, güzel sesli serçe!" diye yeniden şakımasını istemiş.

Sonra serçe:

"Bir kepçe bal verirsen söylerim." demiş. Balcı ona bal vermiş. Onu güvercinlerden biri almış. Cumalak tekrar şakımış, sonra uçup gitmiş.

Oradan uçup kuvvetli zehirler satan bir adamın yanına konmuş, evvelki şarkıyı söylemiş. O zehir satıcısı, serçenin insan gibi konuşup şakımasına hayran kalıp tekrar dinlemek istemiş:

"Söyle, yine söyle, sesi güzel serçe!" diye dilemiş.

"Bir parça zehir verirsen söylerim." diye cevap vermiş Serçe Cumalak.

Satıcı, güzelce doladığı bir parça zehri uzatmış. Serçe Cumalak:

"Öz anam öldü,
Üvey anam kesti,
Babam bizi umursamadı,
Ona 'evet' dedi.
Benim kız kardeşim Altınçaç
Kemiklerimi topladı,
Mavi çaputa bağladı,
Bektaşiüzümü ağacına astı,
Derdini anlattı
Cik cik Cumalak"

diye uçup gitmiş. Serçe Cumalak ve o üç güvercin oradan uçmuş, gelip ana-babasının evinin başına konmuş. Cumalak, Altınçaç'ın başını önüne eğmiş üzgün üzgün kapıda oturduğunu görünce önceki şarkıyı söylemiş.

Altınçaç irkilip: "Söyle, yine söyle güzel sesli serçe!" diye çatıya bakmış. Cumalak: "Ağzını açarsan söylerim." demiş. Küçük kız, ağzını açınca güvercin uçup ağzına bal koymuş. Altınçaç hayret etmiş, bu şaşırtıcı olayı

gidip babası ile üvey anasına anlatmış. Onlar da bal yemeye gelmiş, üvey annesi: “Söyle, şarkını söyle, güzel sesli serçe!” demiş. Cumalak: “Aç ağzını söyleyeyim.” diye cevap vermiş.

Üvey anası, ağzını açıp yukarı bakmış. İkinci güvercin bala zehir katıp getirmiş, ağzına koymuş. Babası da çıkıp: “Söyle, serçecik şarkını!” demiş. Serçe: “Söylerim, ağzını açarsan.” demiş. O da ağzını açmış. Üçüncü güvercin getirip ona da zehir kattığı baldan vermiş.

Kısa bir süre sonra üvey anası da babası da o zehirden ölmüşler. Cumalak, Altınçaç’ın etrafında uçarak dönüp o şarkıyı söylemiş. O Altınçaç’ı sağ bulduğuna çok sevindiğinden yine insana dönüşüp eskisi gibi bir delikanlı olmuş.

Güvercinler de kız ile oğlanın muratlarına erdiğine sevinip güvercin sıfatlarını bırakmış, üç güzel kız olup yere inmişler.

Bir süre sonra Cumalak, o kız kardeşlerin en büyüğü ile evlenmiş. Hepsi de muratlarına ermiş; bundan sonra başka felaketle sınanmamışlar, birbirlerine hürmet edip birbirlerini korumuşlar, esenlikle, rahatlıkla yaşayıp gitmişler.

İşte böyle, üvey ananın kötü babanın kötü niyetleri başlarına dolanmış hayatlarını bitirmiş.

2.3. KARA TAVŞANCIK

Bir kadının bir kızı ile oğlu varmış. Oğlu bir gün ava çıkmış, emegenin kalesine gelmiş. İçeride beş başlı bir emegen olduğunu görmüş.

“Niye geldin?” demiş emegen.

“Seni öldürmeye geldim” demiş genç.

“Ok mu atalım, yoksa güreş mi tutalım?” demiş emegen.

“Atışmayı kadınlar da yapar, güreşelim!” demiş genç de. Sonra boğuşmuşlar, güreşmişler. Genç, emegeni yenmiş. Başlarını kesmiş. Konuştuğu başı kaldığında emegen yalvarıp yakarmaya başlamış:

“Öldürme, bırak, sözünden çıkmam. Canımı bağışla, kalem, malım-mülküm hepsi senin olsun!” demiş. Genç emegene acımış, öldürmeyip derin bir zindana atmış; kalan son başını da kesmemiş, bırakmış. Sonra annesi ve

kız kardeşiyle kaleye taşınmış. Artık kalede yaşıyorlarmış, genç de ava gidip geliyormuş.

Bir gün anası çatıyı toplayıp süpürmeye çıkmış ve avlunun köşesindeki zindanı fark etmiş. Zindanın kapısını açıp bakınca içinde bir emegen olduğunu görmüş. Emegen de kadını fark edince yalvarmış:

"Ay kadın, beni buradan çıkar."

"Hayır, çıkarmam."

"Baban olurum, çıkar."

"Babama kurban ol!"

"Kardeşin olurum, çıkar!" demiş emegen.

"Kardeşime kurban ol!"

"Oğlun olurum."

"Oğluma kurban ol!

"Kocan olurum." demiş sonra emegen.

Kadın düşünmüş: "Nasıl çıkarayım?" demiş.

"Kilerde beş yaşında boğanın derisinden yapılmış bir halat var, onu sürükleyip getir de bir kenarını asırlık meşe ağacına bağla, bir kenarını buraya sarkıt."

İpe tırmanmış ve çıkmış emegen.

Kadın, oğlu-kızı geldiği zamanlarda emegeni saklıyor, onlar gidince çıkarıyormuş.

Bir gün genç, avdan her zamankinden önce dönmüş ve emegen varken içeri girmiş. Emegen ve genç birbirlerinin üzerine koşmuşlar, boğuşmuşlar, güreşmişler.

Genç, emegeni yenmeye başlayınca emegen: "Ay bu beni öldürüyor kadın! O sandıktaki pişmiş eriklerden ayaklarının dibine at!" diye bağırmış.

Kadın, emegeni zindandan çıkardığı anlaşıldığı için oğlundan korkmuş ve koşup gelmiş, pişip ezilmiş erikleri oğlunun ayaklarının altına atmış. Gencin ayakları kayınca hop diye devrilmiş. Emegen de boynunu kesmiş. Sonra o da kadın da kızdan korkmuşlar ve kaçıp gitmişler.

Bir süre sonra kız gelince ne görsün, anası yok, kardeşi ise ölmüş. Kız ağlaya ağlaya kardeşini atın sırtına bindirmiş ve kaleden uzaklaşmış.

Gide gide büyük bir meşe ağacına varmış:

“Ey meşe ağacı, sen yarıl yoksa ben yarılırım!” demiş.

Meşe ağacı yarılmış ve bir oyuk açılmış. Kız, ölen kardeşini oraya koymuş. Kendi de erkek gibi kardeşinin kıyafetlerini giymiş, silahını takmış, atına da binip gitmiş.

Gide gide bir hedefe nişan alan gençlere rastlamış:

“Gençler ne yapıyorsunuz, ne oldu?” diye sormuş.

“Han, kızını evlendiriyor. Kim hedefi vurabilirse kızını da altın değneği de ona verecek. Hiçbirimiz vuramadık.”

“Ben de deneyeyim mi?” demiş kız.

“Tabii, dene! Memnun oluruz.” demiş gençler.

Kız:

“Kardeşimin elidir!” demiş ve atmış.

“Aha, tam isabet! Tam isabet! Hana damat bulundu!” demiş halk, çok sevinmiş. Toy-oyun yapmışlar. Han, kızını da altın değneğini de çokça mal mülk, hizmetçiler de verip uğurlamış.

“Siz böyle gitmeye devam edin.” demiş kız önden gitmiş. Bakmış, gençler nişan alıyor.

“Kolay gelsin gençler! Ne yapıyorsunuz?”

“Sağ ol! Hedefe nişan alıyoruz. Onu vurana han, hem kızını hem de gümüş asasını da verecek. Kimse vuramıyor.”

“Ben de deneyeyim mi?”

“Tabii dene! Memnun oluruz.”

“Kardeşimin elidir!” diye atmış ve kızın oku isabet etmiş.

“A-ha-hay, hana damat bulundu!” demişler, çok sevinmişler. Gence övgüler yağdırmışlar. Han da kızını hazırlamış; kızını, gümüş asasını, hizmetçileri, çokça malı mülkü de verip uğurlamış.

Kız onları da alıp gide gide uzakta bir kalabalığa rastlamış. Sonra hepsine de:

“Siz böyle gitmeye devam edin!” demiş ve önden gitmiş. Bakmış ki, yine gençler nişan alıyor.

“Kolay gelsin gençler, ne yapıyorsunuz?”

“Ay, sağ ol! Hedefe atıyoruz. Vurana han kızını da yakut-elmas asasını da verecek. Kimse vuramıyor.”

“Ben bir kez deneyeyim mi?”

“Tabii, dene!”

“Kardeşimin elidir!” diye atmış ve vurmuş.

“O-ha-hay, hana damat bulundu”, demişler ve çok sevinmişler. Söyledikleri gibi han, kızını, yakut-elmas asasını, hizmetçiler ve mal-mülkle beraber vermiş, uğurlamış.

Kız onları da alıp gelmiş ve diğerlerine katmış. Hepsi de gide gide o büyük meşe ağacına yaklaşmışlar. Sonra kız: “Siz arkamdan gelirsiniz”, diye önlerinden gitmiş. Hemen meşe ağacına gelmiş ve: “Ey meşe ağacı, yarıl, yoksa ben yarılırım!” demiş. Ağaç hemen yarılmış.

Kız, kardeşinin kıyafetlerini geri giydirmiş, atını yanına bağlamış:

“Ey meşe ağacı, beni bir tavşan yap!” demiş. Hemencecik kara bir tavşancık olmuş ve ormana girmiş, gitmiş.

Kafiledekiler oraya varınca bakmış ki, gencin boynu kesilmiş! (Gençle kız kardeşi, birbirlerine çok benzediklerinden hiçbiri ayırt edip de tanıyamamış). Herkes ağlamaya başlamış. Sonra birinci hanın kızı:

“Ağlamayın!” demiş ve altın değneği gencin boynundaki yaraya değdirmiş. Yara iyileşmiş.

İkinci hanın kızı gümüş değneği gencin alnına değdirmiş. Hemencecik gence can girmiş, yüzünün rengi değişmiş, nefes almaya başlamış.

Üçüncü hanın kızı yakut-elmas değneğini değdirmiş.

“Ohh! Ne kadar tatlı uyuyordum.” demiş genç sıçrayarak kalkmış.

“Uyumuyordun ki! Boynun kesilmişti.” demişler de olan biteni anlatmışlar. Genç bakmış ve vaziyeti anlamış. “Hiç şüphesiz bu iyiliği bana kız kardeşim yapmış, yoksa başka birinin elinden gelecek iş değil.” diye geçirmiş içinden. Kimseye bir şey söylememiş.

Hepsi de gencin yaşadığı kaleye yaklaşmışlar.

“Siz devam edin, ben önden gideyim.” demiş genç.

“Hayır, önceden de öyle deyip gitmiştin, öldürüldün.” diye razı olmamışlar. Öyle olsa da durmamış ve önden koşup kaleye gelmiş.

Geldiğinde kalede emegen, anası ve bir sürü beş başlı küçük emegen varmış. Genç kılıcını çekip hepsini doğramış, öldürmüş. Götürüp zindana atmış, evi temizlemiş.

Kafile gelmiş. Genç ve üç gelin mutlu mesut yaşamışlar.

Günlerden bir gün, büyük gelin altın saçlı bir oğlan doğurmuş. Sonra oğlan beşikte uyurken yanından herkesin uzaklaştığı sırada, kara bir tavşancık koşarak gelmiş ormandan, oğlanın yüzünü yalamaya başlamış. Onu fark edince gence haber vermişler.

"Ay, ona dokunmayın. O benim kız kardeşim. Büyük felâketin ardından tavşan olmuş. Bana kısmet bulan odur." demiş.

Tavşancığa kimse zarar vermemiş.

2.4. CELMAWUZ

Bir zamanlar bir kadın ile bir adam yaşarmış. Onların dokuz oğulları varmış, hiç kız çocukları yokmuş. Sekiz oğul, anaları-babaları ile yurtlarında yaşarlarmış. En küçükleri, dokuzuncu oğlan, hayvanları otlatırmış. Anaları durup dururken bir kız doğurmuş. Kızı okşamışlar, çok sevinmişler.

Dokuzuncu oğulları, analarının kız doğurduğunu işitip eve gelmiş, analarından kız kardeşini göstermesini istemiş. "Gör balam gör!" diye anaları küçük kızı göstermiş.

Genç, kızı görünce anasına şöyle demiş:

"Anam, ya bunu def et ya da beni!"

Anaları da:

"Aa balam! Onun tırnağına bir şey olmasındansa hepiniz perişan olun." demiş.

Genç: "Peki, o zaman ev, mal, mülk de size helal olsun, bana uğurlar olsun!" diye çıkıp gitmiş.

Gide gide akşamüstü uzakta dumanı tüten bir yer görmüş, yorulduğundan o tarafa gitmiş. Evde yaşlı bir karı-koca varmış, ikisi de körmüş.

Genç, onlardan kendisini evlat edinmelerini istemiş: "Sözünüzden çıkmam, hizmetinize yararım." demiş.

Yaşlılar böyle bir nimetle karşılaştıklarına inanamayıp:

"Yok yahu, nerede bizde öyle şans?" diye cevap vermişler.

Genç, sonunda onları inandırmış. Yaşlılar genci evlat edinmişler. Sonra yaşlı adam gence ne yapacağını anlatmış: "Yüz keçimiz var, onları güdeceksin, başka hayvan yok." demiş. Otlatacağı yerleri de anlatmış.

Genç, keçileri yaşlı adamın dediği yerde otlatıyormuş. Bir gün o keçileri babasının söylemediği bir yere sürmüş. Sürüp güzel bir ovaya çıkmış. O ovada ise olmayan meyve yokmuş; elmalar, erikler, armutlar. Keçileri ağaçların altına toplayıp elma ağacına tırmanmış, elmalardan yerken beş başlı bir emegen çıkmış.

Emegen: "Oy soyun kurusun! Serçenin bile giremediği yere sen nasıl girdin?" diye kızmış gence.

Genç, aldırış etmeden elmaları yemeye devam etmiş. Sonra emegen, gence:

"O daldan bu dala atla da şu elmayı bana at." demiş.

Genç bir daldan diğerine atlayıp emegenin söylediği elmayı vermiş, sonra yere inmiş. O, ağaçtan inince emegen, gence:

"Atışma mı, güreş mi?" diye sormuş.

"Atışmayı kadınlar da yapar, güreş!" diye cevap vermiş genç.

Orada emegen ile genç dövüşmeye başlamış. Genç, kaldırıp emegeni gırtlaklarına kadar batırmış, beş başını birden koparmış. Akşamüstü keçileri sürüp eve dönerken emegenin bir başını da yanına alıp koltuk altına sıkıştırmış, sonra tavan arasına atmış.

İkinci sabah da genç, keçileri aynı yere otlatmaya götürmüş. Yine ağaca tırmanıp meyve yerken bir emegen gelmiş. O da evvelki emegen gibiymiş. Genç onun da başlarını kesmiş ve akşam bir başını alıp tavan arasına atmış.

Üçüncü sabah da genç, keçileri aynı yere sürmüş. Yine meyvelerden yerken bir emegen çıkmış. Genç, o emegenin de başlarını kesmiş. Sonra bir başını alıp önceki gibi tavan arasına atmış.

Dördüncü gün de keçileri aynı yere sürmüş. Önceki gibi yine bir emegen çıkmış. Genç onun da başlarını kesip bir başını koltuğunun altına

alıp önceki gibi tavan arasına fırlatıp atmış. Bir gün yaşlı kadın, gence şöyle sormuş: "Oğlum tavan arasına fırlatıp attığın şeyler ne?"

Genç: "Keçiler ölmüştü de onların başları." diye cevap vermiş.

Yaşlı kadın: "Sen bizim keçilerimizin soyunu kurutmaya mı başladın?" diye kızmış.

Yaşlı adam iyi bir insanmış, öyle kızmasından hoşnut olmadığından kadına öfkelenmiş:

"Birkaç tanesi öldüyse de sen yaşlı başlı hâlinle ne karışıyorsun?" demiş.

Genç, beşinci gün aynı şekilde keçileri aynı yere sürmüş, otlatıyormuş. Bu kez genci kimse yoklamamış. Sonra ırmağın aşağısında keçileri toplayıp giderken dumanı tüten bir yer görmüş. Oraya gidip bakınca bir kale, kalenin içinde de bir emegen kadın, iki memesini omuzlarına atmış önündeki kazanda boza[17] kaynatıyor, bir taraftan da yün tarıyormuş. Genç kapıdan bakıp emegen kadını görünce:

"Ay, anam anam!" demiş. Emegen kadın da:

"Ay balam balam!" demiş. Sonra yine: "Çabuk evlâdım oldun, yoksa sana yapacağımı bilirdim." demiş. Genç de: "Çabuk anam oldun sen de, yoksa sana yapacağımı ben de bilirdim." diye cevap vermiş.

Emegen kadın: "Şimdi oğlum, sen burada kal, ben kapıya çıkayım, yarma çekip geleyim." diye kapıya çıkmış.

Genç, emegen kadının arkasından bakmış; emegen kadın, kapının önünde bileği taşı ile dişlerini biliyormuş. Genç onu görünce fırlayıp çıkmış ve emegen kadına kılıçla saldırıp dört başını kesmiş, bir başını bırakmış. Sonra emegen kadın, gence şöyle yalvarmış: "Tek başımı bağışla, ne istersen yaparım."

Genç, emegen kadından: "Ne yaptıysanız, babamın anamın gözlerini kör etmişsiniz." diye hesap sormuş.

---

[17] Boza: alkollü Kafkas içkisi.

“Ay evlâdım, bu tek başımı bağışla, bak evin içinde bir sandık var, sandığın içinde bir kutu, kutunun içinde cıva, cıvanın içinde kara olan babanın, açık renk olan ananın gözleri.” demiş.

Genç varıp eve girince babasının ve anasının gözlerini cıvanın içinden almış. Çıkıp emegen kadının o kalan başını da kesmiş. Hayvanları sürüp yaşlı kadın ile adama doğru gitmiş.

Evde hepsi de gece yatmış, uyumuş. Genç, sabahtan gün doğarken babasını avluya çağırmış. Genç, babasının gözlerini yuvalarına yerleştirmiş. Daha sonra da anasını çağırıp onun da gözlerini yerleştirmiş. İhtiyarlar gence sarılmışlar, onu kucaklamışlar, adeta dilleriyle yalamışlar. Genç onlarla bir müddet daha kaldıktan sonra şöyle dilemiş:

“Doğduğum yere, köyüme gideyim, karşısından bakıp döneyim.”

Gencin sözlerini işitince ihtiyarlar pek üzülmüşler, ancak genci üzmemek için şöyle demişler: “Yanına mal, mülk ne lazımsa al.”

Genç, babasına: “Bohça lazım, başka bir şeye gerek yok.” demiş.

Bohçanın içine bir çakı, bir bileği taşı, bir de çuvaldızdan başka bir şey koymamış.

Gence bunlar lazımmış, genç yola çıkmış. Gitmiş-gitmiş, köylerine karşıdan bakmış. Bakınca köyde kendi evlerinden başka sağlam bir ev olmadığını görmüş. Evlerin içleri oyulmuş bir hâldeymiş. Onu bırakın da, bir köpeğin havlama sesi bile çıkmamış. Genç, doğruca evlerine gitmiş. Evde bırakıp gittiği kız kardeşinden başka kimse yokmuş. Kız kardeşi genci görünce çok sevinmiş, hasretle kucaklamış.

“Bütün köy beni bırakıp göçtü gitti.” diye haber vermiş.

Kız öyle söylese de genç ne olup bittiğini daha kızı görür görmez anlamış. Kız, gence: “Hazır bir şeyim yok, bir yarma çekip geleyim.” diye kapıya çıkmış.

Genç, pencereden bakınca kızın dişlerini bilediğini görmüş. Onu öyle görünce kaçmaya başlamış. O kaçmış kız kovalamış, genç çok güçsüz kalmış. Sonra Allah’tan dilemiş ve bohçadan bileği taşını çıkarıp şöyle söylemiş: “Ey Allah’ım, kızın geçemeyeceği kadar büyük bir kaya yap bunu!”

Bileği taşı büyük bir kaya olmuş. Genç, bu yüzden böbürlenmeyip kaçmaya devam etmiş. Kız o kayayı yiyip delmiş, kayayı geçip genci kovalamaya başlamış. Genç kaçmış, kız kovalamış, genç yine çok güçsüz düşmüş, Allah'tan dilek dileyip hurcundan çakısını çıkarıp atmış:

"Ey Allah'ım, sen bunu onun geçemeyeceği kadar büyük bir demir kaya yap!" diye dilemiş.

Genç ona da böbürlenmeyip kaçmaya devam etmiş. Kız demir kayayı da delip gencin peşinden gitmiş.

Genç yine kaçıp güçsüzleşmiş ve Allah'tan dileyip bohçasından çuvaldızı çıkarmış:

"Ey Allah'ım, sen bunu çevresi dokuz-on kulaç olan çok yüksek, demir bir ağaç yap, beni de onun başına kondur." demiş.

Allah'tan dilediği gibi de olmuş, ama kız yetişip demir ağacın dibini yemeye başlamış. Hemen orada kargalar uçup gelmiş. Genç, kargalardan:

"Babama anama söyleyin, tazıları göndersinler, bu beni yemeye başlayacak." diye dilemiş.

Kargalar da: "Geyik öldürdüğünde bize bir şey veriyor musun?" diye kulak asmayıp uçup gitmişler.

Kız, ağacın yarısını yiyip bitirdiği sırada güvercinler uçup yetişmiş. Genç onlara: "Babama-anama söyleyin de tazıları göndersinler, bu beni de yemeye başlayacak." diye dilemiş.

Güvercinler: "Hemen söyleyip göndeririz." diye uçup gitmişler.

Kız, ağacı zıp diye koparıp devirdiği sırada tazılar yetişmiş. Tazıları görünce kız çok korktuğundan göğe uçmuş. Tazılar da onun peşinden uçmuşlar.

Şimdilerde de Ay'ı, Güneş'i tutan o canavar kızdır, diye anlatılır. Onu görmediğimiz gibi hastalık mastalık da görmeyelim.

2.5. AŞIK

Evvel zaman içinde bir ülkede fakir bir kadın yaşarmış. Onun bir oğlu varmış. O genç, fakir olduğundan kimse onun çok akıllı olduğunu düşünmezmiş.

Yaşadıkları ülkedeki hanın dünyalar güzeli bir kızı varmış. O genç, bir gün nasıl olduysa kızı görmüş. Sonra o günden itibaren: “Hana görücü git!” diye diye anasına hiç rahat vermemiş. Anası hana söylemeye utanmış, korkmuş. Her gün türlü türlü bahaneler uydurup oğlunu atlatıyormuş.

Bir gün genç, anasını da alıp hanın kalesinin önüne gitmiş. “Dileğimi hana söyle de bana cevabını getir.” deyip kendisi de orada beklemiş.

Fakir kadın ne yapacağını bilmez bir hâlde ön kapıdan girip ayakta dikilmiş. Sonra han, onun öne atılmaya cesaret edemediğini fark edince yanına çağırtmış: “Niye geldin?” diye sormuş. Fakir kadın, utanıp sıkılmış. Utandığından, korktuğundan ağzından tek bir söz çıkmamış. Öyle olsa da han bırakmamış. “Ne gerekiyorsa utanma, söyle.” demiş. “Canım, gözüm, ben olmayacak bir iş için çaresiz olduğumdan geldim.” demiş kadın.

Han:

“Benim sözüm adamlarıma yol yordam olmaya yaraşır. Ben sana söyle diyorsam söyle.” demiş. Sonra kadın:

“Benim aklı kıt bir oğlum var, o, sizin kızınızı isteyeyim diye koymadan kondurmadan dolanıp duruyor. Günlerdir türlü türlü bahaneler uydurup geçiştirirdim. Ama bugün yanımda geldi, sokakta bekliyor. Gönlünüzden ne geçer diye öyle söylemeden duruyordum.” demiş. Sonra han, fakir kadının derdini iyice anlayıp:

“Öyleyse onun için utanma, sen dünürcüsün, seni terslemek olmaz. Oğluna da söyle; bana Aşık’ın oyunlarından bir oyun gösterirse, ben onun fakirliğine de aklına da bakmayıp kızımı vereceğim.” demiş.

Fakir kadın hem oğlunun dediğini yaptığına hem de hanın azarlamadan yolladığına sevinerek dışarıya çıktığında oğlu aynı yerde onu bekliyormuş.

“Ne dedi?” diye anasına yaklaşmış.

“Aşık’ın oyunlarından bir oyun gösterirse vereceğim, dedi.” demiş anası.

“Aşık diye kime derler?” diye sormuş genç. Kadının ondan haberi yokmuş, hana sormak da aklına gelmemiş. “Bilmiyorum.” demiş. Genç “Hayırlısı” deyip o gün hemen evine gidip hazırlanmış, yola çıkmış.

Köyünden çıktıktan sonra günlerce gidip sonunda Aşık'ı bilen insanlara rastlamış. Öyle ki, onların verdiği bilgilere göre Aşık; engin bilgisi, kurnazlığı ve kendine has usulleri olan bir adammış. Ondan bir şeyler öğreneyim, okuyayım diyen adama hayır demez, ancak adam eğitimini tamamlayınca, o eğittiği adamı sağ yollamazmış.

Genç, araya araya sonunda Aşık'ı bulmuş. Vardığı gün Aşık evinde yokmuş, üç kızı evdeymiş, en küçük kızı karşılayıp: "Niye geldin?" diye sormuş. "Aşık'ın oyunlarını öğrenmeye geldim." demiş genç. Sonra kız, gencin bir kötülüğü olmadığını, hiçbir şeyi de saklamadığını anlamış, ona acıdığından: "Sen ondan ne kadar çok şey öğrensen de 'Anladım' dersen Aşık başını keser, sen onun her sorduğuna 'Anlamadım' de." diye tembihlemiş.

Sonra Aşık da gelmiş. Aşık, gence üç ay kadar birbirinden değişik kurnazlıklar öğretmeye çalışmış, fakat kurnazlıklarının ne kadarını öğretirse öğretsin "Anladın mı?" diye sorduğunda genç "Hayır, anlamadım." demiş.

Aşık, onun doğru söylediğine tamamen inanmış, ahmak olduğundan anlamadığına kanaat getirmiş. Sonra Aşık: "Sen beceriksizsin, hiçbir şey öğrenemezsin!" deyip genci kovmuş.

Genç, anasına gelip:

"Anam ben büyük bir koç olayım, sen beni pazara götür de sat, fakat başımın bağını verme." diye anasını tembihlemiş. Sabahleyin genç, söylediği gibi büyük bir koç olmuş, anası da başından çekip pazara götürmüş. Halk koçun ilgi çekici olduğunu görünce başına üşüşmüş. Kadın, koça söyleyebildiği en yüksek fiyatı söylemiş, yine de alıcı bulunmuş. Kadın, "Oğlumu sattım." diye üzülerek evine gelmiş. Çok geçmeden oğlu da peşinden gelmiş.

İkinci pazarda da genç, kocaman bir boğa olmuş, tabii ki onu başka bir pazara götürmek gerekiyormuş. Önceki gibi genç, başındaki bağı bırakmamasını istemiş anasından. O pazarda da boğayı epey yüksek bir fiyat karşılığında satmış, fakat genç önceki gibi çok geçmeden eve geri gelmiş.

Aşık, gencin halkı aldattığını işitip: "Bir görseydim…" diye arayıp pazarları gezmeye başlamış. Üçüncü pazarda da genç anasına:

“Anam, bu kez de ben büyük bir aygır olayım, götürüp sat. Ama çok dikkatli ol, başımdaki yuları bırakma!” diye tembihlemiş.

Anası aygırı alıp yine bir pazara varmış. Halk toplanıp aygıra bakmış, imrenip fiyatında anlaşmaya çalıştıkları sırada bir adam gelmiş:

“Bırak kardeşim, aygırın fiyatını söyle, ne istersen vereceğim.” deyip durmuş. Kadın söyleyebildiği en yüksek fiyatı söylese de adam çıkarıp vermiş, aygıra binmiş.

Kadın: “Yularım!” diye bağırmış.

“İşte yuların!” diye yuları vermeden kadının eline parayı tutuşturup aygırı koşturup gitmiş. O adam Aşık’ın ta kendisiymiş. Aygırı alıp evine getirmiş, kızlarına: “Çabuk bıçağı çıkarın!” diye bağırmış. Kızları genci bulup getirdiğini anlayınca acımışlar. Sonra bıçağı gizleyip: “Bulamıyoruz!” demişler. Aşık öfkelenip: “İşte buraya gelin, bunu tutun, kendim arayayım.” demiş. Küçük kızı koşup gelmiş, aygırı tutmuş. Aşık, bıçak aramaya eve girmiş.

Kız tutamamış gibi yapıp aygırı serbest bırakmış. Sonra babasına seslenmiş. Derhal Aşık ondan da büyük bir aygır olup aygırı kovalamış. Sonra gence yetişmeye başlayınca genç, serçe olup uçmuş. Aşık da şahin olup onu kovalamış. Serçe gelip hanın eşiğindeki bir ağaca konup kızıl bir elmacık olmuş. Sonra şahin, elmaya konduğunda hanın gözcüleri ateş eder diye korkup hemen hacı olmuş, hana gelip: “Hastamız var, senin ağaçlarının elması şifa olacak, dediler de onun için geldim.” demiş.

Han: “Hangi ağaçtan istiyorsa verin!” demiş. Sonra: “Hangi ağaç şifa?” diye öğrenmek için han da karısı da kızı da bahçeye çıkmışlar.

Hacı: “İşte, bu ağaçtan!” diye göstermiş. Ağacı sallamaya başlayınca kızıl elmacık ağaçtan fırlayıp yuvarlanmış hanın kızının önüne gelmiş. Hanın kızı elmayı alıp avucunda sıkıştırmış.

Hacı başka elmalarla ilgilenmeyip kızın elindeki elma gerek, diye tutturmuş.

Kız: “Başka bir tane alsan da olur, benim de bir elma yemem yasak değil ya!” diye vermeyi kabul etmemiş. Hacı, handan ilaç olacak elmayı vermesini istemiş. Sonra han da hanın karısı da: “Bu adam hastasına şifa

arıyor, ver, bundan başka çok elma var, onlardan yersin." demişler. Kız öfkelenip elmayı Hacı'ya doğru atıp gitmiş. Elma yuvarlanıp gitmeden darı olup dökülmüş. Hacı da hemen tavuk olup gagalamaya başlamış. Sonra darı bir yere toplanıp parlak bir iğne olmuş. Şimdi tavuk iğneyi yutamayacağından iplik olup iğneyi ipe dizmiş. Hanın avlusunda ise et kazanı kaynamaktaymış.

Halk hayret edip ne olduğunu anlamazken hemen iğne, ateşin ortasına ipliği sürükleyip geçmiş. Sonra ateş, ipi yakmış. Birdenbire iğne, genç olup hana:

"Han! Aşık'ın oyunlarını gördün mü? Ben senin dediğini yaptım. Şimdi sen de sözünü tutarsan, bana kızını verirsin." demiş.

Han hayli şaşırdığından konuşamamış, kızı ise "Razıyım!" demiş. Sonra kalede büyük bir toy başlamış. Onların düğünlerinde ben de bulundum, o sevince epey hayretle baktığımdan yemeye-içmeye hiç zaman bulamadım. Orada görmediğim şaşırtıcı bir oyun kalmadı. Aşık'ın üç kızı da toya gelip eğlendiler.

2.6. ALTIN YELELİ YILKI

Evvel zaman içinde bir han yaşarmış. O hanın üç oğlu varmış. Yine o hanın dillere destan olmuş altın yeleli, altın kuyruklu bir yılkısı varmış. Günlerden bir gün, hanın o yılkısı kaybolmuş. Han da üç oğlu da yılkıyı aramaya gitmişler. Çok aramışlar, kaybolan atlarını bulamadan geri dönüp gelirlerken o yılkıdan bir tay bulmuşlar. Onu da alıp köylerine gelmişler.

Hanın oğulları, tayı büyük bir ahıra yerleştirip ona uzun zaman yetecek kadar yem ve içecek su bırakmışlar. "Biz gelene kadar ahırın kapısını açmayın." deyip kaybolan yılkıyı aramaya gitmişler.

O sıralarda hanın karısı hamileymiş. Kısa bir süre sonra han, dermansız bir hastalığa yakalanıp ölmüş. Han öldükten sonra, hanın karısı bir erkek çocuk dünyaya getirmiş. Adını Muhammat koymuşlar. Oğlancık, bir ayda bir yıl geçmiş gibi büyüyormuş. Böylece çocuk çok çabuk büyümüş.

Komşuları olan yaşlı kadının küçük bir oğlu varmış. Bir gün Muhammat ile o oğlan oynarken dövüşmüşler, oğlan da anasına gidip "Muhammat beni dövdü!" diye yakınmış.

Yaşlı kadın Muhammat'a kızıp: "Sen benim öksüz çocuğumu döveceğine, kaybolan yılkınızı ve kardeşlerini aramaya gitseydin ya!" demiş.

Yaşlı kadın öyle söyledikten sonra Muhammat, anasına gelip: "Babamın silahları nerede? Onları bulup bana ver. Kardeşlerime ne olduğunu bilmem lazım!" demiş.

Bunun üzerine anası: "Bunu sana söyleyen Allah'tan bulsun!" deyip silahları ona verince, Muhammat:

"Anam, atı hangi yılkımızdan alayım?" diye sormuş.

"At sürülerine git. Sarı yılkı ile doru yılkıya kement atma, kara yılkıya kement at." demiş anası.

Genç, anasının dediği gibi gidip kara yılkıya kement atmış. Kement atlardan birine isabet etmiş. Kemende denk gelen at o kadar zayıfmış ki, derisi tırnağına kadar yüzülmüş bir hâldeymiş. At kaçıp kementten çıkmış. Genç, eve dönünce anasına kızıp:

"Sen, meğer bana pörsümüş atlardan tutayım diye öğütlemişsin!" diye gücenmiş. O zaman anası:

"Ben ondan başka attan da yılkıdan da anlamam. Yalnızca, yılkı kaybolduğu zaman baban o sürüden bir tulpar tay bulup getirmişti. Şimdi herkesin huzurunda ona binebileceksen, dene." demiş. Genç, anasından tayın bulunduğu yeri göstermesini istemiş. Anası bir kapı göstermiş. O kapının yüksekliği üç arşın, genişliği ise bir arşınmış.

Genç, silahlarını ve atın eyerini kapının önüne bırakmış. Kapıyı açamayınca hiç çekinmeden ayağıyla vurmuş. O zaman kapının menteşeleri gevşemiş, kapı uçup içerideki ata çarpmış. At, onun ağırlığını kaldıramadığından diz çökmüş. At diz çökünce genç, hemen ona eyeri geçirmiş, sıçrayıp üstüne binmiş. At fırlayıp dışarı çıkmış, yedi kez göğe yükselip yere inmiş. Sonra at dile gelip:

"Ey büyük adam, neden beni öldürmek istiyorsun? Beni öldürmenin sana ne faydası var?" demiş.

"Ben seni öldürmüyorum, öldüren sensin." demiş Muhammat. Sonra at:

“Öyleyse sen bana yiğitlik yaparsan, ben de sana sadık bir at olurum.” demiş.

“Sen sadık bir at olursan, ben de sana iyi bir sahip olurum.” diye cevaplamış genç. Sonra at, hanın küçük oğluna kendisinden ne istediğini sorunca genç de ona bütün hikâyeyi anlatmış. Genç anlatıp bitirdikten sonra, at:

“Şimdi üç tane heybe al. Birini yiyecek birini ise kıyafetle doldur.” demiş. Genç, heybeleri onun dediği gibi hazırlayınca at, Muhammat’a:

“Şimdi üstüme bin ve gözlerini sıkıca kapa, hiç çekinmeden derimden çekip etimi acıtırcasına üç kere vur.” diye öğretmiş. Genç, onun dediği gibi gözlerini sıkıca kapayıp bütün gücü ile ata üç kez vurmuş.

At uçup gitmiş, bir yere inmiş. Muhammat, gözlerini açıp etrafına bakınca at, “Bir şey görüyor musun?” diye sormuş. “Hiçbir şey görmüyorum.” demiş genç. At:

“O zaman deminki gibi gözlerini sıkıca kapa ve bana yine kamçıyla üç kere vur.” demiş. Genç, ata üç kere vurduktan sonra at az önceki gibi uçup bir yere inmiş ve “Aç gözlerini, şimdi de mi bir şey görmüyorsun?” diye sormuş.

“Bir parıltıyla gidiyorlar, onların arkasında ise pek uzakta hayvana benzeyen üç şey görüyorum.” demiş Muhammat.

“Yine gözlerini kapa da bana üç kere vur.” demiş at.

Genç, ata vurduktan sonra uçup o üç hayvan gibi görünen şeylerin yanına inmiş. Onlar ise gencin üç kardeşiymiş. Yiyecekleri olmadığından pek güçsüz düşmüşler, atlarını yiyip bitirince ne yapacaklarını bilemeden çaresiz kaldıkları sırada Muhammat yetişmiş onlara. Birbirlerine hikâyelerini anlatmışlar, birbirlerini tanımışlar. Sonra Muhammat onlara kıyafet ve yiyecek vermiş. Güçsüz düşen gençler doymuşlar. Ondan sonra beraber yola çıkmışlar. Yolda giderken büyük bir kaleye rastlamışlar. At, Muhammat’a:

“Bu kalede güzel bir kız var. O bir uyudu mu üç gün uyur, uyanınca da üç gün uyumaz. Şimdi uyuyor. Git onun örgülerini karyolanın arkalığına sıkıca bağla. Ardından uyandırıp sana zarar vermeyeceği şekilde kara atıyla taşıyıp getir.” demiş.

Muhammat hemen eve girmiş. Orada altın saçlı güzel bir kız uyuyormuş. Genç, atın öğrettiği gibi yapıp kızı uyandırınca kız "Götür beni!" demiş. Genç, kızı atıyla birlikte getireceği sırada kız, ona:

"Benim bir sahibim var, neredeyse gelir, git bir yere saklan." demiş.

Muhammat dışarı çıkınca atı yanına gelip: "Kızın sahibi üç başlı emegen gelmeden bahçenin arkasında çukur kazıp içine gir. Emegen gelince 'Hımm! İnsan kokusu nereden geliyor? Benimle dövüşmeye kim gelmiş olabilir? Hanın oğlu Muhammat olmasın?' deyince sen 'Evet, benim! Seninle dövüşmeye geldim!' de, çukurdan çık. Senin kılıcın emegenin başlarını kesemez. Kalesinde, sandığın içinde bir kılıcı var, onu alıp demirle bile, ondan sonra dövüş.' diye akıl vermiş.

Genç, çukur kazıp içine girdikten sonra emegen: "Hımm! İnsan kokusu! Hanın oğlu Muhammat dışında kim benimle dövüşmeye gelmiş olabilir?" diye telaşlanmış. O öyle söyleyince Muhammat:

"Evet benim! Seninle dövüşmeye geldim." deyip hemen kuyudan çıkmış, boğuşmaya başlamışlar. Genç:

"Sıra senin, vur!" demiş. Emegen de vurup beline kadar yere batırmış. Genç, hemen çıkıp emegeni kaldırmış, üç boynuna kadar yere batırmış. Sonra koşup emegenin kılıcını sandıktan almış, demirle bileyip emegenin üç başını da kesmiş.

Kardeşler, kaledeki altın saçlı güzel kızı büyük kardeşlerine alıp yollarına devam etmişler. Yolda dört başlı bir emegenin kalesiyle onun hemen yanında beş başlı bir emegenin kalesine rastlamışlar. Muhammat o emegenleri de üç başlı emegeni yendiği gibi yenmiş, iki kaledeki iki güzel kızı da diğer iki kardeşine almış. Hep beraber yine yola çıktıklarında, atı şunları söylemiş:

"Muhammat, babanın altın yeleli, altın kuyruklu yılkısını işte bu emegenler kaçırmıştı. Bunların büyük kardeşleri var. Onun kalesi buradan uzakta değil. Yılkınız da o kalenin yakınında. Dikkatli ol, o emegen altı başlı ve çok güçlü!"

Gide gide altı başlı emegenin kalesine vardıklarında Muhammat'ın atı durup:

“Şimdi, bu kalede çok güzel bir kız var. Onu gördüğünde onun aşırı güzelliğinden kendinden geçeceksin. Dikkatli ol!” demiş. Genç, kaleye girince o kızı görmüş ve güzelliğinden düşüp bayılmış. Atı, Muhammat’ın öyle olacağını bildiğinden kişneyerek onu ayıltmış. Kız gence gönlünü vermiş, ona varmaya razı olduğunu söylemiş, sonra:

“Birazdan altı başlı emegen gelecek. O seni öldürmeden bir yere saklan. Sabahleyin kaçıp ondan kurtulmaya çalışırız.” demiş.

Genç, dışarıya çıkıp önceki gibi bir çukur kazıp oraya saklanmış. Emegen geldiğinde ise oradan çıkıp onunla dövüşmüş, altı başlı emegeni altı boynuna kadar yere gömmüş. Ardından onun sandığındaki kılıcı alıp altı başını da biçmiş.

Muhammat altı başlı emegeni öldürdükten sonra atı ona şöyle demiş:

“Gel, şimdi babanın yılkısını sürmeye gidelim.”

Gide gide bir adada yılkılarını görmüş. Adaya yaklaşınca at, gence:

“Şimdi bir plan yapayım, yoksa o yılkıda beni yenemeyecek at yok.” demiş.

“Yapacağımız şey şu: Sen hemen bir çukur kaz, çukurda bir tümsek yap, onun üstüne atın eğerini koy. Ben de gidip yılkıya bakayım.” demiş.

Genç, atın dediği gibi yapıp çukurdaki tümsekte saklanmış. Atı da yılkının yanına giderek kişneyip kaçmış. Yılkının erkek atı onu kovalarken çukura düşmüş, genç de eyeri ata geçirip hemen üstüne binmiş. O öyle binince at yedi kez göğe çıkıp yedi kez de yere inmiş. Gence bir şey yapamayacağını anlayınca ona teslim olmuş. Gencin atı da yılkıyı arkasına dizip kalenin önüne getirmiş.

Muhammat, yılkıyı toplayıp kardeşleriyle sabah erkenden yola çıkmaya karar vermiş.

Gece, üç büyük kardeşi düşünmüş: “Bu, birbirimizi keserken bize yiyecek-giyecek verdi, bizi evlendirdi, yılkıyı da buldu. Şimdi başka çare yok, onunla köyümüze gidemeyiz. Herkes bizimle alay eder.” diye konuşmuşlar.

Ağabeyleri: “Yapacağımız şey şu: Muhammat uyuduktan sonra, tırpanı eşiğe yanlamasına koyalım, gecenin bir vakti kapıya çıkıp: ‘Yılkı kaçırıldı!’ diye feryat ederiz. O da çıkayım, derken tırpanın üstüne düşüp ölür.” demiş.

O konuşmayı Muhammat'ın karısı işitmiş, ona: "Kardeşlerin seni öldürmeye çalışıyor." demiş.

Muhammat: "Kardeşlerim niye beni öldürmek istesin?" demiş, söylediklerine inanmamış. Gecenin bir vakti:

Muhammat, "Eyvah! Yılkı kaçırıldı!" diye bir feryat işitince koşup dışarı çıkayım, derken tırpan bacaklarını kesmiş.

Muhammat'ın kardeşleri, karısını da zorla arabaya bindirip genci tek başına bırakıp gitmişler. Böylece bacaksız kalan Muhammat oradan geçen kuşları vurup yiyerek epey zaman yaşamış. Bir gün sürüklene sürüklene giderken bir yerde, bir atın kafatasını görmüş. Kafatasının ortasından bir ot çıktığını, kemiğin ot biten yerinde ise çiğ et oluştuğunu fark etmiş. Muhammat o otu yaralarına sürüp bacaklarını iyileştirmiş. Bu ottan biraz daha toplayıp oradan bir köye varmış. Köyün girişindeki bir evin avlusunda bir at görmüş, ona doğru yürümüş. Atın yanına gelip üstüne binince at dile gelmiş:

"Ey âdemoğlu, bu evde bir ayna var. Sen ona bakıp nereye gideceğini öğren, başımı o yöne çevir de bana öyle bin, yoksa ikimizin de işi rast gitmez." demiş. Genç, eve girip aynaya bakınca köylerinde büyük bir toy olduğunu görmüş. İnsanların arasında annesi de varmış. Anası o gittikten sonra kör olmuş. Genç, bunları gördükten sonra hemen atına atlayıp köyüne doğru yola çıkmış. At, gence: "Buradan sizin köyünüze yedi yıllık yol var, biz ise yedi günde gideceğiz." demiş.

Gide gide yedinci gün köye varmışlar. Muhammat, atı köyün girişinde göndermiş, köye yürüyerek girmiş. Yolda bir çoban çocuğa rastlamış. Çoban bir ağlayıp bir gülüyormuş.

"Oğlancık sen ne yapıyorsun böyle?" diye sorduğunda çoban çocuk:

"Hanın küçük oğlu yılkılarını aramaya gidip kayboldu, işte onun için ağlıyorum. Onun üç büyük kardeşi ise yılkılarını bulup geldiler de onlara bugün büyük bir toy düzenliyorlar. Annem de orada aşçı. Bana oradan güzel yemekler getirecek, onun için şarkı söylüyorum." demiş.

Muhammat, çocuktan karısının ağabeylerinin gözetiminde olduğunu öğrenip pusuya yatmış. Karısının cariyesi, ibriğiyle su almaya giderken yanına gidip:

“Suyundan bir yudum içeyim.” demiş. Kız, ibriği Muhammat’a verince karısının ona verdiği yüzüğü gizlice ibriğin içine atmış, cariyeye:

“Senden bir isteğim var; prensesin ellerini yıkayacağın zaman, suyu döke döke en sonunda hepsini onun ellerine boşalt.” demiş.

Cariye gidip Muhammat’ın istediği gibi yapınca yüzük fırlayıp leğene düşmüş. Kadın yüzüğü tanımış, cariyesine:

“Sana bugün yolda bir adam filan rastladı mı?” diye sormuş.

Cariye:

“Bir genç, ibriğimden su içmek istemişti.” demiş, prenses:

“Git, onu gizlice alıp gel.” demiş. Cariye, Muhammat’ın yanına gidip onu alıp gelmiş. Karısına bütün olanları anlatmış. Sonra genç, karısını da alıp toya gitmiş. Toyda toplanan herkese başından sonuna kadar her şeyi anlatmış, bindiği o iki at da kişneyerek gelmişler ve Muhammat’ın iki omzuna sağ ayaklarını koyup kucaklamışlar. Muhammat, getirdiği otla anasının gözlerini hemen iyileştirmiş. Ağabeylerini hizmetkâr yapıp ülkenin hanı olmuş.

2.7. NASIPLI

Evvel zaman içinde fakir dul bir kadın, oğluyla ülkenin ücra bir köşesinde yaşarmış. Küçük evinin çatısını ısırgan otları kaplamış, o kadar fakir bir hayatları varmış. Oğlu bütün gün oyun oynamaya gider, eve sadece yemekten yemeğe gelirmiş.

Akranları, oğlanla alay ettiğinden ona Nasıplı diye isim takmışlar. Bir gün Nasıplı, bir dilim ekmeği eline alıp kenarından kemire kemire giderken ufak çocukların bir şeyi hırpaladıklarını görmüş. Çocukların yanına gidince küçük bir kediciği öldüresiye dövdüklerini görmüş.

“Bu zavallıyı niye dövüyorsunuz?” diye sormuş. Çocuklar cevap vermemişler. Sonra o:

“Dövmeyin onu bana verin.” demiş, ama kabul etmemişler. “O hâlde karşılığında işte bu ekmeği alın.” demiş ve oğlanlara ekmeğini uzatmış. Oğlancık, kediyi ekmeğiyle değiştirip evine dönmüş:

“Anam, bir kedicik alıp geldim.” diye haber vermiş.

Anası:

“İyi etmişsin balam, o da fareleri yakalar.” demiş.

Bir gün yine Nasıplı bir parça ekmek almış, kenarından koparıp ısıra ısıra giderken yine oğlanlar doluşmuş bir şeyi dövüyorlarmış. Yanlarına koşup gittiğinde oğlanlar yavru bir köpeği dövüyorlarmış. Onu tam köprüden nehre atmaya kalkıştıklarında:

“Onu öldürmekle elinize ne geçecek! Öldürmektense bana verin.” demiş. Ama çocuklar küçük köpeği vermeye razı olmamışlar. Bunun üzerine:

“İşte, karşılığında bu ekmeği alın!” deyip ekmeğini onlara vermiş, yavru köpeği alıp evine varmış.

“Anam, yavru bir köpek getirdim.” diye köpeğin haberini vermiş. Anası yine:

“İyi yapmışsın oğlum, o da misafir gelince haber verir, iyi olur.” diye hoş karşılamış.

Gel zaman git zaman, Nasıplı yine oynamaya gittiğinde oğlanların her neyse bir şeyi dövdüklerini görmüş. Yanlarına yaklaşıp:

“Gençler, ne dövüyorsunuz?” diye sormuş. Onlar:

“Çukura bir yılan düşmüş de onu öldürmeye çalışıyoruz.” demişler. Nasıplı:

“Ama o da can! Onun karşılığını vereyim, öldürmeyin.” demiş ve koynundan çıkardığı bir parça ekmeği vermiş. Çocuklar ekmeği alıp gürültü patırtı çıkararak gitmişler. Nasıplı orada kalmış. Kısa bir süre sonra çukurdaki yılan, insan sesi ile:

“Sağ ol, sen benim hayatımı kurtardın. Şimdi beni evime götürürsen bana çok büyük bir iyilik yapmış olacaksın.” demiş.

Nasıplı, yılanın konuştuğuna hayret edip:

“İyi de ben senin evini nasıl bulayım?” diye sormuş. Yılan da:

“Ben yolu biliyorum, sen yeter ki beni insanlardan koru.” demiş.

Nasıplı, yılana yardım etmeye razı olmuş, ikisi birlikte yola çıkmışlar. Epey zaman gittikten sonra bir tepeye vardıklarında Nasıplı, yerde kalın bir şeylerin kıvrılıp dolandığını görmüş. Onlar da yılanmış. Yılan, gencin korkup ürktüğünü anlayınca:

“Sen onların neyinden korkuyorsun? Korkma, dilediğin gibi atla gel!” demiş. Nasıplı, yılanın öyle demesinden cesaret bulup kiminin başına kiminin kuyruğuna basarak, o yılanın peşinden evine kadar gitmiş. Yılanın geldiğine bütün yılanlar çok sevinmişler. Toy düzenlemişler. “Niçin” diyecek olursanız, Nasıplı’nın canını kurtarıp getirdiği yılan, yılanlar hanının epey zaman önce kaybolan kızıymış. Yılan hanının kızı, yılan oğullarının hepsi toplandıktan sonra, canını kurtarıp kendisini baba evine getirenin âdemoğlu Nasıplı olduğunu söylemiş.

Bunun üzerine yılanların hepsi de Nasıplı’ya pek hürmet göstermişler.

Nasıplı, yılan hanının evinde bir süre kaldıktan sonra hanın kızı, Nasıplı’yı huzuruna çağırtmış, evine getirdiği için ona teşekkür etmiş. Yılan hanının kızı daha sonra:

“Şimdi gitmek istersen yolun açık olsun. Sen bana çok büyük bir iyilik yaptın. Gideceğin zaman babam, seni eli boş göndermez. Sana: ‘Malımdan mülkümden istediğin kadar al!’ dediğinde hiçbir şey isteme: ‘O ağzındaki bakır yüzüğü ver yeter, olmaz dersen canın sağ olsun, selametle kal.’ de ve gitmeye kalkış. O istemeye istemeye de olsa yüzüğü sana vermeden yollamaz, vermezse de ben onu sana verdiririm. O bakır yüzüğün tılsımı şu; o bakır yüzüğü ağzına alıp dileğini söylediğin vakit hemen seksen tane emegen koşup gelir, ne dileğin varsa yerine getirir.” demiş. Ondan sonra Nasıplı, evine gitmek için hazırlanmaya başlamış. Yılanlar hanı gence:

“Sen benim kaybolan evlâdımı ölümden kurtardın. Onun için sana minnettarım. Şimdi seni öyle eli boş göndermek olmaz. Ne kadar mal mülk istersen al.” demiş. O öyle deyince Nasıplı:

“Hayır, sağ ol. Sadece o ağzındaki bakır yüzüğü versen yeter, olmaz dersen de sağ ol, sağlıcakla kal.” deyip gitmeye kalkışmış. O zaman yılan han:

“Bunu sana öğreten de sen de Allah’tan bulun, al!” diye ağzından çıkarıp bakır yüzüğü gence vermiş.

Nasıplı, evine geldiğinde yaşlı anası, ısırgan otuyla kaplanmış evceğizlerinde onun kaybolduğunu sandığından pek endişeli bir hâldeymiş.

Yavru köpek de kedicik de o gelene kadar büyümüş, kocaman olmuşlar. Anası oğlunun geldiğine o kadar sevinmiş ki adeta bir yaş gençleşmiş.

Nasıplı, bakır yüzüğün kerametini kimseye söylememiş, gizlemiş. Günlerden bir gün anasına:

"Anam git de bana hanın kızını iste." demiş. Anası, oğlunun öyle söylemesine pek şaşırmış.

"Oyy seni deli, han, kızını senin gibilere mi verecek?" diye azarlamış. Buna rağmen genç tekrar:

"Ohoo sen bir iste de gör, vermezlerse görüşürüz." demiş. Oğlu ısrar edince anası hanın kalesine gitmiş. Ama kapının önünde oturmuş, akşama kadar durup hiçbir şey söylemeden geri dönmüş. Anası dönünce genç, anasına:

"Söyledin mi?" diye sormuş. Anası:

"Hayır!" diye cevap vermiş.

İkinci gün genç, anasını yine dünürcülüğe göndermiş. Yaşlı kadın gidip yine aynı yerde oturup beklemiş. Öyle oturduğu sırada han geçip giderken kadını görmüş. Han, o kadının bir gün önce de gün boyunca yine aynı yerde oturduğunu fark etmiş.

"Sen, dün de bütün gün burada oturmuştun. Neden geldin? Neye ihtiyacın var?" diye sormuş. Yaşlı kadın pek çekinmiş, ama yine de hana şöyle söylemiş:

"Kulun kölen olayım kınama, ayıplama. Senin ona kızını vereceğin kimin aklına gelir? Ancak bizim haylaz oğlan gibisi senin kızını almayı aklına koyar da insana huzur vermez. 'Hana git söyle' dedi, onun gönlü olsun diye geldim."

Bunun üzerine han, kadına acımış, ama kadına belli etmemek için şunları söylemiş:

"Tam da kızımı onun gibi birine vermek istiyordum, ama oğlun benim kalem gibi bir kale yapıp damadım olmaya yakışırsa tabii, o zaman kızımı alır."

Hanın alay ettiğini anlayan yaşlı kadın çok üzülmüş. Evine gelince hanın cevabını oğluna söylemiş. Nasıplı ise hemen bakır yüzüğü ağzına koyup emegenlere buyurmuş:

"Hanın kalesi gibi bir kale yapın, sabaha bitmiş olsun!"

O gece hanın kalesi gibi bir kale yapılıp hazırlanmış. Yaşlı kadın sabahleyin kapıya çıktığında kalenin yapılıp hazır olduğunu görünce sevinçle koşmuş, Nasıplı'ya anlatmış. İkisi de gidip kaleye bakmışlar. Çok beğenmişler, gencin anası sevinçle hana gitmiş.

"Kurban olduğum, oğlum seninki gibi bir ev yaptı." demiş.

Han, kendi kendine "Yalnızca bir gecede o sefil öksüz ne evi yapacakmış, göreyim de güleyim! Kızımın oturmasına yaraşır bir ev nasıl yapacak?" demiş, kadına ise "Göster bakalım bana hanın kızının yaşayacağı evi!" demiş.

"Gel kurban olduğum, göstereyim." demiş yaşlı kadın. İkisi de hanın avlusundan çıktıkları zaman, han bakmış ki ülkenin bir ucunda güzel bir kale görünüyor. Yaşlı kadın:

"İşte, kurban olduğum, beğendin mi? O bizim evimiz!" diye eliyle kaleyi göstermiş.

Han pek inanmamış, ama gidip bakmış. Her şey, tam tamına kalesi gibiymiş. Hatta hanın kalesinden üstünlüğü bile varmış; hanın kalesi şimdi ona göre eskiymiş. Nasıplı'nın kalesi ise altınlarla, pahalı taşlarla bezenmiş, ışıl ışıl parlıyormuş.

Han pek kıskanmış. Ama yine de artık bir bahanesi kalmamış. Damatlığının maharetini gördüğü için kızını vermeye razı olduğunu söylemiş ve gence kızını vermiş.

Nasıplı'nın evinde yaşlı anası ile güzel karısı ve kendisi dışında ne aşçıları ne hizmetçileri ne de yardımcıları varmış. Buna rağmen hanın hayatından daha rahat, daha refah bir hayatları varmış. Onların bu yaşayışlarına o ülkenin halkı da hanı da hayret ediyormuş.

O ülkede uzaklardan gelmiş bir sahtekâr varmış. O sahtekâr bir gün gelmiş, Nasıplı'nın bakır yüzüğü ağzına koyduktan sonra bir şeyler söylediğini görüp sırrını işitmiş. Gencin yüzüğü ocağın kenarına koyduğunu

fark etmiş. Nasıplı, yüzüğü oraya bırakıp dışarı çıkmış. Hemen atına binip akına gitmiş.

Sahtekâr, yüzüğün orada olduğunu, hanın damadının da akına gittiğini görünce koşmuş kuyumcudan iki altın yüzük, altın küpeler vesaire başka gümüşler alıp:

"Parasını sonra veririm." deyip gitmiş. Sonra kendisi kuyumcu kılığına girmiş ve Nasıplı'nın anasına gitmiş.

"Anam, o ocağın kenarında duran bakır yüzüğü bana verirsen sana iki tane altın yüzük veririm." demiş.

Yaşlı kadın kabul etmiş, bakır yüzüğün yerine iki altın yüzük alıp onu sahtekâra vermiş. Sahtekâr hemen ata binip yola çıkmış ve gece gündüz demeden durmadan gitmiş. Koşturmaktan bir iki atının içlerini yakmış, öldürmüş. Sonra yaşadığı yere varmış ve bakır yüzüğü ağzına alıp:

"Hemen o gencin kalesini, anasını ve karısını oradan alıp buraya getirin!" diye buyurmuş emegenlere. Emegenler, sahtekâr adamın emrini çabucak yerine getirmişler. O, böylece Nasıplı'nın hem evine hem anasına hem de karısına sahip olmuş.

Nasıplı günlerden bir gün uzaklarda dolaşmaktan sıkılıp geri dönünce düşmanının oralara geldiğini anlamış. Muhteşem kalesi de yok, anası da yok, güzel karısı da yok! Yerlerinde ise çatısı ısırgan otlarıyla kaplı eski evceğizleri ve açlıktan ölmek üzere olan kedisiyle köpeği! Etrafındakilere sormuş, ama herkes onun gibi şaşkın ve üzgün olduğundan hiç kimse sorusuna cevap verememiş. Bunun üzerine Nasıplı onları aramaya çıkmış. "Onları bulmadan geri dönmem!" diye ant içmiş. Bir çift demir çizme ile bir demir baston yaptırmış. Demir çizmeleri giyip demir asayı da eline alıp uzak diyarlara doğru yol almış. Kedisi ile köpeği de peşinden gitmişler. Günlerce, aylarca, yıllarca yol gitmişler, bulamamışlar. Yorulup canlarından bezmişler. Demir çizmeler mahvolmuş, demir asa da eskimiş kısacık kalmış.

Günlerden bir gün, gide gide yüksek bir tepeye tırmanmışlar. Nasıplı o tepenin başından bakınca güzel bir vadide, kalesinin bütün heybetiyle dimdik durduğunu görmüş. Üçü de çok sevinmişler. Sonra kalenin yeni sahibine kendilerini fark ettirmeden oraya yaklaşmanın bir yolunu aramışlar. Kedi çok

küçük olduğundan, oraya kediyi yollamaya karar vermişler. Onu oraya gönderirken:

"Nasıl kolayına gelirse öyle yap." demişler.

Kedi gizlice gitmiş. Öteye beriye gidip otların içine gizlenerek eve girmeyi başarmış. Odalardan birine girmiş. Orada, evin yeni sahibi yani sahtekâr adam, tahtında uyuyormuş. Kedi ne yapacağını bilmediğinden, bir süre kararsız kalıp köşede saklanmış. O orada dururken eve kedi geldiğinden habersiz bir fare, evin içinde eğlenmeye, oynamaya çıkmış. Kedi, pusuya yatmış, fare yanına gelince de "Ham!" demiş tutmuş, ama hemen bırakmış. Farecik korkusundan bayılmış. Kedi: "Öldürdüm galiba!" diye kaygılanmış, ama biraz sonra farenin ölmediğini anlamış. Fare, kendine geldikten sonra kedi şöyle demiş:

"Seni yiyip bitiririm, ama bunun yerine sana bir iş buyursam yapar mısın?"

Fareye can gelmiş:

"Yeme de ne dersen, ne emredersen yaparım!" demiş.

Sonra kedi anlatmış:

"Bu evde su var mı?"

"Var."

"Bu evde çekilmiş kırmızıbiber var mı?"

"Var."

"İkisinin de nerede olduğunu biliyor musun?"

"Biliyorum."

Kedi: "Öyleyse gidip kuyruğunu suya sok ıslansın, sonra kuyruğunu kırmızıbibere batır, sonra da git, kuyruğunu işte orada yatan adamın burnunun iki deliğine de sokup hemen kaç." diye fareye öğretmiş.

Su ile kırmızıbiberi bulması için farenin mutfağa girmesi gerekiyormuş. Mutfakta huysuz bir aşçı varmış. Ondan pek korkarmış, ama yine de kediden daha çok korktuğundan, kedinin söylediklerini yapmayı kabul etmiş.

Fare giderken kedi:

“Kaçıp giderim diye heveslenme, nereye gidersen git seni bulurum, elime geçtiğinde ise kemiklerini bile bırakmadan yerim!” diye korkak fareyi büsbütün korkutup öyle göndermiş.

Su kovası, alt raftaymış. Fare çabucak kuyruğunu suya sokmuş. Kırmızıbiberin olduğu ahşap çanak, tam da aşçının yemek yaptığı yerin oradaymış, fare ona ulaşıp kuyruğunu bibere bularken aşçı fark edince elindeki kepçeyi atıp fareyi kovmuş. Kepçenin kenarı az kalsın farenin kafasına çarpıyormuş, ama kurtulmuş. İkinci kez ölümden kurtulduğuna sevinerek uyuyan sahtekârın burun deliklerine biberli kuyruğunu sokmuş. Bunun üzerine adam hapşırmış. Hapşırınca da bakır yüzük ağzından fırlayıp yere düşmüş. Kedi, yüzüğü kaptığı gibi kaçmış. Sahtekâr ise uyanmış, ama yüzüğü nasıl kaybettiğini anlayamamış.

Kedi, bakır yüzüğü alıp sevinçle arkadaşlarının yanına dönmüş. Yüzüğün bulunduğuna çok sevinmişler. Nasıplı hemen yüzüğü ağzına alıp:

“O sahtekârı benim ısırgan otlarıyla kaplı evimin önüne götürün, oradaki tahta kapıya bağlayın.” demiş. Emegenler söylediğini yapmış.

Nasıplı ile arkadaşları kaleye giderken derin bir ırmağa rastlamışlar. Köpek, kediyi sırtına bindirince Nasıplı kahkaha atmış, yüzüğü ağzından düşürmüş. Suya düşen yüzüğü bir balık kapıp kaçmaya başlamış. Köpek, kaçan balığı kovalamış, yetişip balığın kuyruğundan tutunca; balık, yüzüğü bırakıp kaçmış. Köpek, yüzüğü de alıp geri geldiğinde Nasıplı ile kedi, sudan çıkmış kurulanıyorlarmış.

Kaleye geldiklerinde Nasıplı’nın anası ile karısı, evdeki zindanda tutsakmış. Nasıplı’yı gördüklerine çok sevinmişler. Güzel karısı, dolandırıcı adama varmaya razı olmadığı için bunca zaman zindanda kaldıklarını söylemiş.

Ondan sonra hepsi de ülkelerine gelmişler. Dolandırıcı, sonsuza kadar zindanda kalmış. Nasıplı, anası, güzel karısı, köpekçik ve kedicik ise rahat, bolluk bereket içinde yaşamışlar.

2.8. BABALARI ÖKSÜZ KIZLARINA NE YAPTI, ÖKSÜZ KIZ KARDEŞLER DE BİRBİRLERİNE NE YAPTILAR?

Anlatılanlara göre, bir adam ile bir kadının üç kızları varmış. Anaları ölüm döşeğinde iken kızlarını çağırıp:

"Ben öldükten sonra babanız 'Yeniden evleneceğim' derse itiraz etmeyin, 'Evlenmeyeceğim' derse de 'Evlen' diye sıkıştırmayın." diye vasiyet etmiş.

Anaları ölmüş. Kızlar öksüz kalmışlar. Belli bir zaman anasız yaşadıktan sonra, babaları yeniden evlenmiş. Kadın aşırı cimri, sevimsiz, asık suratlıymış. Kızlara yiyecek vermez, sürekli baskı yaparmış. Kızlar açlıktan zayıflamışlar, bir deri bir kemik kalmışlar. Babaları karısından korktuğundan "Kızlara yemek ver." diyemezmiş. Başka çare bulamadığından ağaçtan meyve toplayıp getirir, kızlarını onlarla geçindirirmiş. Bu şekilde devam edemeyeceğinden, babalarının aklına kötü bir fikir gelmiş: "Ben kızlarımı yazın meyvelerle besliyorum, peki kışın ne yapacağım? Öyleyse onları da yanıma alıp ormana gideyim, ormanda bunlardan kurtulmanın bir yolunu bulayım." diye karar vermiş.

Bir gün tek başına ormana gidip büyük bir armut ağacının dibine derin bir çukur kazmış. Çukurun üstünü çalı çırpıyla kapatmış. Onun üstüne de armutları yığıp evine gelmiş. İkinci gün üç kızını da yanına alıp ormana gitmiş, arabasını kazdığı çukurun kenarında durdurmuş. Aç gelen kızlar arabadan inip armutların başına üşüşünce üçü de çukura düşmüş. Bunun üzerine babaları beygire kamçıyı vurup evine gitmiş.

Kızlar derin çukurdan: "Baba, baba!" diye hep bir ağızdan bağırmışlar. Ama bunu yapan babadan onlara hayır yokmuş, çukurda kalmışlar.

"Suya düşen taşa sarılır" dedikleri gibi, babalarının tek başına gelip çukuru kazdığı zaman yanına almayı unutup çukurda bıraktığı kazmayı bulmuşlar. Kızların küçüğü kazmayla çukurun etrafını kazıp çukurun başına çıkan bir yol açmış. Kızlar çukurdan çıkmışlar. Yolu bilmediklerinden ormanın içinde ilerlemişler. Gündüz orman meyveleri yiyip gece de tan ağarana kadar ağaçların tepesinde kalarak belli bir zaman geçirmişler. Dolaşıp giderken bir

patikanın izine rastlamışlar. O izi takip edince geniş bir düzlüğe çıkmışlar. Düzlüğün köşesindeki büyük kayın ağacını gece konaklamak için seçmişler.

Gündüz meyve toplayıp yiyerek gece de o ağacın başında konaklayarak günlerini geçiriyorlarmış. “Bu yana gidersek ormandan çıkarız.” diye gidecek bir yol bulamamışlar. Babaları ve üvey anaları ise: “Artık kızlardan kurtulduk!” diye rahatlamışlar.

Ormanda yaşayan birilerine rastlamışlar. Akşam karanlığında kızlar ağacın tepesine çıktıktan sonra bir han, adamlarıyla ava gelmiş. Gece dinlenmek için o kayın ağacının dibine yerleşmişler.

Yorgun gelen adamlar yatıp uyuduktan sonra kızların en küçüğü ağaçtan yavaşça inip adamların yırtık kıyafetlerini dikmiş, yemeklerinden aşırıp yine ağacın başına tırmanmış.

Sabahleyin avcılar kalkıp giyinmeye başlayınca yırtık sökük kıyafetlerinin yamalanıp dikilmiş olduğunu görmüşler, çok şaşırmışlar. Yine de işin sırrını çözememişler. Avcılar gündüz ava gidince kızlar onların yemeklerinden çalıp yiyor, gece olunca da kıyafetlerine yama yapıyor derken birkaç gün geçmiş. Sonunda adamlar kuşkulanmış. Dikilen kıyafetlerini birbirlerine gösterip:

“Bu nasıl iş böyle?” diye meseleyi konuşmuşlar.

Kızlar ağaçtan inmedikleri için onların konuşmalarından haberleri olmamış. Adamlar, gece gözcüler yerleştirmişler. Yine küçük kız kardeş ağaçtan inmiş, önce ne yaptığına bakmışlar, sonra yakalamışlar. Sabahleyin hana götürmüşler.

Han: “Sen kimsin? Buraya nasıl geldin? Sen kızsın, bu ağaçta nasıl yaşarsın? Başka arkadaşın var mı?” diye hayretle sormuş.

Kız: “Nerden geldiğimi, kim olduğumu cevaplamayacağım, ama iki arkadaşım var. Sorularınıza onlar cevap verirler.”

“O arkadaşların neredeler?”

“Onlar da ağacın tepesinde yaşıyorlar.”

“Git, onları da buraya çağır!” demiş.

Kız, kardeşlerini alıp gelmiş, hanın huzurunda durmuş.

Han: “Kızlar siz misiniz?”

“Evet, biziz.”

“Kocaya varsanız, kocanıza hizmetiniz ne olur?”

Büyükleri:

“Benim kocam akıncı bir adam olursa onun atlandığı gün arkadaşlarına ve kendisine giyecek hazırlarım.”

Ortancaları:

“Benim kocam da öyle bir adam olursa, o akından dönene kadar arkadaşlarına ve kendisine yemek yaparım.” demiş.

Küçükleri:

“Benim başkasına faydam yok, ama benden doğacak iki çocuk da dünyada eşi benzeri olmayan çocuklar olurlar.” deyince han üçünü de nikâhına alıp evine getirmiş.

Üçü birbirine kuma olmuş, bir zaman geçtikten sonra han, adamlarını toplayıp akına hazırlanmış.

“Sabahleyin adamlarıma da bana da giyecek hazırla.” diye büyük hanımına buyurmuş.

“Akşama dönene kadar hepimize yemek hazırla.” diye ortanca hanımına buyurmuş.

İkisi de hana verdikleri sözleri tutmamışlar. Han, bunu görmesine rağmen hiçbir şey söylememiş. Han onlar gibisini görmemiş. Şimdi küçük hanımı hamileymiş, doğurmasına da az kalmış.

Han, ikinci kez akına gitmeye hazırlanınca hamile eşi huzursuz olmuş:

“Sen akında iken benim sancım tutarsa ne yapacağım?” diye sormuş.

“Öyle olursa sandıkta altın zil var, onu çaldığında ak at sağ olursa bir saate beni yetiştirir.” deyip gitmiş. Onların konuşmalarını diğer iki hanımı dinlemiş.

Han, akına gitmiş. Kadının sancısı başlayınca iki kız kardeş gizlice zili sandıktan alıp saklamış. Küçük kız kardeşleri, hana söylediği gibi biri oğlan biri kız ikiz çocuk dünyaya getirmiş. Çalacağı zili ise bulamamış.

Doğumdan sonra kendine gelmeden evvel iki kız kardeşi, yanına yeni doğmuş iki köpek yavrusu koymuşlar. Oğluyla kızını ise kundağa dolayıp

sandığa koymuşlar. Sandığın dışını da kundak yaptıkları yağlı kumaşlarla bağlayıp suya atmışlar. Ardından hana:

"Hanımın iki köpek yavrusu doğurdu." diye haber yollamışlar.

Han, haberi duyunca çok kederlenmiş, iki atlı hazırlatmış.

"Gidin, kimsenin bulamayacağı, kendisinin geri dönemeyeceği şekilde enikleri de annelerini de ormanın derinliklerine atın." diye göndermiş.

Adamları, tam da hanın dediği gibi yapmışlar.

Sandık, akıntıya kapılıp nehrin kenarındaki bir su birikintisinde durmuş. Oraya yakın komşu köyden, çocukları olmayan yaşlı bir adam, karısıyla balık tutmaya geldiğinde sandığı bulmuş. Sudan çıkarıp bakmışlar, bir tuhaflık var diye saklayıp evlerine dönmüşler. Gece karanlık basınca geri gelip sandığı evlerine götürmüşler. Kundağa sarılmış iki bebeği sandıktan çıkarmışlar.

O çocuksuz yaşlılar, bir hediye alsalar bu kadar sevinmezlermiş. Hemen emzik yapıp süt içirmişler. Çocukların bütün ihtiyaçlarını giderip kendi çocukları gibi büyütmüşler. Oğlan küçüklükten ok atmayı öğrenmiş. Birinci gün serçe, ikinci gün tavşan, üçüncü gün kurt vurup sonunda usta bir okçu olmuş.

Bir gün yaşlı adam ikisini de karşısına alıp:

"Artık büyüyüp kendi kendinize bakacak yaşa geldiniz. Ben kısır bir adamım, kim bilir size ya da bana bir söz gelir, o yüzden söylediklerime kulak verin, gidip ormanda yaşayın. İhtiyacınız olduğunda gelin." demiş.

Uzun lafın kısası, oğlan da kız da büyük Slav ormanına gitmişler. Ormanın bir köşesinde iki kardeş ve yine uzak bir köşesinde anaları köpeklerle hayatını devam ettiriyormuş.

Köpek yavruları büyüyüp kocaman birer köpek olmuşlar. Onlar, kadını tehlikelerden koruyup geçimine yardımcı oluyorlarmış.

Oğlanla kızın durumu onlardan biraz daha iyiymiş. Ahşap bir ev yapmışlar, evin temelini, etrafını, tavanını geyik derileriyle örtmüşler. Oğlan, geyik avlıyor, kız da evde yemek yapıyormuş, öyle yaşayıp gidiyorlarmış. Bir gün genç, ava gittikten sonra nasıl olduysa ateşleri sönmüş. Kız, etrafına bakmaya çıkınca uzaklarda bir yerde duman tüttüğünü fark etmiş. Korka

korka ormandan geçip dumanın tüttüğü yere gidince güzel bir evde iki kadınla karşılaşmış.

Kız çekinse de o iki kadın, kızı çağırıp eve girdirmişler.

“Kimsin?” diye sormuşlar.

Kız, onlar şüphelenmesin diye bir şeyler uydurmuş. Ateş almaya geldiğini söylemiş. Kadınlar kıza inanmamışlar, eleğin dibine kül döküp onun üstüne kor parçaları koyup vermişler. Kül, yolda dökülünce iz bırakmış. Akşam kardeşi geldiğinde kız, ateşin söndüğünü söylememiş.

İkinci gün, genç ava gittiğinde o kadınlardan biri kül izlerinden kızın olduğu yere gelmiş. Oturmuş. Sohbet etmişler. Çeşitli şeylerden konuşmuşlar. Kadın kızın kim olduğunu anlamış. Kız ise onun kim olduğunu nereden bilsin!

Kadın, epey oturup gideceği vakit:

“Senin kardeşin yiğit bir oğlan, evi de iyi ama şöyle daha iyi bir ev yapsa bundan daha iyi olurdu, kardeşine yaptır!” demiş.

“İyi de nasıl yapsın, o yalnız bir adam, yetişemez yoksa çok iyi olurdu.”

“Kolay yolunu ben söyleyeyim o zaman; o yerde o yerde bir göl var, o gölden su getirdikten sonra dört direği toprağa yerleştirip üstlerine o sudan serperse dilediğince yakuttan elmastan evler yapılır. Yaptırmadan bırakma!” deyip gitmiş.

Genç, akşam avdan geldiğinde kız somurtuyormuş.

“Niye üzgünsün, ne oldu, hasta mısın?”

“Üzülmeyeyim de ne yapayım? Sen her gün ava gidiyorsun, ben ise post kokuları içinde bu barınakta daha fazla dayanamıyorum. Beni memnun etmek istiyorsan güzel bir ev yap.”

“Hımm, güzel bir ev gerekiyor, ama onu yapmak çok zor, nasıl yapacağım?” diye düşünmüş.

“İşte sen de bilirsin, filan yerde bir göl var, onun suyundan getirip direklerin üstüne serpersen ev kendiliğinden inşa olur.” diye öğretmiş kız.

“Tamam, bunun için seni üzmem.” demiş kardeşi.

Genç, ertesi gün sabah erkenden o yaşlı adam ile yaşlı kadına gidip kız kardeşinin isteğini anlatmış. Yaşlı adam razı olmamış.

“O göle giden kimse sağ dönmedi. Seni oraya göndermeye çalışan her kimse senin ölmeni istiyor.” demiş.

Sonra gelip kıza anlatmış, vazgeçmesini istemiş. Ama kız, yaşlı adamın lafına kulak asmamış.

“Bize ev yapılması lazım.” diye kestirip atmış. Artık gencin gitmekten başka çaresi kalmamış. İş bu noktaya varınca yaşlı adam gence nasihat vermiş: “Şimdi, gerçekten yola çıkacaksan benim yelesi olmayan kara atıma bin. Gölün dalgaları öbür yana savrulduğu sırada yetişip alabilirsen kurtulursun.” deyip atına bindirip göndermiş. Gencin şansına yaşlı adamın dediği gibi işi rast gitmiş, suyu alıp kurtulmuş, ama su çalkalanıp atın kuyruğundan bir parça koparmış. Uzun lafın kısası genç, gösterişli, muhteşem bir ev yapmış. Karakaşlı kız da muhteşem evde yaşamaya başlamış. Böylece biraz zaman geçmiş.

Genç, ava gittikten sonra yine aynı kadın gelmiş. Yeni evi görünce övmeye başlamış. “Görüyor musun, ben sana ne kadar büyük bir iyilik yaptım!” demiş. “Ama bu da yetmez. Sen biliyor musun, bir yerde bir kürk var. O kürkün kıvrımları akordeon çalar, yenleri el çırpar, etekleri de dans eder. Sen bütün gün sıkılıyorsun. Kardeşinin o kürkü sana getirmesi lazım. Onu getirtmeden bırakma!” deyip gitmiş.

Genç, avdan geldiğinde yine kız kardeşinin yüzü asıkmış.

“Şimdi niye üzgünsün, ne oldu, yeni evi beğenmedin mi?” diye endişeyle sormuş.

“Yeni evi beğendim, ama sen her gün ava gidiyorsun, ben ise tek başıma çok sıkılıyorum. Bir yerde bir kürk varmış. Kıvrımları akordeon çalar, yenleri el çırpar, etekleri de dans edermiş. O kürkü bana getirirsen neşem yerine gelir.” demiş.

“Peki, bunun için seni üzmem.” demiş. Ertesi gün yine yaşlı adama gidip durumu anlatmış.

Yaşlı adam öfkelenmiş, genci azarlamış:

“Delirdin mi? Her kim ise seni öldürmeye çalışan biri var!” demiş, razı olmamış. Doğruca gelip kızı da azarlamış.

“Kardeşin orada ölürse ne yapacaksın, vazgeç, gönderme.” demiş. Ama yaşlı adamın sözü de fayda etmemiş. Kız, sözünden dönmemiş: “Kürkü buraya getirsin!” diye tutturmuş.

Ne yapsınlar? Yaşlı adam, yine yelesiz kara atını vermiş. Yine yırtık pırtık elbiseler giydirmiş. Kürkün olduğu yeri öğretmiş. Ardından: “Haydi, şimdi uğurlar olsun! Yelesiz sana arkadaşlık eder.” deyip yolcu etmiş.

Çok mu gitti, az mı gitti, kim bilir? Gide gide çok güzel bir yere varmış; çiçekleri ışıl ışıl parlayan çimenlik bir tepe, onun üstünde ak mermerden taht, tahtın üstünde ham altından örülmüş parlak kürk, kürkün kıvrımları akordeon çalıyor, yenleri el çırpıyor, etekleri havada dans ediyor, tepenin etrafı da ağızlarını açmış, ona bakan insanlarla doluymuş. Yanlarına gitmiş.

Oraya yaklaşmak üzereyken atı mahsus aksamış. Kendi de attan inmeden halkın arasına sokulup önlerine geçmiş. Genç, yırtık pırtık giysileriyle soytarılık yaparak halkın dikkatini çekmiş, hemen kürkü kaptığı gibi kaçmış. Topal yelesiz, yıldız gibi uçmuş. Kürkün akordeon sesi havayı inleterek, gökyüzünde ışıklar saçarak gözden kaybolmuş. Hiç vakit kaybetmeden yetişip kızın eline vermişler. Kız çok sevinmiş, koşmuş kardeşini kucaklamış, okşamış.

“Senin gibi kardeşi olduğu için benden şanslısı var mı?” demiş.

Böylece biraz daha zaman geçmiş. Ama hayatın ihtiyaçları onunla da bitmemiş. Genç, ava gidince fitneci kadın yine kızın yanına gelmiş. Kürkü görmüş. Mahsus sevinmiş gibi yapmış. İçinden gencin ölmesini istese de: “Ne kadar yiğit bir kardeşin var!” diye övgüler yağdırmış.

Gün boyu oturduktan sonra giderayak kızı kışkırtmış:

“Şimdi hepsi de büyük iş.” demiş. “Öyle bir yerde bir kızın her şeyi gösteren bir aynası var. Gönlünden ne geçerse geçsin, o aynaya baktığında o şeyi görüyorsun. Kardeşine söyle, şimdi de o aynayı getirt!” deyip gitmiş.

“Arayan bulur” dedikleri gibi kız durmadan kadının sözlerine kanıyormuş. Kardeşini saracak ölüm korkusunun farkında değilmiş.

Diğer günlerdeki gibi kardeşi avdan gelince aynı şeyleri yapmış.

“Bir yerde bir kızın şahane bir aynası var. Onu bana getirmekten başka çaren yok. Ben o aynaya bakıp senin nerede dolaştığını, geyikleri nasıl öldürdüğünü göreceğim, onu bana getir.” diye tutturmuş.

Genç ne yapsın? Kız kardeşini üzmemek için yine yaşlı adama akıl danışmaya gitmiş. Kardeşinin isteğini söylemiş.

Yaşlı adam onu dinledikten sonra iyice düşünmüş. Gitmeye kararlı olduğunu anladıktan sonra: “Gideceğim diyorsan git! O ayna, bir kıza ait. Kız, bir ülkenin prensesi. Evi, demirden yüksek çitlerle çevrili. Çitlere sinek bile konsa şıngırdayıp bildirir. Gelen olduğu anlaşıldıktan sonra o kızın elinden kartal olsa kurtulamaz. Kalesinde tek başına yaşıyor. Kapının önünde nöbetçileri göz kırpmadan sarayını korur. Sen, kızın uyuduğu sırada sıçrayıp içeri girebilirsen aynayı alabilirsin. Önce yelesize bin de öyle git, sana atlık yapar.” deyip uğurlamış.

Genç, kara atın üstünde rüzgâr gibi gitmiş. Ne kadar yol gitti, kim bilir? Zamanın birinde o ülkeye varmış.

Adamların dinlendiği zamanı kollayıp sarayın bir köşesine saklanmış. Atını ileri geri koşturup bir-iki de kamçı vurarak saraya doğru sürmüş. At hiçbir yere değmeden çitlerin üstünden atlayıp sarayın içine inmiş. Atını dışarıda bırakıp gizlice eve girince kızın önündeki aynaya baktığını görmüş. Kız, birine bakayım demeden aynaya boş gözlerle baktığından, arkasındaki genci aynada görememiş. Anlatması da zor, genç, aynaya öyle bir atılmış ki şahinin yumulup serçeyi kaptığı gibi kapıp geri dönmüş. Kız, o kadar korkmuş ki dili tutulmuş, ses çıkaramamış. Gencin neyini anlatalım, ayna eline geçince yelesiz onu hemen eve götürmüş.

Bir gün kız, aklını toplayınca haber salmış. Bu sebepten genç gitmiş, ayna başka bir kızın elinde bulunmuş. Biri ağlamış, biri şarkı söylemiş. Böylece epey zaman geçmiş.

Yine genç, ava gider gitmez o fitneci kadın şıp diye damlamış.

“Oyy hayırlı günler güzel kız! Size sevinerek geliyorum ben. Görüyor musun, söyledim de ev yaptırdım, kürk getirttim, ayna getirttim. Onların hepsi de hayırlı uğurlu olsun. Şimdi kardeşine bir kız alsan, sen de ben de

muradımıza ereriz. O yerde o yerde altın saçlı, gümüş dişli bir kız var, kardeşine onu aldır." deyip gitmiş.

Kardeşi gelince kız kardeşi o kızı methedip almazsan gönlüm razı olmaz, diye lafı öyle bırakmış. Kardeşi hiç karşı koymamış.

"Bununla da seni üzmem." demiş.

"İhtiyarın burnunu sil de öğüt versin." dedikleri gibi ertesi gün önce ihtiyara gitmiş. Vaziyeti güzelce anlatmış. İhtiyar yerinden fırlamış. "Sen eşek beyni mi yedin, yoksa canından mı bezdin? Durmadan seni ölüme yollayan kim? Gidersen bu sefer oradan sağ dönemezsin." diye kesin bir dille uyarmış.

"Dönmesem ne olacak, başka çare var mı? Kız kardeşimi üzemem." deyince ihtiyar şöyle demiş:

"Peki oğlum, illâ ki gideceğim diyorsan seni bağlayacak hâlim yok. Önce ata bin de öyle git! At seni kızın olduğu yere götürür. Orada çok mezar taşı göreceksin. Kızın karşısına gidip 'Bana varır mısın?' diye üç kere söyle. Tebessüm ederse kızı alırsın. Etmezse sen de mezar taşlarından biri olur, dikilirsin." demiş.

Genç, aynı ata binip ne kadar gittiyse sonunda mezar taşlarına da kıza da varmış.

"Ey güzel kız, bana varır mısın, bana varır mısın, bana varır mısın?" diye arka arkaya üç kez bağırmış. Kızdan hiçbir şey duyulmamış. Gencin atı da kendisi de mezar taşı olup dikilmiş.

Genç, dönmeyip de çok geç kalınca kız kardeşi huzursuz olmuş, aynaya bakmış. Oraya bakınca gencin atının da kendisinin de mezar taşı olduğunu görmüş. Söyleyecek ne var? Hemen saçını başını yolup ihtiyarın yanına gelmiş. Başlarına geleni anlatmış.

İhtiyar hiç olmadığı kadar öfkelenmiş.

"İşin başı sensin, o işi senden başka kimse yapmadı, 'Gitme' diye çok söyledim. Dinlemedi. Şimdi ben ona da sana da ne yapayım?" demiş.

Kız, gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak geri dönmüş. Aynaya bakıp o ülkede yer altında uzun kulaklı çevik bir at görmüş. Sahibine gidip diz çökmüş.

"Atının bir günlük hizmetini benden esirgeme." demiş.

“Tabii esirgemem. Senin gibi bir kızın isteği, dört ayaklı bir hayvandan daha kıymetlidir. Ama o yola çıkınca üstündeki eyer dayanmaz. Düşmeden gidebilecek misin?”

“Atın derisi yüzülmedikçe üstünden kaymam.” deyince atın eyerini yerleştirip kızı bindirmiş, yolcu etmiş.

Kız, ok gibi fırlayıp o zalim kızın karşısında durmuş:

“Ey kibirli kız! Senin kendini beğenmiş dağlarında buzullar donsun! Senin sarp kayalıkların yarılsın! Senin kendini beğenmiş güneşini fırtına vursun! Senin saçın altınsa benim saçlarım kömür gibi simsiyah. Senin dişlerin gümüşse benim dişlerim elmas. Sen dağ isen ben senin tependeki buzulum. Sen sarp kayalıksan ben de o kayalıkların ortasındaki düzlüğüm. Sen berrak bir hava isen ben de fırtınayım.” deyince kibirli kız gülümsemiş.

Kız gülümseyince o mezar taşları birer nart delikanlı olmuş. Kız, kardeşini kucaklayıp ağlamış. Ardından o kibirli kızı, kardeşine almış. Diğer adamları da sağdıç yapmışlar. Gelini evlerine getirmişler.

Şimdilerde genç de kız da “benim” diyorlarmış. Onların muhteşem hayatlarına kim ne diyebilir? Şimdi onları mutsuz eden bir şey varmış, o da onları doğuran analarıymış. Günlerden bir gün kız ile genç, analarını merak ettiklerinden sihirli aynalarına bakmışlar. Kalın ve çok uzun bir ağaçta iki köpeğin nöbet tuttuğunu, kadının da uzanıp yattığını görmüşler. Ardından ormanın neresinde olduğunu da aynada gördükten sonra genç, silahlanıp gerekli şeyleri de yanına alarak yola çıkmış.

Az mı gitmiş çok mu gitmiş, sonunda köpek seslerini işitmiş.

“Aha şimdi buldum.” diye köpek seslerine doğru gittiğinde aynada gördüğü gibi iki köpek nöbet tutuyor, anası da mağaranın önündeki ağaç kütüğüne uzanıyormuş. Güzel söylemiş olmamış, kötü söylemiş olmamış, köpekler genci anasına yaklaştırmamış.

“Anam, anam!” diye içtenlikle bağırınca köpekler kuyruklarını sallayıp “Gel” der gibi işaret etmişler. Genç, koşup anasına sarılıp bağrına basınca ağaç oyuğunun kabuğu gibi hafif olduğunu görmüş. Yoklayıp bakmış, henüz ölmediğini anlamış. Hemen alıp getirdiği şifalı otlardan ağzına damlatmış. Hastalıklı da olsa biraz kendine gelmiş. Gözlerini açmış. Tekrar damlatmış.

Biraz daha iyi olmuş. Çayı kaynatıp balla tatlandırmış, biraz sonra hastalıklı da olsa kendine gelmiş, kurtulmuş.

Kızı evde aynaya bakıp olanları görüyormuş. Genç ise henüz anasına kendisini tanıtmamış. Uzun lafın kısası anası yola çıkabilecek hâle geldiği zaman, nasıl yaptıysa hem anasını hem de köpekleri evine getirmiş. Bir iki ay sonra kadın, sağlığına kavuşmuş. Artık ana-evlat olduklarını birbirlerine açıklamışlar. Kimi ağlamış kimi iç geçirmiş, kimi ise çok sevinmiş. Öyle de olsa şimdi her şey yerini mutluluğa bırakmış. Köpekleri de kendileriyle denk tutmuşlar.

Genç ile kızın babası, yani han, akına hazırlanırken halkı toplayıp büyük bir toy düzenlemiş. O toya, bu suya atılan kız da çağrılmış. Hem toy hem de oyun düzenlenmiş, sonunda sırayla ilgi çekici hikâyeler anlatmaya başlamışlar. Han, hikâyecilerin ortasına oturmuş. Herkes birer hikâye anlata anlata sıra bu kıza gelmiş. Kız, hikâye bilmediğini söylemiş. Yine de ısrar etmişler, ondan sonra kız hikâye anlatmaya başlamış.

En başından başlayıp; üç kız kardeşin anadan öksüz kaldıklarını, babalarının onları götürüp ormana attığını, hanın adamlarıyla gelip onları ağaçta bulduğunu ve üçünü de nikâhına aldığını anlatmış.

Kız kardeşlerin en küçüğünün hana kız ile oğlan doğuracağını söyleyip söylediği gibi de doğurduğunu, o küçük çocukları nehre atıp analarının dibine köpek yavruları koyduklarını, bugün o kızla oğlanın ormanda analarıyla yaşadığını söyleyince han, hiç olmayacak şeylerin başına geldiğini anlamış.

Han yerinden fırlayıp: “Sen benim kızımsın!” demiş.

Koşup birbirlerini kucaklamışlar. Birbirlerinden ayrılmadan ağlamışlar. Halk gürüldeyerek yerinden kalkmış. Hanın iki karısı ateşe su dökülmüş gibi olmuşlar. Elleri kolları bağlanmış.

Ertesi gün han, büyük bir kafile hazırlayıp kızı ile oğlunun yaşadığı yere varmış. Oğlunu da karısını da gelinini de görmüş. Hayatın türlü türlü sınavlarından geçip bugüne geldiklerine sevinmiş.

Her gün kızın yanına varıp onu doldurup kardeşini ölüm tehlikesi olan yerlere gönderenin analarının büyük kız kardeşi olduğunu da açıklamışlar.

Şimdi han, derin düşüncelere dalıp yaptığı yanlışı düzeltmeyi ve kıskanç eşlerine hak ettikleri cezaları vermeyi düşünmüş.

Halkını toplamış. Yaşanan kötü, sevimsiz şeyleri halkına anlatmış. Suçsuz, felâkete uğrayan karısının ve çocuklarının yüzlerine bakıp gönüllerini almış. Halkın huzurunda oğluna Arnavut Han, kızına Cüyüshan adlarını vermiş.

Diğer iki karısına da: "Haydi, şimdi sıra sizde!" deyip ormanın derinliklerine göndermiş.

2.9. MUSİLİYA

Evvel zaman içinde Musiliya adlı güzel bir kız varmış. Onun üvey anası varmış. Üvey anasının da bir kızı varmış.

Onların kara bir inekleri varmış, iki kız sırayla onu otlatırmış. Üvey anası, Musiliya ineği gütmeye götürecekse eğirip gelsin diye büyük bir kara yün yumak, yesin diye de küçük bir dilim kara arpa ekmeği verip uğurlarmış. Kendi kızı gidecekse de eğirmesi için küçük, ak bir yün yumak, yemesi için ise büyük bir dilim akbuğday ekmeği verirmiş.

Bir gün, Musiliya ineği gütmeye gittiğinde rüzgâr esmiş de yumağını elinden düşürmüş. Yumak yuvarlanıp yerdeki derin bir deliğe girmiş.

Musiliya, yumağı olmadan eve dönerse üvey anasının kızacağını bildiğinden korkmuş. "Ne olursa olsun yumağımı bulmalıyım." demiş ve deliğe sokulup içeri girmiş.

Bakmış ki, yerin derinliklerinde bir eve düşmüş. Evde ise bir kadın, kocaman bir iğne ile yerin yarığını yamıyormuş. "Ay, anam anam!" demiş Musiliya. "Ay, balam balam!" demiş kadın da. "Ana, rüzgâr esip yumağımı buraya düşürdü, gördüysen verir misin?" demiş Musiliya.

"Veririm kızım, yumağını veririm. Ondan önce tavan arasına çık da orada altın paralarım var, onları karıştırıver." demiş.

Musiliya tavan arasına çıkmış, küçük bir kaşıkla altın paraları karıştırmış.

"Şimdi böyle belini aç, sıçrayarak in!" demiş kadın. Musiliya belini çözmüş, zıplayarak inmiş.

“Şimdi bu tavan arasına çık da gümüş paralarımı karıştırıver.”

Çıkmış, Musiliya gümüş paraları karıştırmış. Belini çözmüş, zıplayarak inmiş.

Kadın, Musiliya’nın yumağını vermiş. Eline küçük bir kaşık almış, onunla sağ yanağına vurmuş, kızın yanağı güneş gibi parlamış, sonra sol yanağına vurmuş, sol yanağı da ay gibi parlamış.

“Kızım şimdi var da ineğinin arkasına çöküver, sonra eve öyle gidersin.” demiş ve yaşlı kadın kızı güzel sözlerle uğurlamış.

Kız delikten çıkmış ineğin arkasına çökmüş. Sonra hemen üstüne altın-gümüş elbiseler dökülmüş. Kız onları giymiş, sepetini toplamış, ineğini de sürerek evine doğru gitmiş.

Avluda yaşlı bir köpek şöyle havlamış: “Ay yanaklı, güneş yanaklı kızımız ay gibi, güneş gibi parlayarak ge-li-yor Musiliya hav hav hav!” demiş.

“Git, ihtiyar köpek, canın cehenneme!” demiş üvey anası ile kız kardeşi.

Musiliya pırıl pırıl parlayarak gelmiş. Anasının da kız kardeşinin de akılları başlarından gitmiş. Ne olduğunu sormuşlar, anlattırmışlar. Üvey anası kendi kızına:

“Git sen de öyle yap da gel!” demiş ve ona eğirmesi için bir ak yün yumakla yemesi için bir dilim akbuğday ekmeği vermiş, uğurlamış.

O da ineği kız kardeşinin söylediği yere sürmüş de rüzgârın esmesini beklemiş. Ayaz vurunca yumağı deliğe atmış, kendi de peşinden sokulup girmiş.

Girince bakmış ki, yer altında bir eve iniyor. Yeri yamayan nineyi görmüş:

“Benim yumağım işte buraya düşmüş, ver bana.” demiş. O “ana” demediğinden bu da “bala” dememiş.

“Evet, vereyim. Oraya tavan arasına çık da altın paralarımı karıştırıver de in.” demiş. Kız çıkmış, karıştırmış.

“Şimdi belini çöz de buraya sıçrayarak in.” Belini çözüp aşağıya sıçrayınca koynundaki altın paralar şıngırdaya şıngırdaya yere dökülmüş.

“Şimdi o tarafa çık da gümüş paralarımı karıştırıp in.”

Kız bu sefer gümüş paraları karıştırmış. Belini açıp aşağıya sıçrayınca kızın koynundaki paralar deminki gibi yere dökülmüş. İhtiyar kadın, küçük bir kaşık almış:

"Oraya dön!" demiş, kızın sağ yanağına vurmuş. "Buraya dön!" demiş sol yanağına vurmuş.

"Şimdi var da ineğinin dibine çök." demiş, ihtiyar kadın ona yumağını verip yollamış.

Sevinçle koşarak çıkan kız ineğin dibine çökmüş, üzerine pislikten başka hiçbir şey dökülmemiş. Otlatmaya da su içirmeye de bırakmayıp akşama kadar ineği döndürüp dibine çöküp durmuş, üstünü kirletmekten başka hiçbir şey bulamamış.

Akşamleyin, onun geldiğini görünce ihtiyar köpekler:

"Yılan yanaklı, kurbağa yanaklı kızımız geliyor, hav hav hav…" diye havlamış.

Anası öfkelenmiş, köpeğe taş atmış. Kız geldiğinde gerçekten de bir yanağı yılana bir yanağı da kurbağaya benziyormuş, üstü başı da pislik içindeymiş.

Hepsi de ağlamış, pişman olmuş, ama elden ne gelir!

Bir gün Musiliya su almaya gitmiş, dolu kovayı ırmaktan çıkarayım derken çarığını akıntıya kaptırmış.

Hanın oğlu ve askerleri avdan dönerken suda giden altın çarığı görmüşler. Çarığı sudan alıp hayranlıkla seyretmişler.

"Bunu giyen kızı bulmaktan başka çare yok!" demiş hanın oğlu.

"Öyleyse zor değil. Kızlara giydirip göreceğiz."

"Bu çarık herhangi bir yetişkin giyip yürüsün diye dikilmemiş, yalnızca sahibi için yapılmışa benziyor." demiş gençler.

İşe koyulmuşlar, sonra çarığı her evde kızlara giydirip bakmışlar, fakat çarık kimsenin ayağına olmamış.

Musiliya'nın evine girecekleri sırada ise, üvey anası Musiliya'yı ahşap teknenin altına saklamış, kızını da karşılarına oturtmuş. Fakat onlar çarığı kıza giydirmek istememişler.

"Bundan başka kızın var mı?"

“Hayır, yok.” demiş kadın.

Geriye dönerlerken gençlerden biri ahşap teknenin kenarının kaldırılmış olduğunu fark etmiş, eğilip bakınca yine altın bir çarığın topuğunun parladığını görmüş.

“Acaba bu ne?” demiş de tekneyi kaldırmış. Bakmış ki, bir yanağı güneş gibi, bir yanağı ay gibi ışıl ışıl parlayan güzel bir kız, teknenin altında büzülüyor. Gençler koşmuş, hanın oğlunu çağırmışlar, sevinçle haber vermişler.

Genç, içeri girip bakınca Musiliya’dan gözünü alamamış. Fakat kadın razı olmamış:

“Öyle hemencecik verip yollayacak değiliz. Biz de çok mutlu olduk. Hazırlayalım, her şeyine bakalım da yarın gelir alırsınız”.

Gençler gitmişler. Hanın oğlu ikinci gün sağdıçlarını göndermiş. Kadın ise onlar gelmeden önce Musiliya’yı bir sandığa koyup kilitlemiş. Hizmetçi kıza:

“Irmaktan geçerken bunu itekle de suya at!” diye buyurmuş.

Musiliya’nın kıyafetlerini kendi kızına giydirmiş, yüzüne de bir örtü atıp hazırlamış.

Sağdıçlar gelmiş, şüphelenmişler, ama bakmayı akıl edememişler, hazırlanmış kızı alıp gitmişler. Yolda gide gide büyük bir ırmaktan geçerken hizmetçi kız sandığı arabadan itip suya atmış.

Büyük bir düğün yapılmış.

Akşamleyin hanın oğlu odasına girmiş. Bakmış ki, ay yanaklı, güneş yanaklı Musiliya’nın yerine bir yanağı kurbağaya, bir yanağı da yılana benzeyen biri karşısında dikiliyor!

Genç kaçıp çıkmış, koşup yaşlı bir cadıya gitmiş. “Böyle böyle bir felâkete uğradım.” diye her şeyi anlatmış.

“Siz büyük bir ırmaktan geçmiş miydiniz mi?” diye sormuş yaşlı cadı.

“Geçmiştik.”

“İşte oraya git, ırmaktan geçtiğiniz yere doğru bak. Orada, suyun derinliklerine doğru geceyi aydınlatan altın bir dal büyümekte. Onun su yüzüne çıkan yerinden kes, hemen alıp bana getir. Ben onu üç güne

Musiliya'ya dönüştürüp sana vereyim. O dal, Musiliya'nın ölüsü. Bu odanızdaki şeyi de kimseye göstermeyin. 'Gelin kız, yolculuğu kaldıramadığından hastalandı.' dersiniz." demiş yaşlı cadı.

Söylediği gibi, genç hemen atına atlamış, şıp diye geçtikleri ırmağa ulaşmış. Bakmış, ince bir altın çubuk suyun üstünde pırıl pırıl parlayarak dalgalanmakta. Genç, suya girmiş. Onu su yüzüne çıktığı yerden kesip almış, yaşlı cadıya getirmiş.

Odadakini ise kimseye göstermemelerini buyurmuş, "Gelincik yolculuğu kaldıramadığından hastalandı." demiş.

Yaşlı kadın altın çubuğu hemen pamuğa sarmış, sobanın başında ısıtmış. Şifalı otlar toplamış, onları suların üstüne serpmiş, bir şeyler kaynatmış. Öyle yapıp üçüncü gün bakmış, sobanın başında su gibi yüzü olan dünyalar güzeli bir kız uyumaktaymış, bir yanağı güneş gibi, bir yanağı ay gibi parlıyormuş.

Yaşlı cadı, hanın oğlunu eve çağırmış: "Musiliya uyanıver!" demiş. Öyle söyleyince kız uyanmış, doğrulup kalkmış.

"Ah ne kadar tatlı uyuyordum!" demiş. Genç çok sevinmiş. Yaşlı cadıya teşekkür etmiş, Musiliya'yı evine getirmiş. O odadakini de sandığa koyup bataklığa atmış. Daha sonra orada dikenler bitmiş.

Genç ile Musiliya mutlu mesut yaşayıp gitmişler. Onları görmediğimiz gibi, hastalık mastalık da görmeyelim.

2.10. GENÇ İLE PADİŞAH

Eski zamanlarda bir ülkede bir padişah varmış. Bu padişah askerlik vazifesine evli olmayan gençleri alırmış. Asker gençlerin içinde birini diğerlerinden ayrı tutar, çok severmiş. Ava hep o genç ile gidermiş. Ava her gidişlerinde ya geyik ya da kuş vurmadan dönmezlermiş.

Bir gün padişah bu genci de yanına alıp ava çıkmış. Sabahtan akşama kadar dolandıklarından yorulup acıkmışlar, akşamleyin eve dönmüşler. Dönerken iki yol ağzına varmışlar. Padişah avdan boş dönmelerine yüreği el vermediğinden askerine şöyle demiş: "Sen soldaki yoldan git, ben de sağdaki yoldan gideyim. Serçe bile olsa karşımıza çıkanı vurup kaleye götürelim."

Padişah sağdan gitmiş. Bu emre uyan askeri de soldaki yoldan gitmiş ve ormanın içinden giderken ağacın dalına konmuş bir güvercin görmüş. Güvercin o kadar güzelmiş ki vurmaya kıyamamış. Ama yine de vurmuş. Ok, kanadına isabet ettiğinden gencin önüne düşmüş. Sonra eline alıp güvercinin başını okşamış. Bu sırada güvercin dile gelmiş, şöyle demiş: "Sen beni padişaha gösterme, kendi evine götürüp pencerenin altına koy."

Genç, bu kuşcağızın dediği gibi yapmış.

Genç, dışarıya çıkıp epey zaman dolandıktan sonra eve gelince ne görsün: Evin içi güzelce süslenmiş, güzellikte dünyada eşi benzeri olmayan bir kız da evde duruyor! Genç çok şaşırmış, öyle bakakalmış. Daha sonra toparlanıp:

"Sen nereden çıktın?" diye sorunca kız anlatmış: "Annem bana kızıp 'Üç yıl güvercin olarak dolaş!' diye beddua etmişti. Bugün, evine getirdiğinde üç yıl dolmuştu. Sen dışarıya çıkınca ben de yine insan oldum."

Genç, kızla evlenmiş. Kız onu yediriyor, içiriyor, yatırıp uyutuyormuş. Kendisi ise sabaha kadar bir halıyı dokuyup bitiriyormuş. O halıda işlenmemiş motif yokmuş. Sabahleyin kadın, kocasına: "Sen bu halıyı alıp pazara götür, kim en fazla parayı verirse ona sat!" demiş.

Kocasıyla halıyı alıp pazara gitmişler. Halk, güzel halının başına üşüşmüş, ama padişahın bir veziri halıya epey yüklü bir miktar ödeyip satın almış, götürüp padişaha vermiş.

"Bu halı, senin kalende durmaya yaraşır bir halı!" demiş. Padişah, halıdan gözünü alamamış.

"Sen bu halıyı nerden aldın?" diye sormuş.

"Senin sevdiğin asker oğlandan aldım."

"Git de o halıyı nerden bulduğunu öğrenip gel!" diye göndermiş vezirini padişah.

Vezir tekrar pazara gitmiş. O gece ise kız, ondan da güzel bir halı dokuyup bitirmiş, yine kocasına verip pazara götürmesini söylemiş. Vezir, araya araya gelip önceki gibi gencin elinde bir halı olduğunu görünce yine satın almış. Sonra: "Bu güzel halıyı kim dokudu?" diye sormuş. Genç, lafı dolandırmadan söylemiş:

“Onu benim hanımım dokudu, o bir gecede bir halı dokur.”

Vezir, bu haberi gidip padişaha anlatmış. Sonra padişah, veziri “Genci çağır gelsin!” diye göndermiş. Vezir, gence gidip evin kapısını çalmış. Genç içeriden “Gel, her kimsen!” diye seslenmiş. Vezir eve girip kadını görünce küçük dilini yutmuş, hiçbir şey söyleyemeden dönüp gitmiş. Sonra padişaha varıp şöyle demiş:

“Gencin evinde kadını görünce mahcup oldum, dilim tutuldu, hiçbir şey söyleyemeden döndüm.”

Padişah vezirle alay edip: “Sen erkek adam değil misin? Kadını görünce neden kendinden geçtin! Git genci çağır da öyle gel!” diye geri göndermiş. Vezir gidip bu kez eve girmeden gence kapıdan seslenip çağırmış. Sonra genç, padişahın huzuruna gitmiş.

Padişah:

“Alan[18] sen bizi bile düğününe çağırmadan kız mı aldın?” diye şaka yollu sormuş. Genç biraz mahcup olup:

“Senin bilmediğin neyim var? Hanımım halı dokuyor, onu satıp parasıyla toya hazırlanıyoruz, hazır olunca sizi de çağıracağım.” demiş.

Padişah şöyle demiş:

“Benim padişahlığımda sizin düğününüzü yapacak kadar bolluk var!”

Padişah önayak olup düğünlerini yapmış. Misafirlerin hepsi toplanıp oturmuşlar, padişah da tahtına oturmuş. Böylece gelini de düğüne getirmişler. Gelinin güzelliğinden padişahın başı dönmüş, elindeki çatalı masaya saplamış. Sonra kendisi de çok oturamadan kalesine gitmiş.

Şimdi padişahın aklına şöyle bir fikir gelmiş; genci öldürüp kadını kendisine almak! Genci ertesi gün kaleye çağırtmış, sonra gence şöyle demiş:

“Sen o yere, o yere gidip yaşlıyı gençleştiren bir su var, ondan alıp gel!”

O suyu almaya giden kimse geri dönmemiş.

---

[18] **alan:** arkadaş, dost, soydaş anlamında Karaçay-Malkarlıların birbirlerine hitap şekli.

Genç üzülüp eve gelmiş. Sonra kadın, kocasının üzgün olduğunu fark edince: “Neden üzgünsün?” diye sormuş. Kocası padişahın dediklerini anlatmış.

Kadın:

“Üzülme, yat uyu!” demiş ve kocasını yatırmış.

Kendisi yatmayıp kocasına yolluk hazırlamış. Genç sabah erkenden yola çıkıp gitmiş. Çok felâketlerden kurtulup suyu almış ve geri dönüp gelmiş. Padişah, yaşlıyı genç yapan suyu alıp geldiğine sevinmiş. Gencin sağ döndüğüne ise hiç memnun olmamış.

Padişahın nerede ne olduğunu yazan büyük bir kitabı varmış. Onu alıp okumaya başlamış. Sonra en arkasındaki kâğıdı okumuş: “Dünyanın bir ucunda Savat-Çuda diye biri vardır, onun nerede olduğunu da ne olduğunu da kimse bilmez. Onu aramaya giden sağ dönmez.”

Sonra genci çağırtmış:

“Sen yarın yolcusun, dünyanın bir ucunda nerede olduğunu kimsenin bilmediği Savat-Çuda diye biri var, onu alıp bana gel. Alıp gelemezsen başını keserim!” diye buyurmuş.

Genç, üzülüp dönmüş evine gelmiş. Sonra karısı yanına gidip: “Niye üzgünsün?” demiş.

“Padişah böyle bir emir verdi!” diye anlatmış genç. Kadın genci yedirmiş, içirmiş, rahatlatmış, kendisi ise gece yatmadan ona yolluk hazırlamış.

Sonra sabahleyin gence bir havlu ile bir yumak vermiş ve şöyle demiş:

“İşte, yola çıktığında bu yumağı önüne at, sonra o ne tarafa giderse o tarafa git. Kimde kalırsan kal, elini yüzünü yıkadığında kendi havlun ile kurulan, başka havlu kullanma, gerisini kendin görürsün.”

Genç yola çıkarken yumağı önüne atmış. Yumak yuvarlanmış, genç de peşinden gitmiş. Çok mu gittiler, az mı gittiler, sonra bir gün ormanın içinde büyük bir arazide bir kaleye varmışlar. Yumak kapıdan girip kaybolup gitmiş. Genç de içeri girmiş, bakmış ki evin içinde bir kız var. Genç, kıza selam vermiş. Sonra kız gence sormuş: “Ne geziyorsun, niye dolaşıyorsun?”

“Ben yolcuyum, önce yedir, içir de ondan sonra sorarsın!” demiş genç.

Kız diğer eve girip anasına böyle-böyle diye durumu anlatmış. Sonra anası gelip genci yedirmiş, içirmiş, yer gösterip dinlenmesini sağlamış.

Sabah erkenden genç yerinden kalkmış. Kız, gencin elini yüzünü yıkaması için leğen, ibrik, sabun, havlu alıp gelmiş. Elini yüzünü yıkadıktan sonra kız havluyu uzatmış. Sonra genç:

"Sağ ol, kendi havlum var." demiş, kendi havlusunu alıp elini yüzünü kurulamış. Bunun üzerine kız feryat ederek anasına koşmuş.

Sonra anası gelip: "Evlâdım sana bu havluyu kim verdi?" diye sormuş. Genç de hanımının verdiğini söylemiş.

Bunun üzerine kadın: "Bundan üç yıl önce ben kızıma öfkelenip 'Üç yıl güvercin olarak gez' demiştim, o da güvercin olup gitmişti. Şimdi sen benim damadımsın!" demiş. Böylece genç, neden yola çıktığını anlatmış.

Sonra kadın şöyle demiş: "Savat-Çuda işittiğim, bildiğim biri değil, ama ben dünyanın başındaki hayvanların hepsini toplayıp sorayım."

Böylece kadın, hayvanları toplayıp "Siz dolaşıp yürüdüğünüz yerlerde Savat-Çuda'yı işittiniz mi, bildiniz mi?" diye sormuş. Kimse görmüştüm, biliyorum diyememiş.

Tekrar sormuş: "Hayvanlardan buraya gelmeyen var mı?"

"Yaşlı, topal bir kurbağa gelmedi." demişler. Böylece kadın: "O kurbağayı alıp gelin!" demiş.

Gidip kurbağayı alıp gelmişler. Kadın, kurbağaya sormuş: "Savat-Çuda diye duyduğun bildiğin biri var mı?"

Kurbağa:

"Var" demiş.

"Öyleyse benim damadıma göster!" demiş kadın.

Sonra genç, ipek mendilini alıp kurbağayı sarmış ve yola çıkmış. Ne kadar zaman gittiklerini kim bilir? Bir gün denize ulaşmışlar. Sonra kurbağa "Şimdi beni yere bırak." demiş. Kurbağa, genci alıp denizin öteki tarafına götürmüş. Gence "Gözlerini aç!" demiş. Sonra kurbağa gence dönüp yürüyerek gideceği yolu göstermiş. "Şimdi işte bu yoldan git, epey zaman gittikten sonra ormanın içinde geniş bir düzlükte evler göreceksin. Şansın varsa kimse görmeden gidersin, biri görürse sağ kurtulamazsın!" demiş.

Böylece genç gitmiş. Kurbağa da geri dönmüş. Genç, günlerce gitmiş, sonra evlere ulaşmış. Bakmış ki evlerde kimsecikler yok. Sonra bir eve girip saklanmış. Bir süre sonra nal sesleri gelmiş. Eve hemen on tane yaşlı adam girmiş. Üstleri baştan ayağa silah doluymuş. Hepsi silahlarını indirip yerlerine asmış.

Sonra masanın yanındaki sandalyelere oturup "Savat-Çuda, koy yiyelim!" diye emir vermişler. Hemen masanın üstü her türlü yiyecek, içecekle dolmuş. Bu adamlar yiyip içip bitirmişler. Sonra: "Savat-Çuda şimdi topla!" diye emir vermişler. Hemen her şey toplanmış. Bunlar da atlarına binip gitmişler. Bu adamlar asırlardan beri kötülük yapan adamlarmış.

Onlar gidince genç de çıkmış: "Savat-Çuda ben de yolcuyum, yiyecek koy!" demiş. Sonra önceki gibi masanın üstü her türlü yiyecekle dolmuş.

"Kendin de gel Savat-Çuda, yemek sahibi ile tatlı olur!" demiş genç.

"Sağ ol!" demiş Savat-Çuda. Bunlar beni alıp getireli kırk yıl oluyor. Ben bunlara yıllarca kulluk ettim de bana 'Sağ ol' bile demediler."

Sonra genç yiyip içmesi bitince Savat-Çuda'ya 'Sağ ol, şimdi topla!" demiş. Hepsi derhal toplanmış. Sonra genç niye geldiğini anlatmış.

Savat-Çuda şöyle cevap vermiş: "Ben bu adamlara kulluk edeli kırk yıl oluyor. Bir gün bile 'Sağ ol' demediler. Şimdi ben senin dediğini yapmaya hazırım. Seninle geleyim."

"Ben seni neden görmüyorum?" demiş genç.

"Ben görünmez adamım, senin istediğin her şeyi yapacağım." demiş Savat-Çuda. Böylece ikisi de çıkıp gitmişler.

Gide gide ikisi de denize varmış. Sonra Savat-Çuda demiş ki: "Ben bir gemi arayayım. Biz o gemi ile gidersek denizin ortasında büyük bir ada var, o adada durursun. Sonra ben orada büyük aş evleri, konuk evleri, gemilerin duracağı limanlar yaparım. Çok gemi onları görünce oraya döner. Sen onlara ev sahipliği yap. Sonra konuk evlerine gönder, bana ne buyurursan ben onu yaparım. Ondan sonra onlar senden beni isterler, kabul etme, karşılığında bütün mallarını verseler de verme, ısrar ederler, bırakmazlar. O zaman sen onlara şöyle söyle: 'Sizin kavalınız, kılıcınız, bir de davulunuz var, onları verirseniz veririm.' Gözleri bana ilişince dediğin şeyleri sana verirler. O

zaman sen gemine binip denize açıl. Kavalın tılsımı şu: Onu çalarsan geminin içi askerlerle dolar, hem de silahlarıyla. Davula vurursan, ok gerektiği gibi isabet eder. Kılıcı savurursan askerlerin düşmanla savaşır. Ben de üç güne sana yetişirim, beni düşünmeden git!" diye ikna etmiş.

Sonra bu genç, Savat-Çuda'nın dediği gibi çıkmış. Üç gün sonra genç Savat-Çuda'ya "Geldin mi?" deyince "Merak etme, seninleyim." diye ses vermiş.

Sonra bunlar padişahın sınırına vardıklarında padişah, askerlerini savaşa hazırlıyormuş. Genç "Hem Savat-Çuda'yı hem de böyle bir orduyu alıp geldiğimi görünce padişah çok sevinecek." diye geçirmiş içinden.

Böylece genç, padişaha yaklaşmış. Padişah askerlerini alıp gence karşı çıkmış. Genç, bunun üzerine elçiler göndermiş padişaha: "Ben savaşmaya gelmedim, söylediğiniz emri yerine getirip geliyorum." Ama padişah inanmamış. Böylece savaş başlamış. İki ordu da kıran kırana dövüşmüş. Gencin askerleri az olsa da genç, kavalı çalmış. Askerleri çoğalmış. Böylece padişahın askerlerini yenmişler. Padişahı öldürüp askerlerini kendi askerlerine katmış. Sonra halk genci padişah olarak kabul etmiş.

Evine gidince karısı gence olan biteni anlatmış: "Sen gittikten sonra padişah bana dünürcü yolladı. 'Genç oradan dönemeyecek, bana varsın!' diye. Ben kabul etmedim. Bu sefer padişah beni zorla götürmeye kalktı. Ben de güvercin olup uçtum. Sen gelince evimize döndüm."

Genç, karısını da alıp adamlarının kalesine gelmiş.

Böylece sevinçle, mutlulukla yaşayıp gitmişler.

2.11. ALABER İLE EMEGENLER

Evvel zaman içinde eskiler beri gelir, biz oraya gitmeyelim, Kasay Han yaşarmış. Onun üç oğlu varmış; iki büyük kendilerini akıllı sanırmış, küçük kardeşlerini ise ahmak görürlermiş. Onun adı ise Alaber'miş.

Kasay Han'ın bahçesinde bir elma ağacı yetişirmiş. O ağaç her yıl iki elma verirmiş. O elmaları yiyen ölümsüzlüğe erişirmiş, ancak elmalar olgunlaşır olgunlaşmaz her kim ise gelir, alıp gidermiş.

Kasay Han'ın oğulları babalarıyla karar almışlar. Kasay'ın büyük oğlu bir gece elmaların başında beklemeye gitmiş. Tan ağarmasına yakın uyuyakalmış. Hiçbir şey göremeden evlerine gelmiş.

Bir yıl geçtikten sonra, ortanca oğlu beklemeye gitmiş. O da ağabeyi gibi uyuyakalmış. Hana gitmiş, hiçbir şey görmediğini söylemiş.

Üçüncü yıl küçük oğlu gitmiş ağacın başında beklemeye. Gece boyunca gözünü kırpmadan beklemiş. Tan ağarırken genç, uyuklamaya başladığı sırada bir serçe etrafı gündüz gibi aydınlatarak uçup gelmiş, ağaca konmuş, hemen elmalara uzanmış. Bunun üzerine genç, kuşu yakalayayım derken kuyruğundan bir tüy koparmış, serçe de uçup gitmiş.

Han, o tüyü almış, bir kâhin çağırtıp sormuş.

"O serçeden daha değerli bir canlı yok bu dünyada. Orada, orada o suyun tam ortasında yaşıyor." diye hikâyesini anlatmış hana kâhin.

Hanın iki büyük oğlu atlara binip yola çıkmışlar. Sonra küçüğü de onlarla gitmek istemiş; "Beni de alın!" diye. Onun dediğine kulak asmamışlar: "Sen delisin, yerinde dur!" diye kendileri gitmişler.

Üç gün geçtikten sonra Alaber zayıf bir ata iyi bakıp onu semizleştirdikten sonra arkalarından yetişmiş. Sonra kardeşleri birbirlerine şöyle demiş:

"Tamam, gelsin, engelleyemedik nasılsa. Atlarımızı gütmeye yarar."

Gide gide üç yol ağzına varmışlar. Kendi bir karış sakalı bin karış bir cüce, bir taşın yanında duruyormuş. Cüce söylemiş hangi yolun ne olduğunu, nereye götürdüğünü:

"Ortadaki yoldan giderseniz atınız da siz de ölürsünüz. Sağdan giderseniz atınız ölür, kendiniz dönersiniz. Soldan giderseniz kendiniz ölürsünüz, atınız geri döner." demiş.

Alaber, biraz düşündükten sonra ortadaki yoldan gitmiş. Gide gide kızıl bir ülkeye rastlamış. Kızıl ülkenin hem insanları, hem yeri, hem de göğü kızılmış. Sonra genç, o ülkede yaşayan bir ihtiyara rastlamış ve vaziyeti sormuş. İhtiyar ağlayarak anlatmış:

"Kızıl Fuk, suyun başını tıkadığı için ülkeye su gelmiyor. Her akşam bir kız alıp gidersek hemen suyu gönderiyor. O sırada alabilen aldı, alamayan

ise kaldı. Kızıl Fuk'un altı başı var!" diye adamcağız deminkinden de çok ağlamış.

Alaber, Kızıl Fuk'un kalesine gidip kapıyı açmış. Tam gireceği sırada bir kız çıkmış. Feryat figan ağlıyormuş: "Oo girme girme, sağ bırakmaz!"

Alaber yine de içeri girmiş. Kendi evindeymiş gibi serbestçe, cesurca yiyecek neler olduğunu sormuş.

"İşte mutfakta Kızıl Fuk için pişirilmiş palav[19] var. Doyarsın git de ye." demiş kız.

Alaber altı küçük öküzden yapılmış palavın etini, kemiklerini de yiyip bitirince Kızıl Fuk yeri göğü inleterek içeri girmiş. Alaber'i görünce "Sen kimsin? Adın ne?" diye sormuş.

"Ben Alaber'im, Kasay Han'ın oğlu!" deyince Fuk çok korkmuş.

"Senin doğduğun gün yer sallanıp gök gürlemiş, sular taşıp kayalar oyulmuştu!" demiş Fuk.

Gece boyunca Fuk uyumamış, onu can korkusu sarmış. Sabahleyin Alaber de Kızıl Fuk da dövüşmeye hazırlanıyormuş.

Bu arada Alaber'in atı dile gelip şöyle demiş: "Alaber, ilk oku sen atma. O attığı zaman ben kalkıp sıçrarım. Onun okları bize değmeden altımızdan geçer, yere düşerler." Alaber atın dediği gibi yapmış.

Sonra Alaber bir kere ok atıp altı başlı Kızıl Fuk'u öldürmüş. Ülkeye suyu salıvermiş. O gün Kızıl Fuk'a verilen kızı serbest bırakmış, ona şöyle demiş: "Ben dönene kadar hazırlan, seni de yanıma alacağım." Öyle demiş ve genç, yoluna gitmiş.

Gide gide şimdi de mavi bir ülkeye rastlamış. Bu ülkenin insanı, yeri, göğü hep maviymiş. Sonra genç, o köyde yaşayan bir ihtiyara rastlamış ve vaziyeti sormuş.

İhtiyar ona şöyle cevap vermiş: "Mavi Fuk on iki başlı. Suyu köylülere vermiyor, onlar her akşam Mavi Fuk'a bir kız gönderiyorlar, köye su vermesi için."

---

[19] **Palav**: Pirinç ve etle yapılan bir tür yemek.

Böylece Alaber, Mavi Fuk'u da öldürmüş, halka suyu serbest bırakmış. Mavi Fuk'tan kurtardığı kıza da: "Ben dönene kadar hazırlan seni yanıma alacağım." deyip yoluna gitmiş.

Gide gide büyük nehrin kıyısında kurtlara, ayılara, aslanlara, kaplanlara rastlamış. Alaber'in atı onlara sormuş: "Siz orman hayvanlarısınız, ormanda yaşamalısınız. Burada kimin evini bekliyorsunuz?" Onlar bunun üzerine hemen ormanlara, dağlara çekilip gitmişler.

At, etrafında dolanıp önceki gibi dile gelmiş. Alaber'le insan gibi konuşmuş:

"Benim kırk dört sinirim var. Onları kızdırman lazım. Ben yüzücü bir at değilim, sinirlerimi iyice kızdırmazsan suya gömülürüm. Aradığımız serçe o evin saçaklarında yaşıyor."

Alaber, atın sinirlerini iyice kızdırmış. At, uçup suyun ortasındaki evin saçağından serçeyi almış, geri dönüp yere inmiş.

Serçe şakıya şakıya mavi ülkeye varmışlar. Mavi ülkenin insanları toplanıp toy yapmışlar. Alaber'in ölümden kurtardığı kız, eşyalarını toplayıp üstüne başına baktıktan sonra gence katılmış, birlikte yola çıkmışlar.

Çok geçmeden kızıl ülkeye varmışlar. Orada da toy yapılmış. Kafile kızıl yurtlu kızı da alıp uzak diyarlara gitmiş, gide gide o üç yol ağzına varmış. İki kardeş hâlâ oradaymış, hangi yoldan gideceklerini bilmeden düşünüp duruyorlarmış. Alaber'i görünce kıskanmışlar.

Alaber, iki kızı iki kardeşine vermiş. Gide gide yolda susamışlar. Bir kuyuya rastlamışlar. Ama kuyunun suyu çok az olduğundan kovayla alamamışlar. Sonra Alaber, su almak için kuyuya kendisi inince kıskanç kardeşler koşup ipi kesmişler, Alaber'i kuyuda bırakıp kızları ve atı alıp gitmişler. Alaber, kuyudayken oraya birkaç tüccar gelmiş. Onlar su çıkarıyoruz, diye baygın Alaber'i çıkarmışlar. Biraz sonra Alaber kendine gelmiş.

Alaber, evine giderken yolda bir dilenciye rastlamış. Kendi kıyafetlerini dilenciye vermiş, onunkileri de kendisi giyip gitmiş.

Evlerine vardığında toy yapılmakta olduğunu görmüş. Sadece serçe sessizmiş, şakımadan duruyormuş. Dilenciyi görünce şakımaya başlamış, sevinci içine sığmamış.

Dilenci hana şöyle demiş: "Ben Alaber'im!" Emegenlerin kulaklarını cebinden çıkarıp hana göstermiş. Han, öfkelenip iki oğlunun da öldürülmesini emretmiş. Alaber, razı olmamış. "Gitsinler, benden uzakta yaşasınlar!" demiş.

Gençler gidince serçe ağdan çıkıp güzel bir kıza dönüşmüş. O kızı Alaber'e almışlar, toy-oyun yaparlarken kızın babası sayısız askeriyle gelmiş, şöyle demiş:

"Ülkeni yerle bir ederim. O kızı alıp gitmeyi bilen benim karşımda da kendisini göstersin." Alaber gidip yiğitliğini gösterince kızın babası han ona şöyle demiş:

"Şimdi ikimiz de akraba olduk." Öyle deyip askerini de almış, geri dönüp gitmiş.

2.12. AK KEÇİCİK

Evvel zaman içinde ülkenin birinde yaşlı bir adam yaşarmış. Onun üç kızı ile bir oğlu varmış.

O yaşlı adam hastalanıp ölmek üzereyken oğlunu çağırıp şöyle vasiyet etmiş:

"Oğlum kız kardeşlerini kim istemeye gelirse ona ver, sakın geri çevirme!"

Babaları öldükten sonra bir gece kızlar da o oğlan da otururken "Heyt!" diye bir ses duymuşlar. Genç, çıkıp bakmış ki, bir ayı geliyor.

"Büyük kız kardeşini istemeye geldim." demiş ayı. Genç iç geçirmiş; ama ne yapsın, "'Kızları istemeye geleni geri çevirme!' diye vasiyeti var babamın." demiş ve büyük kız kardeşini giydirip ayıya vermiş, uğurlamış.

İkinci akşam da biri "Heyt!" diye bağırmış. Genç çıkıp bakmış ki, bir kurt geliyor.

"Ortanca kız kardeşini istemeye geldim." demiş kurt.

Genç, ona da iç geçirmiş. Ama babasının vasiyetini bozamadığından ortanca kız kardeşini giydirip kurda vermiş, göndermiş.

Üçüncü akşam da genç, küçük kız kardeşi ile otururken yine “Heyt!” diye bir ses gelmiş. Çıkıp bakmış ki, bir tilki geliyor.

“Küçük kız kardeşini istemeye geldim.” demiş tilki.

Kız kardeşini tilkiye vermeye gencin gönlü razı olmamış, hüzünlenmiş, ama yine de babasının vasiyetinden çıkamadığından kızı giydirip yola hazırlayıp tilkiyle göndermiş.

Genç, evde yalnız başına yaşamaya başlamış. Bir hayli zaman geçtikten sonra genç:

“Zavallı kız kardeşlerimi gelene gidene verip yolladım. Onları bulayım da ne yer ne içerler, görüp geleyim.” diye atını yolluğunu hazırlamış, gideceği yolu soruşturup aramaya koyulmuş.

Gide gide uzaklarda bir ülke görmüş. O ülkeye gidip bir iz, bir yol öğrenebilsem bari diye tam gidecekken önüne bir ak keçi çıkmış. Genç, yolunu şaşırıp dolanan bir hayvan diye geçirmiş aklından. Yanından sıvışıp geçmeye niyetlenmiş, ama keçi gitmesine müsaade etmemiş, atının ayaklarını tırmalayıp geçirmemiş genci. Oraya dönse oraya gitmiş, buraya dönse buraya gitmiş, yoluna göndermemiş.

Genç, geçip gidemeyince öfkelenmiş. Tüfeğini kapıp ak keçiye ateş etmiş, keçi de gencin üstündeki giysileri alev alev yakmış. Keçicik ortalıktan kaybolmuş, genç de o ülkeye doğru gitmiş.

Genç, çıplak bir hâlde ülkeye girmeye utanmış. Ülkenin kenarında şahane bir kale varmış. Kalenin karşısında durup aşağıdan yukarıya doğru bakmış.

O kalede aslında onun büyük kız kardeşi ile ayı damadı yaşıyorlarmış. Büyük kız kardeşi kalenin başından bakarken kardeşini görmüş, tanımış. Sonra hizmetçisine giysiler verip:

“O genci giydir, al da buraya getir!” diye yollamış. Hizmetçisi gidip genci giydirmiş, alıp kaleye getirmiş. Kız kardeşi çok sevinmiş, kardeşini kucaklamış, okşamış. Başlarından geçenleri konuşmuşlar.

Sonra kız kardeşi:

“Damadın gelmek üzere. Kendisi aksi bir adamdır, ben seni saklayayım, içeri öfkeli girerse, ne olur ne olmaz!” demiş. Dediği gibi saklamış kardeşini.

“Bir şey kokuyor, ne kokuyor!” diye içeri girmiş ayı.

“Oradan buradan sen geliyorsun, biz ne bilelim!” demiş kadın.

Sonra o ayı yakışıklı mı yakışıklı bir delikanlı olmuş.

“Kardeşim gelse ne yaparsın?” diye sormuş kadın.

“Ne mi yaparım! Kurban keserim, toy-oyun düzenlerim, onu hoş tutarım.” demiş damat.

“Hah işte!” deyip kardeşini çıkarmış. Damat, genci kucaklamış. Söylediği gibi kurban kesip güzelce ağırlamış, toy-oyun düzenlemiş.

Böylece birkaç gün geçirmişler. Sonra genç, damadına yolda rastladığı ak keçiyle olanları anlatmış, onun ne olduğunu sormuş.

“Sen ona dokunma!” demiş damat.

Genç, ortanca kız kardeşine doğru yola koyulmuş. Giderken önüne yine o ak keçicik çıkmış. Önceki gibi önünü kesip gitmesine müsaade etmemiş. Bunun üzerine genç tüfeğini kapıp ateş etmiş, keçicik de onun kıyafetlerini yakmış, hemencecik ortalıktan kaybolmuş.

Genç, gide gide bir ülkeye varmış. Sonra öyle çıplak hâlde ülkeye giremediğinden kenarda güzel bir kalenin dibinde durmuş.

Ortanca kız kardeşi, kalenin penceresinden bakarken genci fark etmiş, kardeşini tanımış. Hizmetçisiyle giysiler yollamış, kaleye çağırtmış.

Ortanca kız kardeşi de kucaklamış, okşamış genci. Birbirlerine havadislerini anlatırlarken kız kardeşi:

“Damadın neredeyse gelir. Kendisi sinirli biridir, ne olur ne olmaz ben seni saklayayım.” demiş ve saklamış. Kurt, kapıdan girince:

“Bir şey kokuyor, ne kokuyor!” demiş.

“Oradan buradan gelen sensin, biz ne bilelim!” demiş karısı. Sonra kurt, yakışıklı bir delikanlı olmuş.

“Kardeşim gelse ne yaparsın?” demiş ortanca kız kardeş.

“Ne yapacağım! Sarılırım. Kurban keserim, hürmet ederim, toy düzenlerim, hoş tutarım.” demiş o da.

Karısı kardeşini çıkarmış. Damat, söylediği gibi, kucaklayıp sarılmış, hoş tutmuş genci. Misafirlik koyunlarından kesmiş, toy-oyun düzenlemiş.

Genç, onlarda da bir müddet kalıp gideceğine yakın, yolda önüne çıkan ak keçinin hikâyesini anlatmış: "O neydi?" diye sormuş damadına.

"Sen ona dokunma!" demiş damat.

Genç, "Şimdi küçük kız kardeşimi de göreyim." diye yola çıkmış. Giderken bakmış ki yine o ak keçicik önünde dikiliyor. Önceki gibi yol vermemiş. Genç, oraya gitmiş buraya gitmiş, olmamış. Sonra öfkelenip tüfeğine sarılmış ateş etmiş. O da onun giysilerini yakmış, anında ortalıktan kaybolmuş.

Genç, yakınlarda bir ülkeye varmış. Çırılçıplak ülkeye giremediğinden kenarda güzel bir kalenin dibinde durmuş. Şansına o kale küçük damadının yani tilkinin kalesiymiş.

Küçük kız kardeşi pencereden bakarken genci fark etmiş. Tanımış ve hemen hizmetçisine kıyafetler verip aşağıya yollamış: "Giydirip buraya getir." demiş.

Kız kardeşi genci kucaklamış, hasretle okşamış. Sonra kız kardeşi:

"Şimdi damadın gelmek üzere, o sinirli, fena bir adamdır. Ne olur ne olmaz ben seni saklayayım!"

Öyle söyleyip kardeşini hemen saklamış. Gizledikten sonra tilki içeri girmiş.

"Hımm, bir şey kokuyor, ne kokuyor?" demiş.

"Oradan buradan gelen sensin, biz ne bilelim?" demiş bu da.

Tilki çok yakışıklı, yiğit bir delikanlı olmuş.

"Kardeşim gelseydi ne yapardın?" demiş küçük kız kardeş.

"Hay hay gelseydi! Sarılırdım, hoş tutardım, kurban keserdim, hürmet ederdim." demiş damat. Sonra o da kardeşini çıkarıp getirmiş.

Damat, genci gördüğüne çok sevinmiş. Söylediği gibi hoş karşılamış, hürmet göstermiş. Genç, ona da o ak keçinin hikâyesini anlatmış, böyle böyle sadece önüme çıktı, durdu, sonra arkama böyle geçti diye anlatmış: "O neydi?" diye sormuş.

“O keçi değil.” demiş damat. “Vermez Hanın Almaz Kızı. Sen ona dokunma!”

Sonra genç: “Öyleyse benim onu almam lazım, bunun bir çaresini bul.” demiş, işi damadına bırakmış.

Düşünmüş tilki damat, gence şöyle akıl vermiş:

“Onu alman için, ilk önce kendine bir tulpar at yetiştirmelisin! Şuradan gidince orada bir kadın var. Ona git, ‘Kısraklarını üç gün ben güdeyim!’ de. Onun üç tane kısrağı var, onları üç gün güdebilene birinin doğurduğu tayı verir. Güdemeyeni ise ya kendisine hizmetçi yapar ya da karanlık zindana atar. Üç gün güdebilirsen üçüncü günün akşamında üç kısrak üç tane tay doğuracak. Sen, iki güzel kısrağın taylarını tımarla, temiz tut, üçüncüsüne yani o zayıf, biçimsiz kısrakçığınkine ise dokunma, bırak kirlensin. Sabahleyin kadın sana o iki temiz taydan birini almanı söyleyecek, kabul etme, küçük taycığı al, o sana sadık bir at olacak.”

Genç, damadın bahsettiği kadına gidip: “Teyze, kısraklarını üç gün ben güdeyim.” demiş.

“Güt tabii oğlum güt. Onlara bakacak adam bulamıyorum. Üç gün boyunca azimle, sabırla bakabilirsen birinin tayını seçtirip sana veririm.” demiş kadın.

Genç, sabahleyin atları sürüp gütmeye çıkarır çıkarmaz atlar önünden kaybolmuş.

Sonra hemen tilki yetişmiş. Tilki, gence:

“Atlar birer taş oldu, sen git eve, akşama gelirsin, akşama kadar atları ben güderim.” demiş. Genç gitmiş, tilki de atları gütmek için kalmış.

Sonra kısraklar taş olsalar o da taş olmuş, kaya olsalar kaya olmuş, ağaç olsalar ağaç, kum olsalar kum olup sürmüş. Kısraklardan biri bile çobandan kaçamamış.

Tilki, akşama kadar kısrakları iyice yormuş. Sürüp götürmüş, gence vermiş:

“İşte, götür de ahıra bağla!” demiş.

Kadın, gencin kısrakları kaybetmeden güdüp getirdiğine çok şaşırmış, ama hiçbir şey söylememiş. Gece ise: “Siz nasıl olur da yenilirsiniz, nasıl güder sizi!” diye kısrakları iyice azarlamış.

İkinci, üçüncü gün de vaziyet öyle olmuş. Tilki, kısrakların birini bile kaçırmadan gütmüş, akşam olunca gence vermiş.

Üçüncü günün akşamında ise üç kısrak, üç tane şahane tay doğurmuş.

Tayların ikisi birbirinden güzel, mükemmel; diğeri ise küçücük bir aygırmış.

Tilkinin dediği gibi genç, iki güzel tayı tımarlamaya, silmeye özen göstermiş, üçüncüsüne ise el sürmemiş, tüylerinin karman çorman olması için bırakmış.

Kadın, çıkıp gelmiş ve:

“Sen sözünde durdun, seç beğen al o güzel taylardan birini!” demiş.

Genç: “İyileri kendine kalsın nine, bana bu yeter.” deyip üçüncü taycığı almış. Onun yerine diğer taylardan birini verebilmek için çok uğraşmış kadın, ama genç kabul etmemiş. O tüyleri dağınık, biçimsiz taycığı alıp gitmiş.

Getirip atın başına dizgini takınca tay bir yaşına gelmiş gibi olmuş, eyerin altına örtüyü yerleştirince iki yaşında, atın terini alsın diye bir örtü daha koyunca üç yaşında, üstüne eyeri salınca beş yaşındaki bir at kadar olmuş. Genç, sıçrayıp üstüne bindiğinde ise yedi yaşında bir tulpar at olmuş.

Sonra tilki gence:

“Şimdi sen ona insaniyetli davranırsan o da sana sadık bir at olur. Gözcülük yapalım, kız dolaşmaya gidince sen de git kalesinin önünde üç tane çukur kaz. Çukurlardan çıkan toprağı bir yere yığma, fark etmeyeceği şekilde etrafa saç. Sonra gece git, çukurun yakınında ormana saklan. Kız döndüğü zaman atlayıp çukurun birine in. Atı seni görünce kişneyecek. Kız da çıkıp bakacak. Bir şey göremeyince “Niye kandırıyorsun beni?” diyecek ve atını dövecek, sonra geri dönüp yatacak. Sen hemen o çukurdan sıçrayıp çık ve ikinci çukura girip saklan. Atı kişneyince kız çıkacak ve bir şey göremeyince yine atını dövüp içeri girecek. Üçüncü kez de öyle yaparsan bu sefer atına inanmayacak, yatıp uyumaya devam edecek.

Sonra kalkıp git ve atını onun atının yanına yolla. Kendin de gir içeri, kızın saçının bir karyolada, kendisinin başka bir karyolada olduğunu göreceksin, altın örgülerini karyolanın başlığına sıkıca bağla.

Kız uyanınca saçını çözmeni isteyecek, kabul etme. 'Kuran hakkı için sözünden çıkmam, çöz!' dersen serbest bırakırım, de." demiş.

Genç, her şeyi damadının dediği gibi tastamam yapmış. Kız, "Saçımı çöz!" diye yalvar yakar çok dil dökmüş. Genç çözmemiş.

"Ben seni almaya geldim. 'Kuran hakkı için, sözünden çıkmam!" diye ant içmezsen çözmem." demiş genç.

Vermez Hanın Almaz Kızı, gencin dediğini tekrar edip ant içmiş. O da onun altın saçlarını çözmüş.

"Benimle yaşamaya razı mısın?" demiş genç.

"Razıyım. Senin dışında hiçbir kalpaklı adam beni yenememişti. Sen hepsinden güçlü çıktın." demiş kız.

Sonra gencin damatlarını, kız kardeşlerini de çağırıp toy-oyun yapmışlar, evlenmişler. İkisi de o kalede yaşayıp gitmişler.

2.13. KÜLBULGAVUÇ

Bir adamın üç oğlu varmış. Yoksul bir hayatları varmış. Sonra babaları hastalanmış, ölüm döşeğinde oğullarına vasiyet etmiş: "Ben öldükten sonra ilk üç gece, her biriniz kabrime gelip birer gece bekleyin."

İhtiyar ölmüş, onu âdetlerin gerektirdiği gibi gömmüşler. İlk gece büyük kardeş, kabrin başında beklemek yerine toya gidip gelmiş. İkinci gece ortanca oğlan gitmiş, ama tan ağarana dek şarap içip akranlarıyla oynamış, öyle dönmüş. Üçüncü gece kabrin başında beklemeye en küçükleri, Külbulgavuç gitmiş. Kabrin yanında yatarken tan ağarmasına yakın bir zamanda kabir tıkırdamaya başlamış. Sonra genç, kabri eliyle itekleyince şunu görmüş; kabrin içinde üç tane at varmış, her ne ihtiyacı varsa üstlerindeymiş; biri boz, biri kara, biri maviymiş atların. Üstlerinde koşum takımının yanı sıra, pelerinler de dâhil olmak üzere erkek kıyafetleri varmış. Mavi atın üstündeki kıyafetler mavi, kara atın üstündekiler kara, boz atın üstündekiler de boz renkliymiş.

Atlar, gençle insanların diliyle konuşmuşlar: “Sen her birimizin kuyruğundan birer tüy al, bize ihtiyacın olduğunda tüyleri tutuştur, hemen geliriz.” Genç, tüyleri alıp bohçasına koymuş, sabahleyin evine sevinerek gelmiş. Külbulgawuç kardeşlerine yaşadığı olayları anlatmış. Onlar ise Külbulgawuç’u “Sen bizi kandırmaya çalışıyorsun!” diye dövüp duvar dibine atmışlar.

Oğlanların yaşadığı ülkeye büyük bir haber gelmiş: “Hanın kızı evleneceği genci seçiyor, kalenin başında pencereden bakıp elini uzattığında atıyla zıplayıp elinden yüzüğü alıp yere inen yiğide varacak.” diye.

İki büyük kardeş biri öküze diğeri tekeye binip küçüğe hiçbir şey söylemeden hanın kalesine doğru yola çıkmışlar.

Külbulgavuç’a ise yamaçta inekleri gütme işini vermişler. O inekleri sürüp çakmağını çakmış, tüylerin birini tutuşturmuş. Hemen kişneyip oynayarak yelesini savura savura mavi bir at yetişmiş. Üstünde mavi koşum takımı ve bir yiğit için baştan ayağa giysi varmış. Sonra Külbulgavuç ata binip halkın toplandığı yere doğru gitmiş. Gide gide yolda kardeşlerine yetişmiş, onlara selam verip geçmiş, ikisi de onu tanımamış. Şaşkınlık içinde: “Bu mükemmel atlı da kim acaba?” diye bakakalmışlar.

Külbulgavuç kaleye varmış. Orada halk toz-dumanmış. Genç, atıyla kalabalıktan biraz uzakta durmuş. O kadar adam ısrarla uğraşmış, ama hiçbiri kalenin hizasına çıkamamış. Kız, ötede duran atlıyı görünce babasından şunu istemiş: “O ötede duran atlıya söyleyiverin, o da sıçrayıp denesin.”

Gençten şansını denemesi istenince, o da atını iyice hızlandırıp sıçramış, göğe öyle bir yükselmiş ki kaleden de yükseklere çıkmış, ama yüzüğe el sürmeden inmiş.

Külbulgavuç, atıyla geri, ineklerin yanına gelmiş, atı serbest bırakmış, eski kıyafetlerini giymiş. Sonra hayvanları sürmeye devam edip akşama evine dönmüş. İki büyük kardeş büyük bir havadis vermişler:

“Hey, bir yiğit delikanlı gördük. Atıyla kaleden yükseklere zıpladı, nedense yüzüğü almadan indi.” demişler.

Külbulgavuç, hemen: “O atlı benim!” deyivermiş.

Kardeşleri ise, onu yalanlarının sonu yok diye güzelce pataklamışlar.

İkinci gün de millet kalenin etrafına toplanmış. Önceki gibi gençler, yarışıp yüzüğü almayı umut etmişler. Ama başaramamışlar. İki kardeş, biri öküze biri de tekeye binip yola çıkınca Külbulgavuç da boz at ile yola çıkmış, selamlaşıp onların önüne geçmiş. İki kardeş de çok şaşırmışlar.

Boz atı ile Külbulgavuç kaleden biraz uzakta durmuş. Yine kızdan bir elçi gelip gencin atıyla zıplamasını istemiş. Külbulgavuç, atı zıplatıp pek yükseğe çıkıp kıza da keskin bir bakış fırlatmış, yüzüğü almadan yere inip gitmiş. Halk, dağılmış o gün. Külbulgavuç, atını gönderip evine gelmiş.

Eve gelir gelmez gençlerin anlattığı haberleri dinlemiş: “O boz atlı benim.” demiş. Gençler, yine yalancı diye dövmüşler onu.

Halk toplanalı artık üçüncü gün oluyormuş. Bu gün, son günmüş. İki kardeş yine öküz ile tekeye binip yola çıkmışlar. Külbulgavuç ise sığırların peşinden gitmiş. Onları kuru otları otlamaya bırakmış, çakmağını çakıp kara tüyü yakmış. Hemen yeri sarsarak, yelesini savurup kuvvetli kuvvetli kişneyerek kara at koşum takımıyla gelmiş. Külbulgavuç, hemen üstündeki kıyafetleri saklayıp baştan aşağı giyinerek ata binip gitmiş. Yolda kardeşlerine rastlayıp selamlaşmış. Pek şaşırmışlar, ama kim olduğunu çıkaramamışlar.

Kardeşler kaleye yetişmişler. Külbulgavuç atıyla epey uzakta durmuş. Yanına çok geçmeden elçiler gelmiş: “Sen de bu büyük yarışa katılsaydın.” diye yarışa katılmasını istemişler.

Halk, Külbulgavuç’a bakmış. O uzaklaşıp atını hızlandırıp sıçramış, yükseğe çıkıp geri gelmiş, yüzüğü alıp aşağı inmiş. Sonra atına kırbacını vurup arkasına bakmadan gözden kaybolmuş. Halk, şaşırmış kalmış. Külbulgavuç, ineklerin olduğu yere gidip atını serbest bırakmış, inekleri sürüp eski kıyafetleriyle eve gelmiş. Geldiğinde iki kardeşi epey şaşkın bir hâlde kara atlının hikâyesini anlatıyorlarmış.

Külbulgavuç, yine içinde tutamayıp: “O karalar giymiş atlı benim!” demiş.

“Bu deli bizi nereye kadar aldatacak?” diye gençler Külbulgavuç’u hiç acımadan dövmüşler.

Dördüncü gün: “Hana damat çıktı, hana damat çıktı!” diye büyük bir haber dolanıyormuş halkın arasında. Han, dünyayı toplayıp kapının önünde tepsilere yemek-su, boza[20]-bira koydurmuş. Kız da bütün gençlere bakıp yüzüğü aramış. Kızın yanında hanın vezirleri de varmış. Çok aramışlar, ama hiçbir şey bulamamışlar. Üstü başı dilenciye benzeyen Külbulgavuç, boza kadehini iki eliyle alınca kız, parmağına sarılı bez parçasını fark etmiş: “Parmağını niye bağladın?” diye sormuş.

Külbulgavuç “Kesmiştim.” diye cevap vermiş.

Kız: “Çöz, göreyim.” demiş.

“Hıçin,[21] et verirsen çözerim.” diye cevap vermiş Külbulgavuç.

Kız, hemen hıçin, et getirtip dilenciye ikram etmiş. Külbulgavuç bezi parmağından atmış, hem kız hem vezirler hem de oradaki halk yüzüğü görmüş. Kimse inanmamış, “Hırsızı yakaladık.” demişler. Sonra gencin üstünde çullanıp iyice dövmüşler. Genç, kuvvetsiz kalınca şöyle demiş: “Siz beni böyle kötü biri olarak görmeyin, sözümü dinleyin. Yüzüğü ben aldım, üç defa farklı farklı atlarla geldim, işte böyle üçüncü gün kızın elinden yüzüğü kapıp gittim. İnanmazsanız yüzüğü yine oradan alayım.” demiş.

Hem han, hem kızı, hem de vezirler denemesine izin vermişler. Külbulgavuç, ceplerinden çıkarıp çakmağını çakarak kara tüyü yakmış. Kara at hemen şıp diye yetişmiş. Külbulgavuç, yırtık pırtık giysileri atıp kara giysiler giymiş. Sonra halkın gözü önünde yüzüğü hanın kızının elinden alıp inmiş.

Bütün dünya hayret etmiş, gence övgüler yağdırmışlar. Han, kızını Külbulgavuç’a vermiş. Onlar mutluluk içinde yaşamışlar.

Onları görmediğimiz gibi, hastalık mastalık da görmeyelim.

2.14. BIJMAPAPAH

Bir çoban varmış. Çocukları yokmuş, karısı kısırmış.

Çoban, sokağa çıkıp oynayan çocukları görünce kederlenmiş.

---

[20] **boza:** alkollü Kafkas içkisi, boza
[21] **hıçin:** bir tür börek

“Of! Benim çocuğum yok, bundan sonra yaşamamın ne anlamı var?” demiş. Çoban bu sözleri tamamladıktan sonra taşın altından kendisi bir karış sakalı bin karış olan yaşlı bir adam çıkmış. Çobana yaklaşıp şöyle demiş:

“Beni niye çağırdın? Ne oldu?”

“Ben seni çağırmadım.” demiş çoban.

“Hayır, çağırdın. Benim adım Of.” demiş kendisi bir karış sakalı bin karış olan yaşlı adam. “Sana ne lazım? Söyle!”

“Benim karım var.” diye başlamış çoban. “Ama kısır, bizim hiç çocuğumuz yok.”

“Olsun sonra? Ben sana yardım ederim.” demiş sakalı bin karış. “Ama ben bir şey söyleyeceğim ve onu kabul edersen yardımcı olacağım. Oğlun biraz büyüdükten sonra senin evinden ayrılıp evleninceye kadar dönmesin. İşte, bu elmayı al hanımına ver. Bunu yesin. Yedikten sonra size bir oğlan doğuracak.”

Çoban evine gelince elmayı karısına vermiş. Çok geçmeden altın saçlı güzel bir oğlan doğmuş.

Yıllar geçmiş, oğlancık büyümüş. Dünyada ondan yakışıklısı yokmuş. Bir gün, babası ona şöyle demiş: “Oğlum, senden ayrılmak benim için çok zor olsa da senin evden ayrılıp evleninceye kadar geri dönmemen lazım.”

Genç, hüzünlenmiş, ama başka bir şey yapmaya gücü yokmuş, anasının babasının sözü kanun gibiymiş. Babasıyla, anasıyla helalleşip bir dilim ekmek ile bir tutam tuz alıp uzaklara gitmiş. Dağlardan, ovalardan gide gide yorulmuş. Kimden kaldıysa eski bir saray görmüş, içine girip dinlenmek istemiş. Saraya girmiş, bakmış üç tane at var. O kadar güzellermiş ki genç bakmaya doyamamış. Atlardan biri şunları söylemiş: “Ey yiğit delikanlı, sen bizi hizmetine al, pişman olmazsın. Biz sana gerçekten kulluk ederiz.”

Genç, çok sevinmiş. Onlardan birine binmiş, kalanları da dizginlerinden tutup yanında yürüterek gitmiş. Dağ geçidinde bir ağıla kadar varıp oradan dönmeye niyet etmiş. Ama at ona şöyle demiş: “Bizi insanlara gösterme, kuyruklarımızdan birer kıl al. Sana gerekli olduğumuzda kılların kenarlarını yak. O zaman biz sana geliriz.”

Genç, atların kuyruklarından birer kıl koparıp almış, atları serbest bırakmış, kendisi de yayladaki ağıla gitmiş. Ağıldaki çobanlar genci görünce misafir etmişler. Semiz bir boğa kesmişler, etin tam yarısını kazana koymuşlar. Yemek sırasında çobanlar sahiplerinin nasıl meşhur bir zengin olduğunu anlatmışlar.

Genç, sabah ondan iş istemeye gitmiş. Hanın adamları hana varıp: "Her kim ise yiğit bir genç geldi, iş istiyor." demişler. Han, genci hizmetine almayı kabul etmiş.

Genç, kendisini işçilere deli gibi göstermiş. Bu yüzden onlar gencin akıldan biraz noksan olduğunu sanıp ona Bıjmapapah (Sümüklü kalpak) adını vermişler.

Hanın üç kızı varmış. Nasıl olduysa bir gün hanın küçük kızı Bıjmapapah'ı fark etmiş. Fark etmiş de öylesine sevmiş ki, dünyada yaşadığını unutup yemeden içmeden kesilmiş. Sadece Bıjmapapah'ı düşünüyormuş.

Bir gün hanın kızları elçi çağırıp şöyle demişler: "Bizim evlenme zamanımız geldi, artık babamız bunu düşünsün."

Elçi, hana varıp kızların dileğini söylemiş. Han, biraz düşünüp şöyle söylemiş:

"Evlenme zamanlarının geldiğini mi söylediler? Öyleyse, bahçeden birer karpuz alıp bana getirsinler. Karpuzlar olgunlaştılarsa o zaman onları evlendiririm."

Elçi kızlara hanın cevabını söylemiş. Hanın kızları bahçeye çıkıp karpuzları seçmiş, alıp gelmişler. Büyük kız tamamı çürümüş bir karpuz, ortanca kız bir tarafı çürümüş bir karpuz, küçük kız ise yetişmiş, olgun bir karpuz getirmiş.

"Peki" demiş han, "Evlenme zamanınız çoktan gelmiş."

Uzaktaki, yakındaki hanların oğullarını kızlarının karşısına çıkartmış. Kızlarına birer ballı çörek verip şöyle demiş: "Kimi seçtiyseniz ballı çörekleri onlara verin."

Hanın kızları ballı çörekleri alıp seçtikleri gençlere doğru gitmişler. İki büyük kızı ballı çöreklerini iki han oğluna vermişler. Küçük kızı ise ballı

çöreğini Bıjmapapah'a vermiş. Kız kardeşleri gülmekten boğuluyorlarmış neredeyse. Han, gözlerine inanamamış, küçük kızına yine bir ballı çörek vermiş. Ama o ikinci defa da ballı çöreğini Bıjmapapah'a vermiş. Bunun üzerine han çok sinirlenmiş. İki büyük kızı için büyük bir toy düzenlemiş, küçüğüne ise razı olmamış ve Bıjmapapah'la birlikte bir kümese yerleştirmiş.

Bir hayli zaman sonra han hastalanmış. Maharetli herkesi çağırmışlar, buna rağmen hiçbiri yardımcı olamamış. O zaman yaşlı bir cadı şöyle söylemiş:

"Han, ancak aslan eti yiyip ardından aslan sütü içerse iyileşecek."

Hanın iki büyük damadı aslan etiyle aslan sütü aramaya çıkmışlar. Bıjmapapah kimsenin aklına gelmemiş. Günler sonra, Bıjmapapah'ın karısı hana gidip Bıjmapapah'a da at verip onu da aslan etiyle aslan sütü aramaya yollamasını istemiş.

"O köleye böyle bir vazife vermek neye yarar?" demiş han. "Ama oraya gitmeyi çok istiyorsa yük taşıyan kısa boylu, yaşlı ata binsin gitsin."

Bıjmapapah, o kötü ata binip gitmiş. Ülkeden çıkınca cebinden bir at kılı çıkarıp yakmış. Hemencecik üstünde silahlarıyla, zengin giysileriyle kahramanların bindiği at önüne çıkmış. Bıjmapapah giyinmiş, ata binmiş, sonra oradan oraya gitmiş. Atı koşmadan rüzgâr gibi uçuyormuş. Çok geçmeden nehrin kıyısına varmış. Nehir kenarında sık kamışlar varmış. Bıjmapapah dinlenmek için orada durmuş. Bir süre sonra, o kamışların arasında bir dişi aslan görmüş. Bıjmapapah ayağa kalkıp yaklaşmış, dişi aslana doğru nişan almış. Dişi aslan, sıçrayıp Bıjmapapah'a yalvarmış:

"Beni öldürme, küçük yavrularım var. Sana ne gerekiyorsa söyle, her şeyi yaparım."

"Bana senin sütün ile bir yavrun lazım." demiş Bıjmapapah. Dişi aslan hem sütü hem de aslan yavrusunu vermeye razı olmuş.

Bıjmapapah aslan yavrusunu ve sütü alıp geri dönmüş. Yolda giderken hanın büyük damatlarına yetişmiş. Onlar, öfkeli öfkeli gidiyorlarmış. Niye diyecek olursanız, hana hiçbir şey götüremiyorlarmış. Bıjmapapah onlara yetişince onu tanımamışlar, verdiği selamı alıp onun nereye ve neden

gittiğini sormuşlar. “Aslan sütüyle aslan yavrusu aramaya çıkmıştım.” demiş Bıjmapapah. “Karım hasta, işte ilaçları aldım, gidiyorum.”

Damatlar ondan bir parça aslan etiyle birazcık aslan sütü istemişler.

“Kürek kemiklerinize benim damgamı vurursanız, size et de süt de veririm.” demiş Bıjmapapah.

Damatlar razı olmuşlar ve karşılığında bir parça et ve bir miktar süt almışlar.

Çok oyalanmadan Bıjmapapah onlarla selamlaşıp ayrılmış ve başka bir yoldan gitmiş. Ülkenin sınırına geldiğinde yırtık kıyafetlerini giyip hanın verdiği kötü ata binip evine dönmüş.

İkinci gün, sabahleyin hanın büyük kızları babalarına aslan etiyle aslan sütünü getirmişler. Han onlara övgüler yağdırmış, ama et ve süt hanın iyileşmesi için çok azmış. Bunun üzerine Bıjmapapah’ın karısı hana daha fazla süt ve et getirmiş. Han ondan almak istememiş, ama eşi dostu ısrar edip aldırmışlar. Han, eti yemiş, sütü içmiş ve şöyle söylemiş:

“Ben daha iyiyim, ama sütte tuhaf bir koku vardı.”

“Babacığım biz kümeste yaşıyoruz ondandır.” diye cevap vermiş kızı.

Han, onların kümesten ahıra taşınmasına izin vermiş.

Aslan sütüyle aslan yavrusunun etinden sonra han sağlığına kavuşmaya başlamış. Ama daha sonra yine kuvvetsizleşmiş. Bunun üzerine hana daha önce yardım eden büyücü kadını çağırmışlar.

“Han, maral eti yerse iyileşecek.” demiş yaşlı kadın.

Han, büyük damatlarını maral eti bulmaya göndermiş, küçük damadı ise aklına bile gelmemiş. İkinci gün Bıjmapapah hana kendisi gitmiş ve ilaç aramaya gitmek için ona da izin vermesini istemiş.

Han, “Bu kadar çok istiyorsan yine o kötü atı al da git.” diye ona sırt çevirmiş.

Bıjmapapah hanın yine o kötü atına binip gitmiş. Köyden çıkmış, at kılının kenarını tutuşturmuş. Sonra önüne yine kahramanların bindiği bir at çıkmış. Bıjmapapah güzel giysileri giyip atına binmiş, oradan oraya gitmiş. At, sık bir ormana girip orada durmuş. Bıjmapapah sarp bir vadide maral sürüsünü fark etmiş.

Kahramanların bindiği atının yardımıyla marallardan birini tutmuş, kalanları göndermiş.

Maralı kesip etini çuvala koymuş, büyük damatların gittiği yoldan geri dönmüş. Evvelki gibi büyük damatlar elleri boş dönüyorlarmış. Üçü de selamlaşıp beraber gidiyorlarmış.

“Sen nereye gidiyorsun?” demişler Bıjmapapah’a.

“Maral eti arıyordum, annem hasta.” diye cevap vermiş. “Şimdi de işte, ona ilaç aldım, gidiyorum.”

Damatlar ondan bir parça et istemişler. “Kaburgalarına damgamı vurmayı kabul ederseniz size et veririm.” diye cevap vermiş Bıjmapapah.

Damatlar kabul etmiş. Bıjmapapah onların kaburgalarına kendi damgasını vurmuş, bir parçacık et vermiş, onlarla vedalaştıktan sonra başka bir yoldan evine gelmiş. Bıjmapapah, köye varınca yine hanın verdiği ata binmiş, kendi yırtık kıyafetlerini giymiş, eve gitmiş.

İkinci gün sabah, hanın büyük kızları babalarına maral eti getirmişler. Küçük kızı da hana maral eti getirip gelmiş. Han onun getirdiği eti yemek istememiş, ama hanın yakınları kıza acıdığından onun tarafını tutmuşlar ve hana kızın getirdiği eti de yemesi için çok ısrar etmişler. Kızın babası küçük kızın verdiği eti de yemiş.

Han, o eti yedikten sonra şöyle demiş: “Et iyiydi, yalnız kötü kokuyordu.”

“Babacığım biz ahırda yaşıyoruz, kokmasın da ne yapsın.” demiş kızı.

Bunun üzerine han, onların ahırdan mutfağa taşınmalarına izin vermiş.

Han, iyileşmiş. İyileşmesinin şerefine kurbanlıklar kestirmiş, toy-oyun düzenlemiş. Bütün halkı toplamış, uzak-yakın bütün hanları oğullarıyla birlikte çağırmış. Büyük damatlarına çok iyi atlara binmelerini ve çok pahalı, gösterişli kıyafetler giymelerini buyurmuş.

“Ben bu sevinçli günde damatlarımın herkesten üstün giyinmesini istiyorum.” demiş.

Bıjmapapah bunu duyunca hanın onu damadı olarak saymamasına çok üzülmüş. Köyün öteki ucuna gitmiş, kara kılın kenarını tutuşturmuş. Önüne kahramanların bindiği süratli kara at çıkmış. Bıjmapapah hemen güzel

giysileri giyip kahramanların bindiği kapkara ata binip hanın avlusuna yetişmiş.

İnsanlar şaşkınlıkla, hayranlıkla bakakalmışlar. Çünkü gözlerini kamaştıran, âdeta kör edecek kadar güzel bir atlı karşılarında duruyormuş.

"Bu zengin genç nereden, kimlerden?" diye herkes birbirine sormuş, ama kimse cevap verememiş. "O Bıjmapapah!" diye kimsenin aklının ucundan bile geçmemiş. Bıjmapapah attan inmiş, atı hanın önüne göndermiş ve şöyle demiş:

"Han, işte bu kahramanların bindiği at artık senin!" deyip gitmiş. Köyden çıktıktan sonra mavi kılın kenarını tutuşturunca karşısına kahramanların bindiği koyu mavi at çıkmış. Bıjmapapah yola çıkmadan önce güzel, zengin kıyafetleri giymiş. Sonra at, okun yaydan fırladığı gibi uçup hanın avlusuna yetişmiş. Hanın kalesinin surlarından sıçrayıp geçmiş, adamlar ise büsbütün şaşırmışlar. O gencin kim olduğunu tahmin bile edememişler. Bıjmapapah, atını hana göndermiş, hana hediye etmiş. Halk, kahramanların bindiği atların etrafına üşüşüp seyretmiş. Bıjmapapah'ın avludan çıkıp nereye gittiğini kimse fark etmemiş.

Bıjmapapah ise yine köyün bir ucuna gitmiş, ak kılı tutuşturmuş, sonra önüne ak at gelmiş. Hanın kalesinin surlarından da yükseğe sıçrayıp hanın avlusunun ortasında durmuş. Adamlar o meşhur yakışıklı gence ve onun şahane atlarına bakmaktan şöleni unutup hayretler içinde bakakalmışlar. Adamlar, Bıjmapapah'ın etrafına üşüşmüşler, sonra kim olduğunu sormaya başlamışlar.

"Han, işitmek isterse," demiş Bıjmapapah, "…ben de hepsini anlatırım."

Han izin vermiş, sonra genç, bizim bu bildiklerimizi anlatmaya başlamış.

Han o kadar çok şaşırmış ki, zar zor sağ kalabilmiş. Bu, ona rüya gibi geliyormuş. Bu gencin küçük damadı olduğunu anlamış, ama hikâyesini kesmemiş.

"Ben hanın bana verdiği kötü ata binip köyün öteki ucuna gidiyor, orada kendi atlarımı çağırıyordum, onlar aslan yavrusu etini, aslan sütünü,

maral etini bulmama yardım ettiler. Ben her defasında büyük damatlar hangi yoldan gidecek olsa o yoldan dönüyordum. İki seferde de elleri boş dönüp geliyorlardı, ben ise onlara bir parça et ile süt vermiştim. Bunun üzerine onların kürek kemikleriyle kaburgalarına kendi damgamı kızdırıp vurdum."

Hem han hem de toplanan halk, gencin anlattığı hikâyenin gerçek olup olmadığını öğrenmek için sabırsızlandıklarından daha fazla dayanamamışlar. Hepsi de gerçekten hanın büyük damatlarının kürek kemiklerinde ve kaburgalarında damga olup olmadığına bakmak istemişler. Han, onlara gömleklerini çıkarmalarını buyurmuş. Sonra herkes onların hem kürek kemiklerine hem de kaburgalarına vurulmuş damgaları görmüş.

Han, büyük damatlarına kendisini aldattıkları için çok kızmış. Bütün halkın huzurunda han, yalnızca Bıjmapapah'ı kendisine damat kabul etmiş ve bütün hanlığını ona vermiş. İki büyük damadını ise kovup ülkesinden men etmiş. Bıjmapapah ise genç karısıyla birlikte mutlu mesut yaşamış. Hanın izniyle Bıjmapapah gidip babasının, anasının yaşadığı topraklara gelmiş. Ondan sonra birbirlerinden ayrılmadan ömürlerinin sonuna kadar huzurla yaşamışlar.

2.15. ALGABAR

Evvel zaman içinde ülkenin birinde bir han yaşarmış. O hanın toprakları bereketli, halkı becerikliymiş. Herkes refah içinde yaşıyormuş. Gel gelelim karısı ile tulpar kısrağı kısırmış.

Han ikisi için şifa arıyormuş. Adam göndermediği yer, yaptırmadığı ilaç kalmamış. Ama ne karısı çocuk doğurmuş, ne de tulparı tay!

Sonra bir gün, adamları hana şöyle bir haber duyduklarını söylemişler: "O yerde, o yerde yaşlı biri yaşıyormuş, onun ağaçlıklı bir bahçesi varmış, o bahçede bir elma ağacı varmış, onun elmasından yiyen kadın olsun dişi hayvan olsun hamile kalırmış."

Han, sevinçle karısına o büyücüye kendisinin gitmeye kararlı olduğunu söylemiş. Han, öteberi ve birkaç asker alıp yola çıkmış.

Böylece gide gide bir aydan fazla süren yolculuğun ardından büyücüye varmışlar. Büyücüye geldiklerinde mevsim baharmış.

Yaşlı kadın onlara ev sahipliği yapmış, ağırlamış. Yiyip içme bittikten sonra neden geldiklerini sormuş. Misafirin han olduğundan haberi yokmuş kadının.

Han, büyücüye derdini anlatmış. Böyle böyle ben, bir ülkenin hanıyım, gelme nedenim de bu, diye vaziyetini anlatmış.

"Haberimi doğru duymuşsun." demiş yaşlı kadın. "Ama şu sıralar yalnızca bir tane elmam kaldı, sana nasıl vereyim? Bir meyve zamanından diğerine kadar son elmayı koparmayacağım diye yeminim var, yeni meyve vermesine daha dört-beş ay var."

"Ne yapacaksan yap, vermemek gibi bir şansın yok, işte bu getirdiğim param, malım da senin olsun, beni eli boş gönderme!" diye ikna etmeye çalışmış han.

Baş edemeyeceğini anlayınca: "Tamam." demiş kadın, tek kalan elmasını vermiş. "Utanmayan ikram edilmeyeni yer" denildiği gibi han, elmayı alıp askerleriyle ülkesine dönmüş. Geldikten sonra o kadının dediği gibi elmayı ikiye bölüp yarısını karısına, yarısını da kısrağına yedirmiş.

İkisi de elmadan paylarına düşeni yemiş. Aradan biraz zaman geçtikten sonra hanın karısı oğlan doğurmuş. Kısrağı da tay doğurmuş. Ama o tay, doğar doğmaz sanki uçup gitmiş, kaybolmuş.

Hanın oğlu on beş yaşında bir delikanlı olmuş. Tulpar kısrak ise her yıl bir tay doğurmuş, ama kısrağın toplam on beş tayı doğar doğmaz kaybolmuş.

Yine bir yıl sonra aynı tarpan[22] kısrağın tay doğurma zamanı gelmiş. Genç, bunu duyunca babasına şöyle demiş: "Babacığım bu gece kısrağın başında ben bekleyeyim."

"Oğlum, zaten sen de hayır dersen, kısrağın başında bekleyecek çevik bir adamım kalmadı. Ama taylardan birini bile kurtarmak gelmedi ellerinden. Hem sen daha gençsin, ne yapabilirsin ki?" demiş han.

Yine de han, birinin bir şey yapabileceğinden umudu kestiğinden oğluna atın başında beklemesi için izin vermiş.

---

[22] **Tarpan:** güçlü bir at cinsi, zebra

At, doğurmaya başlayınca genç uyanmış, dikkatlice kalkmış yerinden. Fakat küçük tay daha doğar doğmaz yere düşeceği sırada genç, tutup yakalamak isterken gözden kaybolmuş, genç de boş zemine bakakalmış. Doğuran kısrağın üstünde duman bulutundan başka hiçbir şey görememiş. Sonra genç, hemen tüfeğine sarılıp dumanın içine doğru ateş etmiş. O duman bulutuyla tüfekten çıkan duman birbirine karışınca ortalığı iyice sis basmış, genç de heyecanla sisin içine atılmış. O sis bulutundan pat pat diye tay ile beraber garip bir hayvan da düşmüş. Küçük tay sağ, o hayvan ise ölüymüş.

Adamlar, tüfek sesine koşup gelmişler. Küçük tayın sağ kaldığını görünce hana müjdeli haberi vermeye koşmuşlar, hadiseyi anlatmışlar.

Han, askerleriyle gelip tarpan taya çok sevinmiş. Ölen hayvanın ise ne olduğunu kimse kestirememiş. Derisini yüzüp ahıra attırmış han. Küçük tay ile kısrağın başına da güçlü muhafızlar yerleştirmiş.

Gecenin bir vakti, hanın bir hizmetlisi koşarak gelmiş:

“Han’ım, ahırda sürekli bir şey yanıp duruyor.” diye korka korka haber vermiş.

Han da hizmetçileri ile koşturup ahıra varmış. Gittiklerinde hanın oğlunun öldürdüğü hayvanın derisi parlayarak yanıyor, ahırın içini gündoğumu gibi aydınlatıyormuş. Han, deriyi alıp evine götürmüş.

O günden sonra geceleri evini aydınlatmak için hanın lambaya ihtiyacı olmamış, ama onun ne olduğunu, nereden geldiğini, kaybolan tayların nereye gittiğini öğrenmek istemiş, hanın düşünmekten huzuru kalmamış, gücü tükenmiş.

Sağ kalan taya hanın oğlu bizzat kendisi bakmış, kendisi besleyip tımarıyla temizliğiyle ilgilenmiş, zamanı gelince eğitip “İşte bu!” denilen bir at yapmış. Oğlancık on sekiz yaşında delikanlı, küçük tay ise üç yaşında tarpan at olmuş.

Sonra bir gün ata binip babasına gelmiş Algabar: “Babacığım, insaflı bir sahip olursam bu da bana sadık bir at olur gibi görüyorum. Böyle biraz dolaşıp toprağı suyu görüp döneyim, diyorum eğer izin verirsen.” demiş.

Han, çok memnun olmasa da oğlunu kırmak istemediğinden izin vermiş. “Çok uzaklara gitme!” demiş ona.

Genç, hazırlığını yapıp gerekli eşyalarıyla yola çıkmış. Maksadı atı denemek ve babasının hanlığının etrafında dolaşıp geri dönmekmiş.

Genç, gide gide iki gün sonra ormanın içinde düzlük bir araziye varmış. Sonra genç, atı dinlendireyim, kendim de bir geyik avlayıp karnımı doyurayım, diye düşünmüş, daha atından inmeden orman kenarında karşısına bir yaban keçisi[23] çıkmış. Çıkmış ama ya ormana girip çıkıp gözden kaybolmuyor ya da durmadan koşup o kırlık arazinin çevresinde dolanıyormuş.

Algabar, hayretler içinde ne ateş etmiş, ne de bir şey söylemiş, ona bakakalmış sadece. Ama geyik hiç yorulmadan usanmadan koşmaya devam edince genç sıkılmış. Atına binip geyiği kovalamaya başlamış. Ama ne geyik uzaklaşmış, ne de at hızlanıp yetişmiş. Böylece aynı yerin etrafında üç dört kere koşmuşlar. Genç bakmış ki olmuyor, atının eyer terkisinden kement alıp geyiğe fırlatmış. Kement geyiğin boynundan geçmiş. Genç, hemen tutmuş geyiği. Geyik çırpınarak yenilmemeye gayret etmiş. Öyle olsa da genç, onun hakkından gelmiş. Sonra kesmek için adette olduğu üzere geyiğin boynunu kıbleye çevirince geyik, insan gibi konuşup şunu istemiş:

“A genç, beni keseceksen önce göğsümdeki üç düğmeyi bulup aç, ondan sonra kesersin.”

Algabar, “Tamam, senin dediğin gibi yapayım.” demiş. Yoklayıp geyiğin göğsündeki üç düğmeciği bulup iliklerini çözünce geyik hemen görülmeye değer güzel bir kız olmuş, sıçrayıp kalkmış yerden.

Genç hayretle dikmiş gözlerini, ne diyeceğini bilememiş.

Kız ona hikâyesini şöyle anlatmış: “Ben filan yerde filan hanın kızıyım. Yetişip evlenme çağına gelince kendimden güçlü bir erkeğe rastlayamadım, kaldım. Sonra kendimden güçlü birine rastlayıp ‘Bu yiğit bir erkek’ demeden evlenmemeye ant içtim. Böylece gelip bu kırın başında bekleyeli neredeyse bir yıl oldu. Beni tutabilen, boyun eğdirebilen kimse çıkmamıştı, işte bugün

[23] Burada “yaban keçisi” olarak geçen hayvan, masalın geri kalanında “geyik” olarak anılır.

sen gelip tutana kadar. Sen benden daha güçlüsün. Şimdi nasıl istersen öyle yap! Senin sözünden çıkmayacağım."

Genç de kıza kendisinin kim olduğunu, niye dolaştığını anlatmış. "Senin gibi bir kıza rastladığıma çok sevindim. Razıysan evime götüreyim." demiş. "Razıyım." demiş kız. "Öyleyse var git yoluna. Sözünde durup beni ararsan işte şu gün şuraya gelirsin, o gün orada beni bulacaksın. Babam beni bir hanın oğluna verecek, gelirsen nasıl istersen öyle yaparsın."

Kız, öyle söyledikten sonra parmağındaki yüzüğü çıkarıp gence vermiş, ardından tekrar geyik kılığına girip kaybolup gitmiş.

Genç de yoluna devam etmiş. Gide gide birkaç gün sonra bir kaleye varmış. Kaleye gelip:

"Hey, kimse var mı burada?" diye seslenmiş. Kalenin başından bir kız bakıp:

"Gel, yaklaş!" demiş.

"Yaklaşmaya itirazım yok, ama gelen erkeği karşılayıp selamını alacak, konuşacak bir erkek yok mu bu kalede? Kadının tek başına olduğu yere girmek yakışık almaz. Hem böyle bir adet de yok." demiş Algabar.

"Üç kardeşim var, üçü de savaştalar. İşte oraya gidersen, yakınlarda rastlarsın onlara." demiş kız.

Genç, "Sağ ol!" deyip kızın gösterdiği tarafa doğru gitmiş. Biraz gidince bakmış ki, adamlar iki bölük hâlinde hararetle savaşıyorlar. Bir tarafta büyük bir ordu, bir tarafta topu topu üç delikanlı.

Gencin geldiğini görünce o üç gençten biri:

"İşte şu gelen bizim safımızda olursa güçlenip onları bozguna uğratırız!" demiş. Büyük ordunun komutanı ise içinden: "Şu gelen bize katılırsa onları yeneriz!" diye geçirmiş.

Ama Algabar yetişip o üç gence katılmış, selam verip:

"Gençler, niye savaşıyorsunuz?" diye sormuş.

"Savaşmayıp da ne yapalım! Komşumuz yaşlı han, kız kardeşimizi ikinci karısı olarak almak istedi, biz kabul etmedik. Bu yüzden askerini yollayıp bizimle savaşıyor. Babamızla iki kardeşimizi öldürdüler, üçümüz kaldık!" demiş gençler.

Algabar: “Şimdi dört olduk!” diyerek gençlere katılmış. Sonra şöyle demiş: “Siper savaşını bırakın. Siz azsınız. Onlar size, siz onlara ateş edip durursanız, ne kadar usta avcılar olsanız da onların ancak yüz tanesini vurabilirsiniz, onlar da sizin birinizi vuracak. Böylece sizi yok edecekler. Siperlerden atışmayı bırakın, atlarla mızrak savaşına girelim. Onlar sayıca fazla, yığılıp birbirlerine toslasalar işimiz kolaylaşır!”

“Bu kadar kolay olacaksa öyle yapalım.” demiş üçü de. Sonra büyük kardeş fırlayıp düşmanlara şöyle seslenmiş: “Ey, siz, deliğe saklanan fareler gibi kapıdan, delikten bakıp gölge gibi nişan almayı bırakın! Gerçekten er kişilerseniz yüz yüze karşılaşıp güçlerimizi gösterelim! Olmaz derseniz kül ayaklar, iyice saklanın, ayaklarınızı küle iyice sokun!”

Bunu söyledikten sonra sıçrayıp atlara binmişler, dördü de düşmana saldırmışlar. Düşmanlar da aşağılayıcı sözleri duyunca atlarına binip çekirge gibi dökülmüşler savaş meydanına. Mızrak savaşı kızışmış.

Onlar doluşup bir oraya bir buraya birbirlerine toslarken dördü dört koldan biçip doğramış, sonlarını getirmiş. Bilhassa Algabar’ın kılıcı düşmanların başlarında âdeta dans etmiş, tarpan atı serçe kılığına girmiş atmaca gibi öyle manevralar yapmış ki düşmanların kimini geri teperek kimini doğrayarak devirip atmış. Orada burada sağ kalanlar da kaçıp gitmişler.

Üç kardeş ve Algabar, gençlerin kalesine dönmüşler. Yiyip içip dinlendikten sonra gençler misafirin adını-sanını, yolunu-işini sormuşlar. Sonra kendi aralarında konuşup:

“Ey, biz bundan sonra böyle bir adama rastlayamayız. Bize yaptığı iyiliği başka hiçbir şey ile ödeyemeyiz. Kabul ederse kız kardeşimizi ona verelim.” diye karar almışlar, bu fikirlerini misafire söylemek istemişler. Ama ona söylemeye hiçbiri cesaret edememiş. Sonunda en küçükleri cesaretini toplayıp gönüllerinden geçeni gence açıkça söylemiş: “Sağ olun!” demiş misafir genç. “Benim söylemem gerekenleri siz söylüyorsunuz. Tabii tabii ben razıyım!”

Böylece gençler Algabar ile kız kardeşlerine nikâh kıymışlar.

Algabar onlarla bir iki hafta yaşamış. Ondan sonra, “Geri döneceğim.” diye söz verdiği kıza dönme vakti gelmiş. Genç hikâyenin doğrusunu

saklamadan hem gençlere hem hanımına anlatmış. Onlar da; “Söz verdiysen gitmelisin.” demişler. “Gideceğin yere iki ayrı yol var. Biri bir aylık, diğeri ise bir günlük. Bir günlük yol zorluklarla doludur, o yoldan gidip de sağ kalan olduğunu hiç duymadık.”

“Aylık yoldan giderim.” demiş Algabar. Böylece onlarla vedalaşıp yola çıkmış. Gide gide iki yol ayrımına ulaşınca nereden gideceğini bilmeden biraz duraksamış. Sonra “Bir gün doğan bir gün de ölür, ne olursa olsun! Öyle ya da böyle, bir aylık yoldan bana hayır yok.” deyip bir günlük yola girmiş.

Çok geçmeden yer yamayan yaşlı bir kadına rastlamış.

“Hayırlı günler nine!” diye selam vermiş Algabar.

“Sağ ol evladım! Bu fena yola niye girdin?” demiş yaşlı kadın. “Yoksa canına susadın da ondan mı dolaşıyorsun? Burası Erişi’nin yeri. Buraya gelen sağ dönemez.”

Böyle böyle diye kadına hikâyesini anlatmış. “Kıza verilen zamanın dolmasına bir gün kaldı, sözümde durmaktan başka çarem yok!” demiş yaşlı kadına.

“Başka çaren yok mu? Andın seninle olsun, git diğer kız kardeşime. Orada o da yer yamıyor. O sana bir şey öğretir.” demiş yaşlı kadın. Algabar, güzel sözlerle vedalaşıp ayrılmış.

Gide gide ondan da yaşlı bir kadına rastlamış. Bakmış ki o da yer yamıyor.

Selam vermiş genç, nineye. O da diğer kadın gibi selamını alıp gence diğerinin söylediği sözleri söylemiş. Genç, ona da ne kaygıyla bu yoldan yürüdüğünü anlatmış.

“Madem başka çaren yok, git en küçük kız kardeşime, o sana bir şey öğretir, bir fikir verir.” demiş yaşlı kadın.

Algabar, onunla da vedalaşıp yoluna devam etmiş. Çok geçmeden yine bir yaşlı, ama diğer ikisinden de yaşlı bir kadına rastlamış. Selam vermiş. Yaşlı kadın gencin selamını alıp şöyle demiş: “Nasıl bir hataya düştün de bu yola girdin oğlum? Yoksa canına susadın da ondan mı dolaşıyorsun? Buraya ayak basanın sağ dönemediğini bilmiyor musun?”

Genç, şaşırıp yaşlı kadına sormuş: “Nine, oradaki iki kız kardeşin senden yaşça büyükler, ama senden daha genç gösteriyorlar. En küçükleri sensin, ama en yaşlı göstermen nasıl oluyor?”

“Oğlum kaleye ne kadar yakın olursan hizmet de o kadar ağırlaşıyor, işin de o kadar artıyor, ağırlık çok dokunuyor. Buralarda, benim olduğum yerde Erişi çok yürür. Atla dolaşır. Atının bastığı yer yarılır, biz de onu yamamaya yarıyoruz.” diye durumu anlatmış yaşlı kadın.

“Anladım. O iki kız kardeşin ‘Ona git, o bir çaresini bulur’ demişlerdi.” demiş Algabar.

“Hem atı hem de kendisi senden daha güçlü. İyi bir usulün olmazsa onu yenemezsin.” demiş yaşlı kadın.

“Usul lazım dersen, o usulü öğretecek sensin. Yoluma devam etmekten başka çarem yok. Taktiği uygulayıp halledecek olan benim.” demiş genç.

“O zaman iyi dinle. Söylediklerimi harfiyen yerine getir! Öğrettiklerimin bir yerini bile eksik bırakırsan, Erişi hiç acımadan bitirir seni!” diye yaşlı kadın gence neyi nasıl yapacağını öğretmiş. “İlk olarak atının üstüne tutkallı topraktan üç dört kat sür. Onun atı senin atınla dövüşecek. Böyle yaparsan onun atı toprak yer, seninki onun derisini yer. Sonra atı güçsüz kalınca kaçıp kaleye gider. Senin atın da boşta kalıp yardım eder sana. Erişi ise seni görür görmez ‘Atışma mı güreş mi?’ diye sorar, sen ‘Güreş!’ de. Güreşte daha güçlü olup onu koltuk altına kadar yere vurup sokabilirsen başını kesersin. Ama senin bıçağın ona hiçbir şey yapamaz. Onun kendi bıçağını almalısın. Bıçağı ise kalede. Sandığı açınca bıçak, kendiliğinden fırlar. Dikkatli ol. Sandığın önünde kalın demir bir sütun var, sandığı açınca bıçak onu kessin. Önünde durursan seni ikiye böler. Erişi, bu yüzden seni kaleye gönderecek. Sandığı görünce arkasından uzanıp aç.” diye yaşlı kadın gence anlatmış.

Algabar, “Peki! Görüşeyim ben onunla! Sağ ol nine!”

Kadının dediği gibi atına birkaç kat tutkallı toprak sürmüş. Oradan biraz daha ileri gidince atı kişnemiş. Erişi, onu işittiği gibi fırlayıp atına atlamış, gencin önüne çıkmış.

“Vay it oğlu it! Benim başında beklediğim yere nasıl gelirsin! Atışma mı güreş mi?” diye hiddetlenmiş.

“Atışmayı kadınlar da yapar! Güreş! Gel, diz dize dövüşelim.” demiş genç.

O da “Gel!” demiş. İkisi de atlarından inmiş. Yetişip birbirlerini tutmuşlar. Genç, hemen ilk vuran olmuş, Erişi’yi dizlerine kadar yere sokmuş. Erişi de sıçrayıp çıkarak kaldırıp vurmuş, genci dizlerine kadar gömmüş. Genç, sıçrayıp çıkmış, atılıp Erişi’yi yere vurmuş, beline kadar yere sokmuş. O da gence vurmuş beline kadar yere sokmuş. Genç de öfkelenip Erişi’ye bütün gücüyle vurmuş, boynuna kadar batırmış. Sonra ikisi de durmuşlar; genç belden, Erişi koltuk altından.

O sırada iki at da dövüşüyormuş. Birbirlerini her kaptıklarında Erişi’nin atı toprak koparıyor, Algabar’ın atı ise derisini, etini koparıyormuş. Erişi’nin atı güçsüz kalmış. Kuvvetsiz kalınca dönüp kaleye kaçmış.

Gencinki ise koşup sahibinin yanına gelmiş, genç onun kuyruğundan tutarak sıçrayıp çıkmış. Aceleyle bıçağını savurmuş, Erişi’nin başını kesmeye başlamış. Uğraşmış uğraşmış olmamış. Bunun üzerine Erişi gence: “Boşuna uğraşıp ikimize de eziyet etme. Benim başımı yalnızca kendi bıçağım kesebilir. Orada orada, git de al gel.” demiş.

Algabar’ın aklına yaşlı kadının söyledikleri gelmiş. Erişi’nin kalesine gitmiş. Yaşlı kadının dediği gibi sandığın kilidine ip takıp arkasına geçmiş, ipi çekmiş.

Sandığın kapağı açılınca kocaman bir kılıç fırlayıp demir çubuğu ortasından kesip ikiye bölmüş, yere düşmüş. Kılıcı alıp Erişi’nin yanına gelmiş genç.

Bakıp da elinde kılıcı görünce Erişi:

“Ey, onu sana öğretenin de senin de Allah belanızı versin! Şimdi kesmeden önce göğsümdeki üç düğmeyi çöz, ondan sonra başımı kes.” demiş.

Genç, onun dediğini yapmak için uzanıp göğsündeki üç düğmeyi çözünce Erişi dünyada eşi benzeri olmayan güzellikte bir kız olmuş.

“Sen bana yapacağını yaptın. Allah’tan bul! Yeminim vardı, kendimden daha güçlü olmadıkça kimseyle evlenmemeye. Bu kaleyi de bir günlük yola bunun için yaptırdım. Erişi kılığına girip bu yolda bekleyeli birkaç yıl oluyor. Ama senin dışında kimse cesaret edip de buraya girmemişti. Sen beni yendin. Şimdi sana teslim oluyorum, nasıl istersen öyle yap!” demiş kız.

Algabar buraya, bu kısa yola niye geldiğini bundan da saklamamış.

“Söz verdiğim kıza yarın yetişmekten başka çarem yok. Razıysan benimle gel.” demiş.

“İtirazım yok, ben de seninle geleyim.” demiş kız. “Ben de bir işine yararım. Yoksa bakıyorum da huzurlu bir yola çıkmamışsın.”

Gide gide o geyik kızın söylediği ülkeye yaklaşmışlar.

“Sen ülkeye git, ben burada kalayım. İhtiyacın olursa yetişirim.” demiş kız.

Algabar, kaleye yaklaşınca büyük bir toy düzenlendiğini görmüş. Kaleye girmeden nehrin kenarında durmuş.

Kaleden bir kızcağız su almaya inmiş nehrin kıyısına. Genç, ona selam vermiş. Kız şarkı söyleyerek geliyormuş. Şarkısını yarıda kesip gencin selamını almış.

“Niyeyse çok sevinçlisin, şarkı da söylüyorsun.” demiş Algabar. Kız ona:

“Sevinmeyeyim de ne yapayım, hanımız bugün kızını bir hanın oğluna veriyor. Ben o kızın cariyesiyim, hepimiz yiyecek-içecek yapıp hizmet ediyoruz.” diye cevap vermiş kız.

“Öyleyse iyi. Su testisini versene.” demiş Algabar. Sonra su içme bahanesiyle testiyi alıp içine kızın verdiği yüzüğü atmış. Sonra kıza şöyle demiş:

“Hanın kızı elini yüzünü yıkadığı zaman eline az su dök, o sana ‘Suyu parayla mı aldın, daha fazla döksene!’ der, o zaman testideki suyu eline boşalt, hemen kapıdan çık git.”

Kız, Algabar’ın dediği gibi yapmış. Yüzük tık diye leğene düşmüş. Kız, yüzüğü alıp bakınca gence verdiği yüzük olduğunu anlamış. Hemen kızı çağırıp sormuş. Gencin geldiğini anlayınca onu çağırmanın bir yolunu

aramış. Algabar'ın atının boynuna binerse, arkadan ne kadar kovalasalar da yalnız biri sanıp kovalayıp yetişemeyeceklerini biliyormuş.

O sırada kızın babası, kendisinin istediği gence varmaya razı olmadığından ona çok kızgınmış. Sonra yüzüğü alıp sevdiği gencin geldiğini öğrenince ne yapacağını düşünüp hizmetçi kızı babasına göndermiş:

"Babamın dediğini yapmadığım için onu çok üzdüm. Şimdi razı olsun, söylediğini yapmaya razıyım, ama gitmeden halkımla vedalaşmak istiyorum. Halkımla vedalaşmama izin versin." dedirtmiş babasına.

Babası: "Kızım sonunda bana itaat etti!" diye çok sevinmiş, istediği şeye izin vermiş.

Kız bir fayton hazırlatmış, yanına iki üç kız almış. Faytonla sokağa çıkıp sokakta yaşlı-genç, çoluk çocuk herkesle vedalaşmış. Hepsine de "Sağlıcakla kal, sıhhatte ol!" demiş, ellerini tutup öyle gitmiş.

Böylece nehrin kıyısına yetişmiş. Orada uzanıp gencin elini tutmuş, genç onu kaptığı gibi önüne bindirmiş, atı koşturup ülkeden çıkıp gitmişler. Bunu fark edince koşup kızın babasına haber vermişler. Han, takip ettirmiş. Hem iki hanın adamları hem de damatlık, hemen atlara binip kaçakların peşlerinden gitmişler.

Onlar kaçıyor, bunlar kovalıyor derken Algabar ile kız, Erişi'nin kaldığı yere varmışlar. Erişi, gence:

"Ya kızı al git ya da o gelmekte olan adamları geri çevir!" demiş. Algabar, kızın yardım etmesini isteyip:

"Ben bunu alıp uzaklaşayım, sen onların icabına bakarsın." deyip orada kalmak istememiş. "Tamam!" demiş Erişi, "Git!". Kendisi ise atılıp gelenlerin önüne çıkmış. Önündekilere güzelce söylemiş: "Geri dönün, kızınızı zorla götürmedi, kızınız kendi rızasıyla gitti." diye çok dil dökmüş. Ama damatlık ve iki han hiç laf anlamamış, geri dönmeyi kabul etmemiş. Erişi de bakmış ki olmuyor, atılıp üçüne de vurmuş, ardından kılıçla doğramış. Durmadan gelen askerin de ilk bölüğünü mağlup etmiş.

Halk, Erişi'yi görünce tanımış, "Bırak halkı! Geri dönelim!" diye yalvarıp yakarmışlar.

Erişi, onları geri gönderip Algabar'la kızın peşlerinden yetişmiş. Böylece üçü de Erişi'nin kalesine gelmişler.

Erişi oradan kendisine gerektiği kadar ziynet eşyası, çeyizlik, mal-mülk almış. Kalanını da o yer yamayan yaşlı kadınlara, yani üç kız kardeşe bırakıp yola çıkmışlar.

Üçü de Algabar'ın kardeşlerine yardım ettiği kıza gelmişler. Gencin sağ salim geldiğine çok sevinmişler, kurbanlıklar kesmişler, toy-oyun düzenlemişler. Gençler, kız kardeşlerini yola hazırlayıp ne gerekliyse vermişler.

2.16. ÖKSÜZ GENCİN NASİBİ

Evvel zaman içinde uzak ülkenin birinde öksüz bir genç yaşarmış. Kalacak evi, yiyecek yemeği olmadığından neresi denk gelirse orada kalır, kim ne verirse onu yermiş. Öyle yaşaya yaşaya bugüne gelmiş. Günlerden bir gün genç:

"Burada bana hayat yok. Neresi olursa olsun, ayaklarımın götürdüğü yere gideyim, ölürsem ölürüm, kalırsam kalırım." diye düşünüp heybelerini omzuna atmış, yaşadığı diyarı bırakıp gitmiş.

Günler, geceler boyu yol gidip büyük zorluklarla karşılaşmış. Büyük, sık ağaçların olduğu bir ormandan geçerken yolun üçe ayrıldığı yerde, dövüşmekten birbirlerini kana bulamış üç tane emegen çıkmış karşısına. Emegenler genci hemen fark edip:

"İşte, Allah gönderdi, şimdi âdemoğlu bizim eşyalarımızı paylaştırır." deyip genci ortalarına almışlar.

Emegenlerden biri:

"Âdemoğlu! Bizim üç şeyimiz var. Onlardan biri araba; üstüne bindiğinde hiçbir hayvanın çekmesine gerek kalmadan seni nereye istersen oraya götürür. İkincisi sakız. Onu çiğneyip tükürdüğünde tükürüğün altın akçe olur. Üçüncüsü ise börk; onu takan adamı hiç kimse göremez, ne isterse yapabilir." diye hepsini anlatmış.

Genç, çok düşünmeden:

“Ben onları size çok rahat paylaştırırım. Siz üçünüz de işte bu üç yoldan gidin, o yolların birleştiği yerden geriye dönüp koşun, ilk gelene sakızı, ikinciye börkü, üçüncüye de arabayı veririm.” demiş.

Emegenlerin üçü de buna pek memnun olup dağılmışlar. Onlar gözden kaybolduktan sonra genç, sakızı cebine sokup börkü başına geçirip kendi de arabaya binmiş, toz olmuş.

Bir zaman sonra emegenler birbirlerine yetişemeden ağızlarından köpükler çıkararak geldiklerinde bakmışlar ki, ara ki bulasın! Araba, börk, sakız, âdemoğlu hepsi ortalıktan kaybolmuş. Oraya koşmuşlar, buraya koşmuşlar, ama âdemoğlunun nereye gittiğini bilememişler.

Öksüz genç ise çok geçmeden büyük bir şehre gelmiş. Kocaman altlı-üstlü evler varmış, evlerin etrafı insanlarla doluymuş, halkı seyre çıkmış gibi bir yere rastlamış. O halkın orada niye toplandığını henüz bilmiyormuş genç. Yanlarına gidince, adamlar gence neden toplandıklarını anlatmışlar.

“Bu evler, bu şehrin hanının evleridir. Onun görülmeye değer bir kızı var, halk onun güzelliğine hayran olduğundan kızı görmek için altın akçe karşılığında içeri giriyor. İşte bu gördüklerinin hepsi onu görmek için toplandılar.” demişler.

Genç, çok düşünmeden sakızı çiğneyip ceplerini altın akçeyle doldurmuş. Dükkânlara gidip ne kadar güzel kıyafet varsa alıp tanınmayacak bir hâlde güzelce giyinmiş. Sonra o görünmez yapan börkü başına geçirip kızın yaşadığı eve girmiş.

Öyle bir yere girmiş ki; yakutlar elmaslar, inci-mercan taşlarla süslenmiş odalar, işlemelerle süslü tahtlar, ayak basamayacak kadar kaygan mermer taşlar… Duvarlar öyle güzel inşa edilmiş ki birini gören diğerini unutur gibi olurmuş. Beyazımsı otlaklarda yatan ak maral gibi ipeklere, parlak kumaşlara gömülmüş kızı görünce genç, iyice şaşkına dönmüş.

Çok çeşitli söz ustaları epey zaman uğraşmışlar, ama onun güzelliğini yazacak, onu tarif edecek söz bulamamışlar.

Genç, kızı görünce nerede olduğunu unutmuş. Kızın güzel sözleri gencin başını döndürdüğünden genç, çıkmayı da kalmayı da bilememiş. Kızın muhafızları genci dışarı çıkarmışlar.

Genç, oradan ayrılıp gidememiş, sakız çiğneyip akçe yapıp börkünü giyip kızı görerek günlerce kaldıktan sonra:

“Bu nasıl bir adam acaba, bu kadar akçeyi nereden buluyor?” diye onu sürekli görmeye gelmesine şaşıran kız, işin aslını öğrenmek istemiş.

Kız artık o gencin kim olduğunu öğrenmek istiyormuş. Bunun için hizmetçi kızlarını çağırıp:

“O gence iyi şeyler söyleyin. Kız seni seviyor, bu gece seninle konuşmak istiyor. Kendisi de bu gece burada kalsın dedi, deyin. Genci sarhoş edeceğiz, sonra onun kim olduğunu öğreneceğim. Onun o kadar parayı nereden bulduğunu söyleteceğim.”

Söyledikleri gibi genci sarhoş etmişler. Şimdi genç, sarhoş olunca hanın kızı gencin yanına gelip:

“Sen kimsin? Bu kadar parayı nereden buluyorsun? Buraya adamlar bir kez bile giremezken sen defalarca nasıl girebiliyorsun? Yiğitliğini bana söyle, bak ben seni seviyorum, sana varacağım.” diye sarhoş gencin içindekini söyletmiş. Ondan sonra genç, kıza anlatmış:

“Benim cebimde bir sakızım var. Onu çiğneyip tükürürsen tükürüğün altın akçe oluyor. Adamlar beni nasıl göremiyor dersen, bir börküm var, onu giydiğimde beni kimse göremiyor”.

Hanın kızı hemen hem sakızını hem de börkünü almış, sonra sakilerine:

“Bunu götürün, orada o dağların arkasında büyük bir orman var, arabasını da kendisini de oraya atıp gelin.” diye buyurmuş.

Sakiler, hanın kızının dediğini yerine getirmişler. Genç, sarhoşluğu geçip ayılınca büyük bir ormanda olduğunu görmüş. Oraya nasıl geldiğini anlamak için çok düşünmüş. Sakızını ve börkünü yoklayıp bulamayınca işin aslını anlayıp arabasına binerek aynı şehre gitmiş. Kendisini oraya getiren adamlardan daha önce şehre varmış. O gün hemen ceplerinde kalan akçelerden verip kızın yanına girmiş. Hanın kızı genci görünce çok şaşırmış: “Ben bunu dağların ardına göndermiştim, bu nereden çıktı?” diye şaşkına dönmüş. Onu alıp oraya götüren sakiler henüz kaleye dönmemişler.

İki üç gün sonra sakiler de kaleye dönünce hanın kızına: “Biz artık onu ömrü boyunca buraya dönemeyecek şekilde uzaklaştırdık.” diye övünerek haber vermişler.

Hanın kızı sakilere:

“Ben sizi dünyadan uzaklaştıracağım göreceksiniz, onu hiçbir yere götürmemişsiniz, o burada!” deyince başlarından aşağı kaynar sular dökülmüş. Ardından: “Genci yeniden çağırıp sarhoş edeceğiz, nasıl geri geldiğini söyleteceğiz.” demiş.

Hanın kızının dediği gibi her şeyi hazırlamışlar. Genci çağırıp sarhoş etmişler. Hanın kızı gencin yanına gidip tatlı sözlerle kandırıp:

“Benim senden başka sevdiğim yok, artık beni gece gündüz para vermeden görebileceksin.” deyip gencin o kadar uzak mesafeden nasıl o kadar kısa sürede geldiğini sormuş.

Genç:

“Benim küçücük sihirli bir arabam var, at ya da öküz olmadan kendi başına kuş gibi uçar, nereye istersem oraya uçup yetişir, işte sol cebimde.” diye sakladığı yeri göstermiş.

Hanın kızı hemen gencin arabacığını cebinden almış. Ardından adamlarını çağırıp:

“Alın bunu orada, uzaklarda dağların ardındaki büyük ormana atın, dönemesin.” diye buyurmuş.

Şaraptan sarhoş olan gencin elini ayağını bağlayıp birkaç atın çektiği bir arabaya atmışlar, emri yerine getirmişler.

Ayılıp kendine gelince bakmış ki; üstünde yok, başında yok! Etrafı ağaç, dağ! Bir yere gidecek yol yok. Ne sakızı, ne börkü, ne de arabası var. Kendi kendine:

“O eşyaları bana veren Allah yine bir şey verir.” deyip cesaretini kaybetmemiş.

Ormanda dönüp dolaşırken acıkmış, ne yiyeyim diye çaresiz kaldığı sırada bir elma ile bir armut ağacına rastlamış. İkisinin de elmaları, armutları olgunlaşmış, yere sarkıyormuş.

Açlığa yenilen genç, hemen ağaçlara atılmış. Armutlardan birini ısırınca zayıf uyuz bir ata dönüşmüş. Aklı insan, bedeni ise at! Ne yapacağını bilmeden dolaşırken o elma ağacının dibindeki elmalardan birini ısırınca eskisinden de yakışıklı bir gence dönüşmüş.

Birkaç kez, armut yiyip at, elma yiyip insan olunca hayret etmiş. Bir cebini armut, bir cebini de elmalarla doldurup nereden gideceğini de bilmeden gözünün baktığı yerden gitmiş. Aç-sefil epey yol yürüyüp o deminki şehre gelmiş.

Genç, hanın kızına çok öfkeliymiş. Bu sefer amacı eskisi gibi değilmiş. Bir çaresini bulup hanın kızının olduğu yere girmenin yolunu arıyormuş. "Güzelleri büsbütün güzelleştiren meyveler satıyorum." diye hanın kızının olduğu yere girip bu armutlardan birini ona yedirmekmiş maksadı. Ama girmenin imkânını bulamadan epey dolanmış. Başına bir sarık sarıp uzun sakal, bıyık takmış, kendisini yaşlı gibi yapmış, üstüne de fukara kıyafetleri giyip iki heybeyi omzuna atmış, hanın kalelerinin çevresinde günlerce dolaşmış, ama içlerine girememiş.

Bir gün cariyelerden biri su almaya pınara geldiğinde fukara kılığında yanına gelip:

"Kızım, evlâdım, ben çirkinleri güzelleştiren, güzelleri ise daha da güzelleştiren ilaçlar satıyorum. Senin sıfatına bakınca çirkinliğini görüp içim ezildi, bu elmalardan birini ısır diye yanına geldim." deyip elmalardan birini cariyeye yedirmiş. Cariye onu yiyince kendi kendini bile tanıyamayacak kadar güzelleşmiş.

Fukara, cariyeye:

"Git balam, beni soran olursa ben her zaman buradayım." diye cariyeyi kaleye yollamış.

Hanın kızı, cariyesini görünce tanıyamamış:

"Ben dururken güzellik nasıl olur da sana gelir?" diye cariyesini azarlamış.

"Kulun kurbanın olayım prensesim, ben de sana söylemek için aceleyle geldim. Bizim pınarın yanında sarıklı, yaşlı bir adam, güzelleştiren

elmalar satıyor, o bir elma yedirdi, beni güzelleştirdi, hemen gideyim alıp buraya getireyim.” diye fukarayı aramaya gitmiş.

Hanın kızı arkasından:

“Bulmadan geri gelme!” diye buyurmuş.

Cariye, çok geçmeden pınar başındaki “fukara yaşlı”yı alıp gelmiş. Prensesin önünde börkünü eline alıp diz çökmüş, selam vermiş.

Prenses:

“Güzelleri daha da güzelleştiren meyvelerin var diye işittim, doğru mu?” diye sormuş.

“Doğru prensesim!” diye cevaplamış *fukara*.

“Öyleyse beni dünyada eşi benzeri olmayan güzeller güzeli bir kız yap!” diye dilemiş hanın kızı.

“Evde ikimizden başka kimse kalmasın! Dünyanın en güzeli sen olacaksın.” demiş *ihtiyar*.

Evde hanın güzel prensesi ile *fukara ihtiyar*dan başka kimse kalmamış. O zaman *ihtiyar*, cebinden bir armut çıkarıp kıza yedirmiş. Kız, armudu yutunca çirkin, uyuz bir ata dönüşmüş. Sonra genç, kapıları kapatıp evi iyice aramış. Sakızını, börkünü, arabacığını, kıyafetlerini bulup paçavra kıyafetlerini çıkarmış, kendi kıyafetlerini giymiş. Sahte sakalını, bıyığını çıkarıp *atın* önüne dikilip kendini tanıtmış. Ardından görünmez yapan börkünü başına takıp kızı at olarak bırakmış, çıkıp gitmiş.

Birkaç dakika sonra cariyeler gelip bakmış ki, prenses de yok, ihtiyar da. Evin ortasında zayıf, uyuz bir at gezinmekte. Etrafta endişe, telaş! Hanın kalesinin başından değil adam, kuş bile geçemezmiş.

Ustalar, âlimler, bilginler “Kız göğe uçtu.” diye ağız birliği yapmışlar. Kızın babası acısından yataklara düşmüş.

Halk da “O kadar güzel, bize kalmazdı.” diye çok üzülmüş.

Hanın adamları o “uyuz atı” gördüklerinde:

“Bu çirkin şeyi sokağa atmak lazım.” diye kovup dışarı çıkarmışlar.

Sokak köşelerinde, boş çimenlerde eğlenerek derdini içine gömüp epey zaman sahipsiz dolaşmış. Sonra bir gün o öksüz genç, o atın başına yular takıp çekmiş, almış.

Genç, ona sahip olup o da ona atlık yaparak epey zaman geçmiş. Ama kızın güzelliği gencin gözünün önünden gitmiyormuş. Yine de genç o ata eyer hazırlamış, üstüne binmiş, yük yüklemiş, çalıştırmış.

Han yaşlanıp dünyaya namı yayılmış güzeller güzeli biricik kızının kaybolmasının kederine daha fazla dayanamayıp ölmüş. Hanın bütün mülkü, zenginliği de sahipsiz kalmış. Genç, onca mülkün sahipsiz kaldığını görünce "zayıf atına" elmalardan birini yedirmiş. Elmayı yiyince dünyanın kendisini görmeye gittiği hanın güzeller güzeli kızı, eskisinden de güzel olup gencin karşısında dikilmiş.

Hanın kızı gence: "Ben sana çok sıkıntı çektirdim, ama sen de benden aşağı kalmadın." diye çok güzel sözler söylemiş.

İkisi de birbirine söz verip birbirlerini inandırmışlar. Ömürlerini aynı evde geçirmeye, gerçekten hayat arkadaşı olmaya söz vermişler.

Genç ile kız o arabacığa binip görünmez yapan börkü de takıp hanın kalelerine gitmişler.

Önceki güzelliğinden de güzel olan kız, tahtına oturmuş. Genç, kızın elinden tutup kızın güzelliğine, kendisine âşık olmasına hayret etmiş, adeta başı dönmüş. Kendi kendini bile inandıramamış. Genç, rüya mı görüyorum yoksa gerçek mi diye sisin içine girmiş gibi olmuş.

Bütün halk, kızın döndüğünü öğrenmiş. Hanın dünyalar güzeli kızı ile öksüz gencin çocukları da olmuş. Çok mutlu olmuşlar, birbirlerini çok severek yiyip-içip yaşamışlar, diye hikâyeleri hâlâ anlatılır. Onu görmediğim gibi kendim de öyle ölmeyeyim.

2.17. ZINIRDAVUK

Fakir bir adamın üç oğlu varmış. Ava gider, avda öldürdüğünden başka yiyecek yemekleri olmadan yaşarlarmış.

Bir gün, ava gittiği yerde başına çığ düşmüş, altında ezilip ölmüş. Adamın büyük oğlu, iki küçük kardeşini evde bırakıp hem babasını aramaya hem de geyik öldürüp evine getirmeye gitmiş. Gide gide ormanın içinde güzel bir düzlükte, bütün oklarını harcayıp geyiği zar zor öldürüp derisini yüzmeye başladığı sırada karşısına bir zınırdavuk yani dağ cini çıkmış:

“Oy evin kurusun, babandan da zorla kurtulmuştum, baban yamaç dolusu geyiğimden yalnız bunu bırakmıştı, şimdi onu da sen öldürdün, Allah da senin canını alsın!” diye ağlayıp beddua etmeye başlamış. Sonra gencin yanına gelip:

“Atışma mı, güreş mi?” demiş.

“Atışmayı kadınlar da yapar, gel güreşelim.” demiş genç.

Güreşmişler, genç Zınırdavuk’u havaya kaldırıp iki ayak bileğine kadar yere batırmış. Zınırdavuk da genci, iki dizine kadar yere vurmuş. İkinci tutuşmalarında ise genç, Zınırdavuk’u iki dizine kadar yere vurmuş. Zınırdavuk genci çevirip atmış, beline kadar yere batırmış. Üçüncü kez güreşmişler, genç Zınırdavuk’u beline kadar yere batırmış. Zınırdavuk da genci kaldırıp gırtlağına kadar yere gömüp:

“Hı, yakışıklı oğlan, nasılsın?” diye vurup gencin başını kesmiş, geri dönmüş.

İki üç ay geçtikten sonra ortanca genç:

“Acaba nerede kaldı, ne oldu ağabeyime?” diye onu aramaya gitmiş. Gide gide ormanın içinde açık bir alana çıkmış. Orada gencin önüne büyük bir geyik çıkmış. Genç, ok atıp vurmuş, derisini yüzmeye başladığı sırada aynı Zınırdavuk fırlayıp çıkmış:

“Oyy evin kurusun, babandan da zorla kurtulmuştum, baban yamaç dolusu geyiğimden yalnız bunu bırakmıştı, şimdi bunu da sen öldürdün, Allah da seni öldürsün!” diye ağlayıp beddua etmiş. Ona da: “Atışma mı güreş mi?” diye sormuş. Genç: “Atışmayı kadınlar da yapar, güreş!” demiş.

Güreşmişler. Genç, Zınırdavuk’u iki dizine kadar yere vurmuş. Zınırdavuk, boğuşup genci kaldırmış, beline kadar yere vurmuş. Zınırdavuk iyice sinirlenmiş, genci havada sallayıp gırtlağına kadar yere batırmış.

“Hıı yakışıklı oğlan, nasılsın?” diye gence vurmuş, başını kesip atmış.

Üçüncü yani en küçük kardeşleri Sosran, hem iki ağabeyini aramak hem de geyik bulup öldürmek maksadıyla silahlanıp yola çıkmış.

Gide gide aynı araziye gelmiş. Orada Sosran’ın önüne bir geyik fırlamış. Genç, geyiği öldürüp derisini yüzmeye başladığı sırada aynı Zınırdavuk, zırıldaya zırıldaya gelmiş.

“Oyy evin kurusun, babandan zar zor kurtulmuştum, şimdi sen nereden çıktın? Baban yamaç dolusu geyiğimden sadece bunu sağ bırakmıştı.” diye gence kızıp yanına yaklaşmış:

“Atışma mı, güreş mi?” diye sormuş.

Genç:

“Atışmayı kadınlar da yapar, güreş!” demiş. İkisi de orada boğuşmuş. Genç de Zınırdavuk da altlı üstlü olmuş, Sosran, Zınırdavuk’a vurup başına kadar yere batırıp kesmeye başlayınca Zınırdavuk gencin elini tutup kaçmaya başlamış. Zırıl zırıl ses çıkararak kaçmış, genç peşinden kovalamış, böylece bir kamışlığa girmişler. Oradan çıkıp demir bir kaleye varmışlar. Zınırdavuk orada gizlenmiş. Sosran tam peşinden gidecekken bir yaşlı bir cadı çıkıp:

“Şimdi, güzel oğlan, sen kaleye girince o çıkıp oradan da kaçacak. Kestirme yoldan önüne çıkmalısın, işte buradan git. Yolun tam ortasında üç tane çukur kaz, Zınırdavuk atla kaçarken ilk çukura düşer, atını dövüp oradan çıkar. Oradan çıkıp biraz ilerleyince ikinci çukura girer, oradan da atını döverek çıkar. Üçüncü çukura düşünce öfkesinden atını dövüp bırakır, yoluna gider. Tulpar atını alabilirsen Zınırdavuk’un bütün gücü kuvveti gider. O zaman sen git, o yorulup yuvarlanan atı, ipek bez parçasıyla tımarla. Öyle yaparsan at iyileşir, üç gün uyumadan durabilir. Zınırdavuk aslında kız, senin eline düştüğünde saçından tut, kara direğe bağla, yemin ettir. ‘Kara atımın canı için, Kuran’ımın hakkı için’ demeden inanma!” diye yaşlı cadı gence öğretmiş.

Genç, aynen yaşlı cadının dediği gibi yapıp Zınırdavuk’u tutmuş, kara direğe bağlayıp yemin ettirmiş. Dünyada kimsenin alt edemediği Zınırdavuk’u Sosran yenmiş.

“Kara atımın canı için, Kuran’ımın hakkı için” diye yemin etmiş Zınırdavuk. Ondan sonra gencin karısı olmuş. Kimsenin binemediği, koşunca kuşlar gibi uçan tulpar atını koşum takımlarıyla gence vermiş, ondan sonra kılıcını da vermiş.

Epey zaman öyle iyi geçinip kalede yaşamışlar. Genç, Zınırdavuk’u o kadar çok seviyormuş ki, namaz kıldığında bile namazlığın başına onun resmini koyup ona bakarak namazını kılıyormuş.

Bir gün genç, atlanıp gide gide bir nehrin kıyısında karısının resmini namazlığın başına koymuş, namaz kılarken bir rüzgâr esmiş, namazlığın başındaki resmi uçurup nehre atmış. Genç, çok kaygılanıp namazını bitirir bitirmez evine gitmiş. Resmi su alıp götürünce ülkenin birinde bir hanın hizmetlisi görmüş, sudan alıp hanın oğluna vermiş. O resimdeki kadın dünyada görülmemiş bir güzellikteymiş. Hanın oğlu o güzel kadının resmini görünce "Ben bunun yaşadığı yeri arayıp bulmadan, nikâhıma almadan bırakmam, canım sağ oldukça!" diye ant içmiş. Hanın oğlu, resmi bağrına koyup suyu takip ederek kızı aramaya çıkmış.

Suda ağaç parçaları görmüş, onların izleriyle halkın yaşadığı, yolu olmayan bir yerde bir kale görmüş. Kale gerçekten de o güzel kızla kocasının yaşadığı kaleymiş.

Kız, kusursuz gence dışarı çıkacağı zaman hem kılıcını, hem yiğit tulpar atını hem de atının koşumunu vermiş. Asker gelip Sosran'la savaşa başlamış. Zınırdavuk'un kocası Sosran, bütün askerleri öldürüp hanın oğlunu geri göndermiş.

Hanın oğlu geri dönüp babasına haber vermiş, öncekinin iki katı asker alıp yine kaleye gelmiş. Sosran, genç ile savaşmayı hiç dert etmemiş. Tulpar atına binip kılıcını eline alıp savaşmaya başlamış. Hanın oğlunun iki misli askerinden geriye hiç kimseyi bırakmadan öldürmüş, yine oğlanı geri göndermiş. Hanın oğlu yine gidip bu sefer üç misli askerle gelmiş.

"O genci öldürmeden, karısını elinden almadan bu dünyada bana rahat yok!" diye yanına üç misli asker almış, yine Sosran'la savaşmaya başlamış. Sosran hiç aldırış etmeden yine tulpar atına binip kılıcını almış, savaşa çıkmış. Oraya atıl, buraya atıl derken hanın oğlunun üç misli askerini de öldürüp hanın oğlunu geri göndermiş. Hanın oğlu babasına gidip anlatmış. Han da oğlu da askerle, savaşla hiçbir şey elde edemeyeceklerini anlayıp huzurlarına yaşlı bir cadı çağırıp:

"Böyle böyle biz buna askerle, savaşla hiçbir şey yapamıyoruz, sen bir çaresini bul, hakkın neyse veririz, seni pek razı ederiz." demişler.

Yaşlı cadı: "Elbette, elimden geleni esirgemeden yapmaya çalışırım." diye söz vermiş hana.

Bir gün yaşlı cadı, Zınırdavuk'un kocasına gidip:

"Bir zavallıyım, kurbanın olayım, bir yaşlıyım, gidecek sığınacak bir yerim yok, evini süpürmeye yararım, beni evine al." diye dilenmiş.

Genç, yaşlı kadına gerçekten acıyıp karısına: "Alalım evimize." demiş. Karısı: "Hayır, almayalım." diye itiraz etmiş.

Genç, ava gidince yaşlı cadı, karısının yanına gelip:

"Senin kocanın canı nerede biliyor musun?" diye sormuş.

Kadıncağız:

"Hayır, bilmiyorum." demiş.

Yaşlı kadın kendi kendine şaşırıp:

"Şuna bak, deli, kocasının canının nerede olduğunu bilmiyor, gelince soruver." demiş.

Kadıncağız kocası gelince:

"Alan[24], senin canın nerede?" diye sormuş. Kocası:

"Benim canım işte o kapının arkasındaki süpürgede." demiş.

Genç, işe gidince kadın süpürgeyi alıp güzelce giydirip karyolaya koymuş. Kocası avdan gelip karyolaya doğru baktığında süpürgenin güzelce giydirilmiş bir vaziyette karyolada durduğunu görünce:

"O ne?" diye sormuş.

Kadın:

"İşte senin canın, kapı arkasında mı bıraksaydım." demiş. Genç, süpürgeyi fırlatıp karyoladan atmış. Kadın:

"Peki, nerede senin canın?" diye sormuş.

"Benim canım köpek." demiş genç.

Kadıncağız köpeğe de aynısını yapmış kocası ava gidince. Kocası gelmiş, köpeğin güzelce giydirildiğini görmüş, kızmış:

"Ben sana şaka yapmıştım, yoksa benim canım nasıl bir köpek olsun?" demiş.

---

[24] **alan:** arkadaş, dost, soydaş anlamında Karaçay-Malkarlıların birbirlerine hitap şekli.

“Sen bana canının nerede olduğunu söylemiyorsun, beni sevmiyorsun.” diye gönül koymuş kadın.

Sosran:

“Aman, Allah’tan bulun onu sana öğreten de sen de! Benim canım başımdaki altın perçemin içinde duran küçük çakı.” diye olduğu yeri söylemiş.

Kocası ava gidince aynı yaşlı kadın gelip:

“Öğrendin mi kocanın canının nerede olduğunu?” diye sormuş.

Kadıncağız:

“Kocamın altın perçeminin altında küçük bir çakısı var, kocamın canı işte o!” diye yaşlı büyücünün kötü niyeti olduğunu bilmeden söyleyivermiş.

Bir gün Sosran yatıp dinlenirken yaşlı kadın gelip:

“Oğlum başına bakıvereyim.” diye ısrar etmiş. Genç baktırmak istememiş. Ama yaşlı kadın çok üsteleyince bakmasına izin vermiş. Yaşlı kadın gencin başına bakar gibi yapmış ve altın perçemin altındaki çakıyı almış. Genç, çakı saçından gidince ölmüş. Yaşlı cadı, genci öldürdüğüne çok sevindiğinden aceleyle çakıyı yanına almayı unutup gencin boynunda bırakmış, gitmiş. Hemen koşup hana gitmiş:

“Ben yiğit genci öldürdüm, şimdi siz gidin, karısını oğlunuza gelin getirin.” demiş.

Han, bütün halkını toplayıp kadını getirmeye gelmiş. Gencin kalesini yıkmış, karısını da oğluna almak için faytona bindirmiş. Yiğit gencin askerleri öldüren tulpar atını tutmaya çalışmışlar, ama at kendini tutturmadan yanındakine vurup öldürüyormuş. Atın eyerini bir iki kişi kaldıramayınca hanın bütün askerleri uğraşıp altı çift atın çektiği arabaya güç belâ koymuşlar. Gencin kılıcını hanın bütün askerleri toplanıp manivelayla kaldırıp dört atın çektiği arabaya zar zor koymuşlar. Böylece gencin karısını, atını ve kılıcını büyük zahmetlerle de olsa hanın avlusuna toplamışlar. Atı hanın avlusunda üç dört kat demirden kafeste tutmuşlar. Onu suya götüren adamı vurup öldürmüş, halk çok korkunca onu suya götürecek adam bulamamışlar. O diyarlarda o ata korkmadan binecek kimse de çıkmamış. Atın eyerini kimse beğenmediğinden sundurmanın altına atılıymış. Kılıcına ise hiç kimse dönüp

bakmamış. O da eyerin üstünde öylece duruyormuş. Ölen gencin parmağında Zınırdavuk'un yüzüğü varmış.

Bir gün çobanlar, dolanırken Sosran'ın cesedini görmüşler, yanına gittiklerinde parmağında güzel bir yüzük, boynunda güzel bir çakı, başında ise altın perçemin altında çakının izi olduğunu görmüşler. Çobanlar çok şaşırıp çakıyı gencin başındaki ize geri koymuşlar. Bunun üzerine genç:

"Vay, ne kadar derin uyuyordum!" diye uyanmış.

Çobanlar:

"Uyumuyordun, ölmüştün, biz başındaki çakı izini görüp çakıyı oraya koyunca dirildin." demişler.

Ondan sonra Sosran kaygılanıp kalesine gittiğinde bakmış ki, kalesi yıkılıp saçılmış, karısı yok, atı yok, kılıcı yok! Sonra Sosran onların hepsinin yalnızca onunla uğraşan handa olabileceğini anlamış. Ondan sonra genç, dilenci kılığına girip hanın kalesine doğru gitmiş. Giderken ibrikle su almakta olan bir kıza rastlamış.

"Küçük kız kim için su alıyorsun?" diye sormuş. Kızcağız:

"Hanın oğluna kız getirdik, ona alıyorum." demiş.

Ondan sonra genç, vaziyeti sormuş, kız da her şeyi olduğu gibi güzelce anlatmış. Sonra genç:

"Ver ibriğini su koyup vereyim." diye kızın elinden ibriği alıp su koymuş, karısından kalan yüzüğü de gizlice ibriğin içine atmış. Sonra kıza şöyle tembih etmiş:

"Şimdi git de hanın gelinine 'ellerin kirli, yıka' de, götür bu ibrikteki suyu hanın gelininin iki eline dök, sonra kaç git."

Kız gitmiş, hanın gelinine:

"Gelin! İki elin de kirli, gel su dökeyim yıka." diye gelinin iki eline ibriği boşaltıp kaçmış gitmiş. Gencin yüzüğü suyla beraber gelinin eline düşünce kocasının geldiğini anlayıp küçük kızı çağırmış, vaziyeti sormuş.

Kapının önünde ise büyük toy-oyun varmış. Genç, kızın ibriğine yüzüğü atıp gönderdikten sonra kendisi de dilenci kılığında toya gelmiş. Yüzük eline düşünce kadın kaygılanıp gitmiş pencereden bakınca bir

dilencinin toya gelip bir köşede durduğunu fark etmiş. Sonra genç, hana gidip tulpar ata su içirmek istediğini söylemiş.

"Götürebilirsen olur, o at yanına gideni vurup öldürür, suyu önüne getirip içiriyor adamlarım, yoksa kimse cesaret edip de suya götüremiyor." demiş.

"Öyle olsa da, ben de bir deneyeyim." diye atın yanına gittiğinde at ne vurmuş ne kişnemiş, sahibini tanıyıp etrafında dolanmış. Genç, hana gidip:

"Atın eyerini yerleştirip suya götürmeyi deneyeyim, atına bakıcılık yapayım, atın beni beğenmişe benziyor." demiş. Han:

"İşte, eyeri de sundurmanın altında! Koy, iyi genç, at seni sevsin de seni ata bakıcı yapmak zor iş değil." demiş.

Genç, o kadar adamın uğraşıp kaldıramadığı eyeri bir eliyle kaldırıp atına yerleştirmiş, hanın huzuruna varıp:

"Han, o kılıcı da takayım mı?" demiş.

"O da senin olsun, al." demiş.

Sosran, atına binip kılıcını da takıp suya gitmiş, ona su içirip dönmüş, o büyük toya girip hanın başını kesmiş, oğlunun başını kesmiş, kalesini dağıtıp karısını alıp gitmiş. Başka bir ülkede kale yaptırmış. Karısıyla eskisinden de mutlu yaşamışlar. Karısı ikiz çocuk doğurunca aynı yaşlı cadı gelmiş. Yaşlı cadıyı da tazıya parçalatmış, leşini köpeğe sürükletip suya attırmış, kendisi de karısıyla ikiz oğlanlarıyla yaşayıp gitmiş.

2.18. SOLTAN GERİY

Genç bir kadının kocası amansız bir hastalıktan ölmüş. Adı Soltan Geriy olan daha bir aylık bir oğlu varmış. Kocası ölmeden önce karısına şöyle vasiyet etmiş: "Bizim yoksulluğumuzu görüyorsun, çok yaşayıp zengin olamadık, onu da biliyorsun, bana kızmayasın. Canımdan sevdiğim çelik mıknatıs kamamı sakla, oğluma ver. Ömrü el verdiği sürece benim gibi yoksulların şerefi ve nasibi için yaşasın. O zaman kabirde kemiklerim sızlamaz."

Ölmüş, gitmiş. Karısının ak yüzünün kızıl nuru kaybolmuş, dolgun yanaklarının gamzeleri yok olmuş.

Yalnız kalmanın üzüntüsünden sütteki frenküzümü gibi oynayan kara gözlerinin feri sönmüş, derinlere gitmiş. Buğday başağı gibi uzun kirpikleri gözlerine ağır gelince, gözlerini tam açamamaya başlamış.

Tüfek namlusu gibi zarif bedeni zayıflıktan kopacak gibi olmuş, güçsüzlüğe alışamadığından çok sıkıntı çekmiş.

Anası, Soltan Geriy'i beşiğe yatırınca babasının vasiyet ettiği gibi kamayı da oğlanın sağ elinin yetişeceği şekilde yanına yerleştirmiş.

Sıcak bir yaz gününde anası, emzirmek için oğlunun başını açınca:

"Vay başıma gelenler!" diye sıçramış. Kendisini toplayıp oğlunun başına gelmiş. Çelik renkli, büyük bir kör yılan sürüne sürüne beşikten inmiş, kavisler çizerek eşiğin altından gitmiş. İki kulağının da arkası altın gibi parlıyormuş. Anası oğlundan umudunu kesmiş, beşiğe bakmaya korkup saçını başını yırtmış, bacaklarını dövmüş, komşulara haber vermiş.

Kadınlar koşmuşlar. Oda insanlarla dolmuş. Falcı bir kadın yavaşça oğlanın başını açıp bakınca tam ceviz kadar, hava meşalesi gibi yanan bir tespihin çocuğun boynuna takılmış olduğunu görmüş. Hayretle bakmışlar, ama kimse bir şey söylemeye cesaret edememiş.

"Acaba ısırdı mı?" diye oğlanın vücuduna bakmak için beşiği çözmüşler. Çocuğa bir zarar gelmemiş, ellerini uzatıp gerilmiş, esnemiş, aydınlıktan uyanmış. Uyanınca kendisini annesinin üstüne atmış.

Beşiği toplayıp kamayı dışarı çıkarmışlar. Bakmışlar; kamanın kınının iskeleti sökülmüş, içinde birtakım yazılar ve etrafında damga olduğunu görmüşler. Kimse hiçbir şey söyleyememiş. Ama o damgayı yılanın bırakıp gittiğini şüphesiz herkes biliyormuş.

Bu şey, bütün civar köylerde de duyulmuş. Herkes bu hayret uyandıran olayı kendi aklına geldiği gibi çeşitli şekillerde anlatmış. Ağızlarda bundan başka bir efsane yokmuş.

Bir kısım: "Bu oğlan dünyada eşi benzeri olmayan büyük biri olmak için doğdu. Çok yaşasın bu!" demişler.

Birileri: "Bu çocuk çok yaşamaz, onu geç, sabah olsun, yılan yine gelir. Yılan onu nerede olsa bulur, sağ bırakmaz." demişler.

Oğlanın anası, halkın öyle farklı farklı şeyler söylemesinden çok korkmuş, korkulu düşünceleri aklından atamadığından oğlunu beşiğe koymuyor, yanında yatırıyormuş.

Şiddetli kaygılar kadını çok huzursuz ettiğinden, oğlunu yorgana sarıp köylerinde yaşayan en az yüz elli yaşındaki, çok bilgili olduğuna inanılan yaşlı Bekmurza'ya gitmiş.

Bekmurza, kadının oğluyla geldiğini görünce selam vermesini bile beklemeden:

"Gel bacım gel. Ben bu çocuğun namını işittim, ama görmeye gelememiştim." diye gözü parlamış. "Anlat, neden geldin?" demiş.

"Bu çocuğa bir bak, bana bir akıl ver, herkes farklı bir şey söylüyor, artık başım değirmen taşı gibi dönüyor." demiş oğlanın anası. "Bu tespihi ne yapayım, atayım mı yoksa saklayayım mı? Bilemiyorum…"

Oğlanın anası kendi dertlerini anlattığı sırada Bekmurza, yaşlılıktan eğri büğrü olmuş kemiklerinin üstündeki kalın damarlarda toplanmış derisi sertleşmiş elleri ile oğlanın başını yavaşça okşayıp kendi gençliği aklına gelmişçesine gülümsemiş.

"Gelin!" demiş Bekmurza, "Dedelerimizden işitmiştim: Yılan, çocuğa ya parlak ya da mat bir tespih takar diye. Ama düşmanının çocuğuna takılsın mat tespih! O kötüdür. Parlak tespih için korkma. Güzelce büyüt oğlunu, adam olsun, işte ondan bize Allah nasip ederse, bir talih gelirse," deyip biraz yavaşlamış. "Sonra" demiş Bekmurza, "Tespihe dokunma, sakla. Onu takan yılan yanlışlıkla unutmuş değil ya da bilmediğinden bırakıp gitmemiştir, korkma, yaşarsak görürüz."

"Sağ ol dede! Kurban olurum sana! Allah acını göstermesin!" diye kadıncağız oğlunu yeniden sarmış, boz ipek başörtüsünü yüzüne kadar çekip bir köşesini de sol omzuna atarak oğlunu bağrına basıp utana utana evine gitmiş.

Oğlan, bırakın gün aşırıyı, saat aşırı büyüyormuş. Soltan Geriy'in anasının sıkıntıları çok olduğundan kendi başına bir karar alamıyor, sadece ağlıyormuş. Soltan Geriy, meme emmeyi bırakıp anasının gözüne bakmış,

beyaz çörek gibi dolgun, yumuşak elleriyle anasının gözlerinden akan yaşları silmeye çalışmış.

Soltan Geriy, sekiz yaşına gelince köydeki oğlanlarla buzağı güdüp ondan kazandığı gündelikle anasına yardım etmeye başlamış. Oğlanlarla oynarken her zaman oyunun lideri oluyor, arkadaşları onu çok seviyormuş.

O vadiden geçen Çerek nehri yazın kısa bir süre akar, daha sonra tıkanıp kalırmış. Buzullar eridiğinde ya da yağmur suyu geldiğinde köyün beyi Muhtarbiy, halkı toplayıp kendi tarlalarını sulatır, aksi takdirde halka bir damla bile su vermezmiş.

O günlerden birinde Soltan Geriy, buzağılara su içireyim, diye buzağıları Muhtarbiy'in su kanalına sürünce buzağıların Muhtarbiy'in darı tarlasına girmelerine engel olamamış. Muhtarbiy, oğluyla avdan dönerken buzağıları tarladan çıkarmış, Soltan Geriy'i de kırbaçla dövüp: "Tıpatıp babasına benziyor, öldürüp atmak gerek." demiş.

Muhtarbiy'in oğlu: "Bırak baba bırak, iyi bir adamdan ya da bir mülk sahibinden doğsa neyse. Solucan gibi, bunun nesiyle uğraşıyorsun, gel." demiş, ikisi de köye gitmişler.

Soltan Geriy akşam eve gelince anasına sormuş:

"Ana, benim babam kötü bir adam mıydı?"

"Hayır, evladım, kim söylüyor sana bunları?"

"Benim babam fakir miydi?"

"Evet, canım, senin baban da halktan biri gibi Muhtarbiy'in mülkünde ezilerek öldü. Muhtarbiy'in kime ne verdiğini sanıyorsun? İşte anamdan kalan ipek başörtüsü, babana babasından kalan bu kama, bunların üstüne başka hiçbir şey eklenmediğini görmüyor musun? Baban kamayı sana bırakmıştı." diye Soltan Geriy'e babasının vasiyetini anlatmış.

Çerek ırmağının neden tıkandığıyla ilgili çok söylenti çıkmış. Irmağın başına gidenler, oraya varamadan çeşitli efsaneler anlatıp hiçbir şey yapamadan geliyorlarmış. Herkes bir ağızdan suyun başında sarıvek[25]

[25] **Sarıvek:** timsah, bir tür kötü cin

yatmış diyormuş. Kimse bir şey yapamıyormuş; “Yılanlar sınırın yakınından geçmiyor.” diyorlarmış.

Biri Sarıvek’in hikâyesine başlasa, Soltan Geriy’in aklına hemen Muhtarbiy geliyormuş. Soltan Geriy, onu Sarıvek’den farklı görmüyormuş. Beyin kamçısıyla ona vurduğu günü, bilhassa ölmüş babasını mezarında rahat bırakmayıp arkasından kötü konuştuğu anı büyüyünce bile unutamamış.

Köyde Muhtarbiy gibiler yine varmış. Soltan Geriy, onların güçsüzlere eziyet ettiklerini herkesten önce fark ediyormuş. Soltan Geriy, yaşına göre çok çabuk gelişmiş.

Kırlangıç kanadı gibi kapkara saçı, geniş, açık alnı, anasına benzeyen uzun kara kirpikleri ve onların altındaki çok utangaç, ama yıldız gibi parlak sarımsı gözleri onun yiğitliğine şahitlik ediyor, diye söyleniyormuş. Öne doğru gerili iri göğsü, geniş kürek kemikleri, çevik kasları, sağlam bileklerini görseydiniz taşı sıkar suyunu çıkarır derdiniz.

Fakir akranları Soltan Geriy’i çok seviyormuş. Nitekim kızları olan adamlar, kadınlar da içlerinden: “Keşke bu genç bizim kızı istese!” derlermiş.

Yirmi iki yaşına bastığı gün Soltan Geriy giyinip kayış kuşağıyla kamayı da beline takarak komşu köye çalışmaya gitmiş. Epey gittikten sonra, iki kayanın arasındaki dar bir yoldan geçerken yolunun üstünde büyük bir yılana rastlamış. Yılan, kıvırdığı kuyruğunun üstünde durarak başını iki karış kadar yukarı kaldırmış bir vaziyette dilini dışarı çıkarıp içeri sokuyormuş. Yılanın başı ne küçücük ne çok büyük, ne de kaşık kadarmış, burnu mısır tanesi gibiymiş.

Soltan Geriy, kamayı çıkarıp yılanın diline doğru tutmuş. Yılanın dili kamaya değer değmez, kamanın demiri masmavi olmuş. Onu seyrederken etrafına bakınca etrafının yılanlarla kuşatılmış olduğunu görmüş.

Soltan Geriy’in korkudan nefesi kesilmiş, çaresizlikten yakasını açmış. O yakasını çözünce yılanlar, boynundaki tespihi görüp kaybolmuşlar. O yol üstündeki yılan da yoluna gitmeye devam etmiş.

Soltan Geriy kendine gelince “Vallahi, senin arkadaşların çok görünüyorlardı, senin peşinden gitmek gerek.” diye o yılanın peşinden gitmiş.

Hayli gittikten sonra, sıradağların eteğinden yukarı doğru tırmanmışlar. Sıradağın ortasına geldikten sonra sağa kıvrılıp derin bir vadiye inmişler.

Bakmış, bir Sarıvek o vadinin içini tamamen doldurmuş, yatıyor! Sarıvek'in sırtı tarak gibi parça parça kemikmiş, büyük gözleri yıldızlar gibi parlıyormuş, ağzı o kadar büyükmüş ki beline kadar bile açılır derdiniz, uzunlu kısalı dişleri çok çirkin, çürük içindeymiş.

Sarıvek genci görünce dillenip:

"Aha, hoş geldin, yaklaş balam! Sabahtan beri seni bekliyorum. Kızım doğduğu gün kim doğarsa kızımı ona vermeye sözüm vardı, nasip seninmiş." diye çirkin bir gülümsemeyle bakmış.

Biraz sonra yine: "Sen gerçekten benim aradığım gençsen boynunda tespih, kamanda ise damgan olması gerek. Kamandaki damga, ben öldüğümde mülküme senin sahip olacağını gösterir. Boynundaki tespihin ise… Benim evime girdiğinde tam öyle tespih takmış bir yılanın tam önüne git, sen ne dersen o, onu yapar."

Soltan Geriy, ne yapacağını bilemediğinden biraz durgunlaşmış.

"Niye sessizleştin âdemoğlu? Yoksa gücüne güvenmiyor musun? Kamanı dışarı çıkarıp göster." demiş Sarıvek.

Soltan Geriy kamayı şıp diye çıkarmış, taşa saplayıp bastırınca kamadan kıvılcımlar saçılıp sapına kadar taşa girmiş. Soltan Geriy kamayı çekip çıkarmış, kınına yerleştirmiş.

Genç, hemen gücünden emin olmuş.

Sarıvek "Gir eve, eşinle tanış." deyince kayadan bir kapı açılmış. Soltan Geriy oraya girince tekrar kapanmış.

Soltan Geriy bakınca gözlerine inanamamış. Büyük evler, tertemiz ve çok zengin yurtlar!

Kapının önüne boynunda tam Soltan Geriy'in tespihi gibi bir tespih olan bir yılan gelmiş boynunu uzatarak. Soltan Geriy başını önüne eğip hüzünlenmiş. Yılan onun üzüldüğünü görünce dolanıp eve girmiş. Çok geçmeden güzel bir kız tam Soltan Geriy'in tespihi gibi bir tespihle gelmiş, Soltan Geriy'in bileğinden tutup eve, kendi odasına sokmuş.

Soltan Geriy kızı pek sevmiş, ama anasını, fakir halkını düşündükçe gözüne uyku girmiyormuş.

Kalede toy-oyun yapılıyor, ama genç bu kapandan nasıl kurtulacağını düşünüyormuş.

Soltan Geriy, kıza sormuş: “Buradan dışarı çıkmanın bir yolu var mı?”

“Neden buradan çıkmanın yolunu arıyorsun, beni sevmiyor musun? Ben seni çok seviyorum. Ayıplasan da, artık senin olmadığın yerde kalamam.” demiş kız.

“Senden kaçacağımı sanıp üzme kendini. Sen babanın rızasıyla geldin bana, ben ise anamın rızasını almazsam anamın âhı tutmaz mı?” demiş Soltan Geriy.

“Doğru söylüyorsun, ananın rızası hem sana hem bana gerekli. Kapıyı babamız yılda bir kez açar, onu da yalnız bana açar.” demiş kız.

Soltan Geriy sinirini belli etmeden:

“Çok güzel, babamızın dediğini yapmak lazım, bekleriz bir yıl.” demiş.

Beraber oldukları sürece Soltan Geriy, kıza sırlarını anlattırmış, kendisine güvenmesini sağlamış.

Bir de Soltan Geriy kıza şunu sormuş: “Baban bir şeyden korkar mı?”

“Evet, babam sadece bir şeyden korkar. O da düşman arkamdan vurur diye. Niçin dersen, önünden gelen düşmanı yener, yanlardan geleni de kuyruğuyla vurup kül eder, ama arkasındakine başıyla ya da kuyruğuyla yetişmesine sırt kemikleri engel oluyor.” diye cevap vermiş kız.

Soltan Geriy’e ondan sonra hiçbir şey gerekli değilmiş, o kızı şüphelendirmeden yıl boyunca onunla birlikte yaşamış.

Genç, yıl boyunca Sarıvek’in uyuduğu zamanlarda düşünmüş. Suyun yazın kısa bir süre gelmesinin sebebini kıza sorup öğrenmiş.

Bir gün, kız gencin üzüntülü olduğunu fark edince: “Niye üzgünsün? Anan mı geldi aklına, yoksa babamın zenginliği bize yetmez diye mi korkuyorsun?” diye sormuş.

Kız, Soltan Geriy’in anasını, halkını özlediğini doğru sezmiş. Ama Soltan Geriy bunu saklamış.

“Hayır!” demiş genç. “Köyümüzün beyi Muhtarbiy, babama saygısız sözler söyleyip beni de kamçıyla dövmüştü, onu hiç unutamıyorum.”

Kız: “Bunun için üzülme, bu derdini ben hallederim.” diye sözünü tamamlamış.

Bir yıl geçtikten sonra Sarıvek, kızının isteği üzerine kapıyı açmış. Soltan Geriy kızla vedalaşıp: “Anamdan rızasını alıp geleyim.” diye çıkmış. Kapı açılmış. Soltan Geriy gitmiş gibi yapıp Sarıvek’in uyumasını beklemiş. Sarıvek uyuyunca gidip sırtına binmiş. Sırtında gide gide kamayı Sarıvek’in tam ensesine saplamış. Sarıvek bağırıp kuyruğuyla vurmuş, iki yanındaki kayaları oymuş, ama gence yetişememiş.

Soltan Geriy, Sarıvek’in ense sinirlerini kopardıktan sonra Sarıvek mücadeleyi bırakmış, altından azıcık su çıkmaya başlamış.

Soltan Geriy, suyun az çıktığını görünce Sarıvek’i doğramaya başlamış, sonra su çoğalmış, kendine yol açıp Çerek’in gittiği yoldan hızla akmış.

Soltan Geriy öldü, diye köyde yas tutuyorlarmış. Anası her gün ağlıyormuş.

Soltan Geriy’in köye su getirip Sarıvek’i öldürdüğü haberi anlatılınca halk çok sevinip nehrin önüne koşuşmuş. Köy pek sevinmiş, hepsinden de çok Soltan Geriy’in anası sevinmiş. Köy rahata huzura kavuşmuş. Muhtarbiy’i yılan sokup öldürmüş diyorlar.

2.19. TEMİR BOLAT

Evvel zaman içinde büyük bir dağ köyü varmış. O köy, uzun zamandır dertsiz tasasız çalışıyor, kazanabildiği kadarını yiyip rahat içinde yaşıyormuş.

Köy güzel güzel yaşayıp giderken bu köyün erkekleri birer ikişer kaybolmaya başlamış. Erkeklerin nasıl kaybolduğunu kimse bilmiyor, tahmin bile edemiyormuş. Neden derseniz; erkekler, suyun kumu yutması gibi, taşın denize batması gibi sesleri solukları çıkmadan kayboluyorlarmış.

Aramaya gittiklerinde ise... Nereye gitsin, kime, ne sorsunlar? Köyün yiğitleri, adamları yutan alçağın nereden çıktığını bulup suçüstü yakalamak için aramaya gitmişler. Böyle bir talihsizliğin nereden çıktığını öğrenemeden,

şüpheli bir yer bile bulamadan karanlık geceye çöken kara bir sis gibi bakakalmışlar.

Adamlar ise kayboluyorlarmış…

Adamların belirsiz bir şekilde gece gündüz demeden yok olmaları köyün nüfusunu her geçen gün azaltıyormuş. Onlarla birlikte hayvanlar da kayboluyormuş. Yıllarca aramaya devam etmişler, ama bulabildikleri bir tek kişi bile olmamış.

Yakınlarda bu köyün çevresinde komşu köyler varmış. Bu kötülüğü onlar, yani komşu köyler yapıyorlardır, diye şüphelenecekleri bir şey de yokmuş. Neden derseniz, bu köyler birbirleriyle çok iyi anlaşıyorlarmış. Sonra, erkekler yalnızca bu köyden değil, her köyden kayboluyormuş.

Böylece köyün erkeklerinin en fazla üçte biri kalmış. Halk işe gidip çalışmaya korktuğundan, saban sürmeye, biçmeye, ava hep beş altı kişi birlikte çıkmaya başlamış.

Bu köyde anaları erken yaşta ölmüş, babaları ise diğerleri gibi kaybolmuş üç genç yaşıyormuş. Öksüz kalınca hayırseverlerin verdiklerinden başka rızıkları olmadan büyümüşler.

Büyük ve ortanca gençlerden ikisi de çok sessiz, zararsız, az konuşan kimseler olduklarından adları fazla söylenmiyormuş. Bu yüzden adları şimdiye kadar kimsenin aklında kalmamış. Küçükleri ise aşırı yaramaz, her şeyin yolunu yordamını bilen, doğru sözünün üstüne doğru, yalanının üstüne de yalan olmayan, köyde kime sorsan gözdeki arpacık gibi bilinen Temir Bolat'mış.

Üç kardeş birlikte oklarını, kılıçlarını alıp uzaklara ava gitmişler. Dağlara doğru giderlerken, Geyik Boynuzları denilen bir yerde üstü kapalı önü açık bir barınak yapıp dört beş gün bu civarda avlanırız, diye düşünmüşler.

Sabahleyin ağabeyleri yemek yapmak için barınakta kalmış, ortanca ile Temir Bolat ava gitmişler. Tam onlar gittikten sonra, horoza binmiş bir cüce barınağa gelmiş. Kendisi bir karış, sakalı ise bin karışmış.

"Selamünaleyküm!" deyip horozdan inmiş, barınağa girmiş.

Genç: “Aleykümselam, gel!” dediği gibi cüce, sakalından bir tüy alıp gencin elini ayağını bağlamış, omurgasından sinirleri kayış gibi koparmış, sonra horoza binip gitmiş.

Gencin kardeşleri gelmişler. Çok öfkelenmişler, bir yandan da çok şaşırmışlar. Gencin elini ayağını çözmüşler. Hemen yemek yapıp yemişler, o gece sabaha kadar uyumamışlar.

İkinci sabah, ortancaları:

“Bugün barınakta ben kalayım, siz gidin yarım kalan işleri halledin.” demiş. Onlar gidince hemen kazanı ateşe asmış, avladıkları geyiğin bir budunu kazana koymuş. Hem ağabeyi hem de Temir Bolat tedirgin olup “Biz öğlene kadar döneriz.” demişler ava giderken.

Onlar gittikten kısa bir süre sonra aynı cüce, barınağın aşağısından horoza binmiş geliyormuş. Gencin kuşkuyla baktığını görünce selam vermeden sakalından bir tüy alıp onunla kement atar gibi tutmuş genci. İki elini, iki ayağını bağlayıp sırtından sinirlerini koparıp şöyle demiş:

“Sağ salim kurtulduğunuz için niye bana teşekkür etmiyorsun? Ben tuttuğumu alır giderim, sizi bıraktığım için ‘Sağ ol’ desene cahil deli!” diye gülümser gibi yapıp horozuna binmiş. “Haydi, rast gelsin, köyünüze benden selam söyle. Köyü tamamen yok edinceye kadar bırakmam, onu da söyle.” demiş.

Gençler öğlene kadar da duramayıp aceleyle bir dağ keçisi öldürüp dönmüşler. Kardeşlerine koşup öfkeyle elini ayağını çözmüş, bütün olan biteni anlattırmışlar.

Güle oynaya, gamsız gamsız gezen Temir Bolat’ın yüreği sızlıyormuş kardeşlerine her baktığında. Onların üzülmelerine, o felâketi sindirmeye çalıştıklarını görmeye daha fazla dayanamıyor, yüreğine hançer saplanmış gibi oluyormuş.

Temir Bolat kendi kendine bir karar almış. Kardeşlerine dönüp: “O alçağın suçu sadece sırtlarınızdan aldığı sinirlerle bitmedi. O bizi büyüten zavallıların kanıyla sarhoş olmuş. Ya o kanı kusar, ya da beni de yutar!” diye kılıcını çıkarıp öpmüş, kınına öyle yerleştirmiş. Sonra ağabeylerine: “Şimdi ben barınakta kalayım, siz de bir tarafa saklanıp gözetleyin.” demiş.

Saklanmışlar. Temir Bolat ise et pişirir gibi yapıp tetikte beklemiş. Beklemiş beklemiş kimse gelmemiş.

Gün bitmiş, gençler yemeğe oturmuşlar. Onlar yemek yerken bir kırlangıç tam da başlarındaki dala konup şakımaya başlamış.

Temir Bolat, kırlangıca bir iki ıslıkla eşlik edip:

"Gel, yemek vakti geldin, misafir edelim, niye şimdiye kadar daha sıcak yerlere uçmadın?" diye keyifle şaka yapmış. Kırlangıç dillenip:

"Ben size yardım etmeye geldim. Sen Temir Bolat, barınakta tek başına kal. Düşmanın arkadaşlarının saklandığını biliyordu, korkup gelemedi. Öyle üç dört adamın olduğu yere gitmez. Sen 'hayt' desen yenersin. Onun nasıl öldüğünü bilmiyorum. Ama şunu söyleyeyim: Sizin köyde benim de bir yuvam var, her yaz gelirim. Haydi, sevinçle karşılaşalım gelecek yaza!" deyip uçmuş.

Gençler, kırlangıcın dediklerine çok şaşırmışlar. Temir Bolat'ın kalbi çok temiz olduğundan kendisine dünyalar kadar güç katılmış gibi hissetmiş.

"O zaman" demiş Temir Bolat ağabeylerine, "…siz köye gidin, yanınıza başkalarını alıp beni ararsanız, aramaya buradan başlayın. Ben burada bekleyeceğim. Onu öldürmenin yolunu bilmiyorum, ama başı giden birinin dayandığını görmedim. Nasip olursa başını kesmeye çalışacağım." deyip ağabeylerini köye göndermiş.

Gençler gittikten hemen sonra aynı cüce horozun başından çekerek gelmiş.

"Selamünaleyküm iyi oğlan, misafir kabul eder misin?" diye alay etmiş cüce.

"Senin gibi bir büyüğün vadisinde, attan indirip konuk etmek benim için ata binmek kadar kolaydır. Benim genç olduğuma bakma. Çevik atına bin, vadiye geldiğinde seni attan indirip şeref misafiri kabul edeyim." demiş Temir Bolat.

"O zaman gösterdiğin hürmete göre seni ödüllendireyim, misafir ağırlamaya uygun olup olmadığına bakayım." diye horoza binmiş, horozun kafasını çevirince genç, kılıçla vurup cücenin başını kesmiş. Cücenin başı fırlayıp horoza binmiş, genç de peşinden gitmiş.

Gide gide horoz, asırlık bir meşe ağacının dibindeki delikten girmiş. Temir Bolat da arkasından deliğe girmiş.

İçeride demir bir kapı açılmış iki yana doğru. Girip bakmış ki, o cücenin yaşadığı muhteşem kale! Kalenin etrafı demir çitlerle çevrili, içinde ise gece gündüz sırtlarını doğrultmadan çalışan talihsiz bir halk varmış. Cücenin evi gözyaşlarıyla doluymuş. Onun ölmediği belliymiş.

Temir Bolat gidip cücenin gözüne bakınca onun sağ olduğunu anlamış. Cücenin kızı Temir Bolat'a şunları söylemiş:

" 'Sakalım bin karış olana kadar kimseye yenilmeden yaşamıştım, ama sen yendin. Hâlâ hayattayken, beni yeneni bir kez daha görmek istiyorum. Gel de kılıcının ucuyla başımı yukarı kaldır, gözüne bakmama müsaade et.' diyor babam."

Temir Bolat, cücenin kızına dönüp:

"Güzel kız, sen önce bütün kapıları aç da bu zavallı halkın evlerine gitmelerine izin ver." demiş.

Kız, Temir Bolat'ın söylediğini yapmış. Bütün adamlar, Temir Bolat'ın etrafında toplanmışlar.

Temir Bolat kendi köylülerini, kendisine sadaka verenleri tanıyıp kucaklamış.

Cücenin kızının cevap beklediğini görünce Temir Bolat şöyle demiş:

"Ey güzeller güzeli! Git babana de ki: 'Bizde er kişi, ite sopayla bir kez ve öldüresiye vurur. İkinci kez vurmak marifet değildir. Ben onu görmek istemiyorum. O beni görmeden yaşamış, görmeden de ölsün."

İşte böylece o kadar adamı kurtarıp köyüne dönmüş. Ondan sonra rahat huzurlu yaşamışlar. Bugün de her türlü zorluğa direniyorlarmış.

Temir Bolat'ın babasının ise öldüğü haberi gelmiş.

2.20. ALİMCAŞAR

Evvel zaman içinde bir hanın bütün hanlığında tanınan Alimcaşar adlı bir seyisi varmış. Herkesin toplandığı sırada han:

"Seyislerimin korkusundan değil yabancılar, emegenler bile gelemiyorlar!" diye övgüler yağdırıyormuş.

Bir gece, diğer seyisler nöbette, Alimcaşar ise uykudayken:

“Yetiş Alimcaşar, yılkıya düşman saldırdı!” diye bir feryat kopmuş.

Alimcaşar, hemen tulparını eyerleyip düşmanın peşinden gitmiş.

Günler, geceler boyu yol gittikten sonra büyük bir ormana gelmiş. Ormanın derinliklerinde duman tüten bir yer görüp oraya yönelmiş. Bir emegen kadının yemek yapmakta olduğunu görünce:

“Oyy anam-anam!” demiş Alimcaşar.

“Oyy balam-balam!” demiş emegen kadın. “Hemen ‘Oyy anam-anam’ demeseydin, sana ne yapacağımı görürdün.”

“Hemen ‘Oyy balam-balam!’ demeseydin sen de benim sana ne yapacağımı görürdün!” demiş Alimcaşar.

Sonra emegen kadın yatışıp:

“İnsan ayağı değmemiş bu yerde nereden çıktın?” diye sormuş.

“Ava gelmiştim acıktım, yiyecek bir şeyler ver!” demiş Alimcaşar.

“Yedirecek yemeğim yok, oğullarım akına gittiler yılkı sürmeye. Birazdan gelirler, hemen gitmezsen yerler seni. Büyük oğlum gelmek üzere, görüyorum, oradaki sisi-dumanı görüyor musun? Bir günlük yolu kalmış. Çabuk git ona hazırladığım bir kazan etle çorba var, etinden bir ısırık, çorbasından da birkaç yudum al, kaç, görürse ikimizi de mahveder!”

Alimcaşar, eti yiyip çorbayı içmiş, yavaşça tulparına binip yoluna gitmiş. Gidip emegen kadının oğlunun geleceği köprüde beklemiş. Şafak sökerken emegen kadının büyük oğlu, yılkıyı sürüp köprüye gelmiş, ama yılkı köprüden geçmek istememiş. Sonra emegen:

“Alimcaşar gelmenizi bekliyor, nasibiniz ayağınıza geldi!” diye üç yaşındaki vahşi tayın dizginlerini çekip koparmış.

Alimcaşar: “Alimcaşar önünü bekliyorsa bir tuhaflık mı gördün?” diye fırlayıp emegenin önüne çıkmış. “Atışma mı güreş mi, çabuk söyle!”

“Yayı kadınlar da çekiyorlar, boğuşalım!” demiş emegen.

Sonra ikisi boğuşmaya başlamış. Emegen, Alimcaşar’ı kaldırıp yere çarpmış, dizine kadar toprağa sokmuş. Alimcaşar, emegeni kaldırıp yere çarpmış, boynuna kadar sokup başını kesmiş. Yılkısını büyük ormanın bir köşesine sürüp emegen kadının kulübesine gitmiş.

“Oyy anam-anam!” demiş Alimcaşar.

“Oyy balam-balam!” demiş emegen kadın. ‘Oyy anam-anam’ dedin, yoksa sana yapacağımı görürdün.”

“Hemen ‘balam-balam’ dedin, yoksa sana yapacağımı görürdün!” demiş Alimcaşar da.

“Oyy âdemoğlu, daha gitmedin mi! Görmüyor musun o sis bulutunu? O, iki günlük uzaklıktaki ortanca oğlumun atının toynağından çıkan toz.”

“Acıktım, bir şeyler yedir!” demiş Alimcaşar.

“Ortanca oğluma iki kazan et ile iki kazan çorba hazırlamıştım. Etinden iki lokma ısır, çorbasından iki kaşık iç, kaybol! Anlarsa bizi mahveder!” demiş emegen kadın.

Alimcaşar, kazandaki eti, çorbayı bitirip tulparına binmiş, yoluna gitmiş. Deminki köprünün ayağında beklemiş. Şafağın sökmesiyle emegenin ortanca oğlu yılkıyı sürerek köprüye varmış. Ne kadar uğraşsa da, yılkı köprüden geçmek istememiş. Emegen öfkelenip:

“Alimcaşar gelmenizi bekliyor, nasibiniz ayağınıza geldi!” diye dört yaşındaki aygırın dizginlerine vurup ortasından koparmış.

Alimcaşar:

“Alimcaşar bekliyorsa bir tuhaflık mı gördün?” diye fırlayıp çıkmış önüne. “Kılıçla mı dövüşmek istersin yoksa boğuşma mı?”

“Kılıçla!” deyip kılıcını çekmiş emegen.

İkisi de kılıçlarıyla mücadele etmeye başlamış, hem kendileri hem de atları yorulmuş, kılıçları kırılmış. Sonra atlardan inip boğuşmaya başlamışlar. Alimcaşar, öfkelenip emegeni yere çarpmış, dizlerine kadar batırmış. Emegen de Alimcaşar’ı kaldırıp yere vurmuş, beline kadar batırmış. Alimcaşar emegeni fırlatıp boynuna kadar batırmış, başını kesip yılkısını sürmüş, diğer yılkıya katıp emegenlerin barınağına dönmüş. Geri gelmeyen oğullarını merak eden emegen kadını görünce Alimcaşar:

“Oyy anam-anam!” demiş.

“Oyy balam-balam! ‘Ana!’ demeseydin sana yapacağımı görürdün.” demiş emegen kadın.

“Hemen ‘bala’ dedin, yoksa sana yapacağımı görürdün!” demiş Alimcaşar da. Sonra ikisi de sakinleşmiş.

“Açım, bir şeyler yedir!” demiş Alimcaşar.

“Üçüncü oğlum hepsinden fenadır. Aç geliyor, o sisi-dumanı görüyor musun? Üç günlük yolda, tulparının toynağından çıkan tozla burnundan çıkan nefes. Ye de hemen git, yoksa ikimizi de öldürür. Üç kazan et ile üç kazan çorbadan al, hemen git!” demiş emegen kadın.

Alimcaşar, etin hepsini yiyip çorbanın da hepsini içtikten sonra yola çıkmış.

Aynı köprünün korkuluklarında emegen kadının küçük oğlunu beklemiş. Emegen kadının küçük oğlu akla hayale gelmeyecek kadar güçlüymüş. Gece yarısı köprüye varmış. Köprüye gelince yılkı geçmek istememiş, çevresinde dönmeye başlamış. Emegen yılkıya kızıp:

“Hoo! Nasibiniz ayağınıza geldi, Alimcaşar önünüzde bekliyor!” diye beş yaşındaki vahşi tayın dizginlerine asılıp ikiye ayırmış.

“Alimcaşar önünü bekliyorsa bir tuhaflık mı gördün?” diye fırlayıp çıkmış Alimcaşar.

“Atışma mı, boğuşma mı?”

“Atışma!”

Yüz adımlık mesafeden yaylarını çekmişler. Yine yüz adım geride durup oklarını atmışlar. Havada uçan okların uçları birbirine çarpıp kırılınca yere düşmüş. Sonra hemen tulparlara binip kılıçlarla mücadeleye girişmişler. İkisinin de kılıçları kırılıp düşmüş. Tulparlardan birbirlerini deviremeyince ikisi de yuvarlanıp yere düşmüş. Birbirlerini yerden kaldıramamışlar, çok sert bastıklarından, ikisi de yere gömülmüş. Böylece bellerine kadar batmışlar. Emegen dayanamayıp tulparına seslenmiş:

“Haydi, kuyruğunu suya sok da ağzıma su damlat, yoksa âdemoğlu beni bitirecek!”

Alimcaşar hemen tulparına:

“Ey tulparım, emegenin tulparına yol verme!” diye seslenmiş.

Emegenin tulparı suya varınca Alimcaşar’ın tulparı, göğsüyle vurup suya göndermiş, kendi kuyruğuyla Alimcaşar’ın ağzına su damlatmış. Hemen

Alimcaşar, emegene basıp boynuna kadar yere sokmuş, başını kesip yılkısını sürmüş.

Günlerce gittikten sonra seyis arkadaşlarına rastlamış. Handan korkularından elleri boş dönememiş, emegenlerden korkularından da ilerleyemeyip ne yapacaklarını şaşırmışlar. Tam o esnada yetişmiş Alimcaşar: "Gelin, yılkıyı beraber sürelim." deyip arkadaşlarını yanına almış. Han ise o zamanlarda:

"Yılkımı kim alıp getirirse ona en güzel kızımı vereceğim, hem de zenginliğiyle!" diye bütün dünyaya duyurmuş.

Sonra han, yılkısının sağ salim dönmesine sevinip üç kızını üç seyise vermiş. İki büyük seyis, emegenlerle nasıl mücadele ettiklerinin öyküsünü durmadan anlatmışlar. Alimcaşar ise, hanın en güzel kızının onun olmasına çok sevinip onu kaygılandıran şeyler dışında hiçbir şey anlatmamış.

Toy-oyun bitmiş, herkes evine işine dönmüş. Alimcaşar'ın iki dengi ona en güzel kız verildiği için intikam almak istemişler.

Alimcaşar, odasına girdikten sonra, ön kapıya keskin kılıçlarını yanlamasına yerleştirmişler, kapıdan çıkan kendi kendisini kessin diye öyle yapmışlar:

"Yetiş Alimcaşar, yılkına düşman saldırdı!" diye bağırmışlar. Alimcaşar aceleyle çıkmış, karanlıkta hiçbir göremediğinden keskin kılıca çarpıp dizlerinden yaralamış kendisini. Hemen iki arkadaşı gelip karısını, malını-mülkünü, silahını alıp Alimcaşar'ın önüne eski bir ok-yay atıp gitmişler.

Alimcaşar başına gelenlere üzülerek sürüne sürüne başka yurtlara gitmiş. Bir gün sürüklenip giderken ilginç bir şey görmüş. İki adam bir geyiği yakalamaya çalışıyormuş. Biri geyiğin peşinden yetişiyor ama tutamıyor, ikincisi geyik önüne bile gelse, uzanıp bulamıyormuş. Alimcaşar, onlardan birinin çolak, birinin de kör olduğunu anlayınca ok atıp geyiği öldürmüş.

Sonra o üç sakat bir barınak bulup birlikte yaşamaya başlamışlar. Bir gün kör, bir gün çolak Alimcaşar'ı ava götürüyormuş. Günlerin birinde gömülü ateşlerine yağ dökülmüş, ateşsiz kalmışlar. Sonra Alimcaşar:

"Biz ikimiz ava gidelim." demiş köre. "Yelayak, sen de etrafta yaşayan birini bulursan ateş alıp gel."

Alimcaşar ile kör ava gitmişler.

Yelayak ise koşup ateş bulmaya gitmiş, ormanda bir yerden duman çıktığını görünce oraya gitmiş. Gittiğinde yaşlı bir emegen kadın oturuyormuş.

“Oyy anam-anam” demiş Yelayak.

“Oyy balam-balam” demiş emegen kadın. Hemen ‘Oyy anam’ dedin, yoksa sana yapacağımı görürdün!” demiş emegen kadın. “Sana ne lazım âdemoğlu, niye geldin?”

“Biz üç fakir genciz, ateşimiz söndü, köz istemeye geldim.”

Emegen kadın kalkıp demir eleğin içine külle birlikte biraz köz koyup: “Bunu eleye eleye götür, yoksa ateşin söner.” diye eline vermiş. Yelayak çabucak yetişip ateşi yakmış. Eti pişirirken emegen kadın gelmiş. Yelayak’ı bağlayıp eti yiyip gitmiş. Avcılar geldiğinde ateş güzel yanıyormuş, ama barınak soğuk, ayrıca yemek de hazır değilmiş.

“Ne oldu, ağrın mı vardı, neden yemek yapmadın?” demişler arkadaşları.

“Hastaydım, yapamadım.” demiş Yelayak. Emegen kadının gelip gittiğini söylemeye korkmuş, saklamış.

İkinci gün kör kalmış barınakta. Alimcaşar ile Yelayak ise ava gitmişler. Akşam döndüklerinde her şey bıraktıkları gibiymiş. Kör de emegen kadının geldiğini söyleyememiş:

“Çok hastaydım, hiçbir şey yapamadım.” demiş.

Sonra Alimcaşar:

“Yarın ava siz gidin, ben kalayım.” demiş.

Barınakta kalıp yemek yaparken emegen kadın gelmiş. Alimcaşar, onun saçından bir kıl çekip elini ayağını bağlamış, barınağın ortasına koymuş. O sırada Alimcaşar’ın arkadaşları gelip:

“Bizi korkutan işte buydu, yemeği yiyen de buydu.” demişler.

Emegen kadın işin kötüye gittiğini anlayınca:

“Beni sağ bırakın, üçünüzü de iyileştireyim!” demiş.

“Sağ bırakalım, iyileştirsin.” demişler. Emegen kadın, bağlıyken Yelayak’ı yutup eskisi gibi sağlam çıkarmış. Onun arkasından körü de yutup sapasağlam çıkarmış.

“Alimcaşar, sen de git, seni de iyileştirsin.” demişler. Ama Alimcaşar emegen kadının ağzına girmek için acele etmemiş. İki arkadaşını bir köşeye çekip şöyle demiş: “Ben zamanında bunun üç oğlunu öldürmüştüm, beni yutunca iyi edip çıkarmayacak. Topuzumla dövüp öldürün, eklemlerindeki iliğe kadar iyice bakın, yoksa beni öldürmeye çalışacak.”

Alimcaşar’ın dediği gibi olmuş; emegen onu yutmuş, ama iyileştirip dışarı çıkarmamış.

Alimcaşar’ın arkadaşları emegen kadını öldürüp eklemlerindeki iliğe kadar bakmışlar, ama Alimcaşar’ı bulamamışlar. Sonra bir serçe uçup hasırın kenarına konmuş:

“Eklem iliği
Hasırın altında.
Eklem iliği
Hasırın altında.
Eklem iliği
Hasırın altında.”

diye şakımış. Hasırın altına baktıklarında emegen kadının serçe parmağı kopmuş orada duruyormuş. Hemen parmağını dikkatlice açıp Alimcaşar’ın başına rastlamışlar. İyileşen arkadaşlar:

“Sen sağ biz selamet!” diye yurtlarını aramaya gitmişler.

Alimcaşar günler, geceler boyu yol gittikten sonra akşama doğru kaleye yaklaşmış. Kalenin yanında küçük bir çoban hayvanların etrafında dolanıp bir ağlıyor bir gülüyormuş. Sonra Alimcaşar yanına gidip sormuş:

“Oğlum, düşmandan korkup ağlıyorsun diyeceğim, ama şarkı da söylüyorsun. Bu ne iş?”

“Bundan yıllar önce hanın Alimcaşar adlı damadı kaybolmuştu. Ona kötülük edenlerin iki bacanağı olduğunu ben biliyordum, ama kimse lafıma inanmazdı. Hanın iki büyük kızı Alimcaşar’ın karısıyla alay edip gülüyorlar. Şimdi han onu evlendiriyor. Bugün onun düğün günü. Han şöyle demiş:

‘Alimcaşar’ın yayını kim çekebilirse kızımı ona vereceğim!’ Alimcaşar’a üzüldüğüm için ağlıyorum. Şarkı söylememin sebebi ise, babam ‘Oradan et ayırıp sana getireceğim’ demişti, getirirse karnım doyar diye seviniyorum.” demiş oğlan.

Alimcaşar, kaleye gelmiş ki büyük bir toy! Han, iki damadı ve kızları güzel tahtlarda oturuyorlarmış. Damat adayları gelip Alimcaşar’ın yayını çekemeden geri gidiyorlarmış. Alimcaşar:

“İzin verirseniz ben de deneyeyim, asil hanımız!” demiş.

İki damat da birbirlerine bakıp kahkahalarla gülmüşler. Ama han, üstündeki geyik derisine aldırmadan:

“Çek, başarırsan kızım senindir!” demiş.

Alimcaşar, yayı güzelce çekip hanın kızına doğru dönüp:

“Kazları mı vurayım yoksa tavuğu mu?” diye sormuş. Hanın kızı Alimcaşar’ı sesinden tanıyıp:

“Tavuğun ne günahı var, her şeyi yapıp gezen kazlar.” diye cevap vermiş.

Han çok şaşırmış: “Bu kim?” demiş. Sonra Alimcaşar hikâyeyi en başından anlatmış. Han, derhal iki damadını kalesinden kovmuş, iki büyük kızı da kocalarının peşlerinden gitmişler.

Han, bütün varlığını Alimcaşar ile küçük kızına vermiş.

Alimcaşar ve karısı, birbirlerini bulup mutlu mesut yaşayıp kalmışlar, diye işitmiştim.

Onu görmediğimiz gibi hepimiz birlikte hastalık mastalık görmeden mutluluk içinde yaşayalım.

2.21. BURUNSUZ BEKİR

Evvel zaman içinde zengin bir adam yaşarmış. Onun Tulpar adlı bir oğlu varmış.

Bir yıl, o zengin adamın hayvanlarına çığ düşmüş, hayvanları telef olmuş. Zengin adam, milleti toplayıp çığı kazdırmış, ama açamamışlar. Tulpar’ın bir sarı atı, bir çakısı, bir de bileğisi varmış. Bileği sadece çakıyı bilemeye yarıyormuş. Çakısı, bileyiciye ne derse o olurmuş.

Günlerden bir gün, Tulpar'ın aklına sarı atı gelmiş. Aramış, köyde bulamamış. Babasına sorunca:

"Dağda çığın altında." demiş.

Tulpar dağa yayan çıkmış, akşama: "Burayı eskisi gibi yapın!" deyip yatmış.

O vadiyi açacağız diye yorulan halk sabahleyin gittiğinde karın gitmiş, yerin açılmış olduğunu görmüş. Bütün hayvanlar telef olmuş, Tulpar'ın sarı alaşası[26] ise sağ kalmış. Zenginin adamları, telef olan hayvanların derilerini yüzmek için kalmışlar, Tulpar ise sarı alaşaya binip köye dönmüş.

Bir gün Tulpar'ın babasına kendi gibi zengin bir adam, elçisini yollamış:

"Kızımı evlendiriyorum, düğününde ol!" diye. Tulpar'ın babası:

"Nasıl geleyim, fakirleştim, getirecek bir şeyim yok." diye gitmemiş.

Aynı adam yine elçisini yollamış:

"Bana senin getirdiğin gerekmez!" diye.

Zengin, dönmüş Tulpar'a demiş ki:

"Sen de gel, karnın doyar."

Tulpar ise bir seferde bir sığır yermiş. Gitmişler… Gittiklerinde bir han, o hanın kızını almaya geliyormuş.

Savaşıp alacakmış.

Akşam olmuş.

Han, gelen misafirlerini eve toplamış.

Tulpar eve girmek istememiş, onu kapıda yedirip doyurmuşlar. Hanın kalesinin önünde büyük bir fayton duruyormuş. Tulpar, gece faytonda uyumuş.

Evlenecek kız, gözünü kırpmadan kalenin başında bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyormuş. Bir şey dikkatini çekmiş, bakmış ki; kalenin önü gün ışığından daha aydınlık, fayton ise bir öne bir arkaya yürüyor. Kız, bunu görünce kaleden inip:

---

[26] **Alaşa**: İğdiş edilmiş erkek at.

“Bu ne iş?” diye bakmış. Bakıp da ne görsün; kaleyi ateş gibi aydınlatan Tulpar’ın altın saçları! Faytonu bir ileri bir geri yürüten ise Tulpar’ın nefesi!

Kız hayranlıkla bakakalınca Tulpar’ın gerçekten güçlü bir adam olduğunu anlamış: “Ben bu adama varmazsam, başka kimseye varmam!” diye ant içip kalenin başına çıkmış.

Tulpar, sabahleyin erkenden kalkıp kızın babasına şöyle demiş:

“Bana bu akşama kadar yüz put[27] ağırlığında bir demir topuz yaptır!”

Han, demircilerini toplayıp Tulpar’ın söylediğini yaptırmış.

Tulpar, topuza sap takıp eline almış, çevire çevire havaya fırlatıyormuş.

Tulpar onun yere inmesini beklerken, topuz başına çarpıp paramparça olmuş.

İkinci gün, han demircileri azarlayıp yeni bir topuz yaptırmış. Bu topuzu da havaya atmışlar, kendisi de önünde beklemiş. Topuz gelip Tulpar’ın başına değince bir tarafa fırlayıp gitmiş. Genç, topuzu belindeki kuşağa sokup Sarıkuş’a binmiş, hanın huzuruna gelmiş.

“Han, bir öküz kesip beni doyur!” demiş.

Han, bir öküz kesip Tulpar’ı doyurmuş.

Tulpar, Sarıkuş’a binip topuzunu da alarak yüksek bir tepenin başına çıkmış. “Buradan askerlerin kudretini sınayayım.” diye oturmuş.

Kızı almaya gelen han, tepenin başındaki Tulpar’ı görmüş.

“O it oğlu tepenin başında ne arıyor? Alıp getirin!” diye beş askerini göndermiş. Askerler koşup tepeye çıkmış:

“Yürü, han seni çağırıyor” diye çekiştirmişler.

Yiğit Tulpar yüz put ağırlığındaki topuzunu üstlerine atıp beşini de ezmiş. Han, dürbünle bakıyormuş:

“Beş askerim de öldü, o it oğlunu alıp getirin!” diye yirmi beş atlı göndermiş. Tulpar o yirmi beş atlıyı da orada mahvedip yüz put ağırlığındaki topuzunu eline alarak tepeden inmiş, hanın çadırına gelmiş.

---

[27] **Put**: 16 kilogramlık ağırlık ölçüsü

Han, çadırdan dört ayak kaçarken:

“Vay evini Allah kahretsin, kurdun koyunları öldürdüğü gibi askerlerimi nasıl öldürdün?” diye bağırınca Tulpar, hanı da ezmiş.

Kaleden bakan hanın kızı:

“O adamı derhal kaleye getirin!” diye hanın hizmetlisini göndermiş.

Hanın hizmetlileri, kızın buyruğunu çabucak yerine getirmişler.

Halk, “Hana damat çıktı!” diye toplanmış. Hemen oracıkta özel kurbanlıklardan yemekler hazırlanmış. Kız, halkın huzuruna çıkıp:

“Hanın yeni damat adayı Burunsuz Bekir’in burnuna ne olduğunu öğrenip gelsin. Onu öğrenip gelirse hana değerli bir damat olur!” diye Tulpar’a vazife vermiş.

Tulpar, Sarıkuş’a binip kızın verdiği emri yerine getirmek üzere Burunsuz Bekir’in yaşadığı yere gitmiş.

Dokuz gün dokuz gece yol gittikten sonra uzaklarda bir ak kale görmüş. Kaleyi gördükten sonra, beş gün beş gece daha gidip kaleye varmış. Vardığında gördüğünün kale değil, insan başlarından oluşmuş bir dağ olduğunu anlamış. O kemikten dağın ötesine geçince küçük bir mahzen varmış.

Mahzene gelip “Heyt!” diye seslenmiş.

Mahzenden burnunun yarısı olmayan devasa bir adam çıkmış: “Oyt!” demiş. “Gel, in, içeri gir!” deyip attan indirmiş. Bunun üzerine Tulpar şöyle akıl yürütmüş: “Bu adam, buraya gelip: ‘Burnuna ne olmuş?’ diye soranların başlarını keserek yapmış bu kaleyi!”

O adam, Tulpar’ı evine götürüp üç gün üç gece ağırlamış. Ondan sonra sormuş Tulpar’a:

“Ne dolaşıyorsun, niye yürüyorsun?” demiş. Tulpar şöyle cevap vermiş:

“Toprağı suyu göreyim diye dolaşıyorum.” demiş. Burunsuz Bekir Tulpar’a demiş ki:

“Yürü öyleyse yağmaya gidip gelelim.”

İkisi de yanlarına tırpan ve dirgen alıp atlara binmişler, gitmişler.

Beş gün yol gittikten sonra bir deniz kıyısına varmışlar. Deniz kıyısında atlardan inmişler. Tırpanla ot yığınlarını biçip toplayarak üç demet yapmışlar. Demetleri yapıp bitirdikten sonra Burunsuz Bekir, birini yakmış.

"Bu demet yanıp bittikten sonra ikincisini yakarsın. İkinci yanıp sönünce denizden asker çıkarsa çaresine bakarsın. O değil de yılkı çıkarsa üçüncü demeti de yakarsın, üçüncü yanıp bittikten sonra hâlâ denizden çıkmamışsam öldüğümü anlarsın." diye Tulpar'a tembihleyip denize girmiş.

Burunsuz Bekir'in dediği gibi önüne yılkı çıkıp yaklaşmış. Üçüncü demetin dumanının yayılması ve arasından yılkının çıkması Tulpar'ın gözlerini kamaştırmış. Aklını toplayıp bakınca yılkının sıradan bir yılkı olmadığını, altın yeleli, altın kuyruklu olduğunu görmüş.

İkisi de yılkıyı sürüp gitmişler.

Bir gün Burunsuz Bekir, Tulpar'a:

"Böyle geriye dön, bakıver, güneş nasılmış?" demiş. Tulpar geriye dönüp bakınca; sis bastığını, sisin içinde leş kargalarının oynayarak peşlerinden gelip yetişmek üzere olduklarını görmüş. Tulpar, geri gelip Burunsuz Bekir'e anlatmış:

"Sis basmış, buraya ilerliyor, sisin içinde de leş kargaları var."

Burunsuz Bekir Tulpar'a şöyle demiş:

"O sis değil, leş kargaları da değil, yılkının sahibi olan üç emegenin küçüğü, tek gözlü emegen geliyor. Sis sandığın burnundan çıkan nefes; leş kargaları sandığın ise atının topuğundan çıkan topraklar."

"Şimdi, emegeni beklemek mi istersin yoksa yılkıyı sürmek mi?" diye sormuş Tulpar'a.

Tulpar: "Ben emegeni bekleyeyim." demiş. Burunsuz Bekir, yılkıyı sürerek önden gitmiş.

Emegen yetişip Tulpar'a vurmuş, Tulpar'ı yere gömüp gitmiş. Onun yenildiğini fark eden Burunsuz Bekir, geri dönüp emegene karşı durmuş.

Burunsuz Bekir, kılıcını savurup emegenin başını almış. Tek gözlü emegenin bindiği altın yeleli, altın kuyruklu aygır Burunsuz Bekir'e kendini tutturmayıp kaçmış.

Tulpar, kendine gelince atına binip topuzunu eline alarak Burunsuz Bekir'in yanına gelmiş. İkisi de yılkıyı sürüp gitmişler. Burunsuz Bekir yine:

"Arkamıza bakıver, güneş nasıl?" diye Tulpar'a baktırmış.

Tulpar, yine sis ve leş kargaları yetişmek üzere, diye haber vermiş. Burunsuz Bekir:

"Bu o emegenin büyüğü, iki gözlü emegen, ben onu bekleyeyim, sen yılkıyı sür!" demiş.

Emegen yetişip Burunsuz Bekir'in önünde durmuş.

Burunsuz Bekir, emegene:

"Atışma mı, güreş mi?" diye sormuş.

Emegen: "Atışma!" deyip ok yarışına razı olmuş.

Kura çekmişler, ok atma sırası ilk emegene düşmüş. Emegen yayı eline alıp Burunsuz Bekir'in göbeğine nişan almış, yayı çekmiş. O yayı çekince bu da üzengide ayağa kalkmış, böylece ok iki bacağının arasından geçmiş. Şimdi sıra Burunsuz Bekir'deymiş. Burunsuz Bekir, emegenin alnına nişan alıp oku atmış. Emegen, Burunsuz Bekir'den gördüğünü yapıp üzengide ayağa kalkmış. Ok gidip kalbine isabet etmiş. Emegen, aygırın üstünden devrilmiş. Aygır yine kaçıp gitmiş. Bunlar da yılkıyı sürüp gitmişler.

Burunsuz Bekir, Tulpar'a yine:

"Güneş nasıl?" diye arkalarına baktırmış. Tulpar, yine leş kargalarıyla sisin yetişmek üzere olduğunu söylemiş.

Bunun üzerine Burunsuz Bekir, Tulpar'a:

"Şimdi gelen emegen ikisinden de güçlü. Şimdi atışma olmaz, güreş tutulur. Güreşirken ikimiz de susuzluktan güçsüz kalıp böyle iki tarafta yığılıp kalacağız. O zaman, kim önce su içerse o kazanır. Sen su alıp getirir de emegene yaklaşmadan bana içirebilirsen onu yenerim."

Emegen hemen yetişmiş.

"Atışma mı güreş mi?" diye sormuş Burunsuz Bekir. Emegen, kendinden emin bir sesle:

"Güreş!" diye bağırmış.

İkisi de atlardan inip boğuşmuş. Emegen, Burunsuz Bekir'i kaldırıp ayak bileğine kadar yere batırmış.

Burunsuz Bekir, emegeni kaldırıp yere vurmuş, dizine kadar batırmış. Emegen kaldırıp vurmuş, onu beline kadar batırmış. Böyle böyle susuzluktan güçsüzleşip ikisi de iki ayrı yere devrilmiş. İşte o zaman Tulpar, hemen su alıp gelmiş, ikisinin ortasında durmuş. Emegen yüz türlü tatlı söz söyleyip "Suyu bana içir!" diye uğraşmış. Ama Tulpar, suyu Burunsuz Bekir'e içirmiş. Burunsuz Bekir, sıçrayıp kalkmış, emegenin başını kesmiş.

Üçüncü emegen öldükten sonra, altın yeleli, altın kuyruklu aygır gelip yılkıya katılmış. İkisi de yılkıyı sürüp Burunsuz Bekir'in mahzenine gelmişler. Üç gün dinlenmişler. Üç gün dinlendikten sonra, ev sahibi altın kuyruklu, altın yeleli yılkıyı ikiye ayırıp yarısını Tulpar'a vermiş, yarısını kendisine bırakmış.

Tulpar, "Artık her işimizi hallettik, bunun burnunun niye olmadığını soruvereyim!" diye sormaya cesaret etmiş. "Onun hikâyesini sabahleyin anlatırım, bu gece uyu, yola çıkacaksın." demiş Bekir.

Sabahleyin Tulpar, yılkıdan payına düşeni sürüp yola çıkmış.

Burunsuz Bekir, unutmuş; burnuna ne olduğunu anlatmamış. Sonra Tulpar, bir tepede yılkısını toplayıp Burunsuz Bekir görsün diye durmuş. Günler geceler boyu beklemiş, gitmemiş.

Burunsuz Bekir, karşıdan bakıp görüyormuş.

"Bu niye bekliyor, niye gitmiyor?" diye düşünüyormuş. İki üç gün geçtikten sonra Tulpar'ın sorusunu hatırlamış.

Peşinden gidip Tulpar'ı yılkısıyla alıp aynı mahzene getirmiş.

"Tulpar, ben sana yanlış yaptım, verdiğim sözü tutmadım!" diye mahzenin bir yerinden bir kapı açıp bir sandık çıkarmış. Sandığın kapağını açıp içindekini göstermiş. İçinde güzel bir kadının cesedi varmış.

Tulpar, kadının göğsünde duran Burunsuz Bekir'in burnunu görmüş.

"Bekir, sen bunu niye gömdürmedin?" demiş Tulpar.

"Kendime güvenemedim, yalnız başıma bir barınakta yaşayamam diye."

"Hayır, sen onun için tutmuyorsun. Sen bunun tekrar dirilmesini istiyorsun. Bunun için ne lazım, söyle! Ben onu bulacağım." demiş Tulpar.

Burunsuz Bekir, kem küm etmiş, ama sonunda söylemiş:

“Yedi denizden geçince on iki emegen var. Onların en büyüğü on iki başlı. On iki başlı emegenin yedinci başındaki dilinin altında küçük bir altın çakı var. Onu getirip ensesine, saçının altına koyarsan dirilir.”

Bekir, sabah erkenden kalkıp yılkısından at seçip eyerlemiş, Tulpar’a vermiş. Ona gece yolda kalacağı yerleri öğretmiş. O ata binip gitmiş Tulpar. Yedi denizden geçince bir emegene rastlamış. Emegen, Tulpar’ın selamını almış, Tulpar’ı atıyla birlikte avuçlayıp göğsünde yan cebine koymuş. Akşam, emegenlerin toplandığı yere gitmiş. Her emegen için bir kazan kaynıyormuş; bir başlı emegene bir sığırın sığdığı bir kazan, iki başlıya iki sığırın sığdığı kazan, on iki başlı emegene on iki sığırın sığdığı kazan.

Emegenler ateşin etrafında otururken emegenin cebindeki Tulpar’ın atı kişnemiş. Bunun üzerine emegen:

“Ben bugün bir oyuncak bulmuştum.” diye Tulpar’ı atıyla cebinden çıkarıp ateşin yanına koymuş. Tulpar, emegenlere demiş ki:

“Beni size Burunsuz Bekir gönderdi. Daha evvel, sizinle savaşacağı zaman, siz, savaşacağını önceden bildirmedi diye Burunsuz Bekir’i ayıplamışsınız. O sebepten Burunsuz Bekir, beni size savaşa hazırlanın demem için elçi olarak gönderdi.”

O zaman emegenler:

“Onun ne kadar gücü var, onu bize bildir!” demişler. Tulpar şöyle demiş:

“Ben bu çekici alıp demir bir sopayla bunun (büyük bir kayayı göstererek) üç katı yükseklikteki bir kayanın başından, taşları koparıp göndersem, o altında bekler, başıyla vurup taşları un eder.”

O gün Tulpar, emegenleri kayanın altına dizip kayanın başından taşları dökerek altısını öldürmüş.

Akşam, emegenlerle bir yere toplanmış. Sağ kalan emegenler akşama “Biz Burunsuz Bekir’den daha güçlüyüz!” diye övünmüşler. İkinci gün Tulpar:

“Burunsuz Bekir, işte bu et pişirip yediğiniz kazanlardaki kadar kurşun kaynatır, çorba yerine içer!” demiş, böylece emegenlere kurşun içirip beşini öldürmüş. On iki başlı emegen kurşunu kustuğu için sağ kalmış. Sonra:

“He he, hepsi de öldü, ben sağ kaldım!” diye övünmüş.

Sabahleyin Tulpar, emegene demiş ki:

“Bizim Burunsuz Bekir, boğazına kadar denize girer, ben de çakıyla bileği taşını birbirine bileyip Allah’tan dilerim, denizin tamamını dondurur, Burunsuz Bekir onu kaldırıp düze çıkıp gider.”

Böylece Tulpar, emegeni denize sokmuş, denizi dondurmuş.

“Şimdi çık!” demiş. Emegen buzu kırıp çıkmış denizden.

İkinci gün Tulpar, denizi iyice taş gibi dondurmuş, emegen o zaman kımıldayamamış. Tulpar, yüz put ağırlığındaki topuzunu alıp emegene vurmuş. Ama yüz put ağırlığındaki topuz emegene değince emegen, pire kapmış gibi bile olmamış. O zaman emegen Tulpar’dan dilemiş:

“Bana eziyet etme. Önümüzde duran kayadaki mağarada üç anahtar var, onları al. İki günlük yolda bir kaya var. Birinci anahtar o kayanın kapısını açacak. İkinci anahtar, onun içindeki mağarayı açacak, üçüncü anahtar oradaki sandığı açacak. Onun içinde kılıç var. O kılıcı alıp gel; yeryüzünde başımı yalnızca o kılıç kesebilir.”

Tulpar gitmiş. Anahtarları almış. Emegenin dediği gibi kapıları açmış. Sandığın yanına gidince sandığı açmaya korkmuş. Bu yüzden anahtarı uzun bir sırığın ucuna sıkıştırıp sandığı uzaktan açmış.

Kılıç, “Zın!” diye sandıktan fırlayıp parlayarak demir sütuna çarpmış, sütunu kırıp yere düşmüş.

Tulpar, o kılıçla on iki başlı emegenin başlarını kesip yedinci başındaki dilinin altından altın çakıyı alıp Burunsuz Bekir’e gitmiş.

O gün yola çıkıp çakıyı Burunsuz Bekir’e yetiştirmiş.

Burunsuz Bekir, çakıyı alıp su yüzlü hanımının ensesine koyup diriltmiş. Hanımı, uykudan uyanır gibi uyanmış, Tulpar’a çok teşekkür etmiş. Hanımı, kendine gelince kocasının burnunu göğsünden alıp yerine yapıştırmış. Bekir’in burnu iyileşmiş. Bekir, Tulpar’a hediye olarak altın yeleli, altın kuyruklu yılkısının tamamını, ucu bucağı olmayan mülkünün de yarısını hediye etmiş.

Tulpar, Bekir ve Bekir’in hanımı, atlanıp kıza bakmaya gitmişler. Han, halkını toplayıp üç ay, üç gün toy-oyun yaptırmış, kızını Tulpar’a vermiş. Hanlığını da Tulpar’a verip tahtına oturtmuş.

Onu görmediğimiz gibi hastalık mastalık da görmeyelim.

2.22. AYTEK OĞLU AYTEK

Bir ülkede Aytek adlı bir bey varmış. O adamın Aytek diye bir oğlu varmış. Babası ölmüş. Genç, ülkelerinin âdetine göre yas tutmaya başlamış. Yas tutma adetleri şuymuş: Bir yıl odaya kapanıp dışarı çıkmadan duracakmış. Bir yıl geçmiş, iftar vaktinde akranları toplanıp karar almışlar:

"Gidelim de Aytek oğlu Aytek'in yasını sonlandıralım, evine götürelim, halkla da ahbap olalım."

Tam giderlerken, başka bir grup onlardan daha önce gitmiş, beyi evine getirmiş, samimiyet kurmuşlar. Arkadan gidenler, o grubu görünce geri dönmüşler.

Arkadan gelen gruptaki gençlerden biri şöyle demiş, çitin başında oturan saksağanı göstererek:

"Gençler, ben bir hikâye işittim, doğru mu yalan mı bilmiyorum. Bir yerde şu kara saksağan gibi saçı, gözü, kaşı kapkara; beyaz serçe gibi yüzü, vücudu bembeyaz bir kız varmış."

O sözleri Aytek oğlu Aytek işitmiş, yerinden fırlayıp kapıya çıkmış. O hikâyeyi anlatan genci durdurup:

"Ne diyordun az önce sen?" diye sormuş.

O genç, demin anlattığı hikâyeyi anlatmış ona da.

"Ben böyle işitmiştim, yalan mı gerçek mi bilmiyorum." demiş.

Bey, ikinci kez o gence şöyle demiş:

"O anlattığın hikâye gerçekse senin nasibin, yalansa senin felaketin!" Bey, öyle söyleyip arkasına dönmüş, gitmiş.

İkinci gün sütkardeşi Kalmuk'u da alıp gitmiş gencin anlattığı kızı aramaya. Gitmiş iki genç de yola koyulmuş, çok mu yürüdüler az mı yürüdüler Allah bilir. Bir yerde arkadaşı Kalmuk'un atı yorulup durmuş. Oraya gitmiş, buraya gitmiş, arkadaşına at bulamamış. Bulamayınca genci bir mağaraya yerleştirmiş, epey geyik öldürmüş, etlerini doğrayıp:

"Bunları koparıp ye! Bunları bitirince eve dönersin, ama bitirinceye kadar beni burada bekle!" demiş.

Gence öyle söyleyip atına binmiş, gitmiş. Allah bilir aylarca mı gitti, yıllarca mı gitti? Açlıktan, uykusuzluktan güçsüz kaldığından bir gece at çiftliğinde konaklaması gerekmiş. Seyis o gece Aytek oğlu Aytek için tay kesmiş. Aytek oğlu Aytek, at çiftliğine geldiğinde uykusuzluktan ve açlıktan bitkin bir hâldeymiş. Uyuyup kalmış. O uyurken çiftliğe başka misafirler gelmiş, o kesilen tayı yiyip gitmişler. Seyis Aytek'i uyandıramamış.

Sabahleyin seyis yine bir tay kesip pişirmiş. Hazır olunca Aytek'i uyandırmış, elini yüzünü yıkatmış, yedirmiş, içirmiş, ardından şunu sormuş:

"Ayıplama misafirimsin, bakıyorum da hâline, üzgünsün, niye üzüldüğünü bilmek isterim."

O sorunca Aytek şöyle demiş:

"Niye mi üzgünüm? Köyümüzde bir genç böyle böyle bir kızdan bahsetti. O kızı bulmak için çok yol gittim, felâketlerle karşılaştım."

Aytek, kızın bütün özelliklerini seyise tarif etmiş. Seyis onu duyunca pek kederlenmiş.

"Eyvahlar olsun!" demiş seyis. "Ölseydim de senin gibi yakışıklı, akıllı bir gencin o işin peşine düştüğünü görmeseydim!"

"Niye öyle söyledin?" diye sormuş seyise Aytek oğlu Aytek.

"Bu yılkılar o kıza ait, buradan ileriye doğru gidersen koyun sürüsüne yetişeceksin, oradan geçersen sığır sürüsüne yetişeceksin. Kız hakkında tam bilgiyi orada söylerler."

Aytek oğlu Aytek, seyise tekrar demiş:

"Söyle işte, sen de biliyorsun."

O:

"Benim bildiğim şu; kızın bir atı var, istemeye gelen gence bir şartı var, buna göre atına binip genci kovalar. Kurtulup kaçabilen gençle evlenecek, kurtulamayan gencin başı gider. Böyle doksan dokuz baş kesmiş. Şimdi seni de onlara ekler mi diye kederlendim." demiş.

Aytek oğlu Aytek şöyle demiş:

"Sonumuz ne olacaksa olsun."

Seyis, "Gidiyorsan Allah yolunu açık etsin." diye dua etmiş.

O gün yola çıkmış, koyun ağılına varmış. Oradan geçip kızın sığır ağılına varmış. Ağılda, her gün kızın evinden ağıla gidip gelen biri varmış. Aytek, o adama kızın hakkında ne bildiğini sormuş. İşin aslını tam olarak öğrendikten sonra, onu kıza haberci olarak yollamış, kız da:

"Çok iyi oldu! Yüze tamamlamak için bir baş gerekliydi, o da geldi. Yüzü tamamlamadan öleceğim diye içim sıkılıyordu!" demiş.

Günü kararlaştırmışlar. Genç, kaçma-kovalama yerini öğrenmiş. Günü gelince genç kaçmış, kız kovalamış. Kız bakmış gencin gölgesini bile görmemiş. Genç, kurtulmuş, dönmüş, kızın halkını toplamış. Kız da razı olup gençle evlenmiş.

Genç, kızın yurdunda aylarca mı kaldı, yıllarca mı kaldı Allah bilir, kederlenmeye başlamış. Karısı:

"Niye üzgünsün sen?" diye sormuş. Genç demiş ki:

"Nasıl sevineyim? Ben bir ülkede beydim. Oradan kadın aramaya çıktım. Bir daha geri dönmedim. Akranlarım diyorlardır: "Yazıklar olsun Aytek oğlu Aytek! Evlenince kendi evini unutup karısının evine iç güveyi gitmiş!" diye.

Karısı şöyle demiş:

"Bunun için üzülme. Evine gitmek istiyorsan gidelim."

Konuşmuşlar, kafilelerini toplayıp yola çıkmışlar. Gide gide Kalmuk'u bıraktığı yere varmışlar. Aytek oğlu Aytek Kalmuk için at ve giyecek alıp önden gitmiş. Mağaraya varınca: "Hey!" diye seslemiş.

Bir adam çıkmış. Saçı göğsüne kadar uzamış, tırnakları upuzun, kendisi de kirliymiş. O çıkan adam Kalmuk'muş. Aytek oğlu Aytek, Kalmuk'u güzelce yıkayıp her şeyini yenilemiş, elbiseler vermiş, ata bindirip kafileye getirmiş, ahbap etmiş. Atlarla oradan uzaklaşmışlar.

Gide gide büyük bir ormana varmışlar. Aytek oğlu Aytek tek başına önden gitmiş. Önden giderken, bir ak atlı ve bir boz atlının dövüştüğünü görmüş. Boz atlı, ak atlının yakasından tutmuş kötü sözler söyleyerek dövüyormuş. Aytek oğlu Aytek boz atlıyı tutmuş, ak atlıyı serbest bırakmış. Böylece ak atlı gözden kaybolup gitmiş. O gittikten sonra boz atlı:

“Aha! Aytek oğlu Aytek, babamın kanlı düşmanlarını bugüne kadar bulamıyordum. Bugün ise bulup ne istersem yapabilirim derken, elimden kaçırdın. Şimdi onu kaçırdığın için seninle dövüşeceğim.” demiş. “Yiğitsen yarın sabah namazına o tepeye gel.”

O bir tepe göstermiş, sonra atına vurup oradan uzaklaşmış. Aytek oğlu Aytek, orada arkadaşlarını beklemiş. Arkadaşları gelince:

“Burada durun!” diye buyurmuş.

Durmuşlar onlar da. Aytek oğlu Aytek, sabahleyin kimseye bir şey söylemeden boz atlının söylediği tepeye gitmiş. Biraz sonra boz atlı gelmiş, elinde bir bardak çayla bir lokum[28] varmış. Aytek oğlu Aytek’i görmüş, çayı içtikten sonra boz atlı, pelerinini sermiş.

“Paylaş, Aytek oğlu Aytek!” diye ateşi, oku pelerine atmış.

Paylaşmış, herkes payına düşeni almış. Biri bir tepeye diğeri de diğer tepeye gitmişler, ikisi de ok atmaya başlamışlar. Akşama kadar savaşmışlar, biri diğerini alt edememiş. İkinci güne bırakmışlar. İkinci gün de böyle savaşmışlar, o gün de biri diğerine zarar verememiş. Akşama boz atlı giderken Aytek oğlu Aytek şöyle düşünmüş: “Bu atlı sabahtan geliyor, akşama gidiyor, uzakta yaşıyor olamaz. Gidip bunun yaşadığı yeri göreyim.”

Sonra gizlice peşinden gitmiş.

Boz atlı gitmiş, dikenliklere girmiş. Dikenliklerde alaca bir eve girmiş. Aytek oğlu Aytek gidip pencereden bakmış. Boz atlı kıyafetlerini çıkarıp kız elbiseleri giymiş. Aytek oğlu Aytek kızı hemen tanımış. Kız Fatima adlı yakut-elmas saçlı, inci dişli güzel bir kız varmış. Kız eve girince:

“Oh!” diye karyolaya oturup soluklanmış.

Yanında hizmetçi kız da varmış. O:

“Aytek oğlu Aytek senin kız olduğunu anlayıp ateşi, oku paylaş dediğin zaman ‘Sen paylaş’ diye öfkelenseydi, sen uzanıp payına düşeni alırken sana vursaydı, kalpağını düşürüp saçından tuttuğu gibi dövmeye başlasaydı, o zaman ne derse yapardın.” demiş.

Aytek oğlu Aytek, bu sözleri pencereden dinlemiş.

---

[28] **Lokum:** İçine et konularak yapılan hamur işi bir yemek türü

“Zor değilsin!” deyip dönüp gitmiş. Sonra şafak vaktini sabırsızlıkla beklemeye başlamış. Üçüncü günün sabahında, önce Aytek oğlu Aytek gitmiş o tepeye. Boz atlı da oraya gelmiş. Pelerini ile ateşi oku da getirip:

“Paylaş, Aytek oğlu Aytek!” demiş.

“Sen paylaş! Ben babanın kölesi miyim?” diye öfkelenmiş Aytek. Boz atlı:

“Derdine yan!” diye paylaştırmaya başlamış. Paylaştırmak için eğildiği esnada, Aytek oğlu Aytek vurunca kalpağını düşürmüş. Aytek, saçından tutup kamçıyla dövmeye başlamış. Boz atlı:

“Aytek oğlu Aytek, Allah rızası için bırak. Ne istersen yaparım.”

Bunun üzerine kızı götürüp kafilesine katmış, ikinci eş olarak almış. Önceki kafileyle yoluna devam etmiş.

Köye yaklaşmak üzereyken misafirler için hazırlık yapayım diye, bir iki iyi arkadaşını da yanına alarak önden gitmiş. Köyün karşısına geldiğinde atı olanın atıyla, atı olmayanın yayan bir vaziyette köyün başına toplanmış olduğunu görmüş. Hemen yanlarına bir atlı gelmiş.

“Aytek oğlu Aytek, köyünün hayvanları sürüldü!” diye haber vermiş.

Aytek oğlu Aytek atına binip arkadaşlarına:

“Siz misafirleri ağırlayın, ben de kovalamaya gideyim.”

Hiç vakit kaybetmeden kovalamaya çıkmış. Akşamüzeri bir ormana girmiş. O ormanda bir kement atıp Aytek oğlu Aytek’i tutmuşlar, esir edip bir beye götürmüşler. O bey Aytek oğlu Aytek’in kanlı düşmanıymış. Gördüğü gibi Aytek’i tutsak etmiş. Aytek oğlu Aytek, orada iki yıl kalmış. Akordeonda hiç kimsenin olmadığı kadar ustalaşmış. O akordeon çalmaya başlayınca onu duyan herkes dönüp ne iş yaptığını unutur, öylece dinlermiş.

O beyin dört tane kızı varmış. Bir gün Aytek oğlu Aytek’in akordeon çaldığını işitince gelip dinlemişler. Büyük kızı Aytek oğlunu görünce çok sevmiş. “Aytek oğlu beni alırsa onu serbest bıraktırırım.” diye elçi göndermiş. Genç, “Beni buradan çıkarsın, gelip götürürüm.” diye söz vermiş.

Üç yıldan bir ay eksik bir zamandır zindandaymış Aytek oğlu Aytek. Bir gün, Yahudi bir tüccar zindanın penceresinin önünden geçiyormuş. Yahudi’yi görünce aklına şöyle bir fikir gelmiş: “Bu tüccar Yahudiler her ülkeyi dolaşır.

Kim bilir, bizim ülkeye de gitmiştir belki, soruvereyim!" Sonra akordeonunu eline alıp çalmaya başlamış.

Yahudi onun akordeonunun sesini duyunca pencereye yaklaşıp dinlemeye başlamış. Aytek oğlu Aytek, akordeonu bırakıp pencereye bakmış, Yahudi'ye:

"Siz her yeri dolaşırsınız. O ülkeye gitmiş miydin?" diye sormuş.

Yahudi şöyle demiş:

"Şimdi oradan geliyorum."

Genç: "Oradan geliyorsan ne haber var o ülkeden?" diye sormuş bu kez.

Yahudi demiş ki:

"Haber şu ki; o ülkenin çok iyi bir beyi varmış Aytek oğlu Aytek diye. O bey, sürüsünü yakalamaya çıkmış, o takipten atı dönmüş kendisi dönmemiş. Geride yaşlı bir anası, bir kız kardeşi, iki de karısı kalmış. Halk, üç yılın dolmasını bekliyormuş. O zamana kadar gelirse 'bey' olarak kalacak, gelmezse hem iki karısını hem de beyliğini Kalmuk diye bir sütkardeşi var, ona verip Kalmuk'u bey yapacaklar." Bu haberi duyunca Aytek oğlu Aytek pek kederlenmiş, akordeon çalmadan, şarkı söylemeden, oynayıp gülmeden donakalmış.

Genç, bir gün akordeonu alıp çalmış. O gün kız gelmiş yine. Kızı görünce genç şöyle demiş:

"Çıkaracaksan hemen çıkar."

Kız, hemen gidip esirleri görmek için babasından izin istemiş

Babası kabul etmemiş. Çünkü beylerin şöyle bir âdeti varmış; bey kızı zindana girerse yüz esiri serbest bırakması gerekirmiş. Ama kız ısrar etmiş. Bunun üzerine bey, kızını üzmek istememiş, izin vermiş.

"Git de gör, ama bir esir var Aytek oğlu Aytek diye, onu göndermenin imkânı yok. Onun dışında kimi istersen serbest bırak!" demiş.

Kız gitmiş, zindanı gezmiş, herkesin kâğıdını okumuş. Kimi bir yılda çıkacakmış, kimi altı ayda, kimisi de iki yılda. Aytek oğlu Aytek'in kâğıdını okuduğunda bakmış ki, ömrünün sonuna kadar çıkamayacağı yazılı! Bunun üzerine kız, babasına gidip:

“Ölmeden zindandan çıkamayacakmış, öyle bir adam buradan çıkamaz, yalnızca bunu affetmeni istiyorum.” demiş.

Babası kabul etmeyince çok üzülmüş. Yine de kız çok ısrar ettikten sonra izin vermiş. Üç yılın tamamlanmasına üç gün varmış.

Bir gün o ülkede kalmış. Kendi ülkesi ile o beyin ülkesi arasında bir aylık mesafe varmış. İkinci gün, at bulamadan omzuna iki heybe atıp yürüyerek gitmiş bir ormana. Bir atlı hızla arkasından yetişmiş. Aytek oğlu Aytek ak atlıya:

“Acaba beni atının arkasına bindirip bir halkın olduğu bir yere götürür müsün?” demiş.

“Benim dediğimi yaparsan götürürüm.” diye cevap vermiş atlı. “Bin, ama iki gözünü de sımsıkı kapa, ben aç diyene kadar açma.”

Aytek oğlu Aytek ak atlının arkasına binip gözlerini sımsıkı kapamış. Bir zaman sonra ak atlı:

“Aç gözlerini” demiş.

Aytek gözlerini açıp bakmış ki köylerine çok yakın bir yerdeler! Aytek oğlu Aytek buna çok sevinmiş. Attan inince ak atlı:

“Atımın ayağını kaldır da altındaki toprağı al. O toprağı kör birinin gözlerine sürersen gözleri iyileşir.” demiş.

Aytek oğlu Aytek, ak atlıya hayır dua edip evine doğru ilerlemiş. İkinci günün akşamında köye varmış. Kız kardeşi atını ırmağa götürmeye çalışıyormuş. At, Aytek’i görünce hoplaya zıplaya koşmuş, Aytek oğlu Aytek’in üstüne atlamış. Aytek oğlu Aytek, atı tutup kızın yanına gelmiş. Kızcağız oturmuş ağlıyormuş.

“Niye ağlıyorsun güzel kız?” demiş Aytek.

“Nasıl ağlamam? Ben ağlamayayım da kimler ağlasın?” diye cevap vermiş kız. “Bu at, benim kardeşimindi. Sürüyü kaçıranları kovalamaya çıkmıştı, atı döndü, kendisi dönmedi. O günden bu güne üç yıl geçti. Bu at ne kişnedi, ne de oynadı. Bugün ondan kalan iki karısını da sütkardeşi Kalmuk’a verip kardeşimin yerine onu bey yapmak için anlaştılar. At oynayınca kardeşim aklıma geldi, ondan ağlıyorum.”

“Ağlama güzel kız, bunun için! Allah’ın buyurduğu olur. Allah nasip ederse kardeşin sağ salim gelir.” demiş. “Benim bu köyde bir tanıdığım yok. Beni misafir eder misiniz?” diye sormuş. Kız demiş ki:

“Ne bileyim? Annem kabul ederse ben razıyım. Gel de anneme söyle!”

Genç, gidip yaşlı kadından dilemiş, kendini tanıtmadan:

“Ey anam, uzaklardan gelen bir misafirim. Bu köyde kimseyi tanımıyorum, mümkünse beni misafir et.” demiş.

Kadın demiş ki:

“Dertliyiz, ama sen misafirsin. Nasıl git deriz! Yaklaş eve! Bizde ne varsa senden esirgemeyiz.”

O gece genç, evinde kalmış. Yatsı vaktine kadar kendisini tanıtmamış, anası da oğlunun hikâyesini anlatıp durmuş.

Aytek oğlu Aytek akordeonunu alıp çalmaya başlamış. Babasının yasını tuttuğu günden bu yana her şeyini akordeonla söylermiş. Anası, oğlunu akordeon çalışından tanımış. Fırlayıp kalkmış, oğlunu kucaklamış, gözyaşları içinde tatlı tatlı sözler söylemiş oğluna. O gece ülkede, Kalmuk’u bey ilan etmek için verilen müddet dolmuş, toplanılıp toy düzenlenmiş. Aytek oğlu Aytek anasının gözlerini ak atlının ayağının altından aldığı toprakla iyileştirmiş. Ardından toya gitmiş. Bakmış, adamlar toplanmış içki içiyor, eğleniyorlarmış. Gidip yaşlıların yanına oturmuş. Şarkı söyleyene, akordeon çalana eşlik etmiş.

Biri şöyle demiş:

“Bu misafir genç, söylenen şarkılara eşlik etmede çok usta, seste usta olan akordeonda da usta olur. Ona güzel bir akordeon verin!” diye gençlere seslenmiş. Getirip gence güzel bir akordeon vermişler. Kendi evinde anasına çaldığı gibi çalmaya başlamış. Oradakilerin çoğu, gencin beyleri Aytek oğlu Aytek olduğunu anlamışlar. Tanıyanı da tanımayanı da dinlemeye gitmiş, böylece gençler dışında aklı başında kimse kalmamış. Bunun üzerine gençler de dans edilen yere gitmiş. Aytek çıkmış, toyda dans etmiş. Hanımları toyda görünce tanımışlar, sevinçten yüzleri aydınlanmış. O güne kadar kederliymişler. Etraftaki adamlar, kadınların genci gördükleri için sevindiklerini anlamamışlar.

“Genç deliler bu gece evleniyoruz diye seviniyorlar.” demişler.

Ondan sonra Aytek oğlu Aytek, Kalmuk’un olduğu yeri sorup gitmiş görmeye. Yaşıtlarından bir ikisini de yanına alıp:

“Kalmuk, sen bunu nasıl yaparsın? Aytek oğlu Aytek seni pek severdi. Öldü mü kaldı mı kimse bilmiyor. Sana bunu yapmak hiç yakışmadı” demiş.

Kalmuk, genci tanımış. Yaptığı işe pişman olup af dilemiş. Aytek oğlu Aytek’in döndüğünü herkese bildirmiş, Aytek önceki gibi köyünün beyi olarak kalmış.

Bir gün, esir düştüğü beyin kızına verdiği söz aklına gelmiş. Hazırlanıp çıkmış. Yolda giderken önceki ak atlıya rastlamış. Aytek oğlu Aytek, onunla selamlaşmış. Selamlaştıktan sonra:

“Ayıptır sorması, sen kimsin, merak ediyorum. Daha önceki karşılaşmamızda bana çok büyük yardımın dokunmuştu.” demiş.

Ak atlı demiş ki:

“Her kimsem de söylemem adımı. Ormanda bir kadın tutup beni döverken gelip sen kurtarmıştın. Senin kurtardığın ak atlı benim. Ne zaman ihtiyacın olursa sana yardım edeceğime Allah’ın adını koyup söz vermiştim.”

İkisi arkadaş olup atlarla ilerlemişler. Allah bilir ne kadar gittiklerini. Bir zaman sonra onu tutsak eden beyin ülkesine varmışlar. O gece orada kalmışlar. İkinci gün Aytek oğlu Aytek akordeon çalıp sokağa çıkmış. Akordeon sesini işitince bütün halk toplanmış, beyin ailesi de gelmiş. Aytek oğlu Aytek gidip kızını elini tutmuş:

“Verdiğim sözü tutmaya geldim.” demiş.

Ak atlı, Aytek’in atını da getirmiş. Aytek atına binip kızı alıp kaçmış. Gölgesini bile görememişler. O kızı da getirip üç karısı ile öylece yaşıyormuş.

Bir gün; en son getirdiği kadının babasını başka bir bey askerleriyle gelip öldürmeye hazırlanıyor, diye bir haber gelmiş. Bunun üzerine Aytek oğlu Aytek atına binip gitmiş, ak atlı da yoldaşıymış. Bir gecede o askerlerin arasına yetişmişler. Askerler:

“Kim bunlar?” diye bakmışlar iki atlıya.

O iki atlı, öldürmeye gelen beyin askerleriyle savaşmaya başlamış. O gün, yarısını öldürmüşler. Akşama Aytek oğlu Aytek’i tutsak eden bey, Aytek

oğlunu çağırıp “Bıçak tutan elin yorulmuştur.” diye eline değerli bir şal bağlamış.

Ak atlıyı ise bulamamışlar.

İkinci günün sabahı aynı iki atlı, kalan askeri de öldürmüş. O gün de Aytek oğlu Aytek’e yine büyük bir ipek şal vermiş. Yine ak atlıyı aramışlar, aramışlar bulamışlar. Üçüncü gün, kalan askeri tamamen öldürüp bitirmişler. O gün bey, çok kıymetli bir şal bağlamış Aytek oğlu Aytek’in eline. Bey, Aytek oğlunu tanımamış.

“Kimsin sen?” diye sorunca kendisini tanıtmamış Aytek oğlu Aytek. Oradan gitmiş, bey de huzur içinde kalmış. Aytek oğlu Aytek, evine geldikten sonra kızını kaçırdığı beye mektup yazmış: “Ben gelip seninle barışmak istiyorum.” diye.

Bey kabul etmemiş:

“Önceden de düşmanımdın, kızımı alıp kaçırdığından beri büsbütün düşmanımsın.” demiş.

Defalarca mektup yazdıktan sonra beyin aklına fena bir fikir gelmiş. Misafir ağırladığı evin altını barutla doldurtmuş. Sonra Aytek oğlu Aytek’e mektup göndermiş: “Gelsin damadım. Yaşlandım, tanışmak istiyorum.” diye.

Aytek oğlu Aytek’i getirtip öldürmekmiş niyeti. Evindeki aşçıları sıkı sıkıya tembihlemiş:

“Aytek oğlu Aytek buraya geldiğinde yatıncaya kadar hürmet gösterin, yattıktan sonra onun haberi olmadan evin altındaki barutları patlatın!”

Kaynatasından “Gel” diye mektup alınca Aytek oğlu Aytek atına binip gitmiş. Gittiğinde hürmet göstermişler, misafir evine götürmüşler.

“Yatmadan baruta dokunursak, öğrenir kaçar.” demişler, orada dolanan aşçılar, barutu ellememişler. Yatma vakti gelince beyin evinde kalan üç kızından en küçüğü:

“Damadımızı göreyim.” diye misafir evine gitmiş. Kız gidince damatları önceki gün savaşta verilen şalı kızın başına bağlamış. Kız eve döndüğünde diğer kız kardeşlerine göstermiş. Onu görünce ortanca kız da: “Ben de gideyim!” demiş, gitmiş.

Ona da ikinci gün verilen ipek şalı bağlamış. O döndükten sonra ablaları da gitmiş. Üçüncü gün verilen en kıymetli şalı da ona vermiş Aytek oğlu Aytek. Ondan sonra kızlar:

"Gidelim de babamızdan bu iyi adamı öldürmemesini isteyelim. Bu bize verdiği şalları da gösterelim." deyip gitmişler.

Gidip babalarından dilemişler:

"Bu şalları bize getirmiş, kendisi de çok iyi bir adam. Senden onu öldürmemeni istiyoruz."

Babaları o şalları görünce işin aslını anlamış:

"Beni öldürmeye gelen beyi öldüren adam bu, bu şalları ona ben hediye etmiştim!" demiş.

Tanıyınca hemen Aytek oğlu Aytek'i başka eve yerleştirmiş, soylu misafirlerini ağırladığı gibi ağırlamış. Herkesi toplayıp toy-oyun düzenlemiş. Biz de o gün toyda dans ettik, içki içtik, gözümüz görmediği gibi öyle kaza belâ da görmeden yaşayalım.

2.23. KÖR HAN

Bir ülkenin hanı kör olmuş. Onun üç oğlu varmış. Han, bir gün üç oğlunu da toplayıp:

"Benim ayağımın basmadığı, gözümün görmediği yerden bir avuç toprak getirip gözlerime sürerseniz hemen iyileşirim." demiş.

O öyle deyince büyük oğlu muhteşem bir aygıra binip yanına azık da alarak yola çıkmış. Bir ay hiç durmadan gidip iyice yorulunca babam buraya gelebilmiş olamaz, diye durmuş. Orada bir pınarın başında dinlenirken mendiliyle biraz toprak alıp geri dönmüş. Geldiğinde babası toprağı elleyip:

"Oğlum senin bu toprağı aldığın yerdeki pınar başına ben sabah gider, öğle sıcağında su içer, soluklanıp dönerdim." demiş.

Sonra ortanca oğlu gitmiş. O da iki ay boyunca gidip bir kızılağacın altında dinlenip bir avuç toprak alıp geri dönmüş. Öyle gelince kör han toprağa dokunup:

"Orada kızılağacın yanından mı alıp getirdin bunu? Ben sabahtan çıkıp oraya gider öğleye kadar da döner gelirdim." demiş.

O da olmamış. Sonra küçüğü yola çıkmış. O da azık alıp gitmiş, nerede ise bir yerde bir çobana rastlamış.

“Gel ağıla!” demiş çoban, onu ağıla getirip “Nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun, kimsin?” diye sormuş. Genç; babasının, kardeşlerinin, kendisinin vaziyetlerini anlatmış.

“A-a, ben senin babanı tanıyorum.” demiş çoban. “O sabahleyin evinden çıksa akşama benimle kalırdı. O yüzden senin daha uzaklara gitmen gerek. Bu kadar gitmekle, bu atla senin babanın gitmediği yer bulamazsın!” diye kara bir at verip: “İşte buna bin, buna sormadan hiçbir şey yapma, bunun dediğini yap.” demiş.

Genç, kara ata binip sahibine “Sağ ol!” deyip gitmiş. Gide gide yolda bir altın tavuk bulmuş.

“Bu tavuğu alayım mı?” diye atına sormuş.

At:

“Al, gece bir ev sahibine verirsen iyi olur.” deyince tavuğu alıp gece bir hanın misafiri olmuş, altın tavuğu ona hediye etmiş.

Sabahleyin genç uyanıp bakınca hanın evinin etrafında halkın toplanıp: “Tüfekle dikiş yüksüğünü vurana han, kızını verecek!” diye hedefi vurmaya çalıştığını görmüş.

“Ben de bir deneyeyim.” diye genç kara atına danışmış, o da:

“Git, konuklar da atabilir mi diye sor, evet derlerse at.” deyince genç, gidip kalabalığa karışmış. Atın dediği gibi “Konuk da ateş etse olur mu?” diye sormuş. “Olur” demişler, genç de ateş etmiş. Ateş etmiş, iyi nişan almamasına rağmen dikiş yüksüğünü düşürmüş.

Han, hemen toy-oyun düzenleyip kızını gence vermiş. Kızıyla birlikte hizmetçiler, çeyizlikler de vermiş. Hanın hizmetkârları çok kıskanmışlar, genci öldürmek için köyde yaşlı bir cadıya gitmişler. Ona gidip: “Genci nasıl öldürelim, akıl ver.” demişler.

“Şimdi hana gidin, şöyle deyin: ‘Damadının verdiği altın tavuğun altın horoz arkadaşı var. Damadını yolla da o horozu getirt.” deyin. Han damadını oraya yollarsa, damat oradan dönemez.” diye öğretmiş yaşlı cadı.

Hizmetkârlar oradan çıkıp hana gelmişler. Böyle böyle diye yaşlı cadının söylediklerini söylemişler. Han, damadına:

“Git, altın horozu bulup getir!” diye buyurmuş.

Genç, atına gelip:

“Atım, biz horozu bulabilir miyiz, nasıl yapalım?” demiş.

Sonra at demiş ki:

“Biz horozu bulabiliriz, han köyün sınırında büyük bir çukur kazdırıp onun etrafına yüz araba darı döktürsün.”

Han bunu duyunca onların dedikleri gibi yaptırmış. Genç ile at gidip o çukura saklanmışlar. At, gence demiş ki:

“Şimdi bu darının etrafına dünyadaki bütün kuşlar toplanacak, onların padişahları, aradığımız altın horoz da gelecek. O ‘Yiyin’ demeden kuşlar hiçbir şey yemezler. O öyle deyince sen de ‘bismillah’ deyip horozun üstüne atılıp yakala.”

Kuşlar toplanınca horoz onlara:

“Yiyin” der demez genç sıçrayıp horozu yakalamış, hana getirmiş. O günden sonra han, genci ve atını eskisinden de çok sevmeye başlamış. Hanın hizmetkârları ise eskisinden de çok kıskanıp yaşlı cadıya gitmişler.

Sonra yine yaşlı cadı onlara şöyle demiş: “Şimdi,” demiş. “…tüyleri yakuttan elmastan, boynuzları altından, toynakları gümüşten bir geyik var, han damadını oraya yollarsa oradan dönemez.”

Hizmetkârlar oradan çıkıp hana gelmişler. Yaşlı cadının söylediklerini söylemişler. Han önceki gibi damadına:

“Git de tutabilirsen geyiği tut, getir.” demiş.

Genç, atına gelip:

“İşte yine böyle bir dert geldi. Şimdi ne yapacağız?” diye sormuş.

“Orada bir vadi var.” demiş at. “Han adamlarını yollasın da o vadiyi oradan daha geniş, daha derin yaptırsın, geyiği hemen yakalar, yanımıza alırız.”

Han, adamlarını gönderip vadiyi onların dediği gibi yaptırmış. Kara at ile genç, vadiye gelince at:

“Şimdi, sen gün doğana kadar burada bekle, ben o zamana kadar geyiği sürüp buraya getireceğim, tuttuğumda sen de yiğitçe geyiğin boynuzlarına yuları geçirirsin.” diye koşup gitmiş.

Gün doğarken at, söylediği gibi geyiği sürüp gelmiş. Gencin etrafında kovalamış. Genç sıçrayıp kalkmış, yuları geyiğin boynuzlarına atıp hana götürmüş. Han ondan sonra gencin hem atını hem de kendisini eskisinden de çok sevmiş. Hizmetkârlar, sinirlenip ne yapacaklarını bilmeden yine yaşlı büyücüye gitmişler:

“Şimdi biz seni öldüreceğiz, sen bizi ‘genç ölecek’ diye kandırıp duruyorsun.” diye korkutmuşlar.

“Ay, durun öldürmeyin. Şimdi bir vazife söyleyeyim de genç onu yapabilirse bana ne isterseniz yapın!” demiş yaşlı cadı.

“Söyle, bu defa genç ölmezse sen öleceksin.” demiş hizmetkârlar.

“Her neredeyse bir aygır var. Kuyruğu, yelesi yakut-elmas. Kalan yerleri ise ışıl ışıl altın, hana söyleyin de genci oraya göndersin. Sonra o, oradan dönerse, ben adam değilim!” demiş yaşlı cadı.

Hizmetkârlar gelip hana aygırın hikâyesini anlatmışlar. Han, hemen genci çağırıp:

“Aygırı ara, bulup getir, gerçek bir yiğitsen!” diye göndermiş.

Genç, yine “Ne yapayım?” diye atına sormuş.

“Ne yapacaksın, gideceğiz. Han, gideceğimiz yolun önüne ve o aygırın olduğu denizin yakasına büyük bir kum yığını döktürsün. Onun yanına on araba tutkal taşıtsın, biz hemen aygırı tutup boynumuza alırız.” demiş at.

Han, hemen o gün gencin dediğini yapmış. Sonra at ve genç, denizin karşı yakasına giderken at, gence tutkalı erittirip üstüne döktürmüş. Sonra o kum yığınında güzelce yuvarlanmış. Böylece on araba tutkalı ve o kum yığınını bitirmiş. At gence şöyle demiş:

“Şimdi altın aygır, altın yılkıyı arkasına dizip otlamak için denizden çıkacak. Çıkıp bizi görünce üstüme atlayacak. Biz birbirimizle çok dövüşürüz. Dövüşürken o bana diz çöktürürse sen hiçbir şey demeden eve git, ben ona diz çöktürürsem hemen koşup dizgini başına geçir, çekmeye başla. O yılkı da senin peşinden dizilip gelecek. O öyle hareket edince sudan altın aygırdan da

hızlı bir ata binmiş bir kız çıkar. “Atış mı çekiş mi?” diye sorar. “Atışı herkes atar, tabi ki çekiş!” de sen de. Sonra siz çekişmeye başlayacaksınız. Sen onu çekme, bırak o seni çeksin. O seni çekince eğer bana sarılırsan dağdan taştan da ağır olurum. Sonra, kız çekip seni düşüremeyince ‘Şimdi sen çek’ der. Sen hemen acele etme, kamçıyla vur, başından kalpağını düşür. Kalpağını düşürünce atılıp saçından tut, güzelce dövmeye başla. O senden bırakmanı isteyecek, sen ise ona ‘Kuran hakkı için altın aygırın canı için ne dersen yaparım’ demedikçe bırakma.” diye gence öğretmiş kara at.

O öyle öğrettikten sonra altın aygır, altın yılkıyı da arkasına dizip sudan gürüldeyerek çıkmış. Çıkıp da kara atı görünce üstüne rüzgâr gibi uçmuş. Sonra birbirlerini parçalamaya başlamışlar. Altın aygır, kara atın etinden ısıramamış, kara at ise onun etini kopara kopara yere diz çöktürmüş. Altın aygır diz çökünce genç, sıçrayıp yuları başına geçirmiş, arkasından çekmiş. Yılkının da tamamı onların peşlerinden dizilmiş. Yılkı öyle dizilince atın üstünde bir kız, yıldırım gibi denizden çıkmış.

“Kim bu, benim yılkımı sürüp giden yiğit? Atış mı çekiş mi?” demiş kız.

“Atış nedir ki, herkes ok atar, çekişelim en iyisi!” demiş genç.

“Öyleyse çek.” demiş kız.

Genç de:

“Hayır, sen çek!” diye atın dediği gibi kızı çekmeyi kabul etmemiş. Sonra kız, genci çekmeye başlamış, ama kara at dağdan da ağırmış, genç ona iyice sarılınca kız çekememiş.

“I-ı, şimdi sen çek!” demiş kız.

O öyle söyleyince genç, kırbaçla vurup kalpağını düşürmüş, saçından tutup kızı dövmeye başlamış. Döverken kıza: “Kuran hakkı için, altın aygırın canı için ne dersen yaparım” dedirtmiş.

“Söylediğini yaparım diyorsan gel, kadınım ol.” demiş genç.

“Şimdi sana varmazsam olmaz. Ben sana varırım, ama ben deniz altındaki ülkenin kraliçesiyim. İkimiz birlikte gidelim, benim zenginliğimi alıp gelelim.” demiş kız.

“Tamam, gel.” demiş genç.

İkisi birlikte denizin dibine dalmışlar. Kız bütün krallığını, evini, adamlarını bir dikiş yüksüğüne toplamış, genç de o denizin dibinden mendiliyle bir avuç toprak almış, ikisi de çıkıp hana gitmişler. Hana altın atı verip karısını almış, denizden çıkan karısını da yanına alıp babasına doğru yola çıkmış.

Gele gele kara atı da sahibine verip yılkısının yarısını bırakıp gitmiş. Babasının ülkesine varmadan, bir yerde bir hanlık kurup o yüksüğü de krallık yapmış, iki karısıyla birlikte babasına gitmiş.

Gelip kör babasına mendilindeki toprağı uzatmış. Han toprağı alıp iki gözüne sürünce iyileşmiş. Gözleri açılınca iki gelinine de âşık olmuş. Han, "Şimdi oğlumu nasıl öldüreyim?" diye kötülük düşünmüş. O düşünceyle bir gün oğlunu çağırtmış. Kazanda pişmekte olan ete zehir dökmüş, genç gelince yemesi için. Genç, gelmiş babasına misafirliğe. Han, biraz hâl-hatır sorup kazandan eti çıkarmış, gencin önüne koymuş. Genç, misafirliğe gelmeden önce denizden çıkan karısı ona: "İşte bunun yemediğini yeme!" diye bir fino köpeği vermiş. Sonra genç, babasının verdiği eti kendi yer gibi yapıp köpeğe atmış, o yemeyince yemeyip bırakmış.

Ondan birkaç gün geçtikten sonra han bu sefer kapının önüne derin bir çukur kazdırıp üstüne keçe serdirmiş, özleme bahanesiyle oğlunu çağırtmış.

Genç, gitmeden evvel denizden çıkan karısı yine fino köpeğini verip:

"Bunun gitmediği yere gitme!" demiş.

Genç, fino köpeğinin peşinden gitmiş. Kapıya vardıklarında köpeğin evin duvarına tutunarak geçtiğini görünce, o da duvara tutunup çukura düşmeden geçmiş. Han, böyle de bir şey yapamamış. Han, oğlunun yemeğine uyku ilacı koyup uyutmuş, ellerini ayaklarını iplerle, zincirlerle bağlamış. Genç, bir zaman sonra uyanınca bağlı olduğunu, babasının da yanında oturmuş gülümsediğini görmüş.

"Ne yaptın böyle baba?" diye ipleri de zincirleri de koparıp ayağa kalkmış.

"Oğlum ben seni sınamak için bağlamıştım, sen ise aldırış etmeden o zincirleri kopardın, dünyada seni engelleyecek hiçbir şey yok." demiş han.

“Doğru söylüyorsun babacığım, benim bıyığımdan alınan bir tüy dışında dünyada beni engelleyecek hiçbir güç yok!” demiş genç.

“Nasıl, doğru mu söylüyorsun? Bir deneyeyim.” diye han, oğlunun bıyığından bir tüy alıp ellerini ayaklarını bağlamış. Genç, gerçekten de kımıldayamamış:

“Çöz şimdi babacığım, sınayıp denediysen.” demiş. Han, sıçrayıp kalkmış:

“Seni çözmüyorum, işte böyle yaparım!” diye gencin iki gözünü karartmış. Ondan sonra hizmetkârlarını çağırıp:

“Götürün bu kör iti kayalıklardan aşağı atın, gelin!” demiş.

Hizmetkârlar, hanın dediği gibi genci götürüp yüksek bir kayalıktan atmışlar. Genç, ölmemiş, yumuşak bir otun üstüne düşmüş, orada yatarken serçelerin:

“O genç, etrafında gözü iyileştiren otlar olduğunu bilmiyor.” dediklerini işitmiş. Bunu duyunca iki yaprak çekip almış iki gözüne koymuş. Genç hemen eskisinden de iyi görmeye başlamış, kalkıp ülkesine gitmiş.

Ülkesine gelince ne görsün! Altın kalesinin etrafı babasının askerleriyle çevrili, savaşıyorlar. Kalenin başında iki kadın ok atıp kimseyi yaklaştırmıyor, içeri giren olursa onu da kalenin etrafında koşuşan altın aygır öldürüyor... Genç, hemen babasına gidip kendisini tanıtmadan şöyle demiş:

“Ben gidip o iki kadını yakalayıp geleyim, senin de hizmetkârın olayım.”

“Haydi, öyle yaparsan malımın mülkümün yarısını sana veririm.” demiş han.

Sonra genç, kaleye doğru gitmiş. Kaleye varmak üzereyken altın aygır onu uzaktan görüp tanımış, koşup sırtına bindirmiş, uçup kalenin başındaki kadınlarının yanına götürmüş. Orda kucaklaşıp sevinmişler. Genç, hanımlarına şöyle demiş:

“Şimdi ben sizi yenmiş gibi yapıp ikinizi iki koltuğumun altıma alıp hana gideyim, sizi ne yapacakmış görelim.”

Genç, söylediği gibi yapıp ikisini de babasına götürmüş:

“Bunların başlarını mı keseyim, bellerinden mi ayırayım, yoksa doğrayayım mı ufak ufak?” diye sormuş.

“Hayır, hayır parmağınla bile dokunma onlara!” demiş han. “Yanıma getir, kucaklayayım, ondan sonra da odaya götürür bırakırsın.”

O öyle söyleyince denizden çıkan kız, kocasının elinden bıçağı çekip almış, hanın başını uçurmuş. Kimseyi sevmeyen, savaş ve kötülükten başka hiçbir şey bilmeyen yaşlı han ölünce herkes çok sevinmiş. Genç, iki ülkeye de han olup iki karısıyla yaşayıp gitmiş. Onu görmediğimiz gibi hastalık mastalık da görmeden yaşayalım.

2.24. BEŞ KARDEŞİN KÜÇÜĞÜ KİÇİBATIR

Çok eski zamanlarda bir köyde fakir bir adam yaşarmış. O adam, köyün sığırlarını güdüp ondan kazandığı parayla ailesini geçindirmeye çalışırmış. Ama onun beş çocuğu varmış, kazandığı para yedi kişilik aileye hiç yetmiyormuş.

Bunların geçim sıkıntısı çektiklerini köylüler fark edince sadaka verip yardım etmeye başlamışlar. Adamın sürüdeki hayvanları otlatarak aldığı gündelik tamamen borçlarına gidermiş.

Adam bir gün oturup düşünmüş, hesap yapmış. Hesaplayınca alacağı ücretle vereceği borçların denk geldiğini görmüş.

“Ah ah! Ben böyle rezil olup ailemi aç-çıplak bırakıp gözüme sıkıntıyla baktıklarını görmektense dünyadan kaybolup gitsem yeğdi. Ben varken bile sadakayla geçiniyorlar, bensiz de olacakları öyle. Ben olmasam hiç değilse babaları yok derler, kimse sadaka yemelerini ayıplamaz.” diye geçirmiş içinden.

Bu fikri derdine çare sanıp sığır sürüsünü köye doğru sürmüş, kendisi ise ne ailesine bir şey söylemiş ne de bir başkasına görünmüş, başını alıp kaybolmuş ortalıktan.

Bütün köy işini gücünü bırakıp üç dört gün onu aramış. Ama kimse bulamamış.

Bulamayınca dönüp gelmişler, herkes işine gücüne devam etmiş, ailesi de umudu kesip karalar bağlamış.

Sığır çobanı ise gide gide sık ağaçlıklı bir ormanın içinde güzel kırlık bir araziye çıkmış. Kırın ortasından temiz bir pınar akıyormuş.

Adam kaynak suyundan içip soluklanmış, aklını başına toplamış. Meyve toplayıp yemiş, düşünmüş. Yaptığı işe pişman olup üzülmüş.

O öyle kaskatı durmuş düşünürken dört tane güzel yaban keçisi[29] otlaya otlaya ağaçların arasından çıkıp su içmeye gelmiş. Ama diğer hayvanların yaptığı gibi gelip sadece başlarını sokup su içmek yerine suya girmişler, suyun geldiği yöne doğru dizilip su içmişler.

Adam onlara hayranlıkla bakıp imrenmiş, o gün orada kalmış.

İkinci gün o dört geyik yine gelmişler, yine önceki gibi sıra sıra dizilip suya girmiş, suyun geldiği yöne dönüp su içmişler.

Adam onlara bakakalmış. Sonra:

"Ey yaratan Allah'ım, beni de bunlar gibi kaygısız, tasasız dolaşan bir geyik yapsan ne olurdu!" demiş. Kalkıp suya girmiş, tam da o geyikler gibi suyun geldiği yöne dönüp içmiş. Öyle yapar yapmaz geyiğe dönüşmüş.

Sonra fırlayıp sudan çıkmış, o geyiklerle birlikte ormana girmiş.

Öksüz kalan aile, beş çaresiz çocuk ve anaları, bin bir zorlukla geçinmeye çalışmışlar.

Oğlanlar büyümüş, günden güne işleri düzelmiş, beş faydalı genç olmuşlar. En küçükleri Kiçibatır ise bütün köyün sevgisini kazanan çalışkan bir genç olmuş.

O köyün beyinin şöyle bir âdeti varmış: Bütün köyü toplayıp bağını tarlasını toplatır, hayvanlarının yünlerini kırptırır, sonra hayvanların bir kısmını kesip herkesi yedirir, içirirmiş. Öyle günlerde bey de kalesine çıkar, kimin nasıl çalıştığına, ne yediğine bakmaktan hoşlanırmış.

Bir gün bey, her zamanki gibi bütün köyü toplayıp her ne iş ise çalıştırmış, ardından yeme-içme vakti gelmiş. Kendisi de her zamanki gibi kalesinin başından bakıyormuş. Bakmış ki, bir oğlan kaç kişinin yapacağı işi tek başına yapıyor, şaşırmış.

---

[29] Burada "yaban keçisi" olarak geçen hayvan, masalın geri kalanında "geyik" olarak anılmaktadır.

Yemek vaktinde de bakmış, aynı genç ağzına bir lokma bile almıyormuş. Hayret eden bey o oğlanı çağırtıp kim olduğunu sormuş.

“Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır’ım, o dul kalan sığır çobanının oğluyum.” demiş genç.

“Herkes yumulup yemek yerken sen neden yemiyorsun?” diye sormuş bey.

“Yemeye ihtiyacım yok.” demiş oğlan.

“Yemeye ihtiyacın yoksa neyle doyarsın?” diye şaşırmış bey.

“Düşünmekle doyarım.” demiş oğlan.

“Öyle ne düşünürsün?” diye daha da şaşırmış bey.

“Düşüncem çok büyük.” demiş genç. “Bana koşum takımı ile bir at ve silah vermeni istesem dört beş yıllığına, fikrim bu.” demiş genç. Ondan sonra her şeyini geri getiririm.”

“Halkın bu sıkıntılı zamanında, at silah işi zor. İşte bu genç, sonunda çok iyi bir yiğit olacak.” diye düşünmüş bey. Sonra vermiş o istediği şeyleri.

Kiçibatır, at silah alınca hem kardeşleri hem de kendisi çalışıp didinmiş, üç dört yıl içinde evlerinin düzenlerini oturtmuşlar, mal edinmişler. Beyden ödünç aldıkları eşyaları da geri vermişler.

Köyde ağır iş olduğunda yardımcı arayan, yolculuğa çıkmak için yanında güçlü bir arkadaş olmasını isteyenlerin hepsi Kiçibatır’ı çağırırmış. Sürüsü ya da yakını kaçırılan herkesin imdadına koşar, yetişip geri getirirmiş beş kardeşin küçüğü Kiçibatır. Nitekim komşu köyleri de düşmanlardan, yağmaya gelenlerden o korurmuş.

Böylece beş kardeşin küçüğü Kiçibatır’ın namı en uzak köylere kadar her yere yayılmış. Adı dualarda söylenirmiş. Onun fikri alınarak yapılan işler rast gidermiş. Dört kardeşi bir yumruk gibi birlikte hareket eder, Kiçibatır’ın verdiği akıllarla her biri çok sağlam işler hallederek yaşayıp gidermiş.

Bir gün iki kişi hararetle tartışıyormuş. Çok öfkeliymişler. Sonra biri diğerine demiş ki:

“Meşhur yiğit beş kardeşin küçüğü Kiçibatır’ın babası gibi, senin de kaybolduğunu görelim!”

Bunu işitince adının dualarda söylendiğini öğrenen beş kardeşin küçüğü Kiçibatır utanmış, sıkılmış. Sonra eve gelip kardeşlerini toplamış, şöyle demiş:

"Biz küçükken nasıl yaşadıysak yaşadık. Şimdi babamızı aramamız gerek. Onun diri ya da ölü olduğunu öğrenmekten başka çaremiz yok."

Beşi de hazırlanıp mallarını mülklerini akranlarına emanet edip atlara binmişler, bir atı da yedekte götürüp babalarını aramaya çıkmışlar.

Çok yol gitmiş gençler. Ne bir ülkede ne de bir yerde o adamı gören, haberini duyan varmış.

Sonra gençler gide gide sık ağaçlı bir ormana varmışlar. Gide gide güzel bir düzlüğe çıkmışlar, atlarını dinlendirmişler, ne yapacaklarını konuşuyorlarmış. Orası ise babalarının geyiğe dönüştüğü yermiş. Gençler, öylece dururken önlerine beş geyik çıkmış. "Beşimiz, beşini avlarız, yemek kendiliğinden ayağımıza geldi." diye gençlerin her biri bir geyiğe nişan almış, ok atmaya hazırlanmışlar.

Geyikler, bunları fark etmişler. Ama alışılageldiği gibi kaçmaya yeltenmemişler. Güzelce dizilip suya doğru rahat rahat hareket etmişler. Gençler de suyun yanında oturuyorlarmış. Geyikler bunların üstüne doğru geliyormuş.

Bu şey, beş kardeşin küçüğü Kiçibatır'ı şüphelendirmiş.

"Durun, atmayın!" diye diğerlerini durdurmuş, hayretle bakmışlar.

Geyikler kendilerini suya bırakmış. Dört geyik her zamanki gibi yapıp su içmiş. Bir tanesi ise dikilmiş gençlere bakıyormuş. O geyik, onların babasıymış. Bedeni geyik olmuş, ama aklı eskisi gibi insan aklı olarak kalmış.

O, gençlere bakarken onların yakışıklılıklarına, yiğitliklerine, gençliklerine çok sevinmiş, imrenmiş.

"Ah ah, ben düzgün bir baba olup evimde kalabilseydim, benim de beş çocuğum işte böyle beş delikanlı olacaktı. Ben ise geyik oldum, ormanda dolaşıyorum. Böyle geyik olmaktansa beceriksiz, güçsüz, fakir biri de olsam insanların arasında, evimde, ailemde yaşayıp nasibimi görseydim." diye geçirmiş içinden, "Eskisi gibi insan olabilsem…" diye suya girmiş. Ama diğer

geyikler gibi suyun geldiği yöne değil, tam tersine suyun akıp gittiği yöne dönüp içmiş. Öyle içince yeniden insan olmuş.

Sonra diğer geyik arkadaşları ormana girmişler, kendisi de sudan çıkıp şaşkın şaşkın kendisine bakan gençlerle selamlaşmış.

Onlar adamı oturtmuşlar, yolluk azıklarından koyup yedirmişler. Hâl hatır sormuşlar, birbirlerini tanımışlar. Adam, onların kendi oğulları olduklarını anlayınca sevinçle kalkmış oğullarını kucaklamış, ağlamış.

Babalarını bulduklarına gençler de çok sevinmişler.

Altısı birlikte evlerine dönüp gelmişler. "Babamız yolculuktan döndü." diye büyük bir toy düzenlemişler.

Böylece rahat, huzur içinde epey zaman geçmiş, bir gün beş kardeşin küçüğü Kiçibatır babasına şöyle demiş:

"Babacığım, beş oğlun beş aile kuracak yaşa geldi. Ama beş akraba edinmek için sana beş türlü dil gerek, seni öyle zorlamak istemeyiz. Beş oğluna beş kız kardeş bulsana." demiş.

Babaları razı olmuş. Beş kızı olan ev bulmak için hazırlanıp yola çıkmış.

Günlerce gitmiş, ama aradığını bulamamış, yorgun argın geri dönmeye karar vermiş. Ama vakit geçmiş. Bir köye girmiş, su almaya giden bir kadına:

"Hayırlı akşamlar kardeşim!" diye selam vermiş.

"Hayır gör kardeşim! Yaklaş, bu köyden birine benzemiyorsun!" demiş kadın.

"İkindi vakti köyden dışarı çıkmayayım diye yaklaşsam iyi olur, misafir kabul edecek ev varsa tabii." demiş adam.

"İyi adamı kim olsa ağırlar. Öyleyse işte, bu önündeki büyük eve gir. Orası köyün beyinin evi. Çekinmeden git, konuksever bir adamdır."

Adam, atını kadının gösterdiği eve doğru çevirmiş. Gelip: "Heyt!" diye seslenmiş.

"Oyy!" diye evden birileri çıkmış. Selamlaşmışlar.

"Yaklaş, gel eve!" diye çağırmış çıkan.

"Gelirim, misafir kabul edersen."

“O nasıl söz, niye misafir almayalım, alırız! Misafir, Allah’ın misafiridir.” Misafir gelince ‘kut geliyor’ diye ev sahibinin gözü parlamış. Gençler yetişip adamı attan indirmişler.

Misafiri yedirip içirmiş, güzelce ağırlamışlar. Ev sahibi misafire kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini niye dolaştığını sormuş.

“Ben beş kardeşin küçüğü Kiçibatır’ın babasıyım, beş oğluma gelinlik çağa gelmiş beş kız kardeş aramaya çıktım.” diye anlatmış. “Bu sizin köye kadar hiç öyle bir eve rastlayamadım.”

“Allah iyiliğini versin! Benim dediğin gibi beş tane kızım var. Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır istese beş kızımın küçüğü, küçük kızımı vermeden göndermem diye adağım var. Ama beşini de götürürüz dersen, ona da itirazım yok. Bir adağa beş adak! Daha ne isteyeyim, götürün.” demiş ev sahibi. Orada ikisi de söz kesmişler kızlara. Karar almışlar, gelinleri ne zaman kayın evine göndereceklerini konuşmuşlar.

Oğlanların babaları sevinçle dönmüş evine. Müjdeli haberi vermiş.

Kızları getirmenin zamanı gelmiş, o köyün beyi beş kardeşin küçüğü Kiçibatır’a:

“Senin gücünle köyümün gücü daha da arttı. Damadın sağdıçlarıyla kendim de gitmeden burada kalamam. Kafile başı olup geleceğim.” demiş.

“Peki, tabii tabii, sen götür gelin alayını. Ama yanınıza beni de alıp gidin.” demiş beş kardeşin küçüğü Kiçibatır.

“O nasıl söz! Bana da mı güvenmiyorsun, köyün beyine?” diye gönül koymuş bey. “Benim bu işi halledemeyeceğimi mi sanıyorsun?”

“Dediğin gibi olsun, gidin. Ama filan yere vardığınızda büyük bir kale göreceksiniz. Orada kuvvetli bir rüzgâr esecek, fırtına çıkacak, yağmur, dolu yağacak. Sıkıntıya düşeceksiniz. Ancak ne kadar eziyet çekseniz de o kaleye girmeyin!” diye cevap vermiş beş kardeşin küçüğü Kiçibatır.

“Tamam tamam! Dediğin gibi yaparız. Hiç korkma, gitmeyiz o kale male dediğin yere.” demiş bey de.

Gelin alayı yüz kişilik büyük bir kafile olup yola çıkmış.

Gide gide uzaklarda bir kale görmüşler. Bunlar ona yaklaşınca ey güzel Allah'ım, öyle bir fırtına kopmuş ki, rüzgârı bütün dünyayı birbirine katar desem yeri. Ardından yağmur, dolu yağmaya başlamış, kovayla dökülür gibi.

"Ey Alanlar![30] Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır yolda oyalanmayalım diye öyle demiştir. Bir şey olmaz, böyle ıslanıp eziyet çekmektense kaleye girelim." demiş bey.

Gitmişler. Oraya gittiklerinde muhteşem bir kale çıkmış önlerine. İçeri girdiklerinde her taraf yiyecek-içecek doluymuş. Yerlerde ise kuş tüyü yataklar, hepsi de düzenliymiş. Bahçede kalın gövdeleri olan meyve ağaçları varmış, o kadar güzellermiş ki ağızlarının suyu akmış. Ama kalede hiç kimse yokmuş.

"Tövbe tövbe şu işe bakın!" diye şaşırmış bey.

"Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, bizim buraya dönüp bu şahane kalede yemek yememizi, dinlenmemizi çekemedi demek ki, buraya girmeyin dediğine göre."

Sonra damat alayı orada dilediği gibi yemiş, içmiş, dinlenmiş. Onlar kaleye girince rüzgâr, yağmur da dinmiş. Onlar buna da aldırmadan yatıp uyumuşlar.

Sabahleyin bakmışlar; dışarıda güzel, güneşli bir hava varmış.

Önceki gibi yiyip içip yollarına gitmişler. Gidip kızları faytonlara bindirip yola çıkmışlar.

Gele gele kalenin karşısına geçtiklerinde yine kuvvetli bir rüzgâr esmiş. Dolu, yağmur yağmış. Fırtına çıkmış, kimseye göz açtırmamış.

"Haydi, sürün atları, o kaleye sığınalım." demiş kafilenin reisi. Koşup kaleye girmişler.

Rüzgâr, yağmur, dolu da durmuş. Bunlar ise yorgun, aç olduklarından yine o hazır tepsilere oturmuşlar, yiyip içmişler, yorgunluktan yatıp uyumuşlar.

---

[30] **alan:** arkadaş, dost, soydaş anlamında Karaçay-Malkarlıların birbirlerine hitap şekli.

Sabahleyin kalkıp bakmışlar ki, kendi kuyruğunu ağzıyla yakalayan kocaman bir Sarıvek[31], kalenin etrafını sarmış yatıyor!

Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır'ın ne demek istediğini o zaman anlamışlar. Korkmuşlar. Oraya buraya koşup kaleden kaçmak istemişler. Ama Sarıvek müsaade etmemiş. Yüz kişiyi birden nefesiyle çekip yutmuş, sonra yine ağzından dışarı çıkmış.

Damat alayı Sarıvekle baş edemeyeceğini anlamış, daha da korkmuş.

"Ey Kiçibatır anlıyorum şimdi! Doğruyu söylemişti, inanmadım ona." diye pişman olmuş bey.

Sonra, Sarıvek kuyruğunu ağzından çıkarıp dış kapıları açmış, şöyle demiş:

"Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır'ın alacağı gelini bırakın, kalanlar gidin, serbestsiniz!"

Yapacak bir şey yokmuş, küçük gelini kalede bırakıp kalanlar gitmişler köye. Oynayıp gülmek bir yana, yüzlerinde hafif bir gülümseme bile olmadan, oraydasız[32] köye yaklaşmışlar. Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, önlerine çıkmış:

"Ey-ya! Ben de korkmuştum, uzaktan bakıp geldiğinizi görünce hemen anladım. Yine de çektiğiniz zahmetler için sağ olun! Bu sıkıntı da ne, gelin getiren kafilede? Orayda çekin, akordeon çalın! Şimdi siz sevinçle gidin, başladığınız işi bitirin, ben de o kaleye gideceğim." diye ata binip gitmiş.

Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, kimsenin olmadığı kaleye varmış.

İçeri girdiğinde kalede hiç kimse yokmuş. Evleneceği kız, yapayalnız oturup ağlıyormuş.

"İyi günler güzel kız!" diye selamlaşmış beş kardeşin küçüğü Kiçibatır.

"Sağ ol Kiçibatır! Benim yüzümden bu belalı yere niye geldin?" diye kız, Kiçibatır'ın elini tutmuş. "Kiçibatır, sana bir şey olmasındansa bana olsun. Git buradan!" diye gitmesini istemiş kız. Kiçibatır gülmüş.

---

[31] **sarıvek:** timsah, bir tür kötü cin
[32] **orayda:** Gelini evden çıkarırken söylenen melodi.

“Benim öyle bir korkak olduğumu mu sanıyorsun? Babasının evinden benim için çıkan kadının kaderi benim kaderim değil midir? Ben buradan gideceksem, seninle gideceğim.” demiş. Kıza güzel sözler söylemiş. Yedirmiş, içirmiş. Kendi de söz vermiş. Sohbet edip yatmışlar, uyumuşlar.

Sabahleyin kalkıp baktıklarında yine Sarıvek kalenin etrafını sarmış, kuyruğu ağzında uyuyormuş.

Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır gidip kamçısıyla Sarıvek’in başına vurup uyandırmış, şöyle demiş:

“Ne zamana kadar uyuyacaksın böyle, ev sahibi değil misin?”

“Ey Kiçibatır, geldin mi? Ne kadar çabuk varmışsın! O kadar uzun zamandır bekliyorum ki, buraya gelmeni! Bin sırtıma!” demiş Sarıvek.

Binmiş beş kardeşin küçüğü Kiçibatır Sarıvek’in boynuna. İki kulağından sıkıca tutmuş.

Sonra Sarıvek göğe yükselmiş. Gide gide:

“Bir şey görüyor musun?” diye sormuş.

“Hayır!”

Biraz daha yükselip gide gide Sarıvek:

“Bir şey görüyor musun?” diye sormuş.

“Hayır.”

Sarıvek, yine uçup daha da yükseğe çıkmış:

“Şimdi bir şey görüyor musun?” diye sormuş.

“Görüyorum. İki yanımızdan iki güneş geliyor. Biri batıdan, biri doğudan.”

“Hıh!” demiş Sarıvek. O doğudaki güneş. Batıdaki ise kız. Sen gidip işte o kızı alıp gelebilirsen hem gelini hem de seni serbest bırakırım, gidersiniz. Ama o zamana kadar o benim misafirim. Ben sağ olduğum sürece, ona bir serçenin kanadının rüzgârı bile dokunamayacak, emin ol!”

Sarıvek, öyle söyleyip Kiçibatır’ı yere indirmiş.

Hanımıyla vedalaşıp çok geçmeden döneceğine söz vermiş, atına binip gitmiş Kiçibatır.

Yolda hep sora sora kızdan haber alarak gitmiş.

Sonra kızın kalesine nasıl gideceğini öğrenip kızla karşılaşmaya hazırlanmış.

Kız hakkında duydukları şunlarmış: Kız kendisinden güçlü olmayan biriyle evlenmemeye ant içmiş. Sonra o, o kadar güzelmiş ki ona bakan erkek, hastalanıp hemen ölürmüş.

Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır bunu bilerek girmiş ülkeye, kızın kalesinin önünden doğruca geçmiş. Hiç kıza dönüp bakmamış.

Kız bunun dönüp bakacak aklı yok, diye düşünmüş. Surlara çıkıp oraya buraya gitmiş, kendisini göstermek için uğraşmış. Ama beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, ona aldırış etmemiş. Kaleyi dosdoğru geçmiş, gitmiş.

Kiçibatır, hava karardığından ülkenin bir köşesindeki bir eve dönüp: "Heyt!" diye seslenmiş.

Evden yaşlı bir kadın çıkmış.

Genç, selam vermiş.

"Beni misafir eder misin?" diye sormuş.

Onun selamını alıp eve çağırmış nine. Oturtmuş. Elini yüzünü yıkatıp su içirmiş, tepsi getirmiş yemek koymuş.

Kiçibatır, sofraya oturunca, kaledeki kızın hizmetçisi gelmiş: "Kız misafir genci kaleye çağırıyor." diye haber getirmiş.

Nine öfkelenmiş:

"Benim misafirimi çağırmanın ne gereği var? Öyle misafire hürmet etmeyi bilen bir kız olsaydı, halka eziyet etmezdi!" diye genci oraya göndermeye razı olmamış. O nine, kızın anasıymış. Kiçibatır'ın ise bundan haberi yokmuş.

"Bana bakmadan geçip gidebilen bu adam da kim acaba?" diye kız şaşırıp kalmış. Hizmetçisini ikinci kez yollayıp çağırtmış. "Kız seni istiyor!" demiş hizmetçi beş kardeşin küçüğü Kiçibatır'a.

Nine, yine göndermek istememiş kıza. Ama Kiçibatır ona:

"İkinci kez çağırıyor, bu defa da gitmezsem beni korkak sanır, gideyim nine razı ol!" demiş.

“Peki git balam, ama güvenip de onun elinden bir şey içme, hiçbir yere oturma, yüzüne bakayım dersen evvelâ senden önce ona bakanların gözüne göster.”

Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır “Peki, tamam!” deyip kıza gitmiş.

Varıp selamlaşmış kızla. Kızın göğsündeki altın düğmesine, belindeki altın kemerinin işlemelerine bakıp:

“Ne istiyorsun?” diye sormuş.

“Seni tanımak istiyorum.” demiş kız. “Bana aldırış etmeden, dönüp selam bile vermeden gitmişsin, ama yine de şimdi benim misafirimsin, elimden içki iç!” diye boza[33] kâsesini uzatmış.

Kiçibatır, boza kâsesini almış. Aldıktan sonra bunun elinden hiçbir şey yiyip içmemesi gerektiğini hatırlayıp:

“İçecek istemem, ama yine de bir kadının uzattığını almamak yiğitliğe yakışmaz, ne olacaksa olsun, Allah’tan bul!” diye boza kâsesini alıp içer gibi yapmış.

Kız, gencin yakışıklılığına, aklına, yiğitliğine hayran kalıp bozaya zehir koyduğuna pişman olmuş. “Yüzüme bakan ölüp gidiyor, bakmayana da böyle yaparsam bana bakana da bakmayana da yapmadığım zulüm kalmayacak!” diye kâseyi hemen gencin elinden kapıp pencereden dışarı atmış.

Kızın yanında üzeri mendille örtülmüş bir sandalye varmış. Kiçibatır, kızın kâseyi elinden öyle sert bir şekilde almasına öfkelenip hızla sandalyenin üstündeki mendili çekmiş, bir yere atmış. Üzerine iğneler saplanmış, derisi çıkmış sandalyeye pat diye oturmuş.

Oturmuş ve sıçrayıp kalkmamış. Gülümseyip:

“A kız, sağ ol, çok iyi bir ev sahibisin!” demiş.

Kız, onun dayanıklılığına daha da hayran kalmış. Şimdi onun acıya ne kadar dayanıklı olduğunu gözleriyle görmüş, kızın gözleri yaşarmış.

“Yaralarına hemen bunu sür, işte!” diye bir merhem uzatmış. Kiçibatır, kızın böyle söylemesine çok şaşırmış, kızın yüzüne bakınca gözlerindeki yaş damlalarını görmüş. Kız, insanın aklını başından alacak kadar güzelmiş.

---

[33] **boza:** alkollü Kafkas içkisi

“Korkma!” demiş kız. Benim gözlerim yaşarır da bunu bir insanoğlu görürse; o namını duyduğun, adamların kaldıramadığı gücüm kalmayacaktı, işte o gün geldi. Şimdi bana baktığında kimseye hiçbir şey olmayacak. Sen benden güçlü çıktın, beni yendin. Şimdi ne istersen yap, bugünden itibaren senin emrindeyim!”

Genç, diğer eve girip yaralarına ilaç sürmüş.

“Gözünün gördüğü öteberiyi de al, yarın benimle yola çıkacaksın.” demiş Kiçibatır. Kendisi de geceyi geçirmek için deminki nineye gitmiş.

Bunun sağ salim döndüğünü görünce nine çok sevinmiş. Ne olduğunu sormuş. Öğrenince daha da çok sevinmiş. “Şimdi muradıma erdim. Ben de bütün köy gibi rahat ölebilirim.” demiş. Ama Kiçibatır, onun neden o kadar sevindiğini sormaya çekinmiş.

Sabahleyin beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, ev sahipliği yapan yaşlı teyzeyle vedalaşıp kızı da yanına alarak yola çıkmış. Kız, yanına hizmetçilerini, malını, mülkünü de almış.

Hepsi birlikte gele gele önceki kalenin karşısına varmışlar. Orada kız sormuş:

“Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, yol boyunca neden böyle üzgündün?”

Genç, söylemek istememiş. Ama kız üstelemiş. Kız:

“Niye üzgün olduğunu söylemezsen ben şuradan şuraya gitmem!” deyip atını durdurmuş. Ne yapsın, söylemiş Kiçibatır.

“Üzüntüm bundan” demiş. “Sen dünyada hiç kimsenin olmadığı kadar güzelsin, ama ben seni kendime almayacağım, böyle böyle Sarıvek’e vermeye götürüyorum. Amacım buydu. Seni Sarıvek’e götürüp vermeliyim. Götürmezsem orada senin gibi bir kadını, hanımımı, bırakmam gerekecek. İkinize de kıyamıyorum, işte derdim bu.” demiş.

“Ay beceriksiz! Sen yiğit değil misin? Nasıl söz verdiysen öyle yap da gör. Sözünü tutamadığı için, senin gibi bir yiğidin yüzü yerde kalacağına benim gibi bir kız kurban olup gitsin, zararı yok!” demiş kız.

Kaleye gelmişler. Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, kızı Sarıvek’in geleceği yere bırakıp hanımının yanına gitmiş.

Sabahleyin kalkıp gelmiş, bakmış ki orada hem o kız hem de Sarıvek duruyor.

“Bizi göndermenin zamanı gelmedi mi?” diye sormuş Kiçibatır, kamçısıyla Sarıvek’in başına vurup uyandırmış.

O öyle söyleyince Sarıvek şişmeye başlamış. Şişmiş, şişmiş pat diye patlamış. Patlayınca ne görsünler, o Sarıvek’in atıldığı yerde su gibi yakışıklı bir genç ayakta dikiliyor!

Genç, koşup gelmiş Kiçibatır’ı kucaklamış, okşamış.

“Bu benim kız kardeşim.” diye hikâyeyi anlatmış o genç. “Evlenme çağına gelip de oğlanlar bakmaya başlayınca o gidip gördüğün kaleyi yaptırdı, gönül eğlendiriyorlar, oyun oynuyorlar diye düşünüp adamlara zarar verip o senin duyduğun işleri yapmaya başladı, dur durak bilmedi. Bunu kimse yenemiyordu.

‘Bunu Kiçibatır dizginler’ dedi anam. O sana ev sahipliği yapan yaşlı kadın bizim anamız. ‘Git de beş kardeşin küçüğü Kiçibatır’ı bul, ona ver kız kardeşini’ dedi bana.

‘İyi de ben Kiçibatır’ı nereden bulayım?’ dedim, kabul etmedim aramayı. Sonra anam bana ‘Kız kardeşini doğru yola iletemediğin yetmiyor, şimdi de bize damat olacak tek genci arayamam, diyorsun. Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır’ı bulup kız kardeşini ona verene kadar Sarıvek olup yerlerde sürün!’ diye beddua edip sırtımdan vurmuştu.

O günden beri senin gördüğün kılıkta ben, senin gördüğün huyda kız kardeşim, senin gördüğün evde anam öylece yaşıyorduk.

Onun için yaptırdım bu kaleyi, seni yakalayıp kız kardeşimi sana verebileyim diye. Şimdi ben anamın yüklediği borçtan kurtuldum. Çektiğin sıkıntılar için ayıplama. Ben de artık anamın yüzüne bakabileceğim, özlemiştir, gideyim. Siz de bu kalede yaşayın, iki hanımın da sen de sağlıcakla kalın!” diye genç, vedalaşıp gitmiş.

Genç:

“Hayır, memleketinin dışında olan er değildir, halkına hürmet etmeyen kendi de hürmet görmez.” diye evine doğru yola koyulmuş.

Ardından yaşlı bey, beyliğini Kiçibatır'a bırakmış. Beş kardeşin küçüğü Kiçibatır, beyliğe bey olup yurdunda rahat içinde yaşayıp gitmiş.

2.25. BOSHASAN

Evvel zaman içinde bir ülkede bir han yaşarmış. O hanın bir oğlu, bir kızı varmış. Hanın iki gözü hastalanmış, dünyanın ışığını görememeye başlamış. Ülkenin bilginlerini çağırıp:

"Gözüme hangi ilaç yarar?" diye sormuş.

Bilginler hana:

"Denizde altın bir balık var, o balığı tutup gözlerinize sürerseniz gözleriniz eskisi gibi iyileşir." demişler.

Bir gün hanın kızı kova alıp suya gitmiş. Kovayı nehre atıp geri çekince kovanın içinde altın balığı görmüş, çok sevinmiş, kardeşine seslenmiş:

"Buraya gel! Babamızın gözlerini iyileştirecek altın balığı tutmuşum meğer!"

Kardeşi koşup gelmiş, altın balığı alıp suya atmış. Kız kardeşi ağlayarak hana gidip anlatmış:

"Senin gözlerine derman olacak altın balığı tutmuştum, ama kardeşim alıp suya attı."

Han, bunu duyunca sinirden küplere binmiş. Halkı toplayıp: "Oğlanı tutup iki gözünü alın, körlüğün acısını o da öğrensin!" diye emir vermiş. Hanın buyruğunu işitince anası koşmuş, gencin sütannesine durumu anlatmış. Sütannesi oğlanı çağırıp:

"Baban seni yakalayıp iki gözünü alacağım diye haber saldı, işte bu ata bin de sağ kalacağın bir yere kaç." demiş.

Genç, ata binip hanlıktan uzaklaşmış, kaçıp gitmiş. Giderken önünden bir atlının gittiğini görmüş. Yetişmek için tüm gücüyle koşmuş. Ne kadar koşsa da yavaş giden atlıya yetişememiş. Atlı durup genci beklemiş. Arkasına bindirip yayan yolcuyla gidip ormanda küçük bir eve gelmiş. O atlı bir evin önüne gidip:

"Hey, Karakız!" diye bağırmış. Esmer bir kadın çıkmış:

“Ne oldu Boshasan?” diye sormuş.

“Ben sana süt oğlan getirdim.” diye hanın oğlunu Karakız’a vermiş, kendi de ata binip gitmiş. Gide gide bir düzlükte altmış tane adama rastlamış, tırpanla ot biçiyorlarmış, yanlarına gitmiş.

“Kolay gelsin!” diye selam vermiş.

“Sağ ol!” dedikten sonra ona hiç bakmadan biçmeye devam etmişler. Gömlekleri kirden iyice yağlanmış, sakalları, saçları uzamış, ama canla başla çalışmaya devam ettiklerini görünce:

“Başınıza ne geldi, adamın yüzüne dönüp konuşmayacak kadar?” demiş.

“Bize gelen kara gün düşmanının başına da gelsin. Gün batımında boynuzunda on iki dalı olan bir geyik gelecek, biz ona her gün yüz yığın kuru ot hazırlıyoruz. Bunu yapmazsak bizi öldürür, onun için telaşlıyız.” demiş biçiciler.

“Bırakın, buraya gelin, ona cevabını ben veririm.” diye bir pınara gidip gömleklerini yıkayıp sermiş. Ellerini, yüzlerini yıkatıp sakallarını, saçlarını tıraş ettirmiş.

“Şimdi geyiğin gelme vakti” diye kaygılanmış tırpancılar.

“Korkmayın, yavaş yavaş otları biçer gibi yapın, nereden çıkacağını bana gösterin.” demiş.

“İşte, oradan, kenardaki en büyük yığının yanından gelecek.” demişler. Gidip büyük yığının yanında beklemiş. Bir süre sonra boynuzu on iki dallı geyik gürüldeyerek gelmiş.

“Oyy itten doğanlar! Nerede bana hazırladığınız otlar?” demiş.

“İt oğlu it! Senin neyine gerek kuru ot?” diye Boshasan geyiğin boynuzlarından tutup etrafında döndürüp yere vurmuş, bıçağı boynuna yerleştirmiş.

“Ay kurbanın olayım, beni öldürme, ben geyik değilim, hanın kızıyım. Kendime denk bir adam bulmak için dolaşıyorum.” demiş ve güzel bir kıza dönüşmüş.

“Öyleyse bin önüme!” diye kızı atın önüne alıp ot biçen adamlara gitmiş:

“Serbestsiniz! İstediğiniz yere gidin.” diye kızı alıp deminki kara kadına gitmiş:

“Hey Karakız! İşte sütoğluna kadın alıp geldim.” diye nikâh yapıp kızı gence vermiş. O günün sabahında Boshasan gide gide büyük bir nehrin kıyısındaki bir köye varmış. Köyde bir kadına rastlamış.

“Nine, bir şeyin varsa ver, yiyip gideyim.” demiş.

“Balam, hazır ekmeğim yok, şimdi yaparım.” diye hamur teknesini alıp hamur yoğurmaya başlamış.

“Nine, suyun neden öyle kirli?” diye sormuş Boshasan.

“Balam, bu akan sudan bir bardak bile almamıza izin yok. Bu suyun başında bekleyen dokuz başlı bir emegen var. Sudan ne kadar az alsak da anlıyor. Köyün tamamı ekmeği sidikle yapıyor.” demiş.

Boshasan bunu duyunca gidip su getirmiş, ekmek yaptırmış. Kadın kıyafetlerini çıkarıp ateşe vermek üzereyken Boshasan:

“Nine, kıyafetlerini niye yakıyorsun?” diye şaşırmış.

“Evladım, ormandan odun alma imkânımız yok. Emegenden korkuyoruz, bir tek dal bile alsak anlar, hepimizi öldürür.” demiş.

Boshasan odun alıp kadına vermiş:

“Emegen nereden gelecek?” diye sormuş.

“İşte o büyük ağacın yanından gelecek.” demiş.

Boshasan ağacın dibine gidince dokuz başlı emegen gelmiş:

“Oyy itten doğan! Benim ormanımla suyumla oynayan kim?” diye sormuş.

“Benim, ne yapacaksan yap!” deyince emegen büyük bir ağacı kökünden çekip almış, Boshasan’a vurmuş. Birbirlerine vurarak sayısız ağacı kökünden kurutmuşlar, bir tek büyük ağaç kalmış. Boshasan koşup gitmiş, emegenden önce ağacı söküp tam emegene vuracakken emegen güzel bir kıza dönüşmüş.

“Ben emegen değilim, hanın kızıyım. Kendime denk bir adam bulmak için emegen kılığında geziyorum, şimdi bana ne istersen yap!” demiş.

“Öyleyse bin önüme!” diye kızı atın önüne alıp köye gitmiş:

“Odun da su da serbest!” demiş. Kızı alıp yine kara kadına gitmiş:

“Hey Karakız! Sütoğluna yine bir kadın aldım.” deyip ona da nikâh kıymış, kızı gence vermiş.

Boshasan, yine atına binip gitmiş. Bir zaman sonra dönüp gelince gencin kendinden geçip bayıldığını görmüş:

“Ne oldu sana?” diye yatan gencin başını eliyle sıvazlamış. Genç, başını kaldırıp “Ne kadar tatlı uyuyordum.” diye olan biteni anlatmış:

“Bize ateş almaya bir kız gelmişti, onun elinin beyazlığını görünce yığılıp kaldım. Şimdi sen bana o kızı almazsan yaşayamam.” demiş.

“Senin sözünden çıkmamaya yeminliyim, o yüzden dediğinden çıkmayacağım, ama o kızı almak çok zor. Ben onu kendime almaya bile cesaret edemiyorum, onun şartları var. Şartlarını yerine getiremezsek başımızı keser. Yine de gücümüzü deneyelim.” diye gidip kıza dünürcü göndermiş. Kız dünürcüye:

“Boshasan bizim sonumuzu getirdiyse kahrolsun, git de öyle söyle. Şartımız var, kendisi biliyor; üç kere saklansınlar, ben görmezsem evlenirim, görürsem başlarını keserim.” diye haber göndermişler.

Boshasan, gece kendi bir atmaca olmuş, genci de serçe yapıp gökyüzüne çıkmış, sırtını göğe yaslamış. Kız sabah kalkınca elini yüzünü yıkayıp bakmış:

“Oyy Boshasan kahrolsun, kendini bir atmaca yapmış, genci de bir serçe yapıp sırtını göğe yaslamış.” demiş.

O öyle söyleyince Boshasan ve genç inmişler. İkinci gece kendi bir turna balığı olmuş, genci de bir balık yapıp yutmuş, denizin derinliklerine dalmış, bir taşın altına saklanmış.

Sabahleyin yine kız kalkıp elini yüzünü yıkayıp bakmış:

“Oyy Boshasan kahrolsun, öyle yapıp bizim soyumuzu kurutmuş; kendisini turna balığı, oğlanı da balık yapıp yutmuş, denizin dibindeki taşın altında duruyorlar.” demiş.

Kız, öyle söyleyince Boshasan genci alıp denizden çıkmış. Üçüncü gece kız uyurken Boshasan ilik olmuş, genci de düğme yapıp kızın gömleğinin yakasına dikilmişler. Kız, sabah erkenden kalkıp elini yüzünü yıkayıp bakmış, görememiş. Yüzünü bir kez daha yıkayıp bakmış,

görememiş. Üçüncü defa bakınca gözlerinden kan damlamış, ne kadar baksa da görememiş.

"Oyy Boshasan kahrolsun, bizim sonumuzu getirdi, şimdi beni de bitirdi, göremiyorum, neredeysen çık!" demiş.

Boshasan ve genç, patır patır kızın boynundan düşmüşler. Hemen kızla oğlanın nikâhını kıymışlar. Genç, Boshasan'a:

"Şimdi beni evime götür!" demiş.

Boshasan, gence:

"Orada seni yaşatmazlar, gitme, burada kal." dese de genci ikna edememiş.

Boshasan, genci üç karısıyla birlikte babasının köyüne götürmüş. Gidince ev yaptırmış, evin etrafına dokuz kat demir çit yaptırmış. "Sağlıcakla kal, mutluluğunda da zorluğunda da gelirim." deyip gitmiş. Genç, babasıyla bir hayli zaman güzel geçinmiş. Bir gün gencin babası oğluna:

"Oğlum bugün beraber ava gidelim, sıkılınca döner geliriz." demiş.

Genç hanımlarına ballı, yağlı yemekler yaptırıp yanına almış. Babası ise sadece tuzla yapılmış tuzlu bir ekmek yaptırıp yanına almış, ikisi birlikte ava çıkmışlar. Yüksek bir tepeye varıp öğle yemeği için oturmuşlar. Genç, kendi yemeğini yemeye utanıp babasına vermiş. Babası da tuzlu yemeği oğluna vermiş. İkisi de yiyip bitirmiş, dağa çıkmışlar. Kısa bir süre sonra genç susamış. Aramış aramış su bulamamış, babasına:

"Babacığım susuzluktan ölüyorum." demiş.

"Oğlum burada su yok, bir gözünü çıkar bana ver, ben sana bir kap su vereyim." demiş. Genç, bir gözünü çıkarıp babasına vermiş, bir kap su alıp içmiş. Onu içince daha çok susamış. Susuzluktan yığılıp kalmış. Babası:

"Yine bir gözünü çıkarıp ver, bir kap soğuk su vereyim." demiş.

Genç, diğer gözünü de çıkarıp babasına vermiş. Babası su vermemiş, oğluna:

"Şimdi kör kal, gözüme derman olacak altın balığı suya attığın zaman ben de bir kördüm, körlüğün acısını sen de tat!" deyip gitmiş. Genç, kör olup dağda kalmış. Boshasan gencin felâkete uğradığını anlayıp gencin kalesine gelmiş. Han, kalenin demir çitlerinden geçemeyince demirciler getirip demir

çiti söktürürken Boshasan gelmiş. Boshasan kamçısıyla vurup demir çitleri bir yana atmış, gencin eşlerinin olduğu kaleye girmiş.

"Ne oldu?" diye sormuş eşlerine.

"Babası ile birlikte ava gitmişti, babası dönmüş, ondan haberimiz yok." demişler. Gencin eşlerinden biri çok iyi görür, biri çok iyi bilir, biri de çok iyi tanırmış.

Boshasan, çok iyi gören kadına:

"Çıkıp bak da nerede olduğunu gör!" demiş. Görücü karısı, yüzünü yıkayıp bakmış, şöyle demiş:

"Dağın başında, iki gözü de kör olmuş, kuşların kanat seslerine göre ok atıyor, tüylerini yolup etlerini yemeye çalışıyor." demiş.

Boshasan, çok iyi tanıyan kadını çağırıp:

"Geçekten o mu?" diye sormuş.

"Evet, o!" demiş kadın.

Bilici de:

"Ben de bildim, evet o!" demiş.

Boshasan, atına binip gencin olduğu yere gitmiş. Kadınların dediği gibi genç, açlıktan ölmek üzereymiş. Boshasan eliyle gözkapaklarını okşayınca gencin gözleri eskisi gibi iyileşmiş. Boshasan genci atın arkasına bindirip evine götürmüş. Gidip de ne görsün? Gencin babası demir duvarı yıktırıyormuş. Boshasan, hem hanın hem de demircilerin başlarını kesmiş. Eve girip yiyip içmişler. Genç, Boshasan'a:

"Şimdi büyük bir felâketten kurtulduk, gel ikimiz de yıkanalım." demiş.

"Sen beni suya sokarsan, beni bir daha bulamazsın, ondan başka ne dersen yaparım, vazgeç!" demiş Boshasan.

"Bir şey olmaz, ikimiz de yıkanmadan bırakmam." demiş genç.

"Allah'tan bul, senin dediğini yapacağım diye yemin etmiştim." demiş, ikisi de denize gitmişler. Boshasan, kıyafetlerini çıkarıp gence vermiş:

"Şimdi sen sağ, ben selamet! Kıyafetlerimi al, evine dön, bana sudan çıkmak yasak. Ben, senin suya bıraktığın altın balığım, benim üç defadan fazla sudan çıkma iznim yok. Beni bir kere kız kardeşin sudan çıkardığında sen bırakmıştın, ikincisinde sana üçüncü hanımını aldığım zaman turna balığı

olup suya girmiştim, üçüncüsü de bugün seninle suya girdim. Ben aslında balık değilim, insanım, bana beddua edildi. Senin üçüncü hanımının iki kız kardeşinin ölümü benim elimden olmuştu. Onlar bana bir şey üstünden beddua etmişlerdi, onların beddualarıtuttu balık oldum.” demiş. “Onlar bana üç defadan fazla sudan çıkma demişlerdi, şimdi sağ kal, ben sudan çıkmayacağım, sana güzellik, bana iyilik!” diye altın balık olup suyun derinliklerine gitmiş. Gencin Boshasan’dan ömrünün sonuna kadar ayrıldığına içi yanmış, ağlaya ağlaya evine dönmüş.

Ağlayandan ne fayda gelir? Yağan yağmur kamçıyla kovalanmaz.

SONUÇ

Çalışmada Karaçay-Malkar halk edebiyatına ait yirmi beş tane tılsımlı masal incelenmiştir. Masallar önce yapı bakımından ardından muhteva bakımından değerlendirildiğinden söz konusu incelemelere dair ulaşılan sonuçları aynı sıralama esasında vermek uygun olacaktır.

Yapı ile ilgili tespitlerimiz:

Masallardan yedi tanesinde giriş formeli kullanılmamış, masala doğrudan başlanmıştır. Geri kalan on sekiz masalda ise sade giriş formeli kullanılmıştır. Masalların iki tanesinde ani bitiş görülürken; geri kalan masalların çıplak bitiş formeliyle sona erdiği görülmüştür. "Devam Eden/İleriye Giden Bitiş Formelleri"nin yer aldığı dört masaldan üçünde "Anlatıcının Kendisine veya Dinleyicilerine İyi Dileklerde Bulunması" formelinin de bulunduğu tespit edilmiştir.

Masallarda anlatım nesir şeklindedir. Yalnızca 2 numaralı masalda tekrarlanan şiir parçaları vardır. Bu şiir parçaları ağıt türünde tertiplenmiş olup kahramanın içinde bulunduğu acılarla dolu hayatın onda yarattığı ruh hâlini yansıtması bakımından işlevsel bir nitelik göstermektedir.

İncelenen masallardan yedi tanesinde üç birlik kuralının bozulduğu tespit edilmiştir. Bu masallardan dört tanesinde üç birlik kuralı genişleme tarzında; üç tanesinde ise daralma tarzında bozulmaya uğramıştır. Üç birlik kuralında genişlemeye uğrayan masallardan ikisinde 4 sayısı; diğer ikisinde ise 5 sayısı 3'ün yerini almıştır. Üç birlik kuralında daralmaya uğrayan üç masalda da 2 sayısı 3'ün yerini almıştır.

Masallardan bir tanesinde (20 numaralı masalı) olay örgüsü zincirlemeli bir yapı göstermiş, üç birlik kuralı iki kez tekrarlanmıştır.

Formülistik sayı olarak kabul edilmeyen 100 sayısı üç masalda tespit edilmiştir.

Masallarda 3'ün formülistik sayı olarak 68 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

Muhteva bakımından tespitlerimiz:

Kahramanın statü bakımından kendisinden üstün bir eşle evlendiği durumlarda evine dönmediği ve eşinin kalesinde yaşamaya başladığı görülmektedir. Bu durum, altı masalda tespit edilmiştir.

1 numaralı masalda kahraman, önce olumlu bir tip iken, daha sonra olumsuz tipe dönüşmektedir. Kahramanın şahsındaki dönüşüm, insanların her zaman iyi, her zaman kötü olamayacağı gerçek hayatla uygunluk arz eder. 10 numaralı masalda padişahın ve 25 numaralı masalda ise hanın olumlu karakterden olumsuza geçtiği görülmüştür, ancak burada asıl kahramanın değil ikinci kahramanın karakterinde değişme vardır. Her üç masalda da kahraman, dönüşüm neticesinde kötülerin safına geçtiği için cezalandırılmıştır.

2 ve 8 numaralı masallarda eşleri öldükten sonra yeniden evlenen babalar kendi çocuklarına eziyet etmektedirler. Söz konusu masallarda baba tiplemesinin gerçek hayatla örtüşen ve "Annesi olmayanın babası olmaz" sözüyle uygunluk gösteren yönleri vardır.

İncelenen masallardan birinde (3 nu.lı masal) annenin kendi oğluna kötülük ettiği görülmektedir. Annenin oğluna kötülük etmesi Türk masallarında çok rastlanmayan bir motiftir.

Masallarda genellikle yaşça en küçükler daha akıllı, daha becerikli olurken incelenen masallardan iki tanesinde yaşça en büyük kızın diğer kızlara akıl verdiği, onlara yol gösterdiği görülmüştür. Bu masallardan birinde (2 nu.lı masal) kahraman en büyük kız kardeşle evlenir; birinde de (3 nu.lı masal) yaşça en büyük eş, bir oğlan çocuğu doğurarak kut sahibi olur.

3 numaralı masalda kız, kardeşinin dirilmesini sağladıktan sonra bir tavşana dönüşür ve bir daha insana dönüşmez, hayatına bir tavşan olarak

devam eder. Ancak kızın neden kardeşiyle birlikte mutlu bir hayat geçirmek yerine bir tavşana dönüştüğü belli değildir. Öte yandan kız, tavşana dönüştükten sonra beşikteki yeğenini görmeye gelir ve onun yüzünü yalar, masal bu şekilde bittiği için çocuğa bir keramet geçip geçmediği de belli değildir. Bu belirsizlikler masalda bozulmalar olduğunu göstermektedir.

Mitolojik bir karakter olan celmavuz incelenen masallardan bir tanesinde (4 nu.lı masal) yer almakta ve masalda celmavuz, Güneş ile Ay tutulmalarının nedeni olarak gösterilmektedir. Söz konusu masal, insanların doğa olaylarına mitolojik açıklamalar getirdiği ilkel dönemlerden izler taşıyan bir masal olarak dikkat çekmektedir.

5 numaralı masalda olay örgüsü Keloğlan masallarından "Keloğlan ile Ali Cengiz Oyunu" masalıyla baştan sona paralellik göstermektedir. Aşık masalında genç, Keloğlan'la; türlü kurnazlık oyunları olan ve bu oyunları öğrettiği kişileri öldüren Aşık, Ali Cengiz'le paraleldir.

6 numaralı masalda kahramanın büyüme sürecinin olağanüstü olması destansı bir özellik göstermektedir.

7 numaralı masalda her hayvanın dünya üzerinde bir öneminin olduğu, ekolojik dengenin korunması gerektiğine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir.

Türk masallarında yaşlı kadın genellikle olumsuz bir tiptir, ancak incelediğimiz masallardan ikisinde yaşlı kadınların olumlu karakterde olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra beş masalda tespit edilen altı cadı tipinden dördü olumlu, ikisi olumsuzdur. Yaşlı kadınların ve cadıların olumlu karakterde verilmesi masalların anaerkil dönemden izler taşıdığını göstermektedir.

İncelenen masallardaki yaşlı adamlar, geleneğe uygun olarak olumlu tiplerdir.

İncelenen masallarda üvey anne ve kızının, masalın asıl kahramanı olan kıza karşı olumsuz bir tavır sergilemeleri geleneğe uygundur.

İncelenen masallarda cüce tipinin iki masalda olumlu, bir masalda olumsuz bir tip olduğu görülmüştür.

İncelenen masallarda don değiştirme motifine sıkça rastlanmaktadır. Masallarda kahramanın baykuş, güvercin, serçe, şahin, atmaca, tavşan, tavuk, geyik, at, yılan, keçi, ayı, tilki, kurt, balık gibi hayvanların yanı sıra dağ cini, emegen, sarıvek gibi olağanüstü varlıklara veya iğne, iplik, düğme gibi nesnelere dönüştüğü tespit edilmiştir.

İncelenen masallarda kadın kahramanların ön planda olduğu görülmüştür. Kadınlar çoğunlukla erkek kıyafeti giyip kılık değiştirerek ya da geyik, kuş, emegen vb. şekillerinde don değiştirmek suretiyle kamusal mekânda varlık göstermektedirler. Bunların yanı sıra kadının kendi kimliğiyle varlık gösterdiği iki masal (8 ve 25 nu.lı masallar) tespit edilmiştir. Bunlardan birinde kadın kahraman, kendi kimliğiyle yola çıkar ve kardeşini kurtarıp geri döner. Diğer masalda ise kadın, kahramanın evine ateş almaya gelir ve kahraman ona âşık olur.

16 numaralı masalda ağzı sıkı olmanın gerekliliği vurgulanmış ve bunun yanı sıra kibirli olmanın zararlarına değinilmiştir, böylece masal iki ana tem üzerine kurulmuştur.

17 numaralı masalda adamın başına çığ düşerek ölmesi gerçekçi bir ölüm nedeni olarak dikkat çekmektedir.

18 numaralı masalda kahraman Soltan Geriy'in Kırım Hanı Giray Han'la isim benzerliği söz konusudur. Bu isim Karaçaylar arasında sık kullanılan bir isim olduğundan masallara girmiştir. Türk masallarında, genellikle genç, genç kız, han gibi genel adlandırmalar kullanıldığından, incelediğimiz masallarda Cumalak, Altınçaç, Aşık, Muhammat, Cüyüshan, Arnavut Han, Nasıplı, Musiliya, Alaber, Külbulgavuç, Bıjmapapah, Algabar, Erişi, Sosran, Zınırdavuk, Soltan Geriy, Temir Bolat, Alimcaşar, Bekir, Tulpar, Aytek, Fatima, Kalmuk, Kiçibatır, Boshasan isimlerinin yer alması dikkat çekmektedir. Bu konuda ayrı bir çalışma yapılabilir.

19 numaralı masalda kahramanın yaramaz olması ve yalanının üstüne yalan olmadığının belirtilmesi, Keloğlan'la benzerlik göstermektedir.

20 numaralı masalda çolak adam için "Yelayak" denilirken; gözleri görmeyen adam için hiçbir niteleyicinin kullanılmamış olması masalda bozulma olduğuna işaret etmektedir.

21 numaralı masalda kahramanın adının bir at cinsi olan "Tulpar" olması dikkat çekicidir. Öte yandan Tulpar'ın bir oturuşta bir sığır yemesi destansı bir özellik göstermektedir.

Bütün Kafkas kültürü ve dar anlamda Karaçay-Malkar kültürü için önemli bir çalgı olan akordeonun masallara girdiği tespit edilmiştir. Akordeonun masallarda yer alması, masalların bir kültür taşıyıcısı olma işlevini net bir şekilde yansıtmaktadır.

23 numaralı masalda kötü hanın cezasını kahraman değil kahramanın eşi vermiştir. Türk masallarında pek rastlanmayan bir durum olması açısından dikkate değerdir.

Masallarda en küçük kardeşin olumlu, diğer kardeşlerin olumsuz olduğu dört masal tespit edilmiştir ki bu, Türk masal geleneğine uygun bir motiftir. İncelenen masallarda bu motife uygun olmayan farklı bir yapı da söz konusudur: Kahramanın hemcinsi olan üç ya da daha fazla kardeşi olduğu durumlarda kardeşlerin hepsinin olumlu tipler olarak yer aldığı altı masal tespit edilmiştir. Kardeşlerin hepsinin olumlu olması, anaerkil dönemin özelliklerini net bir şekilde yansıtmaktadır.

Asıl kahramanın en yakınındaki kahramanı mutlu sona ulaştırdıktan sonra bir hayvana dönüştüğü ve hayatına bir hayvan olarak devam ettiği üç masal tespit edilmiştir. Bu hayvanlar balık, baykuş ve tavşandır.

İncelenen masallarda yardımcı hayvan olarak en çok yer alan hayvan attır. At, inceleme kapsamındaki yirmi beş masalın on dokuzunda tespit edilmiştir. On iki masalda at, olağanüstü özelliklere sahiptir; bunların iki

tanesinde atın sudan çıkması denizden çıkan bir aygırla cins bir atın çiftleşmesi sonucu meydana gelen tulpar atın mekânıyla paralellik göstermektedir. At, beş masalda olağanüstü değil, günlük hayatın içinde yer alan sıradan bir binek hayvanıdır. Geri kalan iki masalda ise kahramanın ata dönüştüğü ve sonra yine insan olduğu görülmektedir. Atın masallarda bir yardımcı kahraman olarak ön planda olması masalların her ne kadar hayalî olsalar da günlük hayatı da yansıttığını göstermektedir.

Masallarda attan sonra en önemli yardımcı hayvan kuşlardır. Kuş (serçe, güvercin vs. türlerini ayırmadan genel olarak) on iki masalda tespit edilmiştir. Bir masalda birden fazla kuş sayısına veya çeşidine rastlamak mümkündür. Kuş, beş masalda kahramanın dönüşüm sureti, beş masalda olağanüstü nitelikte, iki masalda ise sıradan bir hayvan olarak yer almaktadır. Karga dışında tüm kuşlar kahramana yardımcı olan olumlu tiplerdir. Kahramanın zor durumda kaldığı anlarda uçup gelen kuşlar onu zor durumdan kurtaracak bilgiler verirler, bilinmeyen bir gerçeği söylerler veya yardım çağırırlar. Bunun tek istisnası kargalardır; kargalar, kahramana yardım etmeyi kabul etmemeleri bakımdan olumsuz bir karakter çizerler.

Masallarda yer alan hayvanların çoğunun insan gibi konuştuğu, kahramana akıl verip yol gösterdiği görülmektedir. Hayvanların içinde kahramanı zehre karşı uyaranlar olduğu gibi bir nesneyi bulmasına yardımcı olanlar da vardır. Ayrıca hayvanlar, kahramanın dönüşüm sureti olarak da geniş bir yer tutarlar. İncelenen masallarda oldukça geniş bir yere sahip olan hayvanlar, olumlu ya da olumsuz karakterlerde yardımcı kahramanlardır.

Masallarda en fazla yer alan olağanüstü yaratık, bir tür dev olan emegenlerdir. Karaçay-Malkar mitolojisinde önemli bir yer tutan emegenlerin Karaçay-Malkar masallarında da aynı önemi koruduğu tespit edilmiştir. Emegenler, inceleme kapsamındaki sekiz masalda yer almaktadır. Her masalda üç ya da üçten fazla emegen vardır. Sekiz masaldan altı tanesinde emegenler, kahramanın alt etmesi gereken bir düşmandır; iki tanesinde ise diğerlerinden farklı fonksiyonları olduğu görülmektedir. Bir masalda

emegenler sihirli yüzüğün tılsımıyla aniden gelip dilekleri gerçekleştirirler. Diğer masalda da emegenler düşman değil, kahramanın sihirli nesneleri elde ettiği yardımcı tiplerdir.

Olağanüstü yaratıklardan sarıvek iki masalda tespit edilmiştir. Sarıvek, Karaçay-Malkar mitolojisinde de bulunan timsaha benzer bir yaratıktır. Karaçay-Malkar coğrafyasında olmamasına rağmen timsahın anlatılara girmiş olması ilginçtir.

Masallarda gökyüzü bir mekân olarak tanrılarla ya da ilahî varlıklarla ilişkilendirilmemiştir. Gökyüzü celmavuz kızın ve peşindeki tazıların yeni yaşam alanı olarak dikkat çeken bir mekândır. Ayrıca kahramanın kuş olup uçması, tulpar atın ya da herhangi bir olağanüstü hayvanın veyahut da olağanüstü bir nesnenin sırtına binip bir yerden bir yere gitmesi gibi durumlarda gökyüzünün bir mekân olarak varlığı söz konusudur.

Masallarda mekân olarak yeryüzü, geniş bir yer tutmaktadır. Yeryüzü, insanların, hayvanların, olağanüstü yaratıkların yaşam alanıdır. Yeryüzünde yaşayan kahraman, masal boyunca yer altı, gökyüzü ve su altı mekânlarına gidip gelir. Yeryüzünde deniz, ırmak, pınar, göl gibi su mekânları da olayların geçtiği açık alanlar içerisinde önemli yer tutarlar. Masallarda yeryüzü mekânları orman, dağ, vadi gibi açık mekânlar ya da ev, kale, saray, barınak gibi kapalı mekânlardır. Anlatının masal olması sebebiyle tasvirler yoktur, ama ayrı ayrı ülkeler, köyler vardır. Çerek nehri ve etrafındaki vadide geçen bir olayın anlatıldığı bir masal dışında olayların geçtiği yerler belirsizdir. Zenginliğin ve ihtişamın sembolü olan kaleler dışında kapalı mekânların da tasvirleri yapılmamıştır. Kapalı mekân olarak en çok kullanılan mekân kale ya da evdir. Kale, on beş masalda; ev ise on yedi masalda yer almaktadır.

İncelenen masallar içerisinde su altının üç masalda bir mekân olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Su altı, tulpar atın mekânıdır ve iki masalda tulpar atlar, suyun derinliklerinden yeryüzüne çıkarlar. Suyun altında da yeryüzündeki gibi bir dünya vardır. Suyun altındaki ülkenin kraliçesinin tıpkı bir yeryüzü kraliçesi gibi kalesi, hizmetçileri, değerli mücevherleri vardır.

Suyun altında yaşayan insanların ve hayvanların yeryüzüne çıktıkları zaman da olağanüstü niteliklerini devam ettirdikleri görülmektedir. Nitekim bir masalda kahramanın evlendiği deniz altındaki ülkenin kraliçesi, yeryüzünde de çok etkin bir tiptir. Tulpar atlar da yeryüzüne çıktıkları zaman olağanüstü özelliklerini devam ettirirler. İncelenen masallarda suyun altında yaşayan olumsuz bir tipe rastlanmamıştır.

Masallarda yer altı, sadece olağanüstü yaratıkların mekânıdır. Bu yaratıklar olumlu ya da olumsuz tipler olabilirler.

Masallarda kahramanın en önemli silahı kılıçtır. On masalda tespit edilen kılıçların bazıları sihirli, bazıları da günlük hayatın bir parçası olarak işlevseldir.

İncelenen masallarda genel olarak eşyaların bir kısmı işlevsel, bir kısmı da masal eşyası olarak sihirlidir. Sihirli eşyalar: Kılıç, sakız, araba, börk, çakı, bileği taşı, ayna, davul, kaval, kürk, asa, altın zil, çuvaldız, yumak, yüzük.

Masallarda diğer masallardan farklı bir eşyaya rastlanmamıştır. Yalnız masallarda yer alan dürbün, barut ve tüfek masalda sonraki dönemlerin izleri olarak yer alan dikkat çekici eşyalardandır. Bir masalda cıvanın yer alması da dikkat çekicidir. Masallarda akordeonun olması, Kafkas masallarının özelliğini yansıtmaktadır.

Masallarda Karaçay-Malkarlılara özgü lökum, boza, hıçin, kalaç gibi yemeklere yer verildiği görülmüştür.

Masalların motif incelemesinde, Motif Index of Folk-Literature'daki yirmi üç başlığın hepsi için en az bir motif tespit edilmiştir.

Daha önceki Türk masal motiflerini inceleme çalışmalarında örneğine rastlanmamış olan "A737. Güneş veya Ay tutulmalarının nedenleri" motifi ilk kez incelediğimiz masallarda tespit edilmiştir.

Hayvanlarla ilgili motiflerden en çok atlarla ilgili motiflerin kullanıldığı görülmüştür.

İncelememizde sadece tılsımlı masallara yer verdiğimiz için genel olarak motifler de “D-Sihir” ve “F-Olağanüstülükler” başlıkları altında yoğunlaşmıştır. “D-Sihir” başlığı altında 179, “F-Olağanüstülükler” başlığı altında ise 266 motif tespit edilmiştir. “C.423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi” (21 motif) motifleriyle birlikte bu sayı toplamda 466 olmaktadır. Bunların yanı sıra masallarda kahramanın aşması gereken imtihanların da geniş yer tutması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Nitekim “H-İmtihanlar” başlığı altında 180 motif tespit edilmiştir.

Masallarda şahıs kadrosunun geniş yer tutması sonucu “P-Toplum” başlığı altında 220 motif olduğu görülmüştür.

Emegenlerin Karaçay-Malkar mitolojisinde önemli yer tutması masallara da yansımış olduğundan “G-Dev” başlığı altında 143 motif tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

ADİLOĞLU, Adilhan, **Karaçay-Malkar Türkleri,** Ankara, Başkent Matbaacılık, 2005.

…….. **Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ (Metin-Aktarma-İnceleme)**, Ankara, Birlik Matbaası, 2006.

…… **Makaleler-İncelemeler-I**, Ankara, Başkent Matbaacılık, 2005.

…… **Sovyet Döneminde Karaçay-Malkar Edebiyatı** Ankara, Başkent Matbaacılık, 2005.

ALPTEKİN, Ali Berat, **Kazak Masallarından Seçmeler,** Ankara, Akçağ Yayımları, 2003.

ATNUR, Gülhan, "Anadolu, Tatar (Kazan) ve Başkurt Türklerinin Masallarında İnsan Yeme (Yamyamlık) Motifi", **Karadeniz,** sayı 9, 2011, s. 132-151.

BEKKİ, Salahaddin, "Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu", **Millî Folklor,** sayı 66, 2004, s.53-66.

COHEN, Percy S., "Mit Kuramları", **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar,** II. Cilt, Haz. M. Öcal Oğuz vd., Ankara, Geleneksel Yayıncılık, 2005, s. 271- 290.

ÇAĞATAY, Saadet, "Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Bineger", **Fuad Köprülü Armağanı,** Türk Tarih Kurumu s. 93-112.

…… "Karaçay'ca Birkaç Metin", **AÜ DTCF Dergisi,** IX. Cilt, 3. sayıdan ayrıbasım, 1951, s. 277-300.

…… "Karaçaylar ve Dilleri", **Türk Lehçeleri Örnekleri-II Yaşayan Lehçe ve Ağızlar,** Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 114-126.

ÇOBANOĞLU, Özkul, **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği,** Ankara, Akçağ Yayımları, 2. Baskı, 2007.

DİLEK, İbrahim, **Altay Masalları,** Ankara, Alp Yayınevi, 2007.

DOĞAN, İsmail, **Karaçay-Malkar Türkçesinden Mülteci Mektupları,** Konya, Karaçay Kültür Derneği, 1992.

…… **Türkiye Karaçayları ve Dilleri,** Ordu, Altınçekiç Ofset Matbaacılık, 2012.

DUYMAZ, Ali, "Türk Folklorunda Dış Ruh Tasarımı", **Bilig,** sayı 45, Bahar 2008, s. 1-22.

Ercilasun, Ahmet Bican, **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri,** Ankara, Akçağ Yay., 6. Baskı, 2005.

ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı-I (Giriş-Metin-Faksimile),** Ankara, Türk Dil Kurumu Yayımları, 3. Baskı, 1994.

FRAZER, James, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri,** cilt I, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Payel Yayınevi, 1991.

…… **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri,** cilt II, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Payel Yayınevi, 1992.

GÜNAY, Umay, "Masal", **Türk Dünyası El Kitabı**, III. Cilt, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayımları, 3. Baskı, 1998.

İÇÖZ, Fulya, "Masalda Cadı-'Ötekinin' Arketipi", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** İzmir**,** Ege Üniversitesi, 2008.

İNAYET, Alimcan, **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalmavuz/Celmoğuz,** İzmir, Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayımları, 2007.

Qaraçay-Malqar Mifle, Yayına Haz. Curtubaylanı Mahti, Nalçik- Elbrus, 2007.

KARAGÖZ, Erkan, "Türk Destanlarında Su Altı Dünyası"*,* **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ankara, Gazi Üniversitesi, 2009.

Karça, Ramazan; Koşay, H.; **Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler,** AÜ DTCF Yayımları, 1954.

NEMETH, Gyula, **Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü**, çev. Kemal Aytaç, Ankara Kültür Bakanlığı Yay., 1990.

ÖGEL, Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi,** I. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, 2003.

ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim, **Masal Mekânında Kadın Olmak-Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi,** Ankara, Geleneksel Yayıncılık, 2006.

ÖZKAN, İSA, "Türk Boylarının Sözlü Edebiyatında Nımak/Comok/Jumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi", **Türk Dili,** sayı: 556, 1998, s. 368-378.

PRÖHLE, Wilhelm, "Karatschajische Studien", **Keleti Szemle,** S. X, Budapest, 1909, s. 215-304.

…… "Karatschajische Wörterverzeichnis", **Keleti Szemle,** S. X, Budapest, 1909, s. 83-150.

…… "Balkarische Studien-I", **Keleti Szemle,** S. XV, Budapest, 1914/15, 165-276.

…… "Balkarische Studien-II", **Keleti Szemle,** S. XVI, Budapest, 1915/16, s. 104-243.

…… **Karaçay Lehçesi Sözlüğü**, çev. Kemal Aytaç, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1991.

Qaraçay-Malqar Orus Sözlük/Karaçayevo-Balkarsko-Russkiy Slovar', Hazırlayanlar: S. A. Goçiyeva, H. İ. Süyünçev, Moskva, Russkiy Yazık, 1989.

Qaraçay-Malqar Tilni Anıglatma Sözlügü, Üç Tomluk, Nalçik, El-Fa Kitab Basma, 1996.

SEVER, Mustafa, "Masallarda Dış Can (Canın Beden Dışında Saklanması)", **Millî Folklor,** sayı 60, 2003, s. 161-164.

SEYİDOĞLU, Bilge, "Kültürel Bir Sembol: Yılan", **Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı,** Ankara, 1998, s. 86-92.

ŞAHİN, İbrahim, **Qaraçay Halknı El Bergen Çomaqları (Giriş, Transkripsiyon, Türkiye Türkçesine Aktarma, İndeks),** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1995.

TANZİLA, Hadcilanı, **Qaraçay-Malkar Comaqla, Tawruhla Aytıwla,** İki Tomluq, Nalçik, Elbrus Kitab Basma, 1999.

TAVKUL, Ufuk, **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü,** Ankara, TDK Yay., 2000.

…… **Karaçay-Malkar Atasözleri,** Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 2001.

……. “Karaçay-Malkar Folklorunda Bilmeceler”, **Kırım,** 9-10 (36-40), 2002, s. 97-104.

……. **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya,** İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002.

……., **Karaçay-Malkar Destanları,** Ankara, TDK Yay., 2004.

……. “Karaçay-Malkar Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri,** Editör: A. Bican Ercilasun, Ankara, Akçağ Yay., 2007, s. 883-938.

……. **Kafkasya Gerçeği,** İstanbul, Selenge Yay, 2007.

……. **Kafkasya’da Kültürel Etkileşim Sosyo-Linguistik Bir Araştırma,** Ankara, TDK Yay., 2009.

……. **Karaçay-Malkar Halk Şairleri Antolojisi,** Ankara, Bengü Yay., 2010.

……. **Nartlar Karaçay-Malkar Mitolojisinin Destan Kahramanları**, Ankara, TDK Yay., 2011.

……. **Kafkasların Kalbine Yolculuk Karaçay-Malkar,** Ankara, Bengü Yay., 2012.

TEZEL, Naki, “Keloğlan’ın Ali Cengiz Oyunu”, **Türk Masalları***,* II. Cilt, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayımları, 2. Baskı, 2001, s. 265- 273.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Karaçay-Malkar Edebiyatı, 22. Cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 2002.

THOMPSON, Stith, **Motif Index of Folk Literature,** 6 Volumes, Indıana University Press, Bloomington, Indiana, USA, 1955-1958.

ÜNAL, Fatih, “Türk Tarihinin Kaynaklarından Câmi‘ü’t-Tevârih ve Müellifi Kadir Ali Beg Hakkında”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** sayı 37, 2008, s.231-239.

VRİES, Jan De “Doğa Mitolojileri Hakkında Teoriler”, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar,** II. Cilt, Haz. M. Öcal Oğuz vd., Ankara, Geleneksel Yayıncılık, 2005, s.291-304.

YAVUZ, Metin, **Karaçay Türkçesi (Gramer-Metin-Sözlük),** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994.

YILDIZ, Naciye, “Türk Destanlarında Çocuksuzluk”, **Millî Folklor,** Sayı 82, 2009, s. 76-88.

Genel Ağ Kaynakları:

www.kafkas.gen.tr
www.kamatur.org
www.kafkasevi.com
karachays.com
nartkarachay.ucoz.com

ÖZET

ASLAN, Zeynep, Karaçay-Malkarlarda Tılsımlı Masallar (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Çalışmada Karaçay-Malkar tılsımlı masallarından yirmi beş masal, Latin alfabesine aktarılmış, ardından Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır.

Masallar yapısal inceleme metoduna göre incelenmiş, daha sonra Karaçay-Malkar masallarının dünya masallarındaki yerini görmek üzere, bu alandaki en kapsamlı indeksi içeren Motif Index of Folk-Literature'a göre değerlendirilmiştir.

Çalışma; Ön Söz, Giriş, İnceleme I-II, Metin I-II, Sonuç, Kaynakça ve Özet'ten oluşmaktadır.

Masalların yapı incelemesinde; masalların kurgusu, epizotları ve olay tekrarı formelleri üzerinde durulmuştur. Muhteva incelemesinde ise masallar; kahramanlar ve çevre açısından değerlendirilmiş, ardından masallarda tespit edilen motifler Motif Index of Folk-Literature'a göre listelenmiştir.

Metinlerin önce Latin alfabesine aktarılmış şekilleri, ardından Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri verilmiştir. Sonuç bölümünde, yapılan incelemelere dair varılan sonuçlar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler:

1. Karaçay-Malkar
2. Masal
3. Motif
4. Aktarma
5. İnceleme

ABSTRACT

ASLAN, Zeynep, Karachay-Malkar Fairy Tales (Examination-Texts), Master Thesis, Ankara, 2012.

In this study twenty five fairy tales of Karachay-Malkar are transcripted to Latin and then translated to Turkish language.

Tales are examined by structural method and evoluated by the Motif Index of Folk-Literature to see position of Karachay-Malkar fairy tales in the world of tales.

The study is consisted of Foreword, Introduction, Examination I-II, Texts I-II, Conclusion, Bibliography, and Abstract.

On structural examination of tales, it is dealt with editing of tales, episodes and formal repetitions of events. On content examination, tales are evoluated by heroes and environment and then motifs are listed by Motif Index of Folk-Literature.

Texts are given as firstly transcripted in Latin and then translated in Turkish. At the final section, there are some conclusions reached by the examinations.

Key Words:

1. Karachay-Malkar
2. Tale
3. Motif
4. Translation
5. Examination